

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÖZCAN ALTABAN'A ARMAĞAN

'CUMHURİYET'İN 'ANKARA'SI

Tansı ŞENYAPILI
(derleyen)

İLHAN TEKELİ'NİN ÖNSÖZÜ İLE

'CUMHURİYET'İN 'ANKARA'SI

Tansı ŞENYAPILI (derleyen)

ODTU YAYINCILIK

‘CUMHURİYET’İN ‘ANKARA’Sİ

Doç. Dr. Özcan ALTABAN’a
armağan

'CUMHURİYET'İN 'ANKARA'SI
ISBN 975-7064-98-X

ODTÜ Geliştirme Vakfı
Yayınçılık ve İletişim A.Ş. Yayınları
ODTÜ Yayınçılık

© Tüm yayın hakları ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınçılık ve İletişim A.Ş.'nindir. Yayıncının izni olmaksızın, hiçbir biçimde ve hiçbir yolla, bu kitabın içeriğinin bir bölümü ya da tümü yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

Kapak Tasarımı
Atölye_7a Tasarım

Sayfa Düzeni
Emrullah Öz

2. Basım Nisan 2006
Özkan Matbaacılık Gazetecilik Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.

ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınçılık ve İletişim A.Ş.
İnönü Bulvarı, ODTÜ Yerleşkesi 06531 ANKARA
Tlf.: (312) 210 38 70 - 210 38 73
Faks: (312) 210 15 49
E-posta: odtuyayincilik@odtuyayincilik.com.tr
İnternet: www.odtuyayincilik.com.tr

Doç. Dr. zcan ALTABAN

İÇİNDEKİLER

DERLEYENİN NOTU.....	viii
SUNUŞ.....	xii
I- ANKARA'NIN TARİHİNİ YAZMAK	
Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi (İlhan Tekeli).....	2
II- ANKARA'NIN PLANLARI	
1957 Yücel-Uybadın İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi (Ali Cengizkan)	24
Ankara Çekirdek Alanının Oluşumu ve 1990 Nazım Planı Hakkında bir Değerlendirme (Baykan Günay)	60
III- ANKARA KENTİNDE PLAN UYGULAMALARI	
Ankara Kentinin Planlı Gelişimi Açısından Batıkent Projesinin Önemi/Planlama ve Tasarım Sürecine İlişkin Eleştirel Değerlendirme (H. Çağatay Keskinok).....	120
Ankara Planları Bağlamında Mücavir Alan Kavram ve Uygulaması (Feridun Duygulu)	154
Ankara İmar Planlarının Açık ve Yeşil Alan Yaklaşımları (Serap Kayastü)	172
IV- 1980 SONRASI ANKARA KENTİ DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ	
Toplumsal-Mekansal Farklılaşmayı Haritalamak/1990 Sayımından Ankara Manzaraları (Murat Güvenç).....	184
Ankara'da Konut Alanlarının Dönüşümü: Kentsel Dönüşüm Projeleri (C. Nil Uzun)	198
Ankara Kenti "İkili Yapısında" Dönüşümler (Tansı Şenyapılı).....	216
Ankara 2002 Genel Seçimleri Coğrafyası (Oğuz Işık, Melih Pınarcıoğlu)	246
Ankara'nın Yeni Gündemi: Ulus Devletin Başkentliğinden Küresel Ekonominin Düğüm Noktası Olmaya Uzanan Yapısal Dönüşüm Çabaları (Ayda Eraydın, Bilge Armatlı-Köroğlu).....	266

Kent Merkezi Ulaşım Planlama İlkeleri Çerçevesinde "Ankara Kent Merkezi 1985 Kentsel Ulaşım Çalışması"ndan Bugüne (Ela Babalık-Sutcliffe)	286
--	-----

V- ANILARDA ANKARA

Gençlik Yıllarımın (ve öncesinin) Ankarası'nda Eğlence- Dinlence Mekanları (Önder Şenyapılı)	310
Kişisel Bir Gecekondu Tarihi (Erhan Acar)	358
Ötekinin Gözüyle Ankara'yı Kurmak: Sovyet Propoganda Filmlerinde Devrimci Bellek Kaybı ve Anımsama (Güven Arif Sargın)	366

YAZARLAR	402
-----------------------	------------

DERLEYENİN NOTU

1981 yılında, hala yürürlükte olan 1990 Ankara Nazım Planını hazırlayan ekibin yöneticilik görevlerinden birini yürütmüş olmanın başarısını ve onurunu taşıyan genç bir plancı, Özcan Altaban, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümüne katıldı. Aradan geçen 24 yıl içinde bu genç plancı üniversitemiz akademik ortamında saygın bir kariyer yapmak ile kalmadı, mesleğin duayenleri konumuna da yükseldi.

Özcan Altaban Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde 24 yıl boyunca CRP 301-302 Planlama Stüdyosu (*Planning Studio V-VI*) koordinatörlüğünü üstlendi. Stüdyo ekibi ile birlikte her yıl yeni planlama akımlarının, uygulamalarının, ülkemiz zaman ve mekan koşulları bağlamında değerlendirilerek, eleştiriler ve örnekler ile stüdyo eğitimine yansıtılmasını sağladı. CRP 383 Planlamanın Yasal ve İdari Boyutları (*Legal and Administrative Aspects of Planning*) ve CRP 479 Yasal ve İdari Konular Çerçevesinde Kent Planlamanın Uygulama Boyutu (*Implementational Aspects of Urban Planning with Reference to Legal and Administrative Issues*) derslerini kurguladı ve bu dersleri Bölümümüz mezunu, bu kitabın da yazarlarından Feridun Duygulu'er'ın katkısı ile yürüterek Bölüm eğitimimize önemli bir katkı ekledi. 1994-1997 yılları arasında Şehir Planlama Anabilim Dalı Başkanlığını da yürüten Hocamız Bölümümüzün ve çoğu kez de Fakültemizin toplum ve meslek içi '*duruşunun*' toplum ve meslek camiasına '*ifadesini*' üstlendi. Araştırma projelerini yürüttü (katıldı). Bu çalışmaları ile ilgili çeşitli akademik yayınlar yaptı.

Çalışmalarını akademik ortam ile sınırlandırmayan Özcan Hoca meslek ortamında da başarılı oldu, iz bırakan çalışmalar yaptı. Kent planı yarışmalarında dereceler aldı, planlama projeleri yürüttü (katıldı), danışmanlıklar yaptı, jüri üyelikleri ve çok sayıda bilirkişilik görevlerini üstlendi.

Tüm çalışmaları bağlamında Özcan Hoca Ankara kenti ile içten bağını, bir '*Cumhuriyet Plancısı*', İlhan Tekeli'nin *Sunuş* yazısında vurguladığı gibi, bir '*Ankara Plancısı*' kimliğini hiç yitirmedi; bu bağı geliştirdi, boyutlandırdı, hep vurguladı.

Sağlam, ilkeli, taviz tanımaz meslek ve toplum içi '*duruşu*', mimar ve kent plancı kimliklerinin başarılı dengesi yanısıra hiç bir koşulda ve ortamda değişmeyen mütevazı, hoşgörülü, dost kişiliği ile hepimizi etkileyen Hocamızın Ekim 2005 yılında çalışma yaşamındaki konumunun değişmesi nedeniyle Ankara'yı seven, Ankara hakkında yazan bir grup kent plancısı (aralarında Hoca'nın öğrencileri de var), ve mimar

onun '*Ankara Plancısı*' kimliğinde bir araya geldik ve kendisini '*Cumhuriyet'in Ankara'sı*' ile selamlamak istedik.

Mart 2005'de başlayan çalışmada yazarlara bir yazı planı verilmedi, Cumhuriyet'in Ankara'sını yazmaları istendi. Yazarlar kendi çalışma konularını saptadıklarında Cumhuriyet Ankara'sının planları, plan uygulamaları, güncel kentsel dönüşümler, ve kentin yaşadığı büyük değişimin yurt dışı sanat ortamındaki yansılarını da içeren anılardan oluşan özgün ve kaynak niteliği taşıyan '*Cumhuriyet'in Ankara'sı*' ortaya çıktı. Katkıda bulunan tüm yazarlara ve bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen Araştırma Görevlisi Ersan Koç'a teşekkür ederim.

Sanıyorum, kitaba katkıda bulunanların hepsi yazılarını keyif duyarak kaleme aldı. Ve sanıyorum, bu keyif okurlara da geçecektir.

Tansı Şenyapılı
Ekim 2005

SUNUŞ

Elinizde tuttuğunuz *Cumhuriyetin Ankara'sı* özel bir kitap. Özel olması adından başlıyor. Bu başlık, Ankara'nın tarihinin incelenmesinde bir dönemi belirlemenin ötesine geçen imalar taşıyor. Cumhuriyet ile modern Ankara arasındaki bir özdeşliğe işaret ediyor. Ankara'nın başkentliği ve Cumhuriyetin ilanı birbirini izleyen iki devrimci karar. Yüzyılların İmparatorluk başkenti İstanbul'un terk edilerek, Anadolu'nun ortasındaki bir yerleşimin başkent olarak ilanı, daha sonraki yıllarda, ulusal bağımsızlığını yeni alan, başka ülkelerin de izleyeceği, öncü nitelikte devrimci bir karardı. Böyle bir kararı alan yeni yönetim, kendisini büyük bir iddiayla karşı karşıya bırakmıştı. Ankara'da çağdaş bir kentin kurulması ve çağdaş yaşam kalıplarının tüm Türkiye'ye örnek oluşturacak biçimde geliştirilmesi, rejimin başarısı ile özdeşleşmişti. Yeni rejimin başarısının değerlendirilmesinde en önemli ölçütlerden biri bu olacaktı. Nitekim Cumhuriyet yönetimi ilk günlerinden itibaren, tüm kaynak ve bilgi sınırlarına karşın, Ankara'nın planlı bir kent olması için uğraş verdi. Bunun sonucu, uzun yıllar, Ankara tüm Türkiye'de şehirciliğin ve çağdaşlığın öncüsü rolünü oynadı. Son yıllar içinde küreselleşen dünyanın yeni ekonomik ilişkileri içinde Ankara görece önemini yitirmeye başladı. Bu beklenen bir durumdur. Ama yine son yıllarda, liberal çevrelerin söylemi içinde Ankara'ya tutuculuğun kalesi olarak bakılmaya başlandı. Ankara Türkiye'ye gelişmenin engeli olarak sunuldu. Bir iktidar, bir yönetim, gelişmeyi hızlandıramaması dolayısıyla eleştirilebilir elbette. Ama esas eleştirilecek faktörler üzerinde durmadan bunu Ankara'ya yüklemek, kolaycı ve haksız tutumdur. İşte, kitabın başlığı olan *Cumhuriyetin Ankara'sı* bu kolaycı ve haksız tutum karşısındaki bir duruşu vurguluyor.

Bu kitabın özel oluşunun ikinci yönünü, Ankara'nın planlama tarihini ve Ankara'nın yaşadığı dönüşümleri birbirini tamamlayıcı bir biçimde vermesi oluşturuyor. Bu kitaptaki yazılar Cumhuriyetin başlangıcından beri Ankara'nın gelişmesini düzenlemek için hazırlanan planların öyküsünü tüm olarak kavramaya olanak veriyor. Yüksek derecede umut bağlanan kurumsallaşmış planlarla başlayan Ankara'nın planlama öyküsü günümüze ulaştığında, statüsü belirsizleşmiş ve planlıların sınırlı çevrelerde kabul gören stratejik plan önerilerine dönüşüyor. Kentin kaderini belirlemede, planlardan çok, toplumun geliştirdiği dönüşüm süreçleri hakim hale geliyor. Kente bir tasarım ürünü olarak bakmanın yerini, kente bir sosyal ürün olarak bakmak alıyor. Bu kitabın özel olan yanı işte bu dönüşümü (Ankara örneğinde) açık olarak sergilemesidir. Elbette ki, bu öykü yalnız

Ankara'ya özgü değildir. Ankara öyküsü üzerinden Türkiye'nin kent planlama tarihini okumak olanaklıdır.

Kitabı asıl özel yapan yanı Doç. Dr. Özcan Altaban'a bir Armağan olarak hazırlanmış olmasıdır. Altaban uzun bir planlama ve eğitim kariyerinden sonra 2005 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden emekli oldu. Ankara'lı plancıların bir Ankara plancısına böyle bir kitabı armağan etmeleri tabii ki çok anlamlı. Kendini planlamaya adanmış bir plancıya duyulan saygının ifadesi.

Altaban 1938 yılında Bursa'da doğdu. 1961 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nden Yüksek Mimar diploması aldı. Mezun olduktan sonra İstanbul Belediyesinin Planlama Bürosu'nda çalışmaya başladı. Böylece, yaşam çizgisini belirleyen planlama yolunu seçmiş oldu. Altaban'ın böyle bir yolu seçmiş olmasının bir rastlantı olmadığını, Türkiye'de o günlerin siyasal koşullarından etkilenmiş bilinçli bir seçme olduğunu düşünüyorum. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında Türkiye'de planlamaya büyük ümitler bağlanmıştı. 1950-1960 döneminin, planlamaya sempati duymayan iktidarının, "bizim planımız bütçemizdir" sözleriyle ifadelendirilen, ekonomik politika yaklaşımı ülkeyi ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya bırakmış ve ülkenin ekonomik kurtuluşu, o dönemde dünyaya hakim olan bakış açısının paralelinde, ekonomik ve sosyal planlamada görülmeye başlamıştır. Bunun üzerine DPT kurulmuş ve 1961 yılında kabul edilen yeni Anayasa ile bir anayasal kurum haline getirilmiştir. İlk Beş Yıllık Planların hazırlığı yapılmaktadır. Planlama aydınlar arasında, umut bağlanan çok prestijli ve heyecan verici bir faaliyettir.

Öte yandan, 1950 sonrasında Türkiye çok hızlı bir kentleşme yaşamıştır. Özellikle büyük kentler pek çok sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Dönemin Başbakanı 1950'li yılların ikinci yarısında ekonomi alanında karşılaşılan sorunların yarattığı oy kayıplarını dengeleyebilmek için İstanbul'da büyük bir imar operasyonu başlatmıştır. Bu operasyonlarda hukuk devleti kalıplarına saygı gösterilmemesi ve belli bir plana dayanma anlayışı bulunmaması dolayısıyla özellikle Mimarlar Odası ve çevresinin yoğun eleştirilerine uğramıştı. Askeri müdahaleyi yapanlar nasıl ekonomik gelişmeyi planlı bir çizgide gerçekleştirmek istiyorsa, kentleşmeyi de kent planlamasının denetimine almak istiyordu. Tabii ki, bu konuda öncelik verilen yer İstanbul'du. Bir yandan Marmara Bölge Planlama Teşkilatı kurulmuştu; Doğu Marmara Bölgesi Planını hazırlıyordu. İstanbul Belediye Başkanlığını yürüten Necdet Uğur planlamaya inanıyordu. O dönemin plancılarını toplayarak güçlü bir İstanbul Planlama Bürosu oluştur-

muştı. Bu Büronun güçlü olması için büyük gayret gösteriyordu. İşte yeni mezun olan bir mimar olarak Altaban'ın çalışmaya başladığı yer bu Büroydu. Altaban bu ortamda ve bu Büroda genç ve toplum sorunlarına duyarlı bir mimar olarak kendisini planlamaya adayacak yeterli heyecanı kolayca derlemişti.

Heyecanın bol olduğu bu dönemde, Türkiye'de yeterli bir plançı kapasitesi bulunduğunu söylemek çok zordur. Eğitilmiş plançı sayısı çok azdır. Planlama faaliyeti henüz mimarlıktan farklılaşmamıştır. Mimarlar kendi bilgilerinin şehir(leri) planlamak için de yeterli olduğunu savunmaktadır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ilk yüksek lisans öğrencilerini eğitmektedir. Bu ortamda Altaban'ın plançı olarak kapasitesini geliştirmek için önemli adımlar attığını görüyoruz. Hem çalışmak, hem de eğitim yapmak için İngiltere'ye gidiyor. Büyük Londra Konseyi'nin (*Greater London Council*) Mimarlık Bölümünde mimar olarak çalışıyor. Bu kurum İkinci Dünya Savaşı sonrasında Londra'nın yeniden imarında Sir Abercrombie önderliğinde uydu kent uygulamalarını gerçekleştirmiştir. Dünyada plançıların, üzerinde en çok konuştukları planlama kurumlarından biridir. Altaban Londra deneyimi sonrasında Liverpool Üniversitesi'nde kentsel tasarım konusunda Yüksek Lisans eğitimi yapmış ve Liverpool Şehir Konseyi'nin Planlama Bürosu'nda çalışmıştır.

İngiltere'de kendisini hem pratik içinde hem de akademik olarak geliştirdikten sonra Türkiye'ye dönmüş ve 1970'li yılların başlarında Ankara Metropoliten Planlama Bürosu'nda kent plancısı olarak görev almıştır. Türkiye'deki kent planlaması çevreleri Özcan Altaban'ı işte bu görevi sırasında tanımış ve ona güven duymuştur. Ankara Metropoliten Planlama Bürosu Türkiye'nin planlama tarihi içinde özel bir yere sahiptir. 1960'lı yılların ikinci yarısında Türkiye'nin üç büyük kenti İstanbul, Ankara ve İzmir için İmar ve İskan Bakanlığı'na bağlı olarak metropoliten planlama büroları kurulmuştu. Bunlar arasında Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu Türkiye'nin planlama tarihi içinde ayrıcalıklı bir yer edindi. Bu Büro çok zor ve çok değişik türdeki iddialarının tümünün üstesinden gelmeye çalışıyordu.

Bunlardan birincisi araştırma alanındaydı. Bu yıllarda kent planlamasının ciddi bilimsel araştırmalara dayandırılması gereği kabul edilmişti. Bu Büro genç bir plançı kadrosu toplayarak bu araştırma iddiasını göğüsledi. Zor mali koşullara rağmen öz verili çalışmalarla kapsamlı araştırmaları gerçekleştirdi. Bugün 1970'li yılların Ankara'sı konusunda güvenilir bilgilere sahipsek, bu Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu sayesinde.

Böyle bir araştırmayı yapabilmek yalnız bir ekip sorunu değil, aynı zamanda bir zaman sorunudur. Hızla büyüyen kentin belediye başkanları planların hızla hazırlanmasını ve kendi uygulamalarının önünde bir engel haline gelmemesini istemektedir. Gecikecek bir planlamaya tahammülleri yoktur. İşte ikinci önemli iddia bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu Büronun yapacağı planlama belediyenin dışında İmar ve İskan Bakanlığı bünyesi içinde gerçekleştiriliyordu. Bu konum plancılara belli bir zaman kazandırmak bakımından yararlıydı. Ama belediyenin uygulamaları üzerinde etkili olmayı güçleştiriyordu. Hem belediyenin dışında olmak, hem de belediyenin kararları üzerinde belli bir etkiyi koruyabilmek ikinci iddiayı oluşturmaktaydı.

Ankara için uygulamada etkili olabilecek bir metropoliten plan hazırlayabilmek için sadece kentle ilgili bilgileri edinmek yeterli değildi. Devletin tüm güçlü aktörleri ve yatırımcı kuruluşları Ankara'da bulunuyordu. Bu güçlerin mutabakatının sağlanmadığı bir planın uygulanma şansı bulunmuyordu. Planın sabırla uzun bir müzakere sürecinden geçirilmesi gerekiyordu. Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosunun karşılamak durumunda kaldığı üçüncü iddia işte bu müzakere sürecini başarıyla yönetebilmektir.

Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosunun karşılaştığı dördüncü iddia, başarmak zorunda olduğu iddiaların belki de en zor olanıydı. 1970'li yıllarda TMMOB çok etkili hale gelmişti. Varolan siyasal düzene radikal eleştiriler getiriyordu. Bu güçlü örgütün başkanları Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu içinde çalışıyordu. Bu durumda, Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosunun yöneticileri Büro çalışanları içinde iç bütünlüğü ve dayanışmayı sağlamayı ve bu yolla meslek örgütlerinin yaklaşımlarıyla karşıt konumlara düşmemeyi başarabilmeliydi. Bu o dönemin birçok bürokratik örgütünün karşı karşıya olduğu bir ikilemdi ve onların pek çoğu bu ikilemi aşmayı başaramıyorlardı.

Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosunun üstesinden gelmesi gereken iddiaların her biri önemli zorluklar taşıyordu. Ama bu Büro, yöneticileriyle, çalışanlarıyla bu iddiaların üstesinden gelebilmeyi başardı. Belki, Büronun çalıştığı dönemde fark edilmeyen birçok üstünlüğünü, belli bir süre geçtikten sonra daha kolayca takdir edebiliyoruz. Sonunda Büro 1990 yılını hedef alan Nazım Planı üretti ve onaylatmayı başardı. Bu Ankara'nın resmi kanallardan geçerek onaylanmış son nazım planı oldu. Bu plan hem akademik çevrelerce, hem de meslek çevrelerince benimsendi. Kuşkusuz bu kolay bir şey değildi.

Büronun başarılı yönetimini, büyük ölçüde, Başkanı Haluk Alatan'ın duyarlı, heyecanlı, bilgili dost kişiliğine bağlamak doğru olur. Bu Büroda çalışmaya başladıktan bir süre sonra Özcan Altaban Başkan Yardımcılığı görevini yüklenmiştir. Alatan ve Altaban birbirini tamamlayan, birbirine güvenen bir çift haline gelmiş ve bu planlama başarısını gerçekleştirmişlerdir. Karşı karşıya bulundukları zor koşulların ve taşıdıkları iddiaların üstesinden gelebilmelerinde onların bilimsel araştırmaya güvenleri ve planlama etiğine bağlılıkları en önemli yol göstericileri olmuştur. Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosunun içinde bulunduğu koşullar ve karşılaştığı sorunlar üstünde düşündükçe, bu iki ilkeye sahip olmayanların böyle bir başarı sağlayamayacağını daha iyi kavrarız.

Ülkemizde birçok başarılı kurumda olduğu gibi, Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu da yaşamını sürdürememiş, planın onaylanmasından kısa bir süre sonra 1982 yılında kapanmıştır. Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu da anılarda yerini almıştır. Bu Büronun kapanmasına doğru 1981 yılı sonunda Özcan Altaban Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümüne geçmiştir. Emekli oluncaya kadar 24 yıl bu bölümde öğretim üyeliği yaptı. Öğrencilerine uygulamadan gelen birikimlerini aktardı, hukuk çerçevesi içinde planlamanın araçlarının nasıl kullanılabileceğini öğretti. Her zaman, Türkiye'de şehir plancılığının kurumsallaşmasını güçlendirecek sivil toplum gi-rişimleri içinde sağduyunun temsilcisi olarak yer aldı. Bir çok planlama yarışmasına yarışmacı olarak katıldı, jüri üyesi olarak hizmet verdi. Ama Orta Doğu Teknik Üniversitesinde öğretim üyeliği döneminde de hep bir Ankara Plancısı olmayı sürdürdü. Belli aralıklarla üniversitedeki stüdyo çalışmalarında Ankara'yı konu olarak seçti. Orta Doğu Teknik Üniversitesinde bir ekibin geliştirdiği 2015 Ankara Stratejik Planı'nın hazırlayıcılarından biri oldu. Akademik yaşamında hazırladığı tezlerde, hazırladığı bildirilerde Ankara hep merkezi bir konuma sahip oldu. Ankara üzerinde her çalışma yapmak isteyen kişi mutlaka onunla konuşarak görüşlerini almaya çalıştı. *Cumhuriyetin Ankara'sı* kitabı işte böyle bir Ankara Plancısı'na adandığı için özel bir anlam kazanıyor.

Cumhuriyetin Ankara'sı kitabı beş bölümden oluşuyor. İlk bölümde benim yazdığım bir yazı var. Genelde plancılar için anlamlı bir kent tarihi yazımı paradigmasının ne olabileceğini araştırıyor. İkinci bölümde Ankara'nın tümüne ilişkin planlar tanıtılıyor. Bu bölümün ilk yazısında Ali Cengizkan "1957 Yücel-Uybadın İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi" üzerinde duruyor. İkinci yazıda, Baykan Günay "Ankara

Çekirdek Alanının Oluşumu ve 1990 Nazım Planı Hakkında Bir Değerlendirme" yapıyor. Bu iki yazı belli konulara odaklanmış olmasına karşın okunduklarında Ankara'nın planlama öyküsünün tümünün kavranmasına olanak veriyor. Üçüncü bölüm Ankara Kenti planlamasının özel alanlarına ya da konularına ayrılmış bulunuyor. Bu bölümün ilk yazısında Çağatay Keskinok, "Ankara Kentinin Planlı Gelişimi Açısından Batıkent Projesinin Önemi" üzerinde dururken "Planlama ve Tasarım Sürecine İlişkin Eleştirel Değerlendirme" yapıyor. Feridun Duyguluer ikinci yazıda "Ankara Planları Bağlamında Mücavir Alan Kavramı ve Uygulaması"nı ele alıyor. Serap Kayasü ise üçüncü yazıda "Ankara İmar Planlarının Açık ve Yeşil Alan Yaklaşımlarını" inceliyor.

Kitabın dördüncü bölümünde planlama öykülerinin yerini Ankara Kentinin Dönüşüm Süreçleri alıyor. Bu bölümde ilk olarak Murat Güvenç "Toplumsal-Mekansal Farklılaşmayı Haritalamak - 1990 Sayımından Ankara Manzaraları" başlıklı yazısında yeni bir haritalama ya da temsil yönetimini Ankara için uyguluyor. Bu yöntem bize kentte yaşanan dönüşümleri kavramamızı kolaylaştıracak bir araç veriyor. İkinci yazıda C. Nil Uzun "Ankara'da Konut Alanlarının Dönüşümü: Kentsel Dönüşüm Projelerini" ele alıyor. Tansı Şenyapılı, "Ankara Kentinin 'İkili Yapısındaki' Dönüşümleri" ortaya koyuyor. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu "Ankara Siyasal Coğrafyası" yazısında siyasal tercihlerin mekansal farklılaşmasını sergiliyorlar. Ayda Eraydın ve Bilge Armatlı-Köroğlu "Ankara'nın Yeni Gündemi: Ulus Devletin Başkentliğinden Küresel Ekonominin Düğüm Noktası Olmaya Uzanan Yapısal Dönüşüm Çabaları" üzerinde duruyor. Bu bölümün son yazısında Ela Babalık-Sutcliffe "Kent Merkezi Ulaşım Planlama İlkeleri Çerçevesinde 'Ankara Kent Merkezi 1985 Kentsel Ulaşım Çalışması'ndan Bugüne" başlığını verdiği yazısında kent içi ulaşım sürecindeki gelişmeyi ele ortaya koyuyor.

Kitabın beşinci bölümü ise anılardaki Ankara'ya ayrılmış. Önder Şenyapılı "Gençlik Yıllarının Ankara'sındaki Eğlence ve Dinlence Mekanları"nı anlatıyor. Erhan Acar "Kişisel Bir Gecekondu Tarihi" veriyor. Güven Sargın ise Cumhuriyetin 10'uncu yıl kutlamaları için Sovyetler Birliği'nin hazırladığı Ankara filmini "Ötekinin Gözüyle Ankara'yı Kurmak: Sovyet Propaganda Filmlerinde Devrimci Bellek Kaybı ve Anımsama" yazısında çözümlüyor.

Kısacası kapsamlı ve doyurucu bir çalışma. İyi ve esinlendirici okumalar.

İlhan Tekeli

I. Bölüm

ANKARA’NIN TARİHİNİ YAZMAK

**KENT
TARİHİ
YAZIMI
KONUSUNDA
YENİ
BİR
PARADİGMA
ÖNERİSİ**

İlhan Tekeli

Giriş

Kent plancıları hem dünya’da, hem Türkiye’de kent tarihine yakından ilgi duyarlar. Eğitimleri sırasında kent tarihi konusunda ders alırlar. Ama kent tarihi yazıcılığının sorunları üzerinde düşünmek onların gündeminde yer almaz. Benzer şekilde kent tarihi yazarlar da, yazdıkları tarihlerin kent plancılarına yapabileceği katkısı hesaba katmazlar. Oysa bir kent tarihi yazıcısının kurduğu anlatı ile, kent plancısının geliştirdiği senaryo redüksiyon¹ yoluyla yapılan çıkarsamalara dayanır. Bu nedenle, her iki uğraşı da, aynı tür metodolojik sorunlarla karşı karşıyadır.

İki taraf da genellikle bu derinlerdeki benzerliğin bilincinde değildir. Çünkü kent tarihi yazıcılığı genellikle kent planlamasına yararlılığı açısından bir eleştiriye tabi tutulmamaktadır. Böyle bir eleştiri yapılmayınca da kent tarihi yazımının, kent plancılarının faaliyetlerine katkısı sınırlı kalmaktadır.

Günümüzün kent tarihi yazımında en genel hatlarıyla iki farklı tutumun ya da paradigmanın bulunduğu söylenebilir. **Birincisi** bir kent mekânının sosyo-mekansal süreçlerle zaman içinde nasıl bir farklılaşma geçirdiğini betimlemeye çalışır. Bunu genel olarak tarihsel coğrafya paradigması olarak adlandırabiliriz. Bu paradigma evrensellik iddiası taşıyan kent sosyolojisi alanına Şikago okulunca taşındığında, eşmerkezli dairesel zonlar ya da sektörel zonlar kuramında görülenlere benzer bir nitelik kazanmıştır. Bu tür bir kuramda tarihsellik ya parantez içine alınmıştır, ya da evrensel geçerlilik iddiası taşıyan söz konusu şemalar ulaşılması zorunlu bir ereksellik kazanmıştır. Bu paradigmanın içinde plancıya ve onun yapacağı bir düzenlemeye yer kalmamıştır. Hatta bunun da ötesine geçerek toplumdaki hiçbir bireyin tercihinin öneminin kalmadığı söylenilebilir.

İkinci paradigmada ise kent tarihlerinin planlama tarihlerinin birikmesi olarak yazıldığı söylenebilir. Birinci paradigmada iradi seçmelere hiçbir yer kalmamışken ikinci paradigma kent tarihini iradi seçmelerin bir birikimi olarak görmektedir. Bu halde de çok güçlü bir belirleyici olarak adeta tanrılaştırmış bir aktör vardır. Bu aktör planlama anlayışına göre ya plancı ya da plancı ile bütünleşmiş siyasetçidir. Kentin tarihi birbirini izleyen planlamaların tarihiyle özdeşleşmiş

1. Bilim alanındaki mantık çıkarsamaları nedenden yola çıkarak sonucu kestirirler. Oysa hem tarihte hem de planlamada sonuçtan yola çıkarak nedenlere ulaşılacak istenilir. İşte bu ikinci çıkarsama türüne redüksiyon denilir.

olarak görölmek istenmektedir. Oysa kentin pratikteki gelişmesi bu varsayımı geçersiz kılmaktadır. Planlamaların tarihi kentin tarihiyle özdeşleşmemekte, kurulan anlatı bir kentin öyküsü olmaktan çok uygulanmayan planların öyküsü haline gelmektedir. Bu saptamalar ise sürekli olarak planlama yöntemlerinin üzerinde düşünülmesine ve plan anlayışının dönüşmesine yol açmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda günümüzde ulaşılan müzakereci ve işbirliği yapıcı planlama anlayışı plancı dışındaki pek çok etkili aktörü de sürecin içine katmaktadır. Bu bakış açısı sonucu planlamanın önceden belirleyici rolü azaldıkça, bir kentin planlama tarihiyle, kent tarihinin özdeşliğini varsaymak olanağının arttığı söylenebilir..

Günümüzde kent tarihi yazıcılığında hakim paradigmanın birincisi olduğu, ikincisinin daha çok kent plancılarının yazdığı tarihlerde kullanıldığı söylenebilir. Bu yazıda ben **üçüncü bir paradigmayı** geliştirmeye çalışacağım. İlk iki paradigmanın özellikle Türkiye'nin kentleşme deneyimini kavramakta yetersiz kalacağını düşünüyorum. Birinci paradigma kenti biçimlendiren temel dinamik olarak bireylerin çıkarlarını en çoğa çıkarma güdüsünü temel alıyor. İkinci paradigmanın gerisindeki dinamik (olarak) ise iyi bir kentin nasıl olduğuna ilişkin plancının ya da toplumun oluşturduğu kabulleri içeriyor.

İlk iki paradigma iki önemli özelliği çözümlemelerinin dışında bırakmaktadır. **Birincisi** toplumda var olan kurumsal yapının büyük ölçüde hesaba alınmayışıdır. Burada kurumsal yapı çok geniş anlamda kullanılmaktadır. Bir yandan kenti biçimlendiren binalar ve onlara ilişkin denetim süreçlerinin meşruiyet sınırlarını, öte yandan kentte yaşama kurallarının tanımlanma biçimini kapsamaktadır. **İkincisi** ise bu süreçler içinde yer alan toplumsal aktörlerin kapasitelerinin kurumsallaştırılmış meşruiyet çerçeveleriyle uyumsuzluğudur. Türkiye'de kentsel gelişme büyük ölçüde kabul edilen meşruiyet çerçeveleriyle toplumdaki aktörlerin kapasitelerinin yarattığı uyumsuzluğu gidermek için toplumun yarattığı spontan çözümler tarafından belirlenmektedir denilebilir. **Üçüncü** paradigma söz konusu uyumsuzluğu kenti biçimlendiren temel dinamiklerden biri olarak kabul etmektedir. Bu ele alış kent tarihi yazıcılığını topluma gömülü hale getirmektedir.

Üçüncü paradigmada toplumdaki aktörlerin yetersizlikleri tüm aktörler yelpazesini kapsayacak biçimde ve değişik türdeki yetersizliklerin tümü birlikte ele alınacaktır. Örneğin, bu yetersizlikler; toplum düzeyinde kapital birikiminin azlığı, Devlet ya da yerel yönetimler düzeyinde, kurumsal duyarsızlık (irresponsiveness), plan yapabilme

ve denetim kapasitesinin düşüklüğü, bürokrasi düzeyinde disiplin eksikliği, firmalar düzeyinde kapitalin az olması, orta sınıflar düzeyinde gelir düşüklüğü, kırdan kente koparak gelen gruplarda, gelir, hüner, bilgi ve görgü eksikliği vb.leri olabilecektir. Uyumsuzluğun giderilmesinde başvurulacak yollar ise spontan ve kısmen yasa dışı bina sunum biçimlerinin ortaya çıkışı, rüşvet, yasa dışı güç kullanımı ya da mafyalaşma, kabul edilen meşruiyet kalıplarının dışına çıkışa popülist göz yummalar, meşru kabul edilen düzenin işleyişinde mekanda ve zamanda istisnalar yaratılması ya da afları ve nihayet yeni düzenlemelere gidilmesi gibi çok geniş bir yelpazeyi kapsayacaktır. Bir ülkede bunlardan hangi tür uyum mekanizmalarının işlerlik kazanacağını ise büyük ölçüde o ülkenin siyasal süreçleri ve ekonomik gelişmişlik düzeyi belirleyecektir. Tabii ki, Türkiye gibi uyumunu demokratik bir rejim içinde gerçekleştirmeye çalışan ülkelerde başvurulacak uyum süreçlerinin nitelikleri diktatörlüklerden farklı olacaktır.

Önerilen bu paradigmanın üstünlüklerini gösterebilmek için bir düşünce deneyimi yapalım. Bir an için Türkiye'nin büyük kentlerinin gelişme tarihini ikinci paradigmaya göre yazdığımızı düşünelim. Bu bir başarısızlık öyküsü olacaktır. Bu öykü plancıların daha başarılı planlar yapmasına yol göstermekten çok plana uymayanları suçlamasına ya da daha çok yetki talep etmesine yol açacaktır. İkinci paradigma plancıyı bu kadar kısır bir yoruma mahkum etmektedir. Oysa üçüncü paradigmaya göre yazılan bir tarih sonrasında, plancı, planlamasının kalitesini geliştirebilecek pek çok ipucuna kavuşacaktır. Koyduğu hedeflerin ya da sorgulamadan kabul ettiği kurumsal çerçevenin toplumun nitelikleriyle tutarsızlığını açık olarak görecektir, yeni ve daha gerçekçi beklentiler içine girecek, bununla tutarlı yeni kurumsal düzenlemelere gidebilecek, kentlilerin önemli bir kısmını yasa dışı konuma iten kurumsal düzenlemeleri sorgulayabilecek, hangi aktörlerin ne tür süreçler içinde yapabilir hale getirilebileceği konusunda öneriler geliştirebilecektir. Kent tarihinin bu biçimde yazılmasının yararlı olacağını kabul eden bir görüş kent planlamasında kurumsal düzenlemelerin kritik rolünü de kabul etmiş olacaktır.

Türkiye'nin Üç Büyük Kentinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişme Öyküsü

Bu yazıda önerilen bu yeni paradigma kullanılarak Türkiye'nin üç büyük kenti; İstanbul, Ankara ve İzmir'in gelişme öyküsü anlatılmaya

çalışılacaktır. Yeni paradigma bir ulus devletin kentlerinin gelişme deneyimlerindeki farklılıkları değil benzerlikleri ön plana çıkarmaya uygundur. Bu yazıda üç kentin öyküsünü kurarken ve esas olarak üçüncü yaklaşımı kullanırken, farklılıkların da altını çizebilmek için yer yer birinci ve ikinci paradigmadan da yararlanacağız.

Kuracağım anlatıda modernist meşruiyet çerçevesi kavramı merkezi bir önem kazanacağı için önce modernist meşruiyet çerçevesiyle ne kastedildiğine açıklık kazandırmam gerekiyor. Modernist meşruiyet çerçevesiyle modernite projesini benimseyen bir ülkenin, kentin inşasına ve kentteki yaşama ilişkin kurumsal düzenlemelerinin tümü kastedilmektedir.

Öyle ise üç kentin öyküsünün kurulması Türkiye’de modernite projesinin gelişmesiyle yakından ilişkili olacaktır. Çeşitli yazılarımda Türkiye’nin modernite projesinin etkisi altında dönüşmesini dört farklı döneme ayırarak inceledim. Bu yazıda da aynı dönemlemeyi kullanacağım. Bu dönemlemede; 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyete kadar olan dönem ‘utangaç modernite’, 1923-1950 arası radikal modernite, 1950-1980 arası ‘popülist modernite’, 1980’den günümüze kadar uzanan dönem de ‘modernitenin aşınması’ olarak adlandırılmaktadır. Bu yazıda üç kentin Cumhuriyet dönemindeki gelişme öyküsü anlatılacağı için sadece son üç dönem üzerinde durulacaktır.

Köktenci Modernite Döneminde Sosyo-Mekansal bir Süreç Olarak Ulus Devlet İnşası

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı İmparatorluğunun ulus devletlere çözülme sürecini sona erdirdiğini, 1923’de Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bir ulus devletin inşa sürecinin başladığını biliyoruz. Cumhuriyetin ilanı hem bir sürekliliği hem de bir kopuşu ifade ediyordu. Türkiye Cumhuriyeti bir iddianın adıydı. Bu iddia bir köktenci modernite projesi olarak bir sanayi öncesi imparatorluktan yeni bir ulus-devlet, tebaadan ise özgür yurttaş çıkarmayı amaçlıyordu. Bu niteliğiyle elbette önemli bir kopuştu. Ama bu hareketin öncü kadroları, Osmanlıların ‘utangaç modernite’ projesi içinde yetişmişlerdi. Düşünceleri bu dönemdeki deneyimlerden etkilenerek oluşmuştu. Ülkelerinin kurtuluşunu uluslaşmakta ve bilim ve teknolojiye güvenmekte görüyorlardı. Bu bakımdan da bir süreklilikti.

Tabii ki Cumhuriyetin yöneticilerinin bu amaçlarına ulaşmak için yaptıkları uygulamaları, kurumsal reformları kapsamlı *bir ulus inşa kuramı* yönlendirmiyordu. Bu tür kuramların gelişmesi İkinci Dünya

Savaşı sonrasında olmuştur. Ama bugün yapılanları değerlendirdiğimizde ulus inşa sürecinin büyük ölçüde sosyo-mekansal bir süreç olarak algılandığını görüyoruz. Cumhuriyetin ulus devlet inşa projesinin mekansal yönü dört ögesiyle tanımlanabilir.

Birincisi Cumhuriyetin ilanıyla birlikte *Ankara'nın da başkent ilan edilmesidir*. Cumhuriyetin kurucuları büyük liman kentlerinin kozmopoliten yapıları içinde ulusalcı duyarlılıkların gelişemeyeceğini düşünmektedir. Uzun savaş yıllarından sonra Cumhuriyet kurulduğunda nüfus yapısı büyük ölçüde değişmiş, homojenleşmişti. Bu homojenleşmiş nüfusun merkezinde yer alan Ankara kenti inşa edilirken, oluşturulacak ulusal (burjuvazisinin) burjuvazinin yeni yaşam kalıplarının bu kentte oluşturulması bekleniyordu. Bu model tüm Türkiye'ye yol gösterecekti. Bir başka deyişle, yeni Ankara'nın gelişmesinde sağlanacak başarı rejimin başarısıyla adeta özdeşleştirilmişti.

Ulus devlet yaratma stratejisinin **ikinci** ögesi, ülkede iç pazar bütünlüğünü sağlayacak *bir demiryolu programını* uygulamaktı. Anadolu'da, 'utangaç modernite' döneminde, yani 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yabancı şirketlere demiryolu yaptırılmaya başlanmıştı. Ama bu yollar ağaç şemasına uygun bir halde biçimleniyordu. İnşa edilen demiryolları bir tarımsal hinterlandı bir liman kentine bağlıyor, bu yolla o hinterlandı bu demiryolunun inşasında aktif bir rol oynayan kolonyal gücün etkisine açıyordu. Böyle oluşan bir demiryolu sistemi ülke iç pazarını bütünleştirmekten çok parçalıyordu. Oysa bir ulus devlet yaratmak öncelikle iç pazarı bütünleştirmek demektir. Bunu başarmak için Cumhuriyet ısrarlı bir şekilde demiryolu programı uygulamaya başladı. Bir yandan 'bir karış fazla demiryolu' sloganıyla demiryolu miktarını ikiye katladı. Daha önemlisi, demiryollarının biçimini ağaç şemasına uygun olmaktan çıkarak Ankara merkezli bir ağa dönüştürdü.

Projenin **üçüncü** ögesini ithal ikamesine yönelmiş *bir sanayileşme programı* oluşturuyordu. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu programda fabrikalar demiryolu üzerindeki küçük kentlerde yer alıyordu. Ulus-devlet yaratma projesinin **dördüncü** ögesini ise ülkede tüm yerleşmelerde kurulan *halkevleri* oluşturuyordu. Radikal modernite projesinin kültürel boyutu bu yolla hayata geçirilmek isteniyordu. Radikal modernite projesinin bilime, kültüre, sanata yaklaşımının bu odak noktalarından tüm ülkeye yayılacağı bekleniyordu.

Cumhuriyetin modernite projesi kapsamlı ve köktenciydi. Ama ülkenin gelişmişlik derecesinin düşüklüğü ve kapital birikim süreç-

lerinin yavaşlığı dolayısıyla arzulan hızda bir değişme gerçekleşmiyor, ülkenin hakim olan kırsal yapısına yeterince sızılmıyordu.

Yine de bu projenin uygulanması Türkiye'nin üç büyük kentinin görece konumlarında önemli değişiklikler yarattı. Cumhuriyetin iç pazar oluşturmaya dönük ulusalcı ekonomik politikaları İstanbul, İzmir gibi liman kentlerinin yerleşme sistemi içinde görece önemlerini kaybetmesine neden oldu. Anılan iki kent yalnız görece önemlerini kaybetmemiş, nüfus olarak da küçülmüşlerdi. Ankara'nın başkent olması İstanbul'un yönetim işlevlerini tümüyle kaybetmesine yol açmıştı. Dolayısıyla kentler arasında büyüklük sıraları değişti. İstanbul en büyük kent olma özelliğini korurken, İzmir büyüklük sıralamasında ikincilik yerini koruyamadı. Ankara hızla büyüyerek ikinci büyük kent haline geldi. Ülke iç pazarındaki gelişmelere paralel olarak İstanbul'un tek egemen kentlik (primacy) konumu azalmaya başladı.

Cumhuriyetin radikal modernite projesinin kentlerin biçimlenmesine taşınması belli bir gecikmeyle oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında 'utangaç modernite' döneminde geliştirilmiş kurumsal yapı içinde savaştan çıkan kentlerin sorunları çözülmeye çalışıldı. Bu kurumsal yapı içinde gerçekleştirilebilenler Ankara'yı başkent ilan etmiş olan Cumhuriyetin önderlerinin beklentilerini karşılamıyordu. Gerçi daha Cumhuriyetin ilk yıllarında Lörcher'e bir plan hazırlatılmıştı. Türkiye'nin ünlü mimarları Birinci Ulusal Mimarlık dönemi çizgisinde binalar yapmaya başlamışlardı. Ama bu gelişme Cumhuriyetin önderlerini doyurmuyordu. Ankara'ya bir yandan Avrupa'da yeni gelişmekte olan modern mimarinin temsilcileri çağırıldı, öte yandan Ankara İmar Müdürlüğü kuruldu ve Ankara'nın imar planını elde edebilmek için, 1928 yılında, bir sınırlı uluslararası yarışma açıldı. Yarışmayı kazanan Jansen'in hazırladığı plan Ankara İmar Müdürlüğüne uygulanmaya başlandı.

Ankara'da rejimin beklentilerini gerçekleştirmek için atılan adımların sağladığı birikim, Cumhuriyetin yöneticilerini, 1930'lu yılların başında kent alanlarının biçimlenmesini yönlendirecek yeni bir kurumsal yapıyı önerebilecek konuma getirmiştir.

1930'lu yılların ilk yarısında TBMM'den ardı ardına geçirilen, Belediye, Umumi Hıfzısıhha, Yapı ve Yollar, Belediye Bankası, Mühendislik ve Mimarlık Mesleğinin İcrasına İlişkin kanunlar kökten modernitenin kentlerin gelişmesine ilişkin kurumsal yapısını oluşturdu. Anılan yasalar kentsel gelişme için modernist bir meşruiyet çerçevesi oluşturuyordu. Bu çerçevede planlamaya inanılıyordu. Ama

planların hazırlanmasında harita mühendisliği hünerleri yeterli görülmüyor, mimar plancılarının sorumluluk yüklenmesi isteniyordu. Bu çerçevede bilimsel bilgiye büyük bir güven söz konusudur. Bu nedenle bir kentte bir binanın yapılmasının meşruiyeti mimar ve mühendislerce yapılmasına bağlı hale getiriliyor, geleneksel yapı süreçleri ve onun aktörleri meşruiyet çerçevesinin sınırları dışına itiliyordu. Bir kentin planlamasında ve yönetiminde halk sağlığı koşullarının gerçekleştirilmesine öncelik veriliyordu. 'Utangaç modernite' dönemine göre daha geniş bir görev alanı çizilen belediyelerden kentsel yaşamı modernleştirmesi bekleniyordu. Ama belediyeler merkezi yönetimin vesayeti altında kalacaktı. Böyle bir modernist meşruiyet  er evesi içinde kentsel gelişme emrivakilere ve spontan gelişmelere kapalı hale getirilmeye çalışılıyordu.

Bugünden geriye baktığımızda bu modernist meşruiyet çerçevesinin o dönemin aktörlerinin kapasiteleriyle uyumlu olmadığını söylemek kolaydır. Ama o dönemin koşullarının bu yetersizliklerin algılanmasını g le tirdiği söylenebilir.

Benimsenmiş olan bu meşruiyet çerçevesinin sınırlamalarının açık olarak ortaya  ıkmayı ı bu dönemde Ankara dışındaki yerleşmelerde kentleşme hızının çok düşük olması yüzündendi. Henüz kırdı bir   z lme başlamamıştı. Kentli nüfus hızla artmıyordu, hatta İstanbul ve İzmir'in nüfusu 1914 yılına göre k   lm   ti. Bu durumda da meşruiyet çerçevesini zorlayacak etmenlerden biri olan arsa spe  lasyonu Ankara dışında söz konusu olmuyordu.

Türkiye ekonomisi kabul edilen modernist meşruiyet çerçevesinin gerektirdiği kapital birikimini gerçekleştirmekten uzaktı. Ama bu a ığın fark edilmesini, bir yandan kentleşme hızının düşüklüğü, öte yandan dünyanın 1929 sonrasında yaşadığı büyük ekonomik kriz engelledi. Belediye yasası kabul edildiğinde o dönemin belediye sosyalizmi akımı etkisinde kent yönetimlerine çok geniş bir görev alanı çizilmişti. Eğer bu görevler yerine getirilebilirse ulaşılmak istenilen uygar bir kentsel yaşam ger ekle tirilebilecekti. Ama bunun için belediyelere yeterli gelir sağlanmalıydı. Oysa yaşanan ekonomik kriz dolayısıyla Belediye Gelirleri yasası  ıkartılamadı. Kabul edilen meşruiyet çerçevesinin gerektirdiği düzeyde yatırımların ger ekle meyi ini bir yapısal problem olarak kapital birikiminin sınırlılığıyla değil, daha çok bir konjonktürel sorun olan ekonomik krizle açıklamak yeğlendi. Bu durumda seçilen meşruiyet çerçevesini sorgulamak için bir neden kalmıyordu.

Seçilen meşruiyet çerçevesiyle ülke kapasitesinin uyumu konusunda, ilk bakışta görülen bir açık, yetişmiş plancıların yokluğuydu. Türkiye kentsel pratik planlamayla 'utangaç modernite' döneminde tanışmıştı. Ama bu büyük ölçüde harita mühendisliği pratiğinin uzantısındaki bir planlamaydı. Oysa Türkiye'de 'radikal modernite' döneminin planlamasından beklenenler çok daha iddialı bir noktaya gelmişti. Bir yandan geçen sürede kent plancılığı etkin kent (efficient city) anlayışına ulaşmıştı. Öte yandan Cumhuriyet yöneticileri kent yaşamının düzenlenmesinden kendi siyasal projeleri bakımından daha çok şey bekliyorlardı. Türkiye'de planlama pratiği içinde bulunanlar, henüz, bu beklentileri karşılayacak hünerlere sahip değildi. Türkiye bu açığı değişik yaklaşımları bir arada kullanarak kapamaya çalıştı. Önem verdiği büyük kentler için sınırlı uluslar arası yarışmalar açarak dönemin önemli plancılarının Türkiye'ye gelmesini sağladı. Bu süreç daha önce de değindiğimiz üzere, Ankara için açılan imar planı yarışmasını Jansen'in kazanmasıyla başlamıştı. İstanbul için de aynı yol izlendi. Yarışmayı kazanan plancıyla değil Paris bölge planını yapmış olan Prost'la anlaşma yapıldı. Bu plancılar Türkiye'de iken onlara bazı başka önemli kentlerin planları ihale edildi. Bu yolla hünerli insan gücü açığı ancak bir ölçüde kapanabiliyordu.

Daha kalıcı bir çözüm bulabilmek için Ankara'da iki merkezi büro kurmak yoluna gidildi. Az sayıda olan kent plancısıyla ön görülen çok sayıda planı yapmak ancak merkezileşmeyle olanaklıydı. Türkiye de bu yola başvurdu. Kurulan bürolardan biri, İçişleri Bakanlığına bağlı olan "Belediyeler İmar Heyeti" diğeri, Bayındırlık Bakanlığına bağlı olan "Şehircilik Fen Heyeti"ydi. O dönemin statik planlama anlayışı içinde böyle bir çözüm yeterli görülebiliyordu.

Açığı kapatmakta başvuru üçüncü yol ise Hitler Almanya'sından kaçan değerli plancıları Türkiye'nin Yüksek Öğretim kurumlarına davet ederek istenilen nitelikte kent plancısı yetiştirmeye çalışmaktı. Bu kanalda yetişen ilk plancılardan Kemal Ahmet Aru, Gündüz Özdeş, Emin Canpolat'ın 1950'li yılların başında İzmir için açılan ilk uluslararası yarışmayı kazanmış olması, bu kanalın etkililiği konusunda bir gösterge oldu.

Ankara dışındaki kentlerde 1930'larda benimsenmiş modernist meşruiyet çerçevesinin önemli açıklar yaratmamasına karşın Ankara'da yaşananlar bu çerçevenin Türkiye bağlamında yetersiz kalacağının ilk ip uçlarını açıkça ortaya koyuyordu. Ankara % 6 hızla büyüyordu. Bu hıza ulaşıldığında önerilen meşruiyet çerçevesinin yetersiz

kaldığı açıklık kazanıyordu. Bu büyüme hızında arsa spekülasyonu çok büyük değerlere ulaşıyor ve hazırlanan planları kısa sürede uygulanamaz hale getiriyordu. Örneğin, Jansen planının kalbini oluşturan Bakanlıklar Sitesinin arsa değerleri o kadar artmıştı ki hükümet bütçe olanakları içinde site alanının istimlakini gerçekleştiremez duruma düşmüştü. Bu kararın uygulanması için Mustafa Kemal'in kişisel prestijini ve gücünü kullanması gerekmişti. Bu alandaki arsaları kapatanlar Mustafa Kemal'in yakın çevresiydi ve onları toplayıp hükümetin bu alanı bütçedeki ödenekle istimlak edeceği, buradaki arsa sahiplerinin hiçbir itirazda bulunmayacakları konusunda onların dikkatlerini çekmek durumunda kalmıştı.

Arsa piyasasının serbest bırakılması yanı sıra, konut arzı için tek parselde, tek bina yapılmasını öngören kurumsal çerçeve, kısa sürede, orta sınıfları konut yaptıramaz duruma getirmiştir. Ankara sürekli konut kıtlığı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, gecekondu-nun öncüsü denilebilecek olan barakaların doğmasına neden olmuştur. Bu ilk barakalar daha sonraki dönemin gecekondularından nitelik olarak farklıdır, kırdan gelen kitlesel göçler sonucunda ortaya çıkmamıştır, daha çok kentteki inşaatlarda çalışan işçilerin barınma sorununa çözüm olarak gelişmiştir. Bu barakalar otoriter tek parti rejimine rağmen yıkılmamıştır. TBMM'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu barakaların yıkılması konusunda kendisini sıkıştıran milletvekillerine karşı bu barakaların yasa dışı olduğunu ama, kış geceleri kendisinin sokakta kimsenin donmayacağını bilerek uyuduğunu söyleyerek karşı çıkmıştır.

Öte yandan, hızla artan arsa fiyatları orta sınıfların plan sınırları içinde konut sahibi olmasını çok zorlaştırmıştır. Arsa fiyatlarını ödemek istemeyen toplumun güçlü bürokratları kooperatif halinde örgütlenerek konut sahibi olma yolunu geliştirmenin ilk adımlarını atmışlardır. Ama bu konut kooperatifleri Avrupa'da düşük gelirli-lerin geliştirdiği kooperatiflerden nitelik olarak çok farklıdır. Güçlülere ayrıcalık sağlamaya dönüktür. İlk örneği de, Jansen'e, Bahçelievler için yaptırılan bir mevzii planla yaşama geçirilmiştir. Başka bir biçimde söylersek Jansen Planının aşılması yine Jansen'e yaptırılmıştır.

Ankara'da bütün bu yaşananları o günlerde bizim şimdi yaptığımız gibi bir modernist meşruiyet sorunu olarak okuma olanağı yoktu. Bütün gözlerin Ankara'ya yöneldiği tek parti rejimi içinde yapılabilen okumalar yaşananları otorite zafiyeti olarak görmekle sınırlanmıştı. Bu da tek parti döneminde kolayca kabul edilebilecek bir şey değildi.

Hızlı Kentleşme ve Modernite Projesinin Popülistleşmesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de de pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi çok hızlı bir kentleşme süreci yaşanmaya başladı. Yıllık %6 nüfus artış hızı, bir önceki dönemde sadece Ankara’da yaşanırken, bu dönemde tüm kentlerde birden yaşanmaya başladı. Türkiye’nin modernist meşruiyet çerçevesinin bu hızdaki bir kentleşme karşısında yetersiz kalacağının ilk işaretleri bir dönem önce zaten Ankara’da ortaya çıkmıştı. Böyle bir kentleşme tüm Türkiye’de yaşanmaya başlanınca meşru kabul edilen kurumsal düzenin toplumdaki ilgili aktörlerin kapasitesiyle uyumsuzluğu çok daha açık olarak, tüm yönleriyle ortaya çıktı.

Hızlı bir kentleşmenin modernist meşruiyet çerçevesi içinde yönetilebilmesi için, kente gelenlere örgütlü bir istihdam, kabul edilen meşruiyet çerçevesine uygun konut ve kentsel alt yapının sağlanması gerekir. Bunların sağlanabilmesi ise çok yüksek bir kapital birikim hızı bulunması gerektirir. Oysa bu dönemde Türkiye’nin böyle bir birikimi yoktur. İçinde bulunulan koşullar ile kabul edilen meşruiyet çerçevesinin uyumsuzluğunun tek nedeni bu değildir. Kentleşme süreci beraberinde başka uyumsuzluk nedenlerinin ortaya çıkmasına da yol açmaktadır. Köyden koparak kente gelenlerin bilgi ve becerileri modernist meşruiyetin kalıpları içinde kentteki yaşamlarını sürdürmeğe olanak vermemektedir. Kentlerin hızla artan nüfusları arsa piyasasını spekülasyon içine sokarak arsa fiyatlarını kentli orta sınıfların ödeyebileceği sınırların üstüne çıkarmaktadır. Ayrıca hızla büyüyen kent nüfusları kentlerin hızla belediye sınırları dışına yayılmasına yol açmaktadır.

Kabul edilen modernist meşruiyet çerçevesiyle, genel olarak toplumun nitelikleri ve toplumsal aktörlerin kapasiteleri arasında uyumsuzluğun giderilmesinde ne tür mekanizmaların işlerlik kazanacağı tabii ki, büyük ölçüde siyasal rejimin nitelikleriyle yakından ilişkilidir. Hızlı bir kentleşme sürecinin başladığı yıllarda Türkiye tek parti rejimini bırakarak çok partili bir demokrasiye geçmiştir. Bu popülist eğilimlerin ve ‘patron-client’ ilişkilerinin yüksek olduğu bir demokrasidir. Türkiye’nin hızlı kentleşme karşısında geliştirdiği uyum mekanizmalarını rejimin yalnızca bu özellikleriyle açıklamak doğru olmaz. Bu dönemde sanayileşmesini gerçekleştirme yoluna giren Türkiye’nin kentlerde ucuz emeği gereksindiğini de unutmamak gerekir. Yeni gelişmeye başlayan sanayi sermayesinin kente gelen kitlelerin gizil kalmayı yeğleyen bir dostu olduğunu da ayrıca anımsamak gerekir.

Türkiye hızlı kentleşme karşısında varolan meşruiyet çerçevesinin yetersiz kaldığını görerek, kendi koşullarına uygun yeni bir meşruiyet çerçevesi geliştirmek yoluna gidememiştir. Gidilememesinin çok değişik nedenleri vardır. Birincisi pek çok ülkenin benzer sorunları yaşamasına karşın modernist meşruiyet çizgisi dışında yeni bir meşruiyet çizgisi geliştirememiş olmasıdır. Modernist düşüncenin evrensel olarak geçerli tek doğruya yönelen tutumu tüm dünyada alternatif bir meşruiyet çerçevesinin gelişmesine olanak vermeyen bir baskı yaratmıştır denilebilir.

İkinci neden, modernist meşrutiyet çerçevesini benimsemiş olan kent burjuvazisinin ve meslek çevrelerinin bu çerçevenin inançlı bir savunucusu rolünü oynamalarıdır. Yaşanan hızlı kentleşme karşısında bu gruplar, önce, kırdan koparak kente gelenlerin köylerine dönmelerini savunmuşlardır. Gelenlerin sayısı arttıkça ve onların engellenemeyeceği ortaya çıkınca, onlara 'kentteki köylüler' diyerek kafalarındaki köylere hapsedmişlerdir. Onların zaman içinde modernist meşruiyet kalıpları içinde yaşamayı öğrenmesini beklemeye başlamışlardır. Bu durum, kültürel etkileşme (acculturation) kuramındaki öngörülerin tersine bir beklentidir. İki kültürün karşı karşıya gelmesi halinde bunlardan birinin diğeri üzerinde hiçbir etki yaratmadan, tamamen ötekine dönüşebileceği varsayılmaktadır. Böyle bir beklenti içine girince de, tabii ki, yeni bir meşruiyet seçeneği aramak için bir neden kalmamaktadır denilebilir.

Yeni bir seçenek arama yolu kapanınca, bulunacak çözümler görüntüde modernist meşruiyeti korurken, gerçekte onu aşmanın yolunu bulmaya yönelik olacaktır.

Kentin gelişiminde modernist meşruiyetten söz edildiğinde gerçekte iki konuya dikkat çekilmektedir. Bunlardan birincisi kentin geleceğini yönlendirmek için yapılmış ve topluma ilan edilmiş bir planın varlığıdır. İkincisi ise yapılacak her yapının bilimsel bilgi kullanılarak yapılmış bir projesinin varlığı ve imar yönetiminden inşaata başlamak ve inşaat tamamlandıktan sonra içinde yaşamak için izin alınmış olmasıdır. Bu meşruiyet çerçevesi, en kısa şekilde, 'emrivakilere açık olunmaması' diye tanımlanabilir. Nitekim bu dönemde yaşananlar, görüntüde bu meşruiyet yapısı korunurken emrivakilerle ve spontan gelişmelerle yapının aşıldığını sergilemektedir.

Aşılmanın değişik türlerini ve sanki modernist meşruiyet uygulanıyormuş gibi gösterilme biçimlerini, konut, toplu ulaşım ve nihayet planlama pratiklerinden aldığımız örneklerle göstereyim. Hızlı kentleş-

menin kentlerde ilk hissedilen sonucu konut kıtlığı olmuştur. Sorun karşısında bulunan spontan çözümler yeni konut sunum biçimlerinin adeta kendiliğinden ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir.

Modernist meşruiyet çerçevesinin talepleri karşında en çok zorlanan kesim kırdan koparak kente gelen kitlelerdi. Devletin kabul ettiği regülasyonlar onların kentlerdeki varlığını suçlu durumuna düşmeden sürdürmelerine olanak vermiyordu. Bunun sonucu kentlerin çevresini *gecekondu* kuşaklarının sarması oldu. Popülist demokratik rejim onlar için yeni meşruiyet çerçeveleri geliştirmek yoluna gitmese de diktatörlüklerden daha anlayışlı davrandı. Dolayısıyla, Türkiye’de gelişen gecekondu mahallelerinin kaliteleri Latin Amerika ‘Favela’larından hep daha üstün kaldı. Ama hükümetler her zaman gecekonduların modernist meşruiyet çerçeveleriyle nasıl bağdaştırılacağı sorunuyla başa çıkmaya çalıştılar. Hükümetlerin buna bulduğu çözüm af yasaları çıkarmak oldu. Bu yasalarda, yasa dışı gelişmeler belli mekanlar ve zamanlar için affediliyor, onun dışında modernist meşruiyetin yeniden hakim kılınacağı varsayılıyordu. Oysa her aftan sonra gecekondu arzı artarak sürdü. Ama zaman içinde üretimi kısmen piyasa süreçleriyle, kısmen mafya süreçleriyle bütünleşti ve bu gelişmeler sonucunda kente yeni gelenlerin kısa sürede gecekondu yapabilmeleri olanaksızlaştı. Bunun aşılma yolu olarak da gecekondu radikal siyasal guruplar tarafından siyasal sadakat karşılığı sunulur hale geldi. Yani bu alanlarda yasa dışı olma, salt modernist meşruiyet çerçevesinin dışında olmanın ötesine geçen çok karmaşık bir gerçeklik düzeyine ulaştı.

Konut alanında gelişen ikinci spontan çözüm, orta sınıflara yönelmiş bulunan **yapsatçı** sunum biçiminin ortaya çıkması oldu. Bu çözümün muhatabı olan orta sınıfların ‘yapabilirlik’ potansiyelleri kente gelenlere göre çok daha yüksekti. Onların konut sorunuyla karşılaşması, büyük ölçüde, hızlı kentleşme dolayısıyla artan arsa fiyatlarının, orta sınıfların tek parsel üzerinde tek konut sahibi olması imkanı bırakmamasıyla oldu. Bu durumda orta sınıfların arsa maliyetini bölüşmesine olanak veren bir çözüm olarak yapsatçılık gelişti. Bu çözüm küçük girişimcilerin kentin eski kesimlerinde, imar hakları artmış arsaları, sahiplerinden kat karşılığı alarak çok katlı, çok daireli apartmanlar yaparak satışa arz etmeğe başlamasıyla ortaya çıktı. Bu da spontan bir gelişmeydi. Kentleri planlarında ön görülenlerden çok daha yüksek yoğunlukta, sosyal donatıları yetersiz gelişmelere zorladı. Hükümetler için bu gelişmeyi modernist meşruiyet kalıplarıyla uyum-

lu halde göstermek gecekondulara göre çok daha kolaydı. Bunu başarmak için kat mülkiyetine olanak veren ve apartmanların işletilmesini düzenleyen bir kat kanunu çıkarıldı. Öte yandan üç büyük kentte getirilen kat imar planlarıyla yapılaşma yoğunluğu artırılarak yapsatçı konut sunum biçiminin görünüşte modernist meşruiyet kalıpları içinde kalması sağlandı.

Bu dönemin bir başka spontan gelişmesi büyük kentlerde **dolmuş** olgusunun ortaya çıkması oldu. İkinci Dünya Savaşı öncesinde üç büyük kentte kent içi ulaşım talebi büyük ölçüde kamu ulaşım araçlarınınca karşılanıyordu. Savaş sonrasında kentlerin nüfuslarının hızla artması ve mekanda denetimsiz yayılması karşısında belediyeler kamu ulaşım hizmeti arzını yeterince hızlı bir biçimde artıramadı. Doğan açık, dolmuş olgusunun gelişmesiyle, yani küçük girişimcilerin hizmet arzıyla karşılandı. Dolmuşlar, eski taksilerin büyük arabalarının, daha çok yolcu alacak şekilde dönüştürülmesi ve bu yolla sayısı artırılan yolcuların ulaşım maliyetini bölüşmesiyle, orta ve düşük gelirli grupların ödeyebilecekleri fiyat düzeyinde hizmet arzı olanağını buldular. Yerel yönetimlerin sunum yetersizliğinin yarattığı açık, bu yolla, çoğu kez daha da konforlu bir hizmet arzıyla kapatıldı. Tabii yerel yönetimler kendi sunumları yetersiz kalırken dolmuşların gelişmesini engelleyemediler. Yapabildikleri, onları hatlar halinde düzenleyerek, kısmen kendi meşruiyet anlayışları içine almaya çalışmak oldu.

Bir yandan bu tür spontan gelişmeler, öte yandan modernist meşruiyet kalıplarını görünüşte de olsa sürdürme çabaları sonucunda üç büyük kent benzer bir büyüme biçimi göstermiştir. Bu gelişme kalıbı, kentlerarası yollar boyunca yağ lekesi halinde yayılma göstermesi, yüksek yoğunluklu bir yerleşme ortaya çıkarması, kent merkezinin yüksek gelirli konut mahalleri doğrultusunda hareket etmesiyle özetlenebilir. Bu kentlerde yoğunlaşmanın yüksek olduğu merkezde sosyal servisler yeterince karşılanmamakta, kentte yeşil alanlar sürekli olarak yok olmakta, trafik sorunları her geçen gün daha da artmakta, eski kent dokuları sürekli olarak yıkılıp yapsatçı apartmanlarıyla yeniden yapılanırken kentlerin kimlikleri yitilmektedir. Kentin çevresi gecekondularla kuşaklarıyla çevrilmiştir. Üç büyük kentin nüfusu çok büyümüştür. Bu nüfus büyüklüklerine bakarak Türkiye'de İstanbul, Ankara ve İzmir'e 'metropolitan' denilmeye başlanmıştır. Ama bu biçimde gelişen bir kent sanayi toplumlarındaki metropollerin yapısal özelliklerine sahip değildir. Onun için bunları

belki de aşırı büyümüş sanayi kenti diye adlandırmak daha doğru olacaktır. Bu tartışmayı kısaca özetlersek, 'popülist modernist' anlayış içinde kentlerin yönetilemediğini, kendi haline bırakılan gelişmelerin kentleri bir tıkanmaya doğru ittiğini söyleyebiliriz.

Bu durumda modernist meşruiyet çerçevesini korumak isteyen rejimin bu konuya yeni bir planlama anlayışı ile çözüm bulmak isteyeceği düşünülebilir. Oysa bu koşullarda başarılı olacak yeni bir planlama biçimini geliştirmek için ciddi bir arayışın olduğunu söylemek zor olmuştur. Dönemin siyasal söylemi içinde planlama hep çözümün meşru yolu olarak savunulmuştur, ama hiçbir zaman başarılı bir planlamanın gerektirdiği işgücü, yetki ve bilgiyle donatılmış bir planlama örgütlenmesine gidilmemiş, spontan gelişmelerin yolları açık bırakılmıştır. Dönemin pratiği temelde iki yüzlüdür. Bir yüzünde, planın meşruiyeti dışında kalmanın yolunu açmaktadır. İkinci yüzünde de planlamaya inancı sürdürmeye çalışmaktadır.

Birinci yüzünde mevzii plan pratiğinin yaygınlaştırılması gelmektedir. Bu dönemde Türkiye'de büyük sermayeli 'developer'lar henüz gelişmemiştir. Buna karşılık arsa spekülasyonunu örgütleyen emlak şirketleri eliyle bol miktarda mevzii planlar yapılarak çok büyük alanlarda imar hakları oluşturulmuştur. Mevzii planlar nazım planlar karşısında emrivaki mekanizmaları olarak çalışmıştır. Plan adını taşımasına karşılık mevzii planlar modernist meşruiyetin aşılmasının bir aracı olarak kullanılmıştır.

Mevzii planlarla planlamanın meşruiyetini aşma yolunu kullananlar küçük sermayeli, himayecilik ilişkisi içinde siyasal kanalları da kullanabilen kişilerdir. Oysa bu dönemde plan dışı kalmanın bir başka yolu, en güçlü siyasal aktörler tarafından geliştirilmiştir. Buna Türkiye'de *imar operasyonları* adı verilmiştir.

Yağ lekesi halinde tek tek yapıların eklenmesiyle büyüyen ve sürekli olarak mevzii planlarla yönlendirilen Türkiye'nin büyük kentlerinde yaşanan tıkanmalar, dönemin yönetimlerince prestij sağlamakta siyasal bir fırsat olarak görülmüştür. Kimi kez siyasal icranın en tepesinde yer alan başbakanlar, belli büyüklükte bir parasal kaynak ayırdıktan sonra, Menderes operasyonu örneğinde olduğu gibi, kendi adlarıyla özdeşleştirdikleri, büyük uygulamalara girmişlerdir. Bu operasyonlarda halkın yaşadığı sıkıntılara çözüm getirmeyi öne çıkararak, plan dışına çıkmanın ve hatta hukuk devleti kurallarının yarından geçmenin yollarını bulmuşlardır.

Bu dönemde üç büyük kentten planlama operasyonuna sahne olmak bakımından İstanbul bir ayrıcalığa sahip olmuştur. 1956-1960 arasında Adnan Menderes'in, 1967-1973 arasında Süleyman Demirel'in yönlendirdiği Boğaz Köprüsü ve Çevre Yolları operasyonlarını bu kapsamda görmek olanaklıdır. Diğer iki kentin benzer nitelikli operasyonlarla karşılaştığı söylenemez. Bu imar operasyonları uzun süre sürdürülememiş, modernist meşruiyeti savunan meslek çevrelerinin karşı çıkışlarıyla 4-5 yıllık dönemler içinde sönmeye yüz tutmuştur. Ama unutmamalıdır ki imar operasyonları da mevzii planlarla gelişmenin doğal sonucudur.

'Popülist modernite' döneminde, planlı meşruiyet yöntünde atılan adımlar olarak bir kentleşme bakanlığı niteliğindeki İmar ve İskan Bakanlığının kuruluşunu, şehir planlama eğitiminin kurumsallaşmasını, İller Bankasının bir kente altyapı sağlanması için, kent planlarının varlığını koşul olarak ileri sürmesini ve nihayet üç büyük kentlerde metropoliten planlama ofislerinin kurulmuş olmasını sayabiliriz. Bunlara, bu tür bir büyüme biçiminin kentin tarihsel dokusu üzerinde yarattığı tahrip edici baskılar karşısında, geliştirilen koruma mevzuatını da eklemek gerekir.

Denilebilir ki Türkiye bu dönemde kentsel gelişmesini yarı planlı yarı plansız koşullarda sürdürmüştür. Böyle bir durum kendisine özgü bir gelişme dinamiği yaratmıştır. Bu pratiği ancak plan kararları ve yarattığı tepkilerle birlikte kavrayabiliriz. Böyle bir pratiğin Türk siyasetinin popülist ve kayırmacı yapısıyla büyük bir tutarlılık içinde olduğu kolayca farkedilebilir.

Küresel Dünyaya Eklemlenirken Modernitenin Aşınması

1980 Türkiye tarihin çok önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Türkiye bu tarihe kadar ithal ikamesiyle sanayileşme yani iç kapanmış bir gelişme politikası izlerken, bu yıldan itibaren dışa açık, ihracatını artırmaya dayanan bir gelişme politikası izlemeye başlamıştır. Devlet girişimciliği geri plana itilerek, özel kesime öncelik verilmiştir. Tabii ki bu değişim dünya ile ilişki kurmakta da köktenci bir zihniyet değişikliğini beraberinde getirmiştir.

On yıl kadar sonra dünyada sosyalist blokun çözülmesi ve soğuk savaşın sona ermesi de, dışa açılmak isteyen Türkiye'nin önüne önemli fırsat pencereleri açmıştır.

Tüm bunlardan önemlisi 1970'li yılların krizi sonrasında dünyanın büyük bir dönüşüm yaşamaya başlaması olmuştur. Bu dönüşümün

ana eksenlerini sanayi toplumundan bilgi toplumuna, Fordist üretimden esnek üretime, ulus devletler dünyasından küresel dünyaya, modernist düşünceden post modernist düşünceye geçişler oluşturunuyordu.

Bu yeni dünyaya yeni dış ilişkiler ve zihniyetlerle uyum yapmaya uğraşan Türkiye'nin yerleşme yapısı da önemli değişimler geçirmeye başlamıştır. 'Radikal' ve 'popülist modernite' döneminde iç pazar bütünleşmesini sağlayan Türkiye'de üç büyük kentin nüfusları 'sıra-büyüklik' kuralına uyumlu hale gelmişti. Oysa Türkiye ekonomisini dışa açtıkça ve küresel sistemle bütünleştikçe ülkede nüfusun mekandaki dağılımında da önemli değişimler yaşanmaya başladı. Bir yandan ülkenin güney ve batıdaki kıyı kentlerinde bir nüfus yığılması yaşanırken, öte yandan İstanbul'un 'sıra-büyüklik' kuralını bozacak şekilde hızla büyümesi gözlemlendi. 1980 sonrasında İstanbul, 1920'li yıllarda Sovyet ve Türk devrimleri sonucu kaybettiği Dünya Kenti olma işlevlerini yeniden kazanmaya başlamıştır. İstanbul dünyanın mega kentleri arasında yer alırken, Türkiye'deki meslek çevreleri bu kavram yerine dünya kenti kavramını benimsemişlerdir. Çünkü dünya kenti kavramı içinde gizil olarak barınan programı fark etmişlerdir.

1980 sonrasında yalnız kentlerin dış ilişkileri değil, kentin iç yapılanmasını ve mekanda yayılmasını belirleyen süreçler de değişmiştir. Önceki dönemde kentlerin büyümesi bireylerin ya da küçük girişimcilerin kararlarıyla yapıların birer birer eklenmesiyle gerçekleşirken, bu dönemde kentler çok sayıda bireyi biraraya getirebilen örgütlenmeler, yani daha güçlü aktörler eliyle, kente büyük parçaların eklenmesiyle büyür hale gelmişlerdir. Bu durum yeni yapı sunum biçimlerinin gelişmesine olanak veren kurumsal düzenlemeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi yapsatçı konut sunum biçiminin büyük ölçüde tıkanması üzerine, Türkiye'nin 10-15 yıldır gündeminde olan, ama gerçekleştiremediği, toplu konut sunum biçimini uygulamaya koyabilmesidir.

Toplu yapı sunum biçimlerinin gelişmesi sadece konut alanında kalmamış, iş yerleri alanlarında da kendini göstermiştir. Bunlar arasında organize sanayi bölgeleri, toptancı siteleri, nakliye siteleri, uzmanlaşmış üretim siteleri, serbest ticaret bölgeleri vb.leri sayılabilir. Tüm bu örneklerde küçük girişimciler ya da bireyler çoğu kez kooperatifler ya da başka türde kurumsal düzenlemeler yoluyla bir araya getirilerek, büyük operasyonları gerçekleştirecek bir yapabilirlik kazandırılmıştır.

Kentin parçaların eklenmesiyle büyür hale gelmesini sağlayan başka nedenler de bulunmaktadır. Devlet ve vakıflar eliyle kurulan üniversiteler kampus modelini benimsemiştir. Bir yandan özel araba sahipliği artmış, öte yandan perakendecilik sektörünün yapısının değişmesi sonucu büyük dağıtım zincirleri ortaya çıkmış ve büyük alışveriş merkezleri kurulmaya başlamıştır. Bunlara başkaları da eklenebilir.

Kentin büyük parçaların eklenmesiyle büyümeye başlaması sonucu, kentlerin merkezinde önemli boşalmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu boşalma kendisini en açık biçimde İstanbul'da göstermiştir. Dünya kenti olma işlevlerini yüklenmek çabasında olan İstanbul'un yeni denetim fonksiyonlarını eski merkezleri Eminönü ve Beyoğlu'nda yerine getirmesi olanağı yoktur. Yüklenen yeni işlevler, Mecidiyeköy ve Maslak ekseninde gökdelenlerin oluşturduğu yeni bir merkezi doğurmuştur. Bu gelişmenin gerçekleşebilmesi, sistemin inşaat alanında büyük sermayeleri harekete geçirilebilme kapasitesinin artmış olmasıyla da yakından ilişkilidir.

Bu dönemde kentin gelişmesini daha önceki dönemlerde olduğu gibi, sadece kentin yeni alanlara yayılma kalıplarıyla kavramak olanağı kalmamıştır. Kent bir yandan yeni alanlara yayılırken, öte yandan eski dokusunda çok önemli dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Bu dönüşümleri en çok ve farklılaşmış biçimde İstanbul yaşamaktadır. Kentte hangi alanın ne türde bir dönüşüm geçirdiğini belirlemekte üç farklı nedenin birlikte etkili olduğu söylenebilir.

Birincisi yeni büyüme dinamikleri altında İstanbul'un ve kısmen de Ankara ve İzmir'in azman sanayi kentinden *kent bölgeye* dönüşmekte olmasıdır. Dönüşüm özellikle kent merkezlerinde önemli işlev değişikliklerine yol açmıştır. Örneğin, Eminönü bir çok üretim ve hizmet işlevini kaybetmesine karşılık önemli turistik ve kültürel işlevler kazanmıştır. Benzer bir dönüşüm Beyoğlu'nda yaşanmaktadır. Bu dönemde görece önemini yitirmekte olan Ankara'da kentin tek merkezli yapısı parçalanmakta, kenar kentleri oluşmakta, ama kentin merkezi iç alanları henüz bir yapı değişmesi yaşamamaktadır.

İkinci önemli dönüşüm nedeni ulaşım alt yapısının ve hizmet sunumunun değişmesi sonucunda kent içi *erişebilirlik matrisinin değişmesidir*. Bu dönemde her üç kent de borçlanma yoluyla büyük kaynak sağlama olanağını bularak metro projeleri gerçekleştirmişlerdir. Birinci ve ikinci faktörün üst üste gelmesi kent merkezine yakın bazı mahallelerde '*gentrifikasyonun*' gerçekleşmesine yol açmaktadır.

(Cihangir, Kuzguncuk vb. örneklerinde olduğu gibi). Ama Ankara'da henüz bir 'gentrifikasyon' yaşanmamaktadır. Üçüncü neden önceki dönemlerde gelişmiş olan gecekondu türü ya da çürük yapı stokunun karşı karşıya kaldığı yüksek riskin artık taşınamaz hale gelmesidir. Özellikle İstanbul'da yaşanan büyük deprem felaketi bu tür dönüşümler yolundaki baskıları artırmıştır. İkinci ve üçüncü faktörün üst üste gelmesi, bu sağlıksız konut alanlarının, Ankara, Dikmen Vadisi örneğinde olduğu gibi büyük belediye projeleriyle mi, ıslah-imar planlarına dayanan yapsatçı süreçleriyle mi dönüşeceğini, yoksa kendi haline mi bırakılacağını belirleyecektir.

Bir yandan yayılan, öte yandan için için dönüşen bu kentlerde modernist meşruiyet nerede durmaktadır? Tüm bu gelişmelerin içinde hep bir tür topluma karşı yapılan emrivakiler kalmaktadır. İstanbul'da ruhsatsız yapılan inşaat artık yalnız gecekondulara inhisar etmemektedir. İstanbul'da kentin yüksek gelirli kesimlerinin oturduğu mahallelerde yasa dışı ruhsatsız bina oranının çok yüksek değerler alabildiği bilinmektedir. Bu ilginç bir gelişmedir. Gecekondululardan zaman içinde modernist meşruiyet kalıplarına girmesini bekleyen kesimlerin kendileri dönüşmüş, gecekonduların alışkanlıkları (habitus) doğrultusunda hareket eder hale gelmişlerdir.

Daha önemlisi, kentin, büyücek parçaların eklenerek büyümeye başlamasının planlama açısından yarattığı sonuçlarıdır. Marjinal eklentilerle büyüyen bir kentin daha önce belirlenmiş planlarca yönlendirilmesi bir ölçüde gerçekleştirilebilir. Ama büyük parçaların eklenmesiyle büyüyen bir kentte bu tür büyümeyi gerçekleştiren aktörler güçlüdür. Bu güçlerinden yararlanarak yükselen arsa değerlerini ödemekten kaçınmaya çalışacak, aldıkları arsalar üzerinde istedikleri yapılaşmayı gerçekleştirmek için her türlü baskı yöntemlerine başvurarak isteklerini gerçekleştireceklerdir. Büyük bir arsayı aldıkları an topluma emrivaki yaratmış olmaktadırlar.

Tabii, burada denilebilir ki, gelişmiş demokratik ülkelerde de eski türdeki dondurulmuş planlarla kentin gelişmesini yönlendirmek olanağı kalmamıştır. Kentlerin gelişmesi, katılımcı pratiklerle hazırlanan stratejik planlarca yönlendirilirken, bu planlama kentin doğacak fırsatlardan yararlanabilmesi için müzakereye hep açık kalmaktadır. Türkiye'deki pratiği bu şeffaf müzakere süreçleriyle karıştırmamak gerekir. Türkiye'de olan, belediye başkanlarının şeffaf olmayan bir biçimde takdir yetkilerini kullanmasıdır. Nitekim bu dönemde bu tür yetkilerin kullanılması konusunda yolsuzluk söylentileri çok yoğun-

luk kazanmıştır. Bu gelişmeyi sadece kentin gelişme dinamiği ile açıklamak yetersiz kalabilir. Bu dönemde demokrasiyi savunan kesimlerin yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönündeki çabaları, büyük kent belediye başkanları tarafından kendi güçlerinin artırılmasına kanalize edilmiştir. Yeterince demokratikleşmemiş büyük kent yönetimlerinin büyük yetkilerle donatılması çoğu kez yerel derebeyleri yaratmıştır.

Son Verirken

Türkiye'nin en büyük üç kentinin seksen yıllık gelişme öyküsüne ilişkin yazımın sonuna gelmiş bulunuyorum. Bu, bir modernleşme, demokratikleşme ve kentleşme öyküsüdür. Türkiye, Avrupa örneklerine göre çok elverişsiz kapital birikim koşullarında, onlara göre çok kısa sürede tamamlanan bir kentleşme yaşamıştır. Türkiye'nin kentleşmesi bir insanın yaşamı içine sığmıştır. Bu deneyimi modernist meşruiyet kalıplarına göre değerlendirirsek olumsuz yargılara varırız. Böyle bir yargı kanımca önemli bir haksızlığı içerecektir. Unutmamalıdır ki çok daha elverişli kapital birikim koşullarında, çok daha uzun sürede böyle bir kentleşme deneyimi yaşayan Avrupa'da bu dönüşüm çok daha sancılı bir biçimde yaşanmıştır. Türkiye deneyimini standart kalıplara hapsolmadan yorumlarsak öğrenecek çok şey bulabiliriz.

Türkiye deneyiminin değerinin daha iyi kavranabilmesi için tabii ki karşılaştırmalı analizlere gerek vardır. Ne yazık ki bu yazının sınırları içinde böyle bir karşılaştırma olanağı yok. Ama bu karşılaştırmalı analizler birinci ve ikinci kent tarihi yazımı paradigmasına göre yapılırsa mekanik bir karşılaştırmanın ötesine geçilemeyecektir. Oysa bu karşılaştırma burada önerilen kent tarihi yazımı anlayışıyla yapılırsa kentlerin gelişmesini kendi yerelliklerine gömülü olarak kavramak ve karşılaştırmak olanağı bulunacaktır.

II. Bölüm

ANKARA’NIN PLANLARI

**1957
YÜCEL-UYBADIN
İMAR
PLANI
VE
ANKARA
ŞEHİR
MİMARİSİ**

Ali Cengizkan

Arkaplan¹

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, 600 yıllık payitahttan sonra belirlediği yeni başkent Ankara'nın planlanması konusunda gösterdiği duyarlılık ve özen, artık çeşitli dönemleri, ayrıntılı isim ve aktörleri, farklılaşan söylem ve anlayışları ile daha derinden biliniyor. Fehmi Yavuz'un 1950'li yıllarda Ankara'ya kentsel toprakların spekülasyonu çerçevesinde getirdiği bakış sonrasında², 1993 yılında Gönül Tankut, uzun çalışmalar sonucunda, Jansen Planı'nın 1929-1939 arasındaki uygulama öncesi ve sonrası sorunlarını da odağa alan, kapsamlı bir Ankara'nın kurulması 'okuması' gerçekleştirmişti (Tankut, 1993). Ankara'nın ilk planının Carl Christoph Lörcher tarafından 1924 yılında tasarlandığı ve kendisinin, plana 1925 yılında yaptığı bir ekle Yeni Şehir'i tasarladığı biliniyordu. Bu katkıların, yıllarca iddia edildiği ve küçümsendiği gibi birer kroki ya da kadastral harita girişimi olmadığı, Ankara'nın 1923-1929 arasındaki yapılaşmasını belirleyen ilk planları oluşturduğu, 2000 yılından bu yana yapılan arşiv taraması ve belge okumalarıyla açıklığa kavuşmuştu (Cengizkan, 2004a). 1954 yılında açılan yarışmayla müellifleri belirlenen ve 1957 Yücel- Uybadin Planı olarak tanımlanan Ankara'nın üçüncü planı ise, 1958-1968 arasında yürürlükte kaldı; bu plan üzerine yapılan değerlendirmeler, yine kentin büyümesi ve imarlı gelişmesini yönlendirmesi ve denetlemesi çerçevesinde yapılageldi. Yücel-Uybadin Planı, "mimar-plancı"lar tarafından gerçekleştirilen, arazi kullanımına önem veren bir planlama anlayışının son örneklerindendi (Cengizkan, 2002b). Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu (AMNPB) ise, 1968-1984 arasında hızla büyümekte olan kente yön vermeye çalışan, "yapısal" planlamayı öne çıkaran bir öngörü ve yönetim odağıydı. Ürettiği belgeler ve birebir yönetim, kentin çağdaş gereksinimlerine ayak uymasını, dönüşmesini sağladı (Altaban, 2002). Ankara, 2000'li yıllara bu plan belgeleri, yönetimleri ve bunların uygulama süreç ve sorunlarıyla ulaşmıştır.

1. Yazıda yer alan planların bir bölümünü benimle paylaşan Baykan Günay'a çok teşekkür ederim.
2. Fehmi Yavuz'un kitabı, özellikle bir yerel yönetim uzmanı ve öğretim üyesi olarak, kentin yönetim, denetim, gelişme ve yasadışı gecekondulaşma sorunlarını birinci elden irdeliyordu. (Yavuz, 1952)

Genel Görünüm ve Amaç

Türkiye’de yalnız Ankara için değil, diğer kentler için de şehir formu ve şehir estetiği inceleme, araştırma ve tartışma çalışmalarının yeterli sayıda yapıldığı söylenemez. Kuşkusuz şehir ‘makroformu’ konusunda çalışmalar yapılmıştır; bunlar İmar ve İskan Bakanlığı ile İller Bankası’nın yaptığı, genellikle büyüme yönlerini, genel son-biçimi gösteren coğrafi bir kategori olarak ele alınmış gibidir. Kaldı ki ayrıca, şehir formu ve makroformu kent estetiği ve şehir mimarisinden bağımsız görülmemelidir. Şehir formu ve şehir estetiği olguları, içinde yaşadığımız şehirlerin bizimle, içinde yaşayanlarla bütünleşmesi, ‘hemhal’ olması, kentin orada yaşayanlar tarafından kendi ‘yuva’ları, ‘yer’leri olarak benimsenmesi için çok önemli çalışma alanları oluşturur. Her iki ilgi alanının da ortak paydası, ya da onları buluşturan uygulama alanı, ‘şehir mimarisi’dir.³

Tankut, ‘kentsel estetik’ olgusunun çeşitli ‘vektörleri’ bulunduğunu söyler; bunlar “yeşil alan örgüsü, duyarlı peyzaj, sokak ve meydanların eşgüdümü, anıt ve heykellerin ve diğer sanatsal verilerin çevreye katılımı, son olarak da insanlara zevk veren bir mimari,” olarak tanımlanır (Tankut, 1998; 20). Aynı yerde bir önceki paragrafta Tankut, kentsel estetiğin kurucu öğeleri arasında bulunan bütünleşme ve sinerjiden söz etmektedir: “Kentsel estetik sergileyecek bir kentsel çevre, başka bir deyişle, kentin içinde yaşayanlarda yoğun duygular yaratan bir

3. Bu noktada, dille ilgili bir hesaplasmaya da gerek var. ‘Şehir’ ve ‘kent’ sözcükleri çoğunlukla birbirinin yerini tutan biçimde, eşdeğer anlamlı sözcükler olarak düşünülmekte. Öte yandan anlam farklılaştırmasının tarihsel bazda yapılmasının doğru olduğunu savlayanlar kadar (‘Ortaçağ şehirleri’ vardır, ancak ‘modern kent’lerden söz edilebilir); sözcüğün tarihteki kullanımını (Osmanlıca şar ve Türkçe kent) ölçüt kabul edenler; ayrıca büyüklük (‘Ankara kenti’ne karşılık ‘Çorum şehri’ gibi) gibi bir kategoriyi ölçüt olarak önerenler de var. Oysa burada yazar, sözcüklerin yaşayan dilin zenginleşmesine katkıda bulunan canlı öğeler olduğunun bilincinde olarak, yeni bir önermede bulunuyor. Buna göre, ‘şehir’ daha çok ‘kent’ merkezi denilebilecek, kentliliğin en yoğun ve bütün öğeleriyle yaşandığı bir konumdur. Bu konum, tanımı ölçikle bağlantılı biçimde üretirken, tanımın, yerleşimin bütünlüğüyle ya da genişliğiyle ilgili nicel bir kategori olmadığını; tam tersine, özellikle ölçikle ilgili nitel bir kategori olduğunu unutmamaya çalışan bir konumdur. Dolayısıyla ‘şehir mimarisi’nden bahsedebilirken, ‘kent mimarlığı’ denemeyeceğini; ancak aynı biçimde ‘kent makroformu’nun kullanılabileceğini, ‘şehir makroformu’nun ise sözkonusu edilemeyeceğini savlıyor. Çünkü bu konuma göre, ‘şehir mimarisi’, kent makroformu ölçeğinde tasarlanamayacak / kurulamayacak / sürdürülemeyecek bir nitelikler ve özellikler dizgesidir (sistemidir). Bu yönüyle de sözcüğün kavranışı, sözcüğün tanımının üzerine kapanmakta, onunla örtüşmektedir.

kent imajı; öyle ki bu yoğun duygular hazdan gurura uzansın ve kentlileri kentsel çevre ile özdeşleştirerek ona sahip çıkarsın." (Tankut, 1998; 20) Böylece, kent estetiğinin ortaya çıkış ortamı ve kent estetiğinin işleyimleri (mekanizmaları) birlikte tanımlanmış ve 'şehir mimarisi' uğraş alanıyla bütünleştirilmiş olmaktadır. Bu yaklaşım, yeni değildir. Ancak Tankut'un parlak söyleyişinde ortaya çıkan yenilik, kentin kentli özneye bir beden olma ve özdeşleşme durumudur ki, buradaki tanımı da, kamusal özne ve diğer aktörleri öne çıkaran yaklaşımıyla en net biçimde Henri Lefebvre'e borçluyuz (Lefebvre, 1968; 1998)⁴.

Bu yazının amacı, 'şehir mimarisi' anlayış, tanım ve alt kavramlarını, mimarlık ve planlama disiplini içindeki yerini, Türkiye'deki yansımalarını ele almak; Ankara'nın formunu, makroformunu, Ankara'ya özgü 'şehir mimarisi'ni tarihsel bir bakışla tartışmak ve hem mimarlık, hem de şehir planlama alanları için ışık tutan bakışlar geliştirmek değildir. Bu alanda bir boşluk olduğunu düşünerek yukarıda çizilen doğrultuda çalışma yapma niyetini barındıran yazar, bu denli kapsamlı bir amacı, sonraki çalışmalara bırakıyor. Bu yazı, yukarıda sıralanan dizilim içinde gerçekleşmiş bulunan, Ankara şehrinin üçüncü planı olan 1957 Yücel-Uybadın Planı üzerine odaklanmaktadır. Yazının amacı, plan gerekçesini oluşturan yarışma projesi raporunu kent tarihi araştırma alanında ilk kez tartışarak, rapor ile

-
4. Şehir mimarisi (city architecture) kavramı, Aldo Rossi'nin ünlü "Architecture of the City" kitabından sonra, 'geçmiş toplu olarak' (retrospective) bakıp dersler çıkaran bir etki yaratarak, modern sonrası dönemde, mimarlık dünyasına kentin ne'liğini yeniden arumsatma, kendisini tartışırma ve yeniden gündem yaratma işlevine sahip oldu. Kuşkusuz dönemin Leon Krier ve Rob Krier gibi kentsel mekan tartışan mimarların katkısı unutulmamalı. 1920'li yıllardan beri, Le Corbusier'nin itici gücünü oluşturduğu ünlü CIAM bildirgeleriyle ortaya çıkan matematiksel ve ölçülebilir, dolayısıyla tasarlanabilir kılındığı zannedilen "arşınlanabilen kent mekanı" anlayışının, bir nicel indirgeme sonucu öne gelen zihinsel oluşum olduğu, zaten uzun süredir farkedilmeye başlanmıştı. Öte yandan, şehircilik gözüyle Kevin Lynch'in şehri okuma çalışmalarının da şehir mimarisine doğrudan ve dolaylı etkilerinin bulunması çok doğaldır. "Theory of A Good City Form", "Site Planning" ve "The Image of the City" kitapları, şehrin kullanıcı tarafından deneyimini öne çekmekle birlikte, buna uygun tasarımı önemseyip 'vazeden' bir konumdadırlar. Daha önceleri, 1960'lı yıllarda Christopher Alexander'ın yöresel mimarlığın değerleriyle ortaya çıkardığı "örüntü dili" ile yola koyulan, ancak "A City is not a Tree" (Kent Bir Ağaç Değildir) makalesiyle geliştirilerek doruğa çıkan 'derin' modern mimarlık eleştirisi; yine eşzamanlı biçimde Bernard Rudofsky'nin "Architecture Without Architects" (Mimarsız Mimari) kitabının yankıları olarak modern mimarlık ve onun sonucu olan modern kentin doğurduğu yeni olanı gelenek üzerinden yeniden değerlendirmek ve geleneksel kentlerin dokusundaki 'müellifsiz' değerleri aramak önerisi, çok güçlü önceller sayılmalı.

plan ve uygulama arasındaki uyumu/uyumsuzluğu aydınlatıcı bir 'okuma'yla ele almak; ayrıca, ilk iki aşamanın sonuçlarından yararlanarak, 1957 Ankara Planı'nın açık ve örtük biçimde önerdiği Ankara 'şehir mimarisi'ni değişik öğeleriyle tanıtmak, anlamak ve eleştirmeye çalışmaktır (Şekil 1). Bu nedenle yöntem olarak, önce şehir mimarisi kavramının unsurları tartışılacak; sonra yazının ekinde bulunan plan raporu ve raporun söylemsel katkıları irdelenecek; son olarak da planın getirdiği/önerdiği şehir mimarlığının niteliği ele alınacaktır.

'Şehir Mimarisi' ve Ankara

Ankara kentinin makroformu, şehrin formu, kent imajı ve 'şehir mimarisi' konusundaki çalışmalar, oldukça azdır. Genelde bilinen ve paylaşılan, 'Ankara'nın kenti kuzey, doğu ve güneyden saran dağlarla sınırlanmış bir çanak' içinde sınırlanmış olduğu bilgisidir. Bu çanak, yüzyıllar boyunca zaten kendine yeterli olan Ankara için bir sorun oluşturmamış, ancak başkent oluşuyla birlikte hızlanan nüfus artışı, kenti zorlamaya başlamıştır. Kentin büyümesinin, 'doğu-batı yönünde uzanan koridor' sayesinde ve doğrultusunda gerçekleşebileceği savlanır ve belirtilen sınırların yarattığı eşiklerin aşılması da, yine bu hareket doğrultusunda gerçekleşmiştir. Özcan Altaban, "1985'ten 2015'e" çalışması içindeki "Kent Fiziki Coğrafyasından Gelen Etkiler" başlıklı yazısında, jeo-morfolojik ve coğrafi özellikleri özetler ve "Kent formu üzerinde doğal koşulların düzeltici etkileri olmakla birlikte, kent formunun esas belirleyicisinin toplumsal ve ekonomik süreçler olduğu anlaşılmaktadır," der (Tekeli vd., 1987; 7-15). Gönül Tankut'un Ankara özelinde 'şehir mimarisi' merkezinde geliştirdiği bakış, aslında daha çok Jansen'in 1932 Planı'nı yaparken gözettiği kavramsal yaklaşım ve bakışla sınırlıdır. Yalnız Tankut, bu yaklaşımın bütün eksikliklerine karşın, bir kentlilik bilincini uyandıran bir bütünlük duygusu yaratan bir şehir kimliği yarattığını da kabul eder. (Tankut, 1998; 21) Buna göre,

"Jansen Planı ile 1800 ha üzerinde sadece 150,000 kişi için yaşam çevresi öngörülmüştür. Bu küçük ölçülere rağmen, planın, bütünlük vurgulayan bir strüktürü yoktur. Makroform da belirsizdir. Bir o kadar önemli diğer bir yön de, tanımlanmış yeni bir şehir merkezinden yoksun olmasıdır. Diğer eksi yönleri ise, trafik çağının gözetilmemişliği ve şehir meydanlarının yokluğudur./ Buna karşın yeşil verisinin iyi ve yaygın kullanımı, sokak / yapı ilişkilerinin dengesi, kentsel ölçeğin ve yoğunluğun uyumu, siltet algılanmasındaki duyarlılık ile kentsel strüktürün eksiklikleri bir biçimde tamamlanabilmektedir./ Tek yapı düzeyinde ise,

Ankara'da çalışan yabancı mimarlar Ankara taşını kapsamlı ve yaygın bir biçimde kullanarak, yapıların cephelerinde iklime duyarlılığı ve yalın modernizmi vurgulayarak Ankara için adeta yeni bir mimari anlatımı başlatmış ve bir Ankara şehri mimarisi olgusunu neredeyse yaratabilmiştir. Böylece şehir belirli bir kimlik kazanmış ve bir kentsel *syntax* oluşmuştur. Bu durum ne yazık ki 1950'lere kadar sürebilmiş ve Ankaralılar bu süre içinde güzel, bakımlı, düzenli bir kentte yaşamayı hem bir kentlilik hakkı hem de görevi olarak yorumlayabilmişlerdir."

Jansen'in aslında *Städtkbau* (şehir yapımcılığı, şehircilik) disiplini içinde, ancak kendisini *Städtkitekt* (şehir mimarı) olarak kabul eden bir mimar olduğunu, Tankut'un ana çalışmasından biliyoruz (Tankut, 1993). Jansen, gerek Berlin, gerekse Madrid şehrinin planlanmasında, benzeri bir tutum sergilemiştir. Jansen'in gerek 1916 tarihli İstanbul Konferansı'nda⁵, gerek 1928 tarihli yarışma önerisinde, gerekse de 1932'de kabul edilen Ankara İmar Planı'nda ve onun bağlayıcı raporunda vurguladığı nokta, yirminci yüzyılın büyük şehirlerinin ulaşım, barınma, açık alanlar, sağlık ve estetik açılarından tasarlanmak durumunda olduklarıdır (Jansen, 1937). Buradaki estetik vurgusu, ayrıca 'bahçe şehir' akımının da savunucusu olan Jansen için, kentin yeşil alanlarıyla uyumlu bir biçimde 'algılanabilir' bir formda tasarlanmasını zorunlu kılmıştır⁶. Konuyu daha kapsamlı değerlendirmeyi sonraya bırakıyoruz. Ancak böylelikle, Ankara'nın 1929-1939 yılları arasında biçimlenmesinde rol oynayan 1932 Jansen Planı ile nasıl bir 'şehir mimarisi' ne sahip olduğunu yaklaşık algılamamız olanaklı. 1939 sonrasında Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan'ın belirleyici rolü altında kendiliğinden biçimde, ayrıca planın yer yer delinmesiyle gelişmesini sürdüren Ankara, 1954 yılında açılıp 1955 yılında sonuçlanan yarışma sonucu elde edilen önerinin plan olarak 1957 yılında onaylanmasıyla yeni bir döneme girmişti. Planın nasıl bir 'şehir mimarisi' yaratmayı amaçladığına, Plan Raporu eşliğinde bakmalıyız.

Raporun Söylemsel Pratiği

1957 Yücel-Uybadın Planı'nın yarışma raporu, "Ankara İmar Planı İzah Raporu" başlıklı olarak 48 sayfa; ingilizce olarak da "City Planning

5. Bu konferans metni üzerine kapsamlı bir açıklama çalışmasını yakında yayınlacağız.

6. Bu ilkelerin ilk kez, Ankara'nın ilk planını tasarlayan Carl Christoph Lörcher tarafından ortaya atılıp uygulandığını daha önce kanıtlarıyla birlikte tartışmıştık. (Cengizkan, 2004a)

Report of Ankara" başlığıyla 37 daktilo sayfasından oluşmaktadır. Raporun genel yazımı, Türkiye'deki şehircilik pratiği ve söyleminde oldukça etkili olduğunu bildiğimiz Hermann Jansen'in genel sistematiğine; şehri ve şehir planlamayı ele alışı; modern şehri genelde 'sağlık, trafik, endüstri, estetik' başlıkları açısından kavrayıp çözümlemesi; şehri denetlemek için yola çıkışı; dolayısıyla görsel-leştirme, 'tersim' etme araçları (gösterim, pafta düzeni ve sıralaması, şehir perspektifi, vb.), gibi açılardan, büyük bir yaklaşım akrabalığı göstermektedir ve aynı gelenek içinde görülebilir⁷.

Raporun içeriği, şu altı başlık altında işlenmiştir: 1. Önsöz; 2. Şehir nüfusu ve iskân durumu (A-Merkez Ticaret Bölgeleri ve Protokol Sahası; B-Ruhsatsız yapılmış meskenlerle vücutta gelmiş mahalleler (Gecekondular); C- İnkişaf sahaları); 3. Bina yüksekliklerinin tanzimi; 4. Yol şebekesi (A-Bugünkü durum; B-Yeni yol şebekesi; C- Demiryolu şebekesi); 5. Muhtelif bölge ve tesisler (A-Devlet Mahallesi ve diğer Resmi Binalar; B-Kültür Siteleri; C-Askeri Bölgeler ve Tesisler; E-Askeri Mektepler Bölgesi; F-Sanayi Bölgesi; G-Havagazı ve Elektrik Tesisleri; H-Et Kombinaları; İ-Küçük Sanatlar; J-Kömür ve Odun Depoları ve Akaryakıt; K- İtfaiye Merkezleri; L-Cezaevi); 6. Su ve Kanalizasyon; 7. Yeşil Sahalar (spor, eğlence yerleri, vs.).

1957 Yücel-Uybadın Planı'nın ön açıklamasına bakıldığında ilk göze çarpan şey, başkентliğin, özellikle devlet daireleri ve dolayısıyla ortaya çıkan kültür kenti niteliğiyle özdeşleştirilerek, önemsenmesidir. Daha ikinci paragrafta bir önceki plan müellifi ile hesaplaşmaya girilmektedir; ayrıca nüfus artışının öngörülmesinin bir plan için çok önemli olduğu söylenerek, Jansen Planı'nın gelecekteki "sürpriz"lere hazır olmadığı eklenmektedir⁸. Ancak hemen ardından gelen ekte itiraf edilmektedir ki; planın kendine özgü öngörütleri yoktur. Müellif, yarışmayı açan idare 'hangi gelecek perspektifleri çıkardıysa', buna uymaktadır, ve dolayısıyla, planın nüfus tahminlerindeki olası başarısızlığı, doğal olarak 'idarenin isteklerine bağımlı' kılınacaktır.

7. Jansen'in başka müellifler üzerinde etkin olduğu, özellikle de 1939 yılı sonunda Ankara Planı müşavirliğinden ayrılana kadar başkalarının gerçekleştiren irili ufaklı pek çok şehir planı, ana pafta çizimleri, kuş uçuşu perspektif görüntüleri ve kent/sokak kesit çizimleri açısından incelendiğinde anlaşılabacaktır.

8. Ancak hemen teslim etmek gerekir ki, Jansen Planı'nın müellifi nedeniyle değil, Vali Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan'ın merkezîyetçi ve otoriter anlayışı nedeniyle, alan uygulaması sırasında plancının öntü kesilmiş; müellif plan uygulamasını denetleymemiş; sonunda da 1939 tarihi itibarıyla plan yönetiminden ayrılmıştır.

Öteki önerme ise, 750,000 nüfusa göre tasarlanan 'planın, uzun süre ihtiyacı karşılayacağı' saptamasına bağlı olarak geliştirilen, 'yayılma yoluyla değil de yerinde yükselerek', yani 'kat artışı vererek' kentin büyümesine olanak tanımak düşüncesidir⁹.

'Önsöz' bölümünün son iki paragrafında müellifler, zamanına göre çok çağdaş bir düşünceyi savunarak, "plan" denilen şeyin geleceğe ilişkin kağıt üzerindeki hayal ve çizgiden oluştuğunu, ancak onun uygulanması konusunda yüklenilenilecek insiyatif ve iradenin de en az plan kadar önemli olduğunu söylemektedirler¹⁰. Nitekim Nihat Yücel, 1957 Ankara Planı'nın müellifi olarak 1968 yılına, yani planlama görevi Ankara Metropoliten Nazım Plan Bürosu'na devredilinceye kadar Belediye'nin müşaviri olarak çalışmış ve kendi öngörülerinin gerçekleşmesi doğrultusunda, özellikle küçük çaplı plan alanlarında, başarılı olmuştur.

Yukarıda da değinilen boyutlarıyla bakıldığında, planın kendine özgü öngörülleri yoktur: Müellif, yarışmayı açan idare 'hangi gelecek perspektifleri çıkardıysa', buna uymaktadır. Bu konu yalnızca nüfus projeksiyonu ile sınırlı değildir. Planın uzunca bir süre kenti sırtında taşıdığı da net bir biçimde bilinmektedir. Ancak bugün geriye dönülüp bakıldığında, şu konu daha önemlidir: Planın elde edilme sürecinde, yarışmaya açılışında, yarışma sürecinde katılımcı önerileri ele alınıp değerlendirilirken de geniş ufuklu bir yaklaşım söz konusu değildir. Ankara Planı'nın Lörcher dönemindeki (1924-1929) ve Jansen dönemindeki (1929-1939) daha kalıcı ve bir bakıma kuramsal önermeleri, bu dönemde bulunmamaktadır. Örneğin Yarışma Programı'na göre (Ankara Belediyesi, 1954b) Ankara Şehri'nin 1950'deki Nüfus Sayımı'na göre 289,000 olan nüfusunun, elli yıl sonra, yani 2004 yılında, 750,000 olması beklenmekte ve kentin buna göre iki kademedede imara açılacak biçimde yeni alanlara kavuşturularak tasarlanması beklenmektedir. Bu gözle bakıldığında, Yücel-Uybadın projesi başarılıdır; çünkü istendiği gibi, "Belediye sınırı içinde halen teessüs etmiş bulunan sayfiye ve banliyölerden, iskan sahaları dışında kalanlar bulunursa, bunların inşaat rejimleri de" kendileri tarafından ayrıca verilmiştir.

9. 'Bölge kat nizamı' kavramı, burada ilk kez ortaya atılmakta; dolayısıyla Türkiye'de o dönemde planlama gündeminde olan bir olgu, yarışma yoluyla müelliflerin eserine yansımaktadır.

10. Bu noktanın yine bizi 'arazi kullanımına dayanan' bir planlama anlayışına götürdüğü açıktır.

1957 Yücel-Uybadın Planı, dört yerleşim bölgesi rejimi uygulamayı amaçlamıştır. Buna göre, a) Eski kentin bulunduğu Kale çevresi ile Protokol Alanı; b) Eski Kent ve Kale ile Ulus ve çevresindeki ticaret bölgesini saran, Jansen Planı'nda gelişen yerleşim alanları¹¹; c) Jansen Planı'nda yerleşime açılmadığı halde, 23 yıldır (1932'den 1955'e kadar) fiilen yerleşimin olduğu alanlar, ki başta eski bağ semtleri olmak üzere konut kooperatiflerinin yapılaşma alanları bunlar arasındadır; ç) Ruhsatsız alanlar, yani 'gecekondu' semtleri. 1957 Planı'na göre toplam 9725 ha.lık bir alana oturacak olan Ankara'da 3840 ha.lık yeni bir alan gelişme bölgesi olarak yapılaşmaya açılmaktadır. Buna göre dağılım şöyledir:

“1. Mevcut ikamet bölgeleri ve inkişaf sahaları mecmuu olarak:	3840 ha.
2. Resmi ve umumi bina ve tesisler:	553 ha.
3. Teknik üniversite ve teknik okullar.	155 ha.
4. Stadyumlar, hipodrum, jokey kulüp, golf sahası, vs:	450 ha.
5. Orman Çiftliği sahası:	500 ha.
6. Sanayi bölgesi:	485 ha.
7. Küçük san'atlar:	62 ha.
8. Mevcut askeri fabrikalar:	90 ha.
9. İmar sahaları dahilinde kalan yeşil sahalılar: (istifade edilemeyenler de dahil)	3590 ha.
YEKÛN	9725 ha.

Bu yaklaşıma göre, Merkez Ticaret Bölgeleri olarak adlandırılan, Ulus, Saman Pazarı ve Anafartalar Caddesi üzerindeki oluşumlara dikkat çekilmekte, bunların Yıldırım Beyazıt'a doğru kaymakta olduğu vurgulanmaktadır. Buralarda, konuttan işyerine doğru bir işlevsel dönüşüme dikkat çekilmekte; buna karşılık ayrıca Kızılay bölgesinde de ticari kullanıma dönüşüm yönünde gelişmeler olduğu vurgulanmaktadır. Ancak merkezin genişlemekte olmakla birlikte, yine de Ulus'ta kalacağı varsayılmakta ve Ulus ve Eski Şehir - Kale çevresi ve içinin Hükümet yardımıyla onarılması önerilmektedir. Vakit henüz geç değildir, ancak müdahale edilmezse geç kalınmış olacaktır. Ulus çevresindeki yol üstü yapılaşmaları, yapı adası çeperindeki bloklaşma

11. Bu alanlara Yeni Şehir ve diğer bölgelerin de girdiği anlaşılmaktadır.

şayesinde arkada kalan “mezbeleliği” gizlemektedir, ancak “gerçek” ortadadır. Eski yapılaşmanın bakımsız durumuna “mezbelelik” adlandırmasıyla yaklaşmak, kuşkusuz ‘korumacı şehir plancılığı’ rolüyle bağdaşmamaktadır¹². Ancak gerçekten de, değil 1955-57 ve sonrasında, 1980’lerin sonundaki girişimler bile bu bölgenin ele alınması için, bölgedeki dönüşüme doğru yönde ve doğru çapta müdahalelerde bulunmak için, yeterli olamamıştır¹³. Ancak 1932 Jansen Planı’nın sokak ve caddeler üzerindeki yapıları birer ‘koridor yapıcı’ olarak kullanması sonucunda ortaya çıkan bu durumun sakıncaları, rapordan anlaşıldığına göre, bölgesel küçük proje paketleriyle yeniden ele alınarak giderilebilir. Ancak bu ‘eski eser koruma ve saklama’ düşüncesinin altında, 1950’li yıllarla birlikte ortaya çıkan ‘turizm kulanımı’ olgusunun payı vardır. Dolayısıyla, gerçekten kendimiz için bir koruma ve onarım istenmemekte, eski Ankara’yı “eski karakterini bozmadan yabancılara göğsümüzü kabartarak gösterebileceğimiz canlı bir müze haline” getirerek gelişmekte olan yerel turizmden pay alma düşüncesi baskın çıkmaktadır.

Raporun izleyen bölümünde, ruhsatsız meskenlerin yapımı ve ‘gecekondu’ ile ilgili saptamalar yapılmakta; çözüm konusu ise ikili olarak ortaya konmaktadır. Buna göre, “ayarlar ve yardımlarla başıboş [gecekondu yapımı] vaziyetini disiplin altına almak mümkündür”. Ancak zor olan “şimdiye kadar kurulmuş olan mahallelerin durumudur,” çünkü bu yapıların boşaltılıp sakinlerinin başka bir yere taşınması yararlı olmayacak, ayrıca masraflı bir girişim olacaktır. Yerleşik durumda olan gecekondu mahallelerinde Hazine’ye ait olan arazi Belediye’ye devredilmeli ve Belediye tarafından da üzerinde oturanlara satılarak, elde edilen gelirle bu bölgelerin yol, kanalizasyon ve su gibi gereksinimleri karşılanmalıdır. Böylece önerilen yöntemle, o döneme kadar ortaya çıkan gecekondu meşrulaşmış olacaktır; ancak getirilen imar planları ve evini benimseyen mal sahiplerinin elinde bu

12. Burada, plan müelliflerinin böyle bir kimlik arayışı olduğunu ima etmiyoruz. Ancak koruma konusundaki duyarlılık yükselişinin ve koruma eğitiminin, hele kentsel koruma eğitiminin, 1960’lı yıllarla birlikte duyarlık düzeyinin ifadesinden uygulama alanına taşındığını da unutmamak gerekmektedir.

13. Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin 2005 yılında yalızca Belediye Başkanı’nın kendi niyetleriyle gündeme taşınmak istediği ‘kentsel dönüşüm’ girişimlerinin Ulus ve çevresinde ‘yumuşak karın’ bulabilmesi, yıllar süren bu görmezden gelme ve gözardı edilmişlikten kaynaklanmaktadır.

çevreler hızla 'daha medeni' bir biçime bürünecektir¹⁴. Plan müellifleri burada bir kez daha, 'kentli için daha temiz ve ak yüzlü ve temiz yollu' bir şehir düşlerini ortaya koyarak, o hedefe ulaşmak için pek de gerçekçi olmayan, naif bir yöntemi önereceklerdir. Ancak genelde bilindiği gibi, gecekonduunun bu tür yasallaşma yolu, özellikle Genel Seçimler öncesinde kullanılan bir araca dönüşmüş; karşılığında ise yalnızca daha geniş alanların gecekondulaşması ve planlamanın meşruiyetini yitirmeye başlaması olgularıyla yüzyüze kalınmıştır.

Raporun ruhsatsız yapılar, yani gecekonduularla savaşıma ilişkin bölümünün "İnkişaf Sahaları" (Gelişme Bölgeleri) ve "Bina Yüksekliklerinin Tanzimi" (Bina Yüksekliklerinin Düzenlenmesi) bölümleriyle ilenmesi, ilginç bir görünüm yaratmaktadır. Bu son bölümün "Şehir İçi Yoğunluğun Artırılması" olarak adlandırılması da olanaklıdır, çünkü bölümde, zaten Bayındırlık Bakanlığı ve Belediye İmar Müdürlüğü ve İmar İdare Heyeti üyelerinin kimileri tarafından bir süredir savunulmakta olan 'kat artışı' yöntemi dile getirilmektedir.

Burada öz olarak, bütün şehrin bulunduğu yerde yoğunluğunun artırılmasının, hem yol, su elektrik, kanalizasyon, hava gazı, çöp toplama, otobüs gibi belediye hizmetlerinin kolaylaşması, hem de günlük yaşantının daha merkezileşmiş olması açılarından çok karlı olacağı; ayrıca yeni gelişen betonarme teknolojisinin beş kattan daha yüksek yapılarda inşaat masrafını üretilen metrekare alana oranla ucuzlatmaya başlaması nedeniyle ayrıca bir kez daha karlı olacağı savunulmaktadır. Oysa bu basit yenileme yaklaşımının, yalnızca parsel içindeki konut ve yapılaşma ile değil, yollar dahil altyapıyı da kapsayan bir yenilenmeyi de hesaba katması durumunda oldukça yüksek bir bedele ulaşacağı açıktır. Adeta 'yeniden kentleşme'nin maliyetinin, önceden bütünlüğe kavuşan "kentleşmiş" bölgelerin kayıpları ve yıkım maliyetleri de eklendiğinde, oldukça yüksek olduğu ve olacağı, izleyen elli yılın deneyimiyle daha iyi anlaşılacaktır.

Raporda 'estetik' sözcüğü ilk kez, "Bina Yükseklikleri" bölümündeki şu tümcede geçmektedir: "Fazla katlı inşaatla müsaade olunduğu takdirde elde edilecek fayda yalnız iktisadî olmakla kalmaz, şehre estetik bir güzellik vermek de kabil olur." Bu 'estetik güzelliğin' nasıl

14. Müellifler, "Bugün bu yerlerde turan halk toprağına sahip olmadığından, evine fazla masraf etmiye çekinmektedir. Tavsiye ettiğimiz şekilde bu yerler, işgal edenlere mal edildiği zaman vaziyet değişecek ve zamanla buraları da medenî bir şekle girecektir." demektedirler.

elde edileceği belirtilmemekle birlikte, daha sonra irdeleyeceğimiz bir boyutun ipuçları burada ortaya çıkmaktadır. Sanki satır arasında şöyle bir anlam vardır: 'Kentin şimdiye kadar ortaya çıkan yapılaşmasının yeniden, topyekün yenilenmesiyle elde edilecek 'yeni kent biçimi' daha 'tek elden' ve 'bütünlüklü', dolayısıyla, daha 'tutarlı' olacaktır.'

İzleyen tümcede hemen tamamlayıcı bilgiler de almaktayız ki, plan müelliflerinin pozisyonları daha da net olarak ortaya çıkmaktadır:

"Ancak, bu durumu başıboş bırakmamak ve muayyen nizama tâbi tutmak lazımdır. Bu nizamın esası, şahsın ve cemiyetin menfaatlerinin ön planda tutulması olmalıdır. Bunun için de her şeyden önce insanları bodrumlarda oturtmamak için tedbirler alınmalıdır. Elimizdeki nizamlar binaların irtifaini tahdit ettiği için yukarda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı mal sahipleri yukarı koyamadığı katları aşağı sokuşturmayla çalışmakta ve böylece bir alay bodrum katları çıkmakta ve bu pahalılık devrinde de bir çok insanın sıhhat ve neş'eleri bulundukları yerler gibi kararmaktadır. Bu kötü vaziyete mâni olmak ancak kat adetlerini imkân nisbetinde çoğaltmakla kabil olur. Belediyenin âmmeye hizmeti namuna, fazla katla değil, bodrumlardaki meskenlerle mücadele etmesi lâzımdır. Nizamlı bir kat yüksekliği; Şehrin ne sıhhatini ne estetiğini bozar, fakat bodrumda yaşayan insanların bozuk sıhhat ve morali hem kendileri hem de cemiyet için her zaman zararlıdır. Teklif edeceğimiz nizamların iyi bir şekilde tatbiki ancak kurulacak binaların plânlarının ehliyetli mimarlar tarafından yapılmasıyla kabil olabilir. Aksi halde hiç bir nizamla iyi bir şehir kurmaya imkân yoktur."

Buradaki söylemsel oluşum, bizi dönemin çok yaygın, hatta dönemin akademisyenleri arasında bile revaçta olan bir yüzeysellik ile karşı karşıya bırakmaktadır¹⁵. Genel kabullere göre, örneğin 'beton-

15. Bu akılcılaştırma yaklaşımının benzeri bir modeli, durumun sürekliliğine dikkat çekmektedir. Temmuz 1968'de Ankara Belediyesi'nin aldığı kararla, o zamana kadar inşa edilebilen 'çatı katı' yapımı, şu gerekçelerle yasaklanmaktadır:

"1.Uygulamada şehri çirkinleştirici bir unsur olması; 2. Ankara'da iklim koşullarına uymaması; 3. Yapıların statik sistemine ters düşmesi; 4. Bina içi tesisatı yönünden sakıncalı olması; 5. Benzer şehirlerde çatı katlarının normal kat olarak inşasına izin verilmesinin, Ankara kentini de aynı uygulamaya zorlaması". (Çakan ve Okçuoğlu, 1977; 45) Bu son maddenin 'gönülsüz' gözükken 'içtenliğine' dikkat çekmeden geçemeyeceğiz. Bu sayılanlar o denli 'söylemsel', yani ideolojik niyet (ve art-niyet) yüklü yargı ve beğeni ifadeleridir ki, izleyen bir yerel yönetim döneminde, yine aynı gerekçelerle 'çatı katı' oluşumu kent mekanına tekrar davet edilebilir. Nitekim, 1990'ların ikinci yarısında çatı katı, 'çatı arası' kavramıyla tekrar gündeme sokulmuştur, ki artık girişimleri 'deneyimsiz, pir-ü-pak içtenlik'ten uzaklaştıran, toplumsal bir komik durum, hatta traji-komik bir 'örnek-durum' yaratılmaktadır.

arme yapı daha sağlıklıdır'; "betonarme, kalkınmışlık ifadesidir"; 'betonarme sistem inşaat, sağlam yapı yapmanın birinci tercih nedeni ve sonucudur'; 'betonarme, modern mimarlıkla eşdeğerdir'; v.b. Bunun gibi, yukarıdaki metin örneğinde de, aşağıdaki gibi bir mantık yürütme ve buna bağlı önermeler vardır. Ama bu önermeler tek bir anlamlı ve mantıklı hedefe yönelik değildir; tam tersi dönemin belli pozisyonları savunulurken kullanılan savlar ve savunular dile getirmekte, bunların kristalize olduğu retoriklere sığınmakta, giderek ortada tek bir retorikten başka birşey kalmamaktadır:

'Düzen önemlidir ve düzenli olunmalıdır.' Kuşkusuz öyledir ama, zaten varolan bir düzene göre inşa edilen şehir dokusu ve onu değiştirme girişimiyle karşı karşıya değil miyiz.

'Düzenin amacı kişisel ve toplumsal çıkarların dikkate alınması olmalıdır.' Burada, 'toplumsal çıkarlar'ın anılmasından birdenbire, 'kişisel ve toplumsal çıkarlar'ın anılmasına geçiş ilginçtir.

'Bunun için de herşeyden önce insanları bodrumlarda oturtmak gereklidir.' Birdenbire yapı tipolojisine geçiş o kadar anidir ki, nedensellikten arınmıştır; adeta 'şehri yeniden yapılandırmak ve bunu bir ekonomik araç kılmak olan' esas niyetin açık edilmesi, içtenlikle deşifre edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak bir yan anlam olarak da eski mimari yapma biçiminin altedilmesi ima edilmekte, nedensiz biçimde, insanların bodrumdan 'kurtarılması' vazedilmektedir. Oysa Jansen Planı'nın, izleyen 1957 Yücel-Uybadın Planı'nın, bugün yürürlükte olan planın eki olan yönetmeliklerin ortak paydası, inşa edilen yapıların doğal zemin kotu altında kalan mekanlarının "sığınak" olarak inşa edildiği ve 'iskan ruhsatları'nın bulunmadığı gerçeğidir. Düzen önerilirken, eski 'düzen'in zaten başa çıkamadığı bir alanda, bir bakıma, yeni bir düzen önererek, ancak onun denetiminin de sağlanamayacağı görezden geldiğinden, bir 'düzensizlikler düzeni' ortaya atılmaktadır.

'Eldeki düzen bina yüksekliklerini sınırladığından, mal sahipleri yukarı koyamadığı katları aşağı sokuşturmaya çalışmakta ve böylece çok sayıda bodrum katı yaratılmakta ve bu pahalılık devrinde de bir çok insanın sağlığı ve neşesi bulundukları yer gibi kararmaktadır.' Oysa bilindiği kadarıyla, bodrum kat sayısı sınırlıdır ve bu katlar, iskana kapalıdır. Ancak iskana kapalı yerin oturulur hale getirilmesini denetleyemeyen bir belediye yönetiminin 'yeni düzeni' nasıl sağlayacağı konusu anlaşılamamaktadır. Ayrıca, yukarıda anıldığı gibi, dönemin akademik yapıtlarında ve araştırmalarda bile kullanılan bu 'güneş

girmeyen eve doktor girer' jargonunun burada nasıl bir doza yükseltildiği açıktır. Dolayısıyla insana verilen önem ve kamu sağlığı kaygıları, bir anda kişisel çıkar, insana verilen çıkar ile yerdeğiştirmişe benemektedir.

'Bu kötü duruma engel olmak, ancak kat sayısını en fazla oranda çoğaltmakla olanaklıdır.' Kat sayısını en fazlaya yükseltmek, niyet bu ise, daha net ve hesaplarıyla birlikte ortaya konmalıdır.

'Belediyenin kamu hizmeti adına, fazla katla değil, bodrumdaki konutlarla savaşıması gerekir.' Belediye kat sayısını istediği yerde artırmalıdır. O zaman, bir önceki dönemin ve 'modern mimarlık' tasarım inancı ve yaklaşımının ortaya koyduğu, yapı ön ve yan çekme mesafeleri ile yönlendirme ve ışık ilişkisi ve kamusal alan olarak sokak ya da caddenin belirleyiciliğinden alınan tasarım ölçütleri, nerede kalmıştır? Yine söylemsel olarak, örtük bir ön kabul vardır: 'Bu yeni düzende artık bodrum katlar olmayacaktır.' Oysa bildiğimiz gibi, Yücel-Uybadın Planı'nın gündeme getirip yürürlüğe soktuğu ve bugün de konvansiyonel olarak kullanılan belli İmar Yönetmeliği zeminini, 'bahçesiyle aynı kotta olmayan bodrum katlarını' kolaylaştırmış; özellikle şehir merkezinde sokak ve cadde yönünde ışık ve hava almayan, birden fazla bodrum katının yapılabilmesini olanaklı kılmıştır.

'Düzene bağlı bir kat yüksekliği, şehrin ne sağlığını ne estetiğini bozar, fakat bodrumda yaşayan insanların bozuk sağlık ve morali, hem kendileri hem de toplum için her zaman zararlıdır.' Burada da örtük bir itiraf vardır: 'Bugünkü düzen'in kötü yanı, uygulamadaki sorunlar, yani 'varolan düzen'in uygulanamamasıdır; yoksa 'düzen yok' değildir.' O zaman gerçekten de söylenecek söz kalmıyor.

'Önerdiğimiz düzenin iyi uygulanması, ancak kurulacak binaların plânlarının yetkili mimarlar tarafından yapılmasıyla olanaklıdır.' Burada sonunda 'mimarlıkta nitelik' kavramına geri dönmekte ve bir itiraf daha yapılarak, 'aslında bütün sorunun bir yerde nitelikli yapım sorunu olduğu' söylenmektedir.

'Aksi halde hiç bir düzenle iyi bir şehir kurmaya olanak yoktur'. Özellikle de koyduğu kuralların uygulanmasını sağlayamayan ve kuralların uygulanışını denetleyemeyen bir düzen koyucunun işi zor olacaktır. Gerçekten de öyle olmuştur.

Bu alt bölüm üzerinde bu denli uzun durmamızın nedeni, yalnızca 1957 Yücel-Uybadın Planı gerekçesini oluşturan raporun değil, dönemin karar erklerinin pek çoğunun bu denli savruk, ancak bu denli de

içten itiraflarla dolu söylemsel oluşumları kullanmaktan çekinmemeleri; bu durumun tipik oluşunun yanı sıra, bir 'naif' içtenliği de temsil ediyor olmasıdır. Dolayısıyla sözel olanın, söylemsel olanın bütün inandırıcı ve dürüst 'doğrudanlığı', günümüzün dolanbaçlı ve 'kendisini gizleyen', adeta 'örtük kötücüllüğü' karşısında bir 'içtenlik anlatısı' olarak durmaktadır.¹⁶

'Bodrum katlara engel olmak amacıyla bütün kenti yükseltmek' anlayışı, sırayı farklı yoğunluklara izin verecek biçimde kat artışı sağlama konusuna ve bölgelerin saptanmasına getirmektedir. Buna göre beş bölge / alan saptanmıştır:

"1- Kesif bölgeler:

- a) Ulus-Samanpazarı - Cebeci;
- b) Ulus-Kızılay;
- c) Ulus-Yıldırım Bayazıt;
- d) Ulus muntıkası, beşbinlik planda ticaret bölgesi olarak gösterilen saha;
- e) Kızılay muntıkası.

Bu bölgelerde kat durumu mevcut nizamlara göre muhafaza edilecektir; ancak yol genişliği ve arsa vaziyeti müsait olduğu takdirde, yapılacak binanın geniş sathı tarafında kalacak açıklık kadar irtifa verilebilir. (Şekil 2-Kroki I)

2- Mevcut iskân bölgeleri:

- a) Eski Şehir;
- b) Cebeci ve civarı;
- c) Kızılay ve civarı;
- e) Maltepe ve civarı;
- f) Kocatepe;
- j) Deliller Tepesi;
- h) Bahçelievler ve civarı.

Bu bölgelerde de mevcut nizam aynen muhafaza edilecek, ancak yol ve arsa vaziyeti müsait olduğu takdirde yapılacak binanın geniş sathı tarafında kalacak açıklığın 2/3 nisbetinde irtifa verilebilir. (Şekil 2-Kroki II) NOT: Mevcut binaların bu nizama göre değiştirilmesi istenildiği zaman ancak bütün bir blok aynı zamanda inşaatı tamamlarsa muvafakat olunur.

16. Baudrillard'ın "'Kötülüğün Şeffaflığı"'nu anlamadan edemiyor insan.

3- Teklif edilen normal inkişaf bölgelerinde:

Mevcut iskân bölgelerinde yapılmakta olan münferit apartmanların çirkin misalini tatbik etmemek lâzımdır. Bu bölgelerde toplu bir halde Blok apartmanlar yapılabilir. (Elimizdeki 1/5000 plânda bu detayları her yerde göstermek mümkün olmadığından, yalnız imkân olan yerlerde bunlar gösterilmiştir.) Bu takdirde yapılacak blokların kat irtifaları (Kroki II)'ye göre tespit edilir. Ancak bir inşaat adasında hem münferit eve, hem Blok apartmana müsaade edilmez ve Blokların uzunlukları da yüksekliklerinin iki (2) mislinden az olamaz. Bu bölgelerde yapılacak münferit evler eski nizamda olduğu gibi yollarda beş (5) metre geride inşa edilir ve iki kattan fazla olamaz. Komşu hududundan mesafesi, bir yanında en az beş (5) metre açıklık temin edildiği takdirde, bina irtifainun yarısından az olmamak şartile iki (2) metreye kadar inebilir. Aksi halde her iki yanından da dörder (4) metre bırakılması lâzımdır. (Şekil 2-Kroki III)

4- İmar planında seyrek inkişaf olarak gösterilen sahalar:

Bu sahalarda yapılacak blok veya münferit inşaatın kat durumu 3 numaralı bahisteki gibidir. Ancak binalar arasındaki mesafeler artırılmıştır. Mücbir bir vaziyet olmadıkça yoldan en az 7 metre geriye inşa edilir, komşu hududundan mesafesi bir yanından en az dokuz (9) metre açıklık temin edildiği takdirde öbür yanında dört (4) metreye kadar inebilir. Aksi halde her iki yanından da yedişer (7) metre bırakılması lâzımdır. (Kroki IV) Bu bölgelerde toplu olarak yapılacak binalar, çarşı bölgeleri veya Kooperatif inşaat bloklarında kat irtifai geniş satırları karşısına gelen evlerden (münferit evlerdeki şerait bakî kalmak üzere) olan mesafenin yarısı nisbetinde, muhite çirkinlik vermemek ve evlerin manzaralarını tamamiye kapamamak şartile munzam katlara müsaade edilebilir. (Şekil 2-Kroki V)

5- Yeşil sahalarda inşaat:

Şahsın malı olup da Amme hizmetlerine tahsis edilmiş olan yeşil sahalarda inşaata, arsa sahası 3 bin metre kareden az olmamak şartile bir kata kadar inşaata müsaade olunabilir. Yalnız bu gibi bölgelerde inşaat yapacak olanlar Belediyeden yol ve diğer belediye hizmetlerini ancak ücretlerinin tamamını kendileri ödemek şartile temin edebilirler.

6- Bodrumlarda mesken:

Hiç bir bölgede ve hiç bir binada oda zemini normal zeminden aşağı düşen yerler ve oda dış penceresinden itibaren 6 metreden az bir

mesafede devamlı bir haili bulunan daireler hiç bir zaman mesken olarak kullanılamaz.”

Böylece, Ankara Belediyesi ve İmar İdare Heyeti içinde uzun süredir işlenmekte olan ‘kentin nüfus yoğunluğunun, yerleşim lekesi değişmeden, kat artışı yoluyla sağlanması’ yönündeki çabalar, başarıya ulaşmış olmaktadır¹⁷. Ayrıca, kat artışının karşılığında getirilen “bodrum kullanımı yasağı”, bir iyi niyet gösterisiyle, denetlenebilir bir durum olarak önerilmiş olmaktadır. Ancak ilk beş maddenin içerdiği kararlara göre, **Yoğun Bölgeler**’de yapılar, üzerinde bulundukları geniş yolun genişliği kadar yükseklikte (dolayısıyla Ulus-Kızılay arasında Bulvar üzerinde h: 30m, 10 kat; Kızılay-Akay arasında ve Çankaya’ya doğru h: 40m, 13 kat) olabilmektedir. **Varolan İskân Bölgeleri**’nde yapılar üzerinde bulundukları geniş yolun genişliğinin 2/3’ü kadar (dolayısıyla 2 katlı Bahçeli Evler’de yapılar üzerinde bulundukları yolun (10m) 2/3’ü kadar yükseklikte (3 katlı) yükselebilmektedir. **Önerilen Normal Gelişme Bölgeleri**’nde bina ‘azami’ yükseklikleri belirlenmiş Blok Apartmanlar ya da bağımsız/bitişik apartmanlar yapılabilmekte; Blok Apartmanlar için “uzunlukları yüksekliklerinin iki katından fazla olamaz”, kararı getirilmektedir. **Seyrek Yapılaşma Bölgesi** olarak ayrılan yerlerde ise, denetimi yine Belediye’ye terk edilen bir ayrıkçı karar alınarak, daha geniş yeşil alanlar içinde birbirine yapışmayan bloklarla yapılaşma önerilmekte, burada yapılaşma yoğunluğunu belirleyen şey katsayı olmaktadır. **Yeşil Alanlarda İnşaat** ise, kullanımı toplum hizmetine

17. Bu çabaların ayrıntılı biçimde ne olduğunu ve nasıl baskılar ürettiğini anlamak için, bkz. Çakan ve Okçuoğlu (1977). Ancak, Ekim 1951’de, yani 1957 Planı elde edilmeden önce, Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararla Ankara’da bazı bölgelerde kat artışı kararı alındığını; Mayıs 1952’de Ankara Belediyesi’nin Bayındırlık Bakanlığı’na yazdığı yazıyla ‘bazı caddelerde’ birer kat artışı konusunda yorum ve değerlendirme beklediğini; Haziran 1955’de, yani yarışma teslimi üzerinden henüz iki ay geçmişken, Ankara Belediyesi İmar İdare Heyeti’nin aldığı 650 sayılı kararla, bölge kat planını gündeme getirdiğini, bu kararın yanlışlığı ve haksızlığının itirazlar üzerine kabul eden idarenin kararı ancak sekiz ay sonra yürürlükten kaldırarak Muvakkat Yapı Talimatnamesi’ni yürürlüğe koyduğunu eklemek gerekli. ‘Kentin nüfus yoğunluğunun, yerleşim lekesi değişmeden, kat artışı yoluyla sağlanması’ olgusu, bu başlangıç girişimlerinden sonra hızla kendi ivmesini yaratacak, en büyük darbeyi Aralık 1960’da, 27 Mayıs 1960’ın belirsizleştirdiği ortamda, İmar ve İskan Bakanlığı’nun onayladığı “Bölge Kat Nizamı” kararı vuracaktır (Ayrıca bkz., Cengizkan, 2002c). Ankara, 2005’te, günümüze kadar bağlanan bir dizi ‘kat artışı hakkı - çekme kat hakkı’ kararının ülke politikasıyla iç içe biçimde yarattığı, kentsel mekânın değişimi ve yeniden değişimi ortamına tanık olacaktır.

terkedilen özel mülkiyetteki alanlardaki inşaat kat sayısını tek kat olarak belirlemektedir.

Bu yoruma göre önümüzde canlanan bitmiş kent resmi, Ulus, Kızılay, Atatürk Bulvarı, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı çevresi için yolları 'oluklaştıran' yüksek yapılaşma; Cebeci, Demirlibahçe, İç Cebeci, Konservatuvar, Kurtuluş, Kolej, Ulus çevresi, Aydınlikevler, Bahçelievler, Maltepe, Demirtepe, Kocatepe, Aşağı Kavaklıdere arka alanları için üçer kata yükselen yapılaşma; yeni gelişme bölgelerinde ise (ki bunlar konut kooperatifleri eliyle kente katılmış ve henüz katılmakta olan bölgelerdir) bir yeniden dönüşümü tetikleyecek olan yüksek blok yapımına, yüksek bloklar nedeniyle çevresindeki yapılaşmanın çözülmesine yolaçacak olan, Falih Rıfkı Atay'ın deyiimiyle, "Yap-Yık" sürecine girilmesi; olarak ortaya çıkmaktadır. Burada kent estetiği, bulvar ve ana cadde gibi kentsel mekanın ölçülebilir toplumsal canlılık ve mekansal varlık niteliklerini barındıran öğeleri artık hiç anılmamaktadır. Dönüşümün trajik dinamosu, kent toprağı üzerinden üretilen kira bedelinin, yani rantın artışı olarak görülmektedir. Planın önermelerinin şehir yönetiminin önermeleriyle çakışması, planın birinciliğine giden kapıyı aralamış gibi de gözükmektedir¹⁸; ama bu önermelerin, 'bir sonuç ürün' (tasarlanmış nesne) olarak Ankara'nın fiziksel niteliği, o niteliğin estetik değerlerle ilişkisi konusunda bir pozisyonu ne yazık ki bulunmamaktadır. Buraya kadar izlendiği kadarıyla anlaşılabilceği gibi, Lörcher Planı ve Jansen Planı önermelerinde yer alan Kentin Tacı, Yeşil Bantlar ve Algı Koridorları, Kent Dışı ve Kent İçi Mekansal Nitelikler, Başkent Ankara'nın Yönetmel Merkezi, Kentsel Açık Alan ve Kamusal Alan (Meydanlar ve Pazar Yerleri) stratejileri, artık gündemden düşmüştür. Belki de 1957 Ankara Planı'nın 'kent mekanına katkı konusundaki boşluğu' en büyük eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Kuşkusuz, kentin formunu etkileyen bu yoğunluk artışı kararları, bugün Ankara'nın hala etkisinde kaldığı ve salınımlarını yaşadığı bir dönemi ve anlayışı başlatmıştır. Ancak 1957 Planı'nın kentsel mekan gibi, kent makroformu gibi, kent makroformunun ilkesel kararları gibi güçlü ve vazgeçilmez kaygılara dayanan kararları olsaydı, bu yoğun-

18. Kuşkusuz burada yalnızca koşut görüşlerden söz etmekteyiz, bir beklenti koşutluğudur sözkonusu olan. Bu değerlendirmenin, Çakan ve Okcuoğlu (1977) ile Bilsel (1977) yazılarındaki kapsamlı kentsel değişim ve yenilenmenin ele alınışı ışığında anlaşılması gereklidir.

luk artışı ile gelen özellikler bölgelerin ve kentsel alanların niceliğini denetleyen kısıtlar olarak belirecekti; bu nicelikler birer nitel üst bağlama oturabileceklerdi. Oysa, bu kabul ve kararların olmaması, kent mekanının nicel özelliklerle belirlendiği ve oluştuğu sanısını uyandırmış; bununla da kalmamış, ada-parcel ilişkileri, yol düzeni, altyapı hizmetleri ile bunlarla bağlantılı ölçülebilir değerlerin tümü, kentsel mekanı oluşturmuştur.

Plan Raporu'nun bundan sonraki bölümü, yollarla ilgili önermeler geliştirmektedir. Bütün yolların Ulus'tan geçmekte olduğu; Atatürk Bulvarı'nın çok yüklendiği; Anafartalar- Samanpazarı-Cebeci yolunun da çok yüklü olduğu; Ziya Gökalp Bulvarı ile Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'nın sürekli kesilen sokaklarla çok zorlandıkları saptamaları yapılmaktadır. değerlendirmeye göre, Bahçelievler- İstasyon-Ulus bağlantısı, üzerindeki yerleşim azlığı nedeniyle, görece rahattır; İstanbul yolu Akköprü kavşağından başlayarak yoğundur¹⁹, özellikle Osmanlı Bankası kavşağında trafik düğüm olmaktadır. Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Şubesi'nin yarışmacılara veri olarak iletmediği bilgiye göre, İstanbul Devlet Yolu, Çankırı Yolu, Eskişehir Devlet Yolu, Konya-Ankara-Samsun Devlet Yolu inşa edilecektir (aslında 1954 yılı ikinci yarısında yapım kısmen başlamıştır); dolayısıyla plan müellifleri de bunları veri (done) olarak almış, Ankara'nın ilk çevre yollarını oluşturacak olan bu yeni yolların kent içi bağlantılarını oluşturmuşlardır. Müellifler, Keçiören, Etlik ve Yenimahalle gibi bölgeleri merkezden ayırarak dışarıda bırakan bu yolları çevre yolu olarak kabul etmediklerini belirterek, merkezle bu mahalleleri bağlayan kesişme noktalarında, 'yonca yaprağı' katlı kavşaklar önermişlerdir. Demiryolu politikasının bırakılıp karayollarına dönülen bu dönemdeki yeni Devlet Yolları, yeni Otobüs Terminali'nin yerine de karar verilmesini gerektirmiş; Gar (Demiryolu İstasyonu) ile Otobüs Garajları ve Hipodrom arasında konumlandırılan Terminal'in (AŞOT), bütün ulaşım araçlarıyla ilişki içinde olması düşünülmüştür.

Döneminde işletme mantığı ve yapım koşullarına göre hala önemli bir yer tutmakta demiryolu taşımacılığı, demiryolu hatları ile birlikte Et ve Balık Kurumu, Kömür Depoları ve Ticari Mal Depoları'nın, bütün demiryolu ve tren bakım üniteleriyle birlikte bu hattın çevresinde düşünülmesini gerektirmektedir. Ancak müellifler aldıkları

19. Keresteciler ve Marangozlar, bugünkü Siteler Bölgesi yapı kooperatif yöntemiyle kurulmadan önce, Akköprü'de bulunmaktaydılar.

kararla, Demiryolu Tamir Atölyeleri ve Marşandız Garı'nı Güvercinlik yöresine kaldırma kararlarıyla, Ankara Garı arkasındaki sıkışık durumu gidermeyi düşünmüşlerdir; böylece bu bölgede manevra alanları da dahil olmak üzere, İstasyon hatları iki katına çıkarılmış ve Banlıyo İstasyonu yerleştirilebilecek bir alan kazanılmıştır. Yine aynı kararlarla koşut bir biçimde, yol bağlantısında bir kaydırma yapılarak, Keçiören Yolu, Bahçeli Evler bölgesine devam edecek biçimde yeni bir iz yaratılmış; bu sayede hem şehrin farklı bölgeleri birbirine bağlanmış; hem de demiryolu köprüsü inşa edilip hattın altından yol geçirilerek, zaten varolan ve 'Demir Köprü' olarak anılan Cebeci Köprüsü ile daha sonra rotası yenilenen Sıhhiye Köprüsü ile de²⁰, şehir içinde demiryolu hatlarıyla ilişki kurmanın biçimleri konusunda yeni bir tutum sergilenmiştir.

Raporun izleyen bölümü, sıranın Önsöz'de yapılan vurgunun nesnesine geldiğini göstermektedir: "Devlet Mahallesi ve Diğer Resmi Binalar" başlığı altındaki bu bölümde, düşüncesi, yer tahsis ve tasarımının ilk kez 1924-25 Lörcher Planı'nda yer aldığını bildiğimiz Vekaletler Mahallesi'nin değerlendirilmesi yer almaktadır. Bakanlık yapılarının tümünün toplanması amacıyla ayrılan bölgede, artık yeni işlev ve gereksinimlerin yer bulamaz olduğu, Bakanlıklar PTT yapısının Yargıtay'ın genişlemesi için tahsis edilmesiyle; Tarım ve Toprak İskan Bakanlığı'nın Ziraat Vekaleti için inşa edilen yapıyı Ticaret Vekaleti'ne terkedip Atatürk Bulvarı'nın karşısında inşa edilen yeni yapıya taşınmasıyla; ve yavaş yavaş öteki bakanlık merkez ve hizmet binalarının 'Bakanlıklar Kaması'nın dışında yer aramasıyla gözle görünür olduğu bilinmektedir. (Cengizkan, 2002f) Bu nedenle müellifler, Genelkurmay Başkanlığı yapısı ile Milli Savunma Bakanlığı'nın güneyinde, yeni bir alanı Devlet Mahallesi'ne tahsis etmişler; bu kararla, Kama dışına çıkan yapıların yine de bir yerleşke içinde kalmasını sağlamaya çalışmışlardır. Rapor, büyük kamu yapıları gereksinimi için ayrıca tahsislerde bulunmuş, uzun zamandır Tiyatro yapısı için düşünülen Opera Hergelen Meydanı'ndaki İller Bankası Emlak Bankası arasındaki alanı yer gereksinimi duyan Ankara Adliyesi'ne, yeni tamamlanacak Parlamento'ya taşınacak olan TBMM'nden boşalacak İkinci Meclis yapısını da Ankara Belediyesi'ne ayırmıştır.

20. Sıhhiye Köprüsü'nün bugünkü konumu ve biçimi, Lörcher Planı'ndan kalan bir şehir ekseninin de sonu anlamına gelmektedir.

Bu çerçevede Kültür Yapıları ve Üniversite yerleşkeleri de gözden geçirilmekte, SBF ve Hukuk Fakültesi arkasındaki gecekondu tarfından işgal edilen Aktepe'nin boşaltılarak, Jansen önerisindeki yerleşke gereksinimlerine ayrılması²¹; Teknik Üniversite'nin demiryolu, Fen Fakültesi, Çiftlik Yolu ve Yapı Usta Okulu arasında kalan alanında ise, Güzel Sanatlar Fakültesi de eklenerek gerçekleşmesi beklenmekte; bütün sağlık kurumlarının toplandığı yer olarak Tıp Sitesi'nin, (Cebeci Gülhane Hastanesi ve Ankara Numune Hastanesi çevresindeki sıkışma düşünüldük) Dışkapı'daki Mevki Hastanesi'nin çevresindeki Yedek Subay Okulu kaldırılarak onun yerinde oluşturulması beklenmekte²²; Gazi Eğitim Enstitüsü çevresinde ise Mesleki ve Teknik Öğretim Okulu²³ ile ilgili tahsis yapılmaktadır.

Raporun "Askeri Bölge ve Tesisler", "Askeri Mektepler" ve "Mamak'taki Askeri Birlikler" başlıkları altında ise, askeri alanların şehir içinde kalmasından kaynaklanan sorunlardan (güvenlik sorunları, 'nahos hadiseler') yakınılmakta, buradan yola çıkılarak askeri birliklerin şehrin yerleşim yerlerinin en az 10 km dışına kaydırılmasının uygun olacağı görüşü açıklanmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi, Sarı Kışla ve çevresinin boşaltılması bu döneme denk gelmektedir. Hatta, Harbiye Okulu'nun da (Harp Okulu), başka bir bölgeye naklindeki güçlükle nedeniyle yerinde kalmasının uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Yine Kayaş'ta bulunan Makina-Kimya Endüstrisi Tapa ve Kapsül Fabrikası'nın başka bir yere kaydırılmasının zorunlu olduğu aktarılmaktadır. Askeri bölge ve tesislerin şehrin gelişme yönünü, eklenini ve düzenini aksattığı görüşü, kentsel mekanın doğal büyümesine eşikler oluşturduğu görüşüyle, Ankara'nın izleyen plan dönemlerinde de tartışılan bir konu olmuştur. Bu dönemdeki bu kararlı açıklamaların, genel olarak sivil insiyatifin artmasına bağlı olduğu yorumu

21. Bu öneri gerçekleşmiştir.

22. Yedek Subay Okulu, Sarıkışla yıkılarak kısmen kaldırılmış; ancak öneri sıcak karşılanmamıştır. Bunun yerine Jansen Planı'ndaki ilk hastaneler bölgesinde, yani Numune Hastanesi'nin çevresinde yoğun sağlık yapıları inşa edilecektir. Tıp Fakültesi Ankara Hastanesi, Yüksek İhtisas Hastanesi, Numune Hastanesi Yeni Pavyonları, Hacettepe Hastaneleri ve en sonunda İbri Sina Hastanesi, buradaki Hacettepe Parkı ve çevresindeki eski Ankara evlerinden oluşan dokuyu adeta boğacaklardır.

23. Paul Bonatz tarafından tasarlanan Teknik Öğretim Yüksek Okulu, daha sonra Doğan Tekeli - Sami Sisa tarafından yarışmayla kazanılıp tasarlanan fakülte, yurt, öğrenci hizmet yapıları ve nihayet MEB ilgili birimlerinin kullandığı yapılar ile bir yerleşkeye dönüştürülecektir.

yapılabilir; ancak yaklaşmakta olan 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, bu görüşlerin geriye dönülerek hoş karşılanmamış olabileceği de unutulmamalıdır.

Ankara'nın "Sanayi Bölgesi" tanımları, başlangıçtan beri yarı zorlama yarı zorunluluk kaynaklı kararlarla oluşturulmuştur. Şehrin ilk üretim mekanları büyük askeri üretim alanları olmuş, İmalat-ı Harbiye, Fişek Fabrikası, Baruthane(ler) gibi kullanımlar, şehrin çeper ya da şehir-dışı ögelerini kurmuştur. Havagazı ve Elektrik Tesisleri ile çevresinde gelişen bir-iki un fabrikası, Bent Deresi civarındaki (ki derenin adı 1920'lerde Tabakhane Deresi'dir) deri işleme atölyeleri (debbağhaneler), Gazi Çiftliği içinde gelişen AOÇ Bira, Şarap, Süt ve Tarım Ürünleri işletmeleri ile Motör Fabrikası, Makina Kimya Endüstrisi işletmeleri ve Zirai Donatım Kurumu, şehrin belli başlı sanayi kullanımlarıdır. Yeni Sanayi Bölgesi'nin Güvercinlik Marşandiz Garı ile Et Kombinaları ve Çayla İstasyonu arasında, Ankara çıkışına konmasında, arazinin düz oluşu, demiryolu ve karayolu ile ulaşım olanaklarının kolaylığı, arazinin genişlemeye uygun oluşu, şehirle arasının yeşil alan olarak Orman Çiftliği ile tecrit edilmiş oluşu ve arazi içinde suya ulaşımındaki kolaylıklar, tercih nedeni olmuştur. Havagazı ve Elektrik Fabrikası'nın kirliliğe yol açtığı henüz fark edilmemiştir, ancak bulunduğu alan, hem şehrin hem de fabrikanın genişlemesine olanak vermemektedir ve onların da yer değiştirmesi gündeme gelir. Havagazı bölümünün, kimi bağlantılı kullanımlarla birlikte, yine Güvercinlik civarına çekilmesi önerilmekte; Elektrik Fabrikası'nın ise, Çatalağzı, Sarıyer ve Hafik gibi bölgesel termik santraller örnek gösterilerek, kaldırılması önerilmektedir. Ancak bu girişimlerin maliyeti çok yüksek bulunacak ve tesislerin 'şimdilik' kaydıyla yerlerinde kalması gündemde olacaktır. Et Kombinası, Küçük Sanatlar, Kömür ve Odun Depoları ile İtfaiye Merkezi için de küçük yerleşim ve yol operasyonları yapılmaktadır; bunlar daha sonra Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Türkiye Et ve Balık Kurumu, yeni Toptancı Hali, Altındağ Belediyesi İtfaiye Grubu ve Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı ve Ankara Emniyet Müdürlüğü bölgeleri olarak kullanılacaktır. Böylece EBK, Kesimhaneler, İtfaiye grupları ve Büyük Sanayi ve Ata Sanayi bölgeleri ile genişleyen, Jansen zamanında ilk yerleşim kararı "Amele Mahallesi" adı altında alınmış olan bir bölgenin hem genişlemesi, hem de kullanımının meşrulaşması sözkonusudur.

Şehrin "Su ve Kanalizasyon"u konusunda ise yetersizlikler içinde bazı saptamalar yapılmaya çalışılmaktadır. Çubuk Barajı suyu, kurak-

lık olmadığında yetmekte, ancak filtre sistemi yetersiz olmaktadır. Elmadağ suyu ise ancak Yeni Şehir'in bir bölümüne destek olmaktadır. Orta İmrahor köyü civarında bir dolgu barajın çok su toplayacağı ve su sorununu aşmakta yararlı olacağı savunulmaktadır. Bildiğimiz kadarıyla bu baraj gerçekleştirilecek; ancak yoğun yağış dönemlerinde üstüste yolaştığı taşkınlar ve sonunda 1962-63 yıllarında yine bir taşkın sonucunda yıkılması, felakete yolaçacaktır. Kanalizasyon konusunda ise, ileri bir adım atılmakta; o döneme kadar bağımsız foseptiklerle idare edilen Ankara Kanalizasyon Sistemi için ilk kez bütüncül bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yerleşimin en düşük yerinde bir temizleme istasyonu kurulması önerilmekte; bunun nasıl işleyeceği de bir örnekle aktarılmaktadır (Şekil 3).²⁴

Raporun en az hacimli, ve belki de yalnızca niyetlerden oluşan bölümü olan "Yeşil Sahalar (Spor Tesisleri, Eğlence ve Gezinti Yerleri)", kimi bölge ve semt ile işlevlere, not biçiminde değinmektedir. Buna göre yeni yapılacak İncesu Barajı çevresinde mesire yeri kullanımı önerilmekte, Olimpiyat Sitesi'nin Etimesgut civarında yer alabileceği, Atlı Spor Kulübü ve Golf Sahası için Söğütözü'nde yer ayrıldığı, Esenboğa'ya taşınan Tandoğan Hava Alanı yerinde ise sivil havacılık kulüplerine tahsis yapılabileceği belirtilmektedir.

1957 Planına Göre Şehir Mimarisi

Ankara 1957 Yücel-Uybadın İmar Planı'nın, şehri yeniden biçimlendirebilecek güçlü bir plan olmadığını, 1955 yılında yarışma açılınca kadar ortaya çıkan kendiliğinden gelişmeler üzerine büyük bir katkı getirmediğini söylemeliyiz. Yarışmayı iki yıldır hazırlamakta olan²⁵ İmar Komisyonu'nun beklentileri (Ankara Belediyesi, 1954a) belki de yerine getirilmiştir ama, yarışmaya bağlanan umutlar ve yarışmanın şehir mekanına "en yeni fikir ve cereyanları kazandırabileceği" beklentisi, herhalde hayal kırıklığı yaratmıştır (Alisbah; 1953, 31). 1957 Ankara İmar Planı (Yarışma) Raporu'ndan buraya kadar aktardıklarımızı biraraya getirip, kentin genelindeki gelişmelerle birlikte gözlediğimizde, şu sonuçlara varmaktayız.

24. Bu krokinin 650,000 nüfuslu bir kente göre olduğu, dolayısıyla kurulabilirse, kent için oldukça uzun bir süre yeterli olacağı söylenmektedir.

25. İmar Komisyonu, ilk toplantısını 18 Haziran 1953 tarihinde yapmış; yarışma şartnamesi hazırlığı sürerken bir yandan da 1/5000 haritalar İller Bankası'na hazırlanmış (Anonim, 1953); uluslararası yarışma, 10 Ağustos 1954 tarihinde açılmıştır.

Kent Makroformu

Başlangıç bölümlerinde değindiğimiz gibi, bu yazı "Ankara'nın formunu, makroformunu, Ankara'ya özgü 'şehir mimarisi'ni tarihsel bir bakışla tartışmayı ve hem mimarlık, hem de şehir planlama alanları için ışık tutan bakışlar geliştirme"(y)i amaçlamıyor. Ne var ki 1957 Yücel-Uybadın Planı'nın, aldığı kentsel alan kullanım kararları ile, ilk kez Ankara çanağının dışına doğru tırmanışı başlattığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla 'Ankara'nın çanak içinde sınırlı kalan' makroformu, daha sonra doğrultu kazanıp adlandırılacak olan 'Batı Koridoru' gelişme hattı doğrultusunda yeni bir büyüme alanına yönlendirilmiştir. Bilinçli olmasa da bunu olumlu bir yöneliş olarak adlandırabiliriz. Bunun dışında kent formuna ilişkin bir önerme yoktur.

Tarih, kentsel yerleşmeler ve topoğrafya konusunda ortaya çıkan yeni ve diri duyarlıklar, örneğin Ankara'nın bir dağlar, tepeler ve tümülüsler kenti olduğu bilincini hemen aynı tarihlerde yaratmak üzeredir; ancak ne yazık ki varolan doğal topografik özelliklerin korunması biraz şansa kalacaktır.²⁶ Özellikle tümülüsler, Anıt-Kabir'in yapılışında edinilen bilinçle de birleşerek, ve fakat yalnızca 'kendileri' olarak korunmuşlardır; kent üzerindeki 'nirengi yapı' (*landmark*) etkilerini yitirmişlerdir.²⁷ Beştepeler, bu konudaki en önemli örnektir. İzleyen yıllardaki plan ve şehir tasarımı politikasının da etkisiyle, bugün üzerinde Abidin Paşa Köşkü ile beraber yeşil alan olarak korunan Akdere Parkı, ki Ankara şehrinin en belirgin yüksek tepelerindendir, Jansen Planı'nın kazanımları arasındadır ve Yücel-Uybadın Planı tarafından da korunmuştur. Oysa üzerindeki su deposu ile birlikte geniş bir park alanı oluşturan Kocatepe yapılaşarak yerini camiye terketmiştir. Kente nefes aldırان açık ve yeşil alanlardan önemli bir tanesi terkedilmiş, onun yerine katılaşmış bir 'nirengi yapı' tercih edilmiştir. Bu 'nirengi yapı'nın, dönemin yayınlarından birinde kendisine verilen 'ikonik' görevi yerine getirirken, daha sonra bir Selimiye Camisi taklidi olarak ortaya çıkacak olan Hüsrev Tayla'nın inşa edilen Kocatepe Camisi projesini değil de, Vedat Dalokay'ın ince kabuk cami projesini temsil etmesi de anlamlı ve ironiktir (Şekil 4)²⁸.

26. Örneğin ODTÜ'nün ilk rektörü Kemal Kurdaş'ın planla çok yakın tarihlere ilişkin anıları, Beştepeler ve çevresinin korunmasına ilişkin duyarlıkları yansıtmaktadır (Kurdaş, 2004).

27. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için, bkz. Alanyalı, 1994.

28. Basın, Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü (1957).

Kısacası, Ankara kent makroformu, Lörcher ve Jansen tarafından 'Şehrin tacı' olarak ele alınan Ankara Kalesi ile, yine bir tümülüs olan Hacıbayram Tepesi'nin yanısıra, bu ikincil ve yeni kentsel 'nirengi' değerlerini Ankara'ya kazandırmaktadır.

Şehrin Bütüncül Formu

Ancak genel ve zaten plan öncesi gelişmelerin ışığında değerlendirdiğimizde, kentin merkezinin Ulus'tan Kızılay'a doğru kaydığı, bu kaymanın '1961'de açılacak olan yeni parlamento yapısının konumu ile de teşvik edildiği' gerçeğinin altı çizilmeli; bu arada Ulus semtinin işlevsel açıdan boşalmaya başladığı da eklenmelidir. Öte yandan şehir formu, yeni gelişme alanlarında benimsenen yapılaşma stratejisinden de etkilenecek değişmiştir; ilkeri yıllarda da bu değişimi sürdürecektir. Bu strateji, ister konut, ister kamu ve devlet yapısı olsun, bir yerleşke (kampüs) düzenini gündeme getirmiştir. Bu yerleşkeler oluşum olarak eskiden de vardır ve çoğunlukla Vekaletler Mahallesi, Gülhane ve Mevki Hastaneleri ile Genel Kurmay gibi askeri toplu yapılar, Numune Hastanesi, Doğumevi gibi hastane grupları, Ziraat Fakültesi, Fen Fakültesi gibi üniversite yapıları, Şeker Fabrikası, AOÇ fabrika yerleşkeleri, ve benzeri kullanımlarla akla gelirler. Oysa kent topraklarının kullanım biçimleri, mimari stratejilerle de birleşerek değişmiştir. Çeperde ve belediye sınırları dışında verilen konut kooperatifi izinleri, bu yeni 'yapma biçimi' ile de birleşerek 'konut yerleşkeleri'nin kentsel mekanı belirlemesine yol açmıştır (Cengizkan, 2000). Pek çok benzerleri yanısıra, kamu elinde biçimlenmiş örnekler de ortaya çıkar: 1950'lerin ikinci yarısında Emlak ve Kredi Bankası'nın konut üretim sektörüne girişi, örneğin Yenimahalle girişinde ve Kolej-Kurtuluş arasında bir alanda geliştirilen iki konut bölgesinin 1960'a kadar biçimlenmesini gündeme getirmiştir²⁹.

Şehrin bütüncül formunu etkileyen bir başka öge, inşaat teknolojisinin getirdiği sınırlamalardır. 'İnşaata uygun olmayan' ya da 'inşaat kapalı' alan kavramlarıyla, yapılaşma zorluğu yaşanan dere yatakları ve vadiler, vadi yanakları ve uçurum alanları, yapılaşma dışı bırakılmış ve bu alanlar çoğunlukla yeşil alan kullanımıyla 'teçhiz' edilmiştir. Bu inşaat kapalı alanlar, özellikle belediye sınırları dışında oluşumu teşvik edilen konut kooperatifleri yerleşim lekeleri ile birleşince, 'bölge' ve 'sınırları' ya da 'çeperleri'nin ortaya çıkmasını

29. Emlak ve Kredi Bankası'nın Kurtuluş ve Yenimahalle Blokları. Bkz., Cengizkan, 2000.

sağlamıştır. Bunun olumlu yanı, şehrin, parçaları kendi içinde yeterli olan bir toplam ve anlamlı bütüne erişmesidir. Bu arada plan paftalarının çizimine de yansıyan, 'tahsis edilen', ancak varlığı ve sürekliliği 'denetlenemeyen' bir yeşil alan kullanımı önerisi sözkonusudur. Yeşil alan, ortaya çıkış ve sürdürülebilir maliyeti düşük ya da sıfır bir öge gibi görülmüş ve 'bol' yeşil kullanımı öngörülmüştür.

Öte yandan 1953 sonrasında gelişen ve raporun bir yerinde belirtildiği gibi "Karayolları Umumu Müdürlüğü tarafından hazırlanıp İmar Plânı Müsabakası süresi içinde müsabıklara done olarak verilen" Devlet yolları, Ankara için bir çevre yolu oluşturmuştur. İstanbul, Çankırı, Konya-Ankara-Samsun ve Eskişehir Devlet Yolları, kamu kurumları eliyle oluşturulan oldu bitti ile şehir mekanını belirlemeye başlamıştır. Bu yollar şehrin gelişme alanlarını sınırlandırmakla kalmamış, yeni otobüs terminalinin de yerini belirlemiştir. Bu belirleniş dikkatle incelenirse, Ankara'nın daha uzun yıllar bu devlet yollarının çizdiği alan içinde kalacağını kuvvetle varsayıldığı anlaşılabacaktır. Oysa daha plan aşamasındayken bile Yenimahalle ve Gazi Mahallesi ile Eti Blokları bu yolların belirlediği şehir merkezinin dışında kalmıştır; Emek Yeşiltepe, Emek Emeksan ve Emek İsrail Evleri gibi yeni konut yerleşimleri ise sınır oluşturmaktadır.

Yukarıda oldukça kapsamlı biçimde değerlendirmeye çalıştığımız 'eski yapılanma yerine yeni yapılaşma'nın yalnızca kat ve yoğunluk artışı ile değil, şehrin bir tür 'genel zemin kotu'nun değiştirilmesiyle (dolayısıyla 'yarım bodrum kat' anlayışının iptal edilmesi yoluyla) teşvik edilmesi, müelliflerin niyetlerinin aksine³⁰, takip eden 30 yıl boyunca Ankara'nın yıkılıp yeniden yapılmasına yol açmıştır. Teşvik bununla da kalmamış, 'yapı kat sayısı'nın değil, sokak en alçak kotundan verilen 'saçak kotu', giriş kotundan hem yükselme hem de alt kotlara inme şansını vermiş, böylece eğimli arazilerdeki yapılaşma, komşu çekme mesafeleri ve gün ışığı alma asgari değerleri açısından artık meşru zeminini yitirmiştir. Ortaya çıkan kent mekanında, artık eğimli arsalarda en yüksek yapıları görmek olanaklıdır³¹.

30. Nihat Yücel, niyetlerinin "yapı adasının %25'ten fazla yapılaşmış olması durumunda o yapıları yenileme kararı" aldıklarını söylemesi, kuşkusuz iyi niyet ötesinde bir değer taşımamaktadır. Çakan ve Okçuoğlu, 1977; 44; ve ayrıca, Yücel, 1992; 38.

31. Aslına bakılırsa, Jansen Planı döneminde de, eğimli araziye yerleşim konusunda alınan kararlar istikrarsızdır. Örneğin Denizciler Caddesi, üstelik 'kentsel öngörünüm alanı' sayılabilecek 'şehir tacı olan Ankara Kalesi'nin görüntüyü engelleyecek bir konumda, yedi-sekiz katlı yapılaşmaya izin vermiş, Jansen bu gelişmeleri yerinde denetleyemediği için rahatsız olmuştur.

Öte yandan 'Bölge Kat Nizamı' kavramı da, hem bölgeler aarsında bir ayırım yaratmış, hem de sokak ve caddeler üzerindeki yapılaşmanın 'oluklaşması'na neden olarak, bunların arka alanlarından; mahal-
lelerinden nitelik olarak ayrışmasını ve kopmasını, giderek özellikle arka alanı tarihi olan bölgelerde, cadde parsellerinin yenilenerek, arka alanın bakımsız ve terkedilmiş kalmasını getirmiştir. Trafik ve altyapı hizmetleri gibi hizmetlerden yararlanmakta zorlanan bu doku(lar), şehrin o güne kadar korunmuş olan tasarlanmış yapısını kemirmeye başlamıştır. Öte yandan, yarışma jürisi tarafından İmar Müdürlüğü'ne iletilen tavsiye raporunda da birinci proje için olumlu nitelik olarak dile getirilen 'parselasyon konusunda, parsel için bağımsız tutumlar geliştirme' yöntemi³², izleyen dönemlerde güçlü ve nüfuzlu grupların şehrin istedikleri bölgelerinde emsali ve TAKS değerlerini değiştirici yönde baskı uygulaması ve başarılı olmasıyla, amacından uzaklaşmıştır³³. (Şekil 5) Bu tür baskıların öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşları tarafından uygulanması ve sonuç alınması ise, üzerinde durulması gereken dikkat çekici bir özelliktir. Bunun sonucunda, daha sonraki yılların adlandırmasıyla, şehir mekanında "modernist figürler" ortaya çıkaçaktır. Bugün Kızılay Emek İşhanı; Ulus Anafartalar Çarşısı; Rüzgarlı Sokak İkiz Apartmanları; Emek Grubu Büyük Ankara Otali, bu tür "modernist figürler" kapsamında görülebilir. Bu eğilimin türünleri sonraki yıllarda bildik yapılarla sürmüştür.

Bütün bunları topladığımızda ise, şu varsayım gerçekliğe dönüşmektedir: Şehrin bütüncül formu, kentli nüfusun hareketi ve onun ekonomik durumu gözönüne alınmazsa, denetim dışı kalmaya yazgılıdır (mahkumdur).

Meydanlar

Tankut'un, yazının başında vurguladığımız, 'kentsel estetik' olgusunun 'vektörleri' olarak tanımladığı "yeşil alan örgüsü, duyarlı

32. Gustav Oelsner'in tavsiyeleri arasında şunlar vardır: "c) Parselasyon işlerinin ele alınmasında yeni anlayışa göre hareket edilmelidir. Bugün bir adanın yollara nazaran parsellenmesi ve bunların içine muayyen nizamda binaların yerleştirilmesi usulü terkedilmiş bulunmaktadır. Bunun yerine bir adanın heyeti umumiyesiyle ele alınması ve bunun uygun yerlerine, yollara tabi olmaksızın, değişik irtifada binaların yerleştirilmesi, mütenevi ve güzel kompozisyonların ortaya çıkmasını temin etmek bakımından tercih edilmektedir." Yücel (1992, 30)

33. Nihat yücel'in İmar müşaviri olarak çalıştığı 1968 yılına kadar, bu tür taviz ve 'kaçak'ların, çok daha az sayıda gerçekleştiğini belirtmekte yarar vardır.

peyzaj, sokak ve meydanların eşgüdümü, anıt ve heykellerin ve diğer sanatsal verilerin çevreye katılımı, son olarak da insanlara zevk veren bir mimari'nin varlığı, burada arandığında, karşımıza ne çıkmaktadır? Şehircilik alanında Arseven'in kitabında (Arseven, 1937) yalnızca Le Corbusier, Jansen ve Sitte örnekleriyle bile olsa yer alan şehir merkezindeki 'kentsel alanlar', 1957 Ankara Planı'nda genellikle, şehirde 'eski plan dönemlerinden artakalanlar' biçiminde yorumlanmıştır. Arseven'de 'kentsel alan' ve 'kamusal alan' tanımları olmasa bile, meydanların 'açık, kapalı ve yol kesişimi' tüür meydanlar biçiminde ele alınması, ayrıca özellikle vurgulanan yabancı örneklerdeki kültürel kullanım farklılıkları ve adlandırma çeşitleri ile yeterli bir bilinçlenme yaratmaktadır (Arseven, 1937; 111-143). 'Yer' kavramı, yine döneminde kullanılsa bile, 'meydan' kavramının olmazsa olmaz nitel ögesidir. Bir meydanın 'yer' olabilme özelliği, onun kendi mekansal, tarihsel, toplumsal nitelikleri ile kazanılır. Bu özelliğin bir kentsel mekan niteliği (kalite) olarak elde edilip korunması, ilke kararına bağlanması, kuşkusuz şehir planlarının 'görevleri' arasındadır. Oysa 1957 Ankara Planı, bu konuda Lörcher ve Jansen plan dönemlerinin üzerine bir şey katmadığı gibi, yeni yorum da getirmemektedir. Buna karşılık şehir mekanında varolan eski mekan değerlerinin de hızla ortadan kaldırılması gündeme gelmektedir. Örneğin, Ulus Meydanı'nun bir bölümü ancak yarışma yoluyla seçilen müelliflerin duyarlı tutumuyla olumlu bir mekana dönüştürülmüştür³⁴. Millet Bahçesi ile cadde arasında kalan, 1932'de Robert Oerley tarafından tasarlanan Şehir Çarşısı'nın korunması ya da dönüşümü için ise öngörüler ortaya çıkmamıştır. Yine ilk adımı Lörcher'in attığı ve oluşumuna Sümerbank genel müdürlüğü yapısı ile İş Bankası genel müdürlüğü yapısının olumlu katkıda bulunduğu meydan, tamamlanıp korunamamıştır. Şehir mekanındaki mimari girişimlerde bu yapıcı yönün güçlü kılınması için, bir çerçeve metne, şehir planının desteğine gereksinim vardır.

Yollar

Jansen Planı'nın 1931'den sonra ortaya çıkardığı Atatürk Bulvarı ve Gazi Mustafa Kemal Bulvarı dışında, kimi yeni bulvar adlarının bu

34. 1946 yılında yanan Dar-ül Muallimin (eski Maarif Vekaleti) arsasındaki Ulus İşhanı yapılar grubu, Gazanfer Beken, Orhan Bolak ve Orhan Bozkurt tarafından 1954 yılında kazanılan yarışma sonucunda yapılmıştır, çevre 1958 yılında hizmete açılmıştır. Bu girişim sırasında 1927'de kavşak ortasında açılan 'Ulus Zafer Abidesi' de yeni tanımlanan kentsel meydana taşınmıştır.

dönemde ortaya çıktığı görülmüş, ancak nitelikli yaya ve oto ana arterleri ortaya çıkmamıştır. Jansen döneminde Bahçeli Evler’le birlikte başlayan ve konut mahalleleri kuruluşunda önemsenen ‘yol profilleri’ dikkat ve özeni, bu dönemde, yalnızca Jansen’in ardılı ve/ya da izler’i olan Gustav Oelsner, Mithat Yenen gibi tasarımcı aktörlerce önemsenmiş; ancak 1960 sonrasında bu tutum giderek unutulmuştur. Bugün kentsel tasarım anlamında da değer verip önemseydiğimiz bu tutum, pek çok mahallenin hala, yalnızca ışıklı, sağlıklı, havadar değil, anlamlı ve yaşanılır çevre kabul edilmesini sağlayan fiziksel bileşenlerini denetlemiş ve belirlemiştir.

Tankut’un başta alıntıladığımız “Kentsel estetik sergileyecek bir kentsel çevre, başka bir deyişle, kentin içinde yaşayanlarda yoğun duygular yaratan bir *kent imajı* (a.b.ç.); öyle ki bu yoğun duygular hazzan gurura uzansın ve kentlileri kentsel çevre ile özdeşleştirerek ona sahip çıkarsın.” Erken Cumhuriyet Ankara’sı için düşünülen ‘her yönü ile düşünülmüş’ “kurulan başkent” imajı artık burada sözkonusu değildir. Yaratılan ve yaşanan, bir bakıma ‘kalkınan’ ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ile bütünleşen, ‘modernleşen’ bir Türkiye kenti imajıdır.

Kaynaklar

Alanyalı, E. (1994), ‘Aspects of Visual Structuring of Urban Form in Ankara’, Yayımlanmamış Mimarlıkta Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara, Nisan 1994. Tez Yöneticisi: Ali Cengizkan.

Alatan, H. (2002), ‘Haluk Alatan ile Söyleşi: Önemli Bir Planlama Deneyimi: Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu’, *Planlama*, s.2002/4, 22-31.

Alexander, C. (1960), *The Timeless Way of Building*, Oxford University Press, New York.

Alexander, C. v.d. (1975), *The Oregon Experiment*, Oxford University Press, New York.

Alexander, C. v.d. (1977), *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, Oxford University Press, New York.

Altaban, Ö. (2002), ‘Ankara Metropolitan Alan Planlama Deneyimi: 1970-1984 / Nazım Plan Bürosunun Kuruluşu, Örgüt Yapısı, Planlama Yaklaşımı ve Sorunlar’, *Planlama*, s.2002/4, 32-45.

Alisbah, H. (1953), ‘Ankara Yeni Bir İmar Planı’na Hazırlanıyor’, *Ankara Belediye Dergisi*, Özel Sayı, 30-31.

Ankara Belediyesi (1954a), *Ankara Şehri Yeni İmar Plânına Ait İmar Komisyonu Raporu*, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara. (İngilizce, Fransızca ve Almanca kopyaları ile birlikte)

Ankara Belediyesi (1954b), *Ankara Şehri İmar Plânı Milletlerarası Proje Müsabakası Şartname ve Programı*, İmar Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Ankara Belediyesi İmar Müdürlüğü (1958), *Ankara Muvakkat Yapı Talimatnamesi*, Ankara.

Anonim (1953), ' Ankara'nın İmarı', *Ankara Belediye Dergisi*, Özel Sayı, 39-44.

Arseven, C.E. (1937), *Şehircilik (Urbanizm)*, Devlet Basımevi, İstanbul.

Basın, Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü (1957), *Büyük Ankara'ya Doğru*, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara.

Bilsel, S.G. (1977), 'Ankara'nın Kentsel Gelişmesinde Yıkılıp Yeniden Yapılma Yoluyla Yükselip Yoğunlaşma Olgusu ve Yaygınlaşma Seçeneği', *Mimarlık*, 1977/3, s.115, 54-59.

Cengizkan, A. (2000), 'Discursive Formations in Turkish Residential Architecture: Ankara: 1948-1962', *Mimarlıkta Doktora Tezi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Cengizkan, A. (2002a), *Modernin Saati: 20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı*, Mimarlar Derneği 1927 ve Boyut Yayıncılık, İstanbul.

Cengizkan, A. (2002b), 'Nihat Yücel: Bir Mimar Plancı, Bir Otobi-yografi', *Modernin Saati: ... içinde*, 189-195.

Cengizkan, A. (2002c), 'Nihat Yücel ile 1957 Ankara Planı Üzerine', *Modernin Saati: ... içinde*, 197-209.

Cengizkan, A. (2002d), '1950'lerden Bir Konut Kooperatifi: Ankara Ucuz Subayevleri', *Modernin Saati: ... içinde*, 157-171.

Cengizkan, A. (2002e), 'Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı', *Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri içinde*, G. A. Sargın (der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 215-43.

Cengizkan, A. (2002f), 'Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlıklar', *Modernin Saati: ... içinde*, 93-99.

Cengizkan, A. (2003a), 'Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu', *Belleten*, c. LXVII, s.248, Nisan 2003, 153-193.

Cengizkan, A. (2003b), '"Söz" ve Tarih V: Ankara için Chester Planı: İmtiyazlar, Kamulaştırma ve Musul-Kerkük Petrolleri!', *Arredamento Mimarlık*, s.100+57, 2002/04, Nisan 2003, 80-89.

Cengizkan, A. (2004a), *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 LÖRCHER PLANI: Kentsel Mekan Özellikleri, 1932 Jansen Planı'na ve Bugüne Katkıları, Etki ve Kalıntıları*, Ankara Enstitüsü Vakfı ve Arkadaş Yayınevi, Mayıs 2004, Ankara.

Cengizkan, A. (2004b), "'Söz" ve Tarih VIII: Mimarlar "Ch. B. Dubois et J. Favarger" Ankara'da: "Memurlar için Gayrimenkul Kira Evleri" ya da "Immeubles Locatifs Pour Fonctionnaires"', *Arredamento Mimarlık*, Nisan 2004, s.100+68, 116-119.

Çakan, C. ve Yusuf O. (1977), 'Ankara'da İmarlı Alanda Yoğunluk Sorunu', *Mimarlık*, 1977/3, s.115, 42-53.

Jansen, H. (1937), *Ankara İmâr Planı*, Türkçesi M. Yenen, Alâeddin Kırıl Basımevi, İstanbul.

Kurdaş, K. (2000), *ODTÜ Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Lefebvre, H. (1968; 1998), *La Vie Quotidienne dans le Monde Moderne / Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Türkçesi: I. Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul.

Lynch, K. (1981), *A Theory of Good City Form*, The MIT Press, Massachusetss.

Lynch, K. and Gary H. (1983), *Site Planning*, The MIT Press, Massachusetss.

Şenyapılı, T. (1984; 2004), *"Baraka'dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü 1923 -1960, İletişim Yayınları*, İstanbul.

T.C. Dahiliye Vekaleti (1933), *Belediyeler*, Holivut Matbaası, Ankara.

Tankut, G. (1993), *Bir Başkentin İmarı / Ankara: 1929-1939*, Anahtar Kitaplar, İstanbul.

Tankut, G. (1994), 'Erken Cumhuriyet Döneminde Şehir Mimarisi, "Ankara"', *Bir Başkentin Oluşumu: Ankara 1923-1950*, B. Çimen ve F. Babacan (Der.), TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, 23-25:

Tankut, G. (1998), 'Ankara'nın Planlı İmarı ve Şehir Mimarisi', *Mimarlık*, s.284, 1998/12, 16-17.

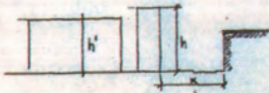
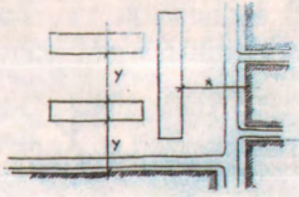
Tekeli, İ. vd. (1987), *Ankara 1985'ten 2015'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Yavuz, F. (1952), *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

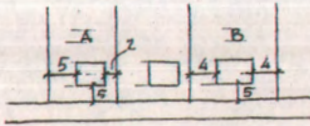
Yücel, N. (1992) , '1957 Ankara İmar Planı', *Ankara Dergisi*, c.1, s.4, Ekim 1992, 7-38.

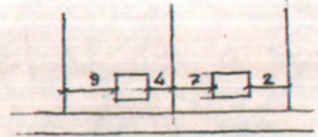
Şekil 1: 1957 Ankara Planı.

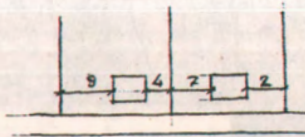
Kroki I

Kroki III

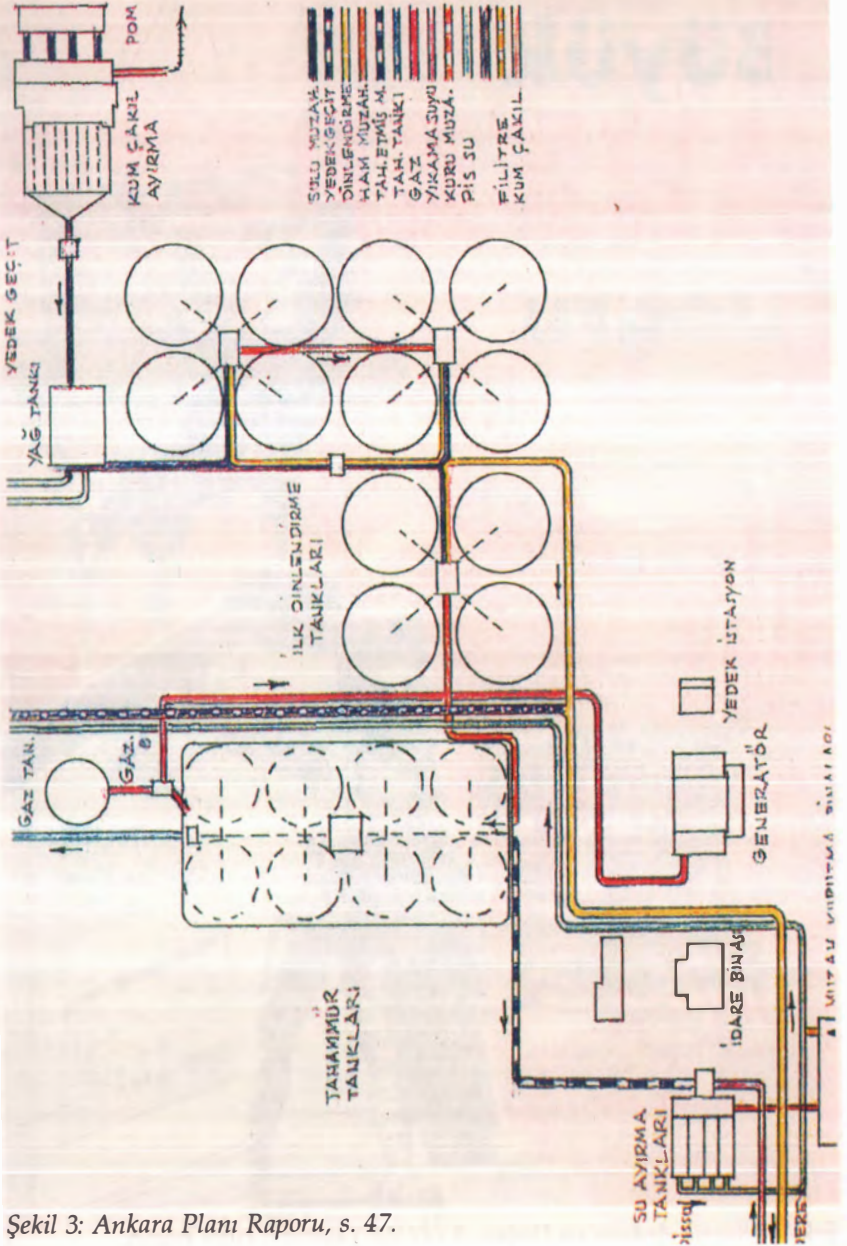

Kroki IV

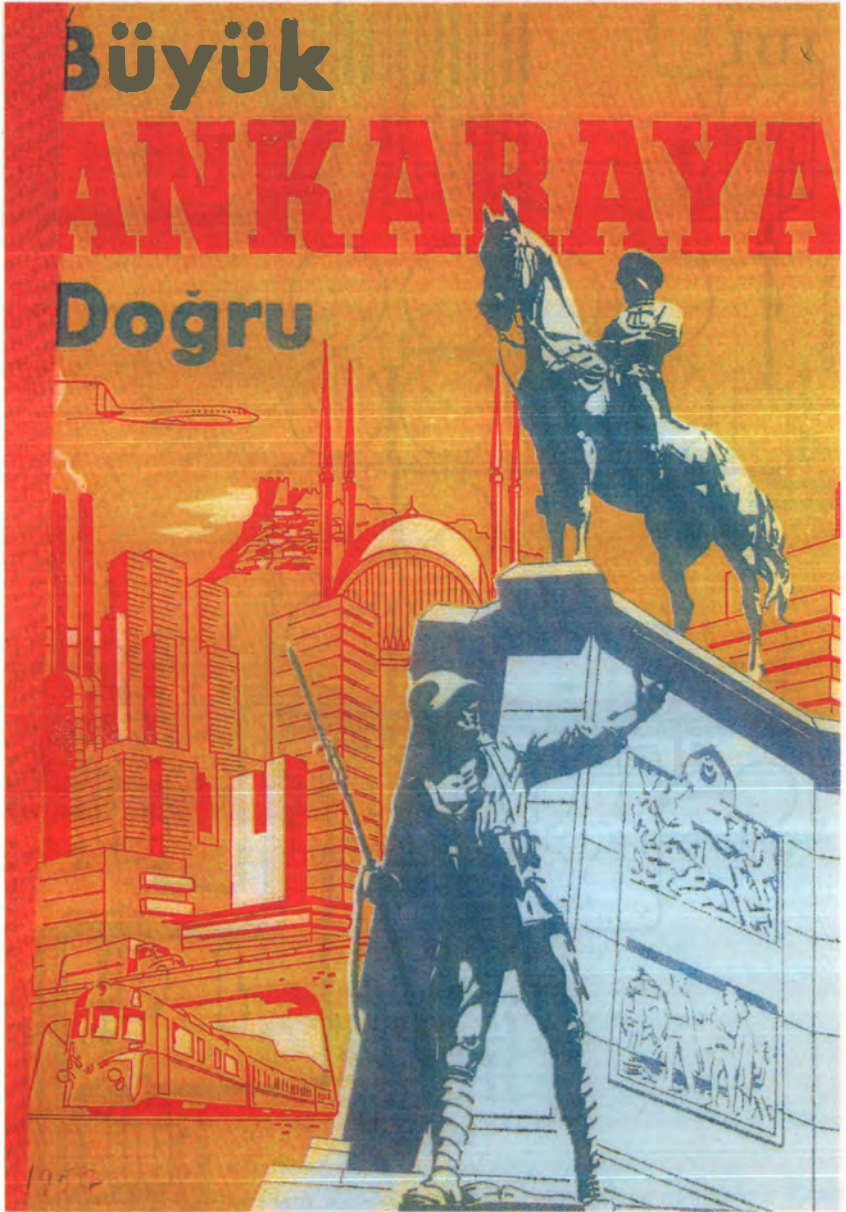

Kroki IV

Şekil 2: 1957 Ankara Planı Raporu, ss. 15-17, yapı çekme mesafeleri: Kroki I-IV.

Şekil 3: Ankara Planı Raporu, s. 47.

Şekil 4: Büyük Ankara'ya Doğru, BYEGM Yayınları kitap kapağı.

Şekil 5: 1957 Ankara Planı Raporu, s. 18.

**ANKARA
ÇEKİRDEK
ALANININ
OLUŞUMU
VE
1990
NAZIM
PLANI
HAKKINDA
BİR
DEĞERLENDİRME**

Baykan Günay

Ankara'nın planlama tarihi içinde en çok sözü edilen, Jansen Planı diye anılan ve 1930lu yıllardan 1950li yılların sonuna kadarki kentsel gelişimi yönlendirdiği ifade edilen belgedir. Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde, 1924 yılından başlayarak Jansen Planı'nın yürürlüğe girdiği 1931 yılına kadarki uygulamalar ise Lörcher tarafından hazırlanan Plan ile biçimlenmiştir. Bu planlama çalışmaları ve bunları izleyen Uybadin-Yücel Planı ile Ankara'nın çekirdek alanı oluşturulmuştur.

Ankara kent formunun gelişiminde çeperin oluşturulması sürecinde bir kilometre taşı olan Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan çalışmaları 20.07.1965 tarih ve 6/4970 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesine dayanılarak Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na 1969 yılı başlarında Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu'nun fiilen kurulmasıyla başlatılmıştır. Bu çalışmada, önce Ankara'nın çekirdek alanının oluşumu, daha sonra da anılan büro tarafından üretilen 1990 Ankara Nazım Plan Şemasının kentin çeper alanının oluşturulmasındaki payı irdelenecektir.

Giriş

Chicago kent sosyolojisi okulunun 1920lerde geliştirdiği 'kentsel ekoloji' yaklaşımı kenti bir organizma olarak götür ve bir kenti üreten dört süreçten söz eder. İlk sürece bağlı olarak kentler önce çekirdek alanlarını oluşturmaktadırlar. Bunun sonucunda kentler merkezde yoğunlaşmakta ve sürekliliği olan yerleşme dokusu olarak tanımladığımız yapılaşmış alanları inşa edilmektedir (*centralization*). Daha sonra her kentin yaşamında kimi zaman merkezden çepere doğru gelişmeler yaşanmakta (*decentralization*), burada bazı eşiklerle karşılaşıldığında yeniden merkezde yoğunlaşma istemi ortaya çıkmaktadır.

Batı kentlerinin çekirdek alanları temelde 19. yüzyılda oluşmuş, Ortaçağ'dan gelen kentsel odağın hemen çeperlerinde sürekliliğe dayalı kentsel dokular geliştirilmiştir. Bu kentlerin merkezi iş alanları da bu tür dokularda kendine yer bulmuştur. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında oluşan banliyöleşme hareketi içinde kentlerin gerek altyapısını gerekse üstyapısını kentin çeperlerine doğru geliştiren siyasalar kamu tarafından benimsenmiş, kapsamlı planlama anlayışı içinde özellikle yeni konut alanları, yeni kentler, banliyö hatları ve yeni yol sistemleri büyüyen kentlerin hizmetine sunulmuştur.

1960lı yıllardan sonra ise batı kentlerinde büyüme hızı yavaşlamış ve özellikle 1980li yıllardan sonra mevcut kentsel alanlarda talep

yaratılmış (*centralization*) ve buralarda dönüşüm ve yenileme hareketleri gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda öncelikle mevcut kentsel alanda metro sistemlerinin kurulması, merkezlerde yayalaştırma eylemleriyle ba  layan   hircilik anlayışı içinde, kimliğini yitiren, ya da      nt   bölgeleri haline gelen kent parçalarında yeniden   retim projeleri devreye sokulmuş, kentlerin niteliklerinde önemli iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir.

  kinci süreç, terk ve işgal (*succession-invasion*) olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda kimi kullanım ya da sosyal gruplar zaman içinde değişen koşullara bağlı olarak bir bölgeyi terketmekte, daha alt düzeydeki kullanım ve gruplar o yöreyi işgal etmektedir. Özellikle kentlerin çepere doğru yayıldığı dönemlerde oluşan bu durumlarda, eskiden prestiji olan yerler      nt   bölgelerine d  n  smektedir. Bu oluşumun önemli örnekleri   stanbul kentinde Beyoğlu, Tarihi Yarımada gibi örneklerde gözlenmektedir. Bu tür yerlerin yeniden kente ve topluma kazandırılması kamu siyasetleri ve toplu davranışları gündeme getirmiştir. Bu oluşumlarda da ülkemizde gene parçacı yaklaşımlar hakim olmakta, kentsel yenileme hizmetleri de uzun döneme yayılan sancılı süreçlere d  n  smektedir.

Kentlerin gelişmesindeki diğer bir süreç, bir kullanımın hakimiyeti ve bu hakim kullanımdan başlayarak diğer kullanımların kent içinde göreli olarak dağılımları (*dominance and gradience*) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yüksek gelir gruplarının davranışları belirleyici olmakta, özellikle merkezi i   alanı ile birlikte diğer kullanımlar ve diğer gelir gruplarının davranı  ı kentsel altyapı ve üstyapının dağılımını etkilemektedir. Bu süreç içinde yatırımlar hakim kullanım ve grupların bulunduğu yerlere odaklanmakta ve doğal olarak sınırlandırılmaktadır. Örneğin bugün Ankara kentinin nasıl bi  imlenece  i belli değildir. Tümüyle pazar mekanizmasına dayalı bir   hircilik anlayışı içinde kamu, imar hakları dışında bir denetim getirememekte, kent merkezini yeniden kurgulayacak planlama yaklaşımları sağlanamamaktadır.

Bir diğer süreç ise kimi kullanımlar ile sosyal grupların birbirinden ayrılması ya da bütünleşmesi (*segregation and integration*)   zerine kurgulanmaktadır. Bu konu özellikle son dönemde ön plana çıkmış, kapılı toplumlar (*gated community*) olarak nitelenen yerleşimler oluşmuştur.

Bizim de parçası olduğumuz Avrupadaki modern kent makroformlarının evrimi içinde bu kentlerin merkezleri aşağıda tanımlanan süreç içinde yeniden yapılanmıştır.

1. Kentin odağında Ortaçağ'dan beri yavaş yavaş döntüşen kentsel doku ve geleneksel merkez yer almaktadır. Bu alanlarda mülkiyete dayalı ada ve yol yapısı korunurken, bina stoku yeni merkez işlevlerine göre yenilenmiştir.
2. Demiryolu ağı kentlerin yakın ve uzak bölgeler ile olan ilişkilerini güçlendirmektedir. Dolayısıyla merkezi istasyon bu geleneksel merkezin yakınında bir yerde konumlandırılmakta ve yeni merkezi iş alanlarının mülkiyet dokusu ile altyapısı belirlenmektedir.
3. Merkezi istasyon (*Gar, Haupt Bahnhof, Central Station*) kentin 19. yüzyılda oluşan yeni merkezi iş alanının da kalbini oluşturmaktadır. Londra ve Paris gibi daha büyük kentlerde daha çok sayıda istasyon merkezi iş alanının çeperine erişirken, orta boy kentlerde merkezi istasyon önem kazanacaktır. Bu kentlerin ana istasyonları günümüzde de odak olma özelliklerini sürdürmektedirler.
4. Kentin çekirdek alanındaki hem mülkiyet hem de imar hakları (yoğunluk), sanayi toplumu ile birlikte 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında kemiklemiştir; modern kent merkezleri doğru yoğunluklarla kurgulandığı için yık-yap süreci çöküntü bölgeleri dışında yaşanmamıştır.
5. Çekirdek alan olarak tanımladığımız bölgede doku, süreklilik ve yanyanalığa dayalı bir yol ağı (genelde ızgara plan) ve yapı adalarından oluşmakta, tek tek parsellerde yapılan uygulamalara dayanmaktadır. Bu kentin hem kadastral dokusu, hem mühendisliği (altyapısı) 19 yüzyılda kurgulanacaktır.
6. Batı kenti 19. yüzyılın sonu ile 20 yüzyılın ilk döneminde çeperini oluşturacak ve gerek demiryolu, gerek karayolları boyunca banliyöler, toplu konutlar ve yeni kentler ile kırsal alana doğru yayılacaktır.

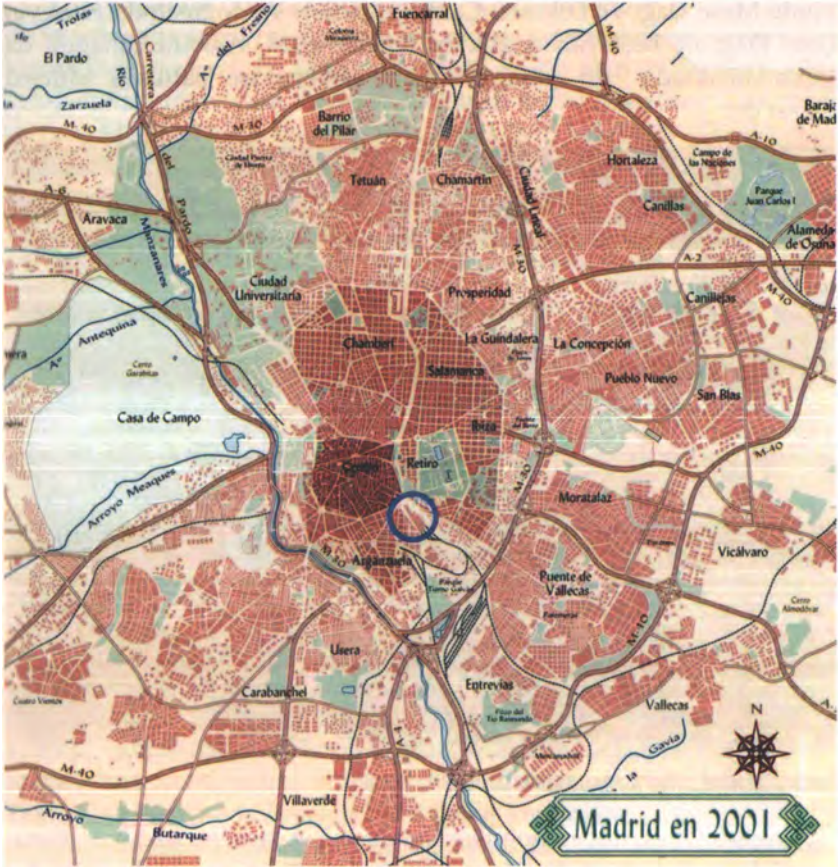
Şekil 1'de Milano ve Madrid örneklerinde Avrupa kentlerinin çekirdek alanları ile çeperlerinin gelişimi gösterilmektedir. Koyu renkli alanlar kentlerin eski zamanlardan beri gelen dokularının yer aldığı odaklardır. Milano'da alanı Roma kentinin sınırları ve daha sonra bunun içinde yer alan ortaçağ yerleşmesi belirlemektedir. Madrid'de ise ilk Müslüman yerleşmesi ile Madrid'in başkent seçildiği 16. yüzyıl kenti, bugünkü Madrid'in kalbini oluşturmaktadır. Milano'da Stazione Termini, Madrid'de Atocha garları kentlerin bölgeleriyle kurdukları ilişkinin odağında, eski dokunun hemen çeperinde yer almaktadırlar.

Şekil 1: Milano, (karşı sayfada) Madrid.

Hem ana istasyon hem de eski dokunun çerperinde, bu kentlerin günümüzdeki merkezi iş alanlarının temelleri atılmış, mülkiyet ve yapı hakları kemikleşmiştir. Açık renkli alanlar ise her iki kentin de çepere yayıldıkları koridor yerleşimleri göstermektedir. Bu koridorlarda sanayi ve konut kullanımları birlikte yer almaktadır.

Ankara kent mekroformunun gelişmesi ve oluşmasında da farklı dönemlerden ve bunları belirleyen planlardan söz edilir. Batıda yaşanan kentsel büyüme olgusu Ankara'da da yaşanmıştır. Arada kimi zaman yüzyılı bulan bir zaman dilimi bulunsa da kentsel ekolojinin kuralları Ankara'da devreye girmiş, önce kentin çekirdek alanı,

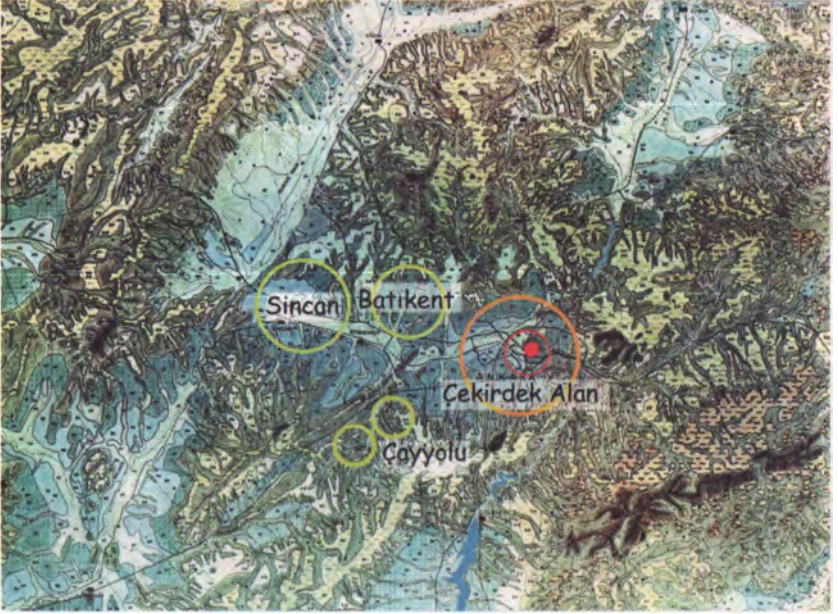
daha sonra çeperi oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı anılan dönemler ile dönemi oluşturan planlama kararlarını çok yinelenen yönleri ile değil, yazar tarafından yorumlanan çekirdek alanın ve çeperin oluşum süreçleri açısından değerlendirmektir.

Ankara'nın Çekirdek Alanının Oluşumu

Jeomorfolojik Yapı

Ankara'nın kentsel üst-biçiminin (*macro-form*) oluşmasındaki en etkin öge jeomorfolojik yapıdır. Kalenin ve tarihi merkezin olduğu nokta batıdan doğuya doğru uzanan Engürü Ovası'nın sonlandığı bir konumdadır. Engürü Ovası'nın kuzeyinde Kayağı tepeleri, güne-

yinde Meşe Dağı ve Dikmen- ankaya sırtları ve doğusunda Hüseyin Gazi Dağı ile ba layan dağlık ve tepelik arazi, Ankara çanağını da tanımlamaktadır. Bu çanağın açılım noktası ise batıdaki Mürted Ovası'dır.

Şekil 2: Ankara'nın jeomorfolojik yapısı.

Engürü Ovası'nın en doğu ucundaki yalçın bir tepe üzerinde kurulan Kale ve  evresi Ankara'nın tarihsel konumunu vurgulamaktadır. Kent başkent ilan edildikten sonra yapılan Lörcher, Jansen ve Uybadin-Yücel planları, Kale'nin batısında, kuzey-güney yönünde uzanan Atatürk Bulvarını kentin temel ve tek omurgası olarak ele almışlar, kent, Kale'yi bir çember olarak çevreleyen bir biçimde çanağın içinde oluşmuş, bunun sonucunda özellikle 1970li yıllardan başlayarak kentin yapılaşmış alanında ulaşım ve hava kirliliği sorunlarına yol açmıştır. Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu'nca üretilen 1990 Ankara Nazım Plan  eması çanağın yarattığı eşiği a mak için ilk siyasetleri ve planlama kararlarını geliştirmiş, Batıkent, Sincan Yeni Yerleşmeler ve Çayyolu bu şemanın ürünü olarak çekirdek alanın dışında biçimlendirilmiştir.

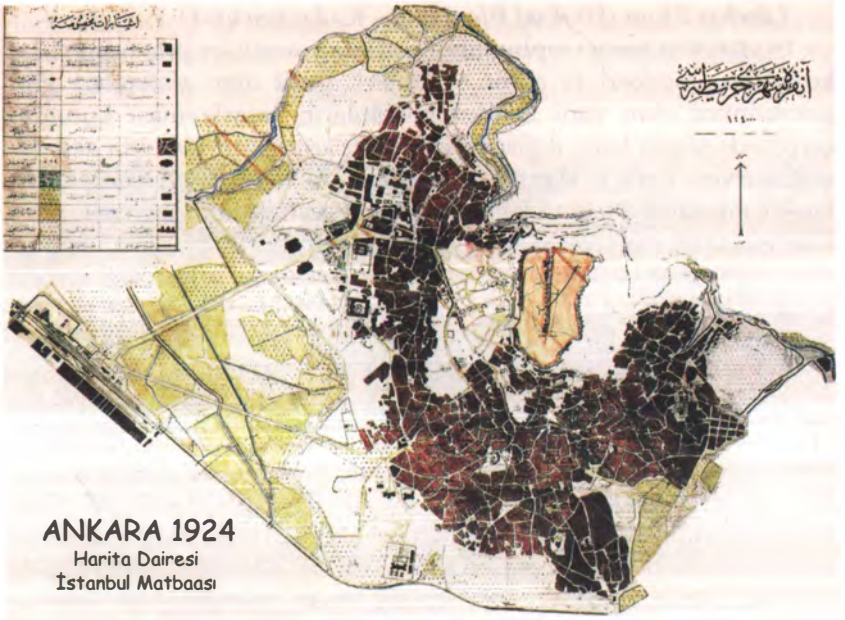
Lörcher Planı (Fiziksel Planlama - Kadastroculuk)

19.yüzyılda sanayi toplumunun yarattığı yeni işlevlerin (sanayi, işçi konutları, merkezi iş alanı eylemleri, yeşil alan sistemleri gibi) gereksinimi olan yeni kentsel mekânların tasarlanması kuramsal çerçevede *sanayi kenti, doğrusal kent, bahçe kent, güzel kent* gibi akımları doğururken, Paris'te Haussmann tarafından başlatılan fiziksel düzenleme çalışmaları bu yeni kentin özeğini yaratmaya yönelmiştir. Özellikle işçi sınıfı mahallelerindeki sağlıksız yapı ise ilk planlama mevzuatını doğurmuş ve 'kamu sağlığı yasaları' diye anılan bu yasal çerçeve içinde, kentlerin sokak ve yapılarına ilişkin standartlar getirilerek fiziksel açıdan sağlıklı bir kentin temelleri oluşturulmaya başlanmıştır.

Ankara'nın başkent seçildiği 13 Eylül 1923 tarihinden Jansen Planı'nın yürürlüğe girdiği 1931 yılına kadar kentsel gelişmeyi yönlendiren ve Berlin'li mimar Carl Christoph Lörcher tarafından hazırlanan Plan, yukarıda tanımlanan çerçeve içinde kentin hem Ulus'ta hem de Kızılay'da oluşacak yeni merkez işlevlerinin yer alacağı dokunun temellerini atmıştır. Osmanlı döneminde oluşan kadastro parsellerinin yerinin alacak olan imar parseli anlayışı da bu dönemde başlayacaktır.

Plan yoğun ve toplu (*compact*) bir biçim önermektedir. İstasyon çevresini merkez yapma, Ulus merkezini bu yeni yapıya uyarlama ve Merkez İstasyon'dan yayılan merkez işlevleriyle bütünleştirme ve Dışkapı'nın geliştirilmesi çabası gerçekleşemeyen Batı kenti modeli olarak kalacak, Gar, Jansen planı ile birlikte kentten yalıtılacaktır. Plan aynı zamanda mevcut kentin büyük bir bölümünde yenileme önermiştir. İstasyon Caddesi ve İstasyon ile Cebeci arasında kurgulanan Talat paşa Bulvarı da Lörcher Planı ile belirlenmiştir.

Demiryolunun güneyinde ise Yenışehir'in yeni dokusu oluşturulmuştur. Atatürk Bulvarı boyunca Sıhhiye Meydanı, Zafer Meydanı, Tuna ve İzmir Caddeleri giriş meydanı bu plana göre biçimlenmiştir. Atatürk Bulvarı bugünkü Güven Park'da sonlanmaktadır. Mithatpaşa ve Necatibey caddeleri de bu plana göre oluşturulmuştur. Atatürk Bulvarının hem batısındaki hem de doğusundaki ızgara türü düzenlemeler Bulvara bir açı ile saplanmakta ve Batı kenti modelinde gördüğümüz gerçek ızgara plan oluşturulamamaktadır. Bunun sonucunda günümüzde de varlığını sürdüren temel bir sorun yaratılmaktadır. Atatürk Bulvarı, Ulus ile Kızılay arasındaki tek omurgadır ve seçeneği bulunmamaktadır. Sıhhiye Meydanı'ndan başlayan ve bugünkü Yenışehir'in odak alanlarını oluşturan Mithatpaşa ve Necatibey caddeleri ise nerede sonlandıkları belirsiz omurgalara dönüşmüştür.

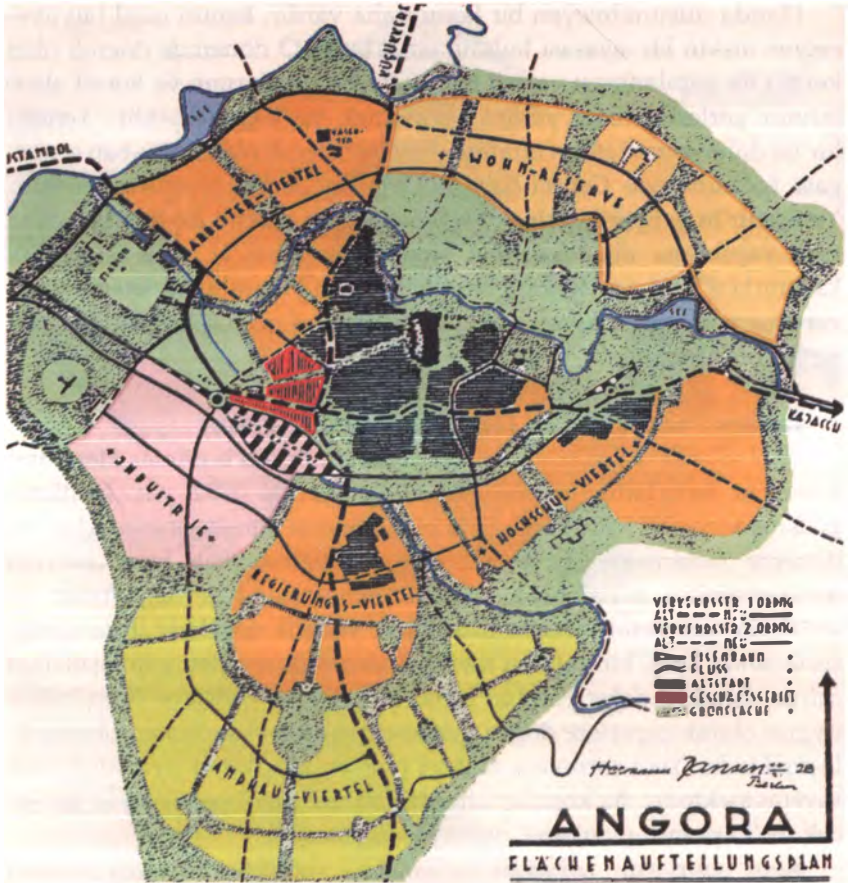
**Şekil 3: Ankara 1924
ve Lörcher Planı.**

Planda düşünülmeyen bir konu daha vardır, kentin nasıl büyüyeceğine ilişkin bir siyasası bulunmamaktadır. O dönemde önemli olan kentin ilk yapılması ve acil olarak kamu yapılarının ve konut alanlarının yerleştirileceği yerleri belirlemek ve biçimlemektir. Yenişehir'de daha sonra Jansen tarafından geliştirilecek olan doğu-batı omurgası (günümüzde Cebeci-Bahçelievler) da henüz biçimlenmemiştir. Yenişehir'in geliştirilmesinde en temel sorun alanını ise önerilen villa türü yapılaşma oluşturacaktır. Kızılay, merkezi iş alanı işlevlerini kazanırken hem yol dokusu, hem de verilen yoğunluklar isteme yanıt veremeyecek ve yık-yap diye tanımladığımız sürecin oluşmasına neden olacaktır.

Jansen Planı (Nazım Plan - Uygulama Planı)

1927 yılında yapılan yarışmayı kazanan Berlin'li mimar Hermann Jansen'in hazırladığı planın yürürlüğe girdiği 1932 yılı, kentlerin gelişme süreçleri içinde kapsamlı planlamanın temellerinin atıldığı bir döneme raslamaktadır. 20. yüzyıla girildiğinde batı kenti mevcut makroformları zorlamakta, ulaşım teknolojisindeki değişimler ve kentlerin sanayinin yanısıra hizmetlere yönelik işlevlerle donatılması sonucunda kent, bir yandan merkezi alanında yeniden yapılaşmalara sahne olmakta, diğer yandan beyaz yakalıların yerleşme örtüntüsüne uygun olarak çeperlere doğru gelişmekte, kentsel sistemler karmaşılaşmaktadır. Yeni sorunlara fiziksel planlamaya dönük eylemler yanıt verememektedir. Bu koşullar altında yeni bir planlama anlayışı gelişecek ve 'kapsamlı planlama' devreye sokulacaktır.

Kent sınırlarını zorlayan gelişmeler, kentlerin yalnızca fiziksel ölçütlerle denetlenemediğini göstermiş ve bölgesel, sosyal, ekonomik, politik süreçlerin anlaşılmasının kentsel gelişmeyi yönlendirmek ve denetlemek açısından gerekli olduğu gözlenmiştir. Böylece 1910larda temelleri atılan 'kapsamlı planlama', 1960'lı yılların sonuna kadar kentsel mekânın biçimlendirilmesi için kullanılacaktır. Kapsamlı planlamada amaç, öncelikle kentin bölgesi içindeki yerini tanımlayan, sosyal ve ekonomik yapısını anlamaya çalışan 'araştırma' ve 'analiz'e dayanan bir 'nazım plan' üretmektir. Nazım plan kentin makroformunu denetleyecek ve bu nazım plana birebir uyan uygulama planları tüm kent için hazırlanacaktır. Bu bağlamda araştırma ve analizler kentlerin genel yapılarının irdelenmesine yönelecek, planlama genel olarak

Şekil 4: Jansen'in yarışma önerisi, (karşı sayfada) Ankara istasyonu - kent ilişkisi.

arazi kullanım ve ulaşım kararlarını içerecektir. Uygulama ölçeğinde ise kentin belirli bir planlama dönemi sonundaki ideal biçimlenmesi tasarımın temel hedefi olarak algılanacaktır.

Ankara'nın çekirdek alanını belirleyen ikinci belge Jansen Planı'dır. Jansen Planı gelişkin bir nazım plan çalışması olarak nitelendirilmeyebilir. 1928 yılında gene de bir nazım plan üretilmiş, bunun içinde bir bölümün uygulama planları yapılmıştır. Nazım plan düzeyinde Kale'yi çevreleyen bir kent biçimi önerildiği görülmektedir. Kuzeybatıda işçi mahallesi, kuzeydoğuda ise daha uzun erim için

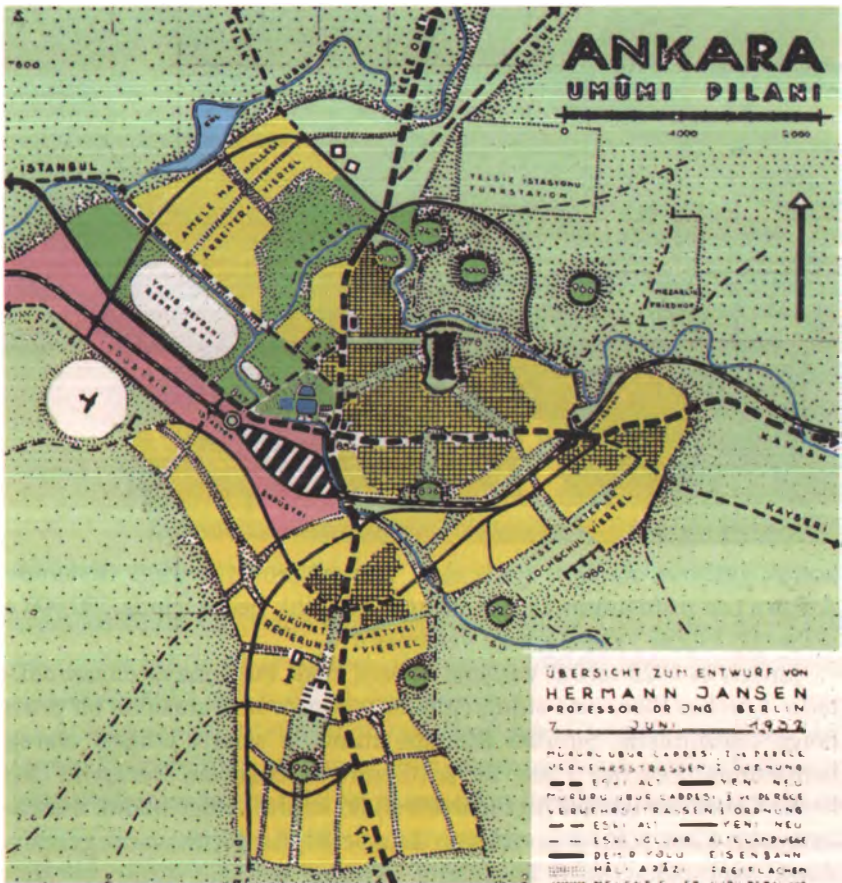

konut gelişme alanları ayrılmıştır. Yarışmanın yapıldığı dönemde Ankara'nın nüfusunun 75.000 olduğu, 50 yıllık hedef içinde 300.000'e ulaşacağı bilgisi yarışmacılara verilmiştir.

Jansen'in 1928 tarihli yarışma önerisi basit bir şemaya dayanmaktadır. Lörcher Planı'nda olduğu gibi istasyon ile kent arasında bir ticari bölge önerilmiştir. Şimdiki Maltepe tümüyle sanayi bölgesi olarak belirlenmiş, Lörcher Planı ile şekillenmeye başlayan Yenışehir'den başka Cebeci ve İskitler (işçi mahallesi) iki kentsel bölge olarak düzenlenmiştir. Kent, Kale'yi çevreleyen dairesel bir üst-biçim olarak geliştirilmek istenmekte, yeşil kuşaklarla ayrılmış mahalle düşüncesinden yola çıkılmakta, yol sisteminde de eski ve yeni şehir arasında tek omur-

galı (Atatürk Bulvarı) bir ulaşım bağlantısı kurulmaktadır. Diğer yollar ise merkezlerle ilgisi olmayan, dairesel biçimi destekleyen bir anlayışla tasarlanmıştır. Kuzeyde, şimdiki Aydınlik evler ve Siteler yöresi daha sonraki konut gelişmelerine ayrılmış, Kavaklıdere ve Çankaya sırtları bahçeli evler ya da bağ evleri bölgesi olarak düşünülmüştür.

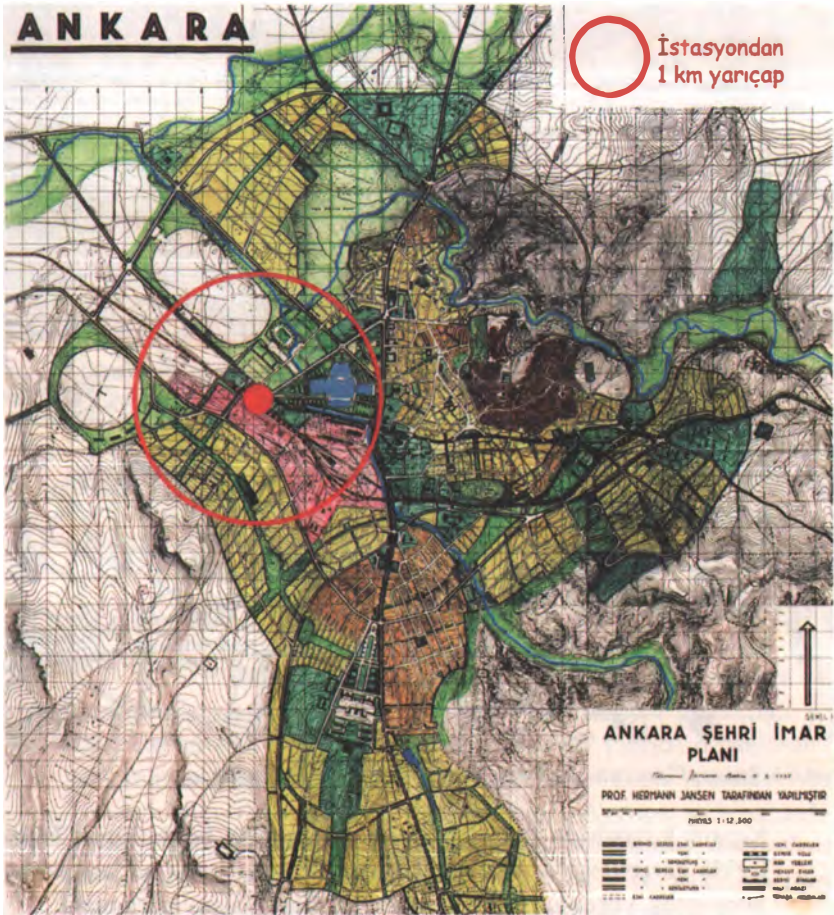
Uygulamada ise belirgin değişiklikler yapılmış, istasyon çevresindeki ticari bölge kaldırılmış, kentin asıl gelişme alanları demiryolunun güneyine yerleştirilmiştir. Lörcher Planı çerçevesinde yapılaşma sürecine giren Yenişehir'in batı uzantısındaki sanayi bölgesi demiryolu boyuna alınmış ve Maltepe bir konut bölgesine dönüştürülmüştür.

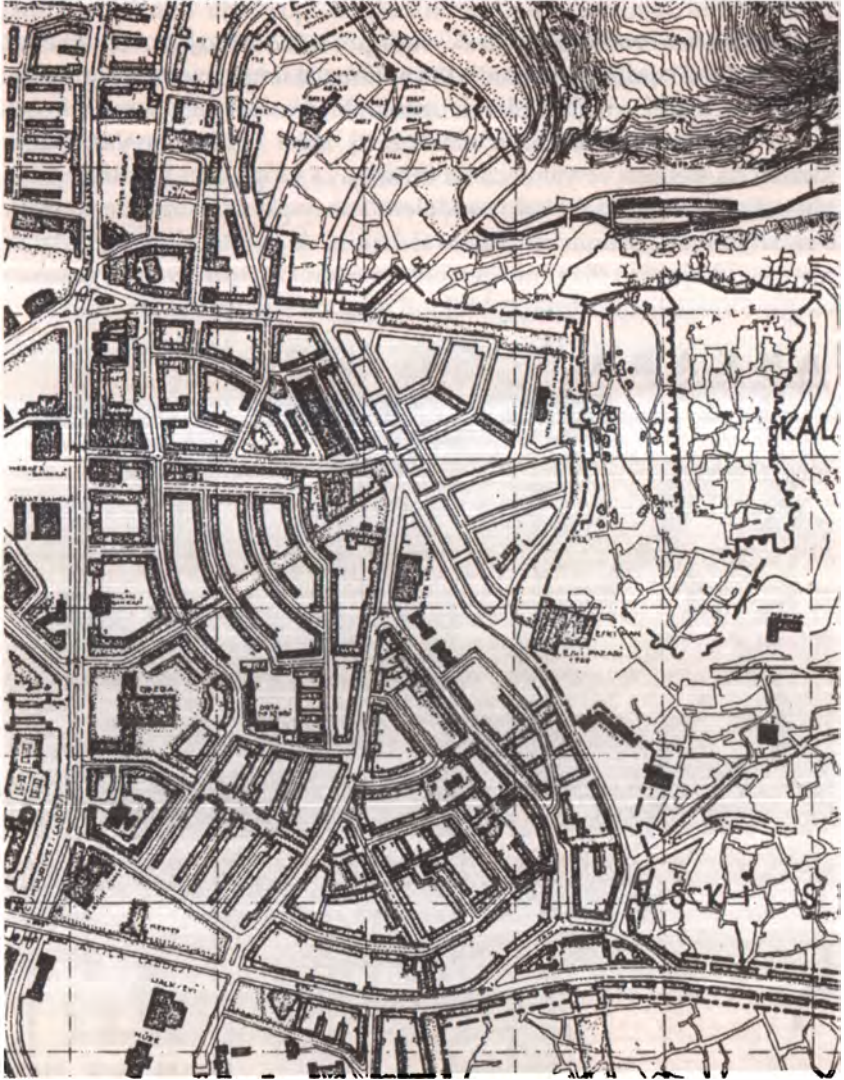

Şekil 5: Jansen Nazım Planı, (karşı sayfada) İmar Planı.

Yenişehir'in doğu uzantısı, eğitim bölgesi, güneyde Çankaya sırtları ise bahçeli evler bölgesi olarak varlığını sürdürmüştür. En önemli değişiklik ise kentin üst-biçiminde yapılmış, dairesel biçimden güneye, batıya ve doğuya çizgisel olarak uzanan bir kentsel yapı yaratılmıştır.

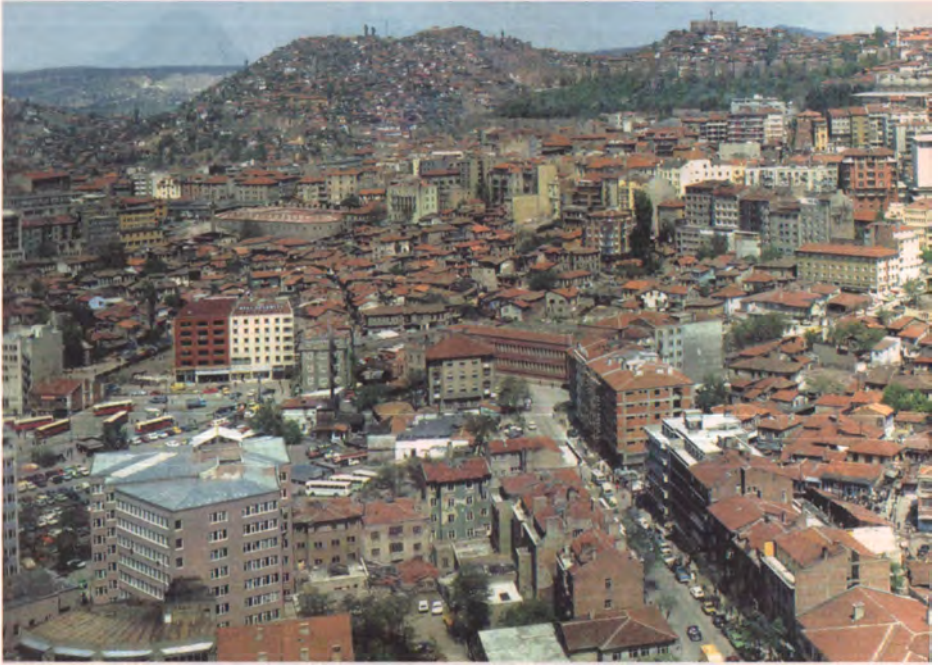
Bu yaklaşım; Yenişehir'e merkezi iş alanı işlevlerini yüklerken, Kızılay'da kesişen ve yalnızca iki omurgaya (doğu-batı yönünde Gazi Mustafa Kemal-Ziya Gökalp caddeleri, kuzey-güney yönünde Atatürk Bulvarı) dayalı sorunlu bir ulaşım sistemini de yaratacaktır. Uygulama aşamasında Jansen Planı'nın gerçekleşmeyen, değiştirilerek uygulanan ve günümüze kadar süren özellikleri aşağıda özetlenmiştir:

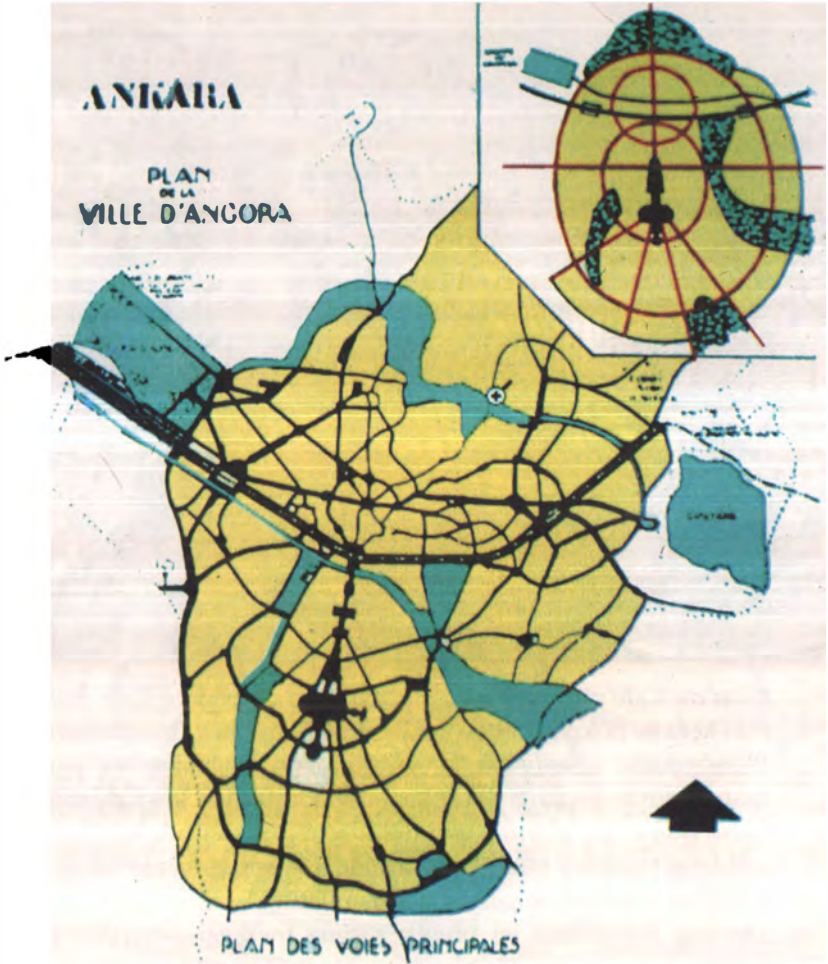
Şekil 6: Jansen Planı'nın Ulus'a yaklaşımı, (karşı say fada) sonucu.

Kentin kuzeyinde önerilen işçi mahallesinin bir bölümü İskitler'de gerçekleşmiş, Kazıkıçi Bostanlarını koruma çabası sonuç vermemiş, yörede düzensiz sanayi kullanımları yerleşmiştir.

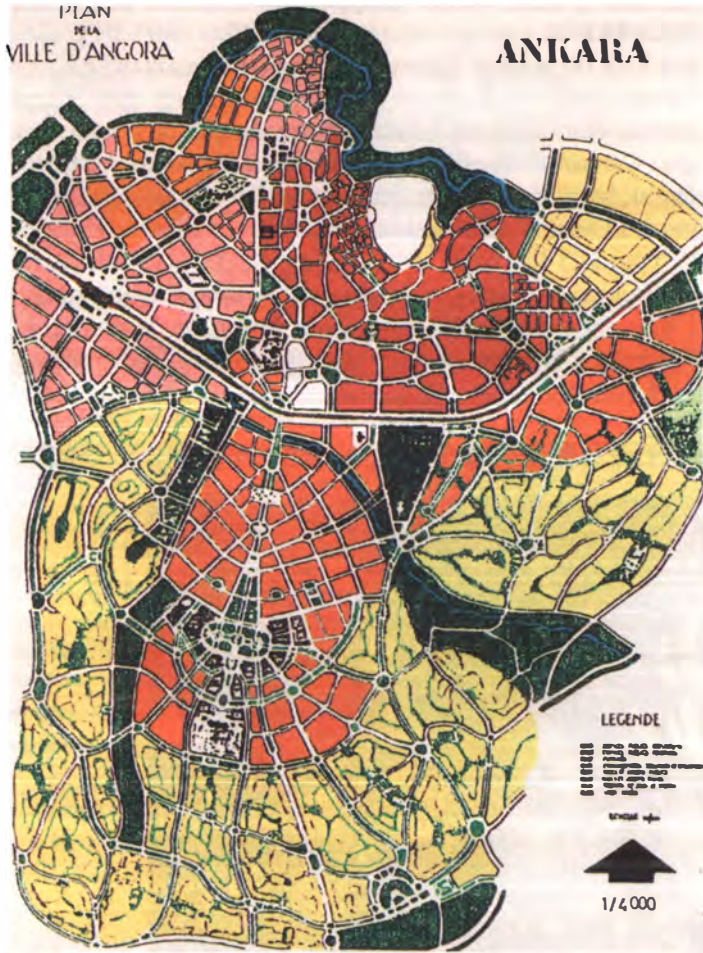
Ulus'da Kale'nin batısında, Hacıbayram çevresi ve Kale dışında eski kentsel doku tümüyle yenilenmektedir. Bu yaklaşım Lörcher Planı'nun bir uzantısıdır ve günümüzde Doğanbey ve İstiklal mahallerinin yaşadığı sorunlar bu yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda eski dokuların çeperlerinde oluşturulan caddeler boyunca yüksek ve sürekli bir yapılaşma olmuş, iç kesimler ise çöküntü bölgesine dönüşmüştür.

Lörcher Planı'ndan en büyük sapma merkezi istasyona (gar) karşı geliştirilen tavırda olmuş, o dönemin merkezi iş alanı olan Ulus ile istasyon arasına yerleştirilen 'yeşil kama' (Stadyum ve Gençlik Parkı) bu kullanımı Avrupa kentlerinde gözlediğimiz olgunun tersine, merkezden yalıtmıştır. 1927 yılında düzenlenen yarışmanın diğer katılımcısı Fransız mimar Leon Jausseley de Lörcher gibi demiryolunu ayırıcı değil, Avrupa geleneğinde olduğu gibi birleştirici bir öğe olarak kullanmış, istasyonu çevreleyen bir yerleşme dokusu önermiş, ancak bu yaklaşım tüm plandaki yeniklasikçi tavır yüzünden benimsenmemiştir.

Şekil 7: (Üstte ve karşı sayfada) Jausseley Planı.

Atatürk Orman Çiftliği arazisinin uzantısı olarak oluşturulan 'yeşil kama'nın içine Hipodrom, Stadyum ve Gençlik Parkı yerleştirilmiş, devamında eğitim ve sağlık kullanımları ile parklar yerleştirilerek bu yeşil omurganın sürekliliği sağlanmıştır. Jansen Planı'nın en önemli katkısı Maltepe ve Cebeci'nin geliştirilmesi olmuştur. Nazım plan'da sanayi bölgesi olarak nite-

lendirilen Maltepe, ortasında yeşil omurgası bulunan bir konut bölgesi olarak tasarlanmış, Cebeci de Yenişehir'in doğudaki uzantısı olarak gelişmiştir. Cebeci'de önerilen eğitim işlevleri, Ankara Üniversitesinin Hukuk, Siyasal Bilgiler ve Tıp Fakülteleri ile desteklenmiştir.

Bu sürecin devamında batıda Gazi Mustafa Kemal, doğuda Ziya Gökalp caddeleri yeni bir omurga yaratmış, bu omurganın Atatürk Bulvarı ile kesiştiği yer olan Kızılay'ın, kentin yeni

merkezi iş alanı olarak gelişmesinin altyapısı oluşturulmuştur. Bakanlıkların güneye taşınmasıyla birlikte merkezi iş alanı işlevleri hızlı bir şekilde güneye, Kızılay'a kayacaklardır.

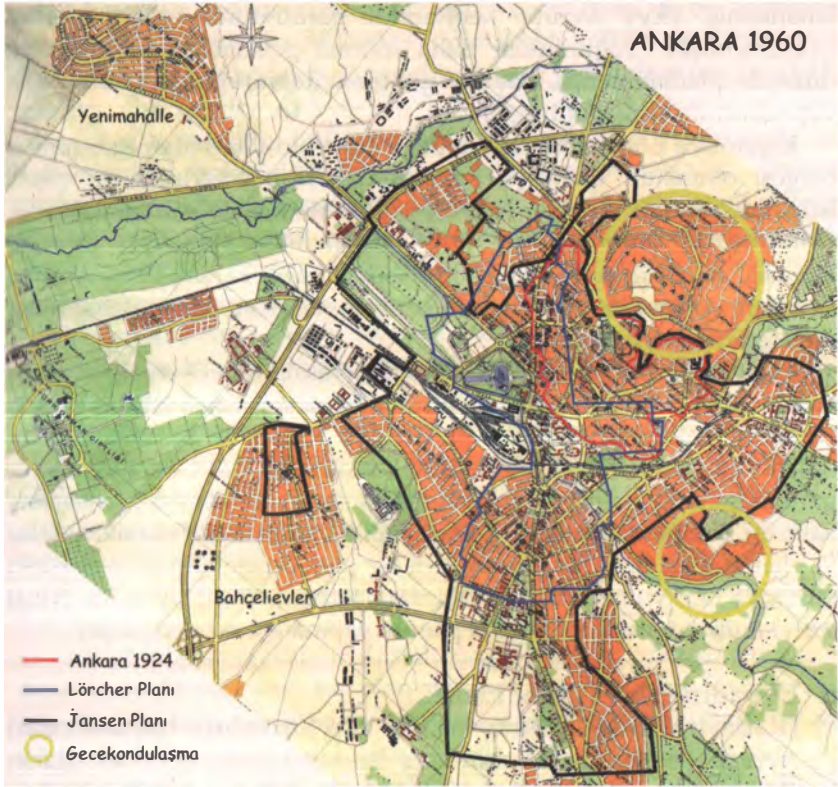
Kavaklıdere ve Çankaya sırtları belirtildiği gibi nazım plan şeması olarak temsil edilmiştir. Bu durumda kentin ana omurgası Çankırı caddesinden Köşk'e kadar uzanan Atatürk Bulvarı olarak belirginleşmekte, buna yardımcı olacak bir yol sistemi ne yazık ki kurgulanmamaktadır.

1938 Yılında Türkiye'yi terkeden Jansen, 1936 yılında kendi planı dışında Bahçelievler'in çekirdeğini tasarlamış, 1948 yılında gene Jansen Planı dışında gecekondulaşma olgusuna karşı Yenimahalle örneği devreye sokulmuş ve plan etkinliğini 1950li yıllara kadar sürdürmüştür.

Ankara 1950ler (Lörcher ve Jansen Planlarının etkileri)

Şekil 8:
Günümüzde
Bakanlıklar,
(karşı sayfada)
1960'da Ankara.

1950li yıllara gelindiğinde Lörcher ve Jansen planlarının sınırlarına erişilmiş, bu sınırların ötesinde saçaklanmalar (Bahçelievler, Yenimahalle, Gazi Mahallesi, Varlık Mahallesi ve Aydınlikevler) oluşmuştur. Bir yandan da kentte kaçak yapılaşma süreci başlamış, önceki planların dışladığı Altındağ ve Yenidoğan'daki yerleşmeye elverişsiz tepeler ile Kurtuluş ve Cebeci'nin arka sırtları gecekondulaşmaya başlamıştır. Mamak ve Kayaş'ın gecekondu banliyöleri olarak ortaya çıkması da bu dönem içinde olmuştur.

Lörcher ve Jansen planlarının bir kısa değerlendirmesini yapacak olursak, kenti kuzey-güney yönünde geliştirerek, kentin jeomorfolojik çanağın içinde sıkışmasının koşullarını hazırlamışlardır. Bunun sonucunda kentin gelişmesine yönelik fırsatlar da yaratılamamış, Ankara'nın günümüzde yaşadığı ulaşım ve kirlenme sorunlarının nedenleri oluşmuştur. Anılan süreç içinde kentin merkez yapısı kurgu-

lanamamış, 19.yy Avrupa kentlerinde gördüğümüz güçlü merkez gelişmemiştir. Yoğunluklar daha sonraki gelişmeleri barındıracak düzeyde planlanmamış, böylece günümüzde varlığını sürdüren yık-yap sürecinin temeli atılmıştır.

Kanımızca Lörcher ve Jansen'in en etkin oldukları alan Bakanlıklar bölgesi olmuştur. Bir yaya omurgası çevresine yerleştirilen çeşitli bakanlık yapıları, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile sonlanmaktadır. Günümüzde dolmuş durakları, Başbakanlık binasının önünün kamusal alana kapatılması gibi olumsuzluklarına karşın, 19.yy Avrupa kentinin Ankara'ya taşınan en belirgin tasarım ilkesi Bakanlıklar omurgasında uygulanmıştır.

1940lı yılların sonunda ülke devletçi siyasalardan liberalizme geçişi yaşamaktadır. 1950lerde, karayoluna bağlı ulaşım sistemlerinin yapımı başlamış, bunun kentlerdeki etkisi çevre yolları ve kent dışı bağlantıların güçlendirilmesi olmuştur. Ankara'da da Çevre Yolu ve günümüzde de kentin dış bağlantılarını sağlayan İstanbul, havaalanı, Samsun, Konya ve Eskişehir yolları yapılmıştır. Ankara'nın daha önceki planların eşiğine dayanması yeni bir plan düzenlenmesini zorunlu kılmış ve 1955 yılında yapılan yarışmayı kazanan Raşit Uybadin- Nihat Yücel ikilisine Ankara'nın yeni planını yapma görevi verilmiştir.

Uybadin-Yücel Planı Planı

(Kadastroculuğa Dönüş ve Yık-Yap Sürecinin başlatılması)

Avrupa kentlerinin oluşumunda tanımladığımız çekirdek alanın süreklilik ve yanyanalığa dayalı bir yol ağı ve yapı adalarından oluştuğu ve tekil parsellerde yapılan uygulamalara dayandığına daha önce değinilmişti. Raşit Uybadin ve Nihat Yücel tarafından hazırlanan plan, Avrupa kentleri için tanımladığımız çekirdek alanın Ankara'daki oluşumunu biçimlendirmiştir.

Buna karşılık bir nazım plana dayanmamakta ve en önemlisi bir kent biçimi arama endişesi taşımamaktadır. 1955 yılında 455.000 olan kent nüfusunun 2000 yılında 750.000 olacağı varsayımından yola çıkmıştır. Yarışma jürisinde bulunan Londra kentinin çevresindeki yeşil kuşağın öncüsü Patrick Abercrombie, daha sonra Bursa kentinin 1960 yılında planını yapan İtalyan uzman Luigi Piccinato ve Alman ekolünden Gustave Oelsner planın düşük yoğunluklu örgensel dokusunu, vadileri tanımlayan tavrını ve basitliğini desteklemişlerdir.

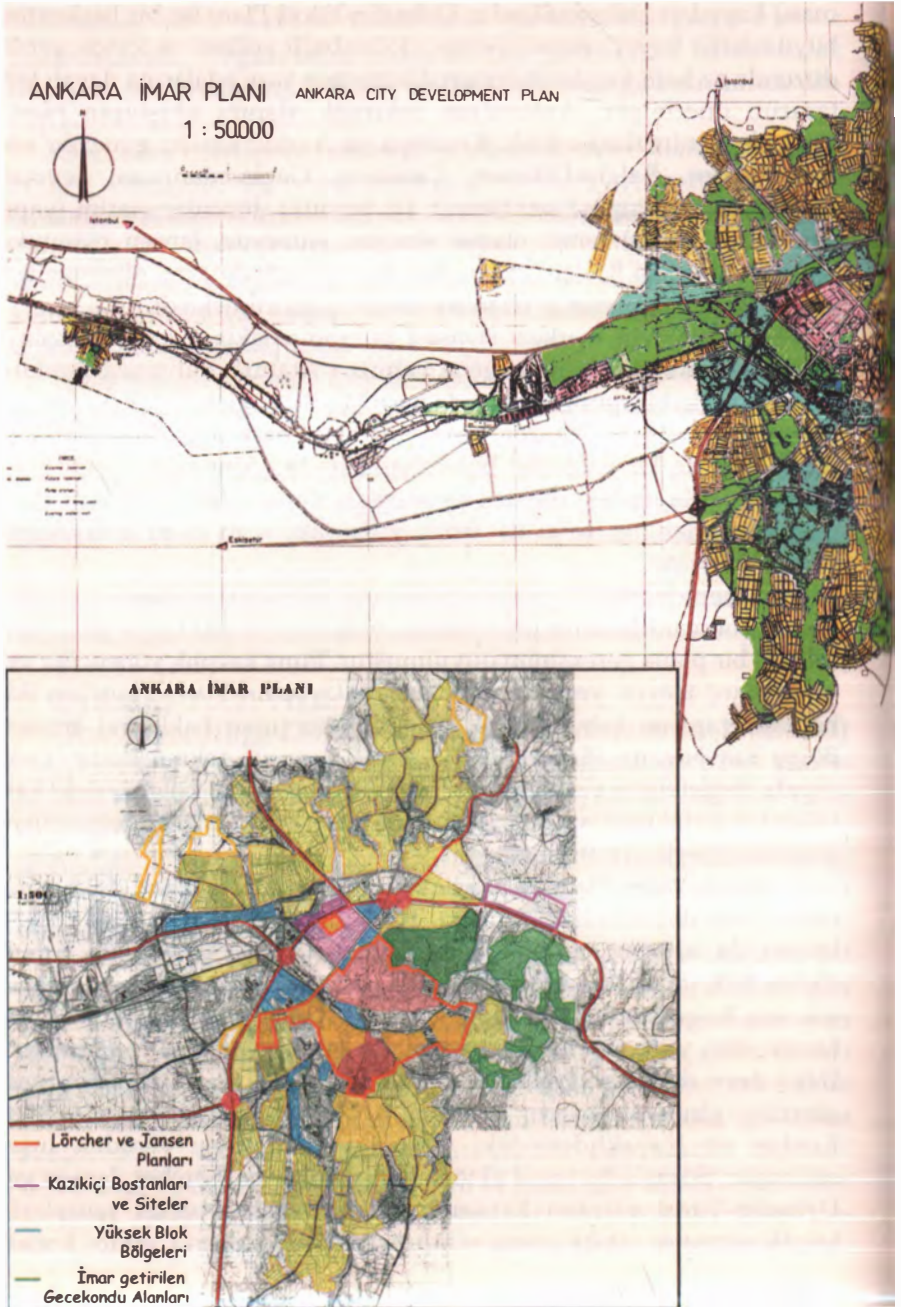
Daha önceki Lörcher ve Jansen planlarının biçim arama (meydanlar, sürekliliği olan kentsel yeşil alanlar, tepelerin ön plana çıkartıl-

ması) kaygıları bulunmaktadır. Uybadin-Yücel Planı ise bir başkent in büyümesine biçim vermek yerine, dolambaçlı yollara ve içinde ayrık düzende az katlı yapılar bulunan dikdörtgen yapı adalarına dayalı bir tasarım önermiştir. Ankara'nın çekirdek alanını oluşturan plan, kuzeyde Yenimahalle, Etlik, Keçiören ve Aydınlikevler; güneyde ise Bahçelievler, Balgat-Dikmen, Çankaya, Gaziosmanpaşa, Seyran Bağları ve Abidinpaşa semtlerinin iki boyutlu düzenlemelerini (yapı adaları ve yollar) temel olarak almıştır. Kuzeyde, Jansen planında korunan Kazıkıçi Bostanları bu plan ile yapılaştırılmakta, güneyde ise Kavaklıdere, Yenışehir'in uzantısı olarak geliştirilmektedir.

Planın bir kent merkezi siyasası bulunmamakta, Ulus ve Kızılay merkezleri arasındaki ilişki gene yalnızca Atatürk Bulvarına bırakılmakta, kentin bir sonraki aşamada nasıl büyüyeceğine ilişkin bir kurgu geliştirilmemektedir. O dönemde oluşmaya başlayan gecekondulaşmaya dair de bir yaklaşım bulunmamaktadır. Altındağ, Yenidoğan, Mamak ve Kayaş'taki mevcut gecekondu alanları normal imarlı alan olarak tasarlanmış, belki de 1980li yıllardaki ıslah planı anlayışının temeli atılmıştır.

O dönemde henüz gelişkin planlama teknikleri bilinmemektedir. Bunun sonucunda daha 1960 yılında nüfusun 650.000 kişiye ulaşması ile yeni bir plana gereksinim duyulmuştur. Buna karşılık yöneticiler ve İmar İdare Heyeti yeni bir plan yerine Uybadin-Yücel Planı'nın iki boyutlu yapısını kabul ederek yoğunlukları (imar haklarını) artıran Bölge Kat Nizamı Planı'nı 1968 yılında devreye sokmuşlardır. Çok sayıda değişiklikle varlığını sürdüren bu plan farklı bölgelerdeki kat yüksekliklerini belirlemekte, uygulama gene sürekli olarak değiştirilen yönetmeliklerle yürütölmektedir.

Uybadin-Yücel Planının aradığı kent biçiminin örgensel dokusuna daha önce değinilmişti. Yanısıra, hem nüfus hem yoğunluk kararlarının da tutarsız olduğu, bunun sonucunda, 1965 yılında kabul edilen 634 sayılı Kat Mülkiyeti Yasası'nın da zorlamasıyla devreye sokulan Bölge Kat Nizamı Planı, 'yık-yap' denilen süreci başlatacak ve kentin tüm yapı stoku bu süreç içinde yıkılıp yeniden yapılacaktır. Daha önce düşük yoğunluklu olarak inşa edilen kent yeniden inşa sürecine girmiş, modern, merkezi iş alanı işlevlerinin yer seçtiği Kızılay ve Kavaklıdere'deki yapı stoku tümüyle yeniden inşa edilmiştir. Sürecin üç temel aktörü bulunmaktadır. Lörcher, Jansen ve Uybadin-Yücel planları kapsamında oluşturulan parsel sahipleri, küçük sermaye sahibi inşaat sektörü ve kısıtlı tasarruf sahibi konut

Şekil 9: (Üstte) Uybadin - Yücel Planı,
(altta solda) Uybadin - Yücel Planı'nın yapısı,
(altta sağda) Bölge Kat Nizamı Planı uygulama-
masının sonucu.

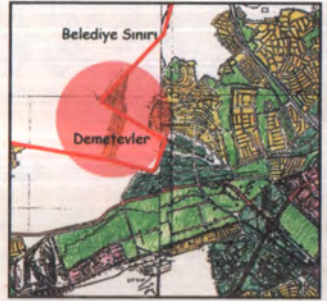

Şekil 10: (bu sayfada ve karşı sayfada) Bölge Kat Nizamı Planı uygulamalarının sonuçları.

Şekil 11: Demetevler.

alıcıları Ankara'nın çekirdek alanını oluşturmaktadırlar. Bu, günümüzde de süren bir süreçtir ve buna son dönemde İslah İmar Planı ile elde edilen kentsel arsa stoku da eklenmiştir.

Uybadin-Yücel ve onu izleyen Bölge Kat Nizamı planlarının görmezden geldiği bir diğer konu da Demetevler olmuştur. Belediye sınırları doğrusal olarak batıda Sincan'ı içine aldığı halde, hemen Yenimahalle'nin yanındaki Demetevler sınırın dışında tutulmuş, hem kaçak hem de çok sağlıklı bir yapılaşmaya hoşgörüyle yaklaşmış, imar düzeni ve yapı yükseklikleri Belediyenin denetimi dışında belirlenmiş, yapı yaklaşma mesafeleri, yol genişlikleri ve kat yükseklikleri açısından sakıncalı bir yerleşme dokusu oluşturulmuştur.

Planın seçilmesinde etkin olan yeşil vadilere dayalı tasarım ise bu ögelerin, çok basite indirgenmiş plan gösteriminde 'iskân dışı saha' olarak ifade edilmesi nedeniyle uygulanamamış, böylece yeşil şerit olarak geliştirilmesi gereken vadilerden örneğin Dikmen ve Portakal Çiçeği vadilerinde son dönemde oluşan kentsel geliştirme projelerinin zemini hazırlanmıştır.

Vadilere kamu sahip çıkmamış, yeşil alan olarak geliştirilmeleri için gerekli siyasalar devreye sokulmamış ve gecekondulaşmaya göz yumulmuştur. 1980li yıllarda çıkartılan imar affı yasasıyla bu alanlarda İslah İmar Planı yapma zorunluluğu getirilmiştir. İslah İmar Planı uygulamalarındaki dikdörtgen yapı adası ve yapı parselleri yerine geliştirilen farklı bir model ile örneğin Dikmen Vadisi'nde 'iskân dışı saha'yı işgal eden gecekondü sahiplerinin imar hakları toplulaştırılmış ve konut gelişmesiyle birlikte vadinin özelliğini veren bir yeşil omurga yaratılabilmektedir. Ancak bu durumda kentin yoğunluğu artırılmış ve büyük altyapı ve ulaşım sorunlarıyla karşılaşmıştır.

Ankara'nın Çeper Alanının Oluşumu

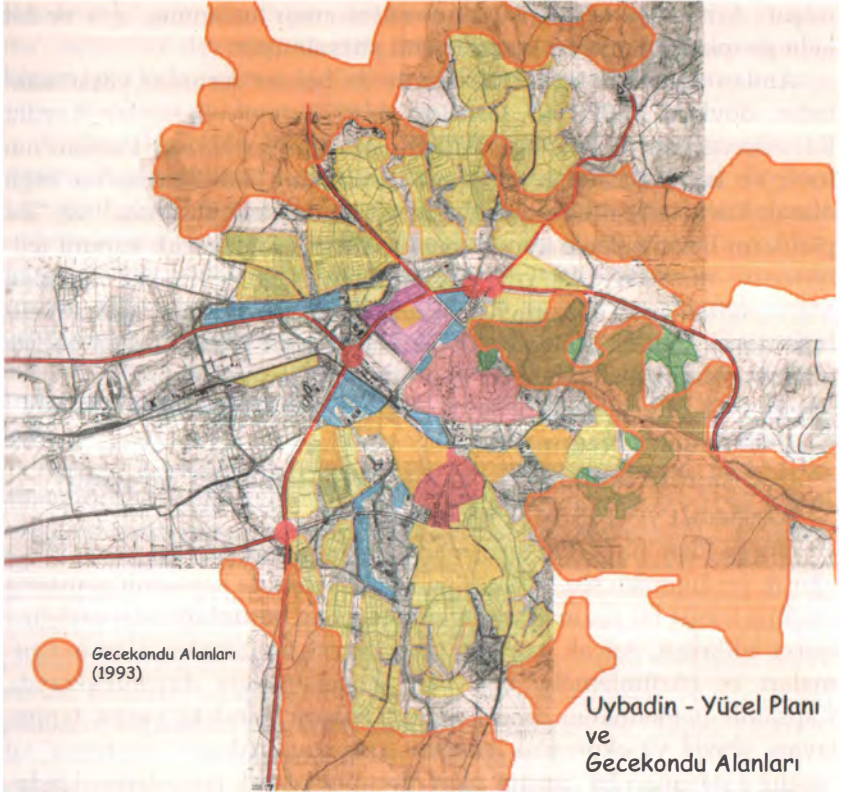
20.07.1965 tarih ve 6/4970 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesine dayanılarak Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nca 1969 yılı başlarında kurulan Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu'nun çalışmaları, Bölge Kat Nizamı Planı'nun yürürlüğe girdiği dönem (1968) ile çakışmaktadır. Bölge Kat Nizamı planı ve imar yönetmelikleri artık çekirdek alana hakimdir ve buradaki mevcut arsa stoku yık-yap süreci ile daha yoğun bir yapılaşmaya dönüşmekte, plana göre yapılan arsa ve arazi düzenlemeleri sürmektedir.

Bunun yanı sıra, Uybadin-Yücel Planının hemen dışında, Balgat, Dikmen, Etlik, ve Keçiören'de yer yer planla çatışan bir gecekondü

Şekil 12: (üstte) Dikmen Vadisi 1986, (altta) Dikmen Vadisi 2000'ler.

oluşumu tüm kenti sarmakta, kentin doğusu ise tümüyle gecekondu mahallelerinden oluşmaktadır. Bir yandan düzenli konut alanları jeomorfolojik yapı içinde eşiklere dayanmış, diğer yandan kentin kuzey, doğu ve güneyinde gecekondu bölgeleri düzenli konut alanlarını çevrelemeye başlamıştır. Bu durumda kentin gelişme yönleri tıkan-

Şekil 13: Uygur-Yücel Planı Çevresinde gecekondulaşma: İncesu örneği.

mıştır. Aynı dönemde Ankara'nın nüfus artışı hızlanmış, orta ve üst gelir gruplarının arsa ve konut istemi yükselmiştir.

Anılan dönemde üç büyük kentte de benzer sorunlar yaşanmaktadır. Böylece 20.07.1965 tarih ve 6/4970 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile: " İstanbul, Ankara ve İzmir'in Nazım Planları'nun İmar ve İskân Bakanlığı'nun direktifi altında, İller Bankası'na bağlı olarak kurulacak müstakil bürolar tarafından ele alınması" ve "Bu planların Belediyelerce aynen uygulanmasını sağlayacak kanuni tedbirlerin alınması" karara bağlanmıştır. 1969 yılında kurulan Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu'nun çalışmaları, kadastrocu luğa dayalı fiziksel planlama döneminden şehir planlamasına geçişte ülkenin planlama alanında bir eşik olarak değerlendirilmelidir.

1990 Ankara Nazım Planı

(Kapsamlı Planlama ile Yapısal Planlama'nın Bireşimi)

Kapsamlı ve Yapısal Planlama

Jansen Planı'na ilişkin tartışmada anılan planın fiziksel planlamaya ağırlık verdiğinden söz edilmiş, gelişkin olmasa da kapsamlı planlama mantığı içinde bir nazım plan-uygulama planı bütünlüğünün varlığına işaret edilmişti. Ancak, yapılan plan öncesi saptamalar, alan araştırmaları ve çözümlemeler çok basit genellemelere dayanmaktaydı. Kapsamlı planlamanın amacı kentin bölgesi içindeki yerini tanımlayan, sosyal ve ekonomik yapısını anlamaya çalışan 'araştırma' ve 'analiz'e dayanan bir 'nazım plan' üretmek olarak tanımlanmaktadır. Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu'nun yaptığı araştırmalar ve çözümlemeler ile ürettiği plan ve eki belgeler hem 'kapsamlı', hem de 1960lı yıllarda batı kentlerinde gelişen 'yapısal' planlamanın tekniklerini kullanmıştır.

1910larda İskoç bilim adamı Patrick Geddes tarafından temelleri atılan kapsamlı planlama 'araştırma-çözümleme-planlama' evrelerinden oluşmaktadır. Bu yaklaşımı destekleyen Chicago kent sosyolojisi okulunun 1920lerde geliştirdiği 'kentsel ekoloji' yaklaşımı kenti bir organizma olarak görmekte, 1930'larda Alman coğrafyacısı Walter Christaller, Güney Almanya'da yaptığı araştırmalara dayanarak kentlerin bölgesel konumları, kademelenmeleri ve işlevsel bağlarının belirli kurallara dayandığını savlamaktadır. Buna dayanarak geliştirdiği çerçeveye 'merkezi yer kuramı' adını takmıştır. Aynı dönemde kentsel çevreye tasarım ve mimari boyutları ekleyen CIAM

(Modern Uluslararası Mimarlık Kongreleri) 'araştırma, analiz, planlama' üçlüsünü devreye sokarak, bölgeleme (*zoning*) uygulamaları ile kentin işlevlerini; konut, iş, dinlence, ulaşım olarak tanımlamış ve kapsamlı planlama yaklaşımını pekiştirmiştir.

Anılan dönemde batı kenti, çekirdek alanını oluşturmuştur ve çepere doğru gelişen kentlerini denetlemeye çalışmaktadır. Böylece kapsamlı planlamaya bölgesel boyut da katılmakta, planlamada kademelenme ilkesi eyleme sokulmaktadır. Bu süreç içinde önce ülkesel ve bölgesel planlarda kentsel yerleşme sistemlerinin ve kentlerin yerleri, nüfus özellikleri, ulaşım sistemleri ve sosyo-ekonomik yapısı belirlenecek, daha sonra üretilen nazım plan ile tüm arazi kullanımları denetlenmeye çalışılacaktır. Baştan üretilen plan şemasına sonuna kadar bağlı kalınmakta ve araştırmalar basit tekniklere dayandırılmaktadır.

Kapsamlı planlama batı kentinin çeperlere doğru büyüdüğü bir dönemde gündeme gelmiştir. Bu dönemde banliyölerde büyük konut bölgeleri tasarlanmakta, kent merkezleri ise eskiyen çöküntü bölgelerine dönüşmektedir. Sonuçta planlama eylemi kendi yasal çerçevesini de oluşturmuş, 'kent ve kırsal planlaması' (*town and country planning*) ile 'çöküntü bölgelerini temizleme yasaları' (*slum clearance acts*) kapsamlı planlamanın ilkelerini belirlemiştir. Plancılar kapsamlı planlama döneminde kentlere tüm dengeli yöntemle yaklaşmışlar ve ürettikleri planların toplumun tümünün çıkarlarını gözeterek bir 'kamu yararı'nı savunduklarını savlamışlardır. Bu tür bütüncül planlama anlayışı içinde, plancılardan oluşan bir grubun kentin bölgesel ilişkilerini, ekonomik yapısını, sosyal verilerini, politik ilişkilerini, ulaşım sistemi, estetiğini en iyi bilebileceği varsayımından hareket edilmektedir.

Özellikle yeni konut bölgelerinin topluca yerleşime açıldığı, yeni kentlerin kurulduğu ve mevcut kent dokularının zorla yenilenmeye açıldığı bir dönemde kapsamlı planlama kentlerin arazi kullanım ve ulaşım sistemlerinin biçimlendirilmesinde etkin olmuştur. Temelde merkezî bir yaklaşımın doğurduğu bu planlama türü, planlama kademelerine de sıkı sıkıya bağlıdır ve soyut bir kamu yararı kavramını savunmaktadır.

Savaş sonrasında, 1950'lerden başlayarak batı toplumu ve kenti önemli değişimlere sahne olur. Nüfus ve kentleşme hızında düşmeler başlamıştır. Çöküntü bölgelerini temizleme operasyonları sosyal sorunları çözmemiş, aksine, yaşayan kent dokularını yok ederek yeni sorunlar yaratmıştır. Kapsamlı planlama dinamik kentsel gelişme

süreçlerine yanıt verememekte, kamu yararı kavramının kimler için doğru olduğu tartışılmaktadır. Bu çerçevede kent planlamasına katkıda bulunan diğer disiplinlerdeki gelişmeler, bilgi toplama ve işlem sürecindeki yenilikler, kent yaşayanlarının kendi yaşam mekânlarının biçimlenmesine kendilerinin karar verme istemlerinin getirdiği merkezîyetçilik karşıtı görüşler, katı 'bölgeleme' uygulamalarının eleştirisi, özellikle 1960-70 yılları arasında bir bölümü yasal çerçeveye de yansıyan yeni planlama yaklaşımlarını gündeme getirmiştir.

Kapsamlı planlamaya tepki olarak geliştirilen 'yapısal planlama', Batı Avrupa'da yasal çerçeve içinde de tanımlanmıştır. Buna göre planlama iki kademede yürütülmektedir. Birinci kademede üretilen 'yapısal plan'; arazi kullanımı ve gelişme politikalarını belirleyen 'yazılı rapor' ile 'ana şema'dan oluşmaktadır. Yapısal plan, yalnızca arazi kullanımına değil, fiziksel çevre, nüfus ve işgücü, konut, işyerleri, ulaşım ağı, sosyal hizmetler gibi kent bileşenlerinin tümüne ilişkin stratejik kararları üretmek için kullanıldığından 'strateji planı' adıyla da anılmaktadır.

İkinci kademede, yapısal plan ile belirlenen alan ya da konular için 'yerel plan'lar üretilmektedir. Yerel planlar; büyük kent parçalarının kapsamlı planlarını içeren 'yöre planları' (*district plan*), kısa dönemde çözüm gerektiren problemli alanlar için yapılan 'eylem alanı planları' (*action area plan*) ile kenti ilgilendiren bazı özel konular için 'konu planları' (*subject plan*) (kent girişlerinin tanımlanması, ya da kent içi yaya sistemlerinin kurulması gibi) olarak düzenlenmektedir.

Bugün batı toplumlarında planlama mevzuatının temelini oluşturan yapısal planlama:

Planlamaya dinamizm getirmiş,

Genel arazi kullanım kararları yerine eylemlerden yola çıkan bir planlama anlayışı geliştirmiş,

Plancının rolünü ve yerini yeniden betimlemiş,

Tek bir kamu yararı kavramı yerine, halkın katılımı ile yeni bir toplum yararı kavramını geliştirmiş,

Gelişmiş modelleme teknikleri ile planlamanın teknik temelini pekiştirmiştir.

Kapsamlı planlamanın 'araştırma, analiz, plan' evreleri geliştirilmiş; 'hedeflerin belirlenmesi', 'alternatiflerin üretilmesi', 'halkın karar verme süreçlerine katılımı', 'planlama-projelendirme bütünlüğü' gibi yeni evreler eklenmiştir.

Buna karşılık :

- Bölgesel politikalarla bütünleşme zorlukları,
- Sosyo-ekonomik kararlara aşırı duyarlılık,
- Tekniklerin uygulamasında tutarsızlıklar,
- Karar üretmede gecikmeler,
- Hedeflerin saptanmasında belirsizlikler,
- Katılımın sağlanmasındaki güçlükler,
- Fiziksel yapının düzenlenmesindeki boşluklar,

gibi konularda eleştirilmiştir. Ancak yapısal planlamanın içerik, biçim ve işlevleri sürekli değiştirilmektedir ve en önemli katkısı da sürekli olarak değişen koşullara uyum yapma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. 1960-70 döneminde, yapısal planlama ile birlikte bu yaklaşıma katkıda bulunan yeni planlama tipleri de geliştirilmiştir.

Savunucu planlama, yapısal planlama ile birlikte gelişmiş ve planlılara süreç içindeki yerlerinin ne olması gerektiğini öğretmiştir. Artık planlı, kapsamlı planlama dönemindeki gibi tek karar verici değildir ve toplumun bütün katmanları ile birlikte karar sürecini oluşturacaktır. Bu nitelikleri ile savunucu planlama yasal çerçeveye yansıyan bir yaklaşım değil, planlının yerini belirleyen bir anlayış biçimi olmuştur. Ancak bu tartışmaların ışığında gelişen katılımcı planlama giderek yapısal planlama mevzuatının temel bir ögesi olarak gelişmiştir.

Kapsamlı planlamanın getirdiği merkeziyetçi karar verme süreci ile CIAM hareketinin katı bölgeleme anlayışına gelen tepkilerin üzerinde durduğu önemli konu, bir karar verme süreci olan planlamaya toplumun tüm kesimlerinin katılımının sağlanması olmuştur. Kapsamlı planlamada, planı uzmanlar grubu hazırlamakta, yerel meclisler kabul etmektedir. Kentlilerin ise, yalnızca bu planın kendilerini ilgilendiren bölümüne itiraz hakları bulunmaktadır. Yapısal planlama ile geliştirilen katılım modelinde ise hem 'strateji planı', hem de 'yerel plan' aşamalarında, hazırlanan planlar toplumun önünde tartışmaya açılmaktadır. Böylece yetkili birimler özel çözümler için kararlarını üretmeden, kişiler yaygın bir biçimde plana müdahalede bulunmakta, sonuçta daha çok sayıda kentli tarafından kabul gören planların uygulama şansları da yüksek olmaktadır.

Kararlar toplum önünde yapılan paneller ile denetlenmekte, kurgusu esnek olan ve sürekli planlama anlayışına dayanan strateji planları bu yaklaşıma çabuk uyum sağlayabilmektedir. Yapısal plan aşamasında kentin geleceğine ilişkin kararlar, yatırımcı özel ve kamu

karuluşları ile meslek odaları, dernekler, eğitim kurumları gibi örgütlerin katılımı ile üretilmekte, yerel planlarda ise daha çok mülk sahipleri ile o yörede yaşayanlar hedeflenmektedir.

Sonuç olarak temel kentsel planlama yaklaşımları katılıktan esnekliğe, tek merkezli karar üretiminden katılıma dayalı modellere, fiziksel ağırlıklı düzenlemelerden sosyo-ekonomik verilere dayalı araştırmalara, yalnızca arazi düzenlemesine bağlı planlardan eyleme yönelik plan-proje bütünlüğüne, kamu yararından toplum yararına doğru dönüşümlere uğramıştır. Özellikle batı toplumlarında ise ekonomik zenginliğin yarımsa kentleşme hızının düşmesi, yeni alanlar açmaya yönelik planlama anlayışından, mevcut kentlerde tasarım, koruma, kentsel mekânın yeniden üretimi, yenileme gibi süreçlere dönüşüme neden olmuştur. Bu doğrultuda yapısal planlama, ülkemizde kurumsallaşmamışsa da Batı Avrupa'nın günümüzdeki temel planlama mevzuatını oluşturmaktadır.

Ankara Nazım Planı 1990

Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu yöneticileri Sayın Haluk Alatan ve Sayın Özcan Altaban mimar kökenli şehir plancılarıdır. Kurulan kadronun içinde ise çoğunluğu ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama mezunu şehir plancıları yer almaktadır. Yöneticilerin Avrupa ülkelerinde yaşadıkları ve öğrendikleri planlama deneyimi bir önceki mimar kökenli şehircilerden farklıdır. Planlamayı öncelikle sürekliliği olan bir süreç olarak görmekte, kentin üst-biçimine, büyüyebilirliğine, yeni ulaşım sistemlerinin kurgulanmasına önem vermektedirler.

Bu çerçevede yapısal planlama anlayışının yöntemi devreye sokulmuş, 1969 yılında başlayan çalışmalarda bitmiş bir kapsamlı plan üretmek yerine, kenti çepere açacak siyasalar oluşturulmuştur.

Genel Strateji

1970lere gelindiğinde çekirdek alan kuzey, doğu ve güneyde topografik eşiklere dayanmış, onun da çeperini gecekondulaşma sarmıştır. Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu önce bir kapsamlı plan üretip, bunu daha sonra uygulamak yerine, planlama kararları ile uygulamayı bir arada yürüten bir strateji benimsemiştir. Bu bağlamda çekirdek alanda mevcut planların (Uybadin-Yücel ve Bölge Kat Nizamı Planı ile yönetmelikleri) denetiminin süreceği ve kentin

Şekil 14: Ankara 1970.

buna göre biçimlenmesine devam edeceği varsayılmış, kentin çeperde geliştirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir.

Nüfus

Daha önceki planlama deneyimlerinde konuya çok uzun erimde yaklaşıldığı, bunlara dayalı nüfus hedeflerinin gerçekçi olmadığı ve kısa süre içinde hedeflerin aşıldığı bilinmektedir. Ankara Metropolitan Alan Nazım Planı Bürosu çalışmalarına başladığında artık nüfusa nasıl yaklaşıması gerektiği, geleceğe yönelik kestirimlerin nasıl yapıldığı bilinmektedir. Bu tekniklere dayalı olarak yapılan kestirim-

	Nüfus	Jansen	Uybadin-Yücel	AMANPB	Ankara 2015
1927	74 553	Başlangıç Nüfusu 75 000			
1940	157 242				
1950	228 536				
1955			Başlangıç Nüfusu 455 000		
1960	650 067				
1970	1 236 152			Başlangıç Nüfusu 1 236 000	
1980	1 877 755				
1985	2 251 533				2 250 000
1990	2 583 963	Hedef Nüfus 300 000		Hedef Nüfus (alt sınır) 2 800 000 (üst sınır) 3 600 000	
2000	3 203 362		Hedef Nüfus 750 000		3 608 000
2005					4 078 000
2015					4 986 000

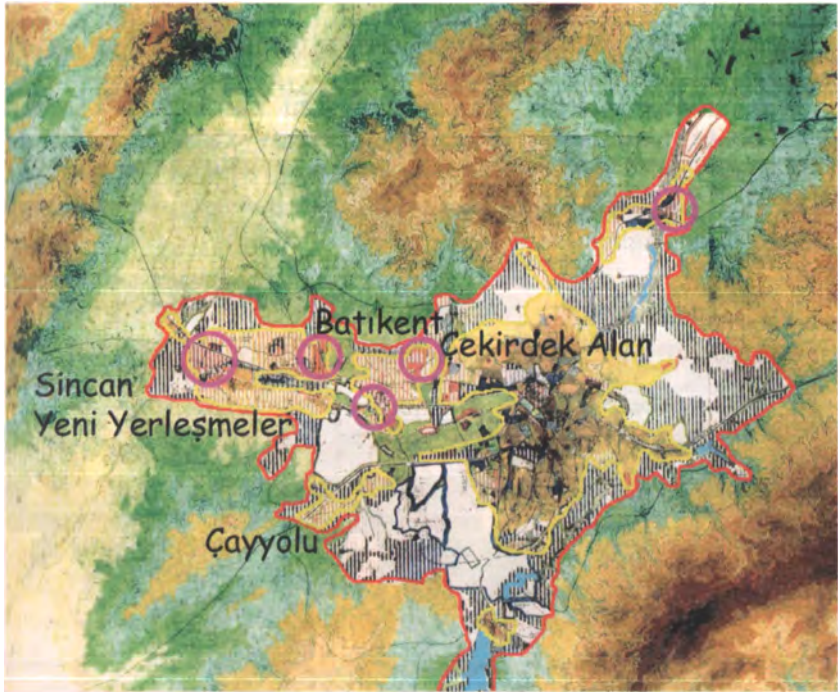
Tablo 1: Ankara'nın nüfus gelişimi ve üst-biçimi belirleyen planlarının nüfus hedefleri.

lerde nüfusun 1990 yılında 2.8 ile 3.6 milyon arasında olabileceği görülmüş ve yeni kentsel alanların geliştirilmesinde bu hedefler dikkate alınmıştır.

1990 Yılına gelindiğinde nüfusun, hedeflenenin bir miktar altında kaldığı görülmüştür. Böylece Ankara'nın planlama tarihinde ilk kez nüfus hedefi ile gelişme arasında bir uyum sağlanmış olmaktadır. 1980 yılından sonraki küreselleşmenin etkiler içinde Ankara'nın İstanbul'a göre üretici sektörlerindeki gerileme Ankara'nın nüfus hızında da azalmalara neden olmuştur.

Gelişme Yönlü: Batı Koridoru

Yapısal planlamanın, kapsamlı planlamadan temel farklarından birisinin hedeflerin belirlenmesi ve seçeneklerin geliştirilmesi olduğuna değinilmişti. Kentsel gelişmede çeperin oluşturulması ve nüfus hedeflerinin belirlenmesinden sonra, Ankara Metropoliten Alan

Şekil 15: Ankara 1990 Planı'nın Gelişme Stratejisi; konut ve sanayinin birlikte Batı Koridoru'nda gelişimi.

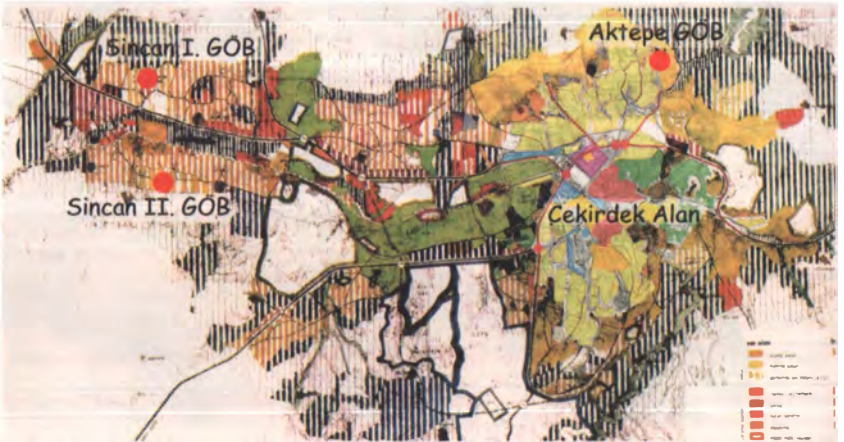
Nazım Plan Bürosu içinde kentin nasıl ve hangi yönlerde doğru geliştirilmesinin doğru olacağı tartışılmış, kentin hep kaderini belirleyen jeomorfolojik yapısı irdelenmiş, bu veri ulaşım sistemi ile birlikte düşünüldüğünde batıya yönelme düşüncesi belirlenmiş, böylece Batı Koridoru denilen kentsel gelişme stratejisi benimsenmiştir.

Batı Koridoru'nun oluşturulmasında öncelik Batıkent yöresinde İstanbul yolunun kuzeyine verilmiş, daha batıda ise kuzeye yönelen İstanbul yolu çevresi değil, tam batıda daha sakin olan Ayaş yolu çevresi yeğlenmiştir. Burada mevcut Etimesgut ve Sincan yerleşmeleri ile banliyö treninin varlığı bu seçimde ön plana çıkmıştır. 1990larda başlanılan Batıkent metrosunun da ön düşüncesi 1990 Nazım Planı ile ortaya atılmıştır. Koşut olarak, Batı Koridoru salt bir konut gelişmesi olarak algılanmamış, sanayi odaklarıyla desteklenmiştir. İvedik, Ostim, Şaşmaz, İstanbul yolu ve en batıda Osmaniye sanayi bölgeleri çeperde sanayi ve konutun birlikte geliştirildiği odaklar olmuşlardır.

Ankara 1990 Nazım Planı'nın Mevcut Kente (Çekirdek Alan)

Karşı Tutum

Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu'nun yetkileri belediyenin üstündeydi. Buna karşın Büro, Çekirdek Alan'da Uybadin-Yücel ve Bölge Kat Nizamı Planları ile bağlı yönetmeliklerin sürdürülmesini yeğlemiş, bu alanda kimi müdahalelerde bulunmuş ve kimi katkılar sağlamışsa da yapıyı değiştirici kararlar üretmemiştir.

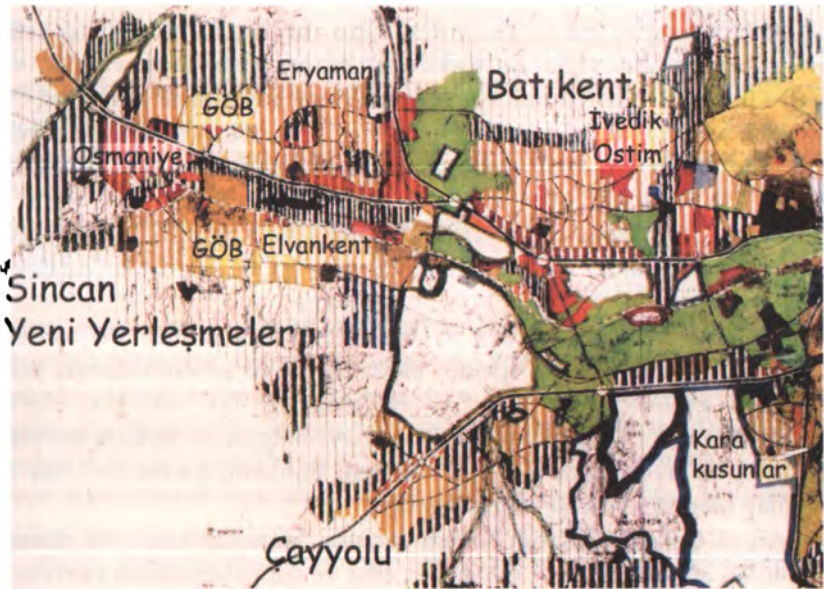
Şekil 16: Çekirdek Alan ve gecekondu önleme bölgeleri.

Çekirdek Alan'a getirilen bölgeleme, tanımlanan bölgecikler için yapılaşmış ve boş alanlar, nüfus, gelir grubu, yoğunluk değerleri verilmiş, geleceğe yönelik niyetler saptanmış ve uygulama yerel yönetime bırakılmıştır. Çekirdek Alan ile önerilen çeper gelişmeler için yeni bir yol ağı önerilmiştir, ancak bu öneriler bir önceki dönemde yapılmış olan Çevre yolu, Eskişehir, İstanbul-Ayaş, Havaalanı-Çankırı, Samsun ve Konya yollarına bağlanmış, bölgesel bağlantı sisteminde yenilik getirilmemiştir.

Gecekondu bölgeleri belirlenmiş, kimi tasfiye ve önleme bölgelerinde uygulamalar yapılmış, ancak kentin gecekondu alanlarının tümüne ilişkin siyasalar geliştirilmemiştir.

Çeper: Batıkent, Sincan-Yeni Yerleşmeler

1960lı yılların sonunda Ankara belirgin olarak Uybadin-Yücel Planı'na dayalı olarak gelişen orta ve üst gelir grubu mahalleleri ile orta-alt ve alt gelir gruplarının oluşturduğu gecekondu alanlarından oluşmaktadır. 1966 yılında çıkartılan 775 sayılı Gecekondu Yasası yönetimlere gecekonduların ıslahı, tasfiyesi ve önlenmesi için gerekli

Şekil 17: Çeperdeki gelişmeler.

önlemleri alma ve gerektiğinde arsa satın alma ve kamulaştırma yetkisi vermiştir. Bu yetki ile Çekirdek Alanın çevresinde yapılan en gelişkin örnek 1965 yılında başlatılan Aktepe yerleşmesi olmuştur.

Daha sonra devreye sokulan Sincan I ve Sincan II Gecekondu Önleme Bölgeleri kenti çepere taşıyan örneklerdir. Her ikisi de Osmaniye Sanayi Bölgesi ile birlikte düşünülmüş, Avrupa kentlerinde 19.yy ve 20.yy başlarında yaratılan sanayi ve konutun birlikte kent dışında yeni odaklar yaratma düşünce ve uygulaması Ankara'da devreye sokulmuştur.

Batıkent de, gecekonduya seçenек olarak başlatılmış, 1970lerdeki yeni belediyecilik akımı içinde 'akkondu' diye adlandırılarak, kent içindeki gecekonduların tasfiye edilebileceği bir yerleşim olarak düşünülmüştür. İvedik ve OST İM Sanayi Bölgesi ile birlikte bir yeni kent ya da uydu kent olarak tasarlanan Batıkent, metro ile Ulus ve Kızılay merkezlerine de bağlanacaktır.

Ancak Çekirdek Alanın hemen yanında, kamulaştırılmış bir alanda yaratılan altyapı ve arazi olanakları orta ve üst-orta sınıfları özendirecek ve yoğun bir kooperatifleşme süreci içinde Batıkent gecekonduya

Şekil 18: (solda) Batikent Planı, (üstte) uygulama.

bir seçenek olamayacaktır. Batikent, 300.000 kişinin yerleşebileceği büyük bir proje olarak uygulama ve geliştirme süreçleri açısından başarılı bulunmuş, ancak sonuçta ortaya çıkan yerleşme dokusu eleştirilmiştir. Yerleşmenin kendi merkezi bir türlü oluşmamış, birarada duran, buna karşı bütünleşemeyen bir konut deposu olduğu savunulmuştur. Sonuçta bu büyük arazi parçası bir kent kurma mantığından çok, kooperatiflere arsa dağıtma mantığıyla uygulamaya konmuş, henüz yapaylıktan kurtulamamıştır.

1990 Nazım Planı çerçevesinde ve devletin olanakları ile geliştirilen iki yeni yerleşme, ya da yerleşme grubu Ankara'da çeperin oluşmasında etkin olmuştur. Sincan Gecekondu Önleme Bölgeleri ile Batikent arasında kalan Eryaman ve Elvankent'te toplu tasarım çabaları gösterilmiş, demiryolunun kuzeyinde kalan Eryaman yerleşmesi Toplu Konut İdaresi tarafından dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Ülkenin ünlü mimarlarına tasarlatılan farklı üslûplara sahip konut grupları ve mahallelerin yöreye zenginlik kattığı kabul edilmektedir.

Buna karşılık, demiryolunun güneyinde bulunan Elvankent'te, Emlak Bankası tarafından Sayın Behruz Çinici'ye tasarlatılan çok

Şekil 19: Eryaman'da mimarlık denemeleri.

yönlü, çok boyutlu kentsel dokudan vazgeçilmiş, 1980lerde ülkeye ithal edilen tünel kalıp tekniğinin ürettiği yapay ve kişisiz bir yerleşme dokusu yatırımcı firma tarafından yeğlenmiştir. Gelişkin tasarım ilkelerinin biraraya getirildiği, farklı mahallelerin kimliklerinin ayrıştırıldığı, yaya ve yeşil omurgaların kesişmeleriyle oluşan kamusal mekânların elde edildiği, bir işletme modeliyle de desteklenen öncü nitelikteki Elvankent projesinin uygulanmaması yitirilmiş bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Şekil 20: Elvankent - İlk proje ve yeğlenen uygulama.

Şekil 21: (üstte) Çayyolu Bölgesi Toplu Tasarım, (sağda) tekil uygulamalar.

Çeper: Çayyolu

Batı Koridoru'nun yaratılmasında kamu öncülük etmiş ve hem düşük hem de orta gelirliilerin çeperde yayılmasının önü açılmıştır. Buna karşılık Çekirdek Alanın güneyinde, Çankaya ve Gaziosmanpaşa sırtlarında yaşayan üst gelir gruplarının da çepere yayılma istemi bulunmaktadır. Ankara 1990 Nazım Planı'nın Çayyolu yöresinde önerdiği gelişmede kamu arsa piyasasına girmemiş, yörenin pazar sistemi içinde gelişeceği öngörülmüştür.

Bu çerçevede özel girişimcilerin ve kooperatiflerin en az 15 hektarlık bir alanda mevzi planlar yoluyla konut alanı geliştirebilecekleri hükme bağlanmıştır. Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu'nun etkin olduğu dönemlerde bu kurala sadık kalınmış ve ilke kararı uygulanmıştır. 15 hektar, ilkokulu ve çarşısı ile bir mahalle birimi yaratmakta, toplu tasarıma olanak tanımakta ve kendi içinde kimliği olan dokular elde edilebilmektedir. Daha sonraki uygulamalarda,

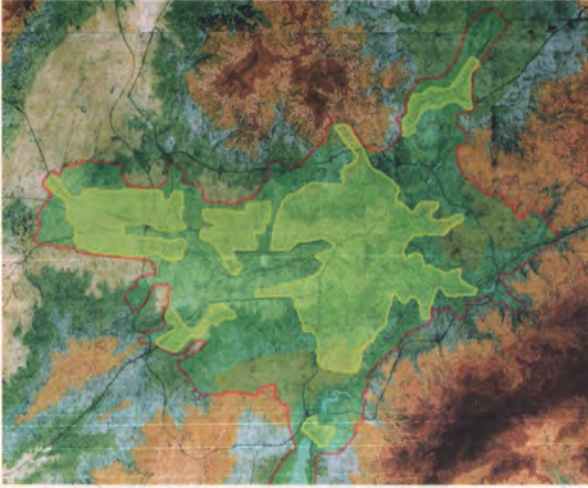

kadastral mülkiyet düzenindeki arazilerin toplulaştırılmasının zorluğu neden gösterilerek, uygulamadan vazgeçilmiş ve alanın tümünde uyumsuz bir yerleşme dokusu yaratılmıştır.

Yeşil Kuşak

Daha önceki planlarda kapsanmayan AOÇ, ODTÜ ve Hacettepe Üniversitesi arazileri 1990 Nazım Planı ile oluşturulan yeşil kuşağın parçası konumuna gelmişlerdir. Yeşil kuşak kentin kuzeyi, doğusu ve güneyinde tamamlanmakta ve Çekirdek Alan tümüyle yalıtılmaktadır. 1940lı yılların Londra'sından alınan yeşil kuşak uygulamasının sonuçları tartışılmalıdır.

Kanımızca, bu uygulama Çekirdek Alanın yatay gelişmesini engellemiş ve yapılaşmış alanda yoğunluk istemlerini körüklemiştir. 1980li ve 1990lı yıllarda başlayan ve günümüzde de etkisi süren İslah İmar Planları ile getirilen yeni yoğunluklar, Uybadin-Yücel Planı'nın çeperindeki gecekonduları dönüştürmekte ve Çekirdek Alanın çeperinde yoğun konut alanları oluşmaktadır.

Şekil 22: Ankara 1990 Planı'nda Yeşil Kuşak.

1990 Nazım Planı

Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu çalışmalarına 1969 yılında başlamış, 1990 Nazım Planı ise 24.02.1982 tarihinde onaylanmıştır. Plan onaylanana kadar bitmiş bir kapsamlı plan elde etmek yerine stratejilere, müzakerelere, katılım ve ikna süreçlerine dayalı tipik bir yapısal planlama yöntemi izlenmiş, planlama hedeflerine erişildiği sırada Nazım Plan onaylanmıştır. Bugün nazım plan ölçeğinde Ankara'nın onaylı planı 1990 Ankara Nazım Planı'dır.

Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu 1983 yılında fiilen kapatılmıştır. Yaklaşık 15 yıllık yaşamı boyunca, Büro'nun temel hedefi kentin doymuş Çekirdek Alan dışında Çeper Alanı'nın geliştirilmesi olmuştur. Bu doğrultuda büyük ölçeklerde arazinin kamunun eline geçmesi sağlanmış ve Batı Koridoru'na dayalı okunur bir üst-biçim elde edilmiştir.

Alt ölçek tasarım yaklaşımları açısından bakıldığında Büro'nun 1920lerden 1950li yıllara kadar Batı Avrupa'da hakim olan CIAM (Modern Uluslararası Mimarlık Kongreleri) ilkelerini benimsediği görülmektedir. İşlevlerin ayrımına dayalı toplu konut projelerinin özellikle gecekondulu bölgeleri ve Batıkent'te, belki kendi iradesi dışında, yaşayan dokular elde edemediği hakim bir görüş olarak belirtilmektedir. Mevcut ve sürekli büyüyen gecekondulu bölgelerine ilişkin siyasetlerin geliştirilememesi, yeni bir yol altyapısının oluşturulmaması da eleştirilebilir. Bütün bunlara karşın Ankara Metropolitan

Alan Nazım Plan Bürosu planlamayı bir süreç olarak algılamış, planlama tekniklerini kullanarak geliştirerek uygulamış ve kanımızca en önemlisi kenti Çekirdek Alanı'nın dışında çepere yaymıştır.

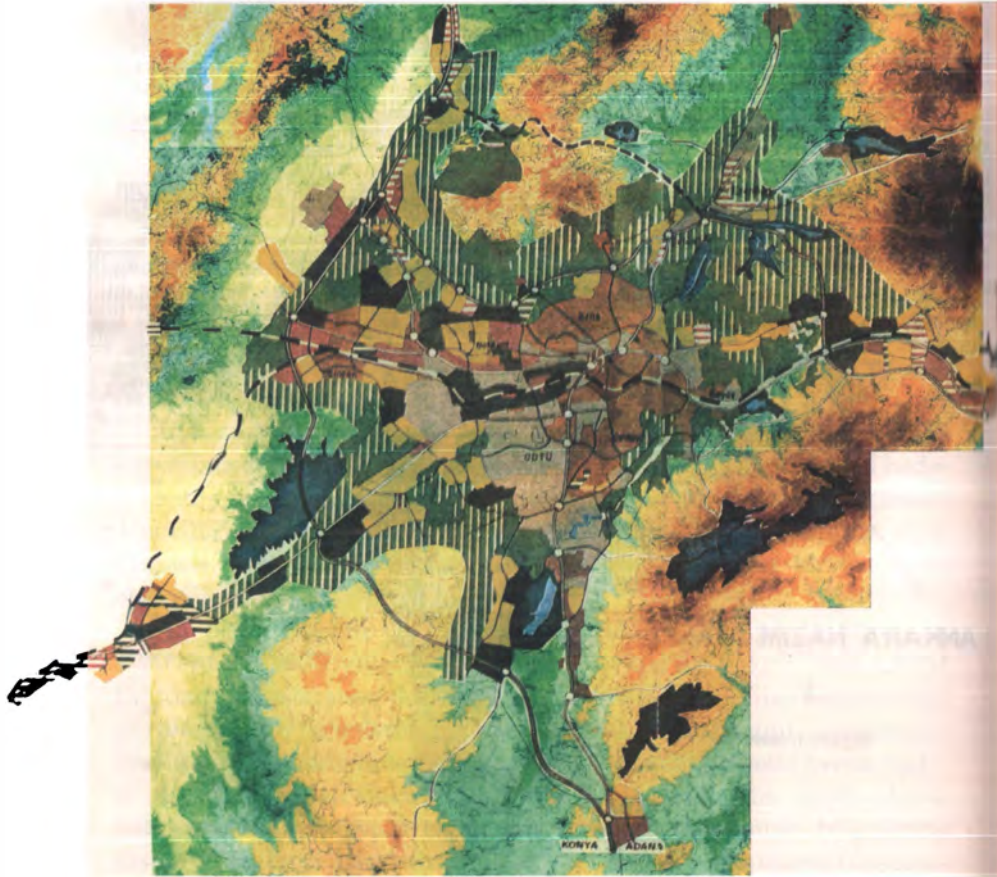
Şekil 23: 24.02.1982 Onaylı Ankara Nazım Planı.

1990 Ankara Nazım Planı Sonrası

Ankara 2015

1983 yılında önce Büyük  ehir Belediyesi içinde bir Metropoliten Planlama Dairesi kurulmuş, daha sonra 27.06.1984 tarihinde çıkartılan 3030 Sayılı 'Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanun' ile Kararnamenin Değiştirilerek Kabul  Hakkındaki Kanun' ile Büyükşehir Belediyesi'ne Nazım İmar Planı yapma görevi verilmiştir.

Ne ilginçtir ki, 1985-86 yıllarında Ankara için yeni bir plan elde edilmesi süreci İmar Daire Başkanlığı tarafından değil, EGO Genel

Şekil 24: Ankara 2015 Yapısal Plan  eması.

Müdürlüğü tarafından üstlenilmiştir. O dönemde Ankara için metro sisteminin inşası söz konusudur ve bunun için süresi dolan Ankara Nazım Planı'nun bir uzantısı olarak yeni bir üst-biçim elde edilmesi ve ulaşım çalışması yapılması istenmiştir. ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu tarafından yapılan çözümlemeler, kestirimler ve uygulanan çekim modeli yeni bir üst-biçimle sonlandırılmış ve Ankara 2015 Yapısal Planı elde edilmiştir.

Yapılan nüfus çalışması ve kestirimleri, 1985 yılında 2.250.000 olan nüfusun, 2000'de 3.600. 000, 2015'de ise 5.000.000 düzeyine çıkabileceğini göstermiştir. 2000 yılında gerçekleşen nüfus ise 3.200.000'dür. Yeni üst-biçimin oluşturulmasında tek koridor yerine çok-koridorlu bir sistem yeğlenmiş, koridorlar boyunca da tek damar yerine çift damarlı bir ulaşım ağı önerilmiştir. Bu düşünce geliştirilirken Ankara ciddi boyutlarda hava kirliliği ile karşı karşıyadır.

O dönemdeki otoyol ağı, biri kentin kuzeyinde geçerek doğuya, diğeri batısından geçerek güneye yönelen iki omurgadan oluşmaktadır. Bu kurgu, çok-koridorlu kent biçimiyle çatışmamış ve öngörülen kentsel gelişme örüntüsü çekim modeliyle sınırlanmıştır. Böylece yapısal planlamanın bir türevi daha devreye sokulmuş, Ankara 2015 yapısal planı, sistem yaklaşımı planlama çerçevesinde sorgulanmıştır.

1960lı yıllarda yapısal planlama politikalara, eylemlere, nüfus ve işgücü ilişkilerine yönelirken, bilgi işlem teknolojisindeki değişimler, mühendislik dünyasındaki karmaşık problemlerin çözümü için geliştirilen yeni teknikler planlama dünyasına da yansımış ve 'sistem yaklaşımı planlama' bu ortamda gelişmiştir. Dahası, aynı dönemde batı kenti, özellikle yapılaşmış alanlarında ulaşım sorunlarının çözümünde önemli darboğazlarla karşı karşıyadır. Bir yandan kentsel otoyollar yapılmakta, diğer yandan metro sistemlerinin geliştirilmesine çalışılmaktadır. Yani, kentlerin yapısının dönüştürülmesi söz konusudur. Bu bağlamda bilgi teknolojileri kullanılmakta, ulaşım sistemlerinin analizi için matematiksel modeller geliştirilmektedir. O dönemde geliştirilen 'çekim modelleri', günümüzde de ulaşım ve kentin biçimlenmesine yönelik planlama çalışmalarında kullanılmaktadır.

Daha önce tanımlanan planlama yaklaşımları gibi siyasal bir içeriğe oturmayan 'sistem yaklaşımı planlama', planlama dünyasının dinamiği içinde teknik boyutlarda derinlikler sağlamıştır. Böylece yeni tekniklerle; kentsel sistemlerin analizi, kestirimler ve alternatiflerin değerlendirilmesi ve daha çok bilginin işlenebilmesi ile karmaşık iliş-

kiler sisteminin matematiksel olarak ifade edilip çözümler aranması mümkün olmuştur. Sistem yaklaşımlı planlama, planlamanın konumunu insan eylemlerinin sistem ve alt-sistemleri olarak algılamış ve bunların fiziksel sonuçları ile karşılıklı ilişkilerini irdelemiştir. Bu çerçevede kentsel sistemi tanımlamak, geleceğe yönelik kestirimler yapmak ve planlama kararlarını optimize etmek üzere geliştirilen modeller, özellikle dinamik bir yapı arayan yapısal plan uygulamalarının teknik boyutunu oluşturmuşlardır.

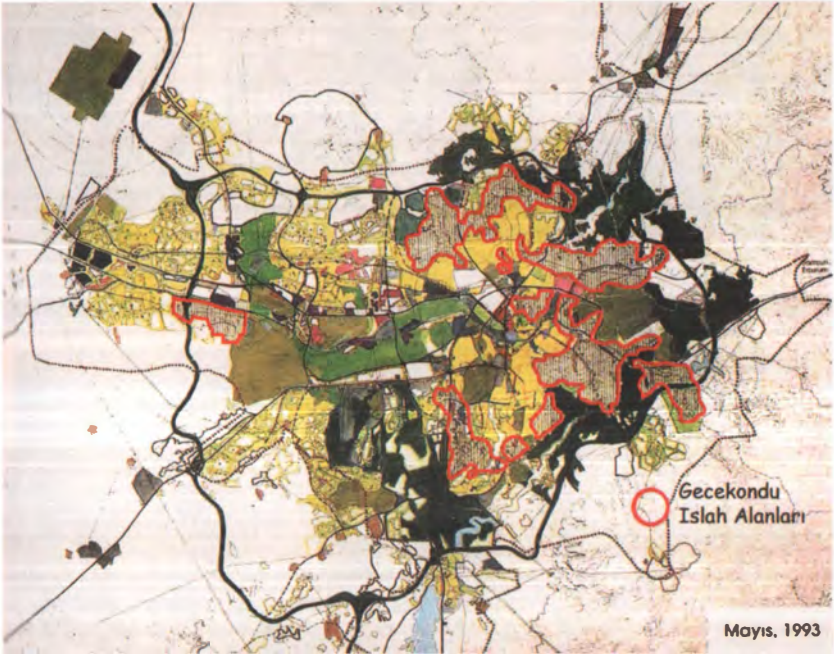
Ankara 2015 çalışmasında kenti oluşturan parçalardaki (bölgecikler) nüfus, temel işgücü ve hizmet işgücünün dağılımları çekim modeli ile sınırmış, yapılacak Batıkent metrosunu verimli kılacak nüfus-işgücü dağılımları önerilmiştir. Sistem yaklaşımlı planlamanın temelde planlamayı teknik bir süreç olarak ele aldığı, insan davranışlarını basite indirgediği, değer sistemlerinin dayandığı ilkeleri saptayamadığı ve sonuçta karar verme sürecini optimize etmede yetersiz kaldığı bilinmektedir. Çünkü karar verme, politikaların saptanması, seçme gibi eylemler politik tartışmalar ile belirlenmektedir. Plancıların teknik olarak doğru kabul ettikleri karar ve eylemler aslında politik olarak yapılan seçimlerle kesinleşmektedir.

Ankara 2015 de böyle bir süzgeçten geçmiş, yerel yönetim bu belge ile ne yapacağını bilememiş, dahası otoyolun tasarımı değiştirilerek Ankara'yı saran bir çevre yoluna dönüştürülmüştür. 1990 sayımı da Ankara'da nüfus artışının düştüğünü göstermiş ve Ankara 2015 çok-koridorlu bir büyüme stratejisini savunan bir düşünce olarak tarihe geçmiştir.

Ankara 2025

1989-1994 yılları arası ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi Sayın Raci Bademli'nin Büyükşehir Belediye İmar Daire Başkanı olduğu dönemdir. Dönemin özelliği imar dairesinin farklı ölçek ve konularda çalışan takımlar halinde yeniden örgütlenmesidir. Böylece alt, orta ve üst ölçeklerde çalışan gruplar hem parçaları, hem de bütünü çözümleyecekler ve Ankara 2025 çalışmasıyla kentin denetimi sağlanacaktır. Yapılan ilk çalışmalar Ankara'yı saran Çevre Otoyolu'nun yeni spekülasyon alanları yarattığını ve kentin bütününe dışlayan, halen geçerliliği süren 1990 Nazım Planı dışında çok sayıda mevzi planın varlığını göstermiştir.

1993 yılına kadar yapılan belirlemelerde Ankara'nın bir resmi çıkartılmış, yapılaşmış alanlar, tahsisli ancak yapılaşmamış alanlar ve

Şekil 25: Ankara 1993; durum saptaması.

gecekondu ıslah planı uygulanan alanlar belirlenmiştir. 1984 Yılında çıkartılan 2981 sayılı ' İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler'i konu alan yasaya göre yapılan gecekondu ıslah planları ile Çekirdek Alanın çeperinde varolan bütün gecekondu alanları ıslah edilme yerine temizlenerek Ankara'nın bildiğimiz dikdörtgen yapı adası içinde ayrık düzen apartmanlardan oluşan dokusuna dönüştürülmektedir. Sayın Bademli döneminde kent için yeni bir üst-biçim belirleme eylemi gerçekleşmemiş, kent içinde çok sayıda alan ve konuya müdahale edilmiştir. O dönemde başlayan gecekondu ıslah planı süreci günümüzde hızlanmış ve Çekirdek Alanın kendi çeperinde yeni yoğunlaşmalar yaratmıştır. Bu yoğunlaşmalar kentin güneydeki Çankaya-Dikmen ile kuzeydeki Etlik-Keçiören sırtlarında hızlı olmuş, doğuda ise süreç 'çok yavaş gelişmiştir. Sonuçta oluşan kentsel dokular ise bir önceki yık-yap sürecini aratacak niteliktedir. Dik eğimlere uyum yapabilen örgensel dokulu gecekonduların yerine yapılan yüksek binalar dik yokuşlardan

Şekil 26: Gecekondu Dönüşümü; (üstte) Keçiören, (altta) Balgat.

ve yüksek duvarlardan oluşan, kamusal mekânları zayıf niteliksiz bir doku ortaya çıkartmışlardır.

Gecekondu ıslah planları ile yapılan dönüşümler Ankara'da gene çanak içinde orta ve üst-orta sınıf yoğunlaşmalarına neden olurken, üst gelir gruplarının güneybatı yönünde çepere doğru yayılma isteminde bir patlama yaşanmış ve Ankara 2015'in eşitlikçi tavrı bozulmuştur. Merkezden uzaklaşma süreci alışveriş merkezlerinin de yeni odaklar

Şekil 27: Alışveriş Merkezlerinin Kent Merkezinden Uzaklaşması; (üstte) Söğütözü, (altta) Karakusunlar.

yaratmasıyla desteklenmiştir. Kimi alışveriş merkezleri semt düzeyinde kalmakta, kimisi ise tüm kente hizmet vermekte, her durumda kent merkezinin gücü azalmaktadır.

Sayın Bademli döneminde başlatılan Ankara 2025 çalışmaları daha sonra da sürdürülmüş ve 1990lı yılların sonuna doğru bir plan daha üretilmiştir. Ancak, Danıştay Altıncı Dairesi'nin 25.3.1997 günü aldığı '3194 sayılı ve 3030 sayılı Yasa'nın hükümleri uyarınca Büyükşehir

Belediyelerine 1/5000 ölçekli Nazım ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı dışındaki bir planı yapmak ya da onaylamak yetkisi verilmemiştir' kararı ile bu plan işlerlik kazanmamıştır.

02.09.1999 tarih ve 23804 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ' İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik' ile de, 1/25.000, 1/50.000 ve 1/100.000 ölçekli planların yapım yetkisi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilmiştir. Günümüzde merkezi yönetimin artık bu tür planlama hizmetlerini yürütmeye hem niyeti hem de donanımı bulunmamaktadır. Bu durumda yerel yönetimler, mülk sahipleri ve yatırımcıların da istemlerine uygun olarak mevzi planlarla kentsel gelişmeyi denetlemeyi yeğlemektedirler.

Şekil 28: 1/5000 Ölçekli Ankara 2025 Metropolen Alan Alt-Bölge Nazım Planı.

Bu bağlamda 1/50000 Ölçekli Ankara 2025 Metropolitan Alan Alt-Bölge Nazım Planı etkin bir üst-biçim önermemiş, temelde güneybatıdaki spekülâtif baskılara boyun eğmiş, onaylanmasa da altyapı ve ulaşım açısından çözümü olmayan bir kent biçimini yaratmıştır ve yaratmaya devam etmektedir. Halen geçerli, onaylı Nazım Plan olan 1990 Nazım Planı'nın etki alanı küçültmüş, kent denetlenmesi çok zor olan bir şekilde yayılmıştır.

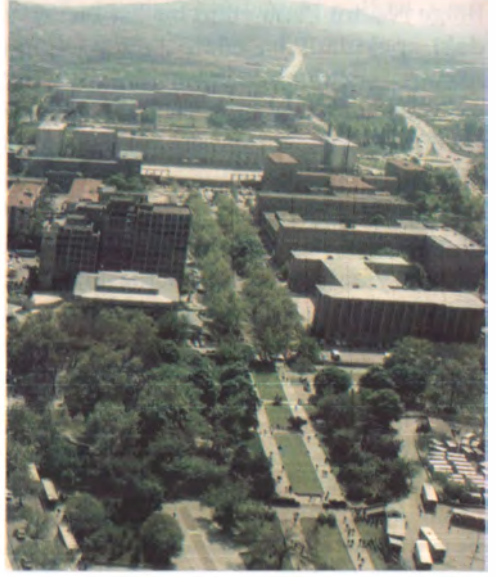
Kent burada bir çıkmaz yaşamakta, bir yandan merkezde daha da yoğunlaşırken, diğer yandan sürekli olarak çeperde yayılmaktadır. Bu sürecin yarattığı altyapı ve ulaşım sorunlarını aşarken eski ulaşım ağı ekspres yol haline getirilerek hızlandırılmakta, Batı Koridorundaki ikinci metro hattı ise bir türlü bitmemekte, kamu ulaşımını zorlaştıran bu kentsel biçime karşı bir planlama stratejisi geliştirilmemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Ankara kentinin 80 yıllık planlama ve kentsel gelişme tarihi anlatılmıştır. Bu yapılırken, ayrıntılara, sayısal değerlere girilmemiş, her bir planlama döneminin, kentin üst-biçimini belirlemedeki rolü anlatılmıştır. Yapılmak istenen bilimsel bir çalışma değildir, kamuoyuna kentin nasıl geliştiğini anlatan bir belgelendirmedir. Kentin Çekirdek Alanı'nı oluşturan Lörcher, Jansen, Uybadin -Yücel ve son olarak da gecekondulu ıslah planlarının oynadığı roller tartışılmıştır.

Kentsel gelişmeye ve büyümeye açıklık açısından eleştirilmişlerse de Lörcher ve Jansen planlarında kimi biçim endişeleri gözlenmektedir. Bugün Ankara'da Avrupa kentlerini anımsatan tek öge Lörcher Planı'nda düşünülen ve Jansen tarafından tasarlanan Bakanlıklar omurgasıdır. Bu ağaçlıklı yolu da güvenlik gerekçesiyle kamuya kapatma girişimi olduğu bilinmektedir.

Avrupa kentlerinin temel özelliği çekirdek alanlarında yarattıkları düzgün geometrilili sürekliliklere sahip kentsel dokulardır. Mahalleler de bu süreklilik içinde farklılaşırlar. Ankara'da ise belirgin, okunur bir geometrik düzenin, Çekirdek Alan içinde Yenışehir, Maltepe gibi Lörcher ve Jansen planlarıyla oluşturulan mahallelerde ve Bahçelievler, Yenimahalle gibi toplu uygulamalar dışında varolmadığı görülmektedir. Ankara'nın 1960lı yıllara kadar oluşturduğu bir mimarlık bağlamı da vardır. Bu mimarlık ölçülü, renkli ve Ankara'ya özgüdür. Ancak bu mimarlık Uybadin-Yücel ve izleyen Bölge Kat

Şekil 29: (üstte ve solda) Bakanlıklar Omurgası,
(altta) Yenışehir 1950'ler.

Nizamı uygulamalarıyla oluşan yık-yap süreci içinde hırpalanmış ve yok olmuştur.

Kentin gerek Çekirdek gerek Çeper alanlarının oluşumunda içinde bulunduğu jeomorfolojik çanağın etkin olduğu; kuzey, doğu ve güneyindeki topografik eşiklerin, kenti sürekli olarak batı ve güney-batı yönlerinde yayılmaya zorladığı da bu çalışmada ifade edilmiştir. Bu süreç içinde Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu kentin bir eşiği aşmasını sağlamış, Çeper Alanı'nı oluşturan Ankara 1990 Nazım Plan Şeması'nı geliştirmiştir. Günümüzde ise gerek Çekirdek, gerek Çeper alanda üst-biçim endişelerinden uzak bir planlama anlayışının varolduğu açıkça görülmektedir. Bu, ilgili tüm meslek adamlarının üzerinde duyarlılıkla eğilmesi gereken bu sorun yumağıdır.

Şekil 30: Anafartalar Caddesi.

Şekil 31:
Ankara;
Özgün
Yenimahalle
konut yapıları.

Kaynaklar

İmar ve İskân Bakanlığı, Ankara Metropolitan Alan Bürosu (1977), *Ankara Nazım Plan Şeması Raporu*, Yüksek Teknik Öğretmen Okulu Matbaa Atelyesi.

Bademli, R. (1986, 'Ankara'da Kent Planlama Deneyi ve Ulaşılan Sonuçlar', *Ankara 1985'den 2015'e*, İ.Tekeli vd., Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü, 105-114.

Cengizkan, A. (2004), *Ankara'nın İlk Planı, 1924-25 Lörcher Planı*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Yayıncılık, Ankara.

Erol, O. (1973), *Ankara Şehri Çevresinin Jeomorfolojik Ana Birimleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara.

Tankut, G. (1990), *Bir Başkent'in İmarı: (1929-1939)*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

III. Bölüm

ANKARA KENTİNDE PLAN UYGULAMALARI

**ANKARA KENTİNİN
PLANLI GELİŞİMİ
AÇISINDAN
BATIKENT PROJESİNİN
ÖNEMİ/
PLANLAMA VE TASARIM
SÜRECİNE
İLİŞKİN
ELEŞTİREL
DEĞERLENDİRME***

H. Çağatay Keskinok

Giriş

Akkodu (sonradan Batıkent Projesi), gerek üretilen konut sayısı gerekse kamulaştırılan alanın büyüklüğü açısından Cumhuriyet Döneminde kamunun en büyük kentsel konut/yeni yerleşim alanı girişimidir. Kuşkusuz bu büyüklükte olmasa bile kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişmenin sağlanması girişimi ilk örnek değildir. Kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişmenin yönlendirilmesi siyaseti Ankara'nın imarı sürecinde yeni Cumhuriyet'in en önemli siyasetlerinden biri olmuştur. Yenışehir deneyiminden başlayarak Yenimahalle örneği, başta Batıkent olmak üzere yeni yerleşim alanları projelerinin öncülleridir.¹

Büyük kentlerin altmışlı yıllarda yaşadığı hızlı büyüme ve ithal ikameci sanayileşme sürecinin yanı sıra hemen hemen bu süreç içinde derinleşen gecekondulaşma sorunu, önemli bir bölge planlama etkinliği olarak metropoliten planlamanın kurumsallaşmasının zeminini ve gerekçelerini oluşturmuştur. Bu yıllar aynı zamanda, özellikle büyük kentlerde planlama ve plan uygulama ve kentsel hizmet sunumu sorunlarına yol açan kentsel rantların nasıl üstesinden gelineceği, kamunun kentsel arsa üzerindeki denetim araçlarını güçlendirmeye yönelik arsa siyasetlerinin geliştirilmesi, konut üretiminin kamusal hizmet sunumu kapsamında örgütlenmesi konularının önemli şehircilik konuları arasında yer aldığı yıllardır. Bu nedenle, kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişmenin yönlendirilmesi konusu, Batıkent projesi ve projenin örnek oluşturduğu diğer büyük kentlerdeki yeni yerleşim alanları projeleri ile birlikte altmışlı yılların ikinci

* Bu satırların yazarı ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nü bitirdiği yıl Ankara Belediyesi Planlama Birimi'nde, aralarında şehir plancıları Turgay Ateş, Aydın Kozak, Şükrü Atacan ve Kunt Mehmet Kuntasal'ın bulunduğu Batıkent Proje Grubu'nda meslek yaşamına adımını attı. Proje Grubunun işi Batıkent'in genel yerleşme planının hazırlanması idi. Üç ay süren geceli gündüzlü bir çalışma sonunda yeni gelişme alanının yerleşme planı ve plan raporu bitirildi. Proje grubu, Plan Raporunda özellikle arsa siyaseti konusunda geliştirdiği görüşler nedeniyle o günkü Belediye yönetimince yerel yönetimin siyasetlerine karıştığı gerekçesiyle Belediye içinde başka görevlere verdiler.

1. Ankara Şehremaneti'ne vergi değeri üzerinden kamulaştırma yapma yetkisi veren 24.3.1925 gün ve 583 sayılı Yasa ile Ankara kentinin yeni gelişme alanları için yaklaşık 3 milyon m²'lik bir arazinin kamulaştırılması kararlaştırılmıştır. Bu yasa, Ankara kentinin gelişmesinin kamulaştırılmış ve kamunun elinde bulunan kent toprakları üzerinde oluşturulması açısından büyük anlam taşımaktadır.

yarısından başlayarak yetmişli yıllarda güçlenen metropoliten planlamanın önemli araçlarından biri oldu.²

1974 Yılında Vedat Dalokay döneminde Ankara Belediyesi'nin başlattığı dar gelirliilere yönelik kamu eli ile konut üretilmesi projesi bir çok yönüyle tartışmaya değerdir. Bunların başında, kentsel topraklar üzerindeki değer artışlarının ranta konu olmaması ve denetlenmesi açısından, kamulaştırılan topraklar üzerinde gelişmenin nasıl yönlendirileceği, arsa tasarrufu, mülkiyet devri, toprak kullanma esasları, kullanma hakları vb. konular ile kentsel mekanın üretimi ve tasarlanmasına ilişkin siyasalar ve kararlar gelmektedir. Bu tartışmanın, kentsel çevrenin üretimi konusunda ileriye dönük gelişme seçeneklerinin oluşturulabilmesi açısından önemi yadsınamaz.

Üzerinde tartışılması gereken sorun alanları şu şekilde özetlenebilir: kamulaştırılan alanda izlenmesi gereken arsa siyasaları, planlama-tasarım sürecine ilişkin sorunlar, ortak tasarım dili ve bağlamın oluşturulması sorunları, yapılaşmanın yalnızca nicel ölçütlerle düzenlenmesinin sorunları, kentsel mekanın örgütlenmesindeki sorunlar, farklı yapı tiplerinin biraraya gelişindeki sorunlar, gibi.

Dar gelirliilere 'Akkondu Projesi' ve Ankara Metropoliten Alan Nazım Planı

Vedat Dalokay yönetimi 1973 yılında işbaşına gelir gelmez konut sorununun kapsamlı biçimde ele alınacağını kamuoyuna duyurmuş ve gecekondur sorununa çözüm olarak Akkondu Projesini ortaya atmıştır. Projenin amacı kamu eli ile dar gelirliilere arsa ve konut üretilmesidir. Kurumlararası eşgüdüm içinde Ankara Metropoliten Alan Nazım Bürosu (buradan sonra AMANPB) , Ankara Belediyesi ve Mesken Genel Müdürlüğü proje alanı olarak Ergazi Köyü civarında yaklaşık 1500 hektar büyüklüğündeki alanın belediye tarafından kamulaştırılması konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Ankara Belediye Meclisi 30.5.1974 tarih ve 196 sayılı kararı ile alanın tamamının Gecekondur Örneleme Bölgesi olarak yorumlanmasına karar vermiştir. Bu kararın sonrasında 3.10.1975 tarihinde Mesken

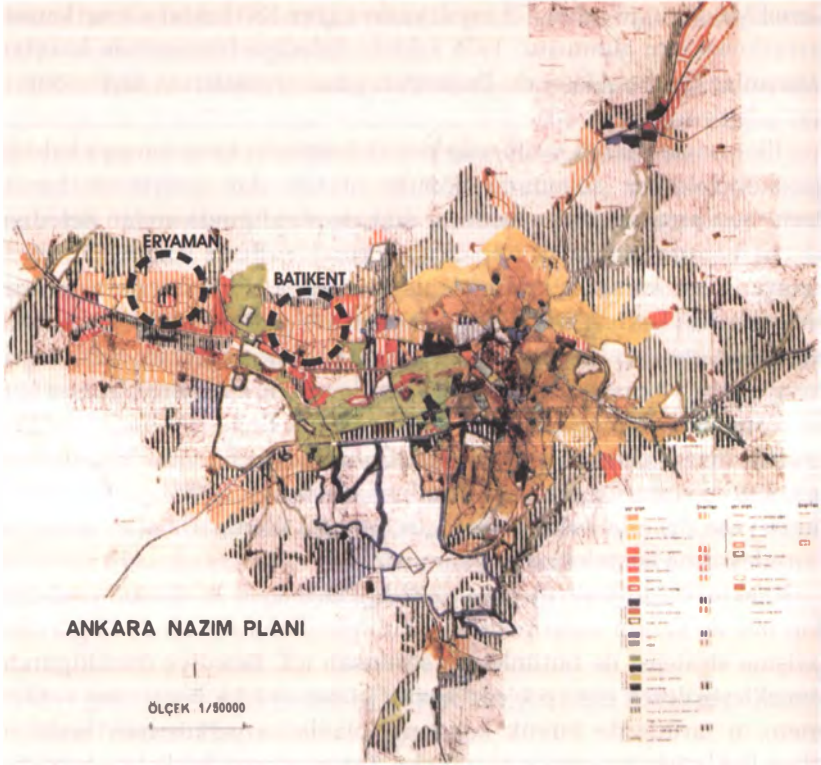
2. Kuşkusuz, metropoliten planlama sürecinde önemli miktarlarda toprağın kentsel gelişme için hızla değerlendirilmesinde, yakın bir tarihte tasfiye edilen Arsa Ofisi'nin ne denli önemli bir rol üstlendiği de belirtilmelidir.

Genel Müdürlüğü'nden 775 sayılı yasaya göre 180 hektar alanın kamulaştırılması izni alınmıştır. 1976 yılında Belediye bünyesinde kurulan Uzmanlar Grubu Akkondu Projesinin genel siyasetlerine ilişkin önerileri geliştirmiştir.

İlk ortaya atıldığı tarihlerde büyük kentlerin karşı karşıya kaldığı gecekondulaşma sorununa çözüm olarak dar gelirli konut üretilmesi amacını taşıyor olduğu dikkate alındığında anılan Belediye Meclis kararını anlamak güç olmasa gerekir. Buna karşın 775 sayılı yasaya göre kamulaştırılan alanlarda tahsis yöntemlerinin geçerli olması belirli kaynak sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, alanın geri kalanının arsa satışına olanak sağlayan 5656 sayılı yasaya göre kamulaştırma yapılmasına karar verilir. Ancak bunun için bir plana gerek bulunmaktadır. Mimar Bülent Berkman'a hazırlattırılan 1/5000 ölçekli gelişme planı 30.12.1976 tarihinde iki yıllık bir süreden sonra onaylanmıştır. Ankara Belediye Meclisi 25.1.1977 tarihinde 775 sayılı yasa dışında kalan yerler için 'umumi menfaat' kararı almış ve kamulaştırma işlemlerine başlamıştır.

Kuşkusuz, projenin ilk ortaya atıldığı tarihlerde en önemli yanlarından biri de kentin metropoliten nazım planlama sürecinde öngörülen gelişme stratejisi ile bütünleşme sorunsalı idi. Belediye öncülüğünde gerçekleştirilecek olan projede nazım plana uyarlık konusuna verilen önem, o tarihlerde büyük kentlerin planlama yetkilerinin İmar ve İskan Bakanlığı'nın elinde olduğu ve nazım planın Bakanlığa bağlı bir kurum olan AMANPB'ce yürütüldüğü dikkate alındığında, kurumlar arası eşgüdümün ne denli başarılı biçimde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Diğer yandan, Ankara kentinin, metropoliten nazım planının öngördüğü Batı Koridorunda gelişmiş olmasında, Ankara Belediyesi öncülüğünde yürütülen ve uygulanan Batıkent Projesi ile benzer arsa ve kentsel gelişme siyasetlerine dayanan İmar ve İskan Bakanlığı'na yürütülen Eryaman Yeni Yerleşim Alanı Projesinin rolü büyüktür. Metropoliten nazım planının gelişme öngörütleri ve stratejisi ile uyumlu bu yeni yerleşim alanları projeleri Ankara kentinin planlı gelişmesinde çok önemli bir deneyim oluşturmaktadır.

AMANPB'nin Ankara'nın planlanmasına ilişkin temel öngörütleri, projenin planlama yaklaşımını belirlemiştir. Bunlar; kamulaştırılan alanlarda planlı gelişme, kamu eliyle konut ve arsa sunumu, Batı Koridoru gelişme seçeneği, toplu taşın sisteminin yaratılması ve metro-

Şekil 1: 1990 yılı için Ankara Metropolitan Alan Nazım Planı (1/50 000).

politen gelişmenin toplu taşıma sistemi ile yönlendirilmesi, mevcut altyapı olanaklarının değerlendirilmesi ve Batı Koridoru-doğa alanları ilişkisi ve bütünleşmesi, alt merkezlerin güçlendirilmesi, kent ile bütünleşme, kent merkezi ve çevresinde yer alan sanayi ve küçük sanayi alanlarının kent dışına taşınması açısından sanayi-konut ilişkisinin düzenlenmesidir. Büyük kentlerimiz açısından önemli bir kentsel gelişme seçeneği oluşturan bu gelişme modelini tamamlayan diğer bir siyasal yaklaşım da yetmişli yıllarda, özellikle kentsel hizmet sunumunda halkçı seçeneklerin geliştirilmesine yönelik Yeni Belediyecilik Hareketi olmuştur.

Projenin adının, Akkundu Projesinden Batıkent Projesine dönüştürülmesinin nedeni, Metropolitan Nazım Planın batı yönünde gelişme ya da Batı Koridoru seçeneği ile bütünleşme yaklaşımından mı

yoksa projenin ilk ortaya atılışındaki arsa siyasalarındaki değişiklikten mi kaynaklandığı sorusu düşünmeye değerdir. Alanda gerek 775 sayılı yasaya gerekse 5656 sayılı yasaya göre kamulaştırma yönteminin birlikte kullanılması yoluna gidilmiş, buna karşın 775 sayılı yasaya göre kamulaştırılan alan küçük tutulmuştur. Bu yasa kapsamında arsa tahsisinin sınırlamaları ve yönelinecek gelir gruplarının alt gelir grubu olması nedeniyle arsa satışının yeterli düzeyde olamayacağı ve kaynak sorunları yaratacağı düşünülmüş olmalıdır. Oysa 5656 sayılı yasaya göre yapılacak kamulaştırma alanlarında arsa satışı olanağı bulunmakta olup kullanıcılar açısından herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Arazinin 775 sayılı yasa yerine arsa satışına izin veren 5656 sayılı yasa kapsamında kamulaştırılmasının yeğlenmesinin, giderek zaman içinde projenin ilk ortaya atılışındaki hedef grubun değişmesine yol açmış olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Diğer yandan, 775 Sayılı yasaya göre kurulacak gecekondu önleme bölgelerinde *arsa satışı* yerine *arsa tahsisi* ile dar gelirliilere konut sağla-

Şekil 2: Batı Koridoru Yeni Gelişme Alanları ve Sanayi Alanları Dağılımı.

ma imkanı bulunmaktadır. Bu da, o güne dek planlama ve şehircilik alanında siyasi tartışmalarda dile getirilen kentsel rantlar sorununun çözümüne yönelik olarak kentsel toprak üzerinde kamunun öncelikle denetim araçlarının geliştirilmesi açısından önem taşımakta idi. Arsa satışının, Batıkent'te kentsel gelişmenin ileri aşamalarında rantlar sorununa ve spekülatif gelişmelere yol açabileceği tehlikeleri Batıkent Danışma Kurullarında uzmanlarca dile getirilmiştir. Tahsis, satış koşulları, kullanım hakları, toprak kullanma esasları vb. konular Danışma Kurullarında tartışılmış en azından Batıkent merkezinde, semt merkezlerinde ve mahalle merkezlerinde mülkiyetin kamu elinde kalması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Arsa siyasalarındaki dile getirilen değişme dikkate alındığında, projenin ilk ortaya atıldığı sıradaki 'dar gelirlilerin konut sorunu'na ne denli çözüm olabildiği, kent içindeki gecekondu alanlarının tasfiyesi açısından ne denli yeni yer seçim olanağı sunabildiği, diğer yandan kent dışına taşınan sanayi ve küçük sanayi alanlarında çalışan işgücüne, anlamlı bir işyeri-konut ilişkisi ve bütünleşmesi çerçevesinde barınma olanaklarının sağlanabildiği konuları yanıtlanmayı beklemektedir. Bunların yanısıra, kendi içlerinde homojen özellikler gösteren mahalleler ya da kooperatif alanlarında toplumsal dayanışma, kamusallaşma eğilimlerinin ne düzeyde olduğu, bir üst ölçekte kent düzeyinde ve semtler düzeyinde kamusallığın ne oranda yaratılabildiği ve mekansal düzenleme, planlama ve tasarımın bu kamusallığın yaratılması ya da yaratılamamasında ne oranda belirleyici olduğu konuları tartışılması gereken konulardır.

Projenin dile getirilen konulardaki eksikliklerine karşın, proje temelinde örgütlenme, kent planlama-kentsel altyapı planlaması sürekli ilişkisi, danışma kurulları yoluyla planlama sürecinde yer alan kurum temsilcilerinin bir araya gelişi ve müzakere ortamı, o tarihlerde kent planlama sürecinin örgütlenmesinde önemli yenilikler olarak değerlendirilmelidir. Proje, kooperatifleşme, talep-arz örgütlenmesi, üretim örgütlenmesi, kaynak yaratılması açısından önemli bir deneyim oluşturmuştur. Bu yönleriyle başarılıdır. Bunların yanısıra, Batıkent ile birlikte diğer yeni yerleşim alanları projeleri, Türkiye'de inşaat sektöründe üretim, örgütlenme ve teknoloji geliştirme konularında sıçrama yapılmasının koşullarını yaratmıştır.

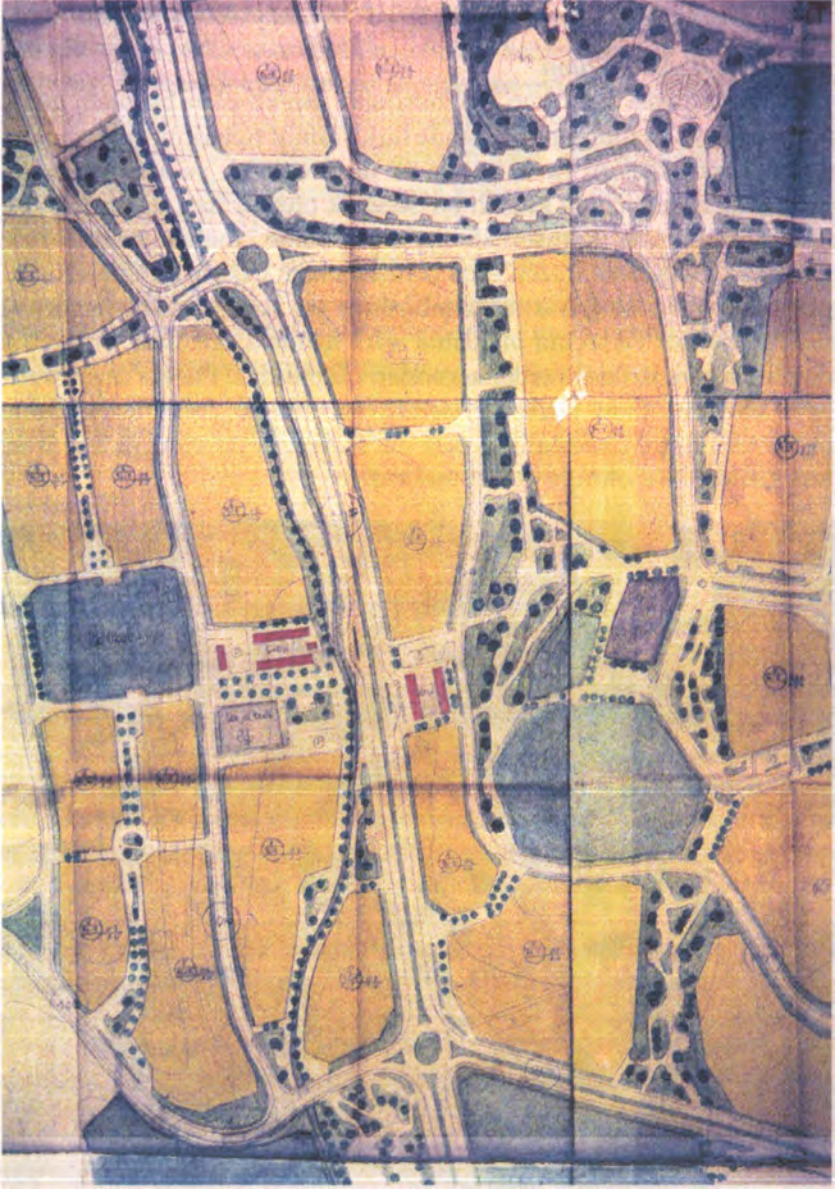
Planlama ve Tasarım Süreci

Bülent Berkstan Planı

Kamulaştırma kararının alınması için gerekli olan bu plan, genel arazi kullanış ayrımlarının ötesinde farklı konut tiplerinin yer seçimine ilişkin genel ilkeleri, ya da kamu eli ile üretilecek ve aynı zamanda imar düzenimiz içinde kökten bir seçenek oluşturması düşünülen bu büyüklükteki bir kentsel alanın düzenleme, mekan örgütlenme ilkelerini, bölgeleme düzenlerini belirlemekten uzaktı. Buna karşın bu planın, konut alanlarıyla ilişkilendirilmiş bir kent merkezi öngörüsü vardır. Merkez yerseçimi planlama alanı içindeki ağırlıklar, yoğunluk dağılımları ve fiziksel veriler açısından olumludur. Planda doğal verilerle uyumlu yeşil alanlar sistemi yaratılmıştır. Nazım planlama ölçeğinin dili ile ifade edilmiş olsa da, merkezin bir omurga üzerinde biçimlendirilmiş olduğu gözlenmektedir.

Şekil 3: 1/5000 ölçekli Bülent Berkstan Planı.

Şekil 4: 77 Sayılı yasa kapsamında kamulaştırılmış alanlara ait Bülent Berksan tarafından hazırlanmış 1/1000 ölçekli plan ayrıntı gösterimleri.

Turgay Ateş, Aydın Kozak, Şükrü Atacan, H.Çağatay Keskinok ve M.Kunt Kuntasal Planı

İkinci plan, şehir plancıları Turgay Ateş, Aydın Kozak, Şükrü Atacan, H.Çağatay Keskinok ve Kunt Mehmet Kuntasal tarafından hazırlanmıştır. Proje Grubunun işi Batıkent'in genel yerleşme planının hazırlanmasıdır. Planlama ekibi 1979 Nisan ayı sonunda 1/5000 ölçekli Nazım Plan ve plan ekleri olan Etaplama Planı, Kullanıcı Örgütlenmesi Planını ve Plan Raporunu bitirmiştir. Buna karşın, proje grubu, plan raporunda özellikle arsa siyasaları konusunda geliştirdiği görüşler nedeniyle, Belediye yönetimince yerel yönetimin siyasalarına karıştığı gerekçesiyle başka görevlere verilmişlerdir.³ Bu planlama ekibince geliştirilen 1/5000 ölçekli gelişme şeması, ilgili kurum temsilcilerinin katıldığı 4 Nisan 1979 tarihli Danışma Kurulunda tartışılmıştır.⁴ Bu plandan, Batıkent ile ilgili daha sonraki raporlarda nedense hiç söz edilmemiştir. Danışma Kurullarında yapılan tartışma ve eleştirilerin ışığı altında geliştirilen plan, Belediye yönetimince bir kenara atılmış ve 6 Haziran 1979 tarihli Danışma Kurulunda diğer kurumlardan katılan temsilciler çok kısa bir süre içinde hazırlanmış olan bir başka plan ile karşılaşmışlardır.⁵ Söz konusu plana ait plan raporunun kente ilişkin değerlendirmeleri içeren kimi bölümleri, hiç bir atıfta bulunmaksızın bu yeni plana ait rapora aynen aktarılmıştır. Turgay Ateş ve planlama ekibinin hazırladığı planların tasfiye edilmesi ve plancıların başka görevlere verilmesi, o sırada meslek çevrelerinde tartışılmış olmakla birlikte geçiştirilmiştir. Planın ulaşım kararları, bu kez önceki Danışma Kurullarının bileşiminden farklı bir toplantıda aceleyle hazırlattırılan bir raporla olumsuzlanmıştır.⁶ Bu toplantıda geliştirilen görüşlerin, merkezler-alt merkezler oluşumu açısından yeni yerleşim alanının ulaşım sistemini irdelemekten uzak olduğu belirtilmelidir.

1. Turgay Ateş bir süre sonra Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak girmiştir. Grubun diğer üyeleri, AMANPB Başkanı Haluk Alatan'ın istemi üzerine Belediye yönetimince İmar ve İskan Bakanlığı'na yürütülen Yeni Yerleşim Alanları Projesi'nde geçici görevle görevlendirilmişlerdir. AMANPB'daki proje ekibi 1979 yazında iki ay gibi kısa bir süre içinde Eryaman Yeni Yerleşim Alanları Projesi'nin 1/5000 ölçekli genel gelişme şemasını ve yaklaşık 400 ha'lık bir ilk uygulama etabına ait 1/1000 ölçekli uygulama planlarını bitirmişlerdir.

4. Bkz: Ankara Belediyesi (1980:255-283)

5. Bkz: "6.6.1979 tarihli Danışma Kurulu toplantısı", (Ankara Belediyesi, 1980:317).

6. Bkz: Ankara Belediyesi (1980:306-308).

Şekil 5: Turgay Ateş ve planlama ekibince hazırlanan 1/5000 ölçekli gelişme planı.

Plan Raporunda arsa siyasaları kapsamında yerel yönetime öneriler yer almıştır. Buna karşın, plan raporunda "...planlamacıların görüşleri olarak sunulan, henüz detaylı araştırma yapılmamış olan yorumların belediyenin çeşitli ünitelerinde yürütülmekte olan çalışmalara katkıda bulunmayı hedef almakta" olduğu belirtilmiştir.

Planlama ve tasarım sürecinde, dar gelirliyle ucuz konut üretimi genel düşüncesine uygunluk temel koşul olarak ele alınmış, *savunucu planlama (advocacy planning)* anlayışı içinde dar gelirliyle yararı kararlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Ankara kentinde belirlenmiş olan *gecekondu tasfiye alanları*ndaki kullanıcıların Batıkent'de yerleştirileceği ve bu terkedilen alanların kentte eksikliği hissedilen sosyal donatı alanları ve açık alanlar olarak düzenleneceği varsayılmıştır. Bu nüfus için Batıkent'de *derli konut alanları*nda yer gösterilecek ve kullanıcılara Yenimahalle örneğinde olduğu gibi inşaat malzemesi piyasalarının düzenlenmesi ile yardım edilecektir.

Planlama ve tasarım temel ilkeleri, yapım ve kullanım sürecinin örgütlenmesine ilişkin ilkeler ile birlikte geliştirilmeye çalışılmıştır. Bölgelemede birim ve alt birimler belirlenirken, farklı büyüklüklerde ve farklı teknolojik gelişme koşullarına sahip birimlerin birarada ve içiçe yer alabilecekleri bir mekan örgütlenmesi arayışına yönelinmiştir.

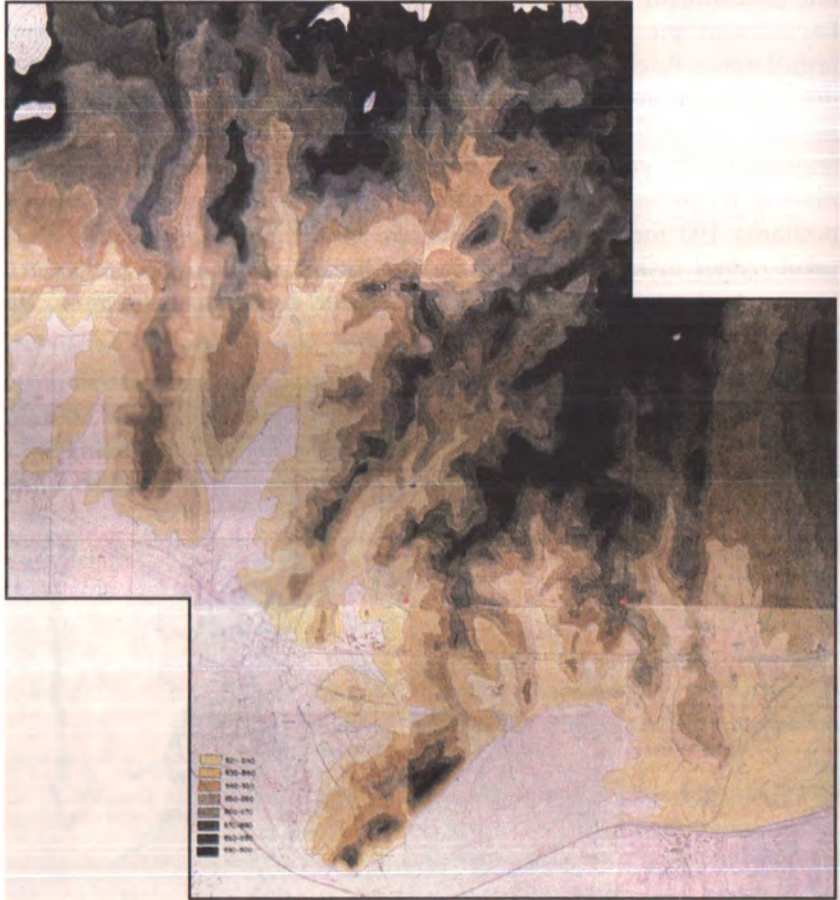
Planda üç tip kullanıcı örgütlenmesi önerilmiştir. Bunlar: *Derli konutlar, kredili konutlar ve kiralık konutlardır*. Plan *komşuluk birimi* (yaklaşık 5000-7000 nüfus büyüklüğü) kavramından hareket etmiştir. Yapım süreci- kullanım süreci örgütlenmelerinin bu mekansal örgütlenme çerçevesinde oluşacağı varsayılmıştır. Komşuluk birimlerinin *toplumsal ilişkisellik* açısından kendi içlerinde kapalı özelliklerinden yararlanılmakla birlikte, üst birimler ve diğer birimler ile ilişkilerde kamusallığın oluşumuna katkıda bulunacak *ortak alanlar nürekliğinin* sağlanmasına özen gösterilmiştir. *Konut çevresi* tasarımı öne çıkarılmıştır. Konut çevresi (yaklaşık 1000 kişi) komşuluk birimi kavramının bir alt ölçeği olarak aynı zamanda yapım sürecinin örgütlenmesindeki en küçük birime (kooperatiflere) karşılık gelmektedir. Konut çevresinden başlayarak komşuluk birimine kadar farklı mekansal örgütlenme kademelerinin, farklı ölçeklerdeki yapım teknolojileri ve yöntemlerinin birlikte ve hatta içiçe ve karma kullanılmasına olanak sağlayacağı düşünülmüştür. 50-200 konuttan oluşan ve ortalama 100 metre yürüme uzaklığı içinde gerçekleşebilecek *konut yakın çevresi* ilişkileri tanımlanmıştır. Bunlar; çocuk oyun mekanları, komşu toplanma mekanları, ortak tesisler (ısınma-çamaşırhane) ve *gündelik alışveriş mekanlarıdır*.

Şekil 6: Planlama alanı Eğim durumu (T.Ateş ve planlama ekibi).

Dere yatakları, su toplanma havzaları, eğim, morfoloji, olası fay hatları, yeraltı su akıntıları ve toplanma alanları, olası taşkın durumu dikkate alınarak inşaat açısından dikkatli olunması ve özel önlem alınması gereken alanlar belirlenmiştir. Dere güzergahları yeşil alan sisteminin parçası olarak değerlendirilmiştir.

Yaya ulaşılabilirliği, yürünebilir kent, yayanın can güvenliği, yaya ve toplu taşıma sistemi bütünleşmesi, konut çevresinden toplu taşıma sistemine yaya erişebilirliği, yol kademelenmesi, konut-işyeri bağlantılarında seçenekli yollar, toplumsal kaynaşma oluşturabilmek için

Şekil 7: Planlama alanı eş yükseltileri (T.Ateş ve planlama ekibi).

komşuluk birimleri, tasarım ve planlamayı yönlendiren temel kavram ve ilkelerdir. Toplumsal kaynaşmayı oluşturabilmek için komşuluk birimi içerisinde nitelik ve gereksinmeye göre mekansal dağılımların içiçe düşünülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Batıkent-Ankara metropoliten merkez ilişkisi, Metropoliten Alan Nazım Planına uygun olarak ele alınmıştır. Ankara kent merkezi ile ilişkinin konut-işyeri ağırlıklı bir ilişkiden çok kültürel ve eğlence etkinlikleri kapsamında olacağı ve Batıkent merkezinde idari merkez işlevlerinin ve birimlerinin de yer seçeceği varsayılmıştır. Ticari etkinlikler açısından Batıkent merkezinde, Ankara kent merkezine bağımlılığı azaltacak ve yükünü azaltacak merkez işlevleri güçlendirilmiştir. Merkezde, ihtisaslaşmış ticaret ile büyük mağazaların ve büro hizmetlerinin yer alacağı çok katlı iş hanları oluşturulmuş ve bir hastane ve bir kültür merkezi önerilmiştir. *Çalışma alanları-konut bütünleşmesi* Ankara Metropoliten Alan Nazım Planının öngörüsü olarak plana yansımıştır. Konut-işyeri gidiş gelişleri sorununun çözümü açısından -sanayinin yaratabileceği hava kirliliği ve diğer çevre sorunları göz ardı edilmeksizin- Batıkent'in sunduğu olanaklar dikkatle gözden geçirilmiştir. Batıkent yakın çevresinde 52 bin sanayi işgücü potansiyelinin olduğu dikkate alınmış ve Metropoliten Alan Nazım Planın öngörütleri doğrultusunda yakın çevrede istihdam edilen işgücünün büyük bir oranda Batıkent'te yerleşeceği varsayılmıştır.

Merkez ve alt merkezler, toplutaşın ve yaya yolları sistemleri ile bir *omurga* üzerinde konumlandırılmışlardır. Motörlü taşıt trafiği, merkezi yerleri dışarıdan dolaşarak/çevreleyerek otoparklarda son bulmaktadır. Merkezde ulaşım sistemi, toplutaşın, servis ve yaya sistemlerinin bütünleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yaya bölgeleri ise, ticaret ve kültür ve eğlence kullanıcılarının yoğun olduğu alanlarda önerilmiştir. Diğer yandan, Danışma Kurullarındaki tartışmaların ışığı altında, Batıkent merkezinde, semt merkezlerinde ve komşuluk birimlerindeki çarşıların mülkiyetinin kamu elinde kalacağı varsayılmıştır. Hizmet sunumunda *kademelenme*, yeşil alanlar ve yaya yolları ilişkisinde *devamlılık* ve *yürünebilirlik* temel tasarım ve planlama ilkesi olarak kabul edilmiştir. İlkokulların dağılımında 500 m.lik yürüme uzaklığı temel alınmıştır. Toplutaşın (raylı sistem) güzergahı belirlenirken, planlama alanı içinde dolaşan ve her noktadan *yaya erişim* olanağı sağlanan bir sistem yaratılmıştır. Planda yaya yolları, üzerlerinde

Şekil 8: Toplulaşım Sistemi, merkezler, alt merkezler, yaya dolaşımı ve yürünebilirlik alanları (T.Ateş ve planlama ekibi).

kamusal etkinliklerin oluştuğu, ortak kullanım alanlarının tanımlandığı kanallar niteliğindedir.

Kamulaştırılan alanın yakın çevresi ile ilişkisi dikkate alınarak, tanımsız alanlar yaratılmasına yol açılmaması açısından *planlama alanı* kamulaştırma alanının dışına taşınmıştır. Verili arazi içinde planlama ve tasarım değil, üst ölçekli planın öngörütleri kapsamında yakın çevre ile *bütünleştirme* gereği ile verili arazi dışına taşan bir plan hazırlanmıştır. Kamulaştırılan alana bitişik olan alanların çoğu durumda semt merkezleri ile birlikte işleyecekleri varsayılmıştır.

Batıkent merkezinde ve küçük sanayi alanı yakınında *kiralık konutlar* önerilmiştir. Bu konut tipinin kullanıcılarının öğrenci, bekar yaşayan sanayi işgücü, çocuksuz yeni evliler olabileceği ve bu şekilde konut kullanımında *esneklik* ve *devingenlik* sağlanması yanısıra *işgücü hareketliliğine* katkıda bulunacağı düşünülmüştür.⁷

7. Buna karşın, bu konut tipine yerel yönetim hiç başvurmamıştır. Ne ilginçtir ki, bugün Batıkent'te konutların bir bölümü, öğrencilerin biraraya gelerek oturdukları kiralık konutlara dönüşmüştür. Bunun aynı zamanda, bir kamu hizmeti ve toplumsal siyasa konusu olduğu gerçeği o tarihlerde Ankara Belediyesi yönetimince gözden kaçırılmıştır. Yıllar sonra Ankara Büyükşehir İlçe Belediyelerinden biri öğrencilere yönelik kiralık konutlar ürettiğinde bu büyük bir yenilik olarak kamuoyuna yansımıştır.

Şekil 9: Yoğunluk dağılımları ve kullanıcı örgütlenmesi (T.Ateş ve planlama ekibi).

Yoğunluk dağılımında, zemin yapısı, kuzey-batı bölgesindeki kamulaştırmanın niteliği ve alanda yüzde elli oranında derli konut olmasına dair siyasa belirleyici olmuştur.

Plan ve Plan Raporu, plan uygulama sürecinin etaplmasına ilişkin öneriler geliştirmiştir. Etaplama Metropoliten Alan Nazım Plan kararları dikkate alınarak üretilmiştir. Birinci etap, alanın korunmasına yönelik etkinliklerden oluşmaktadır. Bu aşama, daha çok arsa sorunlarının ve kullanıcı örgütlenmesinin öncelik kazandığı dikkate alınarak ve uygulama sürecine kolay başlanabilirlik esas alınarak belirlenmiştir. II. Etap ana merkezler dışında semt merkezlerinin ve konut alanlarının gerçekleştirilmesi aşamasıdır. III. Etap kiralık konutların ve ana merkezin tamamlanması aşamasıdır. Kaynak kullanımı ve sorunları dikkate alınarak yerel yönetimin konut üretimi aşamasına çok sonra gelebileceği varsayıldığından kiralık konut uygulaması son etapta önerilmiştir.

Şekil 10: Arazi kullanım etaplama planı (T.Ateş ve planlama ekibi).

Şekil 11: Yol etaplama planı (T.Ateş ve planlama ekibi).

Suavi Akansel ve Planlama Ekibinin Planı

1/5000 ölçekli üçüncü plan, şehir plancıları Suavi Akansel ve ekibi tarafından hazırlanmıştır.⁸ Bu plan yürürlükteki plan olup uygulama tümüyle bu plana göre yapılmıştır. Planın bir sonraki aşamasında 1/1000 ölçekli ayrıntılı planların üretilmesi ve bu planlar ile üst ölçekli plan arasında geri besleme yoluyla zorunlu düzeltmelerin yapılması gibi bir planlama ve tasarım süreci izlenmemiştir. Bunun, fiziksel verilerin sürekli gözden geçirilmesi, yapılı çevre üretiminde işlevselliklerin sağlanması, estetik değerlerin oluşturulması ve kamusallığın geliştirilmesine katkı yapacak mekansal değerlerin yaratılması açısından gereklilik sunduğu göz ardı edilmiştir. Alt ölçekli planlama aşaması 1/5000 ölçekli plandaki mekan bölünmeleri üzerinden koopera-

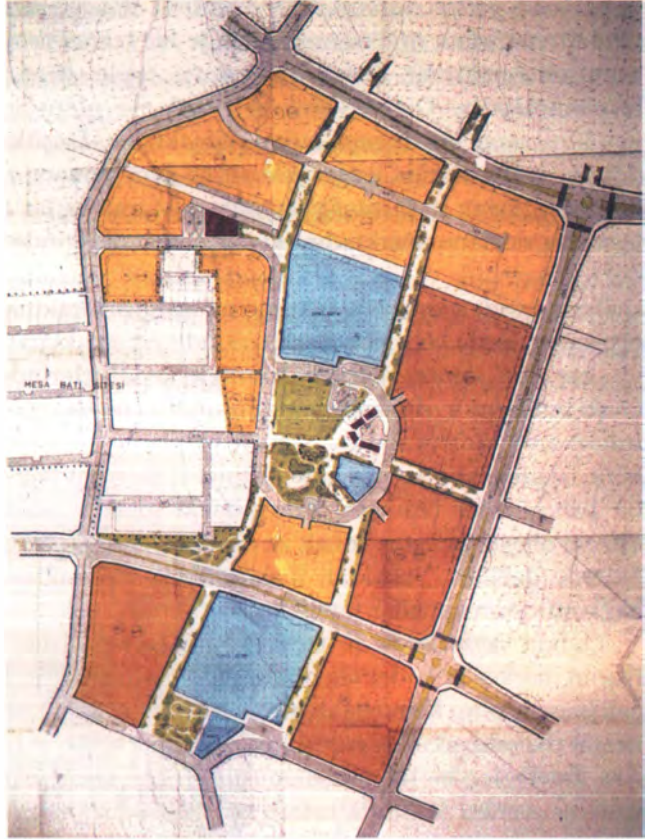
Şekil 12: *Suavi Akansel ve planlama ekibince hazırlanmış yürürlükteki 1/5000 ölçekli plan.*

8. Bu planlama ekibi şehir plancıları Suavi Akansel, Ahmet Çevik, Gülay Çevik, Abdülkadir Erginel, Ahmet Rasim Güler, Barış İlhan, Cahit Kalenderoğlu, Nilgün Nidai, Hüsnü Ünsal, Ümit Bilge'den oluşmuştur. Fiziki Planlama Grubu olarak adlandırılan bu ekip ile birlikte çalışan Mimarlık Grubunda ise Cüneyt Budak, Füsün Ökse, Mehmet Vidinli, Aydın Yoğurtcuoğlu yer almıştır.

tiflere arsa tahsisi sonrasında kooperatiflerin site planları ile son bulmuş ve biraraya gelişleri eklektik olan kooperatif sitelerinin oluşturdıkları bir çevre yaratılmıştır.

Kooperatifler kendilerine tahsis edilen alanlarda, plan proje tasarım ve inşaat sürecinin örgütlenmesinde belirleyici olmuşlar, buna karşın birimlerin biraraya gelişindeki *bağlamın (context)* nasıl oluşturulacağı konusu üzerinde düşünülmemiştir. Ortak tasarım dili oluşturulmamıştır. Kooperatif alanlarının kendi içlerinde tasarımı ortak bir bağlamın parçası değildir. Yapılı çevrenin üretilmesinde *nicel mekan standartları* ve *inşaat denetimi* ile yetinilmiştir. Mekanın niteliği yalnızca nicel ölçüler ile oluşturulmaya ve belirlenmeye çalışılmıştır. Kuşkusuz bu bağlamın, her ne kadar tasarımda katılım, planlama demokrasisi vb. ilginç düşüncelerle sunulursa sunulsun kooperatiflerin iktisadi koşullarına ve istemlerine göre biçimlenen bir tasarım ve uygulama süreçleri içinde oluşması beklenemezdi. Yerleşmenin bütününe ilişkin, bir başka deyişle, bağlama ilişkin bir tasarım kaygısının olmaması ortak kamusal alanların planlanmasına da yansımıştır. Mekanın bölünme ve örgütlenme düzeni konusunda 1/5000 ölçekli planın şematikliği ve genelliği düzeyi ile yetinilmesi ve kooperatiflere bu şematik ve genel bölünme düzeni içinde yer tahsisi yoluna gidilmesi, eklektik bir kentsel mekanın oluşumunu beraberinde getirmiştir. Diğer yandan kooperatiflerin büyüklüklerinin, mekanın örgütlenmesini ve tasarımını belirleyici bir etken durumuna geçmesi, tasarım ve planlama süreci içinde uygun büyüklüklerin belirlenmesi ve seçeneklerin oluşturulması şeklindeki bir süreçten kuşkusuz ciddi farklılıklar göstermektedir. Bu sorunlar, tahsis edilen alanların daha sonra istemlere göre yoğunlaştırılmasının yarattığı sorunlar ile birlikte mekanın niteliğini belirlemiştir. Yapılı çevrenin üretimi ve tasarımı konusu, kullanıcı örgütlerine yapılaşma koşulları belirlenmiş arazi tahsisinin ötesine geçememiştir.

Mekanın niteliğine ilişkin sorunlar daha çok merkezler, alt merkezler ve konut alanlarının kamusal mekanlar ile ve de birbirleriyle ilişkisinde, kamusal ortak alanların oluşumu ve sisteminde karşımıza çıkmaktadır. Tanımsız ortak mekanlar yaratılmıştır. Birimlerin birbirleriyle ve üst birimle bütünleşememesi sorunu, *mekanda süreklilik* sorunu, konut tipleri ve mimarilerinde *aşırı farklılaşmanın* ortak alanlar ve hizmet sunumu açısından yarattığı planlama ve tasarım sorunları

Şekil 13: 1/1000
ölçekli uygulama
planlarına örnek.

bulunmaktadır. Batıkent'te *bağlam* oluşturulamadığından, yapı tipolojilerindeki *farklılaşma*, *çeşitliliği* getirmemektedir. Az katlı-çok katlı, az yoğun-çok yoğun alanların biraraya gelişinde bir *düzen* bulunmamaktadır. Bu farklılaşan alanlar arasındaki *geçişler* konusu gibi bir tasarım problemi hiç düşünülmemiştir. Değişmeler ve geçişlerdeki mekan örgütlenmesinin nasıl olması gerektiği gibi bir temel tasarım probleminin, kentsel estetik ile ilgili olmasının yanısıra kentsel donatılar ve hizmet sunumu ile de ilişkili olduğu göz ardı edilmiştir.

Planlama alanındaki doğal veriler (eğim, vd. topografik veriler) değerlendirilememiştir. İklim verilerine özen gösterilmemiş, yetersiz aydınlanma ve güneşlenme sorunları yaratılmıştır. Yaya yolları ne kendi içlerinde ne de taşıt yolları ile işlevsel bir düzen oluşturmak-

tadır. Yaya yolları sistemi diğer kamusal alan ve hizmet sunumu sistemleri ve mekan örgütlenmesi içinde bir *kentsel omurganın* parçasına dönüşmemektedir. Yaya yolları ve toplu taşın sistemi bütünleşmemektedir. Diğer yandan, planlama alanı içinde yoğunluk dağılımlarının bir düzeni bulunmamaktadır. Düşük olmayan sosyal donatı standartlarına karşın *işlevsel* ve aynı zamanda belirli bir *mekan kalitesi* sağlayan ve *mekanda çeşitlilik* oluşturan ve bir *düzen* yaratan bir tasarıma rastlanmamaktadır. Sitelerin kent ölçeğinde biraraya gelişindeki *düzensizlik* ve *aşırı farklılaşma* (siteler yamalılığı) bu kez yerini sitelerin kendi içlerindeki biktırıcı bir *aynılığa* bırakmaktadır. Yapıların ortak tasarımını belirleyen şey üzerinde yer aldıkları cadde, yol, sokak vb. kamusal alanlar olmayıp tümüyle kendi içlerindeki düzenleridir. Oysa bunların iç düzenlerinin, bulundukları bağlam içinde karşılıklı irdelenerek oluşturulması izlenen planlama ve tasarım süreci nedeniyle başından olanaksız hale gelmiştir. Batıkent'te ne Yenimahalle ne de Bahçelievler (Ankara) örneğindeki gibi bir sokak ya da cadde düzeni oluşamamıştır. Sokak ve caddeler kamusalılığı geliştirecek niteliklerde değildir. Sokaklar, ilişkiyi oluşturan/sağlayan değil sitelere bağlantı veren kanallar niteliğindedir.

Planda *merkezler ve alt merkezler ilişkisi* ve düzeni kurulamamıştır. Planın merkezler kademelenmesi bulunmamaktadır. Batıkent merkezi gelişmemiş olup kamusalılıkları geliştirmekten uzaktır.⁹ Alt merkezler, ticaret dışında etkinliklerin de geliştiği merkezler niteliğinde değildir. Ara merkezler ise hiç oluşmamıştır. Toplu taşın sistemi ve yerleşme kademelenmesi arasında tutarlı bir ilişki kurulamadığından Batıkent merkezine erişim sorunları bulunmaktadır. Plan, merkezi yerleri oluşturamamıştır. Planda öngörülmüş olan merkezler, tasarım ve planlama sorunları nedeniyle merkezi yer niteliğine kavuşamamaktadır. Batıkent merkezi yalnızca durak yapılan bir yerdir. Merkez sürekli

9. İmar Müdürü Fethi Ceyhan'ın Turgay Ateş ve planlama ekibinin planında önerilen Batıkent merkezine ilişkin görüşleri kent merkezi konusundaki yaklaşımı sergilemektedir:

"...Bana öyle geliyor ki, buradaki merkez çok büyük, gereğinden fazla büyük. Nedeni şu, Ankara'da belirli bir merkez oluşmuş her şeyi ile, yollarıyla, depolarıyla. Ana birimlerin, buradan oraya sıçraması zordur. O merkezde sadece dağıtım hizmetlerini yapan ufak dükkanlar olabilir. Kültür merkezine girsek burada çok spesiyal bir olay olmadıktan sonra Ankara'daki halkın bir kültür merkezi olarak oraya gitmesi düşüncesi birazcık ters geliyor bana" (4 Nisan 1979 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:270).

yaşayan bir merkez değildir. Bir başka deyişle, Batıkent'in, damarların beslediği bir kalbi yoktur. Yaya yolları, kamusallığa katkıda bulunan, kamusal etkinliklerle biçimlenen kanallar niteliğinde değildir. Bu planda kentsel yaşam, insana göre kurgulanmamış olup araç trafiği özendirilmektedir. Belirli bir omurganın anlamlı parçaları olmayan işlevsiz alanlar nedeniyle, *mekan israfı* yaratılmıştır. Parklar ve yeşil alanlar tutarlı bir ilişki içinde öngörülmediklerinden kullanım yoğunlukları çok düşüktür. Taşıt yolları kenarlarında yer alan yeşil alanlar sınırlı işleve sahiptirler. Kentsel tasarım konusu, bu denli önemli bir yeni yerleşim alanları projesinin planlama sürecinde dikkate alınmamıştır. Kent merkezi, semt ve mahalle merkezleri, toplanma alanları gibi her düzeydeki merkezi yerler, dolu-boş alan ilişkisi, açık alan-kütle ilişkisi, yapı-sokak ilişkisi çerçevesinde ele alınmamıştır.

Şekil 14: Yürürlükteki 1/5000 ölçekli planın merkez bölgesi. Planda merkeze erişilememektedir. 'Merkez', merkezi yer niteliğine sahip değildir. Merkezin bir omurgası olmayıp daha çok bir labirenti andırmaktadır.

Planlama süreci ve üst ölçekli plan şeması, benzer toplumsal özelliklere (örneğin gelir ve meslek durumu, yaşam standartları vb.) sahip kullanıcıların kooperatifleşme düzeninde kaçınılmaz olarak oluşturdukları kapalı topluluk mekanlarını ve dünyalarını yeniden üretmiştir. Plan, kapalı topluluk mekanlarının oluşumunu engelleyecek bir mekan örgütlenmesi ve ortak mekanlar düzeni geliştirmekten uzaktır. Kimi örneklerde, güvenlik görevlileri ile korunan, güçlü *kapanma* (*enclosure*) özelliklerine sahip, birbirleriyle ilişkileri yok denecek kadar zayıf konut çevreleri yaratılmıştır. Konu ile ilgili akademik çalışmalarda benzer toplumsal özelliklere sahip kullanıcıların yaşadığı koope-

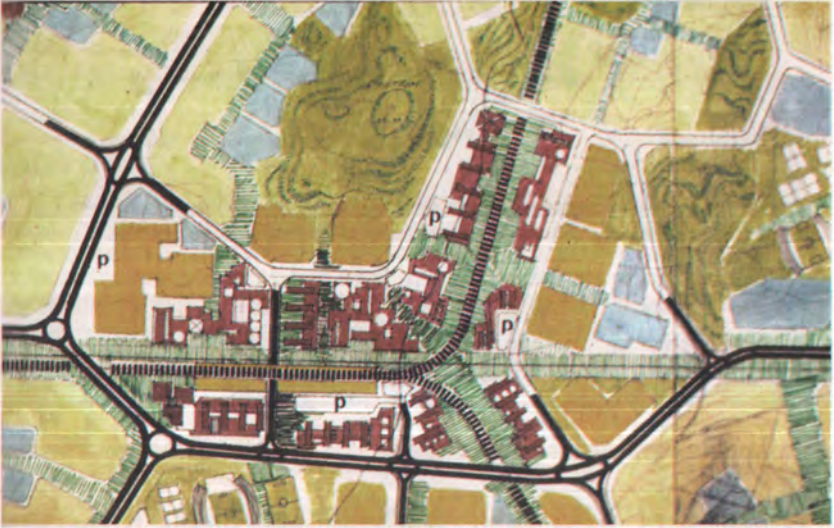
ratif mekanlarında topluluk duygusunun (*sense of community*) oluştuğunu,¹⁰ buna karşın birimler arasındaki toplumsal ilişkilerin çok zayıf düzeyde gerçekleştiği saptanmaktadır (Özcan:1999). Batıkent’de planlama sürecinin kent düzeyinde ortak topluluk duygusunun oluşumuna katkıda bulunacak kamusal mekanları ve merkezi yerleri yaratmadığını ileri sürebiliriz. Planlama ve tasarım, toplumsallaşmanın kooperatiflerin kendi içlerine kapalı mekanlarının dışına çıkmasına izin vermemektedir.

Farklı ölçeklerde işlevsel bölgeleme ve tasarım çeşitliliği ve düzeninin sağlanması, ortak mekanların, açık alanlar ve yapı ilişkisi kapsamında tasarımı ve dengelerinin oluşturulması, estetik değerlerin yaratılması, yani mekansal bir bağlam oluşturulması ve daha sonra alanların kooperatiflere tahsisi şeklinde bir planlama süreci izlenmeyerek yenilikçi bir yapı çevrenin oluşturulmasında önemli bir fırsat yitirilmiştir.

Şekil 15: AMANPB tarafından hazırlanan 1/5000 ölçekli Eryaman (Sincan) yeni yerleşim alanı projesi.

10. Bu ortak topluluk duygusunun da, konut çevresindeki mekan kalitesine yönelik hoşnutsuzluk nedeniyle zaman içinde alanın terkedilmesi ve konut el değiştirme süreçleri nedeniyle giderek zayıflamakta olduğu savı da incelemeye değerdir.

Şekil 16: Eryaman Yeni Yerleşim Alanı 1/5000 ölçekli gelişme planı merkez bölgesi ayrıntılı gösterim. Merkez, raylı toplu taşıma hattı ve ana yaya yolundan oluşan omurga üzerinde biçimlenmiştir. Taşıt yolları merkezi dışarıdan çevrelemektedir. Plan, bu ölçekteki bir gelişme şemasının diline uygun olarak genel bölgeleme düzeninin yanı sıra, açık alanlar-yapılar ilişkisini, taşıt-yaya dolaşım sistemini tanımlayan bir omurga öngörmüştür. Şematik yapı/kütle gösterimleri, ana yaya yolu üzerinde merkezin omurgası hakkında bilgi vermektedir. Merkez kullanımları semtlere ve mahallelere yön göstermektedir.

Şekil 17: T.Ateş ve planlama ekibinin Batıkent merkez bölgesi 1/5000 ölçekli plan şematik gösterim. Merkez, raylı toplu taşıma hattı ve ana yaya yolundan oluşan omurga üzerinde biçimlenmiştir. Taşıt yolları merkezi dışarıdan çevrelemektedir. Merkez kullanımları bir omurga üzerinde yaya sürekliliği ile güçlendirilmektedir. Toplu taşıma durakları, merkezi yerleri tanımlayan önemli öğelerdir.

Şekil 18: Stevenage Yeni Kent Merkezi (Kaynak: Osborne, S.F.J. (1962) "La nuove citta inglese del' ventesimo secolo", Urbanistica, novembre, 36-37). Kent merkezleri, etkinliklerin ve etkileşimin yoğunluğu ve erişebilirlik olanakları ile biçimlenen mekanlardır. Merkezi yerler, toplanma, dağılma ve çeşitlenmiş ilişkilerin yoğunlaştığı mekanlarda oluşur. Bu yoğunluk, kültürel, iktisadi ve yönetsel etkinlikler ve ilişkilerle ortaya çıkar. Yeni kent merkezlerinin tasarımında, merkeze toplu erişim olanaklarının yaratılması ve güçlendirilmesi, yaya ve taşıt dolaşımının düzenlenmesi, yaya dolaşımının güçlendirilmesi, tanımlanmış yapı-açık alan ilişkilerinin ve ölçülerinin yaratılması temel planlama ve tasarım ilkeleridir.

Şekil 19: Batıkent 'Merkezi'. Bu merkez, merkezi yer özellikleri taşımayan ve bir mekan tanımlamayan boşluklar kümesidir. Merkezin bir omurgası bulunmamaktadır. Burada ilişki yalnızca taşıtlarla kurulabilmektedir. Merkez iletişim ve etkileşimi geliştirecek, toplumsallaşmaya katkıda bulunabilecek bir mekan özelliği taşımamaktadır.

Şekil 20: Konut alanlarından örnekler. Batıkent Ankara'nın eleştirilen kentsel dokularına ve mekan kalitesine ne kadar seçenek oluşturabilmiştir?

Şekil 21: Konut Alanları ve Merkezler. Farklı birimlerin biraraya gelişi önemli bir tasarım problemidir. Merkez ve alt merkezleri erişilebilirlik sorunları vardır. En alt birimde dahi erişilebilirlik yayaya göre değil taşıta göre planlanmıştır.

Şekil 22: Batıkent Merkezinde Metro İstasyonu Girişi. Bu denli kamusal nitelikli bir alan ile yapılar arasında bulunan tel örgüler kamusal açık alanlar ve kullanımlar ile yapılar arasındaki ilişkinin yaratılamadığını göstermektedir. Tasarımsızlık örneği bu biraraya geliş, kent merkezi ile kent merkezini çevreleyen kullanımlar ve yapılar arasındaki geçişin tasarlanmadığının ve kullanımların planlanmadığının kanıtıdır.

Şekil 23: Batıkent merkezinde ticari kullanımlar ve geri alandaki konut alanları. Batıkent merkezi, ana yol üzerinde sıralanan ve hemen yakındaki yapılar ile bile ilişkisi düşünülmemiş çarşılarından oluşmaktadır. Bu merkez, insana göre tasarlanmamış olup etkileşimi artıracak, toplumsallığı geliştirecek, dinlenme olanakları sunacak bir merkez niteliğine sahip değildir. Birimler ve yapılar, sınırlarla ve duvarlarla birbirlerinden koparılmışlardır. Biraraya gelişin yaratacağı toplumsallaşma ve etkileşim olanakları Batıkent'te planlama ve tasarım (plansızlık ya da tasarimsızlık) süreci ile yok edilmiştir.

Şekil 24: Batıkent merkezindeki yaya yolu. Merkezdeki tek yaya yolu olan bu yol tasarimsızlık örneği olarak bir duvar ile sona ermektedir.

Şekil 25: Mahalle merkezinde cami altı dükkanlar: Mahallelerdeki merkezlerin yeterince planlanmadığının ve tasarlanmadığının göstergesi olarak cami altı dükkanlar.

Şekil 26: Konut alanları ile sokak-cadde ilişkisi. Siteler, sokaklar, caddeler ve diğer kamusal alanlardan kesin sınırlarla, duvar ve çitlerle ayrılmaktadır.

Şekil 27: Konut alanları ve metro hattı ilişkisi. Metro hattının yapıların bu kadar yakınından geçmesi ciddi bir planlama hatasıdır. Henüz yapılaşmamış bir alanda, planın, ancak yapılaşmış alanlarda razı olunabilecek bir güzergah seçimine yönelmiş olması başarısız planlama örneğidir.

Sonuç

Sorun, önemli kaynaklarla kamu eline geçirilmiş olan topraklar üzerinde yaratılan *kentsel çevrenin niteliği* ile ilgilidir. Bu kentsel projenin başarısı, tümüyle ulaşılmak istenen amaçlarla ilgili araçların başarısı (örnek olarak kamulaştırma, talep örgütlenmesi, kooperatifçiliğin başarısı vb.) ile sınırlı görülemez.¹¹ Projenin başarısı, yaratılmış

11. Kamulaştırılmış olan bu denli büyük bir alanda, doğrudan yapı çevre oluşumunu belirleyen planlama ve tasarım sürecinin dönemin belediye yönetimince önemsizleştirildiği gözlenmektedir. Danışma Kurulu toplantılarındaki konuşmalar konuya açıklık getirmektedir.

Fethi Ceyhan (Ankara Belediyesi İmar Müdürü):

"..... Bu olayı bu kadar çok fazla sık dokuyup bilmem ne yapıp bilim uğruna bilmem kaç senede daha burada bekletirsek biz, bundan önceki planlamalar gibi Ankara'da burası da on katlı gecekondular bölgesi olur... Onun için daha pratik yünden yaklaşık Ankara'yı kurtarabilmek için hiç değilse kötü olan şeyleri önleyebilmek için burayı biraz çalakalem de olsa çok çabuk bitirmek zorundayız" (10.5.1978 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:113).

olan kentsel çevrenin niteliğinin ne olduğu, projenin ortaya atılışındaki amaçların ne denli yerine getirildiği soruları kapsamında tartışılmak zorundadır. Projenin, kamulaştırma, talep örgütlenmesi, kullanıcı örgütlenmesi, kooperatifleşme vb. araçlarının devreye sokulması konularındaki başarıları, doğrudan yapıli çevrenin oluşumunu belirleyen *planlama ve tasarım ilkelerinin* göz ardı edilmesini haklı gösteremez.

Kamulaştırılarak elde edilen kent toprağı üzerinde yapıli çevre üretiminde alt ölçek-üst ölçekli tasarımın ve planlama sürecinin *bütünsel-*

Ali Dinçer (Ankara Belediye Başkanı):

"Proje konusunda da bir örnek vermek istiyorum. Mevzii imar planıyla da bayağı iyi konutlar yapılıyor. Bunlar iyi veya kötü imar planı çalışmaları çok kısa süre içinde olacaktır. Biz daha titiz ve onların hatalarından da arınmaya çalışarak çok hızlı çalışarak projelendirmeyi becereceğiz ve o mevzii imar planıyla iş yapan firmaların, kooperatiflerin huzına yakın hızda projeler yapacağız. Öyle çok ayrıntılı, yüzlerce teknik elemanın çalıştığı çok mükemmel şehircilik planlarını tarayacak şekilde çalışmalara vaktimiz yok" (7.9.1978 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:210).

Haluk Alatan (Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu Başkanı):

"...Kentlerin iskeleti vardır.. Bu planda bir form, bir strüktür planı göremiyorum. Ana taşıyıcı iskelet, kentin iskeletinin parçasını göremiyorum bu planda" (6.6.1979 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:313).

Selami Üner (İmar ve İskan Bakanlığı Müsteşarı):

"Yoğunluk hiç önemli değil. Ancak artırma söz konusu olabilir" " (6.6.1979 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:316).

Ali Dinçer (Ankara Belediye Başkanı):

"Bu işler inzivaya çekilmekle, iştiareye yatmakla olmuyor. Kimse Haluk Alatan'a soru sormayacak. Ben politikacıyım. En kısa zamanda somut iş yapmak isterim. İste-seydik Berksan'ın 1/5000'likleriyle yola çıkardık. Kimse de bir şey diyemezdi. Duvarları yükseltirdik. İşte gecekondular. Bir gecede yüzlerce gecekondu yapıyorlar. En kötü plan plansızlıktan iyidir. Çok daha detaylı jeolojik raporlar hazırlanabilir, iskelet araştırmaları yapılabilirdi. Ama artık tartışmaların bitmesi bir an önce işe başlanması gerekiyor.... 1980'de kamulaştırma süresi doluyor. 1981'de seçim var. Söylesinler ne gibi değişiklikler istediklerini hemen yapalım. Yoğunlukları açık açık söylesinler. Atla deve değil ki bu." (6.6.1979 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:316).

Haluk Alatan (Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu Başkanı):

"Planı görelili ancak iki buçuk saat oluyor. Evet ya da hayır demek için çok az" (6.6.1979 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:317).

Fethi Ceyhan (Ankara Belediyesi İmar Müdürü):

"Biz hatalı bir iş yapılmasından korkmuyoruz. Hatayı peşin olarak kabul ediyoruz. Şehircilik yönünden hata yapalım, ama maliyetlerde gerçekleşmeyi engelleyecek hatalar yapmayalım. Plan allah yapısı değil kul yapısı. Sileriz bir daha yaparız. Amaana düşüncemizi zedelemeyecek hatalar yapmayalım. Planı tartışmayalım" (6.6.1979 tarihli Danışma Kurulu toplantısı) (Ankara Belediyesi, 1980:318).

liği göz ardı edilmiş, tasarım süreci rastlantısallıklara ve kooperatiflerin seçimlerine bırakılmıştır. Batıkent'in bir kent omurgası oluşturulamamıştır. 1/5000 ölçekli planın şeması, alt ölçekli planlarda *kamusal ilişkiselliği* geliştirecek niteliğe sahip değildir. Kooperatiflere ayrılan alanlarda üst ölçekli planların gözden geçirilmesine izin veren bir planlama süreci oluşturulmadığından, planlama ve tasarım tüm kentsel alanın yalnızca yapılaşma emsalleri ile yönlendirmesinin ötesine geçememiştir. Plan ve tasarım, tutarlı ve birbirleriyle ilişkilendirilmiş parçaların tasarımına dayanmadığından, kooperatiflere tahsis edilen tasarımlanmamış alanlar üzerinde *sayılarla oynamayı* (yapılaşma koşulları ve yoğunlukların artırılması) engelleyen hiç bir neden kalmamaktadır. Burada temel savımız, üst ölçekli bir planın omurgası içinde oluşan parçaların tasarımı gerçekleştirilmeksizin -sonradan gözden geçirilecek de olsa tutarlı ilişkileri öngören bitmiş bir tasarım olmaksızın- yalnızca yapılaşma koşullarının belirtilmesi ile yapılaşmanın denetlenmesi durumunda, yapılaşma koşullarının artırılması yönündeki istemlere karşı durabilmek ve sağlam gerekçeler oluşturabilmek çoğunlukla olanaksız hale gelmektedir.

Projede, yapım ve kullanım örgütlenmesi ile mekan örgütlenmesi arasında tutarlı ilişkiler kurulamamıştır. Tahsis edilecek alanlar-ortak alanlar ayrımı önceden gerçekleştirilmiş bir tasarımdan çıkmamıştır. Projenin ilk ortaya atıldığı sıradaki, 'dar gelirliilere konut üretimi'ne yönelik amacı hiç bir zaman tasarım ve planlama sürecinin bir girdisi olamamıştır. Sağlıksız kentsel dokulara seçenek oluşturması iddiası ile yola çıkmış olmasına karşın, planlama sürecinin dili 'tahsis edilecek ada ve parsel' kavramlarının ötesine geçememiştir. 'Parsel düzenine' dayalı bir yerleşim düzeni elde etmemek iddiasına karşın onun bile gerisinde kalan bir *tasarımızlık* örneği sergilenmiştir. Mimarlık Grubu oluşturulmasına karşın, mimarlık disiplinin tasarım sürecine katkısı sağlanamamıştır. Planlama sürecinde, kentsel tasarım gözardı edilmiş, klasik imar planlama anlayışı içinde mekan üretilmiştir. Bütün planlama çalışmalarının temel girdisi olan karayolu geçişinden vazgeçilmesi sonrasında dahi plan şeması gözden geçirilmemiştir.

Diğer yandan, kentsel topraklar üzerinde kamusal yararların sağlanması ve denetimi açısından, en azından merkezlerde mülkiyetin kamu elinde kalması şeklindeki, Danışma Kurullarında tavsiye edilen ilkeler terkedilmiştir. Geçmiş örneklerle karşılaştırıldığında ve ilk

ortaya atıldığı yıllardaki amaçları ile kentlerimizin temel gelişme ve koruma sorunları ve bu sorunlar üzerine yapılan şehircilik tartışmaları dikkate alındığında, Batıkent Projesinin, üst ölçekli metropoliten nazım planın temel gelişme öngörülerine uyarlık dışında, özellikle yapıli çevre üretimi, kentsel merkezler ve ortak kamusal alanlar, kentsel topraklar ve arsa siyasaları, kentsel çevrenin niteliği vb. konularda, yenilikçi yanının ne olduğu sorusu üzerinde düşünmek gerekir. Kanımızca, başarılı biçimde örgütlenen ve gelişen kurumlar arası eşgüdüm, üst ölçekli planlara uyarlık, kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişmenin yönlendirilmesi vb. yaklaşımlarla seferber edilen kaynaklar, kötü bir planlama ve tasarimsızlık süreci ile heba edilmiştir.

Kaynaklar

Alatan, H. (2002), 'Haluk Alatan ile Söyleşi/Önemli bir Planlama Deneyimi: Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu', *Planlama*, s.2002/4, 22-31.

Altaban, Ö. (2002), "Ankara Metropoliten Alan Planlama Deneyimi (1970-1984): Nazım Plan Bürosunun Kuruluşu, Örgüt Yapısı, Planlama Yaklaşımı ve Sorunları", *Planlama*, s.2002/4, 32-45.

Ankara Belediyesi (1980), *Batıkent Danışma Kurulları Toplantıları 78-79*, Ankara Belediyesi, Kalite Matbaası, Ankara.

Ateş, T. (1979), 'Konut Sorunu Karşısında Yerel Yönetimler (Ankara Akkundu-Batıkent Örneği)', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Ateş, T., Atacan, Ş., Kozak, A., Keskinok, Ç., ve Kuntasal, M.K. (1979), 'Batıkent', Yayınlanmamış Plan Raporu, Ankara Belediyesi.

Kent-Koop (1981), *1981 Çalışma Raporu-1981 Programı*, Kent-Koop Yayınları, Ankara.

Özcan, H., (1999), 'A Holistic Approach to Evaluate the Neighborhood Concept', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

**MÜCAVİR
ALAN
VE
ANKARA**

Feridun Duyguluer

Giriş

Ankara başkent olduktan sonra, önemli bir nüfus çekim merkezi olarak işlev görürken, imar edilme sürecinde ülkemizdeki ilk 'modern' uygulamaları barındıran kentlerimizden biri olarak, birçok konuda dikkati çeken örnekler de vermiştir. Dünya uygulamaları içinde de yer alan 'şehir limitlerinin genişletilmesi' konusu, belediye mevzuatımız içinde belediye sınırlarının genişletilmesi hükümleri ile yer almışken, ayrıca, kentsel ihtiyaçlar nedeniyle bir de 'mücavir alan' uygulaması başlatılmıştır.

Mücavir Alan

1956 yılının Haziran ayında, henüz İmar Kanunu TBMM'de kararlaştırılmadan önce yapılan görüşmelerde:

bir şehir inkişaf etmektedir. Şehrin en güzel bir muntıkasında, mesela fabrikalar sahasında, işçi evleri yapılan yerler belediye hududu dışında kalabiliyor. Bu belediye hududu haricinde kalan yerlerde Vilayetin teklifi ve Nafia Vekaletinin tasdiki ile kanunun hudutları dahilinde, bu mahallerde inşaata müsaade edilecektir. Şehrin en güzel yerinde gecekondular artık yapılmayacaktır. Bugün için esaslı parselasyon yapılması mümkün olmayan bir yer, bir iki sene içinde en güzel yeri olacaktır... Madde inşaata mani olmamaktadır. Yine Nafia Vekaletinin tasvip ve tasdiki ile bu kanun dairesinde inşaat yaptırılacaktır. Yalnız uydurma inşaat ve gecekondular yaptırılmayacaktır" (Artukmaç, 1957).

şeklinde yapılan bir belirleme, belediye sınırları dışındaki yasal olmayan yapılaşmaya ve arsa spekülasyonuna dikkat çekmektedir.

1957 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanunu bu tarihten itibaren, yönetsel (idari) olarak belirlenen belediye alanına, işlevsel anlamda yeni yerleşim alanlarının ilave edilebilme olanağını getirmiştir. Belediye alanı 'idari sınır' ile belirlenirken, mücavir alan sınırı, bir idari sınır değil, sadece imar işlevi nedeniyle yapılan bir belirlemedir.

Diğer ülke uygulamalarında da görülen ve bir kentin gelişme alanlarının yönlendirilmesinde veya yerleşim taleplerinin kentle uyum sağlamasında kullanılan bu tür işlevsel alan eklemleri:

- municipal annexation (*belediyeye ilave edilen alanlar*)
- urban fringe (*kentsel çeper*)
- prezoning (ön bölgeleme, önceden bölgeleme)

- contiguous territory (*bilişik alan*)
- adjacent area (*komşu alan*)
- extension of city limits (*kent sınırlarının genişletilmesi*)

gibi terminolojiler kapsamında ele alınırken, ülkemizde de 'mücavir alan' ifadesi kullanılmaya başlamıştır.

Özet olarak hukuki gelişimi şu şekildedir :

- 1- 1957 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanunu'nun 47.maddesinde, belediye sınırına mücavir (komşu) olup, beldenin gelecekteki gelişimi bakımından gerekli görülen ve belediyenin teklifi üzerine, İl İdare Kurulu kararı ve Bakanlığın onayı ile İmar Kanunu hükümlerinin uygulanacağı alan olarak ifade edilmiş,
- 2- 1972 yılında yapılan kanun değişikliğinde, sözkonusu maddeye, 'mücavir sahaların' ilgili belediye sınırına bitişik olmasının gerekmediği cümlesi eklenmiş,
- 3- 1984 yılındaki, 3194 sayılı İmar Kanununun 45. maddesi ile, mücavir alanların köyleri de ihtiva edebileceği belirtilmişken, ayrıca Bakanlığın re'sen işlem yapabileceği hükmü eklenmiştir. Yani Bakanlık, yerel yönetimlerin kararı olmadan, bir belediyeye mücavir alan ilavesi yapabilecek veya belediyenin mücavir alanını iptal edebilecektir.

'Mücavir alan'ın kazanmış olduğu hukuki gelişim, anlam olarak "beldenin ihtiyacına göre gelecekte kullanacağı alan" şeklinde ifade edilse de, gözlemsel olarak iki sonuç doğmuştur. Buna göre mücavir alan:

- 1- İmar planı ile gelişmeye açılan alan, veya
- 2- İmar planı yapılmadan, 'Plansız Alanlar Yönetmeliği'nin kullanıldığı alan

olarak uygulama görmüştür.

Planlı uygulama bilimsel yönden olumlu karşılanırken, planlanmasız uygulama yapılması da, hukuki bakımdan sorun yaratmamıştır. Yani, mücavir alanın plansız olarak kullanılması, yargıda bir iptal sonucu doğurmamıştır.

Mücavir alanın, Plansız Alanlar Yönetmeliğine göre uygulama görmesi iki farklı alan tanımı ile olabilmektedir (Resmi Gazete, 2.11.1985/18916).

- a- **Yerleşik Alan** : Belediye ve mücavir alan sınırları içindeki imar planı bulunmayan mevcut yerleşmelerin (mahalle, köy, mezra)

müstakbel gelişme alanlarını da içine alan ve sınırları Belediye Meclisince karara bağlanan alan,

b- İskan Dışı Alan (Yerleşme Alanı Dışı Alan) : Her ölçekte imar planı sınırı, yerleşik alan sınırı ve köy yerleşik alan sınırları dışında kalan alan,

olarak yönetmelikte hükümlendirilmiş olup, yapılaşma şartları da, gene adı geçen yönetmelikle belirlenmiştir.

Mücvir alanın, belediye sınırlarına bitişik olmayabileceği hükmü ise, çoğunlukla, belediyenin teknik hizmetleri, su, kanal ve enerji ihtiyacı için belirlenen alanlarda kullanılmaktadır. Ayrıca, kıyı bölgelerindeki bazı belediyelerin, belediye sınırına komşu olmayan turistik kıyı alanlarını da, 'bitişik olmama' hükmüne göre, mücvir alan olarak talep ettikleri görülmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında, mücvir alanların planlanması gereği, İmar ve İskan Bakanlığınca 1960'lı yılların ortasında başlatılan ve son yıllarda bakanlıklar arası yetki kargaşasına sebep olan ve giderek il özel idarelerinin de görevlendirildiği '**Çevre Düzeni Planı**' ile ortaya çıkmıştır.

1960 sonrası kentsel gelişmelerin sadece belediye alanlarında ve imar planı yaklaşımıyla olamayacağı, farklı ölçeklerde daha geniş alanların dikkate alınması gereği belirlendiğinden, İmar ve İskan Bakanlığı, tasdik ettiği mücvir alanlar için yeni bir planlama yöntemi geliştirmiştir. '**Mücvir Saha Planı**' denilen ve 1/25000 ölçeğinde yapılan bu planlar, giderek 'çevre düzeni planı' adını almışlardır.

Bunlara örnek:

Erdek Mücvir Saha Planı (8.3.1965 onay tarihli),

Tekirdağ-Silivri-Marmara Ereğlisi Mücvir Saha Planı (4.8.1966 onay tarihli)

olarak yürürlüğe giren planların üzerinde, parantez içinde "çevre düzeni planı" ifadeleri de bulunmaktadır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı arşivi).

Kullanılan 'çevre' kelimesi, beldenin gelecekteki komşu alanı, beldenin çevresi veya beldenin etrafı anlamında ve İngilizce terimler 'periphery' veya 'adjacent' karşılığındadır. Son yıllarda bazı kurumların ve kişilerin ısrarla anlamlandırdığı 'environment' karşılığında ve 'ecologic' içerikli değildir.

Kanunun 45. maddesindeki mücvir alan hükümlendirmeleri genel kuralları olduğu için, uygulamalarda ortaya çıkan sorunları çözmek ve belediyelerin mücvir alan için yapacakları teklifleri düzenlemek

amacıyla Bayındırlık ve İskan Bakanlığı çeşitli tarihlerde çok sayıda genelge yayınlamıştır. Bu genelgelerin ana fikri, bir belediyenin yerleşim bütünlüğü esasını kaybetmeden, yönetsel gücüne göre alan büyüklüğü talebinde bulunmasıdır. Ayrıca, aynı ilçe sınırları içinde olmak ve komşu belediye ile sorun yaratılmaması hususları da önemsenmiştir.

Bir önemli konu da, mücavir alan ile ilgili hükümlendirmelerin imar konuları dışındaki mevzuatta da yer alarak, belediyelere artı olanak kazandırmasıdır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Kat Mülkiyeti Kanunu, Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun, Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun, Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu ve bazı vergi kanunlarında yer alan 'mücavir alan' hükmü, belediyelerin imar mevzuatı dışında da yetkilenmelerini sağlamıştır.

Ankara'da İmar Nedeniyle İlk Sınır Genişletilmesi

İmarlı gelişimin faydalı olduğu gerekçesiyle, 1926 yılında belirlenen Ankara Belediyesi sınırının ilk genişletilmesi 1943 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile gerçekleştirilmiştir.

25.10.1943 tarihli kararnamede "...Ankara Belediyesi sınırları dışında kalan Kayaş ve Etimesgut köylerinin bazı kısımları ile Balgat köyünün tamamının Ankara Belediyesi sınırları içine alınmalarının **imar ve inkişaf**ları bakımından **nafi** (faydalı) olduğuna dair..." ifade bulunmaktadır (T.C. Ankara İmar Müdürlüğü, 1946).

Ankara Belediyesi Mücavir Alanı

(Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Arşivi, 060131201)

Ankara Belediyesinin ilk **mücavir alan** işlemleri, kanunun yürürlüğe girmesinden dört ay sonra başlatılmıştır. 6785 sayılı İmar Kanunu 16.7.1956 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanıp altı ay sonra, 16.1.1957 tarihinde yürürlüğe girmiş ve belediye 8.5.1957 tarihinde de mücavir alan teklifini, bakanlığa gönderilmek üzere, Ankara Valiliğine ilemiştir. Ankara Valiliği de 14.5.1957 günlü İl İdare Kurulu Kararı ile, "beldenin müstakbel inkişafı bakımından lüzumlu görülen mücavir sahaları tespit eden harita"yı Bakanlığa gereği için göndermiştir. O tarihte henüz İmar ve İskan Bakanlığı kurulmadığından, yazışmalar 'Nafia Vekaleti' ile yapılmaktadır. Ancak Bakanlık, teklifin gerekçesiz

gönderilmiş olmasını uygun bulmayarak, İmar Nizamnamesi'nin 46. maddesi gereğince "...tetkik olunarak, mucip sebepleriyle birlikte teklif olunmasını" belirtip, Valiliğe talebi iade etmiştir.

İmar Nizamnamesi'nin 46. maddesi, "...mücvir sahaların tespiti

- beldenin sosyal münasebetleri dolayısıyla müstakbel inkişaf sahası olduğundan, müşterek nizam altına alınması, şehircilik bakımından doğabilecek mahsurların önlenmesi,
- topografik ve jeolojik durumları nedeniyle imar şartlarının tespit edilmesi,
 - şehircilik bakımından bazı alanların iskan dışı tutulması, gibi mucip sebeplere dayanılmasını..." hükmetmektedir.

Ankara Belediyesi de, 29.1.1958 günlü Bakanlığa gönderdiği yazıda, nizamname gereği oluşturduğu aşağıdaki gerekçelerle:

- a- Tasdikli nazım plan haricinde kalan beldenin sosyal münasebetleri dolayısıyla sayfiye muntikalarını nizam altında bulundurmak,
- b- İmar dışı müstakbel inşaat sahalarında ve yeniden ihdas edilecek iskan bölgesinde küçük hususi parselasyonlara mani olmak ve İmar Kanununun bu yerlerde tatbik edilmemesi halinde gerek iskan ve gerekse şehircilik bakımından doğabilecek mahzurları önlemek,
- c- Topografik ve jeolojik durumlar dolayısıyla istikbalde dahi iskana müsait olmayan kısımları kontrol altında bulundurmak,
- d- Barajlar muntikasını çevreleyen sahanın emniyeti,,
- e- Hava meydanı ve askeri tesislerin tevsi ve uçakların inişlerinde görüş imkanını sağlamak maksadıyla emniyet sahasını tespit etmek,
- f- Orta Doğu Teknik Üniversitesinin, Ankara'nın inkişaf sahalarında yapılacak tesisleri için İmar Kanununu tatbik etmek

ğayesiyle mücvir alanın tespit edildiğini iletmiştir.

Nafia Vekaleti'nce de, teklif kabul edilerek, uygun bulunmuş ve Ankara Belediyesinin ilk mücvir alan sınırlarını gösteren harita onaylanarak, **14.2.1958** tarihinde belediyeye gönderilmiştir.

Daha sonra, mücvir alan sınırlarının Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan çalışmaları nedeniyle değiştirilmesi gerekmiş ve 13.3.1973 tarihli İmar İdare heyeti kararı ve 8.5.1973 tarihli İl İdare Kurulu kararı

ile Bakanlığa gönderilen değişiklik teklifi, İmar ve İskan Bakanlığınca **25.9.1973** tarihinde onaylanmıştır

9.7.1984 tarihinde 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte yeniden mücavir alan çalışmaları başlatılmıştır.

1990 yılında Belediyenin ve Valiliğin tekliflerinde, 'Beytepe Toplu Konut Alanı' imar planının mücavir alan içinde kalan kısımlarının belediyece, mücavir alan dışında kalan kısımlarının da İl İdare Kurulunca onaylandığı ve bu bölünmenin giderilmesi için mücavir alan sınırlarının genişletilmesi ve ayrıca İvedik Küçük Sanayi Sitesi planının da sınırlarının mücavir alana dahil edilmesi istenilmiştir. Bakanlık da **26.6.1990** tarihli onay ile yeni mücavir alan ilavelerini yapmıştır.

1991 yılında, Büyükşehir Belediyesi, kuzeybatıda (Susuz-Saray-Yeregiren), doğuda (Ortaköy Nenek Kızılca) ve güneydoğuda (Karataş - Yakupabdal - Kıbrıs) bulunan alanların mücavir alana alınması teklifini oluşturmuştur. Bazı yazışmalar ve incelemelerden sonra Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca ilave alanlar **18.5.1992** tarihinde onaylanmıştır.

Yapılan onayla Lalahan Belediyesinin bir kısım alanının da mücavir alana alınması üzerine Bakanlığa gelen itiraz nedeniyle, hata düzeltilerek, mücavir alan **16.11.1992** tarihinde Bakanlıkca yeniden belirlenmiştir.

Bu arada, Mimarlar Odası, Ankara Şubesi İmar Komisyonunun 11.9.1990 ve 5.11.1991 tarihlerinde Bakanlığa gönderdiği mektuplar ve raporlar ile mevzi plan onaylarındaki artışa dikkat çekilmekte ve "Ankara kentinin belediye sınırı, mücavir alan sınırı, bu sınırların dışı vb. biçiminde parçalanarak planlanması, planlamanın bu yapay sınırlarla farklı kuruluşlarca sürdürülmesinin mümkün olmadığı" vurgulanarak bütüncül bir yaklaşımın ve yeni bir planlama biriminin oluşturulması konuları ileilmektedir.

Ankara Büyükşehir Belediyesinin 'Ankara Metropoliten Alanı' değil, Kazan, Çubuk, Hasanoğlu, Elmadağ, Ahiboz ve Temelli'yi de içine alan 'Ankara Metropoliten Bölgesi' ni kapsayacak 2025 yılı perspektifli nazım plan hazırlıkları çerçevesinde 'Makroform Şeması' ifadelendirmesi içinde yeniden mücavir alan ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Büyükşehir Belediyesinden, o tarih itibariyle yeniden ele alınan ve 2025 yılını hedefleyen plan çalışmaları kapsamında makroform şeması sınırlarını ve bu şemayı oluşturan ve-

riler hakkında (nüfus projeksiyonu, sektörel projeksiyonlar vb.) bilgi istemiştir. Ayrıca Bakanlık, yeni planın onay tarihi ile yeni mücavir alanının onay tarihlerinin eş zamanlı olmasını dile getirmiştir

5.7.1993 tarihinde, mevcut 96.000 hektarlık (61.000ha belediye alanı+35.000ha mücavir alan) büyükşehir belediyesinin kontrolünde bulunan alanı, 102.000 ha ilave mücavir alan ile 198.000 ha büyüklüğünde bir alana dönüştürme talebi Bakanlığa iletilmiştir. Bakanlık ve Belediye arasındaki çeşitli toplantı ve yazışmalardan sonra, **7.2.1994** tarihinde mücavir alan Bakanlıkça onaylanmıştır.

Bu arada, 1994 yılı mart ayındaki yerel yönetim seçimleri ile Büyükşehir Belediye yönetimi de değişmiştir.

Belediyece 2025 yılı plan çalışmalarının makroform sınırlarının ve kararlarının neticelendirilememiş olması ve mevzi imar planı onayları ile sağlanan gelişmelerin uygun bulunmaması nedenleri ile Bakanlık tekrar, **30.6.1994** tarihinde yeni bir onama yaparak 18.5.1992 tarihli mücavir alana dönüldüğünü belirtmiştir.

Bakanlık ayrıca, tüm ili kapsayacak 1/200 000 ölçekli 'Ankara İli ve Metropoliten Alanı Gelişme Şeması'nı yapıp, 19.1.1995 tarihinde onaylamışsa da, Büyükşehir Belediyesinin itirazı üzerine söz konusu şema yargı kararı ile iptal edilmiştir.

Bakanlıkca re'sen eski mücavir alana dönülmesi üzerine, Büyükşehir Belediyesi idare mahkemesinde dava açmış ve Ankara İkinci İdare mahkemesi 23.2.1995 tarihli kararı ile:

"...dört ay gibi kısa bir süre sonra, kabul edilebilir haklı bir neden ortaya konulmadan yapılan onama işleminde kamu yararı ve kamu hizmeti açısından hukuka uyarlık bulmayarak..", Bakanlık işlemini iptal etmiştir. Danıştay'ın sözkonusu iptal kararını bozmasından sonra, davanın tekrar idare mahkemesinde incelenmesinde, bilirkişilerin "1992 sınırlarına dönmenin yetersizlik getireceği, öz ve biçim olarak uygun olmadığı" şeklindeki belirlemeleriyle, mahkeme, 17.6.1996 tarihinde:

Bakanlık işleminde uygunluk bulunmadığı,

Danıştay'ın bozma kararındaki gerekçe uyarınca, 3030 sayılı yasaya tabi olmamakla birlikte 7.2.1994 onay tarihli mücavir alan içerisinde yer aldığı anlaşılan belediyeler mücavir alanlarının sözkonusu mücavir alanın dışında tutulması gereği..."

nedenleriyle, dava konusu işlemin, mücavir içine alınan belediyelere ait mücavirler için davanın reddine, bu alanlar dışında kalan kısmının iptaline karar vererek, kısmen red, kısmen iptal ile sonuçlandırmıştır.

Bakanlık tekrar yaptığı savunmada 1580 sayılı yasaya tabi belediyelerin dahil edilmediğini bildirmişse de, ayrıca temyiz yoluna gidilmediğinden, mahkeme kararı kesinleşmiştir. Bunun üzerine, Bakanlık **15.11.1996** tarihinde Belediyeye gönderdiği yazıda **7.2.1994 tarihinde onaylı mücavir alan sınırlarının geçerli olduğunu** belirterek Büyükşehir Belediyesinin isteği doğrultusunda işlem tesis etmiştir.

Son olarak 'çarpık yapılaşmanın tasfiyesi ve kentsel dönüşüm projelerinin uygulanabilmesi için' Temelli Gecekondu Önleme Bölgesinin, Ankara Büyükşehir Belediyesi mücavir alanına alınma talebi, Bakanlıkça uygun bulunarak **14.7.2004** tarihinde onaylanmıştır.

Mücavir Alanda Sorunlar

Mücavir alanlardaki uygulamalar, imar işleriyle beraber farklı konularda da belediyeler ve diğer idareler için çeşitli sorunlar doğurmuş olmakla beraber, büyükşehirlerin oluşturulmasından sonra ilave sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazılarını özetleyerek vermek faydalı olacaktır.

a- Belediyelerin mücavir alana hizmet götürmeleri:

Belediye Kanununda, belde alanına belediyelerin hizmet götürme zorunluluğu bulunmaktadır. Mücavir alan ile ilgili bir hüküm yoktur. Bu nedenle, belediyelerin mücavir alanlara hizmet götürme mecburiyetinin olmadığı yorumu yapılır. Belediyeler ise, mücavir alanlardaki vergi veya harçları toplamaktan da geri durmazlar. Bu uyumsuzluğu bir anlamda ortadan kaldıran. 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 104. maddesi, vergi alabilmek için. hizmet götürme mecburiyetini getirmiştir. Yani belediyeler hizmet götürmezlerse, vergi ve harçları tahsil edemeyeceklerdir. Götürülmesi mecbur kılınan hizmetlerin saptanması gene aynı kanun maddesine göre İçişleri Bakanlığının talimatlarına bırakılmıştır. İçişleri Bakanlığı da 1981 yılında yayınladığı genel tebliğ ile mücavir alanda taşıtların gidebileceği yolun yapılmış ve sağlıklı içme/kullanma suyunun temin edilmiş olması koşulunu getirmiştir.

b- Mücavir alan içinde kalan köylerin durumu:

Mücavir içine alınan köylerin tüzel kişiliklerini kaybettiklerine dair işlemler yargı süreçlerine taşınmıştır. Merkezi hükümet tarafından köylere yapılan mali yardımlar ve hizmetlerle ilgili olarak, mücavir

alana alınmış olan bir köyün, artık köy vasfının kalmadığı nedeniyle yardım yapılmaması karşısında oluşan mahkeme kararı, söz konusu köyün tüzel kişiliğinin kaybolmadığı yönündedir (Danıştay 1. Dairesi, 25.11.1998).

Mücvir alan işlemi sadece imar mevzuatı yönüyle köylerin yetkilerini kısıtlamakta ve mücvirde kalan bir köyün, daha önce muhtar izni veya valilik izni ile yapılan imar uygulamalarında, artık 'yetki' mücvir sahibi olan belediyeye geçmektedir. Ancak köyün mevcudiyeti ve tüzel kişiliği devam etmektedir.

Bu doğrultuda oluşan diğer bir kararda, köylünün ortak ve genel ihtiyaçlarını karşılama görevi nedeniyle açılan yargı davasında, davalı belediye tarafından yapılan yola terk işleminin, belediye tarafından yapılmış olmasını mahkeme uygun bulmamış; köyün tüzel kişiliğinin kaybolmadığını vurgulayarak, belediyenin bu işlemde yetkisinin olmadığını belirtmiştir (Danıştay 6. Dairesi, 21.11.2002).

c- Büyükşehir mücvir alanında imar yönetmeliği düzenleme yetkisi:

Ankara Büyükşehir Belediyesi, 3030 sayılı kanuna göre yürürlüğe koyduğu ' İmar Yönetmeliği'nde 1997 yılında değişiklik yaparak (Olay gazetesi, 10.6.1997), 18.Madde ile:

"Mücvir Alan: Büyükşehir Belediye Mücvir Alanı, imar mevzuatı açısından Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca onaylanan Büyükşehir Belediyesinin kontrol ve mesuliyeti altına verilmiş alanlardır. İlçe Belediyeleri sınırları dışında kalan ve İlçe Belediyelerine hukuken bağlı bulunmayan Büyükşehir Mücvir Alan sınırlarındaki tüm imar yetkileri Büyükşehir Belediye Meclisi ve Büyükşehirin ilgili organlarınca kullanılır." şeklinde bir ilave tanım yapmıştır.

Söz konusu değişiklik yargı sürecinde uygun bulunmamış, "...büyükşehir belediyelerinin sınırlarının bağlı olan ilçe belediyelerinin sınırları ve mücvir alanından oluştuğu, büyükşehir belediyelerinin ayrıca mücvir alanının olamayacağı.." belirlenerek, "...büyükşehir belediyelerinin mücvir alan tanımlamasına ve bu alanlardaki imar yetkilerinin büyükşehirlerde olduğuna ilişkin işlemde uygunluk bulunmadığına.." karar verilmiştir (Danıştay 6. Dairesi, 18.11.1998).

Yine bu konuyla ilgili ayrı bir kararda da Danıştay, söz konusu yönetmelik değişikliğini 3030 ve 3194 sayılı kanunlara göre uygun bulmamış olup, "...mücvir alanla ilgili yönetmelik çıkarma yetkisi

Bayındırlık ve İskan Bakanlığına verildiği" gerekçesiyle değişikliği iptal etmiştir (Danıştay 6. Dairesi, 9.6.1999).

Ankara Büyükşehir Belediyesinin yeniden ilave bölümlerle düzenlediği son ' İmar Yönetmeliği', 20.10.2003 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, yukarıda ifade edilen ve yargıya giden 'tanım' artık yönetmelikte yer almamaktadır (Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 2004).

d-Büyükşehir belediyelerinde mücavir alanın sahiplenilme konusu:

Özellikle Ankara Büyükşehir Belediyesinde ve diğer bazı büyükşehirlerde de ortaya çıkan mücavir alanın sahiplenilme (büyükşehir ve ilçe/altkademe belediyesi arasındaki sahiplenilme) sorunu, Bakanlığın 1995 tarihindeki genelgesiyle açıklığa kavuşturulmak istenmiştir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, TAU-25.12.1995).

Büyükşehir ve büyükşehir belediyesine bağlı ilçe belediyelerinin (veya alt kademe belediyelerinin) mücavir alanları ile ilgili olarak, 3194 ve 3030 sayılı kanunlarda açık bir tanım bulunmaması nedeniyle sınır ve yetki sorunları ortaya çıkmıştı. Bakanlık adı geçen genelgede, nasıl büyükşehir belediyesi bütün ilçe belediyelerinden oluşuyor ise, büyükşehir belediyesi mücavir alanının da ilçe belediyelerinin mücavir alanlarının bütünü olduğunu belirtilmiştir. Bu çerçevede, Bakanlıkça onaylanan büyükşehir mücavir alanlarında, ilçe sınırı içinde kalan alanın, ilçe belediyesinin mücavir alanı olduğu ve 3030 sayılı kanun çerçevesinde ilçe belediyelerinin yetkili bulunduğu belirtilerek, gönderilen mücavir alan tekliflerinde, sadece büyükşehir belediyesinin değil, ilçe belediyelerinin de meclis kararı almaları hususu duyurulmuştur.

Ayrıca, yine imar yetkileriyle bağlantılı olarak, kaçak yapılaşmayla mücadele konusunda, Çankaya Belediyesi ve Büyükşehir belediyesi arasındaki tereddüt, Danıştay'ın 2002 yılında vermiş olduğu karar ile, 3194 sayılı İmar Kanununun 45.maddesi uyarınca bir mücavir alan sınırı onaması yapılmaksızın, ilçe belediyesi mücavir alanının Ankara Büyükşehir Belediyesi mücavir alan sınırına kadar genişletilmiş kabul edilemeyeceği şeklinde neticelenmiştir (Danıştay 6. Dairesi, 31.10.2002).

e- Mücavir Alan içinde 1580 sayılı kanuna tabi olan belediyeler:

Mücavir alan uygulamaları içinde, özellikle bir temel imar sorunu haline gelen konu ise, büyükşehir belediyelerinin müdahale edemedikleri, kendi kontrol alanları içinde yer alan 1580 sayılı kanuna tabi olan belediyelerle ilgili farklı imar uygulamalarıdır. Mücavir

içinde yer alan belediyeler kendi meclis kararları ile uygulama yapabildikleri için, büyükşehir bütününden çok farklı imar uygulamaları ve uygun olmayan yapılaşmalar ile Ankara için dikkati çeken bir sorun oluşturmıştır. Daha sonraki bölümde dile getirilecek olan yeni 5216 sayılı kanun bu probleme son vermiştir.

Müçavir Alandaki Seçmen Belediye Seçimine Katılamaz

Yerel yönetimler, Anayasaya göre, 'mahalli müşterek ihtiyaçları' karşılamak üzere kurulmuş olan idareler olup, karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişilikleridir. Bu maddeye göre belediyelerin müçavir alanında yaşayıp, belediyelere vergisini veren yurttaşın da belediye seçimlerinde söz sahibi olması beklenir. Halbuki durum bu şekilde değildir.

2972 sayılı 'Mahalli İdareler Seçimi' hakkındaki kanunda (Resmi Gazete, 18.1.1984/18285), seçim çevresi olarak belde ve belediye sınırı esas alındığı için, müçavir alanlarda yerleşen vatandaşlar belediye seçimlerine kanunen dahil edilememektedir. Belediye oluşumunda, kanunlarda mahalli ihtiyaç yaklaşımı benimsenmiş, ancak alansal bütünlük hususu hüküm altına alınmamıştır.

Belediyeler büyük gelirler elde ettikleri müçavir alanlardaki uygulamalarından dolayı seçmen denetimine tabi olmadıklarından, götürmekle zorunlu oldukları hizmetler dışında, bölgenin diğer temel ihtiyacı olan hizmetleri gözardı edebilmektedirler

Bu hususlar çeşitli zamanlarda dile getirilerek Anayasanın eşitlik ilkesine aykırılıklardan söz edilmiştir.

Kanun Tasarıları

Uygulamaları bir çok yetersizlikler içerdiği için artık 'müçavir alan' kavramının kullanılmaması doğrultusunda hazırlanan kanun tasarılarını aşağıda özetlemek faydalı olacaktır.

1- Müçavir alan kavramının ve uygulamasının iptal edilmesi amacıyla, 1997 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kanun tasarısı gönderilmiştir (Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Gn. Md., 25.9.1997). 3194 sayılı kanunda yapılmak istenen değişikliğin gerekçesi özetle şu şekildedir.

- müçavir alan uygulamasının sadece gelir kaynağı olarak görülmesi,

büyük kentler etrafında kurulan yeni belediyelerin, büyük kentlerin bütünlüğünü zedeleyecek mücavir alanı talepleri,

- plan bütünlüğünün dikkate alınmaması,
- çok parçalı mücavir alan teklifleri,

belediyelerin mücavir alanlarda gerekli kontrolü yapmamaları, belediyelerin yeterli hizmeti götürmemeleri, belediye alanına kıyasla, çok büyük mücavir alan teklifleri,

- artan belediye sayısı ve komşuluk münasebetleriyle, mücavir alan uygulamalarının devamlı artan sorunlar ortaya çıkarması, belediyeler ve köyler arasında pek çok huzursuzluk yaşanması,

olarak ortaya konulan gerekçelerle, İmar Kanunu maddelerindeki 'mücavir alan' ile ilgili ifade ve hükümlerin yürürlükten kaldırılması tasarısı hazırlanmıştır. İptal edilen mücavir alanlardaki yetkiler valiliklere bırakılmış; planlama ve uygulamada işlemde olan konular için , valiliklerce uygun bulunan işlemlerinin devamına, uygun bulmayanların ise iptaline yönünde hüküm getirilmiştir

Söz konusu kanun tasarısı kadük olmuştur.

2- Bayındırlık ve İskan Bakanlığının 2005 yılında hazırlamış olduğu 'Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağın'nda, mücavir alan uygulamasına son verilmektedir.

Taslağın gerekçesinde uygulamada sorun yaratan mücavir alanların ana hedef olarak belediye alanına dönüştürülmesi ifade-lendirilmekte olup, bu konuda valilikler yetkili kılınmaktadır.

İlgili madde hükmü ise, Kanunun yürürlüğe giriş tarihi itibariyle, mevcut mücavir alanların valiliklerce yapılacak değerlendirmeye göre, belediye sınırları içine veya İl Özel İdaresi yetki alanına dahil edilmesini belirtmektedir (www.bayindirlik.gov.tr-TAU).

Yeni Kanunlar

Son dönemde yürürlüğe giren kanunlarla kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına ilişkin uygulamalar başlamış olup konumuzla ilgili değişiklikler aşağıda özetlenmektedir.

1- 23.7.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216 sayılı **Büyükşehir Belediyesi Kanunu** ile büyükşehirler için önemli değişiklikler getirilmiş ve genel olarak büyükşehir belediyelerinin yetkileri artırılmıştır.

Daha önceki bölümde bahsedilen 'sahiplenilme' sorunu, büyükşehir belediyesine verilen yetki ile çözümlenilmeye çalışılmıştır. Kanunun 27. maddesinde, "büyükşehir belediyesi mücavir alanının

ilçe ve ilk kademe belediyeleri arasındaki bölüşümü büyükşehir belediye meclisince yapılır" şeklinde getirilen hükümde, büyükşehir mücavir alanının alt kademe belediyeleri arasındaki sahiplenilme sorununu bitirmek amacı bulunsa da, herhangi bir kriter belirlenmeden ifade edilen söz konusu madde hükmü, belediyeler arası anlaşmazlıkların büyükşehir meclis kararıyla sonuçlanamayıp, yargı süreçlerine taşınacağını göstermektedir.

Ayrıca, taşıdığı anlamla pek bağdaşmayacak biçimde mücavir alan belirlemesi, 5216 sayılı kanunun Geçici 2. Maddesinde belediye sınırları içinde yer alacak orman köyleri için kullanılmıştır. Yeni kanuna göre belirlenecek büyükşehir belediyesi sınırlarının , nüfusa göre yarı çap hükmü ile genişletilmesinde, sınırlar içinde kalacak köylerin tüzel kişiliklerinin sona ereceği belirlenmiş, ancak, 'orman köyleri'nin tüzel kişiliklerinin devam ederek, bu köylerin imar bakımından büyükşehir belediyesinin mücavir alanı sayılacağı ifade edilmiştir.

2- Diğer bir yeni kanun, 24.12.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5272 sayılı **Belediye Kanunudur** (5393 sayılı kanunla yenilenmiştir). Belediyelerin mücavir alanlara hizmet götürmesi ile ilgili yukarıda bahsedilen konuya ilaveten, belediyeler için "zorunlu olmayan bir sorumluluk" şeklinde, Kanunun 14. maddesinde , " belediye meclisi kararı ile mücavir alanlara da belediye hizmetleri götürülebilir..." hükmü getirilmiştir. İçişleri Bakanlığının genelgesi ile vergi toplayabilmek için sadece yol ve su temini mecburiyetinin bulunması yanında şimdi de, belediyenin insiyatifine göre hizmet götürme veya götürmeme durumu ortaya çıkmıştır.

Mücavir alan oluşumunu 'imar mevzuatının uygulandığı' alan olarak tanımlayan bir hukuk düzeninde, 'imar' kavramının çok dar anlamla ele alınmasına sebep olan bu şekildeki ifadelendirmeler, herhalde uygun bir hukuki düzenleme olarak düşünülemez. Eğer 'imar düzeni' oluşturacaksanız, bu eylemin içinde sadece su ve yol temini gibi yetersizliğe veya belediyenin isteğine göre hizmet götürme esnekliğine de müsaade etmememiz gerekmektedir. ' İmar' kavramı yapılaşma ile birlikte **her türlü altyapı** ve bayındırlık hizmetlerini de ifade eder. Mücavir alanlarda imar düzeni sağlayacaksa, altyapı hizmetlerinin de götürülme zorunluluğunu, aynen belediye alanlarında olduğu gibi kanunlarımızda belirtmemiz gerekir.

Diğer taraftan, bütün bu hukuken yetersiz olan düzenlemelere karşın, bir çok belediye veya büyükşehir belediyesi kanunlarda yazılan

zorunlu hizmetlerden daha fazla hizmet sunumunu mütavir alanları için gerçekleştirmektedirler.

3- 4.3.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5302 sayılı **İl Özel İdaresi Kanunu** ile, mütavir alanlara ilişkin bir belirsizlik veya bir yetki tartışması hususu ortaya çıkmıştır. Kanunun 6. maddesinin "b" fıkrasında belirtilen 'belediye sınırları dışındaki' görevler ve sorumluluklar il özel idarelerinin mütavir alanlarda da işlem yapabilecekleri anlamını getirmiştir. Söz konusu madde mütavir alan hükmünü kapsamadığından, özellikle 'imar' ifadesinin yazılmış olması ile artık belediyelerin yanında söz konusu idareler de mütavir alanlarda imar uygulaması yapabileceklerdir. Veya yapabilecekler midir ?

Büyükşehir Belediyesinin Yeni Sınırları

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile birlikte, büyükşehir belediyelerinin sahip olduğu nüfusa göre alan büyüklüğünün belirlenmesi hükmü doğrultusunda, Ankara Büyükşehir Belediyesi de, nüfusu 2.000.000 fazla olduğu için valilik binasının merkez kabul edilip, 50 kilometrelik yarıçap ile oluşan dairenin belirlediği 'yeni sınır' ile büyükşehir alanını 2004 yılında yeniden tespit etmiştir.

Yeni belediye sınırları ile 7 ilçe, 17 belde ve 282 köy Büyükşehir'e katılmaktadır. 205 köy artık Büyükşehir Belediyesinin mahallesi olmaktadır. Alan olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi 202 bin hektardan 780 bin hektara genişlemektedir. Yani, sorumluluk alanı yaklaşık dört kat büyümektedir (TMMOB, Şehir Plancıları Odası WEB sitesi).

Daha önce mütavir alan içinde olduğu halde Büyükşehir'e bağlı olmayan ve çarpık gelişmelerin yuvalandığı odaklar haline gelebilen Belde Belediyelerinin, yeni kanunla Büyükşehir Belediyesi'ne bağlanması olumlu bir gelişmedir. Ankara özelinde, özellikle Çubuk ve Bayındır Barajı su toplama havzası içinde yoğunlaşan Bağlum, Pursaklar, Sarayköy, Altınova, Esenboğa, Kutludüğün gibi Belde Belediyelerinin bundan böyle, büyükşehirden bağımsız ve üst ölçekli planlara aykırı yerleşim kararları vermelerinin önüne geçilebilecektir (TMMOB, Şehir Plancıları Odası WEB sitesi).

Sonuç: Geç Kalmış Bir Sınır, Metropolen Alan Sınırı

Söz konusu yeni sınır, harita üzerinde çizilen 50 kilometrelik yarıçap (Duygulu, F. ve Altan,Ö, 2004) ve Ankara Büyükşehir Belediyesince belirtilen harita (Ankara Büyükşehir WEB Sitesi) ve

tablo (Ankara Büyükşehir WEB Sitesi) ile ortaya konulan **yeni Büyükşehir Belediye Alanı**, 1976 yılında onaylanmış olan **Ankara Metropolitan Alan Sınırının** (Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu Dokümanları, (1971, 1975, 1976)) ne kadar doğru bir işlem olduğunu hatırlatmıştır.

Daha önceki, 6785 sayılı İmar Kanununun yürürlükte olduğu dönemde, söz konusu kanunun 'Ek7. ve Ek 8. Maddelerine İlişkin Yönetmelik' (Resmî Gazete, 18.1.1975/15122) uyarınca yapılan metropoliten alan sınırının belirlenmesi işlemi İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosunca gerçekleştirilmiş ve Bakanlıkça 20.8.1976 yılında onaylanmıştı.

Metropolitan Alan sınırlama çalışmalarında 1971 ve 1975 yılları arası yapılan çeşitli incelemelerde, 'etki alanı' ve 'planlama alanı' şekliyle geliştirilen yaklaşımda ortaya konulan

merkez kent ile çevresindeki diğer noktalar arasındaki potansiyel ilişkiler ve

- periyodik insan ve mal gidiş-gelişlerini doğuran faaliyetler esas alınarak, uç noktalardaki Ayaş, Gündül, Kızılcahamam, Çubuk, Kalecik, Bala, Kırıkkale, Haymana, Polatlı, Temelli gibi yerleşmeler metropoliten alan sınırı içine alınacak şekilde tespit yapılmıştır.

5216 sayılı kanun gereğince yapılan belirlemede ise, Ankara Büyükşehir Belediyesinin

15 adet ilçe Belediyesi

17 adet İlk Kademe Belediyesi

205 adet Mahalle

- 77 adet Orman Köyü

ile oluşan yeni alanı içinde , yukarıda sıraladığımız Ayaş, Bala, Çubuk, Kalecik, Haymana, Kızılcahamam, Polatlı gibi yerleşmeler de içerildiğinden, 1976 yılında yapılan çalışmanın ve onayın, ne kadar doğru yapıldığı hususu ortaya çıkmaktadır. **'Aynısı' denilebilecek sınır belirlemesinin 2004 yılında, tam 28 yıl sonra, tekrar gerçekleştirilmesi, 'metropoliten alan' uygulamasında geç kalındığı gerçeğini de gözler önüne sermektedir.** Bu gecikmeye esas itibarıyla sebep olan, 3030 sayılı kanun ile getirilen 'büyükşehir belediyesi' tanımının, tamamen ilçe idari sınırlarının toplamını temel alarak, metropoliten alandaki işlevsel bütünlüğü yok sayan yetersiz yaklaşımıdır.

5216 sayılı kanunla Ankara'nın sahip olduğu bu yeni alan bütünlüğü konusu, yukarıda da belirtildiği gibi çok olumlu bir gelişme olarak kaydedilmekle beraber, bu bütünlüğü gölgeleyecek bir işlem

de, yine 5216 sayılı kanunun geçici 2. maddesi ile gerçekleşmiştir. Söz konusu madde hükmüne göre, yeni sınır içinde kalan orman köyleri tüzel kişiliklerini devam ettirecekler ve bu orman köyleri büyükşehir belediyesinin mücavir alanı olarak uygulama görecektir.

Buna göre, sınır genişletilmesiyle birlikte eski mücavir alanları da kapsayan yeni büyükşehir belediyesi alanının, artık her hangi bir mücavir alana sahip olmadığı sonucu çıkarılacaksa da, durum böyle değildir. Bugün itibariyle, Ankara Büyükşehir Belediyesi Alanı içinde, 77 adet orman köyü bulunduğu için, 77 adet de mücavir alan bulunmaktadır.

Kaynaklar

Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı (2004), *Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği*, Belediye yayını.

Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu Dokümanları, 1971, 1975, 1976.

Ankara Büyükşehir Belediyesi WEB sitesinde yer alan harita ve yeni belediye sınırı içindeki belediyeleri, mahalleleri ve köyleri belirten tablo. Ağustos 2004.

Artukmaç ,S. (1957), *Türk İmar Hukuku*, Ankara. (Muvakkat Encümen Sözcüsü beyanı, TBMM Zabıt ceridesi, s. 496, 25.6.1956).

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Gn. Md. (25.9.1997) gün ve 4036 sayılı yazısı ile TBMM'ne gönderilen '9/5/1985 Tarihli ve 3194 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması ve Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı'.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Arşivi, TAU Genel Müdürlüğü, İmar Proje Dairesi Başkanlığı Arşivi.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Arşivi 060131201, TAU Genel Müdürlüğü, İmar Proje Dairesi Başkanlığı Arşivi, Yazı klasörü (2 adet).

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (TAU-25.12.1995 gün), 2657 sayılı Genelge.

Danıştay 6. Dairesi (18.11.1998), E:1998/3096, K:1998/5593.

Danıştay 1. Dairesi (25.11.1998), E:1998/334, K:1998/356.

Danıştay 6. Dairesi (9.6.1999), E:1998/2911, K:1999/3199.

Danıştay 6. Dairesi (31.10.2002), E:2001/2891, K:2002/4857.

Danıştay 6. Dairesi (21.11.2002), E:2001/4891, K:2002/5428.

Duyguluer, F. ve Altaban, Ö. (2004), 'Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırması ile İlgili Kanunlarda Son Durum', *Mimarlık*, s. 319, Eylül 2004, 35.

Olay Gazetesi (10.6.1997), 'Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliği Değişikliği'.

Resmi Gazete (18.1.1975/15122), ' İmar Kanunu'nun Ek 7. ve Ek 8. Maddelerine ilişkin Yönetmelik'.

Resmi Gazete (18.1.1984/18285) 'Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun', 2972.

Resmi Gazete (2.11.1985/18916), 'Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Planı Bulunmayan Alanlarda Uygulanacak İmar Yönetmeliği'.

T.C. Ankara İmar Müdürlüğü (1946), sayı 1, *Ankara Şehri İmar Klavuzu*, Ziraat Bankası Matbaası.

TMMOB , Şehir Plancıları Odası WEB sitesi.

www.bayindirlik.gov.tr-TAU, 'Planlama ve İmar Kanunu Tasarısı Taslağı' _Mayıs 2005.

**ANKARA
İMAR
PLANLARININ
AÇIK
VE
YEŞİL
ALAN
YAKLAŞIMLARI**

Serap Kayasü

Giriş

Bu çalışmada Ankara'nın Cumhuriyet'in başkenti olmasıyla başlayan imar ve planlama faaliyetleri, kentteki açık ve yeşil alan gereksinmelerine yaklaşımları açısından değerlendirilecektir. 1923'ten başlayarak günümüze kadar gelen süre içinde, Ankara kent planlama çalışmaları kapsamında incelenecek farklı açık ve yeşil alan yaklaşımları, farklı dönemlerin toplumsal ve mekansal tercihlerini yansıtmanın yanı sıra, kentlilerin gereksinimlerine yönelik duyarlılıkların da göstergesi olarak düşünülebilir. Ankara kentinin varolan ve öneri gelişim alanları ile açık ve yeşil alanların dağılımı arasındaki ilişki bu kapsamda incelenecektir.

Önemli bir geçmişe sahip ancak mütevazı bir Orta Anadolu kenti olan Ankara'nın yazgısı, 1920'lerin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmasıyla köklü bir değişime uğramıştır. Bir imparatorluktan bir ulus devlete geçiş sürecinde, başkent Ankara'ya taşınması genç Cumhuriyeti çok önemli bir iddiayla karşı karşıya bırakmıştır. İstanbul gibi görkemli bir tarihi başkent karşısında, Ankara'nın başarıyla imar edilerek onunla yarışan bir kent haline getirilmesi kolay değildir. Yeni yönetim başkenti naklederek kendisini böyle zor bir imtihana sokmaktadır (Tekeli, 2002).

Kent, 1920'li yılların son dönemlerine kadar bütünsel bir planlama yaklaşımından yoksun, parçacı bir planlama yaklaşımıyla imar edilmeye çalışılmıştır. 1920'lerin ilk yarısında kent yönetimine yönelik düzenlemeler yapılmasına karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olan 1882 tarihli Ebniye Kanunu yürürlükteydi. Modern şehir planlama disiplini ile ilgisi olmayan bu kanun, sadece kentteki yapılar ve sokaklarla ilgilidir. Osmanlı döneminde kalma kurumsal ve yasal yapıyla kent yönetimini sürdürmek ve yeni, modern bir kent yaratmak olanaklı değildir. Bu nedenle, 1924 yılından itibaren hızla birçok girişim başlatılmıştır. Başkent Ankara'nın imarına yönelik olarak, öncelikle kent yönetimi, bir şehreminliği haline getirilmiştir. Yine aynı yıl Lörcher'e bir Yenişehir planı hazırlanmıştır; Gazi Çiftliği oluşturulmaya ve yeni konut alanları için kamulaştırma faaliyetlerine başlanmıştır. Artan nüfus karşısında, çağdaş bir kent oluşturabilmek için kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılması gerektiği açıktır.

Kentler için plan yaptırma zorunluluğu, 1930 tarihli Belediye Yasası ile gelmiştir. Ancak genç Cumhuriyetin başkenti Ankara'nın gelişme sorunları 1928 yılında Ankara İmar Müdürlüğü'nün kurulmasını ve

aynı yıl uluslararası platformda bir Ankara İmar Planı yarışmasının yapılmasını gerekli kılmıştır. Ankara kenti imar planı yarışması, o dönemdeki kent yönetimi (Şehremaneti kadrosu) tarafından hazırlanan bir 'istekler listesi' ile yönlendirilmiş; kentin gelişmesine yönelik belirli sınırlamalar bu listede (şartname) tanımlanmıştır. Başkent Ankara için hazırlanması istenen plandan beklentiler, öncelikle yarışma öncesi dönemde oluşmuş yapı ve sokakların korunmasını içermektedir. Kentte varolan ve önerilecek serbest sahalara da (açık ve yeşil alanlar) büyük önem verilmektedir. Örneğin, kentin büyük parkı olan Hayvanat Bahçesi Atatürk Orman Çiftliği yakınında konumlanacaktır. Elli yıl sonrası için 250.000-300.000 kişi dolayında nüfus artışı öngören kent yönetimi, kent formunun bundan sonraki gelişimini tayin edecek esasları bu anlamda belirlemektedir.

Jansen Planı

Alman planıcı Hermann Jansen'in planı şartnamede belirlenen esaslara en uygun çözümleri içermektedir. Böylece, Ankara İmar Planı 1928 yılında Hermann Jansen tarafından hazırlanır. Planda açık ve yeşil alanlarla yapıli alanlar arasında denge kurulmasına önem verilmiş; yeşil alanların sürekliliği sağlanmıştır. Bu anlamda öngörülen geniş yeşil alanlar arasında yeşil koridorlarla bağlantılar oluşturulmuş; kentte güçlü bir yeşil sistemi kurulmuştur. Kuşkusuz yeşil sisteminin oluşturulmasında Ankara'nın topoğrafik yapısının sunduğu olanaklar önemlidir. Kent merkezine ışınsal biçimde saplanan vadiler sistemi, yeşil bütünlüğünün oluşturulmasında önemli bir rol oynar.

Jansen, bir kentin varolan dokusunun doğal topoğrafik özellikler dikkate alınarak geliştirilmesine önem veren bir planlama yaklaşımına sahiptir. Doğal ve tarihi çevreler onun tarafından özellikle vurgulanır. Bu anlamda Ankara Kalesi ile yeşil ilişkisi de öne çıkarılmaktadır. Jansen planına göre, Çubuk Çayı vadisi, İncesu vadisi, Bent deresi gibi geniş, açık ve yeşil alanlar rekreasyon ve dinlenme alanları olarak düzenlenecektir. Planda, bu alanlarda yüzme havuzlarının ve çeşitli spor faaliyetlerinin yer alması öngörülür. Ayrıca bir kent parkı olarak düşünülen Gençlik Parkı'nda park alanının 1/3'ünü kaplayan bir havuz tasarlanmış; Stadyum ve Hipodrum ise büyük alan kullanımlı spor sahaları olarak öngörülmüştür (1929 tarihli Yarışma Planı Raporu).

Jansen planında açık ve yeşil alanlara böylesi bir önem verilirken, konut alanları için düşük yoğunluklu, genellikle bahçeli evlerden

oluşan bir doku önerilir. Ankara'nun topoğrafik özelliklerinin yarattığı kent silüeti, kat yükseklikleri sınırlanarak korunmakta; Hacettepe, Kale ve İsmet Paşa tepelerinin konutla dolmaması için, buraları bakı noktaları ve yeşil alan olarak önerilmektedir (Öztan, 1978).

Açık ve yeşil alanlar açısından oldukça duyarlı bir plan olan Jansen planı, ne yazık ki dönemin yönetimleri tarafından gerektiği gibi uygulanamamıştır. Plancının yer yer abartılmış yeşil özlemi, İmar yönetiminin ısrarla kırpılmış, gerçekleştirilmemiş, ya da yapılaşmaya açılmıştır. Bu negatif davranışların gerekçesi, yeşil alanların planda öngörüldüğü gibi uygulanmasının parsel ölçeğinde sorunlar yaratacağıdır. İyisi mi, yeşil alanları baştan daraltarak ve planı değiştirerek bu sorundan kurtulmalı ve nüfuzlu kişilerin arsaları yeşil alandan çıkarılmak üzere küçültülmelidir (Tankut, 1990). Böylece çağdaş bir kent yaratma projesi olarak başlatılan Ankara İmar Planı, uygulama aşamasında, planda öngörülenden daha yoğun yapılaşma talepleri ile karşılaşmış ve yıpratılmıştır. Kuşkusuz bu talepler beklenenden çok daha hızlı artan nüfusla da ilişkilidir.

Uybadin-Yücel Planı

Jansen planında Ankara kenti için öngörülen 300.000 nüfus hedefine, daha 1950'li yılların başlarında ulaşılmıştı. Başka bir deyişle, Ankara, 50 yılda ulaşacağı düşünülen nüfus düzeyine 25 yılda ulaşmıştı. Jansen'in devreden çıktığı ve hazırladığı planın İmar Müdürlüğü tarafından görece daha kolay değiştirilebildiği 1939 sonrasında, hızla nüfusu artan ve gecekonduları yoğunlaşan Başkentte spekülatif eğilimler daha da körüklenmiş; 1950'lerin ilk yarısı sona erdiğinde, planı olduğu halde sanki plansız gelişmiş izlenimi bırakan Ankara için yeni bir imar planı hazırlamak kaçınılmaz olmuştu (Bademli, 1986).

Ankara İmar Müdürlüğü 1955 yılında uluslararası bir yarışma açtı. Bu yarışmayı Raşit Uybadin ve Nihat Yücel'in hazırladığı proje kazandı. Uygulama İmar Planı 1957 yılında onanan Uybadin-Yücel planı, güncel gelişmelerin yönlendirdiği ve sınırlı bir çerçeveye sahip bir plan olarak değerlendirilir. Plan, gelecek gelişmeleri öngörme ve yönlendirme özelliklerinden yoksundur. Öncelikle kentin gelecek 30 yılda 750.000 nüfusa ulaşacağı varsayımıyla hazırlanmıştır. Oysa, Ankara kenti bu nüfusa 1965 yılından önce ulaşmıştır. Yarışma öncesi 'İmar Komisyonu'nun 1953 yılında hazırladığı belgeye göre açık ve

yeşil alanlar açısından durum, bugünkünden çok daha parlaktır. Şöyle ki; kişi başına düşen park ve çocuk bahçesi 12,14 m² olmakla birlikte, bu alanların kent içindeki dağılımı çok dengesizdir. İkinci yarışmayı yönlendirecek olan bu raporda açık ve yeşil alanların m² olarak ne olması gerektiğine ve dağılımına ilişkin tutarlı bir öneri bulunmamaktadır. Açık ve yeşil alanlarla ilgili olarak yarışmacılardan istenenler özetle, parklar, çocuk bahçeleri, bölge spor sahaları, yüzme havuzları, lunapark, nebatat ve hayvanat bahçeleri için yer ayrılmasıdır (Değirmencioğlu, 1997).

Uybadin-Yücel planıyla Ankara, o günkü belediye sınırları içinde sıkışmış kuzey-güney ve doğu-batı ana akslarını içeren bir ulaşım şeması üzerinde, yağ lekesi formunda gelişen, tek merkezli ve oldukça yoğun bir kent olarak tasarlanmıştır. Tanımlanan sınırlar içindeki planlama yaklaşımı, belediye ve plan sınırları dışında kaçak yapılaşmaya yol açarken; kent içinde yoğunluk taleplerini artırmıştır. Bu anlamda, kuzey-güney doğrultusuna yüklenerek Ulus-Kızılay merkezlerinin aşırı yoğunlaşmasına yol açtığı (Sancaktar, 2003) belirtilebilir. Örneğin Kurtuluş Parkı içinde sürekli hizmet verecek lunapark önerilmiş, Sıhhiye'deki Abdi İpekçi Parkı'nın yerine Belediye Sarayı düşünülmüş, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi karşısında yüksek bloklar ve Atatürk Bulvarı'na alternatif yollar tasarlanmıştır. Ayrıca Jansen planının getirdiği açık ve yeşil alan sistemini bozan, bir takım öneriler de getirilmiştir (Uzel, 1991). Planda olumlu sayılabilecek öneriler, Ankara Çayı vadi tabanında bir Olimpiyat Sitesi ve İncesu vadisinde İncesu barajı ile hayvanat bahçesi ve rekreasyon alanları önerileridir. Ayrıca Atlı Spor Klübü ve Golf Sahası için Söğütözü'nde yer ayrılmıştır. Bu özellikleri ile plan raporuna göre kişi başına 32.2 m² yeşil alan düşmekte, kentsel yeşil alan ise 12 m² yi bulmaktadır. Ancak bu değerlere hiçbir zaman ulaşılammıştır (Uzel, 1991).

Kuşkusuz planların başarısızlığı sadece planlama yaklaşımlarının içerikleriyle açıklanamaz. Hızlı nüfus artışı ve göç, kentleşme sürecinin dinamiklerini oluştururken, boyutları kolaylıkla öngörülemeyen kentsel gelişmenin belirleyicileri olmuştur. Unutulmamalıdır ki, Ankara'nın ilk gecekondularını yasalığa kavuşturan, 5218 sayılı (ilk) af yasası 1948 tarihlidir. Bu, aynı zamanda kentte oluşan kaçak yapılaşmanın devlet tarafından taranması anlamına da gelir ve daha sonra yeni yasalarla affın kapsamı genişletilecektir. Diğer taraftan, 1965 yılında kabul edilen 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun getirdiği parselde tek yapıda çok sahipliliği sağlayıcı 'kat mülkiyeti' kavramı ve

1968 tarihli Bölge Kat Nizamı Planı orta sınıfların kent içindeki yüksek arsa maliyetlerini karşılamasına olanak vermiş ve yüksek yoğunlukta konut alanlarının oluşumunun yolunu açmıştır.

1960'larda başkent Ankara için yeni planlama girişimlerinin kaçınılmaz hale gelmesi, Ankara'nın beklenmeyen hız ve türde kentsel gelişmeleri spekülâtif girişimlerin yoğunluğu ve eldeki planın niteliklerinden olduğu kadar; planı uygulamakla yükümlü olan Ankara İmar Müdürlüğü ile kentin ve sorunlarının sahibi olan Belediye arasındaki uyumsuzluktan da kaynaklanmaktadır (Bademli, 1986).

Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu (AMANPB) ve Ankara 1990 Nazım Planı

Hızlı ve sağlıksız kentleşme sürecinde, büyük kentlerin gelişimine ilişkin ortaya çıkan sorunların ölçeği, kent düzeyinde yeni kurumsal yapılanmaları gerektiriyordu. Öte yandan dünyada ve Türkiye'de kent planlarının yarışmalarla yaptırılmasının sakıncaları ortaya çıkıyordu. Ankara'da özellikle belediye sınırları dışındaki kentsel gelişmeleri yönlendirecek yeni bir plan hazırlanması gerekliydi. Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu (AMANPB), 1969 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'nca bu koşullarda kuruldu. AMANPB, 1970-1975 yılları arasında yürüttüğü kapsamlı Ankara araştırmaları sonunda 20 yıl perspektifli bir Nazım Plan şeması geliştirilmiş ve 1982 yılında 'Ankara 1990 Nazım Planı' olarak onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Sancaktar, 2003).

AMANPB'nun Nazım Plan kararlarıyla uygulamaya yansıttığı önemli politikalar öncelikle kentin varolan alanı içinde yoğunlaşmasının denetlenmesi; yeni kentsel gelişimin Eskişehir ve İstanbul yolları ile tanımlanan batı koridorlarına yönlendirilmesi ve bu yönlendirmede kamu eli ile arsa stoku yaratarak kentsel gelişmede kamunun etkin rol alması olarak özetlenebilir (Altaban, 1986).

Hazırlanacak plana yönelik olarak, yerleşime uygun alanların saptanması amacıyla, metropoliten alan içinde doğal çevreyle ilgili yapılan araştırmalar peyzaj özelliklerini de kapsamaktadır. Yeşil alanların çok yetersiz olduğu saptaması üzerine, bunun için yapılacak en önemli işin yeşil alanların miktarını nüfusla orantılı bir biçimde yükseltmek olduğu belirtilir (Uzel, 1991). Ayrıca açık ve yeşil alanlarla ilgili olarak alınan koruma kararları da önemlidir. Bunlardan ilki,

Ankara kent lekesi yanındaki İmrahor-İncesu vadisi, Çubuk-I ve Bayındır baraj gölleri ile Mogan gölü ve çevrelerinin korunması ve değerlendirilmesine yönelik tedbirleri içerir. İkincisi bir kuşak uzakta-ki vadiler (Nenek, Ravlı, Hatip, Lalahan), dağlar (İdris, Hüseyin Gazi, Elmadağ) ve barajların (Kurtboğazı) korunmasına yöneliktir. Son olarak, gelişme koridorları arasındaki alanların rekreasyon potansiyeli açısından geliştirilmesi de öngörüldür. (Değirmencioğlu, 1997)

Ankara 1990 Nazım Planının vadileri kentsel yeşil alan olarak değerlendirme yaklaşımı, kentte bir yeşil kuşak oluşturma süreci olarak da düşünülmektedir (Burat, 2000). Vadilerde (İmrahor- İncesu, Dikmen, Hatip Çayı, Macun) yerleşimin önlenmesi ve bu alanların rüzgar koridorları olarak değerlendirilmesi, kentin 1970'lerden beri sıkıntısını çektiği hava kirliliğine çözüm olurken, kentliler için de rekreasyon ve dinlenme alanları oluşturacaktır. Yeşil kuşak aynı zamanda kamu alanlarında plansız gelişmeyi de önleyecek bir planlama aracı olarak görülmektedir. Bunların yanı sıra, kentin büyük açık alan ihtiyacının karşılanabilmesi için Atatürk Orman Çiftliği, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Hacettepe-Beytepe kampüslerinin uygun kısımlarının planlanarak halkın kullanımına açılması da öngörülmektedir. 1990 planında İncek-Taşpınar aksı, Çayyolu ve İvedik de yeşil kuşak olarak tanımlanmaktadır.

1990 Nazım Planından sonra gerçekleştirilen Ankara Çevre Otoyolu, Nazım Plan kararlarından tamamen bağımsız yerseçimleri yapılmasına yol açmıştır. Diğer taraftan kısa zamanda yapılan Nazım Plan değişiklikleri ile ilave nazım planları, ruhsatsız konut alanlarının (gecekondu) düzenlemesine yönelik İslah İmar Planlama çalışmaları, belediye mücavir alan sınırı dışındaki parçacı "mevzi plan" yaklaşımları ve kaçak yapılaşmaların kontrol edilmemesi sonucu, Ankara 1990 Nazım Planı da yetersiz hale gelmeye başlamıştır (Sancaktar, 2003).

2015 Yapısal Plan Önerisi

1980'li yılların ortalarında Ankara'daki kent planlama çerçevesi önemli ölçüde değişmiştir. 1980'li yılların sonunda AMANPB kapatılmış; plan yapma, onama ve uygulamaya yönelik yetkiler Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne aktarılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen önemli kurumsal ve yasal düzenlemelerin başında Büyükşehir Belediyelerinin kurulması gelirken, 3030 sayılı yasa ile yeni bir

belediye yönetimi düzenlemesinin gerçekleştirilmiş olması önemlidir. Bunun yanı sıra, planların yapım, uygulama ve denetim aşamalarını düzenleyen 3194 sayılı İmar Kanunu 1985 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda yerleşmelerin çevre ve sağlık koşullarına uygun oluşumunu sağlamak için, 18.madde ile 'düzenleme ortaklık payı' artırılmaktadır. Böylece yol, meydan, park, yeşil saha gibi kentsel servisler planlarda rahatlıkla yer alabilecektir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Ankara kentsel ulaşım çalışmasına veri oluşturmak için, gelecekteki kent formuna ilişkin önerilerin geliştirildiği 2015 yapısal planı ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyelerinden oluşan bir grup tarafından hazırlanmıştır. Bu yapısal planın bir politikalar demeti olarak düşünülmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır (Tekeli v.d., 1986).

2015 Yapısal Plan önerisi, kentsel gelişmenin varolan ve 1990 planı ile önerilen kent lekesinin de dışında yer alması (desantralizasyon) ilkesini temel almaktadır. Yeni gelişmeler İstanbul ve Eskişehir yolları boyunca 30-50'ci km'lere uzanan batı koridorunda yer seçecek istihdam olanakları ile birlikte düşünülecek bu yeni yerleşmelerin nüfusunun 300.000'i geçmemesi sağlanacaktır.

Desantralizasyon politikasının sekizinci önerisi yeşil kuşağa ilişkindir. Ankara'da 1990 planı ile kurulmakta olan yeşil kuşağın hava akımları doğurması için kalınlığının 8-10 km genişliğe getirilmesi önerilmektedir. Ayrıca bu kuşağın, olabildiğince vadileri izleyen, sürekli yeşil bantlarla kent merkezine doğru uzatılması gerektiği öneride belirtilmektedir (Tekeli v.d., 1986). Kamu kuruluşlarının elindeki alanların yanı sıra, özel mülkiyetteki alanlardan da yararlanabilmek için de bir yeşil kuşak yasası çıkarılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu dönemde Ankara'nın vadileri için yerel yönetim de bazı kararlar alır. Bunlardan biri 1984'te İmar Müdürlüğü Planlama Şubesi bünyesinde, mahalle ölçeğinde açık ve yeşil alanlar sistemini kurmak amacıyla, 'Yeşil Alan ve Çevre Düzenleme Bürosu' kurulmasıdır. Bu büronun çalışma konuları öncelikle Portakal Çiçeği, Papazın Bağı ve Dikmen Vadisi ile ilgili olacaktır. İkincisi, 1985'te yeşil kuşağın kent içi uzantıları olarak değerlendirilen Papazın Bağı, Seymenler Parkı, Botanik Bahçesi ve Dikmen Vadisi gibi alanlara Portakal Çiçeği Vadisinin de park olarak düzenlenerek katılmasıdır.

2025 Makroform Önerisi

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde başlatıldıktan sonra, veriler temel alınarak sınırları Ankara il bütününe genişletilen ve 2025 yılını hedef alan bir plan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanarak onanmıştır. Bu çalışmada iki temel soru ele alınmıştır. Bunlar metropoliten alan ve il sınırları içinde korunacak bölgelerle, bu bölgelerin nasıl korunacağını belirlenmesi ve kent makroformunun nasıl şekilleneceğinin saptanmasıdır (Değirmencioğlu, 1998). Bu kapsamda Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan raporda belirtilen yeşil alan kriterlerine değinmek anlamlı olacaktır. Raporda kişi başına ayrılacak yeşil alan standardı belirlenerek, doğal ve çevresel değerlerin Özel Proje Alanları olarak kentsel açık ve yeşil alanlar sistemine kazandırılması öngörüldürken, Atatürk Orman Çiftliğinin de bu alanlardan biri olması önerilmektedir. Uydu kent yapılanmalarını temel alan bir yaklaşımla hazırlanan bu planda, Batıkent'e yakın geçmesi nedeniyle kuzeye kaydırılan çevre yolu, yeşil kuşağı parçalamaktadır.

Metropoliten Alan Kent Bütünü Yerleşik Alanı ve Gelişme koridoru içinde yapılaşmamış ancak spekülative gelişmelerin yoğunlaştığı alanların (Macun Deresi çevresi, Çubuk Çayı, Büyükesat Vadisi ve çevresi, İmrahor Vadisi v.b.) tanımlı, aktif işlevlerle korunup geliştirilmesi vurgulanırken, rüzgar koridorlarının da desteklenmesi istenmektedir. Yapılaşmış konut alanlarında yeşil sistem bütünlüğünü korumak, sokak-komşuluk ilişkilerini geliştirmek ve açık alanlar oluşturabilmek amacıyla yaya öncelikli sokak düzenlemelerinin özendirilmesi de belirlenen kriterler arasındadır (Sancaktar, 2003).

Burada belirtilmesi gereken bir nokta, içinde bulunduğumuz son dönemde kentin yönetimi ve kentsel gelişim açısından çok önemli kurumsal ve yasal değişimlerin gerçekleşmekte olduğudur. Belediyelerin, Büyükşehir Belediyelerinin, İl Özel İdarelerinin yeniden yapılanmasına yönelik kurumsal düzenlemelerden, kentsel dönüşümü denetleyen yasal düzenlemelere ve İmar ve Planlama Kanunu'na değin çok önemli yapılanmalar hızla değişmektedir. Henüz gerçekleşme aşamasında olan bu kurumsal ve yasal değişimlerin kentin gelişimi ile açık ve yeşil alanlar üzerindeki etkileri zamanla izlenebilecektir.

Sonuç Yerine

Başkent Ankara için yapılan planlarda öngörülen açık ve yeşil alanlar, bu kentteki toplumsal etkileşimin mekanlarıdır. Planların açık ve

yeşil alanlara yaklaşımı, kentsel gelişmeye genel yaklaşımlarının özünü oluşturmaktadır.

Bir başkentin oluşturulması olarak tanımlanabilecek 1930'lardaki ilk Ankara kent planlama deneyiminin, genç Cumhuriyet'in diğer kentlerine örnek olması düşünülmüştür.

Doğal olarak Ankara kentinin açık ve yeşil alan sorunları, Türkiye'deki kent planlamasının sorunlarından soyutlanamaz. Varolan kurumsal ve yasal eksiklikler ile planlamaya olumsuz yaklaşım, Ankara'da ve açık ve yeşil alanlar konusunda kendini göstermektedir. Planlama sürecini etkileyen politik girişimler, gecekondu afları ve kat artırım kararları, rant odaklı kentsel dönüşüm, İmar Kanunu'nun elverdiği açık ve yeşil alanları da yok etmeye neden olan yasal uygulamalar kuşkusuz Ankara ve diğer kentler için yapılan planların yeterli düzeyde uygulanabilmesi açısından önemli tehditler oluşturmuştur.

Belirtilmesi gerekir ki, Ankara için hazırlanan tüm planlarda açık ve yeşil alanlara belli bir önem verilmekle birlikte, ilk plan olan Jansen planı ile metropoliten alan için Ankara Nazım Plan Bürosu tarafından hazırlanan planda önemli bir açık ve yeşil alanlar sistemi oluşturma gayreti vardır. Uybadin-Yücel planının uygulanma biçimi, Jansen planında öngörülen yeşil alanları korumadığı düşünülürken, ODTÜ çalışma grubunun 2015 yılı hedefli plan önerisinde de Ankara için bir yeşil sistemi belirlendiği ve bu sistemle kentin çevresinde bir yeşil kuşak oluşturulması amaçlandığı vurgulanmalıdır.

Ankara'daki planlama deneyimi süreci vadileri, her dönemde kentsel yeşil alan sisteminin bir parçası olarak görmüştür. Ancak, Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisi projeleri bu yaklaşımı getirdiği model ile değiştirmiştir. Bunun yanı sıra, Atatürk Orman Çiftliği'nin en azından son dönemlere kadar belirli alan kayıplarına karşın korunmuş olması, Ankara açısından önemlidir.

Basit bir gözlemlerle Ankara kentinin farklı parçalarının açık ve yeşil alanlar açısından, geliştikleri dönemin planlama yaklaşımlarını yansıttığı izlenebilir. Bu anlamda erken planlama dönemlerinde oluşturulmuş kent parçalarındaki açık ve yeşil alan sisteminin kentlinin gereksinim ve kullanımı gözetilerek oluşturulduğu, ancak bu alanlardaki yeşil sürekliliğin daha sonraki dönemlerde sürdürülemediği dikkatli bir gözlemci tarafından hemen saptanacaktır.

Kaynaklar

Altaban, Ö. (1986), 'Ankara Kentsel Alanının Doğal Çevreye Yayılımı', İ.Tekeli vd., *Ankara: 1985'den 2015'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Gn.Md. Yayını, Ankara, 126-148.

Bademli, R. (1986), 'Ankara Kent Planlama Deneyi ve Ulaşılan Sonuçlar', İ.Tekeli vd., *Ankara: 1985'den 2015'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Gn.Md. Yayını, Ankara, 105-114.

Burat, S. (2000), 'Green Belt as a Planning Tool and Green Belt of Ankara', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Programı, Ankara.

Değirmencioglu, N. (1997), 'Açık ve Yeşil Alanların Mevcut İmar Planlama Pratiğinde Kent Makroformuna Yansıması ve Peyzaj Mimarlığı Açısından Ankara Örneğinde İrdelenmesi', Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.

Değirmencioglu, A. (1998), '1923'den Günümüze Ankara İmar Planlarının Açık ve Yeşil Alanlar Açısından İrdelenmesi', Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.

Öztan, Y. (1978), 'Ankara'ya Gecekondu Kuşağı mı, Yeşil Kuşak mı?', *Milliyet*, 12 Kasım 1978.

Sancaktar, E. Ç. (2003), 'Ankara Metropoliten Alanı için Açık ve Yeşil Alan Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma', Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.

Tankut, G. (1990), *Bir Başkentin İmarı / Ankara: (1929-1939)*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Tekeli, İ. (2002), 'Selçuklu Döneminde Türkleşmesi sonrasında Ankara'nın Gelişimi', *Ankara Mimarlık Rehberi* içinde, T.C.Kültür Bakanlığı ve Türk Serbest Mimarlar Müşavirler Derneği Yayını, Ankara, 1-7.

Tekeli, İ. vd. (1986), *Ankara: 1985'den 2015'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Gn.Md. Yayını, Ankara.

Uzel, A. (1991) 'Ankara için Hazırlanan İmar Planlarında Yeşil Alan Yaklaşımı ve 2000'li Yıllar', *Peyzaj Mimarlığı*, 91/2 (30), 37-41.

4. Bölüm

1980 SONRASI ANKARA KENTİ DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ

**TOPLUMSAL-MEKANSAL
FARKLILAŞMAYI
HARİTALAMAK:
1990 SAYIMINDAN
ANKARA
MANZARALARI**

Murat Güvenç

Giriş

Üretim, tüketim, taşıma ve iletişim kanallarımız, bildiğimiz dünya her zaman daha iyiye yönelik olmasa da hızla dönüşüyor. Bu süreç mekan plancılarını geleneksel kuramsal ve yöntembilimsel aletlerle kavramsallaştırılması güç yeni mekansal oluşumları temsil, kavram-sallaştırma, izleme, ve yönlendirme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakıyor. Sonuçlar ortaya çıktığında çoğu kez geç kalınmış oluyor.

Türkiye’de de planlama pratiği belediye sınırlarının genişletilmesi, kentsel-bölge oluşumları sonucu geleneksel araçlarla izlenmesi güç temsil problemleriyle karşı karşıyadır. Planlama eğitimi veren kurumların önümüzdeki on yıllarda bu temsil sorununu müzmin zaman baskısı altında yerel koşullara ve farklılıklara duyarlı biçimde çözmeleri gerekiyor. Bu kısa yazıda durumun görüldüğü kadar “umutsuz olmadığını”, hızla gelişen keşifsel çözümleme araçlarının planlama eğitimine ve stüdyo çalışmalarına hız kazandırabileceğini, bu açıdan ilginç çözüm fırsatları oluşturduğunu göstermeye çalışacağım. Temsil problemi ve keşifsel çözümlemenin özelliklerine ilişkin özetten sonra yaklaşımın katkısı 1990 yılında Ankara toplumsal coğrafyasına ilişkin üç örnek üzerinden tartışıldı.

Yerel Profillerin Temsili: Hasıraltı Edilen Bir Temsil Problemi

Kategorik değişkenlerin şekillendirdiği yerel profillerin temsili bilen ancak suskun kalınarak geçirilen bir temsil sorunudur. Yedi ve fazla renk içeren haritaların değerlendirilmesinde karşılaşılan bilişsel sorunları bilen haritacılar karmaşık sentez haritaları yerine basit ancak okunaklı haritalarla yetinirler. Kent araştırmalarına önemli katkı sağlayabilecek eğitim, köken, meslek, sektörel istihdam, hane büyüklük profilleri bu nedenle haritalanmaz. Tek tek değişkenlerin dağılımını gösteren basit haritalar ise kent araştırmacılarının sorularını yanıtlamakta çoğunlukla yetersiz kalır. Dolayısıyla kolayca üretebildiğimiz haritalar ile haritalanmasını istediklerimiz arasında önemli bir fark vardır. Temsil sorunu haritalanabilen ile haritalanması istenen arasındaki farktan kaynaklanır. “Değişmeden taşınabilir” yöntemler sunmakta yetersiz konvansiyonel yaklaşımın tersine, bu sorun keşifsel çözümleme teknikleriyle kolayca çözülebilmekte, temsil etkinliği bir uygulamadan diğerine değişmemektedir.

Yerel Yapıların Toplumsal Mekandaki Konumları veya Nokta-Profiller

Keşifsel çözümleme geniş bir yöntem yelpazesini kapsar.¹ Bu yazıda bu geniş yelpazenin sadece bir ögesi, "Correspondence" çözümlemesinin (CÇ) katkılarını tartışacağız. CÇ kategorik veri tabanlarına uygulanan bir tür faktör analizidir. Çapraz tablolar, sıra ve kolonları **nokta-profillere** dönüştürülerek **indirgenir**. Her sıra (sütun) profili tek bir nokta-profil aracılığıyla temsil edilir. Nokta-profilin "Correspondence" haritasındaki konumu, temsil ettiği profilin yapısına bağlıdır. **Benzer** profiller birbirine **komşu**, **karşıt** profiller birbirine uzak noktalarla temsil edilir. Bu yaklaşım beş açıdan ilginç kolaylıklar sağlar. İlk olarak ayırtedici yeteneği düşük kategorilerle anlamlı toplumsal-mekansal farklılaşma çözümlemeleri gerçekleştirilebilmektedir. Çoğu toplumbilimci nakkaş ile dökümcünün, işverenle zenaatkarın, genel müdürle odacısının, sıra memuruyla uzmanının birlikte yer aldığı genel kategorileri -bırakınız haritalamayı- duymak bile istemez. Bu, kuşkusuz, anlaşılabilir bir tepkidir. Ne var ki, CÇ genel kategorilerin neden olduğu temsil sorunlarını hafifletmekte, ufuk açıcı çözümleme fırsatları doğurmaktadır. Bu ilginç özellik sayesinde şimdiye kadar çok sınırlı bölümü değerlendirilen nüfus, bina, sanayi, işyeri ve tarım sayımları "sıfır yatırımla" katmanlaştırılıp haritalanabilecek, azalan akademik getiri sarmalına girmiş kent araştırmalarına yeni bakış açıları ve devingenlik ve yerel bilgi birikimine hız kazandırabilecektir. Yüksek çözünürlük, okunaklı harita üretiminin mümkün olması, ayrıntılı değişkenleri katmanlaştırma, toplumsal-mekansal farklılaşmanın perdelenmiş veçhelerini saptama olanağı sağlar. Okunurluk ile gözlem birimi sayısı arasındaki ters yönlü ilişkinin ortadan kalkması ile işlevsel sınırları idari sınırların çok ötesine taşan kentsel bölge oluşumlarını temsil ve izleme olanağı doğmuştur. Temsil etkinliğinin probleme-özü olmaması sayesinde tüm coğrafi tabloları aynı başarıyla indirgeme olanağı ortaya çıkmıştır. Profillerin yapısına ve ağırlığına duyarlı ölçeklendirme küçük-büyük, yoğun-seyrekle gözlem birimlerini birlikte kullanma mikro-makro, genel ile yerel çözümlemeleri birlikte yürütme olanağı sağlar (Bertin 1983). Sayılanlar hiç kuşkusuz önemli avantajlardır. Ne var ki "pas-tanın kanıtı tarifinde değil tadındadır" ilkesi bu uygulama açısından

1. Optimal ölçeklendirme, çok boyutlu ölçeklendirme, bi-plot yaklaşımı basit ve çoklu Correspondence çözümlemesi, kendi kendini düzenleyen (öğrenen) haritalar vb.

da geçerli. Sayılanların geçerliliği aşağıdaki örnek uygulamalar üzerinden sınanabilecektir.

1990 Sayımından Ankara Manzaraları

1990'da Ankara Büyükşehir sınırları içerisindeki 365 mahallenin iktisadi etkinlik ve köken profillerine ilişkin üç örnek uygulama gerçekleştirilmiştir. Birinci ve ikinci örnekte Ankara mahallelerinde istihdam profili farklılaşması, üçüncü örnekteyse doğum yerleri itibariyle nüfus tablosu üzerinden tanımlanan köken profilleri ele alınmaktadır.

1990 Sayımında Ankara Mahallelerinin İstihdam Profilleri

Bu örnekte DİE'nin tek basamaklı faaliyet kodlarının şekillendirdiği istihdam profilleri incelenmekte, beyaz ve mavi yakalı yoğun bölgeler, bu kesimlerin birlikte yoğunlaştığı geçiş bölgeleri, metropoliten çepere özgü istihdam profilleri açığa çıkarılmaktadır.

1990 Ankara'sında tarım çalışanlarının % 70'inin, toplam istihdam payı içinde %14'le sınırlı iki kümede kümelenmesi metropoliten çeper ve ana kentin istihdam profilleri arasında çarpıcı bir karşıtlık oluşturmaktadır (Çizelge 1). Metropoliten çeperde iki farklı istihdam profili gözlenmektedir. Kurum hizmeti çalışanlarının %39'u, toplum hizmetlerinde çalışanların %28'i uzun eğitim gerektiren sektörlerin yoğun temsil edildiği istihdam payında %22'yle sınırlı bir kümede toplanmıştır. Bu kümede "imalat", "inşaat", "ulaştırma" vb. *genelde* kolay girilen iş kolları *seyrek* temsil edilir. *Beyaz yakalı*, karakteri tartışma götürmeyecek kadar açık bu kümenin yanında, beyaz ve mavi yakalı işgücünün birlikte yoğunlaştığı geçiş bölgesi ile mavi yakalı işgücünün tek başına yoğunlaştığı bölgeler yer alır. Metropoliten çeper ve ana kentte gözlenen istihdam profilleri karşıtlığı mavi ve beyaz yakalı işgücünün kent içi dağılım kalıpları arasındaki farklılaşma "Benzemezlik Gösterge"² değerlerine yansır.³

2. Benzemezlik göstergesi kent sosyolojisinin görgütöl çözömlleme araçları arasındadır. 0-1 aralığında değışen gösterge toplumsal tabakalar arasındaki segregasyon düzeyini ölçer. Göstergenin üst sınırı (1) segregasyonun en üst düzeyini (apartheit anlamında) alt sınırı (0) ise bütönlöşmeye (integration) işaret eder.

3. Metropoliten çeper ile anakent istihdam profilleri arasındaki karşıtlık tarım ve madencilik ile diğeri iş kolu çalışanları arasındaki yüksek segregasyon şeklinde karşımıza çıkar. "inşaat", "ulaştırma", ve "tanımsız işler" ile "kurum ve "toplum hizmetleri" arasındaki görece yüksek BG değeri mavi-beyaz yakalı istihdamın kent içi dağılımındaki farklılaşmaya işaret eder (Tablo 1).

Sektörler	K Hz*	T Hz**	T Pr***	İmalat	Tanımsız	İnşaat	Ulaştırma	Yerel	Maden	Tarım
K Hz	0	0,12	0,17	0,29	0,21	0,30	0,23	0,33	0,78	0,84
T.Hz	0,12	0	0,19	0,24	0,21	0,25	0,21	0,27	0,74	0,79
T.Pr	0,17	0,19	0	0,13	0,04	0,13	0,08	0,22	0,71	0,78
İmalat	0,29	0,24	0,13	0	0,10	0,11	0,14	0,23	0,69	0,78
Tanımsız	0,21	0,21	0,04	0,10	0	0,10	0,06	0,19	0,68	0,76
İnşaat	0,30	0,25	0,13	0,11	0,10	0	0,08	0,15	0,61	0,70
Ulaştırma	0,23	0,21	0,08	0,14	0,06	0,08	0	0,1	0,60	0,70
Yerel	0,33	0,27	0,22	0,23	0,19	0,15	0,14	0	0,51	0,56
Maden	0,78	0,74	0,71	0,69	0,68	0,61	0,63	0,51	0	0,12
Tarım	0,84	0,79	0,78	0,78	0,76	0,70	0,70	0,56	0,12	0

* Kurum Hizmetleri; ** Toplum Hizmetleri ; *** Toptan ve Perakende Ticaret Konaklama.
Kaynak: DIE 1990 Nüfus Sayımı %5'lik Örneklemi üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 1: Ankara Büyükşehir 1990: İktisadi faaliyet kolu itibariyle segregasyon (Benzemezlik katsayı matrisi).

350 mahallenin istihdam profilinin sınırlı %31 bilgi kaybıyla katmanlaştırılması, çözümlemenin tekrarlanabilirliği, ilginç avantajlardır. Kategorinin ayırteci yeteneğinin düşüklüğü önemli bir yetersizliktir. Ne var ki, kent sosyolojisi açısından altın değeriindeki bu toplumsal mekansal karşıtıllara bakmadan sayım değışkenlerini ıskartaya çıkarmak, kabul edilemez bir israf ve veri kaybıdır Ancak iki basamaklı kodlarla yapılan ikinci alıştırma bu sorun önemli ölçüde hafifletilebilmektedir.

1990'da Ankara Büyükşehir Mahallelerinin İktisadi Profilleri: İkinci Alıştırma

DIE'nin kullandığı eleştiri konusu genel kategoriler kurumun tercihindən çok pratik nedenlerden kaynaklanır. Kaldı ki DIE talep edilirse çok daha ayrıntılı tablolar sunabilmektedir. Ne var ki, bu tabloları konvansiyonel tekniklerle indirgemek güçlüğü kent araştırmacıları ve

plancılarının ayrıntılı kategorilerden uzak durmasına yol açar. CÇ bu çetin sorunu iki aşamada çözer. Sürecin ilk aşamasında, öznetelikler, "mahallelerarası dağılım benzerliği", ikinci aşamada da gözlem birimleri, profil benzerlikleri üzerinden katmanlaştırılır.

Bu örnekte ilk aşamada 62 iktisadi etkinlik kolu aşağıdaki 14 blokta toplanmıştır.

1. Savunma
2. Tarım
3. Gıda
4. Tıp Hizmetleri
5. Mavi Yakalı işler (1. Blok)
6. Küçük perakendeci, tüccar ve üreticiler
7. Ev Hizmetleri
8. Komisyonculuk ve Toptan ticaret
9. Kamu Hizmetleri
10. Kurum Hizmetleri
11. Mavi Yakalı işler (2. Blok)
12. İyi tanımlanamayan etkinlikler
13. Haberleşme ve konaklama
14. Mavi Yakalı işler (3. Blok)

İlk alıştırmada sergilenemeyen nüanslar bu ayrıntılı örnekte açıkça ortaya çıkar. Apartman yaşamının "olmazsa olmazı" kapıcıların diğer hizmetlilerden farklı dağılımı, tıp ve savunma çalışanlarıyla diğer kamu çalışanlarının kentiçi dağılım farkı, kentte çok farklı dağılmış "mavi yakalı" alt gruplar, küçük esnaf ve üreticilerle büyük tüccar ve komisyoncuların dağılımındaki fark ayrıntılı çözümlemede açıkça ortaya çıkar. Mahalle istihdam profilleri altı başlık altında sınıflandırılabilir. Bunların ikisi metropoliten çeper, ikisi, beyaz yakalı ikisi ise mavi yakalı yoğun kesimlerdir. Savunma çalışanlarının dörtte üçü, tarım dışında kalan tüm işkollarının seyrek temsil edildiği, istihdam payı %7'yle bir kaç mahallede toplanmıştır. Çepere ilişkin ikinci kümede "savunma" çalışanları seyrek, tarım, tıp hizmetleri ve küçük üreticiler yoğundur. 1990'da savunma çalışanlarının %81'i, tarım çalışanlarının %67'si istihdam payı %12 'yle sınırlı az sayıda çeper mahallesinde kümelenmişti. Aynı şekilde büyük tüccarların %49'u, kurum hizmetlerinde çalışanların %44'ü, küçük üretici ve perakendecilerin %35'i, kamu çalışanlarının %32'si, "beyaz yakalı yoğunluğu" tartışılmayacak kadar belirgin, istihdam payı %25'le sınırlı iki kümesinde toplanmıştı. Beyaz yakalıları her iki kümede de yoğundur.

Ancak bu profiller “ev hizmetlilerinin” (kapıcılar) yoğunluğu üzerinden birbirinden ayrılabilirdi. Kapıcıların %47’si ‘Apartmanlar Ankara’sı’ şeklinde adlandırabileceğimiz Çankaya, Oran şehri ve Bahçelievler- Emek mahallelerinde yoğunlaşmıştır. Apartmanlardan çok dubleks sıra evlerin yoğun olduğu Konutkent-Çayyolu-Ümitköy, kuzeyde Batıkent kesiminde dikkat çekici düzeyde seyrektiler. Diğer deyişle, kapıcıların kent içi dağılımı arasındaki fark “apartmanlar Ankara’sını” “dubleksler Ankara’sından” ayıran bir ölçüte dönmüştür. Mavi yakalılar son iki kümede Sincan, Eryaman, Ostim ve Macunköy, Siteler ve Hüseyin Gazi, Balgat, Dikmen, Yukarı İmrahor (Birlik), Mamak ilçesinde ikili mahalle kümesinde kümelenmektedir. Kamu-tıp hizmetleri, mavi yakalı işler (1 ve 2 blok) ve tanımsız işler iki kümede de yoğundur. Kurum hizmetleri, komisyonculuk ve ev hizmetleri alanındaki seyrek istihdam düşük eğitim ve gelir düzeyini yansıtır. Çukurambar, Dikmen (Keklik Pınarı) değerlendirilmezse mavi yakalı profil Ankara’nın güneyinde temsil edilmez. Keçiören ve Mamak-Siteler çevresine özgü bu profilde beyaz yakalı işgücü dikkat çekici düzeyde seyrek temsil edilir.

Ankara mahallelerinin istihdam profillerine ilişkin ilk örnekte Oran şehri, Çankaya, Ümitköy, Batıkent ve Eryaman’ın istihdam profil farkları saptanamamış, bu mahalleler aynı lejant kategorisi altında yer almıştı. Oysa ayrıntılı kategorilerle yapılan çözümlemede Samsun-İstanbul geçişinin kuzey ve güneyin kesimleri arasındaki ve bu kesimlerin “kendi içlerindeki ” profil farkları belirginleşmektedir. Beyaz yakalı istihdam profilleri Ankara’nın güney, mavi yakalı profiller ise kuzey ve doğu kesiminde yoğunlaşmıştır. Harita 2’nin yansıttığı karşıtlık daha fazla yorum gerektirmeyecek kadar belirgindir. Bu başarılı bir pratik uygulamaya atıfla ayrıntılı kategorilerin sayısal, sözel ve kartografik temsile elverişli katmanlara, ilişki kategorilere dönüştürebileceği, ayrıntı düzeyi yüksek kategorileri ıskartaya çıkartmakta acele etmemek gerektiği söylenebilir.

1990’da Ankara’da Kadın Nüfusun Köken Profilleri

İlk iki örnek keşifsel çözümlemenin geçerliliği ve kent araştırmalarında kullanılabilirliği açısından cesaret verici olsa da, başarının probleme özgü olup olmadığını sınıamaz. Ankara’da kadın nüfusun köken profillerine ilişkin üçüncü örnekte, temsil etkinliğinin probleme özgü olmadığını, tüm coğrafi tablolara uygulanabileceğini göreceğiz.

İstihdamdan daha fazla kategori içeren doğum yerleri itibariyle nüfus tablosunun karmaşık köken profilleri başarıyla katmanlaştırılıp haritalanabilmektedir. Bu alıştırmada bazı topluluklar tek başlarına küme oluştururken, diğerleri öngörülmesi olanaksız karmaşık bileşimler oluşturmaktadır.⁴

Blokların ABD doğumludan-Çorum'lulara uzanan dizilişi⁵ çarpıcı bir karşıtlık sergiler. Tanımlanan katmanlar sadece altı lejant kategorisi altında haritalanabilmektedir. Batı profilinden Yozgat-Çorum profiline geçiş, Bertin çizelgesi üzerinde kolayca izlenebilir. Bekleneceği üzere ABD doğumlu kadın nüfusun yoğun olduğu mahallelerde Çorum'lular, Çorum'lu yoğun mahallelerde 'ABD doğumlular' seyrekler.

Katmanların kent içi dağılımı incelendiğinde Çankaya ilçesinin çoğu mahallesinde, Kuru sitesi, Çayyolu, Ümitköy kesiminde Batı doğumlular, buna karşılık, Mamak, Batıkent ve Hüseyin Gazi çevresinde Sivas, Çorum, Kırıkkale Yozgat doğumlular çoğunluktadır. Ankara ve komşu illerde doğanlar kuzeyde Keçiören kesiminde yoğundur. Yenimahalle merkezi dışında Batı illerinde doğanlar Ankara'nın kuzeyindeki hiçbir mahallede çoğunluk oluşturmaz. Sonuçta Batı illerinde doğanlarla Ankara ve Sivas, Yozgat, Kırıkkale, Çorum doğumlu kadınların kent içi dağılım kalıpları arasındaki çarpıcı karşıtlık hiç bir tereddüde yer bırakmayacak biçimde açığa çıkmıştır. İlk grubun hakimiyet alanında ikincilerin seyrek temsil edildiği, farklılaşmanın Ankara'nın kuzey ve güneyi arasında gözlenen karşıtlıklara yeni boyutlar kazandırdığı gözlenmektedir.

Sonuç

Küreselleşme ve bilgi toplumuna geçiş sürecinde yerkürenin istenen ölçekte fiziksel temsil sorunu ortadan kalkmış durumdadır. Ancak

4. Çözümleme sonucunda 99 doğum yeri aşağıdaki 10 küme altında toplulaştırılmıştır.

1- ABD doğumlular

2- İstanbul

3- İzmir

4- Antalya, Bursa, Balıkesir, İçel

5- İzmir dışında kalan Ege illeri ve Balkan ülkelerinde doğanlar.

6- Orta-Batı Anadolu illeri

7- Ankara, komşuları (Bolu, Çankırı orta,doğu ve güney doğu anadolu illeri

8- Sivas

9- Yozgat-Kırıkkale

10- Çorum.

5. "Correspondence" çizelgesinin ilk ekseninde.

bu süreçte anlamlı, ayrıntılı, geçerli toplumsal ve ekonomik yerel veri gereksinimi azalmamakta, artmaktadır. Bu talebin gözardı edilmesi toplumsal-mekansal süreç incelemelerini anlamsızlaştırmakta, bu ise planlama okullarının sürdürülebilirliğini örseleyebilmektedir. Oysa toplumsal mekansal farklılaşmanın incelenmesi kaygı nedeni olmalıdır. Kent planlama süreci artan bilgi gereksinimi yeni yaklaşımla kolayca karşılanabilmektedir.

Harita üretimi görsel-bilişsel yeteneklere bağlı olmaktan çıkmakta, görme özürlü araştırmacıların mükemmel harita üretmesi mümkün olmaktadır. keşifsel çözümlemeye geçiş ön hazırlık, teknik donanım, ve ek yatırımı gerektirmemekte, buna karşılık büyük coğrafi tabloları planlama sürecine doğrudan katkı sağlayan kaynaklara dönüştürebilmektedir. Bağlam bağımlı, kolay işlenebilir ilişkisel katmanlaştırma a priori tanım ve ikilemlere başvuruyu zorunlu olmaktan çıkarmakta, ilişkisel kategorilere dayalı yeni bir planlama süreci planlama sürecinin alt yapısını hazırlamaktadır. Bu sürecin planlama eğitimine olumlu katkıları beklenmeli. Özgünlüklere sayısal ve kartografik temsile elverişli indirgemeler sorun saptamayı kolaylaştırabilecek, stüdyo çalışmalarında özgün yorum ve değerlendirme fırsatları yaratacaktır. Zaman içinde stüdyo çalışmaları üzerindeki zaman baskısının hafiflemesi, kent araştırmasını yerine getirilmesi zorunlu "biçimsel bir zorunluluk" olmaktan çıkartarak, heyecan verici bir keşif ve öğrenme sürecine dönüştürebilecektir. Stüdyo çalışmalarında özgün bilgi üretiminin hızlanması tasarım sürecini engellemeyecek, tersine sürece zenginlik ve derinlik kazandırabilecektir. Herşey yolunda giderse zamanla dersler ve stüdyo çalışmaları arasındaki yakınılan müzmin kopukluğun azalması bile beklenebilir. Araştırma tıpkı yüzme, tıpkı dans, tıpkı bisiklete binme gibi ancak yaparak öğreniliyor. Keşifsel çözümlemeye dayalı stüdyo çalışmalarının bu beklentileri yerine getirip getirmeyeceği ancak denenerek öğrenilebilir. Araştırma sürecine gönülden bağlı Altan Hocama Armağan Kitabına bu küçük alıştırmaya katılmanın anlamlı olabileceğini düşünmüştüm.

Kaynaklar

Bertin, J. (1983) *Semiology of Graphics: Diagrams Networks Maps*, The University of Wisconsin Press, 230-231

ANKARA Mahalleleri İstihdam Profilleri 1990

12+ YAŞ Toplam Aktif Nüfus

YEREL Kimlik	Savunma	Tarım	Gıda	Tıp Hizmetleri	Mavi Yaka I	Blok 1	Ev Hizmetleri	Komisyonculuk	Kamu Hizmetleri	Kurum Hizmetleri	Mavi Yaka II	Tanımsız	Haberleşme/Otel	Mavi Yaka III	İstihdam Payı
MSB Lojman	75	23	7	8	7	6	6	6	5	5	4	4	3	3	7
ÇEPER Profili	6	44	5	9	8	10	0	2	4	2	3	3	5	5	5
Beyaz Yaka I	4	2	10	12	9	16	16	17	16	18	12	12	12	6	12
Beyaz Yaka II	4	2	7	9	5	19	47	32	16	26	10	9	5	3	11
BEYAZ - MAVİ Yaka	5	15	38	40	41,1	34	22	32	41	35	46	46	49	32	41
Mavi Yaka	6	15	33	22	30	16	10	12	19	15	25	26	26	51	24

Not: Her katman kolon toplamı içinde %5'lik bir payı gösterir. Kolonların üzerindeki sayılar yerel birimde istihdam bloğunun %'isini gösterir. İstatistiksel açıdan anlamlı yığılmalar kalın harflerle işaretlenmiştir.

Kaynak: 1990 Sayımı %5 Örneklemi üzerinden Correspondence Çözümlemesiyle elde edilmiştir.

ANKARA Mahalleleri İstihdam Profilleri 1990

12+ YAŞ Toplam Aktif Nüfus (Tek Basamaklı DİE Sınıflandırması)

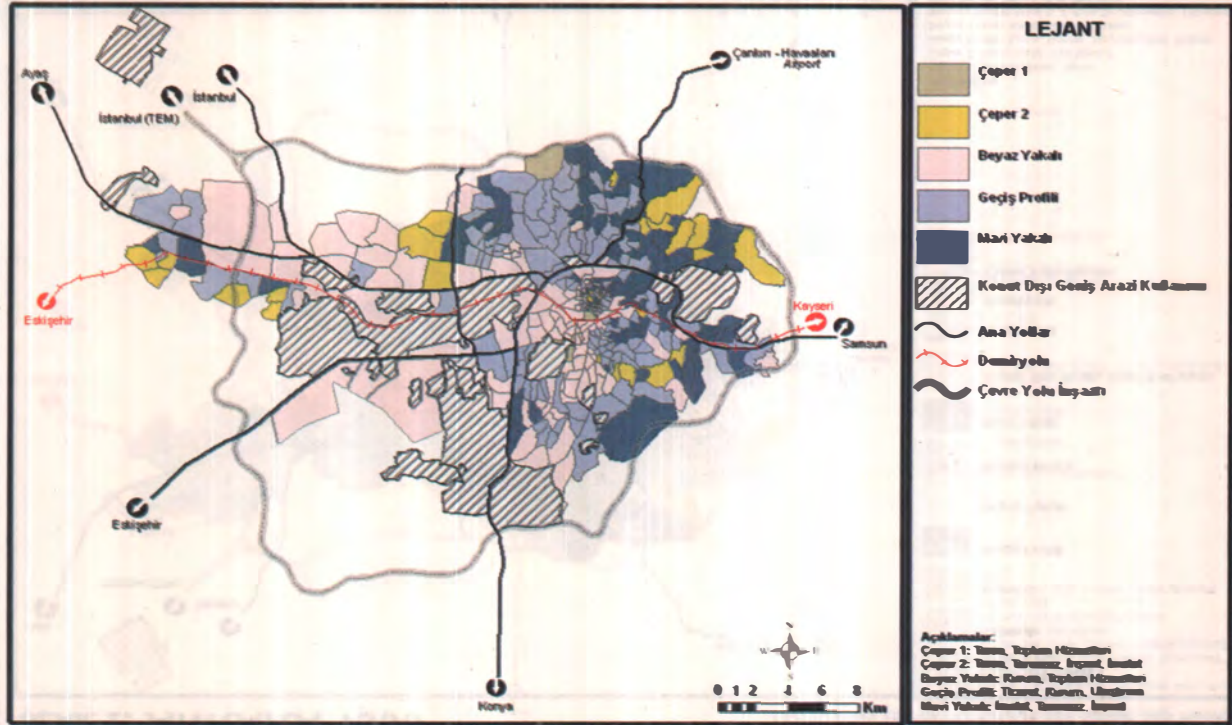
YEREL PROFİLLER	Tarım	Maden	Toplum Hizmetleri	Yerel Hizmetler	İnşaat	Kurum Hizmetleri	Ulaştırma	Taransız	Toplam Perakende Tic.	İmalat	İstihdam Payı
ÇEPER Profili I	63	31	21	9	9	5	9	5	5	7	10
ÇEPER Profili II	7	0	2	3	6	2	4	5	4	7	4
BEYAZ YAKALI	6,9	22	28	25	17	39	17	19	22	14	22
BEYAZ - MAVİ YAKALI	14	33	34	40	41	39	45	42	44	36	39
MAVİ YAKALI	8	14	15	23	26	15	25	29	25	36	25

Not her katman kolon toplamı içinde %5'lik bir payı gösterir. Kolonların üzerindeki sayılar yerel birimde istihdam bloğunun %'ini gösterir. İstatiksel açıdan anlamlı yığılma ile kalın harflerle işaretlenmiştir.

Kaynak: 1990 Sayımı %5 Örneklemi üzerinden Correspondence Çözümlemesiyle elde edilmiştir.

ŞEKİL 1: ANKARA 1990

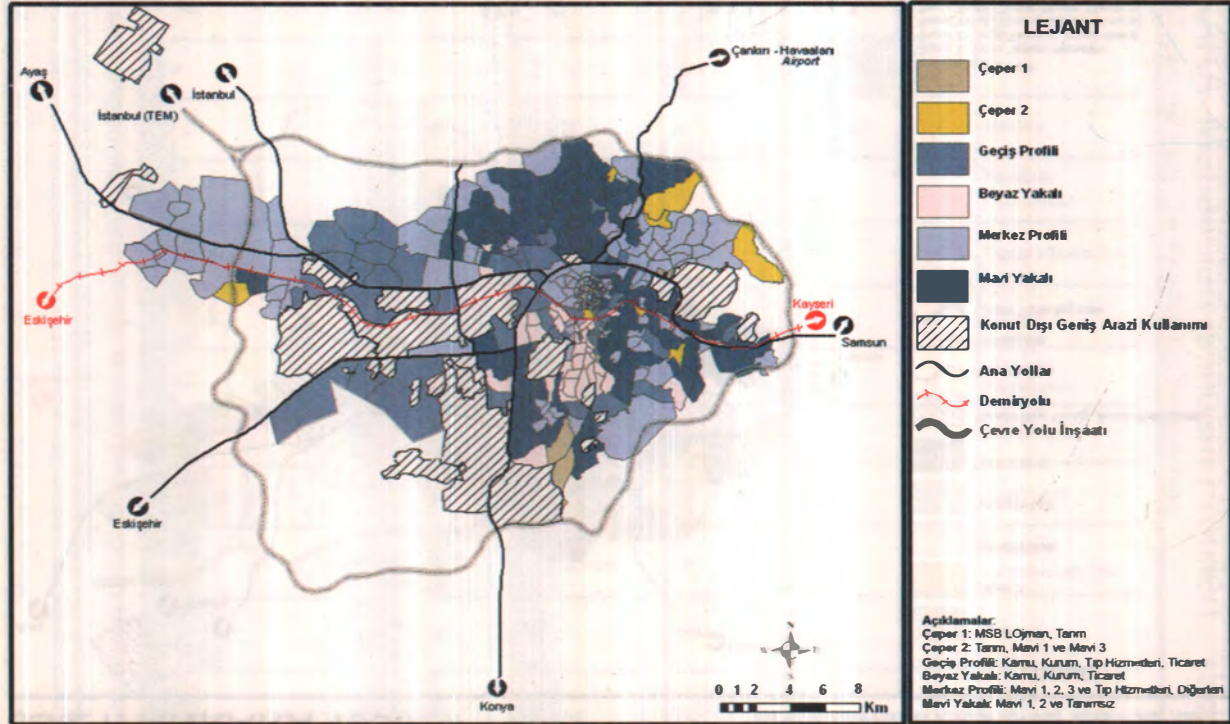
MAHALLELERİN EKONOMİK ETKİNLİK PROFİLLERİ
Tek Başarıdaki Etkinlik Kodları 12+ Yaş Toplam aktif Nüfus

ŞEKİL 2: ANKARA 1990

MAHALLELERİN EKONOMİK ETKİNLİK PROFİLLERİ

İki Basamaklı Etkinlik Kodları 12+ Yaş Toplam aktif Nüfus

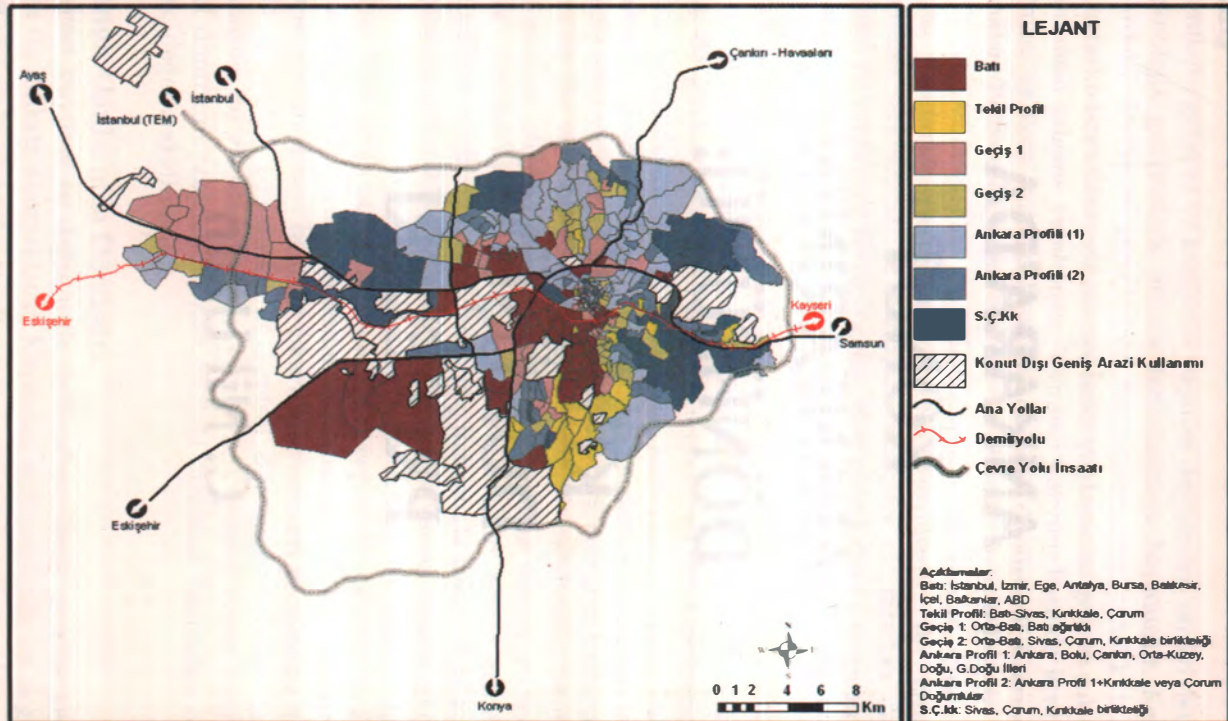

Kaynak: 1990 Sayımı %5 Örnekleme, Ankara Büyükşehir verileri

ŞEKİL 3: ANKARA 1990

MAHALLELERİN KÖKEN PROFİLLERİ

Kadın Nüfus

Kaynak: DİE 1990 Nüfus sayımı mahalleler ilberyle nüfus (ODTÜ/BAP 2005.02.02.05 projesi kapsamında üretilmiştir.)

**ANKARA'DA
KONUT
ALANLARININ
DÖNÜŞÜMÜ:**

**KENTSEL
DÖNÜŞÜM
PROJELERİ**

C. Nil Uzun

Giriş

Kentlerin gelişimi ve kentlerde yaşanan değişimler, sanayi devrimi ve teknolojik gelişmelerle birlikte farklılaşmaya başlamıştır. Kentsel alanlardaki dönüşüm süreçlerinin tanımlanmasına yönelik olarak, sürecin farklı boyutlarını ele alan ve farklı yaklaşımlar getiren çok sayıda kuramsal çalışma yapılmıştır. Yirminci yüzyılın başında kentlerin büyümesi ve kent içindeki konut alanlarının dönüşümü üzerine ilk çalışmalar 1920lerde Şikago Okulu tarafından geliştirilmiştir. Tek boyutlu ve betimsel olan bu çalışmalar üzerine zaman içinde çok boyutlu ve farklı yaklaşımlar gerçekleştirilmiştir. Bir taraftan kentlerdeki farklılaşma, ve dönüşüm süreçleri bir taraftan da bu dönüşüm ve yenilenme ile ilgili geliştirilen politikalar ve uygulamalar son elli yıl içinde kentler üzerine yapılan araştırmaların temelini oluşturmuştur.

Türkiye’de ise kentleşmenin çok uzun bir geçmişi yoktur ancak diğer ülkelerde yaşanan bir çok kentsel dönüşüm süreci Türk kentlerinde de gözlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile, Türkiye’de kentleşme büyük bir önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından başlayan tarımda mekanizasyon ile kırdan kente göç hızlanmış ve günümüz metropolleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ankara’da ise yeni bir cumhuriyetin başkenti kurulurken, kent bir çekim noktası oluşturmuştur. Geride bıraktığımız seksen yıl içinde Ankara, Türkiye’nin önemli metropollerinden biri haline gelmiştir. 1950li yılların sonunda kırdan kente göç karşısında kentlerdeki konut sunumunun yetersiz kalması ve gecekondu alanlarının ortaya çıkması kentleri olumsuz yönde etkilemiştir. Ankara’da da durum farklı olmamış, hızla artan nüfus ile birlikte kent çeperinde gecekondu alanları oluşmaya başlamıştır. 1980lerden sonra ise hem konut alanlarındaki yıpranmadan dolayı hem de çıkartılan yasaların gecekondu alanlarında dönüşüm başlatması ile kentsel dönüşüm projeleri önem kazanmıştır. Bu yazıda amaç son yirmi yılda giderek önem kazanan kentsel dönüşüm projelerinin Ankara’daki örnekleri üzerinden incelenerek, değerlendirilmesidir.

Konut Alanlarında Dönüşüm

Kentsel büyüme ve değişim ile ilgili çalışmalarda genelde konut alanları da dikkate alınmaktadır. Kuramsal açıklamalarda ise değişik bakış açıları ile kentin gelişiminde farklı sosyo-ekonomik grupların yer

seçimlerinin etkisi vurgulanmaktadır. Yirminci yuzyılın başında, konut alanlarındaki değişim ilk olarak şikago Okulu'nun çalışmalarında ana vurgu olarak yer almıştır. Bu alışmalar temel olarak kentlerdeki sosyal ve mekansal farklılaşmayı betimlemiştir. Bu yaklaşıma göre konut alanlarının farklılaşmasının mekansal çerçevesini belirli konut alanlarının fiziksel ve yerel özellikleri oluşturmaktadır. şikago Okulu'nun tanımladığı süreçler arasında "*yerine geçme-istila*" (invasion-succession), "*toplumsal ayrışma*" (segregation), "*yoğunlaşma*" (centralization) ve "*merkezden uzaklaşma*" (decentralization) bulunmaktadır (Burgess, 1967; McKenzie, 1967; Park, 1967). Bu süreçler daha çok kent içindeki konut alanlarında gözlemlenen değişimleri ve gelir gruplarına göre ayrışmayı açıklamaktadır. şikago Okulu yaklaşımına getirilen eleştirilerde ve izleyen çalışmalarda daha çok kentlerin dönüşümü, dönüşümün dinamikleri ve dönüşümün kentsel evre etkisi üzerinde durulmuřtur¹.

Geçmişte bıraktığımız yaklaşık elli yıllık zaman dilimi içerisinde, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika kentlerinde, kentlerin yenilenmesine yönelik farklı yaklaşımların geliştiği görülmektedir. 1920lerde konut alanları çoğunlukla kentin merkezinde yer aldığından yalnızca kent içindeki konut alanlarının farklılaşması ön plana çıkarken, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, özellikle Avrupa kentlerinde, savaşın yarattığı yıkım nedeniyle "*yeniden yapılandırma*" (reconstruction) nem kazanmıştır. Ayrıca, 1950lerde uydukentlerin ortaya çıkması ile kent merkezindeki konut alanlarında dönüşüm başlamış kent dışında yeni konut alanları oluşmuştur. Kentte yaşayan nüfusun bir bölümü uydukentlerde yaşamayı tercih ederken, bu nüfusun kent merkezinde boşalttığı konut alanları daha düşük gelir grupları tarafından kullanılmış ve bir taraftan da çöküntü alanları ortaya çıkmıştır. Böylelikle kent içindeki konut alanlarının yapısı da farklılaşmaya başlamıştır. 1960lara gelindiğinde kent merkezlerinde "*canlandırma*" (revitalization) abaları sürerken kent çeperinde de gelişmeler devam etmektedir. 1950li ve 60lı yılların önemli bir özelliği de kent merkezindeki çöküntü alanlarının tamamen yıkılarak yenilenmesidir.

1970lerde sanayinin ve merkez fonksiyonlarının merkezden uzaklaşmaya başlaması ve yeni alt merkezlerin oluşması ile eski kent

1. Kentlerin büyümesi ve değişimi üzerine çok farklı kuramlar geliştirilmiştir. Bu yazıda amaç Ankara'da kentsel dönüşüm projelerinin incelenmesi olduğu için detaylı bir kuramsal tartışmaya yer verilmemektedir.

merkezlerindeki çöküntü alanlarının oluşumu hızlanmıştır. Bu dönemde eski kentsel alanlarda *"yenileme"* (renewal) daha geniş kapsamlı olarak gerçekleşirken, konut alanlarında sosyal ve fiziksel rehabilitasyon ön plana çıkmıştır. 1980lere gelindiğinde, kent merkezinin yeni gelişen servis sektörünün yönetim merkezi olarak tekrar önem kazanması *"yeniden geliştirme"* (redevelopment) sürecini vurgulamıştır. Merkez kullanımlarının yanı sıra kent merkezindeki konut alanlarının da önemi giderek artmıştır.

Kent merkezlerindeki dönüşüm 1990larda da devam etmiş, küreselleşme sürecine paralel olarak yaşanan değişimler sonucunda kent merkezlerindeki konut alanlarında yeni dönüşüm süreçleri ve müdahaleleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir taraftan kent dışına çıkan sanayi kullanımları tarafından boşaltılan sanayi alanlarının kent ekonomisine katkı sağlanması hedeflenmiş, bu alanlara yeni işlevler kazandırılarak, yenilenmeleri sağlanmıştır. Diğer taraftan merkezdeki çöküntü alanları hem bireysel girişimlerle hem de yerel yönetimler eliyle yenilenmeye başlamıştır. 1990lardan başlayarak özellikle kent merkezlerindeki çöküntü alanlarında yaşanan kentsel problemleri kapsamlı bir yaklaşımla ele alan ve bu alanların ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel yapısının uzun vadeli olarak iyileştirilmesini hedefleyen *"kentsel yenileştirme"* (regeneration) projeleri büyük önem kazanmıştır (Carmon,1997; Roberts, 2000).

Günümüzde konut alanlarının dönüşümüne yönelik olarak yapılan müdahalelerin başlıcaları Tablo 1'de özetlenmiştir. Bu müdahaleler birbirine benzemekte ancak küçük ayrıntılarla farklılaşmaktadır. Koruma, onarım, iyileştirme gibi müdahaleler genelde sadece bina ölçeğinde yoğunlaşırken yenileme, yenileştirme ve yeniden geliştirme gibi müdahalelerde kent ölçeğinde projelerden söz edilebilir. Ayrıca, bu müdahale biçimlerinin ortak bir özelliği de çoğunlukla kent merkezlerindeki çöküntü alanlarına yönelik olmalarıdır

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, Türk kentlerinde hızlı bir kentleşme süreci yaşanmaktadır. Bu hızlı gelişmenin beraberinde getirdiği en önemli sorunlardan birisi de kentlerin kontrolsüz bir biçimde büyümesi ve buna paralel olarak yetersiz kalan konut sunumu bulunmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kentsel dönüşüm son yirmi yılda büyük önem kazanmıştır. Günümüzde dönüşüm ve yeniden geliştirme çalışmalarına geçekondü alanlarında, aşırı yoğunluklu kaçak apartman alanlarında, doğal afet riski yüksek

	Mevcut fiziksel özelliklerin korunması	Mevcut kullanımın, fonksiyonun ve aktivitelerin korunması	Mevcut yapının tamamen değiştirilmesi
Yeniden yapılandırma (reconstruction)	+	+	
Canlandırma (revitalization)			+
Yenileme (renewal)		+	+
Yeniden geliştirme (redevelopment)			+
Yenileştirme (regeneration)	+	+	
Tasfiye (clearance)			+
İslah (improvement)	+	+	
İyileştirme (rehabilitation)	+		
Koruma (conservation)	+		
Onarım (restoration)	+	+	
Bezeme (Refurbishment)		+	
Kaynak: Özkan, 1998			

Tablo 1: Kentsel dönüşümde müdahale biçimleri ve etkileri.

olan alanlarda, kent merkezindeki çöküntü alanlarında, tarihi kentsel alanlarda ve ekonomik ömrünü doldurmuş kentsel alanlarda ihtiyaç duyulmaktadır (Göksu, 2005b; s.6).

Ankara'da Konut Alanlarının Gelişimi

1923 yılında Ankara'nın başkent olması ile, Anadolu'da kentsel gelişime öncülük edecek, yaşam kalitesi yüksek, modern bir kentin kurgulanmasına başlanmıştır. Ankara için yapılan ilk plan, Jansen planı ile kenti doğu-batı doğrultusunda kesen demiryolu doğrultusunda bir gelişme önerilmiştir. Bu plana göre istasyon, hastahane ve üniversiteler gibi pek çok servis Sıhhiye'de bu eksen üzerinde yer

almıştır. Ayrıca, 1920lerin sonlarına doğru Ankara Kalesi'nin eteklerinden başlayan gelişme Sıhhiye'nin güneyine doğru ilerlemiş ve Yenışehir'de yeni konut alanlarının açılması ile devam etmiştir. Böylelikle eski kentin yanısıra milletvekillerinin yaşadığı prestijli konut alanları ortaya çıkmıştır. (Altaban, 1997).

1932 yılında Atatürk Bulvarı'nın açılması ile kentin güneyine doğru gelişim hızlanmıştır. Böylelikle bakanlıkların yoğunlukta olduğu yeni bir merkez oluşmaya başlamıştır. Bu gelişimi 1930ların sonunda birçok elçiliğin Bulvar üzerinde güneye doğru yer seçmesi izlemiştir. 1940lara dek merkezin gelişimi ile birlikte doğu-batı yönünde konut gelişimi de sürmüştür.

Bu dönemde dört temel konut dokusundan söz edilebilir. Eski kentte çok katlı apartmanlar yapılırken, bir taraftan da Yenışehir'de özellikle de Kavaklıdere-Çankaya yönünde villalar yapılmıştır. Ayrıca, devlet tarafından kentin doğusunda yaptırılan memur konutları ile Bahçelievler, Güvenevler ve Kavaklıdere semtlerinde yapılan kooperatif konutları orta sınıfın yerleştiği alanları oluşturmuştur. Bu yeni yapılanmaların yanısıra eski kentteki konut dokusu da varlığını sürdürmüştür (Şenyapılı, 2004).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülke genelinde tarımda mekanizasyon sonucu kırdan kente göçün hızlanması ve büyük kentlerde yaşanan konut sıkıntısı Ankara'da da kendini göstermiş ve ilk gecekondulu mahallelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ankara için 1957 yılında yapılan ikinci imar planında da gelişim kuzey-güney ekseninde öngörülmüştür. Ayrıca, kentin doğu-batı ekseninde de gelişme başlamıştır. Bu dönemde önemli bir gelişme ekonomik sıkıntılar nedeni ile bireysel konut üretiminin girdiği krizin çözülebilmesi için kat mülkiyetine geçiş olmuştur. 1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu'nun çıkması ile tek parselde çok katlı konutların yapımına geçilebilmiştir. Bu geçişin en büyük etkisi ise yap-sat yolu ile konut üretiminin başlamasıdır. Yap-satçılar boş arsalar üzerinde apartman türü konut yapımına başlarken, az katlı yapılar yıkılmış, yerlerini çok katlı yapılara bırakmışlardır. Bu durumda düşük yoğunluklu, düzenli konut alanlarında yoğunluklar hızla artmaya başlamıştır. Kat mülkiyetine geçişin ardından, 1966 yılında gecekondulu yapılarını planlı bir sürece dönüştürmek üzere 775 sayılı yasa çıkartılarak mevcut gecekondular yasallaştırılmış, tasfiye, yenileme ve yeniden geliştirme müreçleri gündeme gelmiştir. Bununla birlikte Gecekondulu Önleme Bölgesi uygulamaları da kentin gelişim sürecindeki yerini almıştır (Türel, 1987).

1970 yılından sonra özel araç sahipliğindeki hızlı artış, merkezde yoğunlaşmış yapının kent çeperine doğru genişlemesine yol açmıştır. Üst gelir grupları yeni uydukentler oluşturarak kent dışında yer seçerken, kent içinde olumsuz koşullardaki konutları geride bırakmışlardır. 1970li yılların sonunda hazırlanan 1990 Ankara Nazım İmar Planı'nda da bu gelişmeye paralel olarak kentin batı koridorunda büyümesi önerilmiş, yeni konut alanlarının açılması ve kamu kurumlarının merkezin batısına doğru yönlendirilmesi ile bu öneri desteklenmiştir.

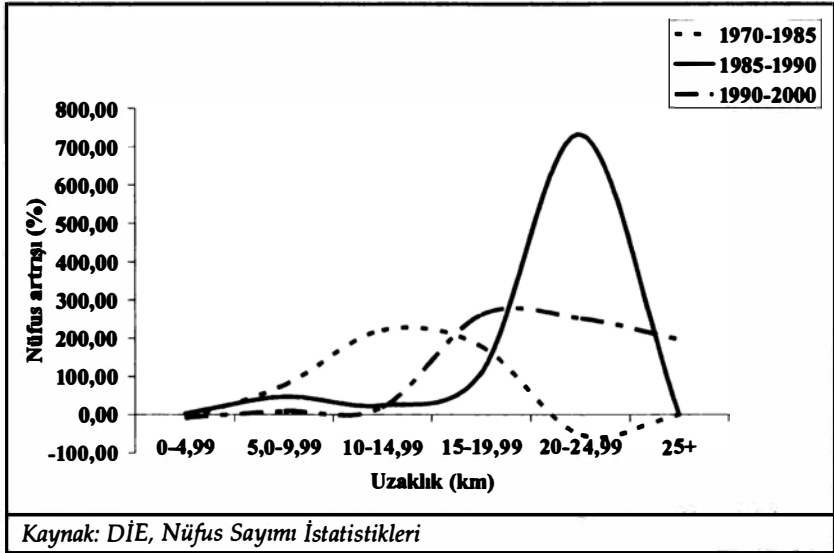
1980lere gelindiğinde, Ankara'da bir taraftan kent içi konut üretiminin yap-satçılar tarafından, azalan bir hızla da olsa, sürmekte olduğu, kentin dışında, özellikle de batısında, gelişimin hızlandığı ve kooperatifler ve birlikler aracılığı ile konut yapımının sürdüğü izlenmektedir. Düzenli konut gelişimi sürerken, gecekondu gelişimi kentin kuzey, güney ve doğu çeperlerinde sürmektedir. Gecekondu problemi çeşitli yasalarla çözümlenmeye çalışılmıştır. Her yasa ileride yapılacak gecekonduları engellemeye çalıştıysa da yeni gecekonduların oluşumu önlenememiştir.

Gecekonduların dönüşümü ile ilgili en etkin yasa 1984 yılında çıkartılan 2981 sayılı yasadır. Bu yasa ile gecekondu alanları için İslah İmar Planları yapılmış, kentsel dönüşüm projeleri geliştirilmiştir. Aslında yapılaşma kurallarına aykırı olarak gelişen tüm alanlar bu yasa kapsamına alınmış, gecekondu probleminin ise yalnızca mülkiyet ve tapu konularının yapılaşma kurallarına göre ele alınması ile çözülebileceği öngörülmüştür. Sonuç olarak, gecekonduların yasallaştırılması hız kazanırken, yeni yasa gecekondularda kat sayısının artması, gecekonduların alınıp satılması ve müteahhitlere verilmesi yollarını da açmıştır. 2002 yılında Ankara'da kentsel nüfusun % 62,5'inin gecekonduda yaşadığı (Keleş, 2004) göz önünde bulundurulduğunda bu alanlar için tasarlanan kentsel dönüşüm projelerinin öneminin daha da arttığı söylenebilir.

Giriş bölümünde de değinildiği gibi, Türk kentlerinde hızlı bir kentleşme süreci yaşanmakta, bu durum farklı gelişimlerin eş zamanlı olarak gerçekleşmesine yol açmaktadır. Şekil 1'deki grafikte de izlendiği gibi, kent merkezinde ve merkezin 10 kilometrelik çeperinde nüfus artışı devam ederken, kent merkezinden yaklaşık 15-20 kilometre uzakta da gelişimler sürmektedir. Ankara'da konut alanlarında 1980lerden bu yana farklı dönüşümler yaşanmaktadır. Kentin güneybatısı ve batısında uydukentler oluşurken, kentin içinde de hızlı bir dönüşüm süreci izlenmektedir. Kent içindeki dönüşüm, gecekondu alanlarının İslah İmar Planları ve kentsel dönüşüm projeleri ile apart-

manlaşması ve mevcut apartmanların yenilenmesi ile gerçekleşmektedir. Düzenli konut alanlarındaki değişimler ise konutların zaman içinde yıpranmasına bağlı olarak; yenileme, bezeme ve iyileştirme müdahaleleri ile gelişmektedir.

Mekansal olarak gecekondulu alanlarındaki dönüşümler, İslah İmar Planlarının niteliğine bağlı olarak, çevre kalitesi düşük, kentsel donatıları yetersiz, tek tip konut alanı gelişimlerine yol açmıştır. Kentsel dönüşüm projelerinin ve İslah İmar Planlarının uygulamaya konmasına paralel olarak Ankara'da, gecekonduda yaşayan nüfusta 1980 sonrası dönemde %10luk bir azalma yaşanmıştır. İlk ortaya çıktıklarında sadece barınma için kullanılan gecekonduların zaman içinde bir yatırım aracına dönüşmesinin kentsel dönüşüm projeleri ve İslah İmar Planlarının ortaya çıkması ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir.

Şekil 1: Merkezden uzaklık ve yıllara göre Ankara'da yüzde nüfus artışı.

Ankara'da Kentsel Dönüşüm Projeleri

Son yirmi yıl içinde kentsel dönüşüm projelerinin konut alanları dönüşümünün kontrolü ve gecekondulu alanlarının dönüşümünün sağlanmasındaki rolü ve önemi giderek artmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyeleri tarafından kentin farklı bölgeleri için

kentsel dönüşüm projeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm projelerinin ilk örnekleri; Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi (DVKDP), Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Gelişme Projesi (PÇVKDP) ve Gecekondu Çığdaş Konuta Dönüşüm Projesidir (GEÇAK). Her üç proje de temelde gecekondu alanlarının yüksek çevre ve yaşam kalitesi olan konut alanlarına dönüşümü hedeflemiştir. Bu ortak hedefin yanısıra her üç projenin de sonuçları farklı olmuştur. Burada tartışılacak bu üç proje ilçe belediyeleri için ilk gecekondu dönüşüm örneklerini oluşturmuştur.

Her üç proje alanı da kentin güneyinde, üst ve orta gelir grubu mahallelerin yanında yer alırken, DVKDP ve PÇVKDP Ankara'nın önemli iki vadisinde, GEÇAK projesi ise bir diğer önemli vadi olan Büyük Esat vadisinin çeperinde gerçekleştirilmiştir. Her üç proje alanı da kentin yeşil alan sistemi açısından büyük önem taşıyan noktalarda yer almaktadır.

Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi (DVKDP)

1950lerde kent dışındaki en önemli doğal alanlardan biri olan Dikmen vadisi, kentin güneye doğru büyümesiyle gecekondu yapımı için çekici bir alan oluşturmuş ve alanda ilk gecekondu 1950lerin sonlarında yer almaya başlamıştır. Proje öncesinde bu alandaki gecekonduların sayısı 4000'e ulaşmıştır (Günay, 1994).

DVKDP, alan için daha önce yapılan mevzii imar planları ve Dikmen Vadisi Yeşil Alan Projesini yeniden değerlendirilerek 1989 yılında onaylanmıştır. Kuzey-doğu doğrultusunda beş kilometre boyunca uzanan proje alanı yaklaşık olarak 290 hektardır. Projenin üst ölçekli amacı, doğal yapısı korunacak vadinin tüm kente hizmet edebilecek bir rekreasyon alanına dönüştürülmesi iken, bir başka amacı da yine tüm kente hizmet edebilecek ve kentle bütünleşecek bir kültürel, ticari ve sosyal odak yaratmaktır. Proje aynı zamanda alanda yaşayan gecekondu sahiplerinin konut gereksinimini, kendisini finanse eden ve katılımı öngören bir model ile çözmeyi amaçlamakta idi. Projenin tasarımı ve uygulaması için 1986 yılında, Ankara Büyükşehir Belediyesinin işletme kuruluşu olan Metropol İmar A.Ş. kurulmuştur. Bu kuruluşun ortakları arasında aynı zamanda projede yer alan ilçe belediyeleri de bulunmaktadır (Çiftçi ve Karakayacı, 2002; Dündar, 1997; Kuntasal, 1994).

Mevcut af yasaları dikkate alınarak proje alanındaki 4000 gecekondusahibinden 1800'ü hak sahibi olarak belirlenmiştir (Günay, 1994). Projede öngörülen dönüşüm modelinde, alandaki hak sahipleri için yeni apartmanların yapılması ve böylelikle mülkiyet dönüşümünün sağlanması hedeflenmiştir. Ancak alanda yaşayan kiracıların projeden yararlanabilmesi için herhangi bir çözüm üretilmemiştir.

DVKDP'nin onaylanmasının ardından beş etaptan oluşan projenin ilk etabının yapımına 1989 yılında başlanmıştır. Bu etapta alanın yaklaşık %20'si konut alanı olarak ayrılırken, geride kalan bölüm rekreasyon alanı olarak tasarlanmıştır. Projenin başlaması ile proje temsilcileri ile hak sahipleri arasında kamulaştırma maliyetleri ve haklar üzerine görüşmeler de başlamıştır. Gecekondulara karşılık olarak verilecek apartman dairelerinin değerinin belirlenmesinde hak sahiplerinin tapuları ve sahip oldukları gecekonduların özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Alanda yaşayan hak sahipleri için 80 metrekare büyüklüğünde apartman daireleri yapılırken, arsasının büyüklüğü ve gecekondusu 80 metrekarenin altında olan hak sahiplerinin aradaki farkı ödemesi, arsasının ve gecekondusunun büyüklüğü 80 metrekarenin üzerinden olanlara ise belediye tarafından geri ödeme yapılması öngörülmüştür. Projenin yapım aşamasında hak sahipleri kentin diğer mahallelerinde geçici olarak yaşayacaklar, kira masrafları ise belediye tarafından karşılanacaktı. Bu uygulama modeli doğrultusunda projenin birinci etabı sonunda yaklaşık 550 gecekonduda yaşayan 1080 kişi için 404 yeni apartman dairesi inşa edilmiş ve hak sahiplerine verilmiştir (Dündar, 1997).

Proje alanında gecekonduda yaşayan hak sahipleri için yapılan apartmanların yanı sıra lüks konut blokları, kültürel ve ticari kullanım alanları da projenin maliyetinin karşılanabilmesi için inşa edilmiştir. Böylelikle projenin maliyetinin önemli bir bölümü lüks konutların satılması ile karşılanmıştır. Projenin ikinci etabında da gecekonduların apartmanlara dönüşümünün sağlanması için aynı model uygulanmıştır. Bu etapta 400 hak sahibi belirlenmiştir (Türker-Deveciçil, 2003).

Projenin uygulama sürecinde, 1994 yılında yapılan yerel seçimlerde Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı'nın değişmesi ile proje gözden geçirilmiş, proje alanında yer alacak lüks konut birimleri aşırı düzeyde ve müteahhitler lehine arttırılmış, projeden daha fazla gelir elde edilmesi hedeflenmiştir.

Günümüzde projenin geride kalan üç etabı yapım aşamasındadır. Bu aşamada projenin uygulanması ile ilgili önemli bir bulgu, yaratılan

yeni çevrenin alandaki eski nüfus için uygun olmadığını ortaya çıkarmasıdır. Gecekonuda yaşayan nüfusun genelde geniş aile yapısı nedeniyle yeni yapılan apartman dairelerinin büyüklüğü yetersiz kalmış, aileler daha önce olduğu gibi, küçük konut alanlarında yaşamalarını sürdürmekte zorlanmışlardır. Ayrıca, aynı alanda hem düşük gelir guruplarının hem de yüksek gelir guruplarının yaşamaya başlaması ikili bir sosyal yapı ortaya çıkartmıştır. Sonuçta, hak sahipleri proje alanındaki konutlarını satmaya ve şehrin merkezinden uzakta, emlak bedellerinin ve kiralara daha düşük olduğu, yine düşük gelir guruplarının yaşadığı mahallelere taşınmaya başlamışlardır. Kimi hak sahipleri de alandaki değer artışlarında yararlanabilmek için konutlarını satmayı tercih etmişlerdir. Yapılan saha çalışmalarına göre projenin tamamlanan etaplarında 1997 yılından itibaren hak sahiplerinin %27'si apartman dairelerini satarken, 2002 yılı verilerine göre hak sahiplerinin %37'si apartman dairelerini kiraya vermişlerdir. 2002 yılında alanda yaşayanların sadece %38'inin hak sahibi olduğu izlenmektedir (Türker-Deveciğil, 2003).

Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Gelişme Projesi (PÇVKDP)

Tartışacağımız ikinci dönüşüm projesinin yer aldığı Portakal Çiçeği Vadisi, içlerinde Dikmen Vadisinin de bulunduğu güney vadiler sisteminin bir parçasıdır. Portakal Çiçeği Vadisi çevresinde üst ve üst-orta gelir guruplarının yaşadığı mahalleler yer almaktadır.

1950lerde yaşanan yoğun göç hareketinden etkilenen bu vadi için ilk parselasyon planı 1950 yılında yapılmış, alanda artan özel mülkiyet oranı spekülasyona yol açmıştır. Vadinin kent içinde oldukça önemli bir konumda yer alması alana olan ilgiyi daha da arttırmıştır. 1980lerin sonunda proje alanının %25'inin sadece iki kişinin mülkiyetinde olduğu saptanmıştır (Gökbulut, 1995). 1990lara dek alan, kentin yeşil alan sisteminin bir parçası olarak değerlendirildiği için alana yerleşime yönelik olarak hiçbir altyapı hizmeti sunulmamıştır. 1990lara gelindiğinde, yetersiz altyapı ve yoğun gecekondulaşmanın sonucu olarak vadi bir kentsel yeşil alan olmaktan çok, çevresi yüksek gelir guruplarının konutları ile çevrili, çevre kalitesi düşük bir açık alana dönüşmüştür. Zaman içinde alan için çeşitli imar planları yapılmış ancak yeniden yapılanmanın getireceği olası yüksek kâr beklentisi ile proje yapılana dek alanda dönüşüm gerçekleşmemiştir.

Alandaki tüm yapılaşma hakları 1985 yılında iptal edilmiş, vadi Ankara'nın tümünü kapsayan yapısal planda kentsel yeşil alan olarak

tanımlanmıştır. Ancak yüksek kamulaştırma bedelleri nedeni ile Çankaya Belediyesi'nin planı uygulaması mümkün olamamış, alandaki özel mülk sahipleri de vadideki gecekonduların yıkılmasını sağlayamamışlardır. Bu problemlerin çözülebilmesi için 1991 yılında, DVKDP'de olduğu gibi, proje yönetimi için bir firma kurulmuştur. Belediyenin %49 hissesine sahip olduğu PORTAŞ Anonim Şirketi'nin diğer hisseler de projeyi uygulayacak inşaat firmasının (%30) ve projeye katılacak mülk sahiplerinin (%21) hisselerinden oluşmuştur. (Gökbulut, 1995).

Vadide hem konut hem de yeşil alan gelişimini öngören projenin hedeflerinden biri vadinin doğal yapısını bozmadan kent bütünü için kentsel kalitesi yüksek bir yeşil alan oluşumunu sağlamaktır. Ayrıca, belediyenin kısıtlı kaynakları göz önünde bulundurularak projenin kendi mali kaynağını yaratması hedeflenmiştir. Alandaki arsa sahiplerinin de proje süreci içinde yer alması beklenmektedir. Proje, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 1990lardaki katılımcı, demokratik, iyi tasarlanmış ve uygulanabilir kentsel projelerle kentin gelişiminin sağlanması politikasının deneneceği bir proje olarak tasarlanmıştır (Gökbulut, 1995).

Projenin başlatılabilmesi için özel mali kaynaklar kullanılmış ve özel bir yatırımcı gerekli sermayenin %30'unu sağlamıştır. Gecekonduların dönüşümünde geleneksel kamulaştırma yönteminden yararlanılmış ancak serbest pazar koşullarında da yatırım olanakları sağlanmıştır. Uygulama aşamasında PORTAŞ projeye yatırılan değer arsa hisseleri oranında mülk sahipleri tarafından paylaşılmasını sağlamıştır. Buna göre belediye %53, şahıslar (gecekondu sahipleri dışında) %41; İş Bankası %3 ve Hazine de %2 pay sahibi olmuştur (Göksu, 2005a). Projenin önemli bir boyutu ise proje ile ilgili tüm kararların hak sahiplerinin de katılımı ile birlikte alınmış olmasıdır.

Alandaki konutların üst gelir grubuna yönelik olarak tasarlanması nedeni ile alanda gecekonduda yaşayan 67 hane için kiracı-ev sahibi ayırımı yapılmadan destek sağlanmıştır. Bu gruba kentin kuzeyinde Karapürçek bölgesinde altyapısı tamamlanmış yapılaşma alanlarında 250'şer metrekarelik arsalar bedelleri 10 yıl içinde geri ödenmek üzere sağlanmıştır. Ayrıca, gecekondu sahiplerine alandaki gecekondularının bedeli yıkımın ardından ödenmiş, enkazların yapı sahipleri tarafında alınması sağlanmıştır.

Proje iki aşamalı olarak tasarlanmıştır. İlk aşamada iki lüks konut kulesi ve bir ofis binası yapılarak, konut kulelerindeki 28 dairenin mülkiyeti aynı zamanda hak sahibi de olan arsa sahiplerine verilmiştir. İkinci aşamada ise bir alışveriş ve kültür merkezinin yapımı ile 50.000 metrekarelik yeşil alan iki yeni konut bloğu ile birlikte tasarlanmıştır. Günümüzde ilk aşaması tamamlanmış olan projenin ikinci aşaması gerçekleştirilmektedir.

Bu proje, hedeflendiği gibi, daha iyi bir kentsel çevre yaratmada kısmen başarılı olmuştur. Gecekondu yerine yeni konut alanları yapılırken, hedeflenen yeşil alanın oluşturulması henüz gerçekleşmemiştir. Ayrıca, gecekonduya yaşayan nüfusun yer değiştirmesi söz konusu olduğunda, anlaşmayı kabul edenlere yeni arsalar verilerek, maddi mağduriyetleri önlenmiştir. Bu çözüm, projenin olumlu yönlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ancak bu nüfusun kentin merkezi bir alanından, yaklaşık 20 kilometre uzakta olan Karapürçek yerleşim alanına gitmesinin önerildiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Gecekondu dan Çağdaş Konuta Dönüşüm Projesi (GEÇAK)

Diğer iki kentsel dönüşüm projesi gibi GEÇAK proje alanı da kentin güneyinde yer almaktadır. Proje alanı çevresinde hem üst gelir grubu mahalleleri hem de gecekondu alanları bulunmaktadır.

Bu alandaki ilk gecekondu yaklaşık kırk yıl önce yapılmıştır. Alanın topografyasının uygun olmaması nedeni ile zaman içinde gecekonduların sayısında yoğun bir artış gözlenmemiştir. Proje çalışmalarına 1993 yılında Çankaya Belediyesi tarafından başlanmıştır. Projenin temel amacı örgütlü toplumsal katılım ile belediyenin arazisi üzerindeki gecekonduları çağdaş konutlara dönüştürmektir.

Bu projede temel ilkelerden birisi proje alanındaki nüfusun yerinde kalmasını sağlamaktır. Bir diğer ilke ise kentsel yapıyı geliştirerek çevre kalitesinin artırılmasıdır. Son olarak, 1.56 hektarlık bir alanda 47 gecekonduyu kapsayan projede gecekondu sahiplerinin, kuracakları kooperatif ile projeye katılmalarının sağlanması hedeflenmiştir (Kuzu, 1997).

1995 yılında Çankaya Belediyesi tarafından hazırlanan dönüşüm planı gecekondu sahiplerine iletilmiş ve bir yapı kooperatifi çatısı altında örgütlenmeleri sağlanmıştır. Alanda yaşayan hak sahipleri, yeni yapılan konutları için ek bir ödeme yapmamışlardır. Bu projede de alanda yaşayan kiracı nüfus proje kapsamına alınmamıştır. Uygulama

aşamasında Belediye, gecekondular tarafında işgal edilmiş arsasına ek olarak arsa sağlamıştır. Ayrıca projenin yapımını özel bir inşaat firmasına vererek projenin ilerleyen aşamasında hak sahipleri ve inşaat firması arasında iletişimi sağlamıştır. Farklı büyüklükteki paylara sahip hak sahipleri ile çıkan anlaşmazlıklarda ise kurulan kooperatif çözüm üretmiştir. Projenin mali kaynağı özel inşaat firması tarafından, proje alanın %50'si ve kar getirecek yapılaşma hakları karşılığında sağlanmıştır. Projenin maliyetinin karşılanabilmesi için alanda hak sahipleri için yapılan dört katlı apartmanların yanısıra yüksek gelir gruplarının kullanımına yönelik çok katlı konut kuleleri yapılmıştır.

Proje kapsamında, yapılaşma alanından geriye kalan bölümler kamusal kullanıma ayrılmıştır. Belediye ile anlaşamayan hak sahiplerine ise proje alanın güneyindeki yerleşim alanlarından arsa tahsis edilmiştir.

GEÇAK projesi 1996 yılında hak sahiplerinin konutlarına taşınması ile tamamlanmıştır. Bu proje ayrıca halen yürütülmekte olan GEÇAK II Büyükesat Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi için bir örnek olmuştur.

Proje alanında yaşam ve çevre kalitesi artmış ancak yakın çevrede yüksek gelir grubu yerleşimlerin varlığı vadiye ikili bir sosyal yapının gelişimine yol açmıştır. Bu durum, DVKDP'de de olduğu gibi, bazı hak sahiplerini apartman dairelerini satarak kentin diğer mahallelerinde yaşamaya yönlendirmiştir. 1998 yılında yapılan bir araştırmada bu alanda başlangıçtaki 47 aileden sadece 8'inin halen proje alanında yaşamakta olduğu, geriye kalan 39 ailenin bir bölümünün evlerini satarak emlak değerlerinin daha ucuz olduğu alanlardan çocukları için birden fazla apartman daireleri aldıkları ya da proje alanındaki evlerini kiraya vererek kentin daha dışında ve daha ucuz bölgelerinde yaşamaya devam ettikleri saptanmıştır (Görk, 2002).

Yukarıda tartışılan her üç projede de temel amaç gecekonduların dönüşüm probleminin çözülmesi ve yaşam çevre kalitesinin artırılması olmuştur. Tek tek değerlendirildiğinde her projenin alanlarında yaşayan nüfus için daha kaliteli yaşam çevresi oluşturmada başarılı olduğu söylenebilir. Ancak, yaratılan yaşam çevrelerinde hedef nüfusun sosyal yapısı ve tercihlerinin çok fazla dikkate alındığı söylenemez. Bu saptamayı, yukarıda tartışıldığı gibi, özellikle DVKDP ve GEÇAK'da hedeflenenin aksine, proje öncesinde alanda yaşayan nüfusun proje tamamlandıktan bir süre sonra proje alanı dışına çıktığına ilişkin bulgular desteklemektedir. Ayrıca, PÇVVKDP dışında, proje alanında yaşayan kiracıların proje kapsamında göz ardı edilmiş olması da önemli bir noktadır. Tüm projelerin hak sahiplerinin katılımı

sağlama hedefi doğrultusunda gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda uygulamaların süreç açısından olumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca her üç projede de belediyelerin mali kaynakları en düşük düzeyde kullanılarak projelerin kendi kaynaklarını yaratması sağlanmıştır.

Sonuç

Ankara kenti son yüzyılda önemli değişimler geçirmiştir. Başkent olarak ilanın ardında hızlı bir kentleşme süreci ile karşı karşıya kalan kentte, gelişim 1970li yıllara dek altyapı yetersizliklerinden dolayı çanak içinde kısıtlı kalmış ancak son otuz yılda 1990 Nazım Planı doğrultusunda izlenen politikalarla batıya doğru açılabilmiştir. Ayrıca, hızlı kentleşmenin sonucu gecekondulu alanları kentin büyük bir bölümünü kaplamıştır. Bir taraftan kentin batısında uydu kentlerin sayısı hızla artarken, bir taraftan da kent merkezi çevresinde boşalan alanların yenilenmesi problemi ortaya çıkmıştır. Kent içindeki ve çevresindeki gecekondulu alanlarının apartmanlaşmaya başlaması beraberinde çeşitli dönüşüm problemlerini ortaya çıkartmıştır. Günümüzde Ankara'da nüfusun yarısından fazlasının gecekondulu alanlarında yaşadığı düşünüldüğünde bu alanları kapsayan kentsel dönüşüm projelerinin yapılması kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra İslah İmar Planları'nın iyi bir kentsel çevre yaratma olanağı sağlamaması da kentsel dönüşüm projelerinin önemini arttırmaktadır.

Burada tartışılan üç projenin de hem olumlu hem de olumsuz yanları bulunmaktadır. Bunlar değerlendirilerek yapılacak yeni projelerin olumlu sonuçlanması için önemli ipuçları sağlanabilir. Her üç proje de kentin daha çok üst gelir gruplarının yaşadığı alanlara bitişik gecekondulu mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum projeler tamamlandıktan sonra, özellikle DVKDP ve GEÇAK projelerinde, proje alanlarında daha önce yaşayanlar ile yeni gelenler arasında sosyal bir gerilimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim her iki alanda da hak sahibi eski gecekondulu nüfusu gelir düzeyi ve sosyal farklılıklardan etkilenerek alandan ayrılmayı tercih etmişlerdir. PÇVKDP'de böylesi bir ayırım, projede yapılacak konut alanlarının sadece belirli bir gelir grubunun ihtiyaçlarına yönelik olarak tasarlanması ile ortaya çıkmamıştır. Ancak bu örnekte de, kentin merkezine çok yakın bu vadiye yaşamakta olan nüfusa alternatif yerleşim yeri olarak kentin dışında yeni bir alan önerilmiştir. Bunun kentsel dönüşüm projeleri sonucun-

da ortaya çıkabilecek ikili yapıyı çözmek açısından olumlu bir seçenek olduğu söylenemez. Belki daha iyi bir çözüm, kentsel dönüşüm projelerinin sonuçta sosyal bir eşitsizlik yaratmayacak biçimde tasarlanmasında aranabilir.

Burada değerlendirilen üç projede de projenin mali kaynakları alanda yapılan yüksek gelir getirecek, lüks konut birimleri ile sağlanmıştır. Projeler sonunda ortaya çıkan toplumsal problemlerin yaratılmasında bunun da etkisi büyüktür. Projelerin gerçekleştirilmesinin ardından DVKDP ve GEÇAK proje alanlarında ortaya çıkan toplumsal ayrışmanın bir yer değiştirme sürecine yol açtığı ve daha önce gecekonduda yaşayan nüfusun konut probleminin kalıcı bir çözüme ulaşamadığı, nüfusun problemleri ile birlikte kentin başka bir alanına taşınmak durumunda kaldığı izlenmektedir.

Özetlersek, üç projenin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde dört temel sonucun ortaya çıktığı söylenebilir. İlk olarak, özellikle DVKDP ve GEÇAK projelerinde, aralarında önemli bir fark bulunan iki gelir grubunun aynı alanda yerleşmesi ile bir sosyal gerilim ortaya çıkmıştır. Bu durum projelerin ikinci sonucu olan kent içinde nüfus hareketliliği yaratmıştır. Projelerin tamamlanmasının ardından proje alanlarında daha önce yaşayan gecekondulu nüfusu kendilerine verilen apartman dairelerini satarak kentin diğer bölgelerine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Üçüncü olarak projelerin kent bütünü ile eklemlenemediğini söylemek mümkündür. Her üç proje de yerel projeler olup bütünün bir parçası haline gelememiştir. Son olarak, projelerde halkın katılımı dikkate alındığında katılımda proje alanlarındaki gecekondularda yaşayanlar açısından hakçılığın sağlanamadığı, özel şirketlerin karar verme sürecinde daha baskın bir rol üstlendiği ve projelerde kar elde etme amacının ön plana çıktığı söylenebilir.

Kentin güneyinde gerçekleştirilen dönüşüm projelerinin yanısıra son yıllarda hem ilçe belediyeleri hem de Ankara Büyükşehir Belediyesi yeni kentsel dönüşüm projeleri üzerinde çalışmaktadır. Bunlardan bazıları Altındağ Belediyesi tarafından yapılan Aktaş-Atilla Kentsel Dönüşüm Projesi, Mamak Belediyesi tarafından yapılan Ege Kentsel Dönüşüm Projesi, Yenimahalle Belediyesi tarafından yapılan Şentepe İslah İmar Planlarında Kentsel İyileştirme Projesidir. Bu projelerin çoğu son beş yıl içinde gündeme gelmiştir. Bunların yanısıra 2004 yılı başında çıkartılan 5104 sayılı yasa, "Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu" başlığını taşımaktadır. Bu yasa ile

kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve evre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Projede yer alan kurumlar ise Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Altındağ ve Keçiören belediyeleridir. 2004 yılı başında Başbakanlık Toplu Konut İdaresi de 5162 sayılı kanun ile gecekondlu alanlarında dönüşüm projeleri geliştirme yetkisi kazanmıştır. Ayrıca 2005 yılında yürürlüğe giren 5266 sayılı "Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun"nın önümüzdeki yıllarda yapılacak kentsel dönüşüm projelerinde etkili olacağı görülmektedir. Tüm bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda 1980lerde kentin güneyinde başlayan kentsel dönüşüm sürecinin kentin kuzeyinde de süreceği anlaşılmaktadır. Projelerin tamamlanması ile kentin farklı alanlarında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin süreci ve sonuçlarının karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılması, bir tipoloji geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Kaynakça

Altaban, . (1997), 'Ulusal Yönetimin ve Toplumsallığın Kurgulandığı Bir Başkent', *Arredamento Dekorasyon* 90, 89-94.

Burgess, E. W. (1967), 'The Growth of the City: An Introduction to a Research Project', R.E.Park, E.W.Burgess ve R.D.McKenzie, *The city: With an Introduction by Morris Janowitz*, University of Chicago University Press, Chicago (5. baskı. İlk baskı 1925), 47-62.

Carmon, N. (1997), 'Neighborhood Regeneration: The State of the Art', *Journal of Planning Education and Research*, 17, 131-144.

Çiftçi, . and Karakayacı, . (2002), 'Rantlık ve Gelir Dağılımına Etkisi: Ankara Dikmen Vadisi ve Balgat rnekleri', *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, TMMOB şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara, 173-179.

Dündar, . (1997), 'Changing Meanings of Urban Renewal: Ankara Dikmen Valley Development Project', *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, ODTÜ, Ankara.

Gökbulut, . (1995), 'Urban Renewal; An Urban Dimension in Process of Change with the Context of Globalization; Case Study Ankara: Portakal iği Urban Renewal Project', *Yayımlanmamış Master Tezi*, ODTÜ.

Göksu, F. (2005a), 'Ankara Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi', <http://www.kentselyenileme.org/dokuman.php>.

Göksu, F. (2005b), 'Yeni Kentsel Düzen İçin Öneriler', <http://www.kentselyenileme.org/dokuman.php>.

Görk, R. V. (2002), *Gecekondu Bölgeleri ve Yerinde Islah Projelerine Sosyolojik bir Bakış, Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara, 231-250.

Günay, B. (1994), 'Dikmen Vadisi Projesine İlişkin Değerlendirme', *Ankara Söyleşileri*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 19-24.

Keleş, R. (2004), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara (8. baskı).

Kuntasal, K. (1994), 'Dikmen Vadisi Projesi', *Ankara Söyleşileri*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 13-18.

Kuzu, A. (1997), 'Urban Redevelopment Approaches for the Squatter Areas with a Changing Context of Urban Planning, Case Study Ankara: GEÇAK Urban Redevelopment Project', *Yayımlanmamış Master Tezi*, ODTÜ, Ankara.

McKenzie, R.D. (1967), 'The Ecological Approach to the Human Community', R.E.Park, E.W.Burgess ve R.D.McKenzie, *The city: With an introduction by Morris Janowitz*, University of Chicago University Press, Chicago (5.baskı. İlk baskı 1925), 63-79.

Özkan, Ö. (1998), 'Policies and Processes of Urban Regeneration in Turkey', *Yayımlanmamış Master Tezi*, ODTÜ, Ankara.

Park, R. E. (1967), 'The City', R.E.Park, E.W.Burgess ve R.D.McKenzie, *The City: With an Introduction by Morris Janowitz*, University of Chicago University Press, Chicago (5. baskı. İlk baskı 1925), 1-46.

Roberts P. (2000), 'The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration', P. Roberts ve H. Sykes, *Urban Regeneration: A Handbook*, Sage, London, 9-36.

Şenyapılı, T. (2004), *'Baraka'dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960'*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Türel, A. (1987), 'Ankara'da Konut Yapım Süreçleri', İ. Tekeli vd., *Ankara:1985'ten 2015'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 55-64.

Türker-Deveci, P.A. (2003), 'An Agent-Oriented Approach to the Analysis of Urban Transformation Process: Ankara-Dikmen Valley within the Context of Sustainable Urban Development', *Yayımlanmamış doktora tezi*, ODTÜ, Ankara

**ANKARA
KENTİ
'İKİLİ'
YAPISINDA
DÖNÜŞÜMLER**

Tansı Şenyapılı

Giriş

Günümüz Ankara kenti makroformunu tanımlayan en önemli etken kuşkusuz 1990 Ankara Nazım Planıdır. Bu planın, kenti batıda İstanbul ve Eskişehir yol aksları boyunca desantralizasyona yönelttiği, İstanbul yolu boyunca orta ve alt gelir grupları için konut ve çalışma alanlarının açılmasını ve Eskişehir yolu güneyinde ise kent içinde sıkışan idari kurumlar, yeni eğitim kurumları ve bu işlevlerin çekeceği üst-orta ve üst gelir grupları için konut alanları gelişmesini öngördüğü biliniyor. Plan uyarınca İstanbul yolu üzerinde Sincan Gecekondu Önleme Bölgeleri, Batıkent, Eryaman gibi büyük çaplı toplu konut alanlarının açılması, Ostim, İvedik sanayi bölgeleri yanısıra sanayi kuruluşlarının da bu aksta yer seçmesi ve nihayet 1980 sonrasında metronun bu aks üzerinde Batıkent-Ulus bağlantısını kurması, söz konusu aksın planın öngörülerine yaklaşık bir gelişim göstermesini sağladı.

Eskişehir ve Gölbaşı akslarında ise, diğer bazı nedenler yanısıra büyük kamu alanlarının kapatılmasındaki gecikme alandaki küçük tarım toprağı sahiplerini spekülasyona yönlendirdi. Sonuçta, özellikle Eskişehir aksı boyunca Ümitköy, Konutkent I ve II, ve Koru Sitesi gibi bir kaç yoğun konut gelişimi çevresinde genelde içe kapalı, dağınık ve parçalı bir doku oluştu. Üniversiteler, bazı siyasal kurumlar ve bazı bakanlıkların ek yapıları bu aksa taşındı. Ancak aks nüfusunun genelde kent merkezindeki iş alanlarında çalışıyor ve bu alanlardaki eğlence ve eğitim olanaklarını kullanıyor olması kent merkezine yalnızca iki ana yol ile bağlanan tüm konut ve konut dışı kullanışları ciddi bir ulaşım sorunu ile karşı karşıya bıraktı. Sorunu çözmek üzere bir metro bağlantı çalışması başlatıldı ise de bu çalışma henüz gerçekleşmedi.

Bu desantralizasyon biçimi başkent Ankara'nın mekansal organizasyonunun yaratmış olduğu ikili sosyal topografyayı vurguladı. 1923 yılında Ankara başkent ilan edildiğinde, İstanbul'dan gelen yönetici grubun İstanbul-Ankara-Anadolu demiryolunun güneyinde yeni bir başkent yönetim nüvesi ve bu nüveye bağlı yeni bir konut dokusu geliştirmesi ile demiryolunun kuzeyi ve güneyi arasında farklılaşan bir sosyal topografya oluştuğu biliniyor. (T.Akçura 1971, M.Güvenç 2001, A.Türel 1987) Nitekim, Jansen planında, kentin kuzeyinde bağlar içine yayılmış ve Kale çevresinde odaklanmış eski doku ile demiryolunun hemen güneyinde gelişen Bakanlıklar sitesi ile Çankaya Cumhurbaşkanlığı konutu arasındaki Bulvar bağlantısına referans ile gelişen vilalardan oluşan yeni dokuyu ayıran demiryolu boyunca iki kesiminin

de kullanacağı ve böylece 'bir araya gelebileceği' havaalanı, hastahane, okullar gibi ortak kullanışlar konulmuştur.

1950'li yıllarda ise kentin topografik engellerinin daha yoğun olduğu güneydoğu ve kuzeydoğu kesiminde gecekondu mahallelerinin gelişmesi ve yaygınlaşması, demiryolunun sosyal ayırıcılığına vurgulanmıştır. Kentin güney kesimindeki yeni yerleşme zaman içinde kendi hizmetlerini, dinlence, eğlence yerlerini kurmuş, demiryolunun kuzeyinde yalnızca kentin ana kültür binaları, tiyatro ve konser salonları gibi noktasal kullanımlar kalmıştır.

Böylece, topografik bir 'çanak' içinde, çevreyi saran gecekondu mahalleleri ile de sıkışan kenti fiziksel ve sosyal mekanlarda ikiye bölen demiryolunun kuzeyinde alt ve orta gelir gruplarının yoğunlaştığı, güneyinde ise orta, üst-orta ve üst gelir gruplarının yoğunlaştığı bir sosyal topografya profili oluşmuştur.

1990 planının öngördüğü kentsel gelişme modeli, kenti sıkıştığı bu 'çanak'tan çıkartarak, topografyanın gelişmeye daha uygun olduğu batıya doğru açmayı hedeflemiştir. Özellikle de dönemin sosyal demokrat belediyelerinin kararlı tutum ve eylemleri ile gerçekleşmeye başlayan plan öngörülerini, 1980 sonrası dünya pazarlarındaki gelişmelerin Ankara kenti ekonomik mekanına yansması ile desteklenmiştir. Dünya emek pazarlarının değişen yapısı sonucu sosyo-ekonomik statü ve prestijleri 'yükselen' üretici ve teknik hizmet üyeleri sosyo-ekonomik yaşam özellik, farklılık ve gereklerini mekanda da vurgulayabilmek için aradıkları yeni alanı Eskişehir aksının yeni, lüks, çağdaş hizmetler sunan apartmanları ve kapalı 'kaçış ada' türü yerleşmelerinde bulmuşlardır.

Diğer üretim ve hizmetler sektörlerinde dış pazarlara dönük bağlantı kurabilenler, kentin değişmeyen kısa vadeli taleplerini karşılayanlar, formel sektörde işlerini kaybetmeler bile enformel sektörde iş bağlantıları yapabilen böylece üretim ve hizmetler sunum pazarında durumlarını kaybetmeyenler, durumlarını eskisine oranla düzeltebilenler, Eskişehir aksındaki konutların maliyetini karşılayamasalar da İstanbul aksı boyunca gelişen Batıkent, Eryaman gibi yerleşmelere geçerek konut kalitelerini yükseltme yoluna gittiler. Böylece 1990 planının uygulanması ve hedeflediği kentsel gelişim eğilimlerinin 1980 sonrası kente yansıyan global gelişme/dönüşüm etkileri ile daha da güçlenmesi ve biçimlenmesi kent içinde ve uzantılarında yoğun bir hareketlilik başlattı.

Bu araştırma; Ankara kentinde 1990 planı ile öngörülen ve altyapısı hazırlanan ve 1980 sonrası global ekonomik değişmelerin etkisi ile desteklenen iki batı aksı gelişmesinin, akslar içinde ve kent içinde yarattığı konut hareketliliği örüntüsü ve sosyal topografya özelliklerine ilişkin ipuçları elde etmek amacı ile gerçekleştirildi.¹

Araştırma 2002 yılında yürütülen iki aşamalı bir alan çalışması içerir. Birinci araştırma; İstanbul aksı üzerinde Batıkent, Eryaman yerleşmeleri ile Eskişehir aksına bağlı Ümitköy, Konutkent ve Angora Evleri yerleşmelerinde gerçekleştirilen toplam 629 hane halkı görüşmesini kapsar. Bu çalışmada kent içinden akslara taşınan nüfusun demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, konut ve çevrelerine ilişkin izlenim ve değerlendirmelerini içeren bilgilerin yanı sıra hanelere bu alana yerleşmeden önce yaşadıkları adresler soruldu ve o adreslerdeki konut ve çevreye ilişkin bilgi de derlendi.

İkinci çalışmada ise hanelerden derlenen bu adreslere gidildi ve o adreslerde yaşayan hane halkları ile görüşüldü. Onlara da bir önce yaşadıkları adresler, konut ve çevre bilgileri soruldu.

İki aşamalı bu araştırma; akslara taşınan nüfusun sosyo-ekonomik profilini, akslar arası profil farklılığını ve desantralizasyon olgusunun tüm kent ölçeğinde başlattığı kentsel hareketlilik örüntüsüne ilişkin bilgi derlemeyi amaçlamıştır. Ancak sınırlı bir alan çalışması ile gerçekleştirilen ve bu yazıda daha da sınırlı bir kesimi sunulan araştırma sonucu üretilen düşünce ve yorumlar; elde edilen bulgulara dayanan izlenimler, çıkarsamalar ve başka çalışmalara konu olabilecek varsayımlar olarak değerlendirilmelidir.

Birinci Araştırma: Batı Akslarına Yönelik Konut Hareketliliği Profili

Demografik Profil

Batı aksları örneklemini hane halkı başkanları ve eşleri yaş ortalaması 40-50 arasındadır. İlgili literatürde ise evlilik ve çocuk sahibi olma ile ilişkilendirilen 20-30 yaş aralığı konut hareketlilik olasılığının en yüksek olduğu yaş aralığı olarak nitelendirilir. (M. Cadwallader, 1992) İstanbul ve Eskişehir akslarında saptanan yüksek yaş grubu hareketliliğinin konut bedeli ödenebilirliği ile ilgili olduğu varsayılabilir. Çalışan nüfusun, daha iyi mekansal koşullar elde edebilmek için yer

1. Bu araştırma Orta Doğu Teknik Üniversitesi, AFP-01-02-02-01 kodlu projesi kapsamında yürütülmüştür.

değiştirmeyi sağlayacak birikimi ancak 40-50 yaş grubunda elde ettiği düşünülebilir. İstanbul aksında saptanan görece daha genç nüfusun varlığı ise bu akstaki kooperatif yerleşmelerine kredi ve diğer başka desteklerin sunulması ile ilgili olabilir.

Akslar Arası Sosyo-Ekonomik Farklılaşma Eğitim Düzeyi ve İşkollarında Belirginleşiyor

Her iki aks örneklemeleri aile büyüklüğü, hane başına çocuk sayısı, medeni durum gibi demografik ölçütler açısından çok önemli farklılıklar göstermezken eğitim durumlarında dikkat çeken farklılıkların varlığını ortaya koyuyor. Eskişehir aksı örneklemelerinde hane başkanlarının %80'i ve eşlerinin %58'i üniversite mezunu iken, İstanbul aksı örneklemelerinde bu oranlar %31 ve %37 düzeyine düşüyor. Bu bulgulara ek olarak Eskişehir aksı örneklemelerinde yalnızca ilkokul bitirmiş hiç bir hane başkanı yer almazken, İstanbul aksı örneklemelerinde hane başkanlarının %11'inin yalnızca ilkokul bitirmiş oldukları görülmüyor.

İlginç bir veri ise üniversite yaş grubu gençlerin eğitim durumlarına ilişkindir. İstanbul aksı örneklemelerinde üniversite yaş grubu nüfusunun ortalama %44'ü üniversiteye devam ederken, Eskişehir örneklemelerinde bu oran %76'ya yükselmektedir.

Eğitim düzeyi, genelde, deneklerin iş yaşamlarına yansıyabildiği için akslara ilişkin sosyo-ekonomik durum bilgisi de içermektedir. Bu nedenle, eğitim düzey bilgisi, deneklerin iş yaşamları bilgisi ile karşılaştırılmıştır. Akslar arası sosyo-ekonomik farklılığı vurgulayabilmek için hane halklarının yaptıkları işler iki grupta derlenmiştir.

- Özelleşmiş hizmet ve üretim sektörlerinde çalışanlar (meslek sahipleri, yüksek düzey bürokratik yöneticiler, büyük çaplı özel iş yöneticileri, professional işlerde serbest çalışanlar, sanatçılar)

Hizmet ve üretim sektörlerinin mavi ve beyaz yakalı çalışanları (yönetici olmayan memurlar, küçük iş sahipleri, öğretmenler, askerler, emekliler, ev hanımları, öğrenciler)

Bu 'kaba' ayırım akslar arasında açık bir farklılaşmanın gözükmesi ni sağlamıştır. Eskişehir aksı örneklemelerinde yer alan hane başkanlarının %70'i birinci grup işlerde yoğunlaşırken bu oran İstanbul aksında %19'a düşmüştür. İstanbul aksında en düşük oran %17 ile Batıkent'de, Eskişehir aksında ise en yüksek oran %87 ile Angora Evlerinde elde edilmiştir.

Çalışan eşler ise daha farklı bir profil göstermiştir. Eskişehir aksında çalışan eşlerin %55'i, İstanbul aksında ise %94'ü ikinci grup işlerde istihdam edilmektedir. Eskişehir aksında ikinci grupta çalışan eşlerin çoğunluğunun öğretmen olduğu saptanmıştır.

Mekansal Hareketlilik Konut Sahipliği Sağlıyor

Her iki aks örneklemeleri %75-%77 arasında konut sahipliğinin varolduğunu ortaya koydu. Ancak, konut sahiplerinin İstanbul aksında %52'si, Eskişehir aksında ise %37'si daha önce kiracı statüsünde olduklarını bildirdiler. Bu veriler, özellikle İstanbul aksında konut hareketliliğinin ana nedeni ve amacının konut sahipliği olanağı olduğunu göstermektedir.

Her iki aksta da daha önce konut sahibi olanların %50-%60 gibi bir bölümü, bu akslara taşınırken konutlarını satmış olduklarını belirttiler. Eskişehir aksında konutlarını satarak gelmiş olanların oranının biraz daha yüksek olması, bu aksın yüksek konut fiyatlarından kaynaklanıyor olabilir.

İstanbul aksı örneklemelerinde, konut sahibi ve daha üstün kalite konut konforuna sahip olabilmek şansı, hane halklarını mekansal harekete iten önemli nedenler olarak saptanmıştır. Eskişehir aksında ise genelde kentin eski, prestijli ancak yoğunlaşmış alanlarındaki fiziksel ve sosyal çevre kalitesi ile ilgili memnuniyetsizlik mekansal hareketi desteklemiştir.

Akslar üzerinde yerleşilecek konut alanı seçmede İstanbul aksında konut fiyatları önemli bir rol oynarken, Eskişehir aksında yeni konutun ve çevrenin özellikleri ağır basmaktadır. Ekonomik faktörlerin Eskişehir araştırması deneklerinin ancak %12'si için önemli olduğu saptanmıştır. İstanbul aksında akraba ve tanıdıkların aynı konut alanında varlığı da yer seçmede önem kazanırken Eskişehir aksında önem taşımamaktadır.

Deneklere yaşadıkları konut alanında en memnun oldukları öğeler sorulduğunda İstanbul aksında konutun özellikleri, Eskişehir aksında ise çevre özellikleri öne geçmiştir. Örneğin, Batıkent örneğinde ısınma maliyetinin denetimini konutta oturanlara veren kombi gibi bazı altyapı öğelerinin varlığı yanı sıra, 'iyi komşuluk ilişkileri'nin konuttan memnuniyeti arttıran özelliklerden biri olduğu belirtilmiştir.

İstanbul aksı örneğinde yaşanan konut ve çevrenin en beğenilmeyen öğeleri yakın komşuluk ilişkilerinin eksikliği ve yoğun apart-

man yaşamının verdiği rahatsızlık ('Çok fazla kural var', 'Apartman yaşamı rahat hareket etmeyi engelliyor', 'Eskiden olduğu gibi rahat hareket edemiyorum') olarak iletilmiştir. Eskişehir aksında ise kent merkezine ulaşmada zaman kaybı, konut çevresinde bitmemiş hizmet binalarının bulunuşu, çevre yönetimindeki sorunlar önde gelen memnuniyetsizlik nedenleri olarak sıralanmıştır. İyi komşuluk ilişkileri ölçüttü bu aksta ağırlık kazanmamıştır.

Örneklem Nüfusunun Akslara Taşınmadan Önce Kentte

Yaşadıkları Yerler: Kentsel İkilemin Vurgulandığı Bir Diğer Konu

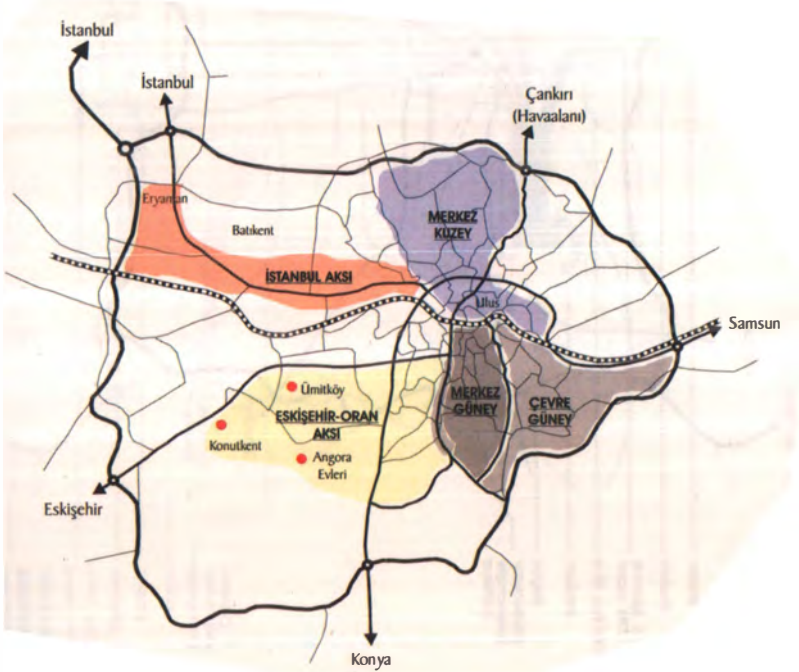
Hane başkanlarına anketin yapıldığı alana taşınmadan önce yaşadıkları adresler sorulmuş, yanıtlar beş grupta sınıflandırılmıştır:

- **Merkez-Güney:** Demiryolunun güneyinde, Konya yolu ile batıda Bağlar Caddesine dek uzanan ve Bahçelievler, Emek, Ayrancı, Çankaya, Gazi Osman Paşa, Kavaklıdere gibi genelde orta, üst-orta ve üst gelir gruplarının konut alanları olarak kabul edilen mahalleler.
- **Çevre-Güney:** Demiryolunun güneyinde, doğuda Mamak ilçesinin düşük gelir grubu mahalleleri ile Çankaya ilçesinin Dikmen, Öveçler ve Seyran Bağları gibi mahalleleri.
- **Eskişehir/Oran Aksı:** Söğütözü, Mustafa Kemal, METU ve Bilkent konut ve lojmanları, Ümitköy, Beysukent, Konutkent, Çayyolu, Angora Evleri, Gölbaşı gibi üst-orta ve üst gelir grubu yeni yerleşmeler.
- **Merkez-Kuzey:** Demiryolunun kuzeyinde Altındağ, Keçiören, Yenimahalle ilçelerinin orta ve alt gelir grubu mahalleleri.
- **İstanbul Aksı Yerleşmeleri:** İstanbul aksı boyunca Macun, Batıkent, Ergazi, Eryaman, Elvankent, Fatih, Etimesut, Sincan yerleşmeleri. (Şekil 1)

Tablo 1'de de izlendiği gibi, bu ayırım uyarınca İstanbul aksı örneklem nüfusunun önemli bir yüzdesinin **Merkez-Kuzey** kesimi (Batıkent'de %71, Eryaman'da %60) mahallelerinden gelmiş olduğu, Eskişehir aksında görüştülen deneklerin ise yarıdan fazlasının **Merkez-Güney**'in yüksek gelir grubu mahallelerinden gelmiş olduğu saptanmıştır. **Merkez-Güney** mahallelerini **Eskişehir/Oran Aksı** izlemektedir. Özetle, Eskişehir aksı örneklem nüfusunun %74'ünün demiryolunun güneyindeki mahallelerden taşınmış olduğu anlaşılmıştır. (Şekil 2, 3, 4, 5, 6)

Örneklem nüfuslarının bir önce oturdukları semt grupları	İstanbul Aksı örneklem nüfusu %	Eskişehir Aksı örneklem nüfusu %
Merkez -Kuzey + İstanbul Aksı %	%70	%17
Çevre-Güney %	%17	%9
Merkez-Güney % + Eskişehir/Oran Aksı %	%13	%74
TOPLAM %	%100	%100

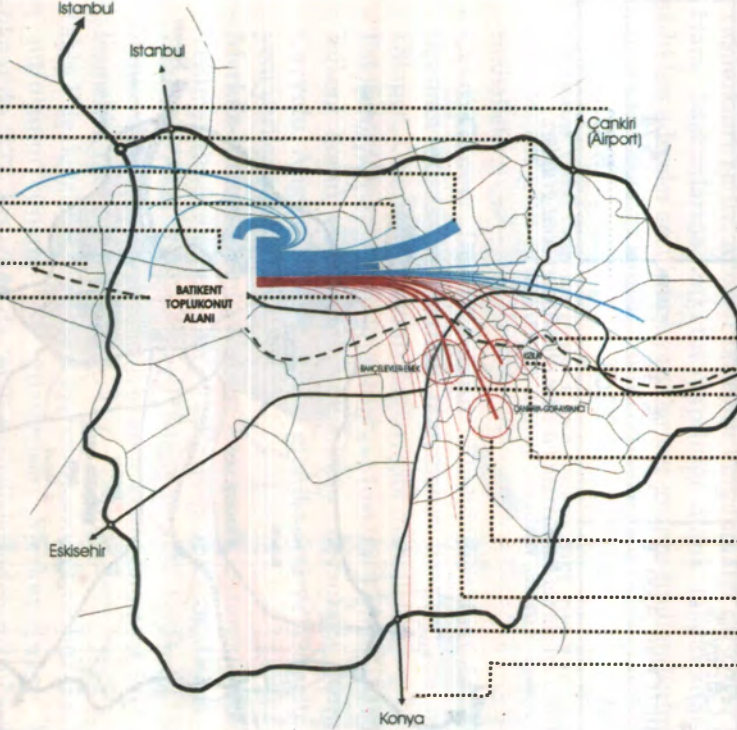
Tablo 1: Birinci araştırma hanelerinin bir önce oturdukları semt grupları.

Şekil 1: Semt grupları.

**Demirvolu'nun
Kuzeyindeki
Mahalleler**

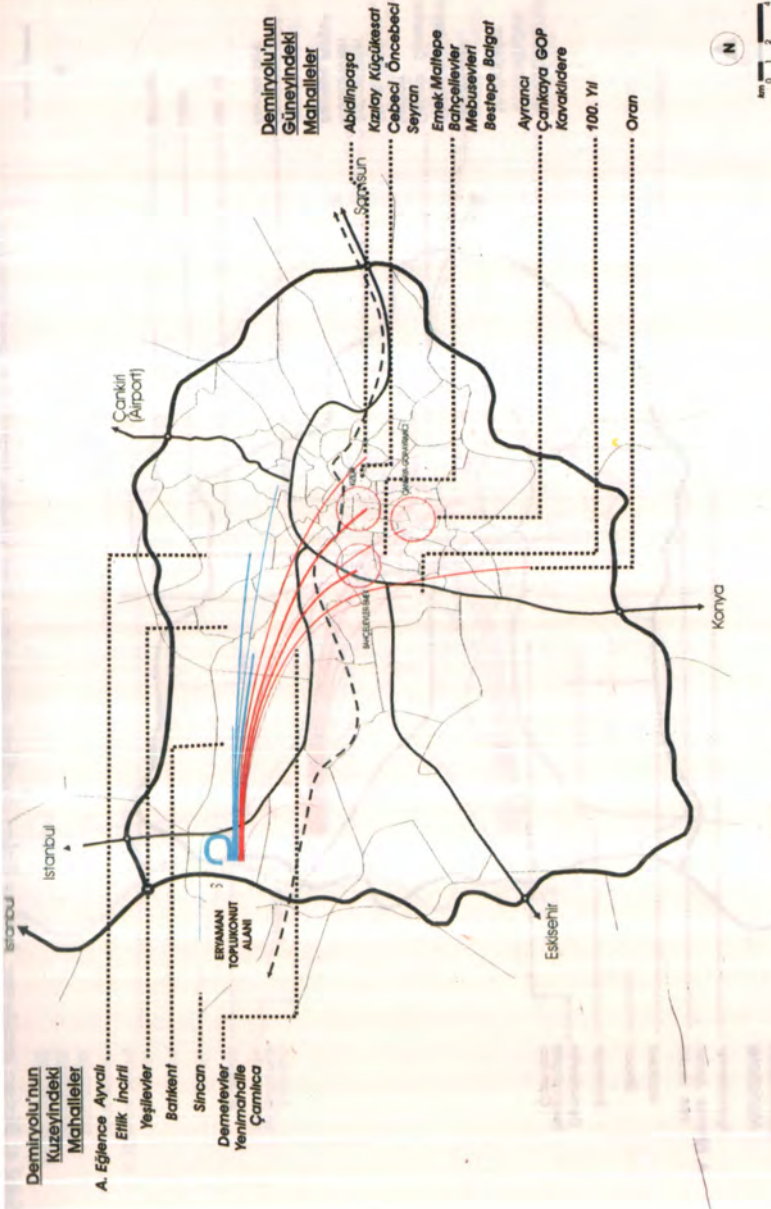
Sileler
Hasköy
Ayvalı A. Eğlence
Etilik İncirli
Karşıyaka Burç Mah.
Batkent
Sincan
Demetevler
Yenimahalle
Çamlıca

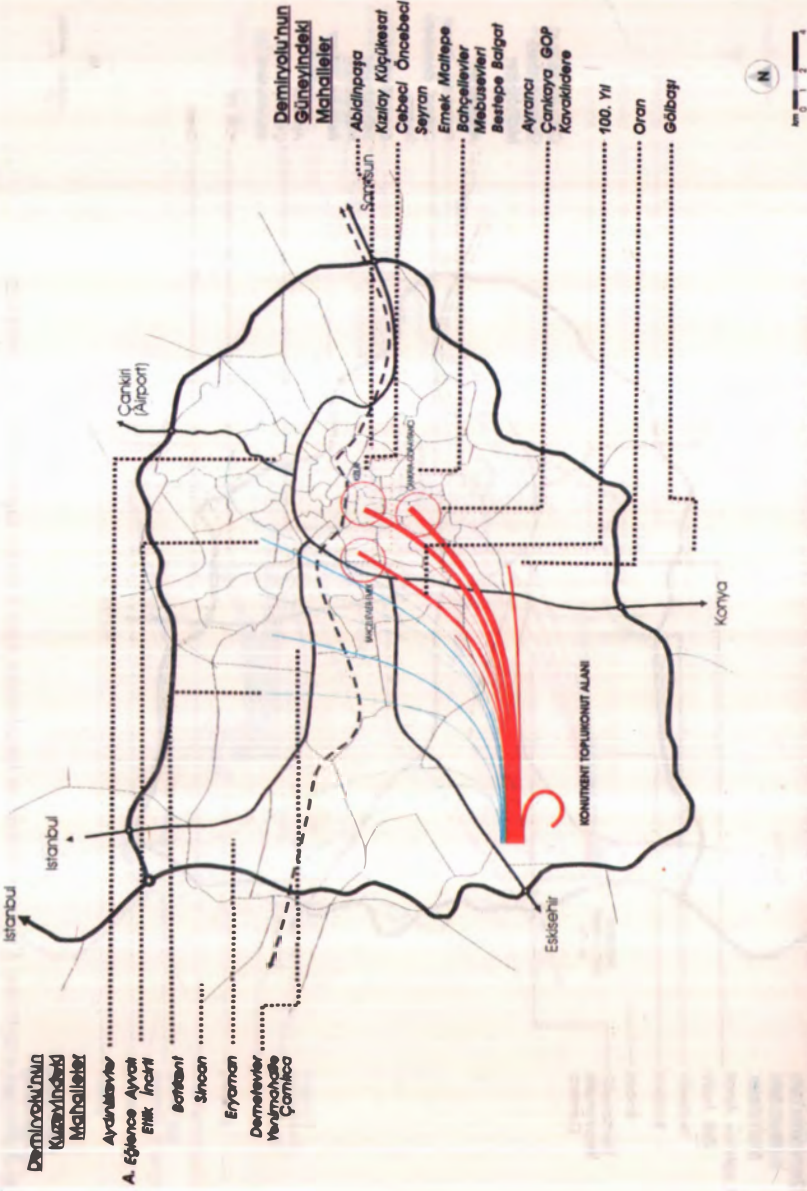
**Demirvolu'nun
Güneyindeki
Mahalleler**

Demirlibahçe
Abidinpaşa
Kızılay Küçükcesat
Çebeci Öncebeci
Seyran
Emek Mallepe
Bahçelievler
Mebusevleri
Beştepe
Bağat
Ayrancı
Çankaya GOP
Kavaklıdere
Sokullu
Dikmen
Gölbaşı

Şekil 2: Birinci araştırma: Batıkent örneklem hanelerinin kent içinden taşındıkları semt grupları.

Şekil 3: Birinci araştırma: Eryaman örneklem hanelerinin kent içinden taşıdıkları semt grupları.

Şekil 4. Birinci araştırma: Angora Evleri örneklem hanelerinin kent içinden taşıdıkları semt grupları.

Şekil 5: Birinci araştırma: Konutkent örneklem hanelerinin kent içinden taşıdıkları semt grupları.

**Demiryolu'nun
Kuzeyindeki
Mahalleler**

A. Eğlence Ayvalı
Ellik İncirli
Batıkent
Sincan
Eryaman
Demetevler
Yenimahalle
Çamlica

**Demiryolu'nun
Güneyindeki
Mahalleler**

Abdinpazarı
Kızılay Küçükcaat
Cebeci Öncebeci
Seyran
Emek Matrape
Bahçelievler
Mebusanlı
Beştepe Balgat
Ayrancı
Çankaya GOP
Kavaklıdere
100. Yıl
Oran

İstanbul

İstanbul

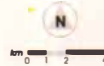
Çankırı
(Airport)

Samsun

Eskişehir

ÜMITKÖY GELİŞME
ALANI

Konya

Şekil 6: Birinci araştırma: Ümitköy örneklem hanelerinin kent içinden taşındıkları semt grupları.

Konut-İşyeri İlişki Örüntüsü Konut Hareketlilik Örüntüsünü Yineliyor

İstanbul aksı örnekleme sonucuna göre, hane başkanlarının %55'i **İstanbul Aksı** ve **Merkez-Kuzey** iş alanlarında çalışırken (Ör. %35 Ostim'de çalışıyor), bu grubu metro hattının son bulduğu **Merkez-Güney** MIA iş yerlerinde çalışanlar izlemektedir. Eskişehir aksı örnekleme göre, çalışan hane başkanlarının %55'i de **Merkez-Güney** kesimin iş merkezlerinde çalışmaktadır. Böylece, İstanbul aksı yerleşmeleri hane başkanları yoğunluğu demiryolu kuzeyinde ve İstanbul aksı üzerindeki iş yerlerinde çalışırken, Eskişehir aksı yerleşmeleri hane halkı başkanları yoğunluğunun demiryolu güneyindeki iş merkezlerinde çalışmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Eskişehir aksı örneklem nüfusu, günlük konut-iş ilişkilerini, konut alanlarını **Merkez-Güney** iş alanlarına bağlayan ve aynı zamanda bu aks üzerinde yer alan üniversiteler ve devlet kuruluşlarının da trafiğini taşıyan İnönü ve Çetin Emeç Bulvarları üzerinden kurmaya çalışmaktadır. İstanbul aksında ise konut alanlarının yanında yoğun işyeri gruplarının varlığı ve kesintisiz Ulus-Sıhhiye-Kızılay bağlantısı sağlayan metro hizmeti bu hatta oturan hane halklarının konut-işyeri ilişkisinin daha rahat işlemesini sağlamaktadır.

Her iki aksta da çalışan kadın nüfusunun iş yerleri genelde **Merkez-Güney** iş alanlarında yer almaktadır. Örneğin, Batıkent örnekleminde çalışan kadınların %47'i Kızılay ve Sıhhiye'deki iş yerlerinde çalışmaktadır. Angora Evleri hanelerinde çalışan kadınların %43'ü, Konutkentte ise %30'unun iş yerleri Çankaya, Kavaklıdere, Gazi Osman Paşa mahallelerindedir.

Birinci Araştırma Sonuçları: Akslar Arası Farklılaşma

Birinci araştırma sonuçları özetle Ankara kentinde 1970 sonrasında gelişmeye başlayan desantralizasyon örüntüsünün İstanbul ve Eskişehir yol aksları boyunca farklılaşan ikili bir sosyo-ekonomik yapı kurguladığını, bu kurgunun 1923'lerde bir Anadolu kasabasının başkente dönüşüm süreci biçiminden kaynaklanan ve İstanbul-Ankara demiryolu ile ayrılan ikili sosyo-ekonomik yapıya daha vurgulu ve daha açık bir biçim kazandırdığını göstermektedir.

Birinci araştırma bulguları; kent içinden bu iki aks boyuna taşınanların geldikleri mahalle gruplarının, eğitim düzeylerinin ve dolayısıyla yapılan işlerin-mesleklerin, seçtikleri konut türleri ve konut

çevrelerinin, bu akslara taşınma, akslarda yer seçme, seçtikleri konut ve çevreyi değerlendirme nedenlerinin farklı olduğunu düşündürmektedir. İlginç bir veri, İstanbul aksı örneklem yerleşmeleri genelde demiryolunun kuzeyindeki mahallelerden nüfus almışken, Eskişehir aksı örneklem yerleşmelerinin genelde demiryolunun güneyindeki üst-orta, orta ve üst gelir grubu mahallelerden nüfus almış olmasına ilişkindir. Kentin sosyo-ekonomik topografyasını ikiye bölen demiryolunun kuzey ve güneyindeki yerleşimlerin bir anlamda 'uzanarak' akslar boyunca ilerlemiş olduğu söylenebilir. Ayrıca İstanbul aksı hanelerinin %17'inin **Çevre-Güney**'in orta ve alt gelir grup mahallelerinden taşınmış olmalarına karşın bu mahallelerin eski şehir aksına fazla girdi vermemesi de dikkat çekmektedir.

İstanbul ve Eskişehir akslarını güney-kuzey yönünde bağlayan yalnızca iki ana yol olması (Anadolu Bulvarı ve Ayaş yoluna saplanan Etimesgut caddesi), ve aksların ortasında yer alan ve zaman içinde parçalanmış mülkiyet yapısı ve kullanım biçimi ile kentin sosyo-ekonomik gruplarını farklı kullanımlar içinde 'birleştirmekten' çok mekansal bir 'ayırıcı' gibi işlev gören Atatürk Orman Çiftliği sözü edilen bu sosyo-ekonomik farklılaşmayı plan üzerinde daha da vurgulamaktadır. Güney kesimden az sayıda hanenin Batıkent'in sınırlı villa/lüks apartman türü yerleşmeleri ile Eryaman bloklarının özellikle de kuruluş yıllarındaki reklam kampanyası bağlamında İstanbul aksına taşınmış olmasına karşın demiryolu kuzeyindeki mahallelerden Eskişehir aksının pahalı konut alanlarına gelenlerin sayısı daha da sınırlıdır.

Birinci araştırmanın önemli bir bulgusu da akslar içi aşamalı konut hareketliliği ile ilgilidir. Genelde en zengin haneler konut ve çevre konusundaki taleplerini karşılayacak seçimlerini aks boyu seçenekler arasında bir aşamada yapabilirken, akslara taşınan hanelerin çoğunluğu ilk hareketlerini bütçelerinin tanıdığı sınır içinde gerçekleştirirler ve çok fazla seçenekleri yoktur. Zaman içinde arazi ve mülk fiyatları değiştikçe ve hane halkı olanakları iyileştikçe, haneler alışmış oldukları bu çevreler içinde daha iyi kalitede ve daha konforlu konutlara taşınırken onların boşalttığı konutlara yine aynı alandan kişiler gelebilmektedir. Böylece akslar boyu yerleşmeler oldukça dinamik bir konut hareketliliği yansıtır.

İstanbul aksında Eryaman yerleşmesinin özel bir durumu vardır. Birinci ve ikinci aşama Eryaman yerleşmelerinin inşaatı sırasında bu yapıların yüksek gelir gruplarına hitabettiği izlenimi vardı. Stüdyo tipi

apartmanlar ise üst gelir gruplarının gençlerine hizmet verebilecekti. Ancak İstanbul aksı büyük sanayi yerleşmeleri ve mavi yakalı işçi kooperatif evleri ile yüklenince Eryaman üst gelir grup nüfusunun genelinde orta gelir nüfusu ile değişmeye başlamış olduğu düşünülebilir.

Özetle, genelde konut tipi ve mahalle seçiminin hane halklarının ekonomik ve sosyal durumlarına bağlı olmasına karşın, aks seçiminin daha sabit ve kalıcı olduğu izlenmektedir. Hane halkları genelde aynı akslar üzerinde daha iyi konut ve mahalle aramaktadırlar. Aks değişiminin hanehalklarının sosyo-ekonomik durumlarında daha radikal değişimlere bağlı olduğu sonucuna varabiliriz.

İkinci Araştırma: Kent İçinde Hareketlilik

Yukarıda da belirtildiği gibi, birinci araştırmada görüşülen hane halklarından bir önceki konutlarının adresleri istenmişti. İkinci araştırmada bu adreslere gidilerek oraya taşınmış olan haneler ile görüşüldü. İkinci araştırma kentin farklı mahallelerinde 181 hane halkı ile görüşme içerdi. Yukarıda yinelenildiği gibi, İstanbul aksı örnekleminde verilen adresler genelde **Merkez-Kuzey** ve **İstanbul-Aksında** yer almaktaydı. Eskişehir aksı örnekleminde verilen adresler ise genelde **Merkez-Güney** mahallelerinde yer alıyordu. Ancak her iki aksta da örneklem alanlarının içinde konut değiştirmiş haneler ağırlık kazandı.

	Bir ve İkinci Araştırma Örneklemleri	Üniversite mezunu hane başkanları %
Birinci Araştırma	İstanbul Aksı örneklemini hane başkan- ları	%31
	Eskişehir Aksı örneklemini hane başkan- ları	%80
İkinci Araştırma	İstanbul Aksı örnekleminin boşalttığı konutlara taşınan hane başkanları	%64
	Eskişehir Aksı örnekleminin boşalttığı konutlara taşınan hane başkanları	%63

Tablo 2: Birinci ve ikinci araştırmalarda üniversite mezunu hane başkanları (%).

Hane başkanları eğitim durumundaki bu özellik yapıları işlere de yansımaktadır.

	Bir ve İkinci Araştırma Örneklemi	Tip I İşler	Tip II İşler
Birinci Araştırma	İstanbul Aksı örnekleme hane başkanları	19%	81%
	Eskişehir Aksı örnekleme hane başkanları	70%	30%
İkinci Araştırma	İstanbul Aksı örnekleminin boşalttığı konutlara taşınan hane başkanları	21%	79%
	Eskişehir Aksı örnekleminin boşalttığı konutlara taşınan hane başkanları	41%	59%

Tablo 3: Birinci ve ikinci araştırmalarda hane başkanları işleri dağılımı.

Demografik Profil

İkinci araştırmada görüşülen hane başkanlarının ortalama yaşı 46 olarak saptanmıştır. Ancak Angora Evleri ve Konutkent örneklemelerinin boşalttığı daha yüksek nitelikli ve pahalı konutlara geçebilmiş hane başkanları ikinci aşama örneklemin en yüksek basamağı olan 48-50 yaş grubunda yer almaktadır.

İstanbul ve Eskişehir aksları örneklem nüfusunun boşalttığı demiryolu kuzeyi ve güneyi mahallelere gelen hane başkanları eğitim düzey farkının, akslara taşınmış hane başkanları eğitim düzeyi farklılığını biraz daha yumuşattığı izlenmektedir. Örneğin, İstanbul aksı örneklem nüfusunun boşalttığı kuzey kesim mahallelere gelen hane başkanları arasında üniversite mezunu yüzdesi İstanbul aksı hane başkanları oranından daha yüksek iken Eskişehir aksında tersi gözlenmiştir.

Kent İçi Konut Hareketliliği de Konut Sahibi Olma Fırsatı Sağlıyor

İkinci aşama örneklem nüfusunun yarıdan fazlasının daha önce kiracı olduğu ve kent içi hareketlilik sonucu konut sahibi oldukları saptandı. Bu konuda en yüksek oranın Batıkent'e taşınan nüfusun boşalttığı **Merkez-Kuzey** konut stokunda elde edilmesi örneklem alanları içinde en düşük konut satış fiyatlarının bu alanda yer almasından kaynaklanabilir.

Önceden ev sahibi olan hanelerin çoğunluğu yeni evlerini alabilmek için eskisini sattıklarını bildirmişlerdir. Örneğin Eskişehir aksı-

na taşınmış hanelerin kentin yüksek prestijli güney kesiminde bıraktıkları konutları satın alanların yarıdan fazlası fiatları yüksek olan bu konutları alabilmek için eski konutlarını satmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

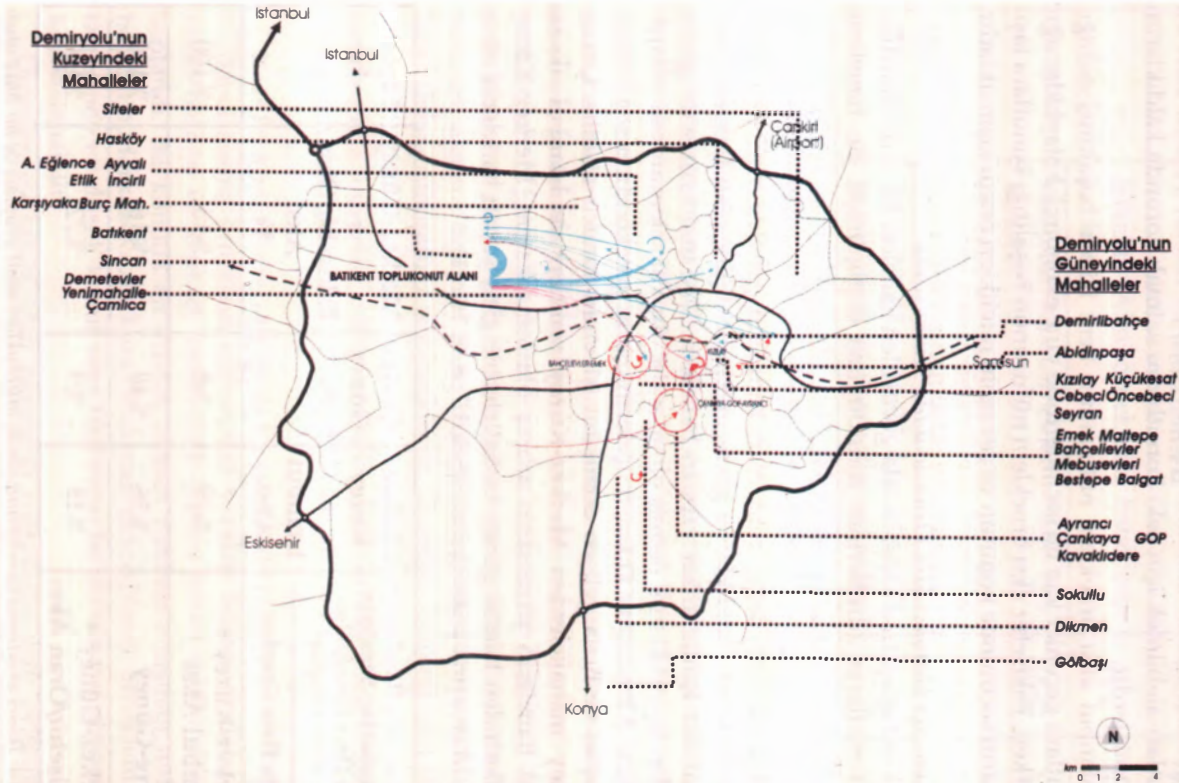
İstanbul aksı örneklem nüfusunun kent içinde boşaltmış olduğu konutlara geçenler için bu seçimlerinde yine ekonomik kolaylıklar ağır basarken, Eskişehir aksı örneklem nüfusunun boşalttığı konutlara taşınanların seçiminde konutun ve çevrenin nitelikleri önem taşımaktadır.

Kent İçi Hareketlilik Örüntüsünde 'Yumuşama'

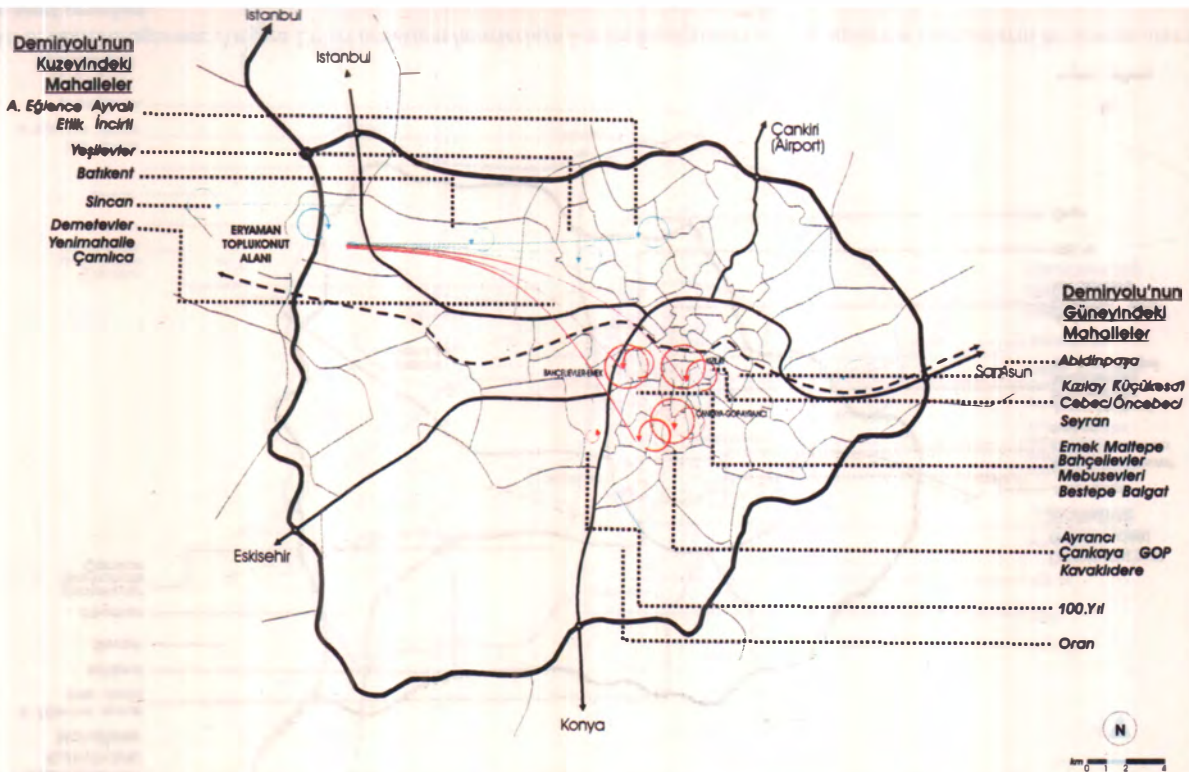
İkinci araştırma kapsamında görüşülen hanelere bir önce oturdukları konutların adreslerinin sorulduğuna değinilmişti. Bu hanelerin oturdukları semt grupları ile bir önce oturdukları semt grupları ilişkisini gösteren Tablo 4'ün diyagonalinde yer alan yüzdeler kent içinde ve akslarda yer değiştirmiş olan hanelerin genelde yine aynı semt grupları içinde kaldıklarını göstermektedir. İlginç olan **Çevre-Güney** mahalleler içinde anket yapılan hanelerin %48'inin aynı semt grubu içinden taşındıklarını iletmış olmalarıdır. Bu yüksek oran son yıllarda Mamak, Altındağ ve Dikmen ilçelerinin eski gecekondü mahallerinde başlayan ve hızla gelişen dönüşüm işlevinin sonucu olabilir. **Çevre-Güney** mahallelerden **Merkez-Kuzey** semtleri ve İstanbul aksına giden hanelerin yüzdesinin artmış olmasına karşın, **Merkez-Kuzey** semtlerinden kentin güney mahallelerine giriş yapan hanelerin oranı da %10 civarına yükselmiştir. (Şekil 7, 8, 9, 10, 11)

2. Araştırma Hanelerinin Oturdukları Semtlerin bir Önce Oturdukları Semt Grupları	Merkez-Kuzey + İstanbul Aksı	Çevre-Güney %	Merkez-Güney + Eskişehir/Oran Aksı %	Toplam %
Bu Hane Grupları				
Merkez-Kuzey + İstanbul Aksı	%79	%8	%13	%100
Çevre-Güney	%36	%48	%16	%100
Merkez-Güney + Eskişehir/Oran Aksı	%18	%9	%72	%100

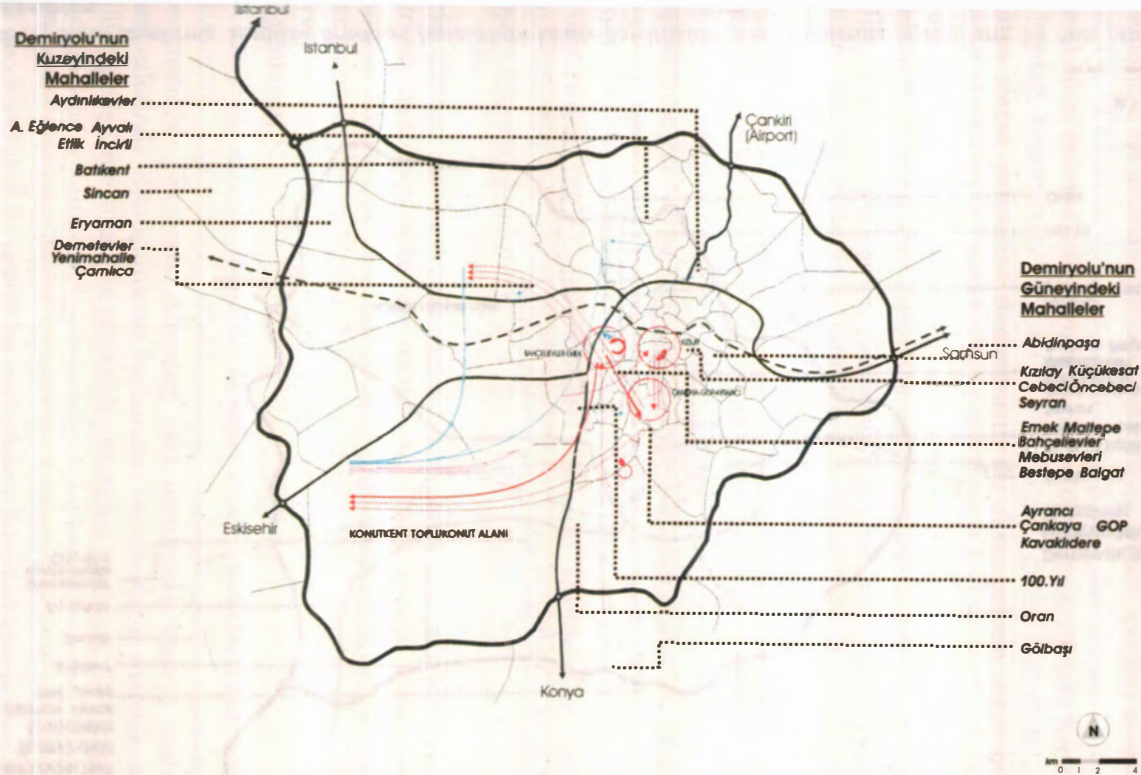
Tablo 4: İkinci araştırma hanelerinin şimdi oturdukları semt grupları ve bir önce oturdukları semt grupları.

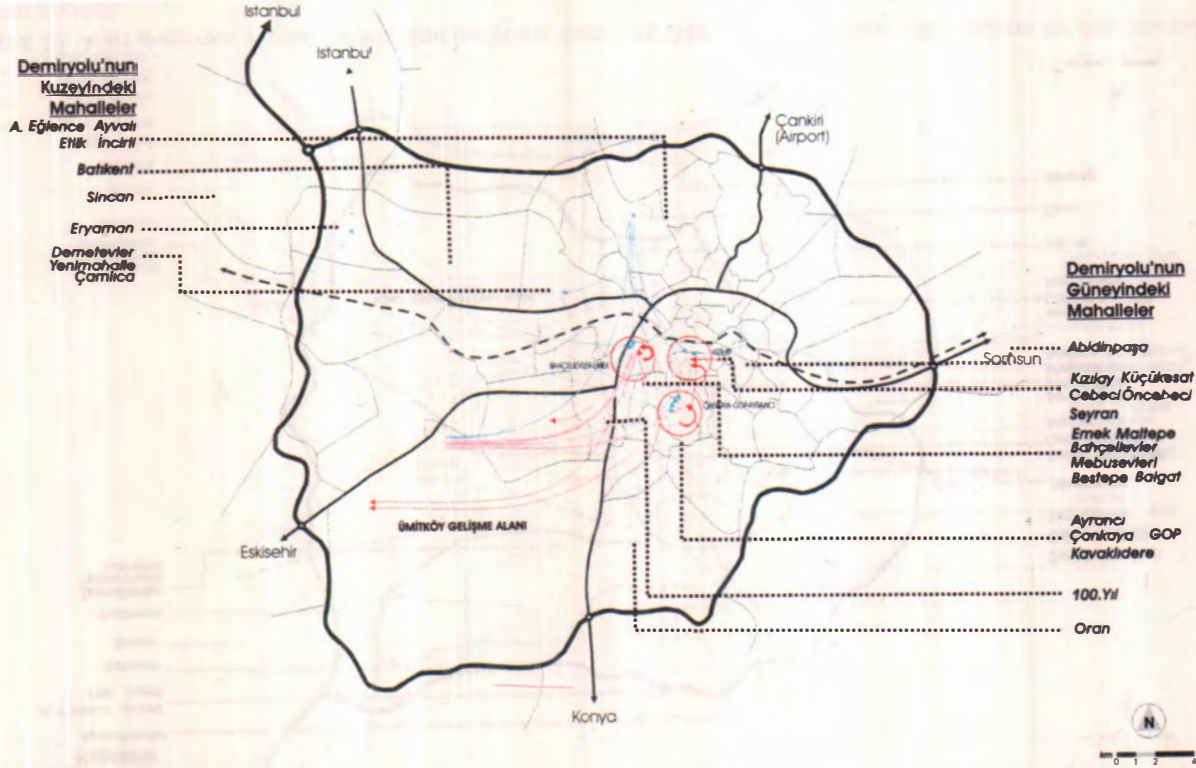
Şekil 7: İkinci araştırma: Batıkent örneklem hanelerinin kentte boşalttıkları semt gruplarına taşınanların bir önce oturdukları semt grupları.

Şekil 8: İkinci araştırma: Eryaman örneklem hanelerinin kentte boşalttıkları semt gruplarına taşınanların bir önce oturdukları semt grupları.

Şekil 10: ikinci araştırma: Konutkent örneklem hanelerinin kentte boşalttıkları semt gruplarına taşınanların bir önce oturdukları semt grupları.

Şekil 11: İkinci araştırma: Ümitköy örneklem hanelerinin kentte boşalttıkları semt gruplarına taşınanların bir önce oturdukları semt grupları.

Çıkarsamalar/Düşünceler

Birinci ve ikinci araştırmalar, İstanbul yolu boyunca açılan konut alanlarının iki aşamalı gelişme gösterdiğine ilişkin ipuçları vermektedir. 1970-1980 arası bu aksta kamu desteği ile açılan Sincan, Fatih gibi gecekondu önleme bölgelerinin demiryolunun kuzeyindeki Keçiören, Altındağ, Yenimahalle'nin orta ve alt-orta gelir grubu mahallelerinden nüfus olarak geliştiğine değinilmişti. Bu aksta gelişen diğer büyük konut alanlarına da, örneğin Batıkent'e, genelde demiryolu kuzeyi ve Çevre-Güney mahallelerden ve örneğin terziler, Oleyisliler, Yol Personeli, marangozlar, Ostimliler gibi meslek ve iş grupları kooperatifler kurarak yerleştiler. Böylece, 1923'ten beri demiryolunun kuzeyinde ve güneyinde farklılaşan sosyo-ekonomik profil kendi içinde daha da yoğunlaşarak ayrıştı ve desantralizasyon akslarına yayılarak güçlendi. İstanbul aksı örnekleme, demiryolunun kuzey mahallelerinden bu akşa taşınan nüfusun genelde lise mezunu olduğuna, orta gelir grubunda yer aldığına, konut sahibi olmak amacı ile akşa taşındığına, yer seçme konusunda çevre kullanım olanaklarından çok konutun özellikleri ve ekonomik olanaklar ile yönlendiğine, zaman içinde yine bu alanlarda konut değiştirerek konut konfor durumunu iyileştirmeyi yeğlediğine, kentsel yaşamını sürdürmede kentsel kurumlardan çok sosyal ilişki ağlarına dayanan özellikler taşıdığına ilişkin izlenim vermiştir.

1980 sonrası, özellikle de Toplu Konut İdaresi olanaklarının devreye girmesi ile demiryolu güneyinden gelen bazı akademisyen ve serbest meslek grupları da meslek ve işyeri temelli kooperatifler kurarak Batıkent'in yeni mahallelerine, inşasına başlanan ve reklam kampanyası ile yerleşilmesi özendirilen Eryaman'a yerleştiler. Eryaman ve karşısında gelişen Elvankent'in karışık bir yapı içerdiğine değinilmişti.

Bu yeni eğilim, İstanbul aksının belirli noktalarında sosyo-ekonomik 'delinmeler' oluşturmaya başladı. 1990 sonrasında Yenimahalle, Keçiören, Altındağ gibi demiryolu kuzeyi mahalle merkezlerinde dönüşümlerin başlaması, belediyelerin mahalle sembollerini geliştirme amacı ile gösterişli yatırımlar yapması, 2000 yılı sonrasında iktidar partisi ileri gelenlerinin de bu kesimde yer seçmesi yeni gelişmeler arasında. Ancak kuzeydoğu kesimin çeperleri yoğun, yokmuş gecekondu ile çevrili bu mahalleleri; İstanbul aksına metronun eklenmesi, Eryaman, Elvankent gibi yerleşmelerde üst-orta gelir grubu

konut alanlarının yapılaşması ve aksların konut yerleşmelerine ilişkin bir prestij alanının oluşması gibi gelişmeler sonucu, üst-orta gelir nüfusunu İstanbul aksı yerleşmelerine kaybetmeye başladı.

Aynı nedenlerle kentin güney kesiminin orta ve üst-orta gelir grupları da kuzey-güney farklılaşmasını delerek İstanbul aksında onları izledi. Böylece Yenimahalle, Keçiören, Altındağ'ın ve kentin güney kesiminin lise ve hatta lise üstü eğitilmiş, ikinci grup işlerde yoğunlaşmakla birlikte birinci grup işlere de bir miktar girebilen, ancak Eskişehir aksının yüksek maliyetli konut alanlarına ekonomik nedenlerle ve/ya da sosyal/psikolojik tercihleri nedeniyle girmeyerek gecekondulu bölgelerini, sanayi bölgelerini ve işgücü mahallelerini taşıyan İstanbul aksının belirli alanlarına yerleşmeyi yeğleyen bu nüfus, aksın baskın özelliklerini 'delerek' belki de ileride daha geniş yüzeylere dönüşecek gelişmeleri başlatmıştır.

Eskişehir aksında ise 1990 öncesinde kentin güney kesimi üst-orta ve üst gelir gruplarının Eskişehir yolu güneyinde kalan ve parçalı gelişen konut alanlarına kaydıgına değinilmişti. Onların Gazi Osman Paşa, Kavaklıdere gibi alanlarda terk ettikleri bahçeli, bir-iki-üç katlı villa konutlar kentin yükselen servis gereksinimini karşılamak üzere restoran, kafe, bürolara dönüşmeye başladı. Ancak bu eski, az yoğun konut alanının altyapısı, kentin tüm üst gelir gruplarına hizmet sunan işlevlerin getirdiği ulaşım yükünü ve çevre sorunlarını taşımaya uygun değildi. Ağaçalı, çiçekli bahçeler içinde yer alan villalar ve çok yüksek olmayan apartmanlardan oluşan bu sakin konut dokusu bu özelliğini hızla kaybetti. İki-üç sıra araç parkı yapılan sokaklarından araç geçemez duruma gelince, özellikle yabancı misyon üyelerinin oturduğu belirli bir-iki sokak dışında kalan alanda konut işlevi seyrelmeye başladı.

Bu alanları terkedenlerin Eskişehir yolunun güneyinde yerleştikleri lüks konut dokularının en çekici özelliği yeni, çağdaş, global yaşam biçiminin 'gerektirdiği' konut türlerinin yanı sıra çok özel hizmetler (güvenlikli apartmanlar/siteler, yüzme havuzu yanı sıra atlı spora kadar uzanabilen çeşitli spor eylemlerinin varlığı, yoğun yeşil alanlar, tıbbi hizmetler gibi) sunmasıydı. Konutun özelliklerinden çok, sosyal çevreyi de içeren ve araştırma kapsamında 'çevre koşulları' terimi ile tanımlanan bu hizmetlerin varlığı ekonomik mekandaki farklılıklarını kentin fiziksel mekanında da vurgulamayı seçen varlıklı kesim için önceleri çekici bir konut alanı oluşturdu. Ancak bir süre sonra bu alanların sorunları ağırlık kazanmaya başladı. Bu konut alanlarını, iş yerlerine ve kent mer-

kezlerine iki bulvar bağlamakta idi. Üzerinde yoğun trafik yaratan konut dışı kullanışların da yer aldığı İnönü ve Çetin Emeç bulvarları, eklenen konut yükü ile belirli saatlerde çok tıkanan ve sorun yaratan trafik kanallarına dönüştü.

İkinci önemli neden ise konut alanlarının vaad edilen hizmetleri tam sağlayamamış olması, inşaatların süregelmesi, güvenlik sorunları, çevrede merkez oluşumunun yeterli yoğunluk kazanamayarak noktasal kalması, genç nüfusun akşam eğlence/dinlenme hizmetlerini kent merkezinde almak istemeleri, geç saatlerde bu kez boş olduğu için hız yapılan yollardan geçmeleri gibi bu parçalı kent dokularını kentsel yaşamın canlılığından koparan sorunlar kent merkezleri ile yoğun ilişkide bulunan yabancı misyon, bürokratlar, politikacılar, kentsel hizmetler ve kentsel yaşamdan kopmak istemeyen üst düzey emekliler gibi gruplar tarafından kentin güneyin çeperinde yeni bir 'eşik' yaratılmasına yol açtı.

Büyük müteahhit firmalar tarafından Koza, Küpe sokak gibi Çankaya, İmrahor ve Büyük Esat vadisinin güney yamaçlarında yapılan güvenli, lüks hizmetlere sahip, dışa kapalı, büyük siteler bu 'eşiği' oluşturdu. Bir diğer 'eşik' ise Çankaya, Yıldızevler ana caddesi üzerinde oluşmaya başladı. Bu durumda, Eskişehir aksına kayan eski üst gelir ve üst-orta gelir nüfusunu kaybeden ve iç dönüşüm geçirerek yüksek düzeyli çevre koşullarını da yitirmeye başlayan Gazi Osman Paşa, Kavaklıdere, Çankaya gibi kentin eski prestij mahalleleri bu kez, bu 'eşik'ler üzerinden 'uzanarak' Eskişehir aksı nüfusu ile bütünleşen 'üst düzey' bir sosyo-ekonomik profil oluşturdu.

İstanbul aksında olduğu gibi, bu profilin içinde varlığını sürdüren ancak bu kez mekanda daha yayılmış bir 'delikler alanından' söz edilebilir. Bu 'delikler alanı' Dikmen'in Cevizlidere, Akpınar gibi eski gecekondulu mahalleleri, Öveçler ve hatta Çukurambar'ın alt gelir grubu yerleşmelerinden oluşmaktadır. Kent içinde Dikmen Vadisi gibi kamu eli ile başlatılan büyük dönüşüm alanı, yukarıda adı geçen 'eşik' oluşumu ve Eskişehir aksının lüks yapılaşması arasında kalan 'delikler alanı' bu güçlü etkenler arasında, özellikle de 2000 yılı sonrasında, hızlı bir dönüşüm süreci içine girmiştir. Bu dönüşüm süreci bu alanın farklı parçalarında farklı süreçler ile gerçekleşmektedir. Bugün özellikle Çukurambar'da çok pahalı ve lüks bir apartman dokusu oluşurken, Cevizlidere'de daha orta ve üst-orta bir apartman dokusu oluşmaktadır. Önümüzdeki on yıl içinde bu profilin, İstanbul aksı profiline oranla sosyo-ekonomik açıdan daha homojen ve kesintisiz bir yüzeye dönüşeceği tahmin edilebilir.

Konut sahibi olma ve/ya da konut ve çevre koşullarını iyileştirme fırsatı veren akslara yönelerek desantralizasyon olgusunu gerçekleştiren nüfusun, kent içinde ve kent genelinde nasıl bir konut hareket örüntüsü başlattığını saptamayı hedefleyen ikinci araştırma bu konuda bazı ipuçları verir. İkinci araştırmada kent içinde görüştülen hanelerin daha önce oturdukları yerlere ilişkin bilgiler kent içinde demiryolunca bölünen sosyo-ekonomik kuzey/güney ayrımının önceki yıllara göre 'yumuşadığını' göstermektedir. Kent 'çanağı' içinde, **Merkez-Kuzey** ve **Merkez-Güneyden** üst-orta ve orta gelir grupları, Eskişehir aksına ve güneyin 'eşiklerine' taşınan üst gelir gruplarının boşalttığı Ayrancı, Kavaklıdere, Çankaya, Birlik, Sancak, Hilal gibi merkez ve güney kesim mahallerindeki satış fiyatları ve kiralari daha ödenebilir düzeydeki konut alanlarına taşınmaktadırlar. **Çevre-Güney'**den ve **Merkez-Kuzey** mahallelerin doğu ve kuzeydoğusunda kalan alt gelir grubu mahallelerden mali durumunu düzeltebilenler ise genelde **Merkez-Kuzey** mahallelerinden İstanbul aksına taşınan hanelerinin konutlarına gelmektedir. Ancak bu hareket kent 'çanağının' içinde güneye yönelen harekete oranla daha zayıf kalmaktadır.

Özetle, Ankara kentinde 1970'lerde başlayan ve kent 'çanağı' içinden batı akslarına yönelen konut gelişim hareketi, 1990 nazım planı tarafından yönlendirilmiş ve 1980 sonrası global gelişmeler ile desteklenerek güçlenmiştir. Demiryolu, Atatürk Orman Çiftliği ve askeri alanlar ile mekansal olarak birbirinden ayrılan ve az sayıda yol bağlantısı ile birleşen bu iki aks yalnızca mekansal olarak değil, taşıdıkları farklı sosyo-kültürel profiller ile de ayrılmışlardı. Birinci araştırma ikili profilin bu özelliklerini yansıtır. Akslara yönelik bu hareketlilik kent içinde de konut hareketliliği başlatmış ve kentin kuruluş yıllarından beri demiryolu kuzey ve güneyinde ayrışan ikili sosyo-ekonomik ve kültürel profilin mekansal içeriğini ve biçimini değiştirmeye yönelmiştir. İkinci araştırma kentin içinde gelişen konut hareketliliğinin kent 'çanağı' içinde demiryolunun kuzey-güneyi arasında daha hareketli bağlantılar kurduğunu, kentin üst-orta ve üst gelir gruplarının bütçeleri ve sosyal ilişkileri bağlamında kentin kuzey ve güney aksları yanısıra yeni oluşan 'eşikler' ile yeniden prestij kazanmaya başlayan kentin eski güney prestij mahallelerine yöneldiklerini gösterir.

Eskişehir aksı yeni gelişmeleri, kentin güneyindeki eski prestij mahalleleri ve yeni oluşan 'eşikleri' ile birlikte aralarında kalan eski

gecekondu mahallelerinden oluşan alansal 'delikleri' parasal ve sosyal baskıları ile eritirken, kuzey aksındaki daha sınırlı üst gelir ve üst-orta gelir gruplarından oluşan 'delikler'in çevreyi dönüştürme/yayılma etkisi daha yavaş gelişmektedir.

Bu tartışma; yaklaşık olarak 1923-1990 yılları arasında Ankara kenti sosyal topografyasının mekana da yansıyan belirgin biçiminin, yukarıda anılan etkenler yanı sıra; yeni ulaşım ortamları, kamu, kamu/özel ortaklıkları ile başlayan dönüşüm projeleri, kentin farklı alanları üzerinde oluşan/yer değiştiren prestij yüzeyleri, farklı alanlarda gelişen/değişen konut tür ve fiyatları gibi etkenlerin de etkisinde, hızlı bir değişim süreci içine girdiğini göstermektedir. Değişmekte olan bu sosyal topografyanın daha kesin hatlarla tanımlanacak mekansal biçiminin saptanması için konuya farklı data grupları ve teknikler ile yaklaşmak gerekmektedir.

Kaynaklar

Akçura, T. (1971), *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik bir Araştırma*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayın No. 16, Ankara.

Cadwallader, M. (1992), *Migration and Residential Mobility: Macro and Micro Approaches*, Univ. of Wisconsin Press, Wisconsin.

Cadwallader, M. (1996), *Urban Geography: An Analytical Approach*, Prentice Hall, N.J.

Clark, W.A.V. (1986), *Human Migration*, Scientific Geography Series, Sage Publications Inc.

Dieleman, F.M. and Everaers, P.C. J. (1994), 'From Renting to Owning: Life Course and Housing Market Circumstances', *Housing Studies*, v.9, n.1, 11-25.

Feijten, P., Mulder, C.H. and Baizan, P. (2003), 'Age Differentiation in the Effect of Household Situation on First-Time Homeownership', *Journal of Housing and the Built Environment*, v.18, n.3, 233-255.

Gurney, C.M. (1999), 'Lowering the Drawbridge: A Case Study of Analogy and Metaphor in the Social Construction of Homeownership', *Urban Studies*, v. 36, n.10, 773-792.

Güvenç, M. (2001), 'Ankara'da Statü/Köken Farklılaşması: 1990 Sayım Örnekleri Üzerinde "Blokmodel" Çözümlemeleri', *Tarih İçinde Ankara*, Y. Yavuz (Der.), ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 17-34.

Kempen, v.R. and Özüekren, A.Ş. (1998), 'Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World', *Urban Studies*, v.35, n.10, 1631-1656.

Megbolugbe, I.F. and Linneman, P.D. (1993), 'Home Ownership', *Urban Studies*, v.30, n.4/5, 659-682.

Mulder, C.H. (1996), 'Housing Choice: Assumptions and Approaches', *Netherlands Journal of Housing and the Built Environment*, v.11, n.3, 209-232.

Özüekren, A.Ş. and Kempen v.R. (2002), 'Housing Careers of Minority Ethnic Groups: Experiences, Explanations and Prospects', *Housing Studies*, v.17,n.3, 357-379.

Pickles, A.R. and Davies, R.B. (1991), 'The Empirical Analysis of Housing Careers: A Review and a General Statistical Framework', *Environment and Planning A*, v.23, 465-484.

Türel, A. (1987), 'Ankara Kent Formunda Konut Alanlarının Gelir Gruplarına Göre Farklılaşması', *Ankara 1985'den 2015'e*, İ.Tekeli vd., Ankara Büyük Şehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 55-64.

**ANKARA
2002
GENEL
SEÇİMLERİ
COĞRAFYASI**

**Oğuz Işık
M. Melih Pınarcıoğlu**

Giriş

Kasım 2002 genel seçimleri her anlamda yakın dönem Türkiye tarihindeki en ilginç seçimlerden biri olmuştur. Soli Özel'in (2003) "*tsunami*" benzetmesini haklı çıkaracak ölçüde çarpıcı sonuçlara yol açmıştır bu seçimler. 1999 yılında yapılan bir önceki genel seçimlerde Meclise giren partilerin hiçbiri bu seçimde yüzde 10'luk ülke barajını aşamamıştır. Bir önceki seçimin galibi olan Demokratik Sol Parti, "iktidar yıpranması" gibi bir etmeni çok aşan oranda oy yitirmiş ve ülke genelinde %2'lik bir oy oranına bile erişememiştir. MHP gibi Türkiye siyaset sahnesinin en kalın çizgilerinden birini temsil eden bir parti bile Meclis dışı kalmıştır. Öte yandan, Meclisteki muhalefet partileri için de parlak bir seçim olmamış, Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) gibi 1980 sonrası Türkiye siyaset sahnesinin alışıldık aktörleri büyük oy kayıpları yaşamışlardır. Buna karşılık seçimlerden çok kısa bir süre önce kurulan ve başkanı kısa bir süre öncesine dek hapiste bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Türkiye'nin Özal döneminden bu yana görmediği bir çoğunlukla iktidara gelmiştir.

Şaşırtıcı olan sadece seçim sonuçları değil, seçimi kazanan partinin niteliğidir de aynı zamanda. Seçimden zaferle çıkan AKP'nin çizgisi hakkında bir çok yorumcu görüş birliğine varamamış yurt içinde ve yurt dışında partiyi tanımlamak üzere muhafazakar, ılımlı İslamcı, Müslüman demokrat gibi farklı, hatta birbiri ile çelişen ifadeler kullanılmıştır (Jenkins, 2003). Bundan başka 2002 seçimlerinin bir diğer ilginç sonucu da, Genç Parti (GP) gibi hem hiçbir geçmişi olmayan hem de hiçbir siyasi geleneği temsil etmeyen ve faşizanlığa varan milliyetçi-populist bir söylemin (Bora, 2002) sözcülüğünü yapan bir partinin beşinci sırayı alabilmiş olmasıdır. Özetle, 2002 Kasım seçimleri Türkiye'de siyaset sahnesinin 1980 sonrasında yaşadığı en büyük alt üst oluşlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Bu yazının amacı, yakın dönem Türkiye tarihinin belki de bu en ilginç seçiminin sonuçlarından giderek Ankara'nın siyasi coğrafyasına ilişkin ipuçları elde edebilmektir. 2002 seçimlerinin büyükşehir belediye sınırları içinde kalan mahallelerdeki dökümlerinden yararlanarak, Ankara'da partilerin aldıkları oy oranlarının mekanda nasıl bir farklılaşma gösterdiğine bakacağız. İstatistikte veri sınıflama yöntemi olarak yaygın bir kullanım alanı olan kümeleme (*clustering*) tekniğini kullanarak, Ankara mahallelerini 2002 seçimlerinde partilerin aldıkları oy oranlarına göre sınıflandıracğız. Bunu yaparken de Ankara'daki

en genel düzeydeki ayrışmaları ortaya çıkarabilmek amacıyla öncelikle ikili bir grupta ile başlayacağız analizimize. İkili kümeleme, Ankara siyasi coğrafyasına damgasını vuran temel ayrımları, başka bir deyişle Ankara'nın iki temel rengini çıkaracak ortaya. Daha sonra Ankara mahallelerini gruplamada kullandığımız küme sayısını, belirgin bir resim elde edene dek aşamalar halinde arttıracamız. Bu, bir yandan adlandırılması oldukça zor kümeler ortaya çıkması gibi olumsuz bir sonuca yol açsa da, ikili gruplamada elde ettiğimiz kaba ayrışmaların daha ince ayrımlarla nasıl bir arada durduğunu ortaya çıkartması gibi oldukça öğretici ve önemli sonuçlara da götürecektir bizi. Hemen belirtelim, analizler sonucunda ortaya çıkan siyasi coğrafya, güçlü bir ayrışmanın belirlediği bölünmüş bir coğrafya olacak.

Bu yazıda kullanılan yöntem, Türkiye siyasi coğrafyasını ortaya çıkarabilmek amacıyla mekansal birimleri sınıflamak için kümeleme tekniği kullanan Çarkoğlu (1998) ve West'in (2005) yöntemleri ile benzerlik göstermektedir. Ancak, bizim burada kullandığımız kümeleme tekniği bu iki yazarınkinden farklıdır. Ayrıntılarını sonraki bölüme bırakarak hemen belirtelim: Çarkoğlu'nun kullandığı hiyerarşik ve West'in kullandığı k-ortalamlar kümeleme yöntemleri yerine biz, bambaşka bir mantığa dayanan *bulanık kümeleme* (fuzzy clustering) yöntemini tercih edeceğiz.

Oldukça özgün ve yenilikçi sayılabilecek bulanık kümeleme tekniği ile grup sayısını 2'den başlayarak aşama aşama arttırarak Ankara'nın siyasi coğrafyasını giderek artan ayrıntı düzeyinde ortaya çıkarttıktan sonra, bu yapının bir dizi farklı gösterge ile ne ölçüde uyum gösterdiğini araştıracağız. Bunu yaparken de aynı döneme ait önemli bir veri kaynağı olan 2000 yılı Bina Sayımı sonuçlarından yararlanacağız. Seçim sonuçları ile ortaya çıkardığımız siyasi tercih farklılaşmalarının bina kalitesine ilişkin ayrışmalar ile ne denli örtüştüğünü araştıracağız. Ortaya çıkan sonuçlar, Ankara'da siyasi ayrışmalar ile bina kalitesine ilişkin ayrışmalar arasında bir ölçüde örtüşme olduğunu gösterecek.

Şimdi hızlı bir şekilde kullandığımız yöntemin özünü ortaya koyabilmek amacıyla kümeleme tekniği üzerine bir şeyler söylememiz gerekiyor.

Yöntem: Bulanık kümeleme

İstatistikte yaygın olarak kullanılan kümeleme analizi, belirli bir veri setini görece olarak birbirine benzeşen gruplara ayırmak amacıyla

geliştirilmiş bir tekniktir.¹ Gözlenen veriyi anlamlı gruplara ayırmak, bir araştırmanın belki de en temel ve en zorlu aşamalarından biridir. Verileri gruplara ayırırken kümeleme analizinin kullandığı temel ölçüt, aynı grupta yer alan elemanlar arasında benzerliğin, farklı gruplarda yer alan elemanlar arasında da benzersizliğin maksimize edilmesidir. Bu anlamda kümeleme analizi, neden-sonuç ilişkileri üzerine herhangi bir şey söylemeyen, sadece ve sadece veriyi sınıflandırmakta kullanılan bir yöntemdir. Başka bir deyişle kümeleme tekniği, veri seti içinde görece homojen gruplar tanımlayan, ancak verilerin niye bu gruplarda yer aldıkları üzerine herhangi bir nedensellik ortaya çıkarma iddiasında bulunmayan bir *sınıflama* tekniğidir. Bu işlemi yaparken de temel mantık, aynı grup içinde yer alan verilerin olabildiğince birbirine benzer olması ve farklı gruplarda yer alanların da olabildiğince birbirine benzemez olmasıdır.

Kümeleme analizinde veri içinde yer alan homojen grupları birbirinden ayırtırmakta kullanılan iki temel mantık vardır. *Hiyerarşik kümeleme* yöntemi olarak bilinen birinci teknikte işlem, gruplamaya ilişkin herhangi bir varsayım olmaksızın başlar. İşlemin başlangıcında her bir veri elemanı, ayrı bir küme olarak ele alınır. Daha sonra bu kümeler, her bir eleman arasındaki benzeşmenin ölçülmesi ve birbirine benzer olanların bir araya getirilmesi yoluyla birleştirilir. Bu birleştirme işlemi daha önceden saptanmış küme sayısı elde edilene dek sürdürülür. Bu yöntemde herhangi bir kümeye atanan bir veri elemanının bir daha yer değiştirmesi, başka bir kümeye atanması söz konusu değildir. Diğer kümeleme yöntemi olan *k-ortalamlar* tekniğinde ise veri araştırmacının önceden belirlediği "k" sayıda kümeye rastgele bir şekilde ayrılır. Daha sonra bu elemanlar, oluşturulan kümelerin homojenliğini ölçmek amacıyla önceden tanımlanmış ölçütler yerine getirilecek şekilde kümeler arasında dağıtılır.

Her iki yöntemde de verideki herhangi bir elemanın, bir kümeye dahil olup olmadığı "0-1" mantığı ile ele alınır. Daha açık bir anlatımla veri setinde yer alan herhangi bir eleman, bir kümeye ya dahildir ya da değildir. Böylelikle veri kümesinin merkezinde yer alan veriler ile çeperinde (marjinde) yer alanlar arasında bir ayrım yapılmaz. İşte klasik modellerin gerçekliği, birbirini dışlayan iki kategoriye bölen bu

1. Kümeleme tekniğini özetlerken West (2005), Everitt (2002) ve Timm (2002) gibi kaynaklardan yararlandık.

mantığına karşı geliştirilen bulanık kümeleme yaklaşımında, bir verinin, herhangi bir kümeye ait olup olmadığı 0 ile 1 arasında değişen bir küme üyelik katsayısı ile ifade edilir. Ortaya çıkan bu değerler, söz konusu veri elemanının o kümeyi temsil etme derecesini gösteren değerlerdir. Bu değerlere bakılarak her bir verinin hangi kümeye ait olduğuna karar verilir. Bu yaklaşımda geleneksel kümeleme yöntemlerinin tüm gerçekliği “siyah-beyaz” kategorilerine ayıran ve her tür “griliği” yok sayan mantığının öntüne geçilmiş olur.

Hemen belirtmemiz gerekir ki toplumsal yaşamda son dönemlerde giderek artan belirsizlikler ile birlikte “grilik”, sosyal bilimlerde ön plana geçmiş olgudur. Belirsizliklerin artmasıyla birlikte keskin sınırlı toplumsal geometriler yavaş yavaş yerini geçişken olanlara bırakmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). Geçişkenliğin arttığı bu ortamda sabit referans noktaları önemini yitirip hemen her olay akışkanlaşırken, algılarımızın/ kavramlarımızın hızla aşınmasına yol açan bir bulanıklaşmaya da neden oluyor. Geçişken toplumsal geometrilerde alışkın olduğumuz “siyah-beyaz” ya da “0-1” türü kesin hatlarla çizilmiş analiz kümeleri, toplumsal temsil açısından anlam erozyonuna uğrarken, griliklere, başka bir deyişle 0 ile 1 sabitliği arasında bir çok pozisyonun anlaşılmasına olanak veren analiz yöntemleri de gelişiyor. Öncelikle mühendislik alanında akıllı makinelerin oluşturulmasına olanak veren bulanık mantık temelinde geliştirilen ve son yıllarda sosyal bilimler alanında da önemli katkılar yapan yöntemler de böyle bir arayışın tüntüdür.

Bu yazıda Ankara mahallelerini bulanık kümeleme tekniğini kullanarak 2002 seçim sonuçlarına göre sınıflandırma çabasına giriştik.² Bunu yaparken de mahalleleri öncelikle 2’ye ayırdık. Daha sonra da grup sayısını arttırdık. Bu sayede Ankara’nın siyasi coğrafyasına damgasını vuran kaba ayrışmaları ve bu ayrımların ardında yatan daha ince ve göze görülmesi zor ayrımları ortaya çıkartabilme olanağını elde ettik.

Analiz: 2002 seçim sonuçları coğrafyası

Tablo 1’de 2002 genel seçim sonuçları, Türkiye geneli ve analizimizi yürüteceğimiz Ankara Büyükşehir sınırları içinde kalan mahalleler için

2. Hemen meraklısı için bir not ekleyelim: Bulanık kümeleme için çok sayıda farklı algoritma geliştirilmiştir. Biz bu çalışmada FANNY algoritması üzerinden çalışan S-Plus programını kullandık.

toplu olarak gösterilmektedir. Burada ilginç olan, Ankara'da AKP ve CHP dışında kalan tüm partilerin Türkiye ortalamalarının altında oy almış olmalarıdır. Özellikle CHP'nin oy oranında Türkiye ortalamasına göre belirgin bir artış söz konusudur. Diğer yandan, Türkiye'de 3. sırada bulunan DYP'nin Ankara'da 5. sıraya düşmüş olması, DEHAP'ın da Türkiye ortalamasının oldukça altında oy almış olması ve Genç Parti'nin 4. sırada yer alması vurgulamaya değer ilginç notlar arasında sayılabilir.

Parti	Türkiye	Ankara Büyükşehir Belediye sınırları
AKP	34,3	36,7
CHP	19,4	31,5
DYP	9,6	4,2
MHP	8,3	7,8
GP	7,3	7,1
DEHAP	6,2	2,3
ANAP	5,1	2,7
Diğerleri	9,8	7,8
Kaynak: DİE 2002 Seçim Sonuçları.		

Tablo 1: 2002 Seçimleri partilerin oy oranları: Türkiye ve Ankara.

Analizimizin ilk aşamasında, elimizde 407 mahalleye göre dökülmüş olan seçim sonuçlarını az önce kısaca özetlediğimiz bulanık kümeleme yoluyla iki gruba ayırdık. İki küme ile yaptığımız analizde doğal olarak toplam oyların %68'inden fazlasını alan AKP ve CHP'nin oy dağılımı, kentin siyasi coğrafyasına damgasını vurdu. Diğer partilerin oy dağılımının çok da belirleyici bir rol oynamadığı bu ayrışmada, mahalleler AKP ve CHP'nin aldığı oy oranlarına göre birbirinden ayrıştırıldı. Burada ortaya çıkan ayrım, ayrıntıdan yoksun oldukça kaba bir ayrım olsa da Ankara'nın siyasi coğrafyasını belirleyen temel ayrışmaları ortaya koyması açısından son derece anlamlıdır. Ortaya çıkan harita Şekil 1'de ve gruplara göre partilerin aldıkları oy oranları da Tablo 2'de verilmektedir.

Tablodan da görülebileceği üzere kent, AKP ve CHP ağırlıklı mahalleler olarak ikiye ayrılmış durumdadır. AKP'nin ağırlıklı olduğu

grupta toplam 209 mahalle yer alırken, CHP'nin baskın olduğu grupta ise 191 mahalle bulunmaktadır. Çok da belirgin olmamakla birlikte AKP'nin yüksek olduğu mahallelerde GP ve MHP'nin, CHP'nin ağırlıklı olduğu mahallelerde de ANAP ve DEHAP'ın Ankara ortalamalarının üzerinde oy aldıkları göze çarpmaktadır. Bu bir anlamda da Ankara siyasi coğrafyasını biçimleyen partiler arası itme-çekme ilişkilerinin, hangi partilerin hangileri ile bir arada olabildiğinin bir ilk ifadesi olarak da görülebilir.

	Ankara ortalaması	CHP ağırlıklı grup (191 mahalle)	AKP ağırlıklı grup (209 mahalle)
AKP	36,64	22,59	49,14
CHP	31,47	43,05	16,15
MHP	7,82	7,07	8,63
GP	7,05	7,41	9,80
DYP	4,24	5,01	4,12
ANAP	2,73	3,31	2,29
DEHAP	2,27	2,82	2,85
Diğerleri	7,78	8,74	7,01
<i>Kaynak: DİE, 2002 Genel Seçim Sonuçları üzerinden yapılan sınıflama.</i>			

Tablo 2: İkili gruplamada partilerin aldıkları ortalama oy oranları.

AKP ve CHP ağırlıklı mahallelerin haritasına baktığımızda (bkz. Şekil 1), bu dağılımın kesinlikle raslantısal olmadığını, ortaya çıkan kümelerin mekanda bir bütün oluşturduğunu ve bir kaç istisna dışında neredeyse tümüyle birbirlerine komşu mahallelerden oluştuğunu görürüz. Bu da siyasi parti tercihleri açısından, Ankara'da belirgin bir mekansal bağımlılık ilişkisi olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ortaya çıkan resime göre, kuzeybatıdan başlayarak kentin güneydoğusuna dek kentin tüm dış çeperini saran bir kuşak AKP'ye oy veren gruba dahildir. AKP ağırlıklı grup içinde yer alan güneyde Gölbaşı ve doğuda da Sincan ve Etimesgut ilçesi mahalleleri, kuzeybatı-güneydoğu ekseninde bölünmüş kent resmini bir ölçüde bozsalar da, ortaya çıkan tablo kentte oy verme kalıpları açısından daha ikill

küme analizinde bile ortaya çıkan belirgin bir ayrışma olduğunu ortaya koymaktadır.

Ortaya çıkan bu ikili resim, Ankara kentinde kuzey ve güney şeklindeki bildik ayrışmanın (Akçura, 1971) önemi korumakla birlikte, özellikle 1990 sonrası büyüme süreçlerinin sonucu olarak bir ölçüde değişime uğradığını göstermektedir. 1990 sonrası dönemde kentin, özellikle batı ekseninde büyük alanların yerleşime açılması şeklinde kendini gösteren dışarıya yayılması ve kent içinde göreceli konumları değişen çok sayıda gecekondu alanının yenilenmesi sonucu kentteki temel toplumsal ayrışmaların eksenini değiştirmiş görülmektedir. Bir kaç on yıl öncesine dek kentteki temel ayrışma eksenini olarak görünen kuzey-güney ayrışmasına bugün yeni öğeler eklenmiş ve kentteki "kalın" ayrışmaların eksenini az önce de vurguladığımız gibi kuzeybatı-güneydoğu yönüne kaymıştır.

Analizimizin sonraki aşamalarında küme sayısını birer birer artırarak, bu ikili resmin nasıl değiştiğine, hangi ayrıntıların eklendiğine bakacağız. Ancak, mahalleleri ayıracağımız grup sayısını ne denli arttırsak arttıralım, kuzeybatı-güneydoğu ekseninde ayrılmış kent resminin, Ankara'nın siyasi coğrafyasına damgasını vuran en belirgin ayrışma olarak hep kendini göstereceğini belirtmemiz gerekir. Bundan sonra yapacağımız analizlerle bu harita biraz daha renklenecek, çeşitli ayrıntılar eklenecek. Ama bu aşamada ortaya çıkan bu temel ayrışma şu ya da bu şekilde hep kalacak.

Analizimizin bir sonraki aşamasında küme sayısını 3'e çıkarttık. Bu kez bir önceki gruplamada CHP ve AKP ağırlıklı olarak belirlenen gruplardan kopmalar oldu. AKP'nin ağırlıklı olduğu kümedeki mahalle sayısı 141'e, CHP'nin baskın olduğu gruptaki mahalle sayısı ise 127'e düştü. Ama bu elemeye karşın her iki grupta da bu iki partinin aldığı ortalama oy oranı artış gösterdi. Başka bir ifadeyle, 3'lü gruplamada AKP ve CHP'nin bir önceki kümelemeye kıyasla daha yüksek oy aldığı daha az sayıdaki mahalleler birer grup olarak belirdi. 3'lü gruplamada ortaya çıkan yeni grubun niteliği, kentin siyasi coğrafyasının anlaşılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ortaya çıkan ve 132 mahallenin yer aldığı yeni grupta MHP ve GP'nin Ankara ortalamalarının üzerinde oy aldıkları, diğer tüm partilerin ise Ankara ortalamalarına yakın oy aldıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla bu yeni grubun kendi içinde tümüyle homojen olmadığı, bir yandan hiçbir partinin baskın olmadığı mahalleler ile MHP ve GP'nin görece yüksek oy aldığı mahalleleri barındırdığı söylenebilir. Dolayısıyla da analizin

ileri aşamalarında bu grubun içinde bu yönde bir ayrışma olması beklenebilir. Ortaya çıkan bu 3. gruba ilişkin olarak vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta da, bu grupta yer alan mahallelerin belirgin bir biçimde diğer iki grubun arasında yer almasıdır. Bir önceki kümeleme sonucunda ortaya çıkan haritada yer alan AKP ve CHP'nin baskın olduğu mahalleler, birbirinden bir ölçüde uzaklaşmış araya bu yeni grupta yer alan mahalleler girmiştir. Bunun yanı sıra, güneydoğu çeperi ile güneyde Gölbaşı ilçesinde yer alan mahalleler de bu grup içinde yer almaktadır. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, kuzeybatı-güneydoğu ayrışmasının yine kendini göstermesi ve özellikle geleneksel Ulus merkezi yakın çevresinde yer alan ve bir önceki gruplamada AKP grubu içinde yer alan mahallelerin, bu yeni grup içinde yer alıyor olmalarıdır.

Kümelemede kullandığımız grup sayısını 4'e çıkarttığımızda, AKP ve CHP'nin baskın olduğu grupların bu iki partinin daha yüksek oy aldığı mahalleleri kapsayacak şekilde daralmaya devam ettiği gözlemlendi. Bir önceki 3'lü gruplamadan farklı olarak hiçbir partinin belirgin bir şekilde yüksek oy oranına erişemediği mahalleler ile MHP ve GP'nin yüksek oy aldığı mahallelerin ayrı bir gruba atandığını gözledik. Bu sayede Ankara'nın 2002 seçimlerinde ortaya çıkan siyasi coğrafyasına ilişkin dört güçlü eğilim de belirmiş oldu: Bir yanda AKP ve CHP'nin yüksek oy aldığı yerler ve mekansal olarak da bunlardan ayrı duran MHP-GP grubu ile hiçbir partinin baskın olmadığı bir grup.

5'li gruplamaya geçildiğinde ilginç bir şekilde AKP ve CHP ağırlıklı mahalleler kendi içinde ayrışmaya başladı. Önceki aşamalarda olduğu gibi AKP ve CHP'nin çok güçlü olduğu mahalleler ayrı gruplar olarak öne çıkarken, bu iki partinin diğer bazı partilerle birlikte ortalamının üzerinde oy aldığı mahallelerin de bu aşamada ayrıştığını gözledik. Her iki partinin çok güçlü olduğu yerlere ek olarak CHP'nin ANAP ve DYP ile, AKP'nin de MHP ve GP ile birlikte Ankara ortalamasından yüksek oy aldığı mahalleler ayrı gruplarda yer aldı. Son olarak da hiç partinin belirgin olarak öne çıkmadığı mahalleler ayrı bir grup içinde yer aldı.

Grup sayısının 6'ya çıkması ile birlikte, bu gruplara ek olarak MHP ve GP'nin yüksek oy aldığı yerler ayrıştırıldı. Son olarak da 7 grup ile yapılan kümeleme, oldukça net ve okunması kolay bir resim ortaya çıkarttı. Bu sınıflamada ortaya çıkan grupları, temel özelliklerine göre aşağıdaki şekilde adlandırmak olanaklı görünmektedir:

- (Grup 1) AKP’nin çok güçlü olduğu mahalleler;
 (Grup 2) AKP’nin Ankara ortalamasının üzerinde olduğu mahalleler;
 (Grup 3) CHP’nin çok güçlü olduğu mahalleler;
 (Grup 4) CHP’nin Ankara ortalamasının üzerinde olduğu mahalleler;
 (Grup 5) Hiçbir partinin baskın olmadığı mahalleler;
 (Grup 6) GP-DEHAP’ın baskın olduğu mahalleler; ve
 (Grup 7) MHP-GP’nin baskın olduğu mahalleler

Bu sınıflamada yer alan son iki grubu, en azından 2002 seçimlerinde Türkiye siyasetinde “marjinal” rol oynayan partiler olarak değerlendiren bir araya topladığımızda grup sayısı 6’ya indi ve ortaya anlaşılması son derece kolay bir resim çıktı. Bu 6 grup esas alınarak partilerin aldıkları oy oranları Tablo 3’te, bu grupların mekansal dağılımı da Şekil 2’de verilmektedir.

	Ankara ortalaması n= 400	Grup 1 n= 69	Grup 2 n= 51	Grup 3 n= 52	Grup 4 n= 69	Grup 5 n= 50	Grup 6 n= 109
AKP	36,6	61,5	50,7	12,1	23,1	30,2	36,9
CHP	31,5	10,2	16,9	56,6	43,8	34,4	21,5
MHP	7,8	8,1	8,5	5,6	7,3	8,0	8,9
GP	7,0	7,2	9,7	4,4	7,1	8,4	12,2
DYP	4,2	3,2	3,9	5,1	4,6	4,9	5,3
ANAP	2,7	1,9	1,9	4,2	2,9	3,0	2,8
DEHAP	2,3	1,8	1,9	2,1	2,8	2,9	4,2
Diğer	7,8	6,0	6,5	9,8	8,5	8,2	8,2
<i>Kaynak: DİE, 2002 Genel Seçim Sonuçları üzerinden yapılan sınıflama.</i>							

Tablo 3: 6’lı gruplamada partilerin aldıkları ortalama oy oranları.

AKP’nin ortalama %61’in üzerinde oy aldığı birinci grupta MHP ve GP dışında tüm partilerin Ankara ortalamalarının altında oy aldıkları

görülmektedir. Bu en azından 2002 seçimleri özelinde Ankara'da bu üç partinin yaklaşık aynı tabandan oy aldığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir. AKP'nin tek başına en baskın parti olarak öne çıktığı bu grup mekansal olarak da oldukça net bir dağılım göstermektedir. Kentin kuzeybatıdan başlayıp doğuya dek uzanan çeperi -Keçiören ilçesinin bir bölümü hariç- neredeyse tümüyle bu grupta yer almaktadır. Özellikle kuzeydoğuda Altındağ ve doğuda Mamak ilçelerinin kentin en ucunda yer alan mahalleleri, neredeyse aralarında boşluk kalmayacak şekilde kent çevresinde güçlü bir AKP kuşağı oluşturmaktadır. Kuzeybatıda Yenimahalle ilçesinin Çiğdemtepe, Yahyalar, Şentepe gibi mahalleleri ile batıda Sincan ve Etimesgut ilçesinin bazı mahalleleri AKP'nin çok güçlü olduğu bölgelerin "çeper" görüntüsünü daha da güçlendirmektedir.

AKP'nin bir önceki gruptaki kadar olmasa da yine de güçlü olduğu ikinci grupta birinci grupta olduğu gibi MHP ve GP dışında tüm partiler Ankara ortalamalarının altında oy almışlardır. Bu grupta GP'nin oldukça yüksek oy aldığı göze çarpmaktadır. GP'nin 6. grup dışında en yüksek oy aldığı grup budur. Bu grup, mekansal olarak büyük ölçüde bir önceki gruba bitişiktir. Bu grupta bulunan 51 mahalleden sadece 12'si bir önceki grupta yer alan mahalleler ile sınırdaş değildir. AKP'nin güçlü olduğu bu iki kuşak kentin kuzeybatı-güneydoğu çeperini neredeyse tümüyle saran bir şerit oluşturmaktadır. Bu 2. grupta yer alan mahalleler biraz daha merkeze yaklaşmış olsa da AKP'nin baskın olduğu mahalleler bir kaç istisna dışında kentin "geometrik merkezine" yakın yerlere pek de sokulamamaktadır.

CHP'nin Ankara ortalaması ile kıyaslandığında çok yüksek oy almış olduğu 3. grupta bulunan 52 mahallede, CHP'nin ortalama oy oranının %56,6 olduğu, ANAP dışında tüm partilerin ortalama altında oy aldığı hemen göze çarpmaktadır. Bu grubun diğer bir çarpıcı özelliği, buralarda AKP'nin neredeyse Ankara ortalamasının üçte biri oranında oy almış olmasıdır (bkz. Tablo-3). Bu gruba mekansal olarak bakıldığında grubun üç bileşenden oluştuğu söylenebilir. Bu grup içinde bir yanda sosyal demokrat oyların geleneksel olarak yüksek olduğu ve orta ve üst gelir gruplarının yaşadığı Bahçelievler, Ayrancı, Çankaya, Gaziosmanpaşa gibi semtleri içeren bir bölüm vardır. Öte yandan Eskişehir yolu üzerinde 1990 sonrası dönemde hızla gelişen ve "yeni" orta üst ve üst gelir gruplarının yerleştiği Çayyolu bölgesinin de ağırlıklı CHP'yi tercih ettiği görülmektedir. Bu grubu oluşturan bir diğer bileşen de Mamak ilçesinin Tuzluca'yır, Ege, Akşemsettin, Şirin-

tepe gibi mahallelerini içermektedir. CHP'nin 3. grupta yer alan mahalleler kadar olmasa da yine de Ankara ortalamasının oldukça üzerinde oy aldığı mahallelerden oluşan 4. grup da özellikle Yenimahalle ve Etimesgut ilçelerinin görece daha yakın dönemde gelişen kesimlerini içermektedir. Kentin bu kesiminde yer alan ve 1980'lerden büyük alanların imara açılması ile yapılaşan Batı Kent ve Eryaman gibi bölgelerde yerleşen kesimin de CHP'ye ağırlıkla oy verdiği gözlenmektedir.

Mekansal olarak bakıldığında belki de en ilginç grup, MHP-GP ve bir ölçüde de DEHAP'ın ortalama üstünde oy aldığı 6. gruptur. Bu grup içerisinde yer alan mahallelerin büyük ölçüde geleneksel Ulus merkezi çevresinde yer alması dikkat çekicidir. Bu kesimler, Ankara'da "çöküntü alanı" tanımına uyduğunu öne sürebileceğimiz belki de tek bölgedir. Özellikle MHP'nin milliyetçi çizgisi ile GP'nin nihilizme varan bir tepkiyi dışa vuran söylemi, başka bir çalışmamızda (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001) kent yoksullarının belki de en umutsuzu olarak nitelediğimiz kent içi yoksul kesime cazip gelmiş olabilir. Bu bölgelerde DEHAP'ın da Ankara ortalamasının oldukça üzerinde oy almış olduğunu ve bunun da bu bölgelerin etnik yapısı hakkında ipucu verdiğini de belirtmemiz gerekir. Bu gruba ilişkin olarak vurgulamakta yarar gördüğümüz bir diğer nokta da, bu grubun kent çeperinde yer alan mahallelerinde, özellikle de Keçiören ve Gölbaşı ilçelerinde MHP'nin oy oranının bariz bir şekilde artmasıdır. Bu grubun kent içinde yer alan mahallelerinde GP ve DEHAP'ın yüksek oy aldığı, çepere doğru gidildikçe de MHP'nin oy oranının arttığı görülmektedir.

2002 seçim sonuçlarına dayanarak yaptığımız Ankara'nın siyasi coğrafyası analizinde son grubumuz, hiçbir partinin belirgin bir şekilde üstünlük sağlayamadığı, başka bir deyişle tüm partilerin Ankara ortalaması dolayında oy almış olduğu 5. gruptur. Bu grupta yer alan 50 mahallenin, net bir mekansal dağılımı olduğu, AKP ve CHP'nin baskın olduğu mahalleler arasında yer aldığı ve bir anlamda "tampon" işlevi gördüğü söylenebilir.

Tüm bu analizlerden sonra ortaya çıkan Ankara siyasi coğrafyası, bir ölçüde basitleştirme pahasına şu şekilde özetlenebilir: Kentin geometrik merkezinde (Ulus geleneksel merkezi ve çevresi) MHP ve GP'nin güçlü olduğu bir çekirdek yer almaktadır. Bu çekirdeğin kuzeybatısında başlayıp güneydoğusuna dek uzanan ve kent çeperini tümüyle saran AKP kuşağı bulunmaktadır. CHP kuşağı, bu merkezin güneyinden başlayıp ve kuzeybatıya dek uzanmaktadır. Bu iki kesim arasında da bir ölçüde dağınık bir şekilde hiçbir partinin belirgin bir üstün-

lüğünün olmadığı mahalleler yer almaktadır. Ayrıca kentin batı ucunda AKP, güney ucunda da MHP ağırlıklı bir kesim göze çarpmaktadır.

Bir ölçüde basitleştirme pahasına da olsa çizdiğimiz bu genel tabloya uymayan bir dizi mahalle bulunduğunu ve analizde bu mahallelerin belirgin bir şekilde ortaya çıktığını vurgulamamız gerekir. Bu tür mahallelere örnek olarak verebileceğimiz bir kaç mahalle Şekil-2’de yuvarlak içine alınmak suretiyle işaretlenmiştir. Bu mahallelerden Ankara-Konya yoluna bitişik olan Cevizlidere ve Gökkuşağı mahalleri, AKP’nin çok güçlü olduğu birinci grup içinde yer almaktadır. Oysa haritadan da görülebileceği gibi bu mahallelerin yakın çevrelerinde bu özellikleri taşıyan başka mahalle bulunmamaktadır. Bu iki mahallenin hemen güneyinde yer alan Akpınar ve Karapınar mahalleleri de bu seçim bağlamında “marjinal” olarak nitelediğimiz partilerin ağırlıklı olduğu 6. grupta yer almaktadır. Bu mahalleler ile doğuda yer alan CHP ağırlıklı mahalleler arasında hiçbir partinin baskın olmadığı mahallelerden oluşan bir şerit yer almaktadır. Hemen belirtelim ki, yakın çevresi ile bir ölçüde uyumsuzluk gösteren bu mahalleler, 1970’li yıllarda gelişmiş gecekondu alanlarıdır ve bu alanların yakın döneme dek benzer özellikler içeren yakın çevresi büyük çaplı bir yeniden yapılanma geçirmiştir. Bu mahallelerde yoğun bir yeniden yapılanma süreci bugün de devam etmektedir. Muhtemeldir ki buradaki dönüşüm süreci ile burada yaşamakta olan bu kesim kısa dönemde burayı terk etmek durumunda kalacaktır.

Yakın çevresi ile “uyumsuzluk” gösteren bölgelere verebileceğimiz bir diğer örnek de bu kez Eskişehir yolunun güneyinde yer alan kısaca Çukurambar olarak bilinen bölgedir. Buradaki dört mahalle yakın çevresinin aksine 6. grup içinde yer almaktadır. Bu mahallelerin de özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından başlayarak büyük çaplı bir dönüşüm geçirmekte olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu alanlardaki gecekondu da az önce belirttiğimiz mahallelerde olduğu gibi bir apartmanlaşma süreci yaşamaktadır. Bu kesimlerde de yaşamakta olan gruplar, büyük olasılıkla başka toplumsal statüdeki gruplarla yer değiştirecektir.

Seçim coğrafyası ve bina kalitesi göstergeleri:

2002 seçimleri ile ortaya çıkan Ankara siyasal coğrafyasına ilişkin olarak bu tespitleri yaptıktan sonra yazımızın bu bölümünde bu siyasal coğrafyanın bir dizi başka gösterge ile ne ölçüde çakıştığını araştıracağız. Daha açık bir anlatımla ifade etmek gerekirse, siyasal coğrafyaya

ilişkin olarak ortaya çıkardığımız bu ayrışmaların, bina kalitesine ilişkin göstergeler ile paralellik gösterip göstermediği sorusuna cevap arayacağız. Bu amaçla bir önceki bölümde siyasi parti tercihleri açısından ortaya çıkardığımız bu altı grubun, 2000 yılında D İE tarafından yapılan Bina Sayımından elde edilen bina kalitesi göstergeleri açısından da ayrışıp ayrışmadığını araştıracağız. Siyasi tercihlere göre oluşturulan 6 grubun bina kalitesi göstergelerine ilişkin ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini, ANOVA testi ile belirlemeye çalışacağız (Bkz. Tablo 4).

Siyasi parti tercihleri açısından belirgin bir farklılaşma gösteren bu altı grup içinde yer alan mahallelerin bina kalitesi göstergeleri açısından da farklılaşıp farklılaşmadıklarını anlayabilmek amacıyla 2000 Bina Sayımından derlediğimiz yedi göstergeyi kullandık. Bina kalitesi olarak adlandırmış olsak da bu göstergelerin dolaylı da olsa bir ölçüde o mahallenin refah düzeyi hakkında da fikir verdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu grupları bir yandan bina kalitesi göstergeleri açısından birbirleri ile karşılaştırırken, diğer yandan da o gruplarda yaşayan toplumsal gruplar hakkında bilgi edinmeye çalıştığımızı belirtmekte de yarar görüyoruz.

Tablo 4'de özetlenen sonuçlar bina kalitesi göstergeleri açısından da gruplar arasında belirgin farklılaşmalar olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçları özetlemeye hiçbir partinin baskın olmadığı 5. grupta yer alan mahallelerden başlarsak, bu mahalleler ilginç bir şekilde diğer hiçbir grupla bina kalitesi göstergeleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermemektedir. Başka bir deyişle, siyasi tercihler açısından Ankara ortalamasını temsil eden bu mahalleler, bina göstergeleri açısından da ortalamayı temsil etmektedir.

Buna karşılık, AKP'nin çok güçlü olduğu Grup 1, CHP ağırlıklı 3 ve 4. grupla belirgin farklılıklar içermektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, AKP'nin çok güçlü olduğu 1. grupta yer alan mahallelerde küçük parseller üzerine kurulu ve alçak katlı, sobalı ve tadilata ihtiyacı olan binalar oranı, CHP'nin çok yüksek oy almış olduğu 3. grup ile kıyaslandığında istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksektir. Oysa bina göstergeleri açısından bu grubun, CHP ağırlıklı gruplar dışındakiler ile arasında bariz bir farklılaşma söz konusu değildir.

AKP ve CHP ağırlıklı mahallelerin farklılaşması kadar ilginç bir diğer farklılaşma da CHP ağırlıklı gruplar ile "marjinallerin" yer aldığı 6. grup arasındaki farklılaşmadır. Bu grupta yer alan mahalleler, ele aldığımız hemen her gösterge açısından CHP'nin baskın olduğu gruplarda yer alan mahalleler ile farklılık göstermektedir.

Özetlemek gerekirse Tablo-4'deki sonuçlar CHP'nin yüksek oy almış olduğu mahallelerin, hiçbir partinin bariz bir hakimiyetinin olmadığı alanlar bir yana bırakılacak olursa, kentin geri kalanından önemli ölçüde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Anova test sonuçlarına göre CHP, görece daha kaliteli kentsel çevrelerde yaşayan kesimlerin partisi olarak görülmektedir. Buna karşılık AKP ve MHP-GP, CHP'li mahallelere kıyasla bina kalitesinin daha düşük olduğu kesimlerden daha yüksek oranda oy alıyor görünmektedir.

Son sözler

Bu yazıda 2002 seçim sonuçları ve yaşam kalitesi/refah ile dolaylı olarak ilişkilendirebileceğimiz Bina Sayımı sonuçlarını kullanarak mahalle bazında Ankara'nın sosyo-siyasal yapısıyla ilgili bir fotoğraf elde etmeye çalıştık. Bu fotoğrafta CHP'nin Ankara'da üst ve orta üst grupların partisi olarak belirttiği söylenebilir. Bir yanda Ayrancı, Çankaya, Bahçelievler gibi semtlerde oturmaya devam eden "geleneksel" orta sınıflar, diğer yanda ise 90'lı yıllarda zenginleşen ve kent içinde azalan yaşam kalitelerini kent çeperinde oluşan yeni yerleşimlerde arttırmaya çalışan gruplar, sosyal demokrat oyların Ankara'daki temelini oluşturmaktadır. Bundan başka, kentin Batı Kent ve Eryaman çevresinde kuzeybatıya doğru olan büyümesinin de CHP'nin toplumsal desteğini arttırdığı görülmektedir. Bu resimde AKP, kuzeybatıdan kentin doğusuna dek uzanan geniş bir çeperde yaşayan orta-alt gelir grupları ile yaygın deyimiyle "varoş" yoksullarının partisi olarak belirmektedir. MHP-GP ise, kent içinde yaşayan toplumsal kesimlerin partileri olarak belirlemekte ve MHP'nin kuzeyde yaşayan orta ve orta-alt gelir grubunda önemli bir desteğe sahip olduğu görülmektedir.

Bu tip bir analiz elbette ki diğer başka verilerle güçlendirildiğinde daha da ilginç sonuçlar çıkaracaktır. Özellikle 2000 nüfus sayım sonuçlarının mahallelere göre dökümünden istihdam ve demografik yapıya ilişkin olarak elde edilebilecek daha derinlemesine bilgilerle burada çizilmeye çalışılan resim daha da berraklaşacaktır. Böyle bir veri tabanını bu yazıda kullanamamış olsak da, ön gözlem olarak söyleyebileceğimiz bir kaç noktayı buraya eklemekte yarar görüyoruz. CHP'nin yüksek oy aldığı, geleneksel orta sınıfın yaşadığı kent içi mekanlarındaki nüfusun diğer kesimlere göre daha yüksek bir yaş ortalamasına sahip olduğu, buralarda yapılacak basit gözlemlere dayanarak söylenebilir. Yine 2002 seçimlerinde CHP'nin görece üstün olduğu kent dışındaki yeni yerleşim mekanlarında yaşayan ve daha

çok beyaz yakalılardan oluştuğunu düşündüğümüz gruplardaki nüfus artış hızının, AKP'nin ve diğer sağ partilerin en çok oy aldığı yerlerdeki artış hızına göre daha yavaş olduğu yine basit gözlemler sonucu söylenebilir. Kısaca, sosyal demokrat oyların yoğunlaştığı yerlerde diğer kesimlere göre daha düşük bir nüfus artış hızının olduğunu bir ön gözlem olarak belirtebiliriz. Bu eğilimin aynı şekilde sürdüğü, başka bir deyişle 2002 seçimlerindeki oy verme eğiliminin aynı kalacağı kabul edildiğinde, gelecek seçimlerde sosyal demokrat oylarda azalma olacağını söylemek zor olmayacaktır.

Burada gösterilmeye çalışılan siyasi mekansal temsil elbette ki, sadece anı resmeden statik bir fotoğraftır. 2002 seçimlerin *"tsunami"* etkisi gösteren özelliğinin alışlagelmiş merkez sağ partilerin siyasi denklemden silinmesi olduğu göz önüne alındığında, bu yazıda verilmeye çalışılan statik görüntünün yol açacağı sınıfsal çıkarsamalarda dikkatli olmakta fayda vardır. İleriki yıllarda yapılacak seçimlerde alışlageldik merkez sağ partilerin siyasi denklemdeki yerlerini almaları halinde sınıfsal sonuçlar açısından değişimler görülebilecektir. Ayrıca yine burada söylemeliyiz ki, -şu an için istatistiki olarak kanıtlarını gösteremesek de- güneybatı hattında oluşan ticaret temelli bir zenginleşmenin kanıtları çıplak gözle görülebilmektedir; ve bu gelişme Ankara'nın alışlagelmiş refaha dayalı ayrımlarında ileriki yıllarda önemli bir değişiklik yaratabilecektir.

Bu yazıda yapmaya çalıştığımız türden analizlerin hem Ankara özelinde hem de diğer Türkiye kentlerindeki sosyo-siyasal süreçlerin anlaşılmasında katkı yapacağı söylenebilir. En küçük mekansal birimlerdeki değişimlere duyarlı bu tip alıştırmalarda ortaya çıkacak sonuçlar sosyal süreçler ve mekansal etkileşim noktasında oluşan her türlü olumsuzlukları izlemeye olanak verirken genel süreçlerin algılanmasına da yardımcı olacak, yapılacak derinlemesine alan çalışmalarına da altlık hazırlayabilecektir. Siyasal ve kültürel noktalarda oluşan farklı kombinasyonların yol açtığı bulanık durumlar, geçişken toplumsal geometrilerin önemli bir özelliğidir. Bu tip geometrilerde oluşan birbirinin içine girmiş ve tanımlanmakta zorluk çekilen olguların araştırılmasında, belirsizliklerin kavramsallaştırılabilmesinde, yeni formları görme ve algılama becerilerimizin artırılmasında bulanık mantığa uygun tekniklerin geliştirilmesi ve bu tekniklerin uygulandığı çalışmaların yoğunlaşması gerekmektedir. Şu an için tek bir seçim temelinde yapılan bu araştırma zaman serisi kullanarak yapıldığında elbette süreç içinde gelişen belirsizliklerin anlaşılmasında önemli katkılar sağlayabilecektir.

Kaynaklar

- Akçura, T. (1971), *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti hakkında Monografik bir Araştırma*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Yayın no: 16.
- Bora, T. (2002), 'Cem Uzan ve Faşizmin Yeni Yüzü: Şirket Konserlerinden Partiye', *Birikim Dergisi*, s. 162, 53-62.
- Çarkoğlu, A. (1998), 'The Turkish Party System in Transition: Party Performance and Agenda Change', *Political Studies*, v.46, s.3, 544-571.
- Everitt, B. S. (2002), *Cambridge Dictionary of Statistics*, West Nyack, Cambridge University Press, New York.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Jenkins, G. (2003), 'Muslim Democrats in Turkey', *Survival*, v.45, n.1, 45-66.
- Özel, S. (2003), 'Turkey at the Polls: After the Tsunami', *Journal of Democracy*, v.14, n.2, 80-94.
- Timm, N. H. (2002), *Applied Multivariate Analysis*, Secaucus, Springer-Verlag, New Jersey.
- West, J. W. (2005), 'Regional Cleavages in Turkish Politics: An Electoral Geography of the 1999 and 2002 National Elections', *Political Geography*, v.24, n.4, 499-523.

A	G1- AKP'nin çok güçlü olduğu mahalleler					G2- AKP'nin ortalama üzerinde olduğu mahalleler					G3- CHP'nin çok güçlü olduğu mahalleler					G4- CHP'nin ortalama üzerinde olduğu mahalleler					G5- Hiçbir partinin baskın olmadığı mahalleler					G6- Marjinde yer alan partilerin baskın olduğu mahalleler						
	B	G2	G3	G4	G5	G6	G1	G3	G4	G5	G6	G1	G2	G4	G5	G6	G1	G2	G3	G5	G6	G1	G2	G3	G4	G6	G1	G2	G3	G4	G5	
Göstergeler																																
Yığma binalar yüzdesi																																
Taban alanı 75m²'den küçük binalar yüzdesi																																
100m²'den küçük parseller oranı																																
1-2 katlı binalar oranı																																
Doğal gaz tesisatı olan binaların oranı																																
Sobanlı binalar oranı																																
Tadilatla ihtiyacı olan binalar oranı																																

"A" grubunda söz konusu gösterge "B" grubundakinden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

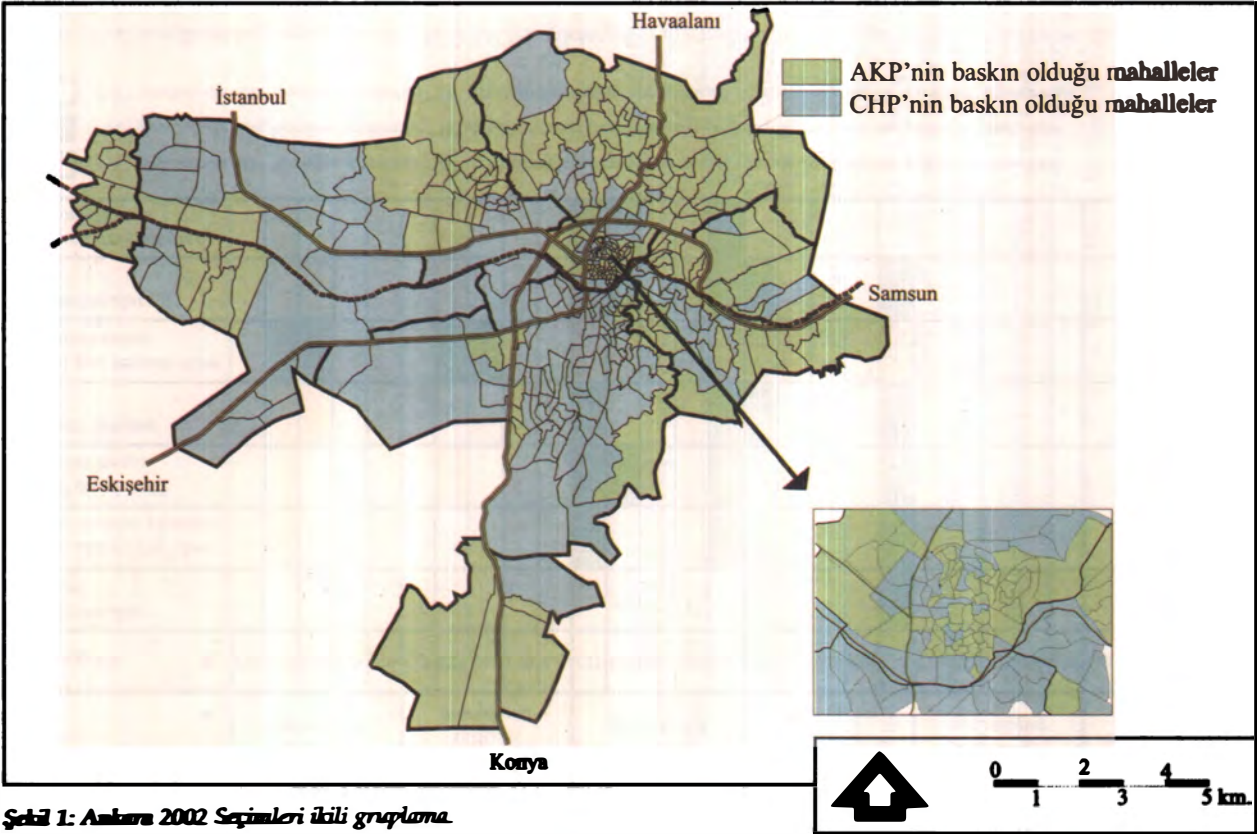

"A" grubunda söz konusu gösterge "B" grubundakinden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde düşüktür.

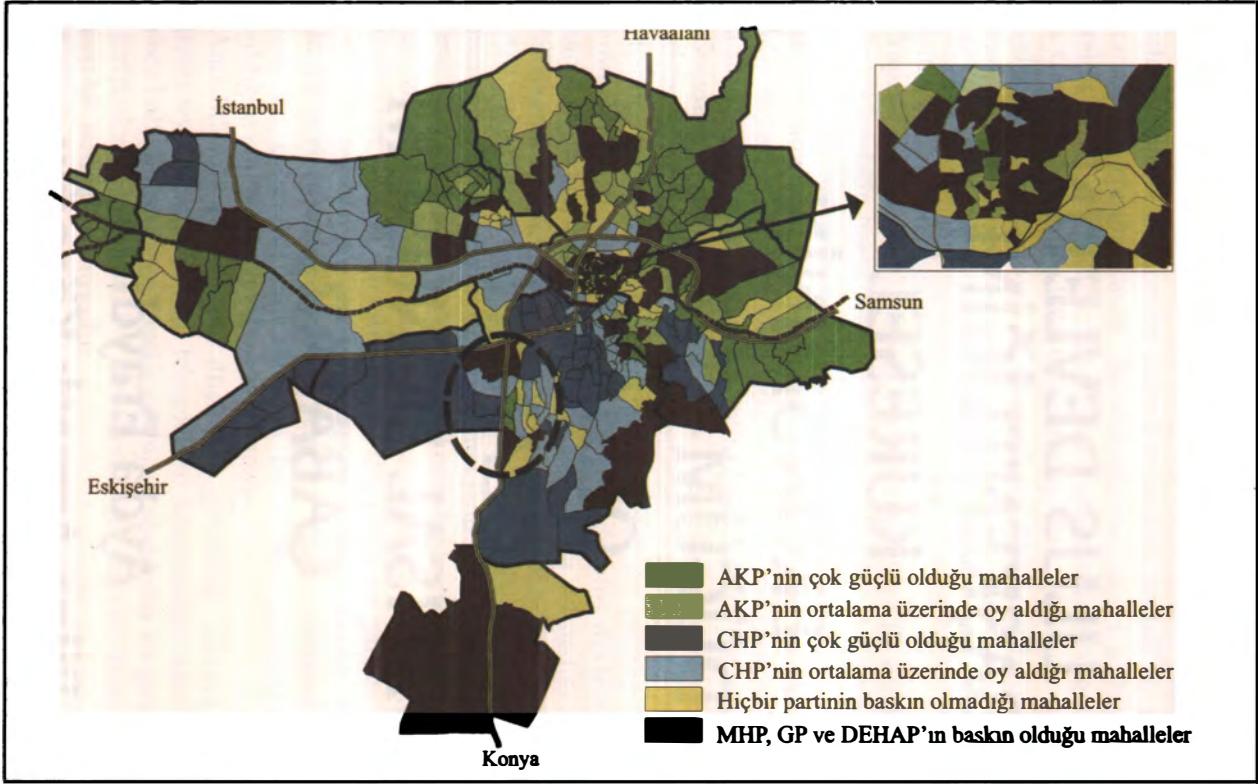

"A" grubunda söz konusu gösterge "B" grubundakinden istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermez.

Tablo 4: Altılı sınıflamada gruplar arasında bina kalitesi göstergeleri açısından karşılaştırma - ANOVA test sonuçları (%90 güven aralığı).

Şekil 1: Ankara 2002 Seçimleri ikili gruplama

Şekil 2: Ankara 2002 seçimleri siyasi coğrafyası.

ANKARA'NIN YENİ GÜNDEMİ:

**ULUS DEVLETİN
BAŞKENTLİĞİNDEN
KÜRESEL
EKONOMİNİN
DÜĞÜM NOKTASI
OLMAYA
UZANAN
YAPISAL DÖNÜŞÜM
ÇABALARI**

**Ayda Eraydın
Bilge Armatlı-Köroğlu**

Giriş

Son yirmi yılda küreselleşmenin getirdiği yeni koşulların etkisi ile ulus devletlerin başkentlerinin hızlı bir rol değişimi yaşadıkları ve ülkelerin küresel ekonomiye eklemlenmesinde önemli bir kapı işlevi kazandıkları görülmektedir. Bu eklemlenme süreci sadece değişen kurallar ve dış dünya ile artan siyasal ilişkiler anlamına gelmemektedir. Geçmişte ulus devletle tanımlanmış olan işlevlerin ve bunlara yönelik yapının değişmesi ve küreselleşen ilişkilerin bir parçası olabilmek için önemli yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Küreselleşme sürecinde bir düğüm noktası olmanın bedeli yaşanan bu dönüşümlerdir.

Yapısal dönüşümler, mevcut yapının dış dünya ile ilişki kurabilir ve bütünleşebilir özelliklere sahip olacak şekilde değişmesi, önemli sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Yeni düzen, eski pek çok kural ve düzenlemelerin değişimini zorlamakta ve özellikle ana kentler dıştan gelen yeni kurallarla eski koşulların çatışmasının veya kısa sürede uyumlaşamamasının getirdiği zorlukları yaşamaktadır.

Geçmişten gelen özellikleri ve becerilerinin yardımıyla bu dönüşüm sürecini kısa sürede tamamlayan ve giderek küresel ekonomi içinde yerini pekiştiren pek çok başkent ve metropoliten alan bulunmaktadır. Buna karşılık, bu süreç içinde ulus devletin başkenti olmanın sağladığı üstünlüklerin yeni koşullarda yetmediği izlenen ve göreceli önemleri azalan pek çok kent görülmektedir.

Ankara yukarıda tanımlanan çerçevede belirtilen birinci grupta yer alamamakta ikinci gruba doğru itilmektedir. Geçmişte Ankara, çok önemli bir coğrafyada ve büyük bir ülkenin başkenti olmanın sağladığı göreceli üstünlükleri kullanarak hızla gelişmiştir. Ancak mevcut yapısı ve özellikleri Ankara'nın küreselleşen dünyanın bir parçası ve önemli bir düğüm noktası olmasına yetmemektedir. Bu durum önemli bir baskı ve gerilim yaratmaktadır. Yeni bir strateji oluşturmak üzere fazlaca bir çaba sarf edildiğini ve bir vizyon geliştirmek üzere çalışıldığını söylemek de mümkün değildir.

Anılabilecek en önemli düşünsel girişimler sanayi yapısını değiştirmeye, Ankara'yı bilgi teknolojileri konusunda uzmanlaşan bir merkez haline getirmeye yönelik çekingen söylemler ve girişimlerdir. Bu girişimlerin Ankara'yı küresel ekonomiye taşıyıp taşıyamayacağı da ayrı bir tartışma konusudur.

Bu yazı Ankara'daki özellikle ileri teknoloji ve bilgi teknolojileri sektöründe yer alan sanayi birimleri ile yapılan anket çalışmalarından

da yararlanarak, bir başkent in dünya ile eklem lenmede ya da eklem lenememede de yaşadığı sıkıntıları ve bugünkü konumunu tartışmaya çalışmaktadır.

1980 Sonrasındaki Değişimler ve Ankara'nın Türkiye Ekonomisi İçindeki Azalan Önemi

Başkent olması ile başlayan sürecin Cumhuriyet in yeni kurumları ve kuruluşları ile desteklenmesi Ankara'nın 1930'lu yıllardan başlayarak hızla gelişmesine ve ekonomisinin özellikle 1950 sonrasında hızla artan nüfusun taleplerini karşılayacak şekilde çeşitlenmesine yol açmıştır. Farklı ekonomik ve mekansal politikaların etkisi altında ortaya çıkan Ankara'nın bu gelişme sürecine göz atmak Ankara'nın bugün geldiği noktanın hangi dinamikler altında şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yeni bir ulus devlet yaratma düşüncesinin egemen olduğu 1923-50 yılları arasında hızla büyüyen Ankara

Yeni bir siyasal ve yönetsel sistemin kurulduğu 1920'ler aynı zamanda ekonomik gelişme modelinin de belirlendiği ve yeni bir toplumsal yapının oluşturulmaya başlandığı bir dönemdir. Ankara'nın başkent olarak seçilmesi bu dönemdeki gelişmeler arasında önem kazanırken, bu seçimi sadece bir siyasal karar olarak görmemek gerekir. Bu karar aynı zamanda ülkenin kalkınma modelinin yeniden şekillenmesi anlamına gelmektedir. Yeni sınırlarla tanımlanan Türkiye Cumhuriyeti yeni bir ekonomik yapı kurmaya çalışmakta, tarımdaki gelişmeler, altyapı yatırımları ve sanayileşme politikaları ile bu yapı gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Kuruç, 1999).

Bu dönemdeki ana politikalar Ankara'nın hızla büyümesini sağlamış ve Türkiye genelinde kentsel nüfus artışının genel nüfus artışı hızının biraz üzerinde olmasına karşılık, Ankara kentleşme hızının iki katı fazla bir hızla büyümüştür. Bu hızlı büyümede ülkedeki bazı ana politikaların ve uygulamaların etkili olduğu görülmektedir.

Bunlardan ilki Ankara'nın başkent olarak seçilmesidir. Sınırları yeniden çizilen Türkiye Cumhuriyetinin coğrafi olarak da merkeze yakın bir noktasında olan Ankara, ülkenin her yerine eşit uzaklıkta olması açısından yeni bir ulus devlet ve ulusal ekonomi yaratmak amacını taşıyanlar için uygun bir konuma sahip idi. Ancak, ulusal ekonominin gelişebilmesi için daha önce ilişkileri oldukça kısıtlı olan

mevcut yerleşmelerin ulaşım sistemi ile birbirlerine bağlanması da gerekiyordu. Tekeli (1967)'nin de belirttiği gibi yeni sınırlar bazı merkezlerin etki alanlarını kaybetmeleri ve ekonomik performanslarının olumsuz etkilenmesi anlamına geliyor ve yeni Cumhuriyet yönetimi birbirlerine daha sıkı ulaşım bağlantıları olan bir bütün yaratmayı amaçlıyordu. Bu nedenle 1924-38 döneminde oldukça iddialı bir demiryolu politikası ortaya kondu ve doğal olarak da Ankara'nın bu yeni ulaşım bağlantılarının kesişme noktası olarak ulusal ekonomi içindeki önemi arttı.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki önemli bir diğer çaba ise sanayileşme odaklıdır. İlk yıllarda sanayileşme özel sektör tarafından desteklenmiş, bu çabaların yeterli bir sonuç vermemesi nedeniyle 1930'lu yıllarda kamu kesimi doğrudan sanayi yatırımları yapmaya başlamıştır. Anadolu'nun farklı yörelerine yayılan sanayi kuruluşlarından Ankara da önemli bir pay almıştır. Cumhuriyet döneminin başlarındaki bir diğer çaba ise ulusal mali kurumların, banka ve sigorta şirketlerinin kurulmasıdır. Kamu öncülüğünde başlayan çabalar Ankara'da ortaya çıkmış, ancak daha sonraki yıllarda gündeme gelen özel sektöre ait finans kuruluşlarının İstanbul odaklı olarak geliştiği gözlenmiştir.

Ankara'nın yukarıda tanımlanan bu gelişme süreci sayısal verilerden de izlenebilmektedir. 1945 yılı istatistiklerine göre Ankara'da toplam çalışanlar içinde imalat sanayinin payı %15.5'e varmış, kamu hizmetlerinin de içinde bulunduğu "toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler" sektörünün payı ise % 52'ye ulaşmıştır (Türel, 1986).

Ancak bu dönemin son yıllarında II. Dünya Savaşı'nın getirdiği koşullar mekanın yeniden şekillenmesine neden olmuş, kentleşme hızı düşerken, bazı kentler artan oranda nüfus kazanmışlardır. Bu kentlerin çoğu, Ankara başta olmak üzere, Orta Anadolu ve Çukurova'da yer alan kentlerdir. Ankara dış dünya ile ilişkileri azalmış olmasına karşılık, Türkiye'nin odak noktası olarak bu yeni oluşum içerisinde önemini sürdürmüştür.

Hızlı Kentleşmenin Ana Odaklarından Biri Olarak Ankara

1950'li yıllardan başlayarak geçmiş eğilimlerin önemli ölçüde değiştiği görülmektedir. Tarımda yeni üretim faktörlerinin sunulması ve özellikle tarımsal makineleşmenin II. Dünya Savaşı sonrasında Marshall yardımı ile başlatılması tarımda pazar için üretimi desteklemiştir. Yine Marshall yardımı ile geliştirilen yeni karayolu ağının da etkisi ile pazar için üretim ve pazar için üretilen mallara olan talep

önem kazanmıştır. Tarımdaki makineleşme işlenen tarımsal alanın genişlemesine, aynı zamanda tarımda emek talebinin azalmasına ve bunun sonucunda kırdan kente olan göçün artmasına yol açmıştır. Nitekim 1950-75 dönemi kentleşme hızının çok yüksek olduğu ve Ankara'nın hızla büyüdüğü bir zaman dilimini tanımlamaktadır (Şenyapılı, 1978).

Anılan dönemde Ankara'nın yeni sanayi işyerleri yaratmakta pek fazla başarılı olamadığı, toplam çalışanlar içinde imalat sanayinde çalışanların payının düştüğü görülmektedir. Artan nüfusla ortaya çıkan konut talebinin önemli bir bölümünün gecekondu ile karşılanması inşaat sektörüne kısıtlı bir hareketlendirme getirirken, hizmetler sektörü ve özellikle de bu sektördeki marjinal işler kırdan kente gelen becerisiz işgücünün istihdam edilebildiği ana faaliyet alanı olmuştur (Kartal, 1983).

1950'li yılların sonunda yaşanan ekonomik bunalım ekonomik politikalarda yeni bir dönemi tanımlamıştır. 1960 sonrasında gündeme gelen ithal ikameci politikalar iç pazarın geliştirilmesine yönelik çabalara dayandırılmaya çalışılmıştır. İç piyasaya yönelik üretim yapan özel sektör yatırımları desteklenmiştir. Bu politika özellikle tüketim malı sanayilerinin gelişmesini sağlarken, doğal olarak tüketim merkezleri ön plana çıkmış ve İstanbul başta olmak üzere, İzmir ve Ankara'da tüketime yönelik sanayi kuruluşları ortaya çıkmıştır. Ancak bu sanayilerin önemli bir bölümünün sermaye birikiminin ve girişimcilik potansiyelinin odaklandığı İstanbul ve çevresinde yer aldığı görülmektedir. Yeni gelişen sanayinin sermaye yoğun niteliği nedeni ile (Sönmez, 1999) istihdam yaratmada fazlaca başarılı olamadığı ve yarattığı işgücünün de kısıtlı olduğu görülmektedir (1963-68 döneminde toplam işgücünün % 7.8'i). Daha sonraki yıllarda (1968-73 döneminde) erişilen yüksek büyüme hızı ise Türkiye genelinde 572.250 kişiye sanayi sektöründe iş yaratmıştır. Ancak bu dönemde nüfusun 8.3 milyon arttığı ve 2.6 milyon kişinin emek piyasasına katıldığı göz önüne alındığında (Eraydın, 1981:42-43) kentlerde sanayi sektöründe yaratılan istihdamın artan nüfus ve işgücü arzı karşısında yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Bu durum kentlere yeni göç edenlerin çoğunun niteliksiz ve düzensiz işlerde çalışmasına yol açmış ve özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir marjinal işlerde çalışan ve gecekondu oturanların ağırlıklı olduğu kentler haline gelmişlerdir. Bu dönemde Ankara'nın ekonomik yapısında hizmetlerin ağırlığını sürdürdüğü ve kamu kesimi tarafın-

dan sağlanan toplum hizmetleri ile ticaret, ulaştırma ve inşaat sektörlerinde çalışanların payının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu izlenmektedir.

Toplum hizmetleriyle sosyal ve kişisel hizmetlerin kapsamına yönetim, sosyal, eğlence ve kültür hizmetleriyle kişisel hizmetler girmektedir. Bakanlıklar ve ilgili kuruluşları ile özel idare ve belediyede çalışanlar yönetim hizmetleri olarak gruplandırılmaktadır. Bunun yanı sıra kamu kesiminin sunduğu eğitim, sağlık, kültür gibi sosyal hizmetlerde çalışanların Ankara'da önemli sayılara ulaştığı görülmektedir. Türel (1986:28) 1980 yılında hizmetlerde toplam 261.480 kişi çalışırken, bakanlıklar ve ilgili kuruluşlarda istihdam edilenlerin 135.512 olduğunu ve bu personelin yönetim hizmetlerinde çalıştığı kabul edilirse, bu sektörün toplam istihdam içindeki payının 1965 yılındaki %9.4 düzeyinden 1980'de %23.2'ye yükseldiğini belirtmektedir.

İzlenebileceği gibi 1980'li yıllara gelindiğinde Ankara bir yönetim merkezi ve hizmet merkezi olarak önemini sürdürmekte, çalışan nüfusun yarısı bu faaliyetlerde istihdam edilmektedir. Başkent olmanın gerektirdiği yönetim hizmetleri ile birlikte savunma hizmetleri Ankara'da önemli sayıda istihdam talebi yaratmış, buna metropolen merkez olarak sunduğu hizmetler eklendiğinde 1970'lerin ortasına kadar hızla büyüyen bir Ankara ortaya çıkmıştır.

1980 Sonrasında Ortaya Çıkan Dışa Açılma, Küresel Ekonomiye Eklemlenme Çabaları ve Ekonomik Politikalarda Ortaya Çıkan Önemli Değişimlerin Ankara Üzerindeki Olumsuz Etkisi

1977-1980 döneminde yaşanan büyük oranlı enflasyon, döviz rezervlerindeki azalma ve artan işsizlik oranları, 1980'li yılların başında ekonomik politikalarla birlikte sanayileşme politikasında da radikal değişimleri gündeme getirmiş ve yirmi yılı aşan bir süredir uygulanan ithal ikameci politikalar yerine dışsattımın öne çıktığı liberal ekonomik politikalar benimsenmiştir.

Korumacı yaklaşımların egemen olduğu ve iç pazarın önem kazandığı politikaların yerine piyasa güçlerinin hakim olduğu bir düzene geçişin (Kazgan, 1985, Boratav, 1988) sadece ekonomik birimler ve kurumlar üzerinde etkisi yoktur. Bu dönüşüm farklı sosyal grupların rollerini ve konumlarını yeniden tanımlarken, aynı zamanda farklı mekansal birimlerin; kentlerin ve bölgelerin de konumlarının ve önemlerinin yeniden belirlenmesi anlamına gelmektedir.

Dış dünyaya eklemlenme, dış dünya ile olan ticaretin artırılması için gerçekleştirilen düzenlemeler Ankara'nın öneminin ve Türkiye içindeki rolünün değişmesine neden olmuştur. 1980 yılı sonrasında Türkiye'de iki önemli eğilim ortaya çıkmıştır.

Bunlardan ilki dışsatıma yönelik politikaların da desteği ile dış dünya ile ilişki kuran yöre ve kentlerin ön plana çıkmasıdır. 1984 yılında belirlenen yeni dış ticaret rejimi ile pek çok konudaki ticari kısıtlamalar kalkarken, pek çok firma daha rekabetçi bir ortamda üretim yapmaya zorlanmış ve bir bölümü de rekabet güçlerinin olduğu konularda uluslararası piyasalar için üretim yapmaya başlamıştır. Daralan iç piyasa nedeniyle yurtiçine yönelik üretim yapan firmaların sıkıntılı olduğu bu dönemde zor da olsa dışsatım bazı firmalar için bir çıkış yolu olmuştur. Dışsatım teşviklerle de desteklenmiş ve Türk parasının değer kaybetmesi ile bazı firmalar rekabet güçlerini artırmışlardır. Ücretlerin farklı mekanizmalarla da denetlenmesi daha önceki dönemde iç piyasaya yönelik olarak gelişmiş emek yoğun bazı sanayi dallarının dışsatım şansı bulmalarını sağlamıştır.

Bu kapsamda, başta İstanbul olmak üzere, özellikle dokuma ve giyim sektörünün önemli olduğu merkezler, dışsatımın arttığı kentler olmuşlardır. Tüm ülkenin dışsatım kapısı olan İstanbul yeni dönemde görece önemini hızla artırmış ve farklı yörelerden gelen güçlerin yöneldiği ana merkez olmuştur. İstanbul dışındaki bazı uzmanlaşmış sanayi kollarının yer aldığı bu sürece Anadolu'daki bazı kentler de katılmış ve dışsatım konusunda öne çıkmaları aynı zamanda hızlı bir gelişim sürecini de başlatmıştır (Eraydın, 1993).

1980'li yıllar yalnızca Türkiye için bir dönüm noktası değildir. Dünyadaki küreselleşme eğilimleri mal, para ve bilginin denetimin daha az olduğu bir ortamda hızla devinimi anlamına gelmektedir. Bu eğilim sermaye piyasaları açısından son derece önemlidir. Bir yandan doğrudan yatırımlar dışında portföy yatırımlarının ağırlık kazandığı bir ortamda menkul piyasalar öne çıkmakta ve bir yandan yabancı bankalar Türkiye'de şube açarken, yerli bankalar da yeni koşullara uyum sağlamaya çalışmaktadır (Eraydın, 1992). Bu çerçevede geleneksel finans merkezi olan İstanbul yabancı finans kuruluşlarının yoğunlaştığı tek odak olma özelliği gösterirken, yerli bankalardan merkezi Ankara'da olanlar da genel merkezlerini İstanbul'a taşıyarak aynı mekanı paylaşmanın getirilerinden yararlanmaya çalışmışlardır. Bir yandan bu eğilim, diğer yandan kamu bankalarının yaşadığı sorunlar Ankara'nın finansal hizmetler açısından giderek önemini yitirmesine neden olmuştur.

İkinci ana eğilim kıyılama eğilimidir. Bu eğilimi 1980 sonrasında gerçekleşen turizm sektöründeki gelişmeler de desteklemiştir. Turizm sektörü bu dönemde gündeme gelen turizm teşviklerinin ve özellikle kamu arazilerinin turizm amacı ile turizm işletmelerine tahsis edilmesinin katkısı ile 1980 sonrasında hızlı bir gelişme göstermiş ve özel sektör yatırımlarının kıyılara yönelmesini sağlamıştır. Bu yörelerdeki iş olanaklarının artması ve turizme ilişkin yeni hizmet alanlarının açılması kıyıların çekiciliğini artırmış ve bir yandan dış ticaret, diğer yandan turizm, kıyılama diye tanımlanabilecek önemli bir eğilimi ortaya çıkarmıştır. Ayrıca turizm inşaatları bu sektörde önemli miktarda istihdam yaratmış ve daha önce metropoliten alanlara doğru olan göç bu dönemde kıyı yerleşmelerine yönelmiştir.

Mekanın şekillenmesini tanımlayan bu iki gelişme; dış pazarlar için üretim ve yeni bir sektör olarak turizmin gelişmesi, iç piyasa için üretim yapan ve iç piyasaya hizmet sunan kentlerin görece önemlerini azaltmıştır. Sayılan tüm bu gelişmeler Ankara'nın konumunda görece bir aşınma anlamına gelmektedir. Bu aşınma, tüm dünyada olduğu gibi devletin işlevleri ve düzenleme mekanizmalarındaki egemen rolünün azalması ile daha da artmıştır. Pek çok kamu kurumu işlevlerini özel sektöre devretmeye başlamış, kamu kesiminde çalışanların azaltılması ve bazı işlerin özel sektör tarafından üstlenilmesi kamunun istihdam açısından geçmiş dönemlerdeki ağırlığının azalmasına yol açmıştır.

Dışsattıma yönelik programın bir uzantısı olarak mali konularda önemli reformlar gerçekleştirilmiş ve ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak pek çok ülkede olduğu gibi, bu politikalar ekonomiyi tümüyle dış dünyadaki etkilere açık hale getirmiş ve sermaye girişi çıkışları ile finansal bunalımlar sıklıkla yaşanmaya başlamıştır (Şenses, 1989). Nitekim özellikle 1990'lı yılların ekonomik çalkantılarla geçtiğini söylemek mümkündür. Ekonomik bunalımlar Türkiye'nin tümünde inişli çıkışlı bir dönemin yaşanmasına yol açmış ve ortalama büyüme oranı çok düşük kalmıştır. Bu durum yalnızca az gelişmiş yöreleri değil, gelişmiş yöreler ile metropoliten alanları da olumsuz etkilemiştir. Özellikle finansal bunalımlar bu sektörde önemli çöküşlere neden olurken, nitelikli elemanların işlerini kaybetmeleri gündeme gelmiştir. Bu nedenle 1990'lı yıllarda tüm Türkiye'de kentsel nüfus artışının yavaşladığı izlenmektedir. Ancak bu yavaşlama Ankara'da daha da çarpıcı olmuş 1990-2000 döneminde Ankara'nın nüfus artışı binde 24.8 oranı ile doğal

nüfus artışının (binde 18.34) biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, 2000 yılında nüfusu 3.2 milyon olan Ankara'nın artık neredeyse hiç göç almadığı ve Ankara'da yaşayanların doğal artışı sonucunda kentin nüfusunun artacağı bir döneme girilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Son Yıllarda Ankara'nın Sanayileşme Çabaları

Yönetim ve hizmet işlevlerinin yoğunlaştığı bir kent olarak anılan Ankara, geçmişte özellikle kamuda çalışanların ağırlıklı olduğu bir kent olma özelliğini gösteriyordu. Ancak, daha önce de söz edildiği gibi kentin nüfusu bir yandan hızla artarken, diğer yandan kamu kesiminde çalışanların sayısında özellikle son yıllarda fazla artış olmaması nedeniyle, kamu çalışanlarının toplam çalışanlar içindeki payının hızla düştüğü izlenmiştir. Özellikle 1960'larda başlayan hızlı göç nedeniyle hızla artan nüfusa sanayi kesiminde yeterli iş sağlanamaması kentte marjinal işlerde çalışanların payının artmasına ve kentteki ikili emek yapısının her alanda karşımıza çıkmasına neden olmuştur. İkili emek yapısı bugün de varlığını sürdürmektedir.

Özellikle son yıllarda bir yandan Ankara başkentlik işlevlerindeki istihdamın daralması, diğer yandan marjinal iş kollarında iş bulabilmenin zorlaşması Ankara'nın ekonomik sürdürülebilirliği için yeni açılımların yapılmasını gerektirmektedir. Nüfus artışındaki yavaşlama sorunların artmasını önlemekte yardımcı olurken, yine de ekonomik yapıda bir dönüşüm ve yeni iş kollarının açılması zorunluluğu vardır.

Ancak, Ankara'nın ekonomik yapısını dönüştürmek ve yeni bir Ankara yaratmak için ciddi bir çalışma yoktur. Pek çok politikanın belirlendiği Ankara ne yazık ki kendi geleceği ile ilgili bir vizyon belirleyememiş ve bu konuda yeterli çaba gösterememiştir. Bu kapsamda çok parçacı ve farklı kurum ve kuruluşların katkıları ile gündeme gelen bazı çabalar mevcuttur. Bu çabaların bütününe bakıldığında, iyimser bir değerlendirme ile, Ankara'nın bir ileri teknoloji merkezi olmak arzusu vardır diyebiliriz. Bu bağlamda ODTÜ'nün başlattığı teknopark türü girişimler, KOSGEB tarafından desteklenen kuluçka merkezlerinin önemli olduğu ve önümüzdeki yıllardaki gelişmelere katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Özellikle makine, teçhizat ve ulaşım araçları sanayileri kategorisi içinde yer alan savunma sanayinden, özel makinelere ve ileri teknolojilere uzanan alanda uzmanlaşma konusunda özel sektör ve kamu ke-

siminin çaba gösterdiği ve bazı ortak girişimlerin bulunduğu izlenmektedir. Geleneksel makine sanayi ötesine geçerek ileri teknolojilerde yoğunlaşma ve Türkiye'nin bir ileri sanayi odağı olma yönünde önemli bir istek bulunmaktadır. Bu durum geçmişte emek yoğun tüketim mallarının egemen olduğu ve çoğu Ankara ve çevresinin talebini karşılamaya yönelik bir sanayi yapısının önemli bir dönüşüm geçirmesi anlamına gelmektedir. Nitekim 1992-2000 yılları arasında Ankara'nın Türkiye sanayi içindeki payında az bir artış gözlenirken, özellikle makine, teçhizat ve ulaşım araçları sanayi içindeki payının önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir (Tablo 1).

	İşletme sayısı			Çalışan sayısı		
	1992	1997	2000	1992	1997	2000
İmalat Sanayi	683	609	824	44438	47893	51332
<i>Türkiye'deki payı (%)</i>	6,09	5,32	7,60	4,51	4,02	5,12
Gıda, içki sanayi	166	100	100	9243	7011	4818
<i>Türkiye'deki payı (%)</i>	8.76	5.49	6,47	5.20	3.95	3,93
Tekstil, giyim eşyası deri sanayi	70	79	102	3321	5325	7644
<i>Türkiye'deki payı (%)</i>	2.24	2.19	3,01	1.17	1.34	2,03
Makine, teçhizat, ulaşım aracı sanayi	257	242	344	21432	24646	23513
<i>Türkiye'deki payı (%)</i>	10.16	9.09	13,12	9.29	9.74	10,35
<i>Kaynak: Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri, 1992, 1997, 2000.</i>						

Not: Tablodaki veriler 10 ve daha fazla çalışanı olan işletmeleri içermektedir. 1992, 1997 yılı istatistikleri USSS.2 rev. göre bulunduğundan tabloda bu gruplama kullanılmıştır.

Tablo 1: Ankara'da işletme ve çalışan sayıları (1992-2000) (firma büyüklüğü ve sektöre göre).

Özellikle makine, teçhizat ve ulaşım araçları sanayinin bazı özel kollarında yaşanan uzmanlaşma kadar bu alanlarda dış dünya ile bütünleşme çabalarının arttığı ve bunun ilk yansımasının özellikle bu sektörlerde gerçekleştirilen dışsattım rakamları ile ortaya çıktığı söylenebilir. Bugün Ankara'da gerçekleştirilen dışsattımın dörtte

üçünü (%74.39) makine, teçhizat, ulaşım aracı sanayi kolunda üretilen mallar oluşturmaktadır. Gerek işyeri ve çalışan sayılarındaki artışların, gerekse dışsatımın “teknoloji yoğun” üretim dallarını öne çıkarması, bu alanlardaki bir kıpırdanmayı işaret etse bile, aynı zamanda Ankara için uzun ve zor bir sürecin başlangıcını tanımladığı da açıktır.

Sanayi Yapısında Dönüşüm ve Uzmanlaşma Çabalarının İki Önemli Boyutu: Yenilikçilik ve Küresel Ağlara Ulaşım

Teknoloji yoğun üretim dallarında uzmanlaşmış bölgelerin başarısında ve rekabet gücünü koruyabilmesinde yenilikçilik ve küresel ağlara eklenme önemli belirleyiciler olarak değerlendirilmektedir. Ankara’da sanayi yapısında yaşanan dönüşüm ve yüksek teknolojiye dayanan sektörlerin öneminin artması Ankara sanayinin başarısında yenilikçilik ve küresel ağlara eklenmenin önemini arttırmaktadır. Kaba göstergeler ve istatistikler Ankara’da yaşanan dönüşüm çabalarını anlamak için yeterli değildir ve çoğu kez gerçekleşen süreçleri yeterince değerlendiremememize yol açmaktadır. Bu nedenle ayrıntılı ve derinlemesine alan araştırmalarına gereksinim ortaya çıkmaktadır. Ancak bu araştırmalar yardımıyla dönüşümün ve dünyaya eklenme çabaları içinde yaşanan gelişmelerin belirlenmesi mümkün olabilmektedir. Bu yazıda sonuçlarına özetle değineceğimiz çalışma (Eraydın ve Armatlı, 2005) bu amaçla tasarlanmıştır.

Ankara Sanayindeki Yaşanan Değişimlerin Saptanmasına Yönelik Alan Çalışması

Ankara sanayinde yaşanan değişimleri anlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen alan araştırmasında Ankara’da ileri teknolojiye dayanan sanayi kollarında üretim yapan firmaların AR&GE çalışmaları, yenilik faaliyetleri ve küresel ağlara eklenme düzeyi sorgulanmıştır. Araştırmada ana araştırma birimleri 10 ile 249 kişi çalıştırılan ve makine elektronik ve savunma sanayi gibi Ankara’nın yüksek teknoloji uzmanlaşma alanlarında üretim yapan firmalar olarak belirlenmiştir. Ankara Sanayi Odasından alınan listelerden ilgili üretim alanlarında ve firma büyüklüğündeki işletmelerin listesi çıkarılmış ve bu listeden 72 firma ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Tamamlanan görüşme sayısı toplam listenin %22.3’ünü oluşturmaktadır, ki bu oran Ankara’da ilgili sektörler için belli başlı çıkarımların

ve saptamaların yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Firmalarla yapılan görüşmeler (1) firmanın genel yapısı (2) firmanın yenilik faaliyetleri, (3) firmanın yerel, ulusal ve küresel düzeylerde kurduğu farklı tipteki ilişki ağları olmak üzere üç ana bölümde düzenlenmiştir.

Ankara "Teknoloji Yoğun" Sanayi Alanlarının Yenilikçilik Kapasitesi

Mevcut çalışmalarda yenilikçilik kapasitesinin ölçümünde çok sayıda gösterge kullanılmaktadır. Ankara için bu göstergeler tartışılmadan önce "yenilik" kavramının tanımı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Yenilik kavramı çeşitli çalışmalarda farklı tanımlanmakta, çalışmanın özelliklerine göre kapsamı geniş veya dar anlamıyla ele alınabilmektedir. Bu çalışmada yenilik kavramı geniş anlamıyla tanımlanmakta, firmada yeni bir ürün veya sürecin uygulanmaya başlanması kadar mevcut ürün ve süreçlerdeki iyileştirmeler yenilikçilik olarak kabul edilmektedir.

Yenilikçilik ölçütleri yapılmış bilimsel çalışmalar da göz önünde bulundurularak (Larsson ve Malmberg 1999, Koschatzky 2000, Arndt ve Strenberg 2000) AR&GE harcamalarının oranı, toplam çalışan içinde AR&GE personeli, alınan patent sayıları ve yapılan ürün ve süreç yenilikleri olarak tanımlanmıştır. Ankara'da görüşülen firmaların %83'ü son üç yılda bir ürün veya bir süreç yeniliği yaptığını belirtmektedir ki bu sonuç Ankara'da teknoloji yoğun sektörlerde yenilikçiliğe verilen önemi göstermektedir. Yapılan yeniliklerin içeriğine bakıldığında ise, ürün yeniliğinin %80.6 oranla, süreç yeniliğinin (%61.1) önünde olduğu görülmektedir. Bu sektörlerde teknolojik bilgiye ulaşım ve yeni bilginin üretimi önemlidir. Nitekim, Ankara'da ilgili sektörlerde yaklaşık her 100 çalışandan 5'i mühendis veya teknik elemandır ve firmalar tarafından büyük oranda yenilikleri yapan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Türkiye genelinde bakıldığında toplam çalışan içinde AR&GE personeli oranının %0.13 gibi çok düşük bir değere sahip olduğu görülmektedir (DİE, 2000). Bir diğer önemli gösterge olan patent sayılarına bakıldığında ise, görüşülen firmaların %22.2'sinin son üç yılda en az bir adet patent veya faydalı model belgesi aldığı izlenmektedir. DİE'nin 2000 yılında yapmış olduğu bir çalışmada imalat sanayi genelinde bu oranın %5.23 olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de sanayinin büyük oranda geleneksel sektörlerde uzmanlaştığı düşünüldüğünde Ankara teknoloji yoğun sektörlerde alınan patent sayılarının Türkiye imalat sanayi ortalamasının çok önünde

olması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Ayrıca patent başvuru ve alımlarının yüksek olması bu sektörlerdeki rekabetçi ortamın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yenilik yapan firmaların oranı ve diğer göstergeler göz önünde bulundurulduğunda teknoloji yoğun sektörlerin yapısına uygun olarak Ankara'da yenilikçilik kapasitesi başarı ve rekabet gücünde önemli bir yere sahiptir. Teknoloji yoğun sektörlerde küresel ekonominin düğüm noktası olma sürecinde, mevcut yenilikçilik potansiyelini de kullanarak, Ankara'da AR&GE ve yenilik süreçlerinin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Ankara'daki "Teknoloji Yoğun" Sektörlerde Yer Alan Firmaların Farklı Coğrafi Düzlemlerdeki Üretim ve Hizmet İlişkileri

Ankara'da teknoloji yoğun sektörlerde yer alan firmaların farklı amaçlarla kurdukları yerel, ulusal ve küresel ilişkilere bakıldığında ulusal ilişkilerin yerel ve küresel ilişkilere göre daha önemli ve baskın olduğu görülmektedir. Bu durum, Ankara'nın başkent olma sürecinde, ulusal ekonominin gelişmesi ve bu gelişimde Ankara'nın merkezi bir konuma sahip olma çabasıyla uyumlu bir sonuçtur. Ankara'nın ulusal politikalarla geliştirilen ulaşım bağlantıları, Türkiye içindeki coğrafi merkez konumu ve kentin yalnız batıya değil tüm ulusal pazara ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Yüksek teknoloji sektörlerinde uzmanlaşma yolunda olan Ankara'da küresel ilişkiler yerel ve ulusal ilişkilere göre sınırlı kalmaktadır (Tablo 2). Oysa günümüzde küresel ağlara eklenmek yerel başarının sağlanmasında vazgeçilmez bir koşul olarak görülmektedir. Firmaların küresel ilişkilerine bakıldığında en büyük pay pazar ilişkilerine ait iken, pazar ilişkileri içinde müşteriler dış dünyaya açılmanın en etkin yolu olarak görülmektedir. Ankara'nın dışsatımında önemli bir artış gözlense de ulusal piyasa için üretim çok daha büyük bir orana sahiptir. Ayrıca Ankara'daki firmalar özellikle savunma sanayi ve elektronik dallarında devlet kurumları için üretim yapmakta, ve müşterilerin devlet kurumları olması müşteri ilişkilerinde güven ve devamlılığı beraberinde getirmektedir. Küresel düzeyde kurulan ilişkiler içinde üretim ilişkileri pazar ilişkilerinin ardından ikinci sırada yer almaktadır. Üretim ilişkileri içinde küresel fason ilişkiler çok düşük orandadır ve küresel ilişkiler daha çok girdi sağlayan firmalarla kurulmaktadır. Diğer bir değişle bu durum Ankara'da teknoloji yoğun sektörlerde üretim sürecinde önemli bir dışalım gereksinimini ortaya koy-

İlişki Türleri	Coğrafi Düzey (%)		
	Yerel	Ulusal	Küresel
Üretim ilişkileri	25,6	8,12	33,81
Hizmet firmaları	7,1	0,66	3,14
Pazar ilişkileri	64,3	89,83	55,23
Bilgi ilişkileri	2,9	1,38	7,82
Toplam ilişkiler	100,0	100,0	100,0
Coğrafi düzeylerin oranı	37,3	55,9	6,8

Tablo 2: Ankara'da farklı düzeylerde üretim ilişkileri.

maktadır. Küresel ilişkiler içinde en düşük yüzde ise hizmet ilişkilerine aittir (Tablo 2).

Yerel ilişkilere bakıldığında pazar ilişkilerinin yanı sıra üretim ilişkilerinin önemli olduğu görülmektedir. Bilgi aktarımı konusunda kurulan ilişkilerde ise ilginç bir sonuç gözlenmektedir. Mevcut literatürde bilgi aktarımında yerel ilişkilerin önemini vurgulayan çalışmaların (Antonelli, 2000, Freel, 2003) aksine Ankara'da küresel düzeyde kurulan bilgi ağları, yerel ve ulusal ilişkilere oranla daha yüksek bir yüzdeye sahiptir. Ancak küresel bilgi aktarımı Ankara için henüz eşitler arası, çift yönlü bir ilişki olmayıp büyük oranda dışardan bilginin ithali şeklinde gerçekleşmektedir.

Ankara'nın başkent kimliğinin etkisiyle uzun yıllar hizmetler kent ekonomisinde sanayiden daha önemli bir yere sahip olmuştur. Ankara'da yüksek teknoloji sektörlerinde üretim yapan firmaların hizmet ilişkilerine bakıldığında %92 gibi tamamına yakın bir oranın Ankara'daki firmalar ve kurumlardan sağlandığı görülmektedir. Toplam hizmet ilişkileri içinde en büyük payı özel ve devlet bankaları ve finans kurumları almaktadır. Danışmanlık firmalarıyla ilişkiler ve teknik hizmet veren kurum ve firmalarla ilişkiler ikinci sırada gelmektedir. Toplam hizmet ilişkileri içinde en düşük pay üniversitelerindir. Oysa yüksek teknoloji sektörlerinde teknoloji geliştirme, proje geliştirme ve danışmanlık gibi alanlarda üniversite ile ilişkilerin daha güçlü olması istenen bir sonuçtur. Ancak üniversite-sanayi işbirliğinin pek çok yerde olduğu gibi Ankara'da da sağlanamadığı görülmektedir.

***Rekabet Gücünün Temel Göstergelerinin İlişkileri
Açısından Ankara Sanayi***

Rekabet gücünün ve ekonomik başarının önemli göstergeleri olan yenilikçilik kapasitesi ve firma ağları açısından Ankara sanayi incelenirken, iki gösterge arasında anlamlı bir ilişkinin olması beklenmektedir. Özellikle firma ağları yeniliklerin bilgisine ulaşmakta önemli bir yol olarak düşünülmektedir. Küresel ağlar firmaları yeni ürün ve süreçlere hızlı uyum sağlamaya, mevcut ürün ve süreçleri iyileştirmeye zorlamakta, yeniliklerin bilgisine ulaşmayı ise kolaylaştırmaktadır.

Yerel ağların yenilikçilik kapasitesini arttıran önemli bir faktör olduğu pek çok çalışmada vurgulanmaktadır (Arndt ve Sternberg, 2000, Camagni ve Capello, 2000, Freel, 2003). Bu çalışmanın bulguları da bu sonucu doğrulamakta ve yerel ilişkileri güçlü olan firmaların yenilik faaliyetlerinin yereliyle ilişkileri zayıf olan firmalara oranla daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında özellikle teknoloji yoğun sektörlerde küresel ağlara ulaşabilmenin yenilik faaliyetlerinde yerel ilişkilerden daha önemli ve belirleyici olduğu görülmüştür.

Yerel, ulusal ve küresel ilişkilerin yenilik faaliyetleri için önemini karşılaştırmak için firmalar yenilik amaçlı faaliyetlerine ve yerel, ulusal

Firma Türleri	Yenilikçilik kapasitesi		Toplam
	Düşük yenilikçilik kapasitesi	Yüksek yenilikçilik kapasitesi	
Yerel ilişkileri çoğunlukta olan firmalar	25 67.6	12 34.4	37 100.0
Ulusal ilişkileri çoğunlukta olan firmalar	10 38.5	16 61.5	26 100.0
Küresel ilişkileri çoğunlukta olan firmalar	3 33.3	6 66.7	9 100.0
<i>Toplam (%)</i>	<i>52.8</i>	<i>47.2</i>	<i>72</i>
<i>Not: Düşük yenilikçilik kapasitesi= 0-5, Yüksek yenilikçilik kapasitesi= 6+ yenilik faaliyeti son üç yılda.</i>			

Tablo 3: Ankara'da firma ağları ve yenilikçilik kapasitesi.

ve küresel ilişkilerinin yoğunluğuna göre gruplanmıştır. Analiz bulguları küresel ilişkileri yoğunlukta olan firmaların %66.7'sinin yüksek yenilikçilik kapasitesine sahip olduğunu, aynı oranın ulusal ilişkileri yoğunlukta olan firmalar için %61.5, yerel ilişkileri yoğunlukta olan firmalar için ise %34.4 olduğunu göstermektedir (Tablo 3).

Firmanın başarısını ve rekabet gücünü sürdürmekte yerel ilişkiler önemlidir, ve firmanın kendi yereliyle pek çok alanda ilişkilerini koparması mümkün görülmemektedir. Öte yandan yenilikçilik kapasitesini arttırmada yerel ilişkilerden çok küresel ağlara eklenmek önem taşımaktadır. Bu kapsamda Ankara'da yüksek teknoloji sektörlerinde üretim yapan firmalar içinde küresel ilişkileri fazla olan firmaların, yerel ilişkileri yoğun olan firmalara oranla daha yenilikçi olduğu izlenmektedir. Ancak Ankara'da küresel ilişkileri yoğun olan firmalar toplam örneklem içinde %12 gibi düşük bir orana sahiptir. Ankara'nın teknoloji yoğun sektörlerde yenilikçilik kapasitesini geliştirmesi ve küresel ağlara ulaşabilirliği birbirini destekleyen ve güçlendiren durumlar olarak eş zamanlı olarak geliştirilmesi gereken süreçlerdir.

Sonuç Olarak

Ankara'nın gerek ülke ekonomisi içindeki konumunu koruyabilmesi, gerekse daha geniş bir coğrafyada önemli bir kent olabilmesi giderek daha çok çaba ve emek gerektirmektedir. Başkent olmanın görece üstünlüklerin sürmesi için yeterli olmadığı, yeni dünya sistemine sunabilecek değerleri olmayan kentlerin ve bölgelerin çevre/çeper olmaya doğru itildiği görülmektedir. Bu durum kentlerin kendilerine özgün gelişme stratejileri ve vizyonlarını tanımlamalarını zorunlu hale getirmiştir. Nitekim 1980'li yıllardan başlayarak "girişimci kentler" in ortaya çıkması, bu kentlerin yarışmacı gelişme stratejilerini benimsemeleri ve bunun için farklı konularda özel projeler tasarlamaları ve kolaylıklar sunmaları rastlantısal değildir. Yeni kentsel gelişme yazını bu tür örneklerle doludur. Edilgen bir konumdan aktif politika ve stratejilere geçiş ve bunun için tanımlanan özel projeler ve bu projelerinin uygulanmasında gündeme gelen yönetim örnekleri giderek daha fazla ilgi çekmektedir.

Ancak çok farklı dinamikler sonucu ortaya çıkan hızlı bir gelişme sürecini yaşamış ve yeni koşullarda bu gelişme sürecini sürdürmekte zorlanan kentlere yönelik olarak yeni roller tanımlamak kolay değildir. Bu konuda mevcut birikim ve görece üstünlükler yol gösterse de, yine de yapısal dönüşüm kaçınılmaz olmakta ve bu gereksinim beraberinde

sıkıntılı yeni bir dönemi getirmektedir. Sıkıntının en önemli nedeni mevcut yapının ortaya çıkardığı istihdam yapısının ve bölüşüm ilişkilerinin değişmesi gereğidir. Bu durum bazı sosyal grupların göreceli konumlarını ve daha ötesi işlerini kaybetmeleri, buna karşı farklı grupların bu süreçten karlı çıkması anlamına gelmektedir.

Ankara geleceğini kurgulamak üzere daha etkin politikalar tanımlamak ve projeler geliştirmek durumundadır. Ancak yerel ve merkezi yönetim Ankara'nın değişen ve önemi azalan konumunu algılamakta zorlanmakta ve bu konuda ciddi bir çalışma içine girmemektedir. Buna karşılık, iş dünyasının ve üreticilerin üniversiteler ve az sayıda kamu kuruluşu ile bir araya gelerek kısıtlı da olsa bir arayış içinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu arayış "bir ileri teknoloji odağı olma" şeklinde ifade edilmektedir. Bu çok önemli bir tercih olup, yalnızca birkaç kurum ve kuruluşun çabaları ile gerçekleştirilebilmesi mümkün değildir. Geniş bir katılım, ortak bir çaba ve iyi bir eylem planlaması gerekmektedir. Özellikle Avrupa'da "bölgesel yenilik stratejileri" olarak adlandırılan geniş katılımlı planlama ve uygulama çalışmaları 1990 sonrasında pek çok kent ve bölge için hazırlanmış ve başarı ile uygulanmıştır (Braczyk, Cooke ve Heidenreich, 1998; Northern Ireland Economic Council, 2001; Roper, 2000). Bir metropoliten alanın geleceğini ileri teknoloji sanayiler ötesinde yenilikçi kapasite oluşturarak kurgulamaya çalışan bu örneklerden öğrenilebilecek pek çok şey ve alınabilecek bir çok ipucu vardır.

Bu açıdan Ankara sanayi yapısının ve değişen özelliklerinin incelenmesi son derece önemlidir ve kent için tasarlanabilecek geniş kapsamlı politikalara da yol gösterecektir. Bu makalede sunulan bulgular Ankara'nın ileri teknoloji odağı olma arzusunun henüz çok cılız olduğunu ve mevcut firmaların halen yerele gömülü olma niteliğinden kurtularak küreselin bir parçası olamadığını göstermektedir. Kendi çabaları ile teknoloji geliştirmeye çalışmaları çoğunun küresel ilişkilerin bir parçası olmalarına yetmemekte ve ancak küresel ilişkilerle desteklenenler daha yenilikçi olmakta ve/veya yenilikçi olanlar küresel ilişkiler kurgulayabilmektedir. Bu durum sadece sanayi firmaları için geçerli değildir. Ulus devletle tanımlanmış ilişkilerin ötesine geçebilmek ve daha geniş bir coğrafyada var olabilmek ancak yeni bir yaklaşımla ve yeni fikir ve projelerle mümkün olabilmektedir. Bu konuda Ankara'nın yeni bir başlangıca gereksinimi vardır. Geçmişini çok ayrıntılı tartıştığımız Ankara'nın geleceğinin de aynı şekilde tartışılması için bu kitabın bir başlangıç olacağını umuyoruz.

Kaynaklar

Antonelli, C. (2000), 'Collective Knowledge, Communication and Innovation: The Evidence of Technological Districts', *Regional Studies*, v.34, s. 6, 535-547.

Arndt, O. ve Strenberg, R. (2000), 'Do Manufacturing Firms Profit From Intraregional Innovation Linkages? An Empirical Based Answer', *European Planning Studies*, v.8, n.4, 465-486.

Boratav, K. (1988), *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul.

Braczyk, H-J., Cooke, P. And Heidenreich, M. (1998) *Regional Innovation Systems: The Role of Governances in a Globalized World*, UCL Press, London.

Camagni, R. ve Capello, R. (2000), 'The Role of Inter-SME Networking and Links', D. Keeble, ve F. Wilkinson, (ed.), *High-Technology Clusters, Networking and Collective Learning in Europe*, Ashgate, England.

Eraydın, A. (1981), *Türkiye'de 1950-1980 Döneminde İllerarası Göçlerin Genel Değerlendirmesi*, DPT Yayını, Ankara.

Eraydın, A. (1992), *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler*, ODTÜ Yayınları, Ankara.

Eraydın, A. (1993), 'Business Behavior and Restructuring of the Turkish Economy' in C. Rogerson, E. Schamp ve G.J.R. Linge (Eds), *Finance, Institutions and Industrial Change: Spatial Perspectives*, Gruyter Publication, Berlin, 183-203.

Eraydın, A. ve Armatlı, B. (2005), 'Innovation, Networking and the New Industrial Clusters: the Characteristics of Networks and Local Innovation Capabilities in the Turkish Industrial Clusters', *Entrepreneurship and Regional Development* (basılmakta).

Freel, M.S. (2003), 'Sectoral Patterns of Small Firm Innovation, Networking and Proximity', *Research Policy*, v.32, 751-770.

Kartal, K. (1983), *Ekonomik ve Sosyal Yönleri ile Kentlileşme*, Yurt Yayınları, Ankara.

Kazgan, G. (1985), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar, İstanbul.

Koschatzy, K. (2000), 'A River is a River-Cross-Border Networking Between Baden and Alsace', *European Planning Studies*, v.8, n.4, 429-450.

Kuruç, B. (1999), 'Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler', *Bilanço 1923-1998*, Türk Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 21-32.

Larsson, S. ve Malmberg, A. (1999), 'Innovations, Competitiveness and Local Embeddedness a Study of Machinery Producers in Sweden', *Geografiska Annaler*, v.81, n.1, 1-18.

Northern Ireland Economic Council (2001), *Developing a Innovation Strategy for Northern Ireland: A Statement by the Economic Council on Research Conducted by Philip Cooke, Stephen R. Roper and Peter Wylie*, Occasional Paper 14, September 2001.

Roper, S. (2000), *Benchmarking Regional Innovation: A Comparison Of Baden-Württemberg, Bavaria, Northern Ireland And The Republic Of Ireland*, Northern Ireland Economic Research Centre, Working Paper Series No. 56.

Şenses, F. (1989), *1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme*, V Yayınları, Ankara.

Şenyapılı, T. (1978), *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.

Sönmez, A. (1999), 'Türkiye'de 1950 Sonrası Sanayileşme Eğilimlerine Yönelik Gözlemler', *Bilanço 1923-1998*, Türk Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 59-72.

Türel, A. (1999) 'Ankara'da İstihdamın ve İşgücünün Gelişimi', İ.Tekeli vd., *Ankara 1985'den 2015'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 24-30.

Tekeli, İ. (1967) 'Regional Planning in Turkey and Regional Policy in the First Five Year Plan', *Planning in Turkey*, DPT, Ankara 15-37.

**KENT MERKEZİ
ULAŞIM PLANLAMA
İLKELERİ
ÇERÇEVESİNDE
“ANKARA
KENT MERKEZİ:**

**1985
KENTSEL ULAŞIM
ÇALIŞMASI”NDAN
BUGÜNE**

Ela Babalık-Sutcliffe

Giriş

Günümüz metropoliten kentlerinin büyük çoğunluğunda trafik sorunları yoğun olarak yaşanmaktadır. Araba sahipliği ve kullanımındaki artışa koşut olarak trafik sıkışıklığı artmakta, trafik yoğunluğu ve sıkışıklığının olduğu alanlarda hava kirliliği ve çevre kirliliği tehlikeli boyutlara yükselmektedir.

Kentlerde trafik sıkışıklığının en yoğun olarak yaşandığı mekan kent merkezi olduğu için, ulaşım ve trafik planlama çalışmaları içinde kent merkezine yönelik müdahaleler önemli yer tutar. Kentlilerin büyük çoğunluğunun sıkça kullandığı önemli kentsel yaşam alanları olarak kent merkezinde yapılan ulaşım yatırımları ve trafik düzenlemeleri de genellikle kent gündemini meşgul eden, çok tartışılan konulardır. Ankara kentinde de gerek merkezi besleyen yeni raylı sistem hatları gerekse merkezdeki trafik sıkışıklığını gidermeye yönelik olarak geçtiğimiz yıllarda yapılan çeşitli kavşak düzenlemeleri ve katlı kavşak yatırımları Türkiye'nin ve özellikle Ankara kentinin gündeminde önemli yer tutmuştur. Hem raylı sistemlerin hem de kavşak düzenlemelerinin kentteki erişilebilirliğe ve kent merkezindeki trafik sorunlarına çözüm olup olmadığı, kimi bilimsel temellere dayanan ancak çoğunlukla politik düzeyde kalan tartışmalara konu olmuştur. Oysa Ankara kentinin ulaşım alanında geçirdiği önemli deneyim bilimsel bir yaklaşımla, hem evrensel planlama ilkeleri çerçevesinde hem de kentin ulaşım altyapısına yönelik olarak yapılan müdahaleler bir devamlılık içinde ele alınarak değerlendirilmelidir.

Bu yazının amacı Ankara kentinde bir süredir devam etmekte olan çeşitli ulaşım yatırım ve düzenlemelerini, ulaşım planlama ilkeleri çerçevesinde ve birbirleriyle ilişkili olarak, bir devamlılık ve bütünlük içinde ele alarak değerlendirmektir. Oldukça geniş ve kapsamlı olan bu konunun belli bir bölümüne odaklanarak, yapılan yatırımların kent trafiği üzerine etkisi ve kent trafiğinin en yoğun ve sorunlu bölümü olarak kent merkezi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak günümüzde kabul gören çağdaş ulaşım ve trafik planlama ilkeleri çerçevesinde özellikle kent merkezlerine yönelik yaklaşımların geçirdiği evrim anlatılmakta; ikinci olarak Ankara metro ve hafif raylı sistemlerinin çıkış noktası olan 1985 Kentsel Ulaşım Çalışması ve 1994 Ulaşım Ana Planı bu kapsamda incelenmekte; daha sonra geçtiğimiz yıllarda kent merkezindeki ulaşım altyapısına yönelik olarak yapılan ve kent gündeminde önemli yer tutan müdahale ve düzenlemeler

önceki bölümlerde oluşturulan çerçeve içinde ele alınarak değerlendirilmektedir. Son olarak, anlatılan çeşitli yatırım ve düzenlemelerin trafik etkilerini anlayabilmek için toplu taşıma sistemleri ve trafik yoğunluğu açısından Ankara'nın kent merkezi irdelenmekte, ve bulguların tartışıldığı genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Kent Merkezinde Ulaşım ve Trafik Planlaması

Kentlerin en çok yolculuk talebi yaratan bölgeleri olarak kent merkezleri trafik sıkışıklığı sorunlarının en yoğun olarak yaşandığı alanlardır. Bir ucu konut bir ucu merkezi iş alanı biçiminde gerçekleşen yolculuk örüntüleri, özellikle merkeze yaklaştıkça üstüste binerek merkeze erişim sağlayan koridorlarda tıkanıklıklara yol açmaktadır. Araba sahipliği ve kullanımının yüksek oranlarda olduğu Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde 1960'lı yıllardan itibaren trafik sıkışıklığı sorunları önemli boyutlara ulaşmış; çözüm olarak yol ağları geliştirilmiş; yeni yollar yapılmış; mevcut yollarda kapasite artışlarına gidilmiştir. Geleneksel ulaşım planlaması yaklaşımı olarak tanımlanan, ve artan yolculuk taleplerini karşılayacak düzeyde altyapıyı geliştirme ilkesini temel alan bu yaklaşım, yol altyapısı henüz gelişmekte olan ve kent dokusu itibariyle yeni yol yapımına olanak veren küçük ölçekli kentler için anlamlıdır. Ancak yol altyapısı önemli ölçüde gelişmiş olan ve trafik sıkışıklığının yaşandığı merkez alanlarında yoğun kentleşme nedeniyle yeni yol yapımının olanaklı olmadığı kentlerde, bu yaklaşım sorgulanmaya başlanmıştır. Kent merkezinde yıkımlar pahasına yapılan yeni yollarla yol ağı yaygınlaştırıldıktan sonra bile trafik sıkışıklığı sorunun yaşanmaya devam ettiği görülmüştür.

Kent merkezinde yaşanan trafik sıkışıklığını gidermeye yönelik olarak yeni yol yapımı veya mevcut yolların genişletilerek kapasitelerinin arttırımı, kent merkezindeki arabalı yolculuk sayısını, buna koşut olarak hava kirliliğini arttırmış; yol yapımı için bazı alanların yıkımı, açık ve yeşil alanların yol yapımı için gözden çıkarılması, ve yol genişletmeleri sonucu kent merkezinde yaya alanlarının azaltılması sonucunu doğurmuştur. Tüm bunlar kent merkezlerinin çevresel niteliğini ve ekonomik varlığını olumsuz etkilerken, yapılan yatırımların trafik koşullarını da iyileştirmede, yolculuk taleplerinin ve trafik düzeyinin sürekli arttığı anlaşılmıştır. Tüm dünyada 1980'lerde artan çevresel duyarlılık, yol programlarının sorgulanması sonucunu doğur-

muş; 1990'larda ise trafik sıkışıklığının yaşandığı alanlarda ve özellikle kentlerin merkezi alanlarında yeni yol yapımı veya kapasite artırımının sorunu çözmediği, trafiği sadece kısa vadede azalttığı, ancak trafikteki bu rahatlatmanın yeni yolculuk talebi yarattığı, trafik sorununun orta ve uzun vadede katlanarak arttığı yapılan araştırmalar ile belgelenmiştir (SACTRA, 1994; Goodwin, 2001). Bu gelişmeler 1980'ler ve özellikle 1990'lardan itibaren ulaşım planlamasında yeni anlayışları beraberinde getirmiştir. Kent içi ulaşım talebinin ve özellikle kent merkezi yolculuklarının ağırlıklı olarak araba kullanımı ile karşılanmasının sakıncaları anlaşılmış; artan yolculuk talebini karşılayacak düzeyde yol sunumunun olanaklı olmadığı ve trafik sorununa da çözüm sağlamadığı görülmüştür. Talebi, değiştirilemez bir girdi olarak kabul etmenin doğru olmadığı anlaşılmış; kent merkezi ulaşım ve trafik planlamasında temel yaklaşımın kent merkezine yönelen yolculuk talebini azaltmak olması gerektiği görüşü hakim olmaya başlamıştır. Bugün batı yazınında "yeni gerçekçilik" olarak adlandırılan bu yeni anlayışla beraber "arza dayalı" ulaşım politikaları, yerini talebi değiştirmeye yönelik "Talep Yönetimi" politikalarına bırakmıştır.

Talep Yönetimi, özellikle kent merkezlerinde, trafik sıkışıklığını değil, *trafik düzeyini* azaltmayı hedefler. Bu yaklaşımda amacın trafik akımını iyileştirmek veya sıkışıklık yaşanan yerleri rahatlatmak olmadığını vurgulamak için "*trafik azaltımı*" (*traffic reduction*) terimi kullanılmaktadır (Goodwin, 2001). Trafik azaltımı kapsamında arabalı yolculuk talebini toplu taşıma ve yaya yolculuklarına kaydırarak, ulaşım türlerinin kullanımını daha dengeli hale getirmek, kent merkezlerinde arabalı yolculukları azaltmak, toplu taşıma kullanımını ve yaya yolculuklarını özendirmek hedeflenir. Bunun gerçekleşmesi için arabaya alternatif olan toplu taşıma ve yaya ulaşımında yolculuk koşullarının iyileştirilmesi, arabalı yolculuğun sağladığı avantajların ise en aza indirilebileceği düzenlemelerin yapılması gerekir. Bu doğrultuda geçtiğimiz yıllarda dünyanın pek çok kentinde metro, hafif raylı ve modern tramvay sistemleri inşa edilmiş; kent merkezlerinin yayalaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmış; merkeze yapılan arabalı yolculukları caydırmaya yönelik olarak otopark kısıtlamaları ve ücretlendirme politikaları geliştirilmiştir.

Trafik sorununun çözümünde günümüzde kabul gören bu yaklaşımların etkili olabilmesi için, bunların birbirini destekleyen ve tamamlayan politika ve projeler bütünü olarak, bir politika paketi

içinde birbirleriyle ilişkilendirilerek tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir (Owens, 1995; Meyer, 1999; Goodwin, 2001; Bulkeley ve Rayner 2003). Batı yazınında ağırlıklı olarak araştırılan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika örneklerinin çoğunda, birbirini destekleyen politika ve projeler bütünü içermeyen ulaşım planları yapılmış; bu planların önerdiği raylı sistemler destekleyici önlemler olmadan trafik sorununu çözmede başarılı olamamıştır (Hall ve Hass-Klau, 1985; Walmsley ve Perett, 1992; Babalık 2000; Babalık-Sutcliffe, 2002). Birbirini destekleyen bu politikaların bütüncül bir yaklaşım içinde geliştirilmesi ve uygulanmasının son derece önemli olduğu anlaşılmıştır.

Kent merkezlerinin önemli sorunlarından olan trafik yoğunluğu ve sıkışıklık sorununun çözümünde çağdaş ulaşım planlama ilkeleri olarak kabul gören bu yaklaşımlar kapsamında, aşağıdaki bölümlerde Ankara kentinin 1980'li yıllardan bu yana geçirdiği deneyim ele alınarak, çeşitli altyapı yatırımları ve ulaşım/trafik düzenlemeleri incelenmekte; ayrıca bu yatırım ve düzenlemelerin ulaşım sistemine ve trafiğe olan etkileri değerlendirilmektedir.

Ankara Kentinde Ulaşım Planlama Deneyimi

Ankara'da Trafik Sorunun Gelişimi

Ankara bugün yaklaşık 3.5 milyon kişilik nüfusa sahip bir metropoliten kenttir. Kent tarihsel olarak yoğun ve kompakt formda gelişmiş; metro ve özel araba gibi hızlı ulaşım türlerinin ancak son yıllarda gelişmeye başlaması da bu formu pekiştirmiştir. Araçlı yolculuklar içinde toplu taşıma kullanımı oranı % 80'lere varan düzeyini 1970'li yıllardan bu yana korumaktadır. Araba sahipliği ve kullanımı Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde görülen oranlardan düşüktür; ancak bu oranlar hızla artmaktadır, ve gelişmekte olan ülke kentlerinin çoğunda görülen oranlardan yüksek olduğu bilinmektedir (karşılaştırma için bakınız: Gakenheimer 1999). 2001 yılında Ankara'da özel araba sahipliği oranı 1000 kişiye 188 araba olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Türkiye ortalaması olarak 67, İstanbul için 108, İzmir için 125'tir (DİE, 2001). Dolayısıyla Ankara kentindeki araba sahipliği oranı sanayileşmiş ülke kentlerindeki oranlardan düşük olmakla beraber, Türkiye içinde yüksektir.

Ankara kentinde çeşitli ulaşım çalışmalarının yapılmaya başlandığı 1970'lerden bu yana kent merkezinde trafik tıkanıklığı sorunlarının yaşanmaya başladığı bilinmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi,

1995a). Kentin kompakt formu, çoğu kentsel hizmetin ve etkinliğin merkezde toplanması sürecini destekleyen yoğun kentsel gelişim, ve otobüs sistemlerine dayalı toplu taşıma hizmetlerindeki yetersizlik, 1970'li yıllardan itibaren kentin merkezi alanlarında yoğun trafik sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur. Kentin merkezi alanındaki yol ağında devamlılığı ve yeterli kapasitesi olan ana bulvarlar bulunmakla beraber, bunların alternatiflerinin oluşturulamamış olması da trafiğin belli koridorlar üzerinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Öte yandan, merkezdeki yoğun yapılaşma nedeniyle, alternatif koridorlar oluşturularak yol ağının genişletilmesi olanağı da bulunmamaktadır. Bu yönüyle, Ankara kentinde ulaşım sistemleri ve özel araba kullanım oranları sanayileşmiş batı ülkelerinde görüldenden farklı olsa da, kent merkezinde yaşanan sorunun batı yazınında sıkça anlatılan trafik sorunuyla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır: Trafik düzeyleri artmaktadır; yol altyapısının oluşan talebi kaldırmaması olanaklı değildir; merkezde yeni yol yapımı ile alternatif koridorlar oluşturulması olanağı yoktur; ve kapasite artırımı için mevcut yolların genişletilmesi yıkım veya yaya koşullarının kötüleşmesi anlamına gelmektedir.

Ankara kenti için çeşitli ulaşım çalışmaları yapılmış; hem kentin kompakt formunu değiştirmek ve merkezdeki yığılmayı azaltarak belli koridorlar boyunca kentsel gelişimi sağlamak, hem artan ulaşım taleplerini otobüs sistemlerinden daha yüksek kapasiteli etkin bir sistem ile karşılamak, hem de gelecekte daha da artması beklenen araba kullanımına bağlı trafik sıkışıklığı sorunlarına çözüm oluşturabilmek için, raylı sistemlerin geliştirilmesine yönelik planlar yapılmıştır. Çeşitli politik ve teknik nedenlerden ötürü 1970'li yıllarda hazırlanan bu planların uygulanması mümkün olmamıştır. Bugün Ankara kentinde mevcut olan raylı sistemler, 1985 Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması ve bunun bir devamı olan 1994 Ulaşım Ana Planı ile gerçekleştirilmiştir.

1985 Kentsel Ulaşım Çalışması ve 1994 Ulaşım Ana Planı

1985 yılında yapılan Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması kentin aynı dönemde hazırlanan metropoliten gelişme planı ile bütünlük içinde hazırlanmış olup, sadece ulaşım ve trafik sistemine ilişkin sorunları çözmeyi hedefleyen bir çalışma değil, aynı zamanda kentin makroformuna yönelik planlama hedeflerinin gerçekleştirilmesinde rol oynaması düşünülen bir araçtır. Dolayısıyla kentin merkezi alanda çok yoğun biçimde yığılmasından kaynaklanan düşük çevre ve yaşam

kalitesi, hava kirliliği gibi sorunlar ulaşım çalışmasında da dikkate alınmış; bunların yanı sıra, kentte araba kullanımının azaltılmasıyla dış kaynaklara bağımlılığının azaltılması, kent merkezinde trafiğin azaltılması, çevre ve hava kirliliğinin azaltılması, çevreyle dost ulaşım türlerinden özellikle yaya ulaşımının özendirilmesi ve artırılması gibi ulaşım sistemine ilişkin hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda ulaşım çalışması kentte yaygın bir metro sisteminin geliştirilmesi üzerinde durmuş; metro yatırımının kentsel gelişmenin desteklendiği İstanbul Yolu ile Eskişehir Yolu Koridorlarında gelişmeyi özendirebileceği düşünülmüş; ayrıca toplu taşıma hizmet düzeyinin önemli ölçüde artmasıyla araba kullanımının kontrol altına alınacağı ve trafik sıkışıklığına ilişkin sorunların daha fazla artmadan önleneceği tahmin edilmiştir.

Trafik sorunlarının kontrol altına alınması ve gelecekte beklenen artışın önlenmesi için, metro yapımı ile toplu taşıma hizmet düzeyinin artmasının tek başına yeterli olamayacağı çalışmada belirtilmiş; toplu taşıma kullanımını özendirecek, özel araç kullanımının ise çekiciliğini azaltacak stratejiler geliştirilmiştir: Metro son duraklarında araba parkları, diğer metro duraklarında yaya erişim yolları ve otobüs aktarma noktaları, otobüs öncelikli koridorlar ve kavşak çözümleri, kent merkezine arabalı yolculukları zorlaştırmaya yönelik olarak park yeri kısıtlaması ve uygun bir araba parkı tarifi uygulaması, trafiğin yoğun olduğu belli bölgelerde araba kullanımını kısıtlayıcı önlemler, kentin merkezi bölgesinde toplu taşıma ve yaya hareketlerine öncelik veren ve arabaların girişini kısıtlayan düzenlemeler önerilmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 1987).

Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması, plan olarak yasallaşmış bir çalışma değildir. 1992 yılında bu çalışmanın güncelleştirilmesi yapılmış, gündeme gelen bazı önemli ulaşım yatırımları da dikkate alınarak, 1994 yılında yasallaşan ve bugün yürürlükte olan Ulaşım Ana Planı hazırlanmıştır. 1985 Ulaşım Çalışmasının geliştirdiği ilke ve yaklaşımlar Ulaşım Ana Planında da yer almaktadır. "Kent içinde insanların hareketini sağlayabilmek amacıyla yeni yatırımlarda ve var olan ulaşım alt yapısının kullanımında toplu taşıma ve yayalara öncelik" tanınması gerektiği belirtilmiş; olumsuz çevresel etkileri en aza indirebilecek, dışa bağımlılığı azaltacak ve enerji tasarrufu sağlayabilecek bir ulaşım sisteminin gerekliliği üzerinde durulmuştur (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 1995b: 5).

Ulaşım çalışmasında geliştirilen öneriler doğrultusunda, 1994 Ulaşım Ana Planı, raylı sistem ağının geliştirilmesine ve diğer ulaşım sistemleri ve yaya bölgeleriyle bütünleştirilmesine yönelik plan önerileri getirmiştir. Önceki çalışmadan farklı olarak, Ulaşım Planı, o dönemde gündeme gelen ve yoğunluğu yeraltında olan bir hafif raylı sistemin geliştirilmesini de ulaşım yatırımları arasında öngörmüştür. Önceki çalışmada yer almayan bu sistem, daha önce otobüs yolu düzenlemesiyle toplu taşıma hizmeti verilen ve kent merkezini besleyen 8.5 km uzunluğundaki Emek-Dikimevi koridorunda tasarlanmıştır.

Ulaşım Ana Planında yaya ulaşımına ilişkin olarak "kent içinde araç trafiğinden ayrılmış, çevre kirliliği ve gürültüden korunmuş, can güvenliğinin sağlanabildiği, toplumsal ilişkilerin geliştirilmesini destekleyen" yaya mekanlarının yaratılması öngörülmüştür (Ankara Büyükşehir Belediyesi 1995b: 13). Ulaşım altyapısının düzenlenmesi ve yeni yatırımların projelendirilmesi aşamalarında, rahat ve güvenli bir yaya dolaşımını sağlayan önlemlerin geliştirilmesi ve insan ölçeğinin temel alınması gereği üzerinde durulmuştur. Kent merkezini ilgilendirmesi açısından bu yazıda belirtilmesi gereken plan önerilerinden biri de Dışkapı-Kavaklıdere arasında kalan merkezi kent alanının özel bir bölge olarak ele alınması, bu bölgede konforlu bir toplu taşıma hizmetinin sunulması, otopark kısıtlamaları ve taksi taşımacılığının geliştirilmesi gibi önlemlerle özel araç kullanımının sınırlandırılması, çevrede ticaret ve büro kullanımlarının da yer aldığı otopark tesislerinin geliştirilmesi, çekirdek bölgede ise toplu taşıma istasyon ve duraklarıyla bütünleşmiş yaya bölgelerinin tasarlanması yönündedir.

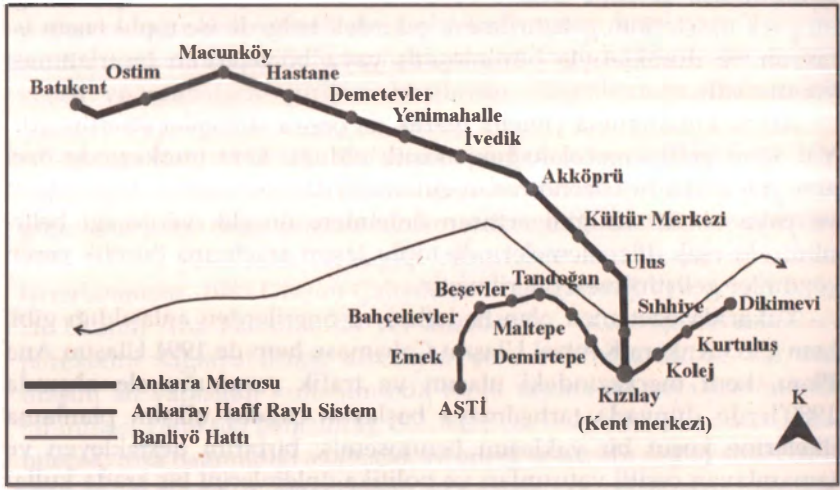
Araba kullanımına yönelik olarak da çeşitli stratejiler önerilmiştir. Yol ağının geliştirme olanağının kısıtlı olduğu kent merkezinde özel araç yolculuklarını özendiren uygulamalardan kaçınılarak, toplu taşıma ve yaya erişilebilirliğini arttıran önlemlere öncelik verileceği belirtilmiş; kavşak düzenlemelerinde toplu taşıma araçlarına öncelik veren çözümler geliştirilmesi önerilmiştir.

Yukarıda özetlenen plan hedefleri ve önerilerden anlaşıldığı gibi, hem 1985 Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması, hem de 1994 Ulaşım Ana Planı, kent merkezindeki ulaşım ve trafik sorununu ele alırken 1980'lerde dünyada tartışılmaya başlayan çağdaş ulaşım planlama ilkelerine koşut bir yaklaşım benimsemiş; birbirini destekleyen ve tamamlayan çeşitli yatırımları ve politika önlemlerini bir arada kullanarak kapsamlı bir politika paketi önerisi getirmiştir.

Uygulama Süreci

Ulaşım Ana Planında yer alan önerilerden kentsel raylı sistemler, planın en yüksek ölçüde uygulanan önerisidir. 8.5 km uzunluğundaki hafif raylı sistem Ankaray 1996 yılı Ağustos ayında hizmete açılmıştır. Öneri metro ağının 14.7 km uzunluğundaki ilk hattı 1997 yılı Aralık ayında açılmıştır (Şekil 1). Bu hattın uzatılması ve diğer hatların açılması için inşaatlar devam etmektedir. Bu yatırımlar dikkate alındığında, planın metro sistemine ilişkin olarak yaptığı önerilerin büyük ölçüde gerçekleşmekte olduğu görülmektedir.

Planda önerilen diğer düzenlemelerin çoğunluğu ise uygulanmamıştır. Otobüs yollarına ilişkin yatırım ve düzenlemeler yapılmamıştır. Toplu taşıma öncelikli kavşak çözümleri gündeme gelmemiştir. Kent merkezinde plan yapımı sırasında mevcut olan yaya yollarına ek olarak yeni yayalaştırmalar yapılmamıştır. Araba kullanımını sınırlayan veya zorlaştıran önlemler alınmamış, kent merkezinde araba parkı sunumu veya fiyatlandırmasına ilişkin planlı bir yaklaşım benimsenmemiştir. Aslında raylı sistem yatırımları ile beraber, özellikle kent merkezinde toplu taşımanın sağladığı erişilebilirlik, yaya alanlarının artırılmasını hem gerekli kılmakta hem de bu yönde olanaklar sunmaktadır. Benzer şekilde, raylı sistem yatırımları ile artan erişilebilirlik sayesinde merkeze yapılan araba yolculuklarını sınırlamak olanağı vardır. Ancak, bu tür düzenlemeler ulaşım çalış-

Şekil 1: Ankara kentinde hizmet veren raylı sistemler.

masında ve planında yer almakla beraber, uygulama süreci boyunca yerel yönetimlerin gündemine girmemiştir.

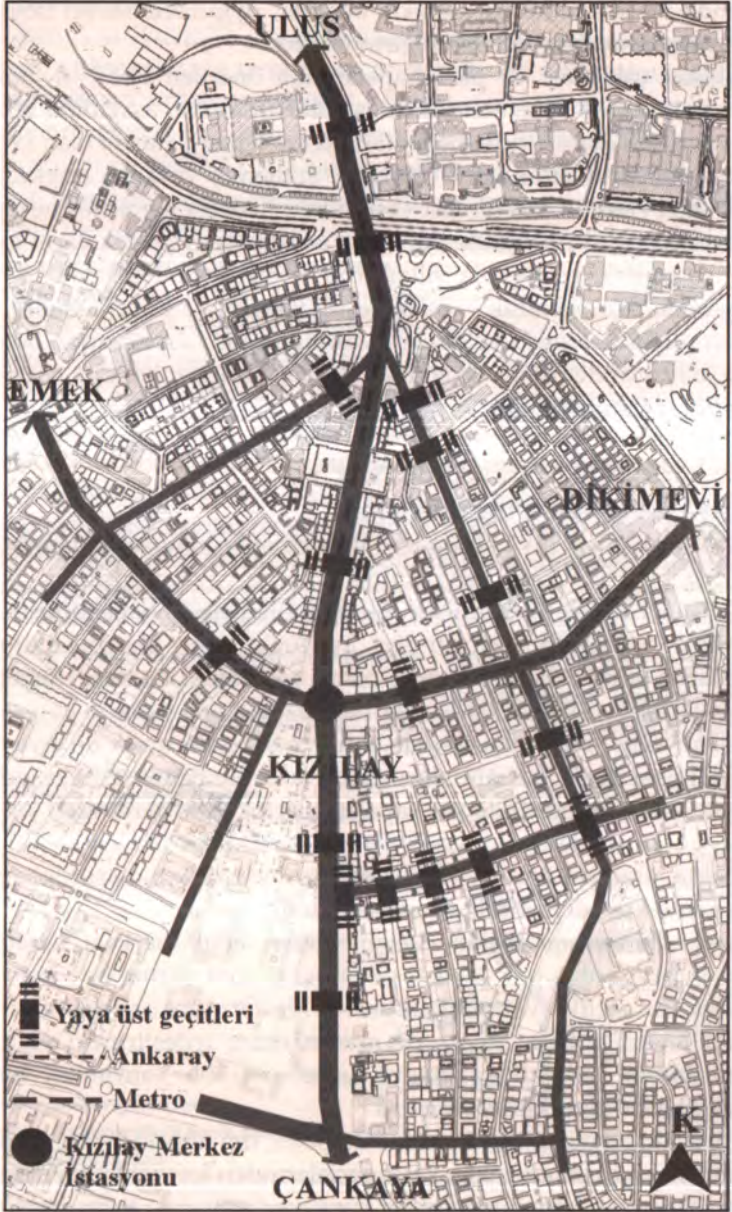
Ulaşım çalışması ve plan kapsamında önerilen birbirini tamamlayıcı politika ve düzenlemelerin uygulanamaması, aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak inceleneği gibi, planın temel yatırımı olan kentsel raylı sistemlerin etkinliğini olumsuz etkilemiş ve kent merkezinde trafik düzeylerinin azaltılması yönündeki hedefin gerçekleşmesini de zorlaştırmıştır. Bu tür destekleyici ve tamamlayıcı politikaların eksikliğinin yanı sıra, geçtiğimiz yıllarda kent merkezindeki araç ve yaya dolaşımına ilişkin olarak yapılan çeşitli yatırım ve düzenlemelerin de ulaşım planının temel ilkeleri ile uyumlu olduğu söylenemez. Son yıllarda kent gündeminde önemli yer tutan bu düzenlemeler aşağıdaki bölümde anlatılmaktadır.

Ankara Kent Merkezinde Araç ve Yaya Dolaşımı Düzenlemeleri

Ankara kentsel raylı sistemlerinin hizmete açılmaya başladığı 1996 yılından bu yana kent merkezinde araç ve yaya dolaşımına ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin temel amacı, araç ve yaya dolaşımını birbirinden ayırmak, araç akışını mümkün olduğunca sürekli hale getirerek hızını arttırmak, ve bazı sinyalizasyonlu geçişleri ortadan kaldırarak merkezdeki ana yolların kapasitesini arttırmaktır. Bir başka deyişle, amaç merkezde trafik düzeylerinin düşürülmesi değil, trafiğin akıcılığının arttırılarak sıkışıklığın giderilmesidir. Kent merkezinde yol kapasitesi arttırımını gerektiren bu yaklaşım, günümüzde benimsenen ulaşım planlaması ilkeleriyle bağdaşmamakta, araçlara öncelik veren yaklaşımla kentin ulaşım planında benimsenen temel ilkelerle de çelişmektedir.

Araç dolaşımına ilişkin düzenlemeler, kent merkezi içinde ve çevresinde yer alan pek çok kavşakta hemzemin çözümleri kaldırarak alt veya üst geçitler yapımı yoluyla koridorların kapasitesinin arttırılmasını önermektedir. Merkezde araç akımını iyileştirmeyi ve araçlı yolculukların süresini azaltmayı hedefleyen bu yatırımlar, bugün büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir.

Yaya dolaşımına ilişkin düzenlemeler de temelde araç akımını iyileştirmeyi, hızlandırmayı, yaya geçişlerinden kaynaklanan duraklamaları önlemeyi hedeflemektedir. Kent merkezindeki hemzemin yaya geçitlerinin büyük bölümü kaldırılarak üst geçitler yapılmıştır. Araç

Şekil 2: Kent Merkezindeki yaya üst geçitleri.

trafiğinin yoğun olması beklenen bazı ana bulvarlarda, bu tür dikey yaya dolaşımı çözümleri kaçınılmazdır. Ancak kent merkezinin neredeyse bütününde yaya dolaşımının üst ve kimi zaman alt geçitlerle çözülmeye çalışılması, yayalarca katedilmesi gereken mesafeleri önemli ölçüde arttırmaktadır. Uzayan mesafelere, dikey olarak katedilmesi gereken bölümler de eklenirse, bu düzenlemenin kent merkezinde yaya ulaşımını özendiren değil, zorlaştıran bir etkisi olduğu açıktır.

Bugün Ankara'nın kent merkezi olarak tanımlayabileceğimiz alanda 17 adet yaya üst geçiti bulunmaktadır (Şekil 2). Bu düzenlemenin amacı yaya ve taşıt trafiğini birbirinden ayırarak yayalar açısından trafik güvenliğini arttırmak, ve aynı zamanda taşıt trafiğinin yaya geçişleri ile bölünmesini önleyerek trafik hızını arttırmak, sıkışıklıkları azaltmaktır.

Yaya üst geçitleri düzenlemesinin sonucu beklendiği gibi olmamıştır. Yayalar, yolculuklarını uzatan ve zorlaştıran dikey güzergahlar yerine, yapılan bu köprülerin altından geçmektedir. Ancak buralarda yaya köprülerinin yapılması sonucu hemzemin yaya geçitleri kaldırıldığından, taşıt ve yaya trafiği birbiriyle çakışmaktadır (Şekil 3). Dolayısıyla düzenleme, yayalar için trafik güvenliğini arttırmaktan çok uzak olup, yaya tarafından sürekli bölünen bu güzergahlarda taşıt trafiği akımı açısından da bir iyileşme sağlayamamaktadır.

Ankara Kent Merkezinin Bugünü

Yukarıda bahsedildiği gibi 1980'lerde başlayan Ankara kenti ulaşım çalışmaları, toplu taşıma sistemine önemli eklemeler önererek ve kent merkezinde yaya ağırlıklı çözümleri destekleyerek geleceğin ve aslında bugünün Ankara'sı için toplu taşıma ve yaya erişiminin ağırlıklı olduğu, özel araçlı yolculukların kısıtlandığı bir kent merkezi hedeflemiştir. Bugün işletimde olan Ankara Metrosu ve hafif raylı sistem Ankaray ile ulaşım planının ana hedeflerinden biri olan nitelikli toplu taşıma hizmeti sunumu hedefinin önemli ölçüde gerçekleştiği görülmektedir. Her bir sistem ayrı ayrı günde yaklaşık 100.000 düzeyinde yolcu taşımaktadır. Bu rakamlar önemli olmakla beraber, sistemlerin planlanması sırasında yapılan tahminlerden oldukça düşüktür. Metro sistemi ilk işletim yılı için tahmin edilen yolcu sayısının sadece dörtte biri düzeyinde yolcu taşımış; Ankaray'ın yolcu

sayısı ise ilk işletim yılı için yapılan tahminin üçte biri düzeyinde kalmıştır (Tablo 1). Her iki sistemde de yolcu sayısının genel bir düşme eğiliminde olması (Şekil 4), tahminlere daha sonraki yıllarda da ulaşamayacağını göstergesidir. 2001 yılında, tek biletle iki yolculuk yapımına olanak veren bilet sisteminin devreye girmesiyle yolcu sayıları artmış olsa da, bu etkiden sonra taşınan yolcu düzeyleri tekrar düşmüştür. 2003 yılında tekrar bir artış olmuş, ancak 2001 düzeylerine ulaşmamıştır. Raylı sistemlerin yolcu sayılarının beklenenin çok altında gerçekleşmesinin arkasında, bu yazıda ayrıntılı olarak tartışılması olanaklı olmayan pek çok etken bulunabilir. Bilindiği gibi raylı sistem koridorlarındaki kentsel gelişme, bu koridorlar dışında gerçekleşen gelişmeler, bunların göreceli yolculuk yaratma potansiyelleri sistemlerin kullanımını etkileyen önemli etkenlerdir. Ancak bunlara ek olarak, ulaşım planında yer alan ve yeni raylı sistemlerin kullanımını arttırmak için önerilen destekleyici politika ve düzenlemelerin hiçbirinin hayata geçirilmediğini de hatırlamak gerekir. Sistemlerin kullanımını destekleyen ve özellikle özel araba alternatifinin kul-

Şekil 3: Kullanılmayan yaya üst geçitleri: Hem yaya güvenliği, hem de trafik akımı açısından sorunlar devam ediyor.

lanımını zorlaştıran önlemlerin eksikliğinin de raylı sistemlerin sınırlı sayıda yolcu taşımalarında önemli etkenler olduğu düşünülmektedir.

Tahminlerden bu derece düşük düzeyde yolcu taşıyan ve üstelik her yıl taşıdığı yolcu sayısı azalan raylı sistemlerin, kent merkezi trafiğine önemli etkileri olmasını beklemek gerçekçi değildir. Kent merkezi trafik düzeyleri açısından kapsamlı bir çalışma yapılmamış olsa da, bugüne kadar yapılan farklı çalışmalar kent merkezinde trafik düzeyinin ve sıkışıklığın artmakta olduğunu göstermektedir.

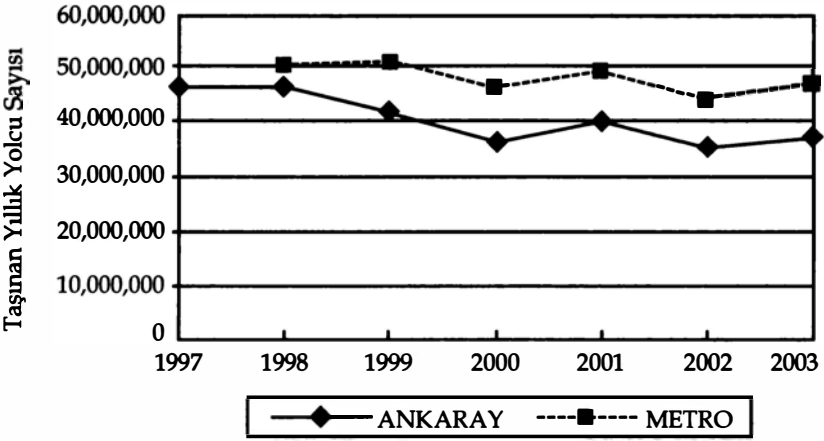
Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 1998 yılında yapılan bir araştırma, hafif raylı sistemin açılmasından iki yıl, metro sisteminin açılmasından bir yıl sonra Kızılay kavşağı da dahil olmak üzere kentin merkezi alanı içindeki 25 kavşakta, trafik akımının en kötü hizmet düzeyi olan F düzeyinde olduğunu göstermiştir (F düzeyi kavşaklardaki trafik düzeyinin kavşağın kapasitesini aştığı ve dolayısıyla trafik akımının durma noktasına geldiği en sorunlu durumu ifade eder). Bu 25 kavşak içinden 11 kavşak, metro veya hafif raylı sistem duraklarının bulunduğu kavşaklardır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 1998). Aynı araştırma, raylı sistemler hizmete açıldıktan sonra, 1998 yılında, kent merkezinde ortalama trafik hızının 7 km/saat düzeyine kadar düştüğünü göstermektedir. Bu bulgular raylı sistemlerin merkezi alandaki trafik koşulları üzerinde rahatlatıcı bir etkisi olmadığına işaret etmektedir.

Bu bulgulara rağmen, raylı sistemlerin ilk yıllarda trafik azaltımı stratejisine az da olsa katkıda bulunduğu görülmektedir. Ankara kent merkezindeki Kızılay kavşağına trafik taşıyan ana bulvarlar üzerinde yapılan sayımları gösteren Tablo 2 incelendiğinde, hafif raylı sistem

	İlk işletim yılında taşınan yolcu sayıları	
	Tahmin (günlük ortalama)	Gerçekleşen (günlük ortalama)
Ankara Metro	500,000	123,000
Ankaray	382,000	129,000
<i>Kaynak:</i> Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Raylı Sistemler Dairesi tarafından sağlanan bilgiler.		

Not: Sistemlerin tüm yıl çalıştıkları ilk işletim yılları alınmıştır: Ankaray sistemi için 1997 yılı; Metro sistemi için ise 1998 yılı.

Tablo 1: Raylı sistemlerde tahmin edilen ve gerçekleşen yolcu sayıları.

Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Raylı Sistemler Dairesi tarafından sağlanan bilgiler.

Şekil 4: Raylı sistemlerle taşınan yıllık yolcu sayıları.

Ankara'yın açılmasını takiben, 1997 yılında merkezde trafik düzeyinde bir azalma olduğu görülmektedir. Benzer şekilde 1997 yılının sonunda Metro'nun açılmasıyla 1998 yılında trafik düzeyi daha da azalmış; daha önce yol kapasitesinin %93'ü oranında olan trafik hacmi, kapasitenin %86'sı oranına düşerek bir rahatlama sağlanmıştır. Trafikteki bu rahatlama raylı sistemlerin açılmasıyla bazı otobüs hatlarının atıl kalması ve dolayısıyla otobüs servislerinin azalmasıyla ilişkili olabile-

	1996	1997	1998	2003
Trafik düzeyi (özel araba birimi cinsinden değeri)	7741	7690	7133	8926
Hacim / Kapasite oranı	0,94	0,93	0,86	1,08
Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi (1996, 1997, 1998, 2003).				

Not: Hacim / Kapasite oranı, gerçekleşen trafik akımının büyüklüğünün (hacminin) yolun kapasitesi ile orantılı olarak değerlendirilmesini sağlar. Oran 1'e yaklaştıkça trafik koşulları kötüleşmekte, akım yavaşlamaktadır. Oranın 1 değerini aşması trafiğin hemen hemen hiç ilerlemediğinin ve yoğun sıkışıklık durumu yaşandığının göstergesidir.

Tablo 2: Ankara Kent Merkezi Trafik Sayımı Sonuçlarının Yıllara Göre Değişimi (Sabah Doruk Saati).

ceği gibi, merkeze yapılan yolculuklarda araba kullanımından metro kullanımına az da olsa türel bir aktarımın gerçekleşmiş olabileceğini göstermektedir. Hatta raylı sistem inşaatları nedeniyle kapalı olan bağlantılar olduğu, dolayısıyla merkezde kapasitenin ve buna bağlı olarak trafik düzeyinin düşük olması gerektiği hatırlanırsa, raylı sistemlerin açılmasıyla beraber bu kapalı bağlantıların da açılmasına rağmen trafiğin azalmış olması önemli bir gelişmedir. Bu bulgu raylı sistem yatırımlarının gerçekten de trafik azaltımında önemli rol oynayabileceklerini göstermektedir.

Öte yandan, 2003 yılı sayımlarına bakıldığında trafik düzeyinin önemli ölçüde arttığı ve kapasitenin aşıldığı görülmektedir. Demek ki raylı sistemlerin hizmete açılmasıyla kısa dönemde trafik üzerinde olumlu bir etki olmuş; ancak trafikte yaşanan rahatlama kısa zamanda yeni arabalı yolculukları çekmiştir.

Kent merkezinde trafik düzeyinin artması, elbette kentteki araba sahipliği ve kullanımının artmasıyla da ilişkilidir. Her kentte olduğu gibi Ankara'da da yıllar içinde araba sahipliği ve buna koşut olarak araba kullanımı ile trafik düzeyleri artmıştır. Ankara kenti özelinde daha da önemlisi araba sahipliğinin ulaşım çalışmalarında yer alan tahminlerin çok üzerinde bir artış göstermiş olmasıdır. 1985 yılında 90,000 olan özel araba sayısının 2015 yılında 672.000 düzeyinde olacağı tahmin edilmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 1987: 139). 2003 yılında, yani hedef yıldan 12 yıl önce, Ankara kentinde özel araba sayısı 694.758 düzeyine ulaşarak 2015 yılı için yapılan tahmini geçmiştir (DİE, 2003). Benzer şekilde, ulaşım çalışması 2015 yılında Ankara'da özel araba sahipliğinin 1000 kişiye 134 araç oranında olacağı tahmininde bulunmuş; oysa bu oran daha 2001 yılında 188 ve 2003 yılında 193 düzeyine ulaşmıştır (Oran hesabında 2000 yılı nüfus sayım sonuçları kullanılmıştır) (DİE, 2001, 2003).

Tahminlerin üzerinde gerçekleşen bu artışın, kent merkezindeki trafik artışında etken olduğu söylenebilir; ancak ulaşım planı ile getirilen yatırımların, kent merkezine ilişkin temel hedeflerden biri olan trafik azaltımını sağlayamamış olmasını tamamen açıklamamaktadır. Ulaşım planı ile önerilen raylı sistemlerin geliştirilmesiyle, özel araç kullanımı yerine toplu taşımın özendirilmesi, özel araç trafiğindeki artışın önlenmesi hedeflenmiştir. Ulaşım Ana Planı hiçbir zaman araba sahipliğini kontrol etmeyi hedeflememiştir. Böyle bir hedef zaten gerçekçi olamaz, ve bir ulaşım planı kapsamında yer alamaz. Planın hedefi araba sahipliği değil, araba kullanımını kent merkezinde

kontrol altına almaktır. Bunun gerçekleştirilmesi için raylı sistemler önemli bir araçtır, ancak tek başına yeterli olamayacakları ulaşım planında da belirtilmiş ve yukarıda ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi ek önlemler ve düzenlemeler önerilmiştir. Araba kullanımını zorlaştıracak, toplu taşıma ve yaya yolculuklarını arabalı yolculuklardan daha avantajlı hale getirecek bu düzenlemelerin hayata geçirilmemesi, kent merkezinde trafik düzeyinin raylı sistemlere rağmen sürekli artması sonucunu doğurmuştur.

Destekleyici politika ve yatırımların hayata geçirilmemesinin yanı sıra, yukarıda belirtildiği gibi planın ilkeleriyle çelişen araba öncelikli yatırımların da kent merkezindeki trafik düzeylerinin artmasında katkısı olduğu açıktır. Örneğin gündemde önemli bir yer tutmuş olan Ankara Akay kavşağı projesinde, 1998 yılında katlı kavşak yapılmadan önce trafik akımı hemzemin olarak sinyalizasyon ile sağlanırken, sabah doruk saatinde kent merkezi Kızılay'a yönelen araç sayısı 2.630 düzeyinde olmuştur (verilen rakam trafik akımının özel araba birimi cinsinden değerini göstermektedir). Katlı kavşak yapımı sonrasında 2002 sayımları aynı saatte aynı yönde gerçekleşen akımın 5.885 olduğunu göstermektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 1998, 2002). Elbette artan araba sahipliği ve araba kullanımı, ayrıca kavşağın artan kapasitesi trafik artışında etkilidir; ancak söz konusu artışın %124 oranında gerçekleşmiş olması bu yatırımın bölgede yeni arabalı yolculuklar yaratmış olabileceğini, ve kent merkezinde arabalı ulaşımı özendirici etki yapmış olabileceğini göstermekte, ve yazının başında anlatılan "yeni gerçekçilik" anlayışını desteklemektedir: Yapılan katlı kavşaklarla trafik sorunu azalmamakta ve trafik düzeyleri artmaktadır.

Akay kavşağı örneğinde, trafik düzeyi artarken, trafik sıkışıklığı açısından da bir rahatlama sağlanamamıştır. Kavşağın kendisinde tıkanıklık sorunu azalmış olsa bile, kent merkezine yönelen bulvarda önceki trafik düzeyinin %124'ü oranında daha fazla aracın bulunması, bu bulvara kapasitesinin çok üzerinde bir trafik akımının yüklendiği anlamına gelmektedir.

Artan trafik talebini karşılamak için sürekli yeni kavşak projeleriyle yol altyapısının kapasitesi artırılmaya çalışılan Ankara kent merkezinde, tüm bu yatırımların trafik sıkışıklığı sorununu çözmediği ve sorunun arttığı görülmektedir. Kavşak projeleri ile kapasite arttırıl-sa da, trafik düzeyinde yaşanan artışı yakalayamamakta, trafik sıkışıklığı sorunu devam etmektedir.

Değerlendirme

Ankara kentinde ulaşım planlaması ve özellikle kent merkezi trafik planlaması deneyimleri, günümüzde kabul gören evrensel planlama ilkeleri çerçevesinde incelendiğinde ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Herşeyden önce, 1985 yılında hazırlanmaya başlayan Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması ve bunu takip eden Ulaşım Ana Planının geleneksel yaklaşımları değil, yeni gerçekçilik olarak adlandırılan yaklaşımları temel aldığı, ve kent merkezi trafiğine ilişkin yaklaşımında trafik azaltımı stratejisini benimsediği görülmektedir. Birbirini destekleyen farklı politikaların ve projelerin bir bütünlük içinde geliştirilmiş olması da Kentsel Ulaşım Çalışması ve Ulaşım Ana Planında, farklı düzenlemelerin birbirleriyle bütünleştirilerek bir politikalar paketi içinde hayata geçirilmesinin öneminin kavrandığını göstermektedir. Bu saptama özellikle önemlidir, çünkü daha önce belirtildiği gibi ulaşım planlamasında günümüzde benimsenen bu ilkeler üzerine oluşmuş olan yazının ağırlıklı olarak incelediği Batı Avrupa ve Kuzey Amerika örneklerinde, bu tür bütüncül ve kapsamlı politika paketlerinin eksikliği sıkça vurgulanmaktadır. Ankara'da 1980'lerin ortasında başlayan ulaşım planlama çalışmalarında çağdaş yaklaşımların benimsendiği ve bütünlüklü politika paketlerinin gerekliliğinin farkında olunduğu görülmektedir.

Öte yandan planın uygulamasında bu bütünlüklü yaklaşım kaybolmuş ve plan sadece raylı sistem pojesine indirgenmiştir. Raylı sistem yatırımını desteklemek, yolcu potansiyelini arttırmak ve aynı zamanda sistemlerin kent merkezinde trafik azaltımı açısından etkinliğini arttırmak için yapılan plan önerileri hayata geçirilmemiştir. Bu tür destekleyici ve tamamlayıcı önlemlerin yokluğu, sistemlerin hem yolcu sayısını etkilemiş hem de kent trafiği üzerinde önemli ve kalıcı bir etki yapmalarına engel olmuştur. Buna ek olarak son yıllarda kent merkezinde yapılan kavşak düzenlemelerinin de metro ve Ankaray sistemlerini destekler olduğu söylenemez. Araca öncelik veren bu düzenlemeler hem çağdaş ulaşım planlaması ilkeleri çerçevesinde kabul edilebilir yaklaşımlar değildir, hem de kentin raylı sistem yatırımlarının temelini oluşturan ve hala geçerliliğini koruyan ulaşım planı ile bağdaşmamaktadır.

Bu yazıda anlatılan Ankara deneyimi, ulaşım planlamasında oldukça olumlu bir plan hazırlığı ve plan yapımı sürecine işaret etmekle, ancak uygulama sürecindeki olumsuzluklara dikkat çekmektedir.

Bir başka deyişle, Batı yazınında pek çok örnekte sorun olarak görülen, planın kapsamlı olmayışı ve destekleyici politikaları içermeyişi sorunu Ankara'da yaşanmamıştır. Ankara'daki sorun, planın pek çok önerisinin uygulamaya geçmemesi, ve uygulama süreci sırasında planla tamamen çelişen ve planda yer almayan başka düzenlemelerin gündeme gelmesidir.

Planın uygulanmasına yönelik olarak yaşanan bu sorun, aslında sadece Türkiye'ye ve Ankara'ya özgü olmayıp, başka ülkelerde de karşılaşılmaktadır. Bu yazının başından beri ele alınan çerçeve içinde, batı yazınındaki deneyim ve örneklerle karşılaştığımızda bazı benzerlikler dikkat çekicidir. Batı yazınında, ulaşım alanındaki plan ve projelerin uygulamada karşılaştığı sorunların başında ulaşım projelerini uygulayan farklı birimler arasındaki eşgüdüm eksikliği sayılmaktadır (Vigar ve Healey, 1999; Pemberton, 2000; Vigar ve Stead, 2002; Docherty, 2004). Farklı alanlardaki stratejiler ve projeler, plan aşamasında bir bütünlük içinde geliştirilmiş olsa bile, bunları uygulayan birimler arasında eşgüdüm olmayınca yaklaşımın bütünlüğü zedelenmektedir. Bilindiği gibi raylı sistemler ile araç ve yaya trafiğine dönük düzenlemeler Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki farklı birimler tarafından ele alınmaktadır. Büyükşehir Belediyesi farklı alt birimlerinin politika ve stratejilerini belirleyen ve eşgüdüm sağlayan bir üst yapı olmakla beraber, birimlerin sadece dikey eşgüdümlü üst birime sorumlu olması ve altbirimler arası yatay eşgüdümün kurulmasını özendiren bir yapının bulunmaması Ankara ve diğer Türk metropolen kentleri açısından sorunlu bir yapıya işaret etmektedir. Dikey eşgüdümün yeterli olamayacağı, kent yönetimi ve yönetim alanunda oluşan batı yazınında vurgulanan bir konudur.

Uygulamadaki sorunlara ilişkin ve belki de Ankara örneği açısından en önemli konu, kent yöneticilerinin ve plancıların ulaşım sistemini ve ulaşım sorununu algılama biçimiyle ilişkilidir. Kent yöneticilerinin ulaşım anlayışının, planların uygulamasına etkisi iki yönüyle ele alınabilir: Birinci olarak büyük mühendislik projeleri geleneğinin baskın gelmesi, ikinci olarak özel arabanın en ideal ulaşım türü olduğu anlayışının aşılamamış olması ve özel araba kullanımını kısıtlayan önlemlerin kabul edilebilir olmayacağı düşüncesi.

Büyük mühendislik projeleri geleneği, dünyada pek çok kentte, kapsamlı planların içinde en önemli vurgunun raylı sistem gibi yüksek maliyetli ve prestijli projelere verilmesi, ve buna destek olacak küçük ölçekli önlem ve müdahalelerin arka plana atılması sonucunu doğur-

maktadır. Ankara kentinde de raylı sistemler ulaşım planının en yüksek maliyetli, en büyük ölçekli ve en prestijli ögesi olduğu için, uygulamada da ön plana alınan yatırım olmuş; diğer tamamlayıcı ve destekleyici yatırım ve önlemler, çoğu zaman az maliyetli oldukları halde gözardı edilmiştir.

Özel arabaya ilişkin yaklaşım ve algılama konusu ise belki de bütün dünyada trafik azaltımı konusundaki en büyük engel olarak görülmektedir (Meyer, 1999; Babalık, 2000; Pemberton, 2000; Bulkeley ve Rayner, 2003). Özel araba kullanımını kısıtlayan veya zorlaştıran önlemlerin, kent yöneticileri tarafından olumlu karşılanmadığı ve bu nedenle hayata geçirilmesinin zor olduğu bilinmektedir. Bu tür önlemler araba yolculuklarının süresini uzatma veya maliyetini arttırma gibi sonuçlar doğurduğu için araba kullanan kesimden büyük tepki görmektedir (Meyer 1999). Yayalaştırma veya araba parkını kısıtlama ve yasaklama gibi düzenlemeler, araba kullanıcılarının yanı sıra dükkan sahipleri tarafından da olumsuz karşılanmaktadır. Aslında yayalaştırma gibi düzenlemeler ticari etkinlikler için çok olumlu sonuçlar verebilmektedir. Yayalaştırma ile kent merkezinin ekonomik canlanmasının sağlandığı örnekler dünyada mevcuttur (Hall ve Hass-Klau; Hass-Klau ve Crampton, 1998; Babalık-Sutcliffe, 2002). Buna rağmen, kent yöneticilerinin, hem olumsuz tepki çekmemek, hem de kent merkezine arabalı ulaşımı engelleyerek merkezin çökmesine neden olmamak için bu tür kısıtlayıcı düzenlemeleri hayata geçirmeye yanaşmadığı, örneğin Kuzey Amerika örneklerinde görülmektedir (Babalık 2000). Öte yandan Ankara örneğinde özel araç kullanımını kısıtlayıcı düzenlemeler yerine trafikteki araç sayısını ve hızını arttırmaya yönelik olarak yapılan düzenlemelerin kent merkezi Kızılay'ı çöküntüden kurtardığını söylemek olanaklı değildir. Yaratılan trafik sorunu, gürültü, hava kirliliği ve bunlara ek olarak yaya erişimi koşullarının gittikçe kötüleşmesinin, merkezin bir süredir yaşamakta olduğu boşalma ve çökme sürecini desteklemesi ve hızlandırması kaçınılmazdır.

Dünyadaki diğer örneklerle yapılan bu karşılaştırmalar, Ankara'nın trafik azaltımı açısından yaşadığı olumsuz deneyimin benzerlerinin başka kentlerde de yaşandığını göstermektedir. Ancak bu saptama, Ankara kentinin kaçırdığı önemli fırsatın gözardı edilebileceği anlamına gelmez. Araba sahipliği ve kullanımının göreceli olarak hala düşük olduğu, toplu taşıma kullanımının %80'lere vardığı Ankara'da, raylı sistem yatırımlarının sunduğu olanakların iyi değerlendirilememesi, ve trafik azaltımına yönelik atılan olumlu adımların yarım kalması, kent için ve kentliler için önemli kayıplardır.

Ankara kenti deneyiminden çıkarılabilecek belki de en önemli sonuç ulaşım planlamasında geleneksel yaklaşımdan yeni gerçekçilik ve trafik azaltımı yaklaşımına geçişin kolay bir süreç olmadığıdır. Çağdaş planlama ilkelerini benimseyen son derece olumlu bir plan sürecinin tek başına yeterli olmadığı; uygulayıcılar, kent yöneticileri ve aslında kentlilerin de bu yeni anlayışı benimsemeleri ve desteklemeleri gerektiği görülmektedir.

Kaynaklar

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1987), *Ankara Kentsel Ulaşım Çalışması*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1995a), *Ankara Ulaşım Ana Planı Araştırma Raporu*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1995b), *Ankara Ulaşım Ana Planı*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1996), Ankara Büyükşehir Belediyesi Trafik Şube Müdürlüğü tarafından yapılan yayımlanmamış sayım sonuçları.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1997), Ankara Büyükşehir Belediyesi Trafik Şube Müdürlüğü tarafından yapılan yayımlanmamış sayım sonuçları.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1998), Ankara Büyükşehir Belediyesi Trafik Şube Müdürlüğü tarafından yapılan yayımlanmamış sayım sonuçları.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (1998), *Ankara Trafik ve Ulaşım İyileştirme Etüdü*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2002), Ankara Büyükşehir Belediyesi Trafik Şube Müdürlüğü tarafından yapılan yayımlanmamış sayım sonuçları.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2003), Ankara Büyükşehir Belediyesi Trafik Şube Müdürlüğü tarafından yapılan yayımlanmamış sayım sonuçları.

Babalık, E. (2000), 'Urban Rail Systems: A Planning Framework to Increase Their Success', Yayımlanmamış Doktora Tezi, Londra Üniversitesi.

Babalık-Sutcliffe, E. (2002), 'Urban Rail Systems: Analysis of the Factors Behind Success', *Transport Reviews*, v.22, n.4, 415-447.

Black, A. (1993), 'The Recent Popularity of Light Rail Transit in North America', *Journal of Planning Education and Research*, v.12, n.3, 150-159.

Bulkeley, H. ve Rayner, T. (2003), 'New Realism and Local Realities: Local Transport Planning in Leicester and Cambridgeshire', *Urban Studies*, v.40, n.1, 35-55.

DİE (2001), 2001 Türkiye Ulaştırma İstatistikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü. www.die.gov.tr.

DİE (2003), 2003 Türkiye Ulaştırma İstatistikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü. www.die.gov.tr.

Docherty, I. (2004), 'TGRG Page: Transport and the Impacts of Multi-Layered Governance', *Journal of Transport Geography*, v.12, n.2, 169-170.

Gakenheimer, R. (1999), 'Urban Mobility in the Developing World', *Transportation Research Part A*, v.33, n.7-8, 671-689.

Goodwin, P. (1999), 'Transformation of Transport Policy in Great Britain', *Transportation Research Part A*, v.33, n.7-8, 655-669.

Goodwin, P. (2001), 'Traffic Reduction', Button, K. J. and Hensher, D. A. (Ed.) *Handbook of Transport Systems and Traffic Control* içinde, Pergamon, Amsterdam, 21-32.

Gwilliam, K. (2003), 'Urban Transport in Developing Countries', *Transport Reviews*, v.23, n.2, 197-216.

Hall, P. and Hass-Klau, C. (1985), *Can Rail Save the City? The Impacts of Rail Rapid Transit and Pedestrianisation on British and German Cities*, Gower, London.

Hass-Klau, C. ve Crampton, G. (1998), 'Light Rail and Complementary Measures', A Report for the Department of Environment, Transport and the Regions, by Environmental and Transport Planning (ETP), UK.

Meyer, M. D. (1999), 'Demand Management As an Element of Transportation Policy: Using Carrots and Sticks to Influence Travel Behaviour', *Transportation Research Part A*, v.33, n.7-8, 575-599.

Owens, S. (1995), 'From "Predict and Provide" to "Predict and Prevent"?: Pricing and Planning in Transport Policy', *Transport Policy*, v.2, n.1, 43-49.

Pemberton, S. (2000), 'Institutional Governance, Scale and Transport Policy - Lessons From Tyne and Wear', *Journal of Transport Geography*, v.8, n.4, 295-308.

SACTRA (1994), *Trunk Roads and the Generation of Traffic*. Standing Advisory Committee on Trunk Road Assessment (SACTRA), HMSO, Londra.

Simpson, B. J. (1988), *City Centre Planning and Public Transport: Case Studies From Britain, West Germany and France*, Van Nostrand Reinhold, Wokingham.

Vigar, G. ve Healey, P. (1999), 'Territorial Integration and 'Plan-Led' Planning', *Planning Practice & Research*, v.14, n.2, 153-169.

Vigar, G. ve Stead, D. (2003), 'Implementing Transport Policy in Local Government', I. Docherty and J. Shaw (Ed.) *A New Deal For Transport? The UK's Struggle With the Sustainable Transport Agenda* içinde, Blackwell, Oxford, 51-71.

Walmsley, D. and Perrett, K. (1992), *The Effects of Rapid Transit on Public Transport and Urban Development*, HMSO, London.

V. Bölüm

ANILARDA ANKARA

**GENÇLİK
YILLARIMIN
(VE ÖNCESİNİN)
ANKARASINDA
EĞLENME-DİNLENME
MEKANLARI**

Önder Şenyapılı

Kişisel tarihimde, Ankara'da tanıştığım ilk eğlence mekânının Maltepe'deki, şimdi çok katlı otomobil garajı olarak hizmet veren binanın yerinde bulunan açık hava gazinosu 'Bomonti' olduğu yazmaktadır. Ankara'ya ayak bastığım ilk günün gecesidir; gününü doğrusu kesin olarak anımsamıyorum ama, aylardan Eylül'dür ve de yıl: 1957.

Aklımda kalan, yemekli (ve de elbette içkili) bir mekân olduğu. Masaların koyu takım giysili (çoğunlukla 'lâci' olarak kısaca anılan 'lacivert kostüm'lü) erkeklerle ve yanlarındaki uzun etekli, kolsuz, sırt ve göğüs dekoltesi olan rengârenk tuvaletler giymiş hanımlarla doldurulmuş olduğu da hâlâ gözlerimin önünde... Bizim (Kolejden sıra arkadaşı iki genç) girişteki barda ayakta içkilerimizi yudumlayarak (bir tiyatronun 'paradi'sinden olduğu gibi) sahneyi tepeden izlediğimizi de çok iyi anımsıyorum.

Belki başka gösteriler de izledik o gece ama, belleğimde yer eden '4 motorlu Pamela'diye ün yapmış ve öyle anılmakta olan 'dansöz'ün gösterisidir. **Pamela**, tombulca bir hanımdı. Üzerine salt (bugünün 'tanga'sına benzeyen) parlak bir 'don' giymiş olarak, iri çıplak göğüslerinin ucunda, göbeğinde ve kalçalarına tutturulmuş püsküllerle 'dans'ederdi. Gelgelelim, dansından çok, belirtilen noktalardaki püskülleri aynı ve/ya da aykırı yönde müzik eşliğinde döndürme 'numara'sı ilgi topluyor, bol alkış alıyordu. Sonradan, dönemin Ankara sosyetesinin ve özellikle siyasal simalarının Pamela'yı pek beğendiğini/sevdiğini, kendisinden taktirlerini esirgemediğini öğrenecek, basında okuyacaktım.

Bir zamanlar Ankaralıları eğlendirmiş gösteri kızlarına yeniden döneceğiz. Ancak, önce *Bomonti Gazinosunun* ben Ankara'ya ayak basmadan çok önceleri var olduğunu ve başkentin eğlenme-dinlenme mekânları arasında önemli bir yeri bulunduğunu anlatan aşağıdaki alıntıya yer verelim:

" Ankara Palas'ta balolar verilirken, halk da müzik dinleyerek dans etmek ve eğlenmek ister. Kırklarda {1940'larda} Kayaş'ta, gazinomu bir yerde dans eden eğlenen aileler görmüştüm. Yenisehir'de Bomonti Gazinosu Yahudilerin en büyük eğlence yeri idi. Savaş yıllarında evden getirdiğimiz yiyeceklere gazino mönüsünden de bir iki ilave yaparak, kalın kulplu, Arjantin denilen bardaklarda, masamızın yanına konan tahta bira fıçılarında doldurduğumuz birayı bol bol içer, arada dansa da kalkardık. Dans müziği kadar popüler parçalar da çalan orkestra, Eşkenaz bir kemancının idaresindeydi. Kemancının hanımı ve yetişkin kızı da öndeki bir masada otururdu. Kızı tanıyan

gençler dansa kaldırırdı. Sonradan Beyazıt {Bayezid} Caddesi'nde bir otomobil parçacı dükkânı açarak, damat da dahil olmak üzere altmışlara {1960'lara} kadar işlettiler. Savaşın ilk yıllarında, Yahudi mahallesinde yaşayan ve bir ıtriyatçıda çalışan Dario Moreno, kısa bir süre Bomonti Gazinosu'nda gitar çalıp şarkı söylemiş, sonradan ünlenmiştir. Bomonti Gazinosu, Sıhhiye dediğimiz semtte, havagazı fabrikasının yanında bir yerdeydi. Kırklarda Ataç Sokak'ta bulunan birkaç binanın dışında, o yerler bomboş arsalardı. Atatürk Bulvarı'na gelene dek sokak ışıkları yoktu, tökezlememeye dikkat ederek ahbablarla birlikte keyifle dönerdik evlerimize." (Beki L. Bahar: *Efsane-den Tarihe Ankara Yahudileri*, Pan, İstanbul 2003, 103-104)

(Anlatımımızı sürdürmeden önce, gene aynı kitabın sonundaki 'Sözlük'ten 'Eşkenaz' sözcüğünün anlamını aktaralım: "*Dünyada çoğunlukta olan Alman ve Doğu Avrupa kökenli Yahudiler.*")

Bomonti gazinosu'nda 1950'li yılların sonlarında izlediğim Pamela'dan başka, Ankara'da, özellikle siyasetçilerce çok tutulan, adı manşetlerden inmeyen, görüntüleri dönemin dergi kapaklarını süsleyen bir başka gösteri-kızı (*show-girl*) Veronique olmuştur. Veronique, şimdi artık 'Devlet Konuk Evi' olarak hizmet veren 'Ankara Palas'ın gece kulübünde bembeyaz bir atla sahneye çıkıyor ve soyunuyordu. (Striptiz yapıyordu.) (Yok, hayır! Onu izlemek fırsatını bulamadım.)

Veronique'den önce, gene Ankara Palas'taki gösterileriyle Türkiye çapında adı duyulmuş olan bir başka striptizci Colette adındaki 'genç ve güzel bir Fransız kızı'dır.

"1955 yılının kasım ayı içinde Ankara Palas'ın pavyon bölümünde Colette adlı 21 yaşında, sarışın, genç ve güzel bir Fransız kızı striptiz yapmaktaydı. Bu kızın güzelliği ve çınlıplak soyunması Ankara sosyetesini çileden çıkarır hale gelmişti. Bu güzel kadınla ilgili olarak 5 Kasım 1955 tarihli Akis dergisinde çıkan bir röportajı da burada size aktaracağım:

'Colette Jerry, son zamanlarda moda olan striptiz uzmanıydı. Yani müşterilerin önünde, müziğe uyarak soyunuyordu. Eldivenlerinden başlıyor, elbisesi onu izliyor, sutyeni çıkıyor ve - kanun bizde daha fazlasını yasak ettiğinden - Havva'nın incir yaprağını hatırlatan, hatta ondan da ince bir siyah tül parçasıyla kalıyordu. Her akşam hayranları Colette'i zevkle izliyorlardı. Hani bu Fransız lokumu seyredilmeyecek gibi de değildi.

Trup Fransa'dan gelmişti ve artistlerden birinin, Zambella'nın adını taşıyordu. Seyirciler gözleri önünde yedi kadın görüyorlardı. Ama aslında bunlar beş kadın ve iki erkektir. Ama Zambella ve bir arkadaşı truplardaki kadınlardan bile daha fazla dişi olmayı biliyorlardı. O kadar işveli, o kadar ateşli görünüyorlardı ki... Zambella'nın makyajı tam iki saat sürüyordu. Ama o makyajdan sonra kendisini bir kadından ayırmanın imkanı yoktu. Paris'ten geliyordu. Orada Carrousel adlı kaberenin baş artistlerindendi. Burası erkeklerin kadın kılığında numara yaptıkları yerd. (...)

Colette'in Anlattıkları

Colette trupun en gözde artistidir. Akşamları seyirciler en ziyade onu hayranlıkla seyrediyorlar. Genç kız da bundan son derece memnun. Bu artistler içinde en fazla konsomasyon yapan da o... Ama içmeye mecbur olduğu yerli şampanyalardan hiç hoşlanmıyor. Ah Fransız şampanyaları, diyor.

Fakat Türkiye'ye geldiği için son derece memnun. Kendi anlattığına göre yaşamının en büyük onuruna burada sahip olmuş ve Devlet Başkanının önünde striptiz yapmış.

'Sayın Celal Bayar, beni hem İzmir'de, hem de burada birkaç kez seyretmek lutfunda bulundular. Çok demokrat bir devlet başkanınız var. Halkın arasına girmekten son derece hoşlanıyorlar. Benden iltifatlarını da esirgemediler. Sayım günü akşamı da burayı yeniden teşrif ettiler. Yanlarında B.M.M. {Büyük Millet Meclisi} Başkanı Refik Koraltan ve yaverleri de vardı. Kendilerini, dediğim gibi İzmir'de Göl gazinosundan tanıyordum. Burada da görünce son derece sevindim. Göl gazinosuna iki üç kez 'resmen', birçok kez de 'özel' surette gelmişlerdi. Sanıyorum ki benim numaramla ilgilenmek lutfunu esirgemediler. Bu benim için büyük bir şereftir.'

Colette yalnız Devlet Başkanımızın değil, aynı zamanda Başbakan Adnan Menderes'in önünde de striptiz yapmıştır. Başbakanımız da kendisini seyretmek ve alkışlamak şerefini lütfetmiştir. Fransız yıldızı, "Bir kabare artisti her yerde bu şerefe nail olmaz. Şimdiye kadar ne bir Başbakan'ın ne de Devlet Başkanının önünde numara yapmışım; oysa striptiz artık başlı başına bir sanat haline gelmiştir. Ne yazık ki bunu orada anlamıyorlar ve protokol mani olmaya çalışıyor. Devlet Başkanını, Başbakanları kabarelerde kimse görmüyor. Oysa burada herkes gerçek halk adamı. Onun için seyircilerimin arasında bu kadar seçkin

kişiler bulunuyor. Hele Bakanlarınızı, hemen her akşam burada görebiliyorum. Türkiye'ye geldiğimden dolayı işte bunlardan ötürü çok sevinçliyim. Mesleğimizin şerefi artıyor.” (Emin Karakuş: 40 yıllık bir gazeteci gözüyle İŞTE ANKARA, Hürriyet Yayınları, Ekim 1977, 326-329)

Karakuş, Colette'in Ankara'da uzun süre çalıştıktan sonra Beyrut'a gittiğini, orada da büyük ün sağladığını, kentin büyük işadamları ile politikacıların her gece onu seyretmeğe gittiklerini, ille bir Cumhurbaşkanı olacak faslından eski Cumhurbaşkanı El Houry'nin oğlu Habib'le de ilişki kurduğunu, ama bir gece 'şâibeli' biçimde öldüğünü de anlatıyor kitabında.

Ankara Palas'a, 1927 yılından TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) şimdiki yapısına taşınıncaya değin Ankara'nın başta gelen önemli eğlenme ve dinlenme mekânı olarak hizmet veren bu 'otel'e öndeki satırlarda yeniden değinilecektir ama, yukarıdaki alıntıda adı geçmişken, daha sonra Ankara Nikah Dairesi'ne dönüştürülecek olan ve fakat uzun yıllar Ankara'nın eğlenme-dinlenme gereksinmesini karşılayan Göl Gazinosu'ndan söz edilmeli. Aynı yaşlarda olduğumuz, bir zamanlar Ankaralı, çok uzun zamandan bu yana ise İstanbul'da yaşayan gazeteci-yazar Hıncal Uluç, yakın tarihteki bir yazısında 'Göl Gazinosu'ndan ya da 'Ankara Göl' den anılar aktardı. Şöyle yazdı:

“ İlk gazetecilik yıllarımda, tüysüz gazeteci maaşı ile en büyük gazinolara gidebilirdik. Ankara Göl'de açtık gözümüzü.. Behiye Aksoy, unutulmaz Behiye, emsalsiz Behiye assolist. Orhan Sezener Orkestrası'nda Tanju Okan kontrbas çalar, program bittikten sonra başlayan dans müziğinde de yabancı pop okurdu o zamanlar.. Mustafa Sağyaşar, Behiye'nin başaltı idi.. Behiye “Bir rüzgârdır gelir geçer sanmıştım” derdi.. Ölürdük. Sağyaşar “Karam” derdi ölürdük.. Alaturkaya ölürdük..

O günler bir daha gelmedi. Alaturka iyice silindi. Gazinolar bitti, özgün müzik dedikleri istila etti.” (Hıncal Uluç: “Mustafa Sağyaşar.. Ya da.. Bir anıta saygı!..”, *Sabah*, 23 Nisan 2005)

Göl Gazinosu, yalnızca Behiye Aksoy'un, Mustafa Sağyaşar'ın değil gelmiş geçmiş birçok ünlü sanatçının sahneye çıktığı bir eğlenme mekânıdır. Örneğin, Zeki Müren de Göl Gazinosu'nda sahne almıştır. Göl Gazinosu sahnesine çıkan sanatçılar arasında biri vardır ki, bir dönemin hakkında çok konuşulmuş, üst üste haberler yayımlanmıştır ve de giderek (hatta) gazinonun kapatılmasına yol açmıştır.

Bu sanatçı, “Marilyn Monroe'nun bir kalem altı kabul edilen Jayne Mansfield gibi transparan giysiler giyip istiridye kabuğundan sahneye

çıkan, açık sahne giysileri yüzünden karakolluk olan, aralarında dönemin TBMM Başkanı Refik Koraltan, Altaylı futbolcu Necdet Tunca gibi ünlü isimlerin de olduğu, kimi resmi, kimi imam nikahlı tam 13 erkek-le evlenen, kısaca zamanında şanı şöhreti dibine kadar yaşayan Sevim Çağlayan"dır.

Döneminin olay kadını ile 65 yaşında olduğu 1988 yılında görüşen gazeteci (ve yukarıda tırnak içindeki anlatımı, yayımlanan röportajından alıntılarımız) Zeynep Güven, 1950'li ve 60'lı yılların '*Şahane Kadın*' lakaplı şarkıcısı Sevim Çağlayan'ı şöyle anlatmıştır:

"Sevim Çağlayan, 1959 yılında sahnelere çıktığı günden itibaren olay olur. Ankara Göl Gazinosu'nda, isticriye kabağundan sahneye çıktığında, üzerinde, vücudunun yalnızca kapatılması şart olan yerlerini kapatan transparan bir kostüm vardır. Bu kostüm yüzünden hem gazino kapatılır hem de Çağlayan, halkı tahrik ettiği gerekçesiyle karakolluk olur.

En parlak dönemi 1960-1965 arasındır. Övündüğü özelliği ise solist altı çalışmaması: 'İcabında evde peynir ekmek yedim, ama kariyerimi düşürmedim. Rahmetli Zeki Müren bile, bir tek sen benim altımda çalışmadın derdi.'

ŞAHANE ANANDIR

Şahane Kadın lakabının hikayesi ilginç: 'Bir gün bir telefon geldi. Bir hayranım, "Şahane Hanım'la görüşebilir miyim" dedi. Ben de sinirlendim, "şahane senin anandır" deyip kapattım. Eşim Yılmaz Gündüz de, "neden kıızıyorsun, ne kadar güzel bir isim, bundan sonra senin adın Şahane Kadın olsun" dedi. Şimdi de Şahane Kadın demezlerse sinirleniyorum.'

1965'te Türkiye sahnelerinden ayrılır, oğlunu okutmak üzere Almanya'ya gider. Oralarda 10 sene çalışır. Yurtdışı yıllarından sonra eski rüzgarı bulamaz ve yavaş yavaş şöhretten uzaklaşır. İki oğlu olur, ancak şu anda ikisiyle de görüşmüyor, arayıp sormadıklarını söylüyor..." (Zeynep Güven: "12+1 kere evlendim", *Hürriyet*, 15 Şubat 1988)

Yakınlarda yitirdiğimiz işadama Sakıp Sabancı ise, *Göl Gazinosu*'nda yaşadığı bir olayı 'kovboy filmi gibi' benzetmesiyle yazmıştır:

"Odalardaki görevim dolayısıyla Adana Ticaret ve Sanayi Odası Meclis üyeleriyle birlikte Ankara'da Odalar Birliğindeki toplantılara katıldım. Bu toplantılardan birinde gece arkadaşlar alaturka müzik dinlemeye gidelim diye ısrar ettiler. O zamanlar Ankara'da Gençlik

Parkı içinde, şimdi nikâh salonu olan binada, Göl Gazinosu adı altında bir yer vardı.

Gazinoya gittik. Uzunca bir masaya oturduk. Gazinonun kalitesi normalin altında. Etraftaki müşteriler de ahım şahım değil. Hele garsonlar, bar fedaisi gibi tipsiz insanlar. Ne ise, yenildi içildi. Adana Ticaret Odası Meclis Başkanı Eczacı Memduh Görgün büyüğümüz olarak hesabı istedi. Hesap herhalde beklenmedik boyutta olacak ki, 'Bu hesap biraz pürüzlü bunu meslek komitesine havale edelim' deyip Hasan Pehlivan'a verdi. Ticaret Odasında her meslek için ayrı komiteler vardır. Otel Lokanta Eğlence Yerleri Meslek Komitesi Başkanlığını da Adana'daki Pehlivan Palas Otelinin Sahibi Ömer Pehlivan'ın yeğeni Hasan Pehlivan yapıyor. Hasan Pehlivan hesap kağıdını şöyle bir inceledi. Garson çağırdı, hiç beklemediğimiz bir şekilde suratına 'şaaak' diye bir tokat şaplattı. 'Git bunu düzelt getir' dedi. Hepimiz bu beklenmedik davranış karşısında donup kaldık. Neden bunu yaptı, aklımız almadı. Biraz sonra bir başka garson hesabı getirdi. Hasan Pehlivan kağıda baktı. 'Bana başgarsonu çağırın' dedi. Başgarson geldi. Ama bu arada garsonlar da etrafımızı sarmış durumda. Hasan Pehlivan başgarsona, 'Bu hesap pusulası aynen gelmiş. Ben düzelttin dedim' dedi. Ve de 'şakk' diye onun suratına da bir tokat aşketti. O anda etraf karıştı. Garsonlar bizim üzerimize yürürken, herkes bir iskemle kapıp, müdafaa-hücum ne ise, boğuşmaya başladı. Bir de baktık ki, mozaik ve karo işleri yapan hemşehrimiz Yılmaz Sergici, iki elinde iki silah, gazino mutfağının kapısını tutmuş, ellerinde bıçak, satır dışarı çıkmaya hazırlanan ahçı, yamak ve komilerin önünü kesmiş, 'kapıdan dışarı adımını atanı vururum...' diyor.

Biz o ortamda öyle bir vuruşuyoruz ki, kendimizi kaybetmişiz. Sanki düşmana karşı savaş veriyoruz. En sakinimiz olan Meclis Başkanımız Eczacı Memduh Görgün bile, 190'a yakın boyu ve baba-yiğit yapısıyla kendinden geçmiş, kollarından yakaladığı bir garsonu sürükleyerek götürüyor. 'Ne yapıyorsun Eczacıbey' dedim. 'Bu herifi göle atıp boğacağım' diyor. Bu arada Avadis Kazancıyan ayrıldıktan sonra Bossa fabrikamızda müşavirimiz olan Elyafim Kandiyoti masarın altından yalvarıyor: 'Paşam, ne olur vuruşmayı bırakın. Ne kadarsa, hesabı ben ödeyeceğim.' Biz duruma hakim olunca, gazino mafyası dövuşü kaybedeceklerini anlayıp bayrakları indirdiler. 'Ne vererseniz verin, çıkıp gidin.' dediler. Bir miktar para bıraktık ama, bu para kırık döküğü karşılar mıydı, bilmem.

Kavganın sebebini ancak her şey bittikten sonra anlayabildim. Meğerse, masada sırtım salona dönük olduğundan olup bitenin farkında değilmişim. Bizden önce, diğer iki masada oturan müşterilere yüksek faturaları sille tokat ödettirmişler. Bizim Adana'lıların bu durum içlerini kabartmış; garsonlara gösterdikleri tepki bize gelen hesaptan değil, başkalarına attıkları insafsız kötekten kaynaklanıyormuş." (Sakıp Sabancı: "Göl Gazinosu'nda kovboy filmi gibi", *Sakipsabancı.gen.tr*)

Gazinolara öndeki satırlarda dönebiliriz. Ama, öncelikle Ankara'ya geldiğimizde ilk olarak gittiğimiz eğlenme dinlenme mekânlarından başka birini analım. ('Analım' diyorum, çünkü çoktan tarih oldu.)

Ankara'da ikinci olarak gittiğim eğlenme-dinlenme mekânı, bugün artık varolmayan, yerinde yüksek bir işhanı yapısı yükselen 'Büyük Sinema' idi. İzlediğim filmi bile unutmadım: Başrolde **Ricardo Montalban** oynuyordu ve filmin bir sahnesinde "Uuuufemia" diye bir Meksika şarkısı söylüyordu. Genç izleyiciler de şarkıya eşlik ediyorlardı. ('Ufemia' filmdeki genç kız karakterinin adıydı.)

Büyük Sinema, Ankara'nın en 'modern' sinema salonuydu. Gerçekten büyüktü. Duvarlarında **Turgut Zaim**'in (olduğunu sonradan öğrendiğim) stilize figürleri vardı. Perdesinde de... Balkon fuayesinde, daha sonraları bir 'langırt salonu' açıldı. Langırt, 2-4 kişinin bir çeşit 'futbol' oynadığı, üstüne ahşap figürler yerleştirilmiş demir çubuklar geçirilmiş masalara verilmiş ad idi. Figürlerle küçük bir ahşap topa vurularak rakip(ler)in kalesine gol atmaya ve/ya da topun kendi kalesine girmesini engellemeye çabalanırdı. 'Langırt' masaları kentin başka yerlerinde de vardı. Üniversitede öğrenciyken Gençlik Parkı'nda bir ya da iki kez 'langırt' oynadığım da kişisel tarihimde kayıtlıdır.

Burada, önemli olan, 1950'li yılların sonlarıyla 60'lı yıllarda çocuklar ve gençlerin dinlenme mekânları arasında 'langırt salonları'nın bulunduğu da böylece belirtilmiş olmasıdır. Daha sonraları bu salonların yerini elektrikli ve de elektronik oyun aygıtları alacak, onlar da işgal ettikleri mekânları 'internet-café'lere bırakacaktır.

Büyük Sinema'yla ilgili iki anım vardır ki, bunlardan birisi, doğrusu ya, Ankara'nın bu eğlenme-dinlenme mekânını unutturmayan niteliktedir: Bir gece, son seanstan sonra **Metin Erksan**'ın 'Susuz Yaz' adlı filmini **Erksan** da dahil olmak üzere izleyen 5 kişiden biriydim. **Erksan**, filmini Sansür Kurulunun denetime sokmadan önce bize (Sudi İlkorur, İlhan Tekeli, ben ve eşim) izlettirdi. Bilindiği gibi, 'Susuz Yaz'

Berlin Film Festivali'nde büyük ödülü, — 'Altın Ayı' ödülünü aldı. Türk Sineması için bu bir 'ilk'ti.

İkinci anım, çok sonraki bir zaman dilimine (1975) ilişkin ve '*Bir Gün Mutlaka*' filmiyle ilgilidir. Senaryosu **Yılmaz Güney**'in olan, **Bilge Olgaç**'ın yönettiği film, Sansür Kurulunca gösterimden men edildi. Filmin yapımcısı şirket de Yılmaz Güney'indi ve Güney Film adını taşıyordu. Yapımevi Danıştay'a başvurdu. Ve bir gün, *Büyük Sinema*'nın Atatürk Bulvarına bakan girişi üzerindeki panoya filmin gösterildiğine değgin duyuru asıldı. Afişin köşesinde '*Danıştay Kararıyla*' yazıyordu. Böylece, filmin adı: '*Danıştay Kararıyla Bir Gün Mutlaka*' olarak okunuyordu.

1950'lerin sonlarında Ankara'da *Büyük Sinema*'dan başka, Sıhhiye'de, Necatibey Caddesi'nin başında '*Ankara Sineması*'; Kızılay Meydanında şimdiki Soysal İş Hanı'nın olduğu yerde '*Ulus Sineması*'; Maltepe'de, bu yazının başında sözü edilen '*Bomonti Aile Bahçesi*'nin karşı köşesinde, (yâni şimdiki çok katlı otopark binası'nın hizasında, Lale Sokağının köşesinde) '*Gölbaşı Sineması*'; Ulus Meydanı dolaylarında '*Yeni*', '*Park*', '*Sus*', '*Sümer*' sinemaları; Dışkapı'da '*Nur Sineması*'; Cebeci'de '*Cebeci Sineması*' vardı. Sıhhiye Meydanı ile Kızılay Meydanı arasında yer alan ve üniversite öğrenciliğimiz boyunca her hafta mutlaka bir kez ziyaret ettiğimiz dört sinema salonunun hiçbirisi bugünlere kalmadı. Dördü de yok. Dördünün de yerinde yeller esmiyor; çok katlı yapılar, — 'iş merkezleri' esen yelleri kesiyor.

Bu dört sinemaya, bir de Bahçelievler'deki '*Renkli Sinema*'yı eklemem gerekiyor. O da her hafta mutlaka gittiğimiz salonlardan biriydi. Ne yazık ki, yandı.

Araya küçük bir saplama yapmalıyım: Benim gibi, yaz gecelerini açık hava sinemalarında geçirmeye alışık bir İzmirli'nin Ankara'da bir kez (galiba) Yenimahalle'de faaliyet gösteren bir *bahçe sinemasına* gitmişliği var. Ankara'da çok az sayıda *yazlık sinema* diye de anılan bahçe sineması vardı ve olabildiğince dağınıktı. Galiba, pek de rağbet görmüyordu. Ayrıca, yaz gecelerinin bile 'serin' olduğu bir yerleşimdir Ankara. Nitekim, çok yıllar sonra, *Golf Kulübü* arazisi üzerine inşa edilen *Altın Park*taki basamaklı tiyatroyu yazlık sinema olarak işletme girişimi, 2 ya da 3 mevsim sürdürülebildi. Ankaralı bahçe sinemaya da pek alışık değildir.

Şimdilerde ise, *Sheraton Oteli* yazları açık havada film izlemek isteyenlere kısa süreli de olsa bu olanağı sağlıyor. Kısa süreli bir prog-

ramla yaz gecelerini değerlendiren bir başka kuruluş da *Bilkent Otel*i olmuştur, son birkaç yaz mevsiminde.

Benim Ankaralı olduğum yıllardan önce hangi sinema salonları vardı başkentte diye sorulacak olursa, yanıtı aşağıdadır:

"... Şehir (Millet) Bahçesi'nin istasyon tarafına yakın kısmında 1928 yılında yanan, arada çocuklara tiyatro da oynatan ahşap bir sinema vardı: Büyük Sinema. Sinemayı işleten İstanbul'dan gelen Mümtaz Hanım ve kızı Şeref Hanım, Halil Makaracı'ların Hacı Bayram Mahallesi'ndeki ikinci evlerinin kiracılarıydı.

Taş Han'ın yanında Yeni Sinema vardı. İş Bankası'nın çapraz karşısında, şimdiki Rüzgarlı Sokak'ın köşesinde ise Haziran 1941'de Ken Maynard ve atı Tarzan'ın otuz altı kısım tekmlili birden kovboy filmi oynarken yanan Kulüp Sineması vardı. Yangın, Halil Makaracı'nun seyretmeyi çok istediği bu filme henüz gidemeden çıkmıştı. İkinci Anafartalar Caddesi'ndeki Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) Binası yanındaki Sus Sineması, Denizciler Caddesi üzerindeki Sümer Sineması da Makaracı'nun "sinemalar" listesindeki yerlerini almışlardı.

Yeni Sinema çok güzel bir sinemaydı. Taş Han'ın Zencirli Cami tarafına doğru komşusu olan bu iki katlı binadaki sinemanın deniz mavisi renginde geniş koltukları, arkalarında da localar vardı. Bir de Gazi Mustafa Kemal için ayrılmış özel bir Reiscumhur Locası vardı. Yeni Sinema 1956'da Ulus İşhanı ve çevre düzenlemesi yapılırken yıkıldı. Yapının sağlamlığından ötürü bu yıkım çok zor yapılabilmişti." (Yalçın Ergir: "Ankara 1920'ler ve ötesinden beriye", *Düş hekimi Yalçın Ergir web sitesi*)

1960'lı yıllarda yeni sinema salonları hizmete girdi. Bahçelievler'de, şimdi TRT stüdyosuna dönüştürülmüş olan 'Arı Sineması' açıldı, örneğin. Ayrıca, yanılmıyorsam Çankaya'da Şili Meydanındaki 'Çankaya Sineması'nın, Tunalı Hilmi Caddesindeki 'Kavaklıdere Sineması'nın ve Akay Yokuşundaki 'Dedeman Otel'i'nin karşısındaki 'Dedeman Sineması'nın hizmete girişi de aynı yıllardadır. Bu dört salona sık sık konuk olduğumuz için adlarını özellikle anıyoruz. Gelgelelim, Kavaklıdere Sineması dışında, ötekilerin hiçbiri uzun ömürlü olamadı. Dedeman Sineması 'gazino'ya, Çankaya Sineması ise 'disco'ya dönüştürüldü. 'Airport'a (Çankaya sinema salonunun disco'ya dönüştürüldükten sonra aldığı ad) hiç gitmedim ama, 1980'lerin başında Dedeman Gazinosunda şarkıcı Müjde Ar'ı izleyip/ dinlediğimi anımsıyorum.

1970'lerin başlarında Ankara'daki sinema salonu sayısının 58 olduğunu 1973 Ankara İl Yıllığından öğreniyoruz. Salonların çoğu 1960'lı yıllarda hizmete girmiştir. Bu durumda, yaklaşık 40 yıl öncenin Ankara'sında eğlenme-dinlenme gereksiniminin, büyük ölçüde, 7. sanat diye adlandırılan sinemanın türünlerini izlemekle giderilmekte olduğu yargısına varılabilir.

Ama, o yıllarda, — 50'li ve 60'lı yıllarda Ankara'da önde gelen bir başka sanat dalı, hiç kuşku yok, tiyatro idi. Devlet Tiyatrolarının *Büyük, Küçük, Üçüncü, Oda* ve son olarak eklendiği için *Yeni* diye adlandırılan 5 sahnesi vardı.

Büyük Tiyatro, bilindiği gibi, *Sergievi* olarak inşa edilip sonradan tiyatroya dönüştürülmüştür ve opera ve bale oyunları da bu sahnede sergilenmektedir. Dolayısıyla bulunduğu meydanın adı '*Opera Meydanı*' olarak da adlandırılmıştır.

Küçük Tiyatro ile *Oda Tiyatrosu* (ki, Devlet Tiyatrolarının 4. sahnesidir, yani *Üçüncü Tiyatro*'dan sonra 1956 yılında hizmete girmiştir; *Küçük Tiyatro* ise 1949 yılında açılmıştır.), kiralık konut yapısı olarak düşünüldü (Bu nedenle, '*Vakıf* ya da *Evkaf Apartmanları*' diye de anılmaktadır.), daha sonra çeşitli devlet kurum ve kuruluşlarının kullanımına özgülenen ve 1930 yılında başkentin yaşamına katılmış olan *İkinci Vakıf Hanı*'nda yer almaktaydı. Devlet Tiyatroları genel Müdürlüğü ile Devlet Tiyatroları gişeleri de aynı yapıda bulunmaktaydı. (Hâlâ da öyledir.)

Üçüncü Tiyatro, *Türk Ocakları Merkezi* olarak projelendirilip inşa edilen, dolayısıyla bugün bile '*Türk Ocağı binası*' diye anılan, Türk Ocaklarının kapatılması üzerine Cumhuriyet Halk Fırkası'na devredilen, daha sonra Halkevi olarak hizmet veren ve yeniden açılan Türk Ocaklarına geri verilen yapıdadır. Bu yapının bir salonunda Devlet Tiyatrolarının 3. salonu hizmet verirken, 1950'lerin sonlarıyla, 60'ların başlarında bir öteki salonu ise Ankara Belediyesi nikâh salonu olarak kullanımdadır. 1971 yılında Milli Savunma Bakanlığı'na devredilen yapı, son olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na özgüldü ve bu bakanlıkça Ankara Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu olarak işlevlendirildi. Sonuçta, 1975 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Devlet Resim ve Heykel Müzesi yapılmak üzere Kültür Bakanlığına verilmiştir. 1980 yılında '*Müze*'ye dönüştürülmüş ve 3. Tiyatro da Ankara'ya veda etmiştir. Salon hâlâ korunmaktadır ama, kimi törenlerin düzenlendiği bir mekân kimliği almıştır.

Yeni Sahne ise, Selânik Caddesinde 1960 yılında hizmete girmiştir. 60'lı yıllarda yaşama katılan bir başka Devlet Tiyatrosu salonu, bulunduğu semtin adı verilen '*Altındağ Tiyatrosu*'dur ve 1964'te açılmıştır.

Üçüncü Tiyatro dışında ötekiler bugün de varlığını koruyorlar. Bilindiği gibi yeni sahneler de eklendi. 1988 yılında *Şinasi Sahnesi*, 1990 yılında *İrfan Şahinbaş Atölye Sahnesi*, 1995 Yılında *Mahir Canova Sahnesi* ve 2003 yılında *Akü'n Sahnesinin* eklenmesiyle, bugün Ankara Devlet Tiyatrosu 9 salonda tiyatroseverlerle buluşmaktadır.

50'li ve 60'lı yıllarda Ankara'da sadece Devlet Tiyatrosu sahneleri değil, özel tiyatrolar da vardı. Ve bu tiyatroların izleyicileri de... O yıllarda Ankaralılar tiyatroyu çok seviyorlardı. Devlet Tiyatrosu'ndan ayrılan sanatçılardan **Çetin Köroğlu** ve **Kartal Tibet**, Sıhhiye'deki bir apartmanın bodrum katında '*Meydan Sahnesi*'ni açtılar. İzleyici koltukları sahneyi fırdolayı çeviriyordu. 'Bulvar komedisi' diye adlandırılan hafif, güldürmeye odaklı oyunlar sergilenirdi *Meydan Sahnesinde*.

Üçüncü Tiyatro'da sergilemekte oldukları bir oyunu Devlet Tiyatrosu yönetimi sakıncalı bulup sahneden kaldırıncı **Beyhan Hürol**, **Ali Hürol**, **Ekmel Hürol** ve **Ali Savaşçı** istifa ederek Mithatpaşa Caddesinde caddenin adını verdikleri özel tiyatroyu kurdular. *Mithatpaşa Tiyatrosu*'nun ilk sergilediği oyun, Devlet Tiyatrosu yönetiminin sakıncalı bularak yasakladığı **Recep Bilginer**'in '*İsyancılar*' adlı oyunuydu.

Yıldız Kenter ve **Müşfik Kenter** de Devlet Tiyatroları'ndan ayrılarak İstanbul'da kendi tiyatrolarını, — '*Kent Oyuncuları*'nu kurmuşlardı. Bahar aylarında, yaza girilirken Ankara'ya turne düzenlerdi *Kent Oyuncuları*. Sergiledikleri bütün oyunların biletleri satışa çıkarıldığı gün tükenirdi. Kenter kardeşler, genellikle Küçük Tiyatro'da sergilerlerdi oyunlarını.

1963 yılında **Asaf Çiyiltepe**, şimdi Bodrum'da yaşayan **Bülent Akkurt** ve tiyatro yazarı ve oyuncu **Güner Sümer** ile birlikte kısaca **AST** diye tanınacak ve anılacak olan '*Ankara Sanat Tiyatrosu*'nu kurmuşlardı. **AST**, Yenışehir'de, İhlamur Sokağın İzmir Caddesine kavuştuğu yerdeki bir yapının bodrum katında **Samuel Beckett**'in '*Godot*'yu *Beklerken*' adlı oyunuyla açıldı. (Hâlâ da oradadır.) Ünü Ankara sınırlarının dışına taşı. 1965 yılı Aralık ayının bir gecesinde (ancak bilet bulabildiğimiz için) **AST**'a konuk olan İstanbul'daki *Dostlar Tiyatrosu*'nun kurucusu **Genco Erkal**'ın oynadığı **Gogol**'ün '*Bir Delinin Hatıra Defteri*' adlı tek kişilik oyununu izleyip iki-üç saatlik uykudan

sonra sabahın köründe kalkan uçağımıza yetişerek, (eşimle ben) 14 ay kalacağımız ABD'ne gitmiştik.

Cinnah Caddesinin başında '*Halk Oyuncuları*'nın mekânı vardı. Orada izlediğim **Vasıf Öngören**'in "*Asiye Nasıl Kurtulur*" adlı oyunu üzerine, "*Türk Tiyatrosu nasıl kurtulur*" diye uzunca bir yazı kaleme aldığımı ve o sıralarda **Hayati Asilyazıcı**'nın yayımladığı ve/ya da yönettiği '*Tiyatro*' dergisinde yayımlandığını anımsıyorum.

Menekşe Sokakta da bir özel tiyatro vardı 60'lı yıllarda. **Yaşar Kemal**'in '*Teneke*'sini oyunlaştırıp sergilemişlerdi. Belleğim bana ihanet ediyor, adını açık seçik çıkartamıyorum, '*Halk Tiyatrosu*' gibi bir ada takılıyorum.

Söze konu yıllardaki tiyatro sevgisinin bugün aynı yoğunlukta varolduğunu sanmıyorum. (Yanılıyor olmak isterim.) Ankara'daki ödenekli ve özel tiyatroların dışında, Ankara'ya gelen konuk tiyatro topluluklarının oyunları da kaçırılmazdı.

Dahası, Ankara'ya gelmeden bu oyunlar, kalkıp İstanbul'a gidilir, orada izlenirdi. Örneğin, *Arena Tiyatrosu*'nda **Zeki Müren**'in rol aldığı "*Ayrı Masalar*"ı, gene aynı tiyatrodaki **Yıldırım Önal** ile **Işık Yenersu**'nun başrolleri paylaştıkları "*Sezar ve Keleopatra*"yı; Şehir Tiyatroları'nın bir sahnesinde **Aziz Nesin**'in, "*Biraz Gelir misiniz?*" ve "*Bir Şey Yap Met*" adlı oyunlarını; *Ulvi Uraz Tiyatrosu*'nda **Haldun Dormen**'in "*Gözlerimi Kaparım, Vazifemi Yaparım*"ı ve aynı yazarın **Gülriş Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu**'nca sergilenen "*Keşanlı Ali Destanı*"nı; giderek *Muammer Karaca Tiyatrosu*'nda '*Uyandırma Bakanı*'nı, vb. o dönemin ses getiren, üzerinde konuşulan/yazılan/çizilen oyunlarının birçoğunu yerinde (İstanbul'da) izlemişizdir. Liste uzatılabilirse de, gereği yok; önemli olan yıldan yıla solacak olan tiyatro aşkının o dönemlerde ne denli yoğun olduğunu anlatabilmek... Saydığım oyunların kimileri, Ankara'da sergilendiğinde, ikinci kez izlenmiştir: Örneğin, "*Sezar ve Keleopatra*", "*Gözlerimi Kaparım, Vazifemi Yaparım*", "*Keşanlı Ali Destanı*", vb... *Arena Tiyatrosu* "*Sezar ve Keleopatra*"yı *Küçük Tiyatro*'da, *Gülriş Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu*, "*Keşanlı Ali*"yı *Gençlik Parkı Açık hava Tiyatrosu*'nda Ankaralıları'a sunmuşlardı.

Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu da Ankaralıların sevdiği bir topluluk idi. Her yaz, zaman zaman da yaz dışında Ankara'ya gelirdi **Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan**. İlk kez *Gençlik Parkı*'ndaki bir 'bahçe'de izlediğimi anımsıyorum. (Bahçenin adını anımsamıyorum ama!) Daha sonraları, *Maltepe*'deki *Necdet Yazar salonunda* (Mekânın doğru adı, galiba, '*Şato Yazar*' idi..) izledik çoğunlukla.

Haldun Dormen Tiyatrosu Ankaralıları'a *Dedeman Sineması*'nda perde açardı. *Devekuşu Kabare Tiyatrosu* (**Zeki Alasya-Metin Akpınar**) ise *Çankaya Sineması* ya da Kızılay'da bulunduğu sokağın adını taşıyan *Menekşe Sineması*'nu kiralardı. Saydığım konuk toplulukların her biri tika basa dolu salonlara oynardı o yıllarda. Sonuç olarak, Ankaralıların, bu yazının incelediği dönem içinde eğlenme-dinlenme mekânı olarak öncelikle rağbet ettiği yerler arasında sinema salonlarının yanı sıra tiyatro sahnelerinin de bulunduğu yargısına varmak hiç de zor değil.

Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, uzun yıllar Ankara'yı ayrıcalıklı bir konuma oturtmuştur. Ben Ankara'ya geldiğimde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası dinletileri Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinin girişinde yer alan büyük salonunda gerçekleştirilmekteydi.

Sinema-tiyatro dışındaki eğlenme-dinlenme mekânları içinde birkaç müzikli lokantanın varolduğunu, ve giderek Cumhuriyet Ankarası'nın tarihine geçtiklerini belirtelim.

Cumhuriyet tarihine adı epeyce derin kazınmış lokanta Ulus'taki *Karpiç* idi. Ankara için yazılan ve özellikle başkent oluşundan sonraki dönemleri anlatan yazıların, kitapların (ve de anı kitaplarının) hemen hepsinde *Karpiç*'in adı geçer.

Karpiç adı, kurucusu ve sahibi Rus göçmeni **Juri Georges Karpovitch**'den gelmektedir. Anılan kişi ilk lokantasını Milli Mücadele dönemindeki Ankara'nın tek konukevi ya da oteli olup 19. yüzyıl sonlarında yapılmış, 1933 yılında istimlak edilip yıktırılmış *Taşhan*'da açmıştır. Taşhan'ın yerine Sümerbank binası yapılıncaya **Karpovitch** şimdiki Merkez Bankası'nın yanındaki *Şehir Bahçesi*'nde (O bahçenin yerinde de çok katlı bir yapı - iş merkezi - var artık!) adı da *Şehir Lokantası* olan yeni bir mekânı hizmete açar açmasına ama, orası hiçbir zaman *Şehir Lokantası* diye anılmaz, '*Karpiç*' diye anılır.

"... Heyecanlı, güzel zaman geçirmek isteyenler için de gidecek tek yer vardı: *Karpiç*.

Efsaneye göre İvan *Karpiç*, lokantayı Atatürk'ün isteği ile açmıştı, böylece Cumhuriyet'in kurucusunun yemek yiyebileceği bir yer olacaktı. Atatürk burada bakanlar kurulu toplantıları bile yapmıştı. Dekor yalındı; bir gazeteci burayı, 'Kansas'taki bir istasyonun sandviç lokantasına' benzetmişti. Yine de renkli müşterileri, *Karpiç*'i savaş yıllarında büyüklüğüne bir yer haline getirmişti.

Gerçekte lokantayı, *Karpiç*'in esmer ve film yıldızı gibi yakışıklı yardımcısı Serge yürüttü. Ama kel, yuvarlak kafalı *Karpiç*, ağır

aksanı ve beyaz ceketiyile hava verirdi. Büyük bir tabakta cömert parçalarla havyar böler, yemeğin hazırlanışını gözetir, özel yapım şiş kebabı gururla denetler, hanımlara çiçek sunar ve herkesin her şeyle mutlu olmasını sağlamak için çevreyi izlerdi. Öte yandan, fazla tuz ekerek yemeğinin tadını bozan müşterileri, ya da başyapıtlarını uygun biçimde sindirmeden dans edenleri eleştirmekten çekinmezdi.

Bir köşede {Almanya Büyükelçisi} Von Papen akşam yemeği yerken, yalnızca iki masa ötede { İngiltere Büyükelçisi} Knatchbull Hugessen yer alırdı. Salonda Sovyet diplomatlar, Japon ateşeler, Amerikalı gazeteciler, İtalyan elçilik görevlileri, İsveçli subaylar ve Romen işadamları sıralanırdı. Bir gözlemci, 'Savaş çıkana kadar poker arkadaşı olan, savaşla karşıt taraflarda yer alan diplomatlar, şimdi birbirini tanımaz ifadelerle bakışıyordu' diye anımsayacaktı.

Karpiç'in diğer müşterilerinden biri, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'ydu. Metresi ve maiyeti ile birlikte Menemencioğlu neredeyse her akşam lokantadaydı." (Barry Rubin: *İstanbul Entrikaları*, Çev.: Selim Atalay, Milliyet Yayınları, 1997, 112. { } içindeki açıklamalar benimdir. Ö.Ş.)

Ankaralılığımın ilk yıllarında *Karpiç* hâlâ hizmet veriyordu (ama, Baba Karpiç 1953 yılında ölmüştü) ve ben de birkaç öğün ağırılanmak fırsatını buldum. Ama, hiç akşam yemeği yemedim. Hep öğle yemeğine davet edildim (Kısıtlı öğrenci bütçemle kendiliğimden gidemezdim ki!). Öğle yemekleri de (her gün öyle miydi bilmiyorum ama, benim gittiğim her kezinde) müzik eşliğinde yeniyordu. Yediklerimin 'tadı damağımda kaldı'.

Kendi olanaklarımla gitsem, içeri girebilir miydim, bilemiyorum. Çünkü, Karpiç (lokantası) hakkında şöyle yargılar da vardır:

"Ankara'da doğru dürüst lokanta yokken, iktidarın teşvik ve himayesinde Beyaz Ruslar'a kurdurulan bir müesseseydi Karpiç. Müşterilerinin büyük çoğunluğu devlet erkanı, politikacı, yüksek bürokrat ve zengin işadamlarından oluşuyordu. Böylesine yarı resmî bir yerde, ticarethane de olsa herkesin parası geçmezdi. Bunun farkında olmayan Fahri, kapıdan içeri girdi ama vestiyerden öteye gidemedi." (Kemal Anadol: *Karşı Yaka Memleket*, Doğan Kitap, Mayıs 2003, 86)

(Metinde adı geçen Fahri, öykü yazarı Fahri Erdinç'tir.)

Beki L. Bahar, lokantanın sahibini, 'Karpiç'te neler servis edildiğini, 'Karpiç'te bir öğüne ödenen tutarı döneminin öteki yemek yenecek yerleriyle kıyaslayarak şöyle anlatmıştır:

"Karpıç Lokantası, Atatürk döneminde önemli kişiler arasında geçen konuşmalara ve olaylara şahit olduğu için adeta bir tarih sayfası gibidir. İşletmecisi bir Rus muhaciri olan Gürcü Karpıç, Atatürk'ün isteği üzerine İstanbul'dan zorla gelmişti. Lokanta antresinde bir barda erkekler aperatif alırken, buzdolabında açık kutularda siyah havyarı görebilirdiniz. Çocukluğumda, tadı damağımda kalan strogonof, kievski, karski gibi yemekleri, birçokları gibi, orada yedim. Baba Karpıç masaları dolaşır, müşterilerinin hatırlarını sorar, masadaki çocuklara eliyle meyve ikram ederdi. Sevilen, karizmatik bir kişiydi. Bu arada iş takiplerini yaptığı da söylenirdi. 1947-1948'de yemek müziği refakatinde tabldot veya alakart yer ve altı lira öderdik. Önden kızarmış ekmekle, oraya özgü nefis bir tereyağ gelirdi. Eski Taşhan'ın yerinde yapılan Sümerbank'ın yanbaşımda Yıldız Lokantası'nda tıka basa yer, nefis bol kepçe çorbası, yoğurtlu kebabı, kaymaklı kadayıfıyla iki buçuğa çıkardık. Sokak içindeki Havuzlu Restoran'da aynı möntü daha ucuzdu. Karısı Yahudi olan bir çiftin Ulus'ta işlettiği Yeşil Fıçı'da, şinitzel vb. yer, aynı fiyata çıkardınız." (Beki L. Bahar: *Efsaneden tarihe Ankara Yahudileri*, Pan, İstanbul 2003, 104-105)

İkinci lokanta, Kızılay Meydanındaki Soysal Apartmanının bodrum katındaki 'Süreyya' idi. ('Süreyya Pavyon ya da Pavyonu' olarak da anılırdı.) Süreyya ya da asıl adıyla Serj, de 1917 yılında Türkiye'ye göçeden Beyaz Ruslardan biriydi. Rus göçmenleri getiren gemi İstinye'de karaya çıkarmıştı yolcularını ve Serj ilk olarak İstinye Tersanesinde çalışmaya başlamıştı. Bu arada kendisi gibi göçmen Annavasili ile evlendi.

Serj ile birlikte göçenlerden Juri Georges Karpovitch Ankara'da lokanta açınca İstinye tersanesi işçisi Serj'i {yukarıdaki alıntıda anılan Serge} de yanına çağırды. Ankara'nın 'imtiyazlı' kişileri arasına katılan Karpovitch'in ya da Baba Karpıç'in yanında çalışmaya başlayan Serj'in hizmetinden memnun kalan Atatürk, kendisine 'Süreyya', eşi Annavasili'ye ise 'Asiye' adını verdi.

Süreyya, 1942 yılında biraz önce koordinatlarını belirttiğimiz yerde kendi adıyla anılan lokantasını açtı. Karpıç kapandıktan sonra, Süreyya, Ankara seçkinlerinin en çok rağbet ettikleri, buluştukları, iş kotardıkları mekân olmuştur. 1940'lı yılların 'Süreyya Pavyonu' hakkında yazılanlar şöyledir:

"O yıllarda en kibar gece lokali, ecnebilerin en gözde mekânı, 'Süreyya Pavyonu' idi. Savaş yıllarında Vali Tandoğan'ın önerisi üzerine Babamın Kızılay'da ortağı olduğu 'Ali Ercan ve Şeriki Otomobil ve

Kamyon Acentası' altındaki depoda oluşturulmuştu. ... Savaş yıllarında bu depo bomboştu, arkadaşlarımı götürüp rahatça top oynadığımız olurdu. Dükkânın altındaki bir bölümde de Madam Marga Spor Salonu vardı.

Süreyya Pavyonu'nun işletmecisi Süreyya (Sergey) eskiden Karpiç Lokantası'nda şef garsondu. Yer ayırtılır, her dileyen buraya kabul edilmezdi. Elçilikler ziyafetlerini burada verir, yılbaşı kutlamalarını burada yaparlardı. Servis ve masa düzeni Karpiç'ten üstündü. 1948 yılbaşı balosunu özellikle hanımların kıyafetleri açısından unutamam. Ankara sosyetesini pavyona geç vakit gelip pek beğenilen işkembe çorbasını içmeyi âdet edinmişti. Sakarya Caddesi'nde, İşkembe Çorba Aşevi'nden alınan pişmiş işkembeyi öyle bir lezzetli terbiye ederdi ki, tadına doyum olmazdı. Babamın iş komşusu ve ahabası olan Süreyya'nın işkembe çorbasını babam eve getirdiğinde, kaynağını bilmemize rağmen afiyetle içerdik. Karpiç'te yetişmiş Bekir Usta ilkin Yenişehir'deki ilk otellerden biri olan Yüksel Palas'ın lokantasını işlettikten sonra, ellilerde {1950'lerde} Yenişehir'de açtığı Bekir Restoran, daha sonra da Washington Restoran gözde lokantaları." (Beki L. Bahar: *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*, Pan, İstanbul 2003, 106)

Kişisel tarihime düştüğüm kayıtlar, yukarıda verilen 'yer ayırtma ve her dileyenin buraya alınmaması' gibi bir bilgiyi doğrulamıyor. Süreyya Bey, Ankara'nın 'kalburüstü kişileri'nin uğrak yeri olan lokantasına gelen (öteki müşterileri denli bol paralı olmadığı besbelli) gençleri de çevirmezdi. Üniversite öğrenciliğim sırasında, aynı zamanda bir gece kulübü kimliği taşıyan, canlı müzik eşliğinde dansedilen *Süreyya*'ya gittiğimiz her kez Süreyya Bey bize masa açmıştır. Giderek, çok kalabalık bir Cumartesi gecesi, önceden yer ayırtmadığımız (rezarvasyon yaptırmadığımız) halde kendi elleriyle pistin üzerine taşan bir masa koyup bizi konuk ettiğini hiç unutmadım. (Yani, *Karpiç*'in aksine, *Süreyya Pavyonu*'na kısıtlı olanakları bulunan gençler bile girebiliyordu.)

Söze konu yıllarda (1950'li ve 60'lı yıllar) *Süreyya*'da Kanat Gür Orkestrası çalışıyordu. Kanat Gür, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi mezunuydu. Arkeologtu. Hürriyet gazetesinin o yıllarda genç müzik toplulukları arasında düzenlediği yarışmalardan birinde bestesi ve icrasıyla ödül almış, şarkısı 45'lik plâk olarak da basılmıştı. Müthiş bir kulağı vardı. O sıralar pek bir merakla izlenen *San Remo Şarkı Yarışması*nda dereceye giren şarkıları, ertesi gece Kanat Gür Orkestrasının seslendirdiğine tanık olmak işten değildi.

Süreyya yaz aylarında kapanırdı. Üniversiteden mezun olduktan sonraki yıllardan birinde yeni mevsime girdiği gece ben ve eşim dostumuz bir çift ile birlikte (yer ayırtarak) gitmiştik *Süreyya*'ya. Dördümüzden başka kimse gelmedi. Galiba, duyurulamamıştı mevsimin açıldığı. **Kanat Gür** ve arkadaşları gece yarısına değin bizim için çaldılar, sonra hep birlikte ' *İntim*' e gittik.

İntim'den söz etmeye girişmeden önce belirtmeli ki, ' *Süreyya Pavyon*', bodrum katında yer aldığı yapının yıkılması dolayısıyla 1966 yılında Ankara'ya veda etti. BP Genel Müdürtü, Ankara'daki *Süreyya*'nın iyi müşterilerinden biriymiş. Anlatıldığına göre, *Süreyya Bey*'e *Bebek*'teki benzin istasyonunun üst katında *İstanbul Süreyya*'yı açması için yardımcı olmuştur. Böylece, Ankara tarihi eğlenme-dinlenme mekânlarından birini İstanbul'a kaptırmış oldu. (*Süreyya Bey* 1983 yılında öldü. Çalışanları *Bebek Süreyya*'yı yaşatmaya çaba gösterdiler. **Asiye Hanım** da ölünce, *Bebek Süreyya*'nın kapısına da kilit asıldı. 1987 yılında *İstinye*'de bir ' *Bebek Süreyya*' hizmete girdi.)

Meşrutiyet Caddesi üzerindeki *İntim*, özellikle gençlerin mekânuydu. Öğrenci bütçesine daha uygundu. Önceleri ilk içki 6 TL. idi. Bir süre sonra 7,5 TL.'ye yükseldi. İlk içkiden sonrakiler liste fiyatından verildi. Kimi zamanlar, haftanın birkaç gecesi *İntim*'de geçirilirdi. Cumartesi geceleri ise, kesenkes orada olunurdu. *İntim*'de *Süheyl Denizci Orkestrası* çalardı.

İntim'de canlı müzik yapan bir öteki topluluk *Ergun Özer topluluğu*du. *Ergun Özer*, çok usta bir piyanistti. Kendine özgü icralar geliştirmişti. Örneğin, piyanoyla kanun taksimi yapardı; yani, piyano-dan kanun sesi çıkartırdı. Topluluğu dağıldıktan sonra, uzun yıllar İstanbul'da 'piyanist-şantör' olarak çalıştı. 1970'lerin sonlarına doğru gece kulüplerinde çalan dans orkestraları dağıldı. Gece kulüplerinin yerini 'disco'lar aldı. Diskolarda, adı üzerinde 'disk' müziğiyle dansediliyordu. Orkestraların yerini 'disk-jokey'ler aldı.

"Gece kulüplerinin yerini diskoteklerin alması, Tefo ile başlamıştı.. **Tevfik Dölen**'le.. Kolej mezunu **Tevfik Dölen**, kendisinden hiç beklenmeyen bir işe soyunmuş, orkestralar yerine, plaklar eşliğinde dans edilen kulüplerin Türkiye'deki öncüsü olmuştu. Diskotek deniyordu adına.. Müziği yöneten, plakları çalana da disk jokey.. DJ!..

Tefo ilk diskoteği açan adamdı bu ülkede.. Ve de ilk disk jokey.. İstanbul'un yaygın ve çılgın gece hayatının başlamasını Tefo'ya bağlayanlar çoktur..

20 yıl kadar sadece okuduk Tefo'yu Ankara'da..

Sonra İstanbul'a taşındım, 80'lerde.. Erkekçe için.. Ve Tefo ile tanıştım sonunda.. Ercan Arıklı ve Ertekin yakın dostları idiler Tefo'nun.. Onlar götürdüler ilk, Arnavutköy'den sahile inerken yarı yoldaki Tefo'ya.." (Hıncal Uluç: "Tefo... Bir efsanenin 40. Yılı", *Sabah*, 1 Haziran 2004)

Orkestra müziği eşliğinde dansetmeye olan talep sönünce, **Ergun Özer**, **Rıza Silahlı** *poda*, vb. tek başlarına çalışmaya başladılar. Hem çalıp hem söyleyen bu gibi müzisyenlere 'piyanist-şantör' adı yakıştırılmıştı. Bir açıklama daha gerekiyor: Ergun Özer piyanosunu bırakmadı ama, örneğin Rıza Silahlı *poda* {ve birçok piyanist-şantör} müzik yapmayı 'mug' denen gelişmiş teknolojinin ürünü bir çalgıyla sürdürdü.)

İntim deyince, benim anımsadığım iki topluluk *Süheyl Denizci* ile *Ergun Özer Orkestraları*. Ama, *Erol Pekcan* da çalmış orada. Giderek dünyaca ünlü cazcılar da. İlk B.M.M. Evrak ve Tahrirat Katibi, sonraları milletvekili iken 1950 yılında istifa ederek siyaset sahnesinden çekilen Necmettin Sahir'in kızı Şen Sahir Silan, anıların 1960'lı yılların başına rastlayan bölümünde şöyle yazmıştır:

"Meşrutiyet Caddesi yakınlarında Erol Pekcan'ın Caz Orkestrası'nın kaldığı 'İntim' adlı bir gece kulübü vardı. İkimiz de {yazar ve o sıralardaki eşi Mimar Toğrul Devres.} bu tür müzik sevdiğimizden, arada oraya giderdik. Bir gidişimizde Amerika'dan konser vermek üzere gelmiş olan Dave Brubeck, bir başka sefer de Dizzie Gillespie *İntim*'de 'Jam Session' (doğaçlama) yapmışlardı. Olaydan öyle zevk almıştık ki, her iki sefer de bu değerli müzisyenleri, rahmetli Erol Pekcan'ı ve diğerlerini sabahın ilk saatlerinde Amerikan kahvesi içip 'scrambled eggs' yemek üzere evimize davet etmiştik. Davetimizden hoşlanan müzisyenler benim piyanomum yanında mutfakta buldukları tencere ve tavalarla bir doğaçlama gerçekleştirmişlerdi. Güzel bir geceyi nefis bir caz partisi ile sabaha sarkıtmak doğrusu pek zevkli olmuştu." (**Şen Sahir Silan**: *Pişman Değilim*, İletişim, 2002, 203)

Gene Meşrutiyet Caddesi üzerinde, *İntim*'in karşı sırasında 'Club 47' vardı. (Adı, bulunduğu yapının 'numara'sından geliyordu.) Ama gece kulüplerinin birçoğu Ankara'daki büyük otellerde bulunuyordu. Ya da şöyle demeli: Ankara'daki belli başlı otellerin hemen hepsinin bir gece kulübü vardı. Gece kulüpleri, genelde, otellerin bodrum katlarındaydı. Kimilerinininki 'roof'ta (en üstkatta/teras katında) idi. Hem 'gece kulübü' (ya da 'night club') hem de 'roof'u (Bu sözcüğün Türkçesi 'Çatı'yı, **İlham Gencer** İstanbul'da açtığı eğlence mekânı için kullandı

ve de yabancı dildeki sözcüklerin Türkçe karşılıklarının da 'ad' olarak konulmasıyla müşteri yitirilmeyeceğini dosta düşmana gösterdi.) olanlar da yok değildi. Örneğin, İzmir Caddesindeki **Balin Otel** ile **Büyük Ankara Otelinin** hem kulübü, hem 'roof'u bulunmaktaydı.

Az önce adını andığım **İlham Gencer**, kurduğu dans orkestrasıyla bu yazının incelediği dönemde, İzmir Caddesinde İhlamur Sokağı karşısında bulunan (çoktaaaan yıkılmış olan) **Barikan Otelinin** gece kulübünde müzik yapmıştır. Piyano, davul ve kontrbastan oluşan orkestranın solisti, sonraları yabancı bir şarkının Türkçe sözlü uyarlaması '*Bir başkadır benim memleketim*' şarkısıyla ülke çapında ünlenecek olan **Ayten Gencer** idi. Ayrıca, **İlham Gencer** de (hem piyano çalar, hem) şarkı söylerdi.

BAO(Büyük Ankara Otel'i)'nin bodrumunda (gece kulübünde) **Gönül Yazar**'ın, **Salim Dünder**'in solist olarak çalıştıklarını anımsıyorsam da, hangi orkestranın bu sanatçılara eşlik ettiğini kaydetmemişim. (Yani, belleğime kaydetmemişim!.) Ancak, **BAO**'nun çatısında **Erol Pekcan Orkestrasının** müzik yaptığını unutmadım. **Pekcan** davul; **Tuna Ötenel** ise piyano, saksafon ve (gerekten) başka çalgıları (başarıyla) çalardı. (Hâlâ da çalışıyor.) **BAO** çatısının bir başka topluluğu '*Seni uzaktan sevmek aşkların en güzeli*' şarkısı pek tutulmuş olan **Yaşar Güvenirgil Orkestrası** idi.

Balin Otel'in eğlenme mekânlarına gerek öğrenciyken, gerekse öğrencilik sonrasında birkaç kez gitmişliğimiz var ama, nedense, Ankara'nın gece yaşamına ağırlığını pek koyamadı. Belki de biz oraya alışamadık.

Ankara Palas'ın gece kulübü, TBMM yeni yapısına taşındıktan, **BOA** hizmete girdikten sonra da bir süre hizmet vermeyi sürdürdü. Yazları bahçe-gece kulübüne dönüşen bu mekânda bir İtalyan topluluğu '**Happy Boys**' çalışıyordu. '**Happy Boys**' çok tutulmuştu o sıralar. Düzenlenen gecelerin de gözde orkestrası olmuştu. O yıllarda, **San Remo Şarkı Yarışmasının** da etkisiyle İtalyanca pop şarkılar pek revaçtaydı. **Happy Boys**'un (adını bir türlü anımsayamadığım, anımsayana da rastlamadığım) solisti **San Remo yarışmasında** dereceye girmiş '**Volare**', '**Piove**', '**Romantica**', '**Aldilà**', '**Uno per tutte**', '**Non ho l'età**', '**Addio addio**', vb. şarkıları çok iyi seslendirirdi. Sesi güzeldi.

Yazının bu noktasında, **Ankara Palas**'ın ne zaman, neden, ve nasıl yapıldığına kısaca değinmekte yarar var. Ankara Milli Mücadele'nin merkezidir. Başkent olmuştur. Geleni-gideni geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde artmıştır. 'Kalacak yer' kıtlığı çekilmektedir. Ulus'taki

*Taşhan'*ın adı '*Hotel d'Angora*' olmuşsa da, altı üstü bir 'han' dır ve özellikle yabancı ülkelerden gelenlerin konuk edileceği eli yüzü düzgün bir yapıya ve işletmeye gereksinilmektedir. *Belvü Palas* adlı bir otel daha yapılmıştır ama, o da istenilen nitelik düzeyinde değildir. Dolayısıyla, Atatürk'ün isteği üzerine, TBMM'nin karşısında bir otel yaptırılır. Ankara'nın Cumhuriyet kurulduktan sonraki ilk çağdaş otelinin projesini Mimar Vedat Tek yapar. İnşaat başladıktan sonra Vedat Tek, Evkaf İdaresi ile anlaşmazlığa düşer ve işi bırakır. Yapımuru Mimar Kemalettin Bey'in tamamladığı otel 1928 yılında hizmete girer. Önceleri *Vakıf Otel*i adı konursa da, bu ad '*Ankara Palas*'a değiştirilir. İşletmesi Fransızlara verilir.

Ankara Palas, salt 'otel' değildir. Resmî ve özel dâvetlerin, çeşitli eğlencelerin düzenlendiği, gerçekleştirildiği bir mekândır. Dolayısıyla, balo ve ziyafet salonlarının yanı sıra bir de 'gece kulübü' bulunmaktadır. "Bizler, kan ve ateş dolu bir savaşı yaşayan 1940'ların dünyasında bu savaşa katılmamış bir ülkenin mutlu gençleri olarak, hep barış üstüne, özgürlük üstüne şiirler yazdık.... Türk şiirinde '*1940 Kuşağı*' adıyla bir akım, bir dönem başlattık." Diye kuşağını tanımlayan (1922 doğumlu) uzun süre Ankara milletvekili olarak görev yapmış Şinasi Özdenoğlu *Ankara Palas*'ı ve orada yaşanan bir olayı şöyle anlatmıştır:

"Bizler, fırsat buldukça Ankara gecelerinin tadını çıkaran bir kuşaktık. O tarihlerde, Ankara'nın yüksek sosyetesini için vazgeçilmez iki gece kulübü vardı: Bunlardan biri Kızılay'da Süreyya, ikincisi Ulus'ta Ankara Palas Pavyonu idi. Gar gazinosu ise, halk kesiminin de yararlandığı bir eğlence yeri idi. Daha sonra Bomonti ve Klüp 47 gibi yerler açılmıştır.

Gazi Çiftliği'nde, Dikmen'de, Keçiören ve Etlik'te orkestralı gazinolar vardı. Ve her sınıf halk, uygar biçimde eğlenirdi. (...)

'Ankara Geceleri' deyip te, Ankara Palas'taki 'Ünlü Kavga'dan söz etmemek olmaz.

Mülkiye'den bir grup arkadaşla, Amerikalılar arasında başlayıp, bizimkilerin Amerikalıları nakavt etmesiyle sonuçlanan bu ünlü kavga, uzun süre Ankara kulislerinde söylendi, basında yazıldı, durdu.

Efendim, o sıralarda 'Centilmen dansı' dedikleri bir çeşit dans icat edilmişti. Pistte danseden bir kişi, gidip bir başka kavalienin 'dam'ını alabiliyor, kısa bir süre dansettikten sonra, tekrar asıl sahibine iade ediyordu. İşte, böyle bir nezaket kuralından yararlanan şımarık bir genç diplomat (Amerikan Sefareti 3. Kâtibi); bizim bir arkadaşımızın

damını alıp, sonradan vermek istemeyince, olay çıkar. Kısa sürede, Ankara Palas Pavyonu, bir savaş arenasına dönüşür. Öğrenciler arasında, sportmenlikleriyle ünlü ve 'Uçan Kaleler' diye isimlendirilen Turan Tuluy (Rahmetli Roma Büyükelçimiz) ile Fazıl Peker; kendilerinden üstün sayıdaki Amerikalı subay ve eri, yumruklarıyla yere sererler ve 'boks maçı'nu kazanırlar.

Mülkiyeden gelen bir telefon üzerine, Ankara Palas'a koştuğumda, kavga henüz bitmişti. Masalar, sandalyeler devrilmiş; ortalık karmakarışık. Bizimkiler tebrikleri kabul ediyorlardı. Kendilerini kutlayanlar arasında, o gece orada bulunan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'le Falih Rıfkı Atay da vardı. Salonda, bir masanın altında boy-luboyuna yatan bir kişi dikkatimi çekmişti. Sorduğumda: 'Amerikan ateşemiliteri' olduğunu söylemişlerdi. Kavga, yabana atılır cinsten değildi. O sırada, barda, enterne edilmiş Alman askerleri, bizim çocuk-ları çılgınca alkışlıyorlardı.

Ancak, aradan çok geçmeden; oradaki seçkin kişilerin de önyak olmasıyla Amerikalılar gelip, bizim arkadaşlarımızla kucaklaştılar; dostluk ve barış şerefine kadeh kaldırdılar. Böylece bu ünlü ve tarihsel kavga, 'Tatlı son'la nihayetlenmiş oldu.

Ertesi sabah, Okula zafer sevinciyle dönen arkadaşlarımız (Turan Tuluy, Fazıl Peker, İsmail Erez (Rahmetli Paris Büyükelçisi), Cahit Çeltikçi ve Dündar Soyer); Mülkiye'de kahramanlar gibi karşılandılar." (Şinasi Özdenoğlu: "Yaşadığım Ankara", *Başkent Söyleşileri*, Kent-Koop, 179-193)

Dedeman Otelinin de hem bodrumu, hem de çatısı eğlenme-dinlenme gereksinimi karşılayan mekânlar içeriyordu. Tarihe gömülmesi engellenemeyerek yakın zamanda yıktırılan Atatürk Bulvarı üzerindeki *Bulvar Palas'ın* çeşitli amaçlara hizmet veren salonları vardı. Aynı anda farklı etkinlikler yapılabilirdi. 50'li yılların sonlarıyla 60'lı yıllarda özellikle ulusal bayramlarda balolar düzenlenmesi sürdürülüyordu. 29 Ekimlerde *Cumhuriyet Balosu*, 23 Nisanlarda *Çocuk Balosu* muhakkak düzenlenirdi. *Bulvar Palas'ın* salonları balolar için elverişliydi. Cumhuriyet Balolarına sahne olan bir öteki mekân, elbette, *Ankara Palas* salonlarıydı. Ve bir dönemde (benim Ankara'ya gelişimden önce) Cumhuriyet Baloları çok önemli etkinlikti.

"Atatürk döneminde, Cumhuriyetin yıldönümleri hele Ankara'da çok coşkulu, parlak ve içten bir ilgiyle kutlanırdı.

Aynı günün akşamı üç balo verilirdi. Biri Ankara Palas'ta. Buraya milletvekilleri, Kordiplomatik ve yüksek bürokratlar gelirdi.

Diğeri, halkevinde olurdu. Buraya da halk ve gençlik gelirdi. Orduevindeki ise Komutanlar ve subaylar içindi.

Atatürk önce Ankara Palas'a gider, sonra Halkevine uğrar ve Orduevinde sabahlardı.

Baloların her üçü de tadına doyum olmaz bir güzelliğe geçerdi." (Hıfzı Oğuz Bekata: "Mustafa Kemal'in Ankara'ya Gelişi", (1987), *Başkent Söyleşileri*, 139-157)

Ve elbette 'Yılbaşı Baloları' ... Hemen hemen her otel, sonradan 'balo' sözcüğü atılarak yılbaşlarında yeni yıla eğlenerek girilmesini sağlayan düzenlemeler yapıyorlardı. 1960'lı yılların birine Sıhhiye Meydanında Sağlık Bakanlığının karşısında yer alan *Kent Otel* salonlarında girmiştik.

Kent Otelin de bir gece kulübü vardı elbette. 50'li-60'lı yıllarda değil ama, daha sonraki yıllarda birkaç kez gidildiği kaydı kişisel tarihimize düşülmüştür. 1980'lerde sanıyorum, önceki satırlarda anılan **Ergun Özer**'in jübilesi, **Tanju Okan** başta olmak üzere yakın sanatçı arkadaşlarının katılımıyla *Kent Otelin* gece kulübünde yapıldı. (Oradaydık.)

Ankara'ya ayak bastığımda kaldığım otel (ve Ankara'da tanıdığım ilk otel) *Atlantik Palas* idi. Necati Bey Caddesi üzerinde, İzmir Caddesinin karşısındaydı. Bir zamanlar ünlü bir otelmış ama, ben kaldığımda Anadolu tipi otelleri çağrıştırır durumdaydı. Ama, çarşafaları temizdi doğrusu... Çoktan yıkıldı.

Tanıdığım ikinci otel, Ulus'taki *Cihan Palas Oteli*ydi. Ankara'nın ilk otellerinden biri olduğunu "Ne demek Ankara; Balgat, niye Balgat!?" kitabını oluştururken öğrendim. *Taşhan*'ın yanı sıra bir de *Cihan Oteli* varmış Ankara'da. **Mehmet Raşit Çavuşoğlu** adlı bir Ankaralı, Emlak İşhanının bulunduğu yerde bahçe içindeki büyük evini, Ankara'nın bir oteli gereksindiğini düşünerek otele çevirmiş. Adını da *Cihan Oteli* koymuş. Daha sonra, bu evin/otelin yerine *Cihan Palas*'ı yaptırmış. 1950'lerin sonlarıyla 1960'ların başlarında birçok etkinlik *Cihan Palas*'ın salonlarında yapılırdı. Nitekim, ben de 1959 yılında (1961'de olabilir), bu otelin salonlarında düzenlenen bir dans yarışmasının sunuculuğunu yaptım.

Otellerden söz edilirken Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) içindeki *Marmara Oteli* de anılmalıdır. *Marmara Otelinin* de geniş bir bahçeye açılan (ve elbette yazları kullanılan) bir gece kulübü vardı. Giriş katındaki salonlarında ise büyük çaplı resepsiyonlar verilirdi. Gene giriş katındaki terasında, sıcak havalarda, Ankaralıları çay-kahvelerini içerek/içkilerini yudumlayarak dinlenirlerdi.

Marmara Oteliden de önce Marmara Havuzu çevresinde oluşan Marmara Gazinosunun Ankara'nın eğlenme-dinlenme yaşamında önemli bir yeri olduğunu, bu yazının ele aldığı dönemden çok daha önceleri Ankaralıları hizmet verdiği biliniyor. Atatürk'ün kurduğu Gazi (sonra, Atatürk) Orman Çiftliğinde Marmara Denizi biçiminde yapıldığı için adı Marmara konulan havuzu 1926 yılından itibaren Ankara'nın yeni mesirelerinden biri olmuş, burada bir lokanta kurulmuş ve çevresi de bir açık hava 'gazino'su olarak hizmet vermeye başlamıştı. Lokanta olan kapalı bölüm ve bahçesi Marmara Gazinosu olarak anılmıştır. **Kemal Anadol**'un, "*Karşı Yaka Memleket*" adlı belgesel romanında 1946 yılının *Ulus* gazetesinden aktardığı bir reklâm bu bilgiyi doğrular niteliktedir:

*Orman Çiftliği Marmara Gazinosu'nda
Saime Güler, solist ve akordeonist
İstanbul'dan büyük fedakârlıklarla getirilen
Tanınmış okuyuculardan
Müberra Özgü, Feriha Tekgöl, Feride Gülşen
Kemanî Haydar Tatlıyay idaresinde tanınmış sanatkârlardan
Müteşekkil saz heyetini her akşam dinleyiniz.*

Gece kulüpleri kayıtlarını kapamadan önce, anılması gereken bir mekân daha var: Olgunlar Sokağındaki 'Feyman Kulüp'... İlhan Feyman (trompet) *Dans Orkestrası*nın çaldığı Ankara'nın önde gelen eğlence mekânlarından biriydi. Tunus Caddesinde de, giderek hafta sonlarında matine-suare çalışan, Şenay'ı ve de önceleri pop şarkılar seslendirirken sonradan alaturkaya dönen **Kamuran Akkor**'u *Vasfi Uçaraoğlu* (bateri) *Orkestrası* eşliğinde dinlediğimizi anımsadığım ama adını anımsayamadığım bir 'müzikhol' daha vardı. Akay Yokuşunun üst kesiminde de özellikle **Barış Manço**'yu dinlemeye gittiğimiz bir mekân bulunuyordu; onun adını da anımsayamıyorum.

Bağımsız ve/ya da otellerdeki gece kulüplerinde çalan orkestraların topluca katıldıkları kimi dinletiler de düzenlenirdi. Bu dinletilerin çoğu *Büyük Sinema* salonunda yapıldı. (Bu tür toplu dinletilerin ana orkestrası ise, genelde, *Orhan Sezener* (trompet) *Dans Orkestrası* olurdu. **Sezener**, aynı zamanda Ankara Radyosunun programlarında çalardı. Ve yanılmıyorsa, *Gar Gazinosu*nun sürekli orkestrasıydı.) *Büyük Sinema*, "*Roberta*", "*Melancolia*", "*Voce e Notte*", "*Nessuno Al Mondo*", "*Luna Caprese*" vb. şarkılarıyla o sıralar çok

ünlenmiş olan İtalyan şarkıcı **Peppino di Capri**'yi de konuk etmiştir. (Elbette başkalarını da ama, hepsini sıralamaya gerek var mı!?.)

Gar Gazinosu da Ankara'nın en eski eğlenme mekânlarından biriydi. Gene Kemal Anadol, adı geçen yapıtında, 1948 yılının bir *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde yayımlanmış reklâmı aktarır:

GAR GAZ İNOSU

*Her gece 20'den 2'ye kadar
Fevkâlade Klâsik ve Caz Müziği*

Ayrıca

SEVİMLİ YUNAN YILDIZI

NİNİ ZAHA

Nefis yemekler

Düğün ve büyük ziyafetler için hususî salon

TEL: 15190 - 12603

Gar Gazinosu büyük ziyafetler ve düğünler için salonlarını açmayı sürdürmüştür. Özel günler dolayısıyla düzenlenen yemekler de *Gar Gazinosunda* gerçekleştirilirdi. Örneğin, hangi yıldız çıkartamıyorum ama, bir 14 Mart Tıp Balosunda (ne münasebetle anımsamıyorum) oradaydık.

'*Düş Hekimi*' **Yalçın Ergir**, Ankara'nın ilk ve yerli 'fast-food' ve de buluşma mekânı '*Piknik*'i anlatan yazısında *Gar Gazinosu*'nun 'kadrolu' solistinden söz eder:

"*Gar Gazinosu*'nda aryalar söyleyen Nico da Castino Bulvar'da yürütür, *Piknik*'in önünden geçerken durup başını içeri uzatır, bir arya okuyup yoluna devam ederdi."

Gar Gazinosu 'gösteriler' iyle ünlüydü. Bugünün yaygın deyimiyile 'şov(show)lar' ıyla... O zamanlar şov sözcüğü yerine '*varyete*' sözcüğü kullanılırdı. '*Show-girl*'(ler) değil, '*varyete yıldızı*' ya da yıldızları vardı. 'Çeşitlilik' anlamına gelen Fransızca '*variété*' sözcüğünün Türkçe söyleniş olan '*varyete*', eğlence mekânında yalnızca müzik dinlenip dansedilmediğini, ayrıca çeşitli gösterilerin izlenebildiğini anlatırdı.

Kimi duyurulardan anlıyoruz ki, '*varyete*' sözcüğü çeşitli yorumcuların (şarkıcıların) sahne aldığını anlatmak için kullanılmıştır kimi zaman. Örneğin bir 'gazino duyurusu'nda "*şan-varyete, komikal skeçler, akrobatlar, ve saire*" yazılmıştır. '*Şan*' sözcüğünün Fransızca '*chant*' sözcüğünün Türkçedeki kullanılışı olduğu biliniyor. TDK Sözlüğündeki açıklaması da şöyle: " *İnsan gırtlagından makamla çıkan ve*

perde ayrımlarıyla çeşitli duyumlar uyandıran ses dizisi." Böylece 'şan-varyete'den ne kastedildiği açık seçik anlaşılıyor.

Bir başka anlatı ayrımlaşmasına daha dikkat çekmek gerekiyor:

Herhangi bir eğlenme mekânında 'saz' olduğu belirtiliyorsa, o mekânda 'alaturka müzik'; 'caz' olduğu duyuruluyorsa 'hafif batı müziği' dinlenildiği anlaşılmalıydı. Kimi mekânlarda 'saz-caz-varyete', — hepsi olabilirdi. 'Şan' sözcüğü de, Türkçe dışında bir dilde ve alaturka olmayan şarkılar dinlenilebileceğinin anlatısıydı. Alaturka müzik dinlenilebilen mekânların duyurularında 'şan' sözcüğü kullanılmaz, yalnızca yorumcunun adı yazılırdı: Müzeyyen Senar, Sabite Tur Gülerman, Hamiyet Yüceses, Safiye Ayla, Zeki Müren, vb.

'Gazino' ile 'pavyon' arasındaki ayrım da geçmişin duyurularında yer alan anlatılardan çıkarsanabiliyor. Gece kulübü duyurularında 'swing caz, caz-varyete' olduğu yazılıyor salt; "komikal sekeçler, akrobatlar, ve saire" yok!. Bu ayrımı özellikle vurguladık, çünkü önceki satırlarda Süreyya Lokantasına 'Süreyya Pavyonu' da denildiğini (Bir nedeni, hizmete girdiği sıralarda 'night club/gece kulübü' tanımlaması henüz Türkçeye girmemiş olmasıdır.) belirtmiştik. Pavyon sözcüğü de Fransızcadan dilimize girmiştir. Aslı 'pavillon' olan sözcüğün anlamlarından biri, TDK Sözlüğüne göre, "Geceleri açık, içkili eğlence yeri" dir. Süreyya Pavyonu bu tanıma tıpatıp uymaktaydı. Ailece gidilen bir eğlence mekânı idi.

Eğlence mekânlarının zaman içinde 'dönüştüğü' gözlenmiştir. Bu gözlem sonucu, mekâna gidenlerin de 'değiştigi' (önce kılık kıyafet açısından; sonra da 'kimlikleri' açısından) anlaşılıyor:

"Tren istasyonunun bir tarafında ayrı bir bina olarak yapılan Gar Gazinosu lezzetli yemek yiyip dans edebileceğimiz lüks bir gazinoydu. Dekolte elbiselerimizin üzerine tilki etollerimizi atar 'grande toilette' giderdik. Altmışlar {1960'ler} sonrası bu lokalde varyete gösterileri yapan sanatkârlar, çağrıldıkları masalarda bizimkilere benzer giysiler içinde oturmaya başlayınca, onlarla karıştırılmamak için bize kapalı giysiler içinde gitmek kaldı. Ankara'da bir şeyler değişiyordu..." (Beki L. Bahar: Efsaneden tarihe Ankara Yahudileri, Pan, İstanbul 2003, s.106)

Bir şeyler değişmiş ve örneğin 'pavyon' sözcüğü zaman içinde farklı bir eğlence mekânını tanımlar olmuştur. Pavyon denilince, ailece gidilemeyen, 'konsomatris'lerin hizmet verdiği, erotik gösterilerin de izlenebildiği, eğlencede cinselliğin öne çıktığı mekânlar akla gelir olmuştur. Aynı dönemde, 'bar' sözcüğü de bugünün bilinen mekân-

larını değil, biraz önce tanımlanan ‘pavyon’larla eşanlamdaki mekânları anlatmaktaydı.

1950’li yıllarda Ankara’nın (biraz önceki satırlarda görüntülenmeye çalışılan anlamdaki) ‘bar’ ve ‘pavyon’ları Dışkapı-Ulus Meydanı arasında yer alıyordu.

Dışkapı-Ulus Meydanı eksenindeki (elbette meydana yakın olarak) ‘bar’ların 1920’lerin sonlarından itibaren hizmet verdiklerini biliyoruz. L. Funda Şenol Cantek’in 17 Haziran 1929 günlü *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinden aktardığı bir ilân dolayısıyla düştüğü dipnotun bu barların adlarını da anımsattı bana:

“17 Haziran 1929’da Hâkimiyeti Milliye’de yer alan bir ilân şöyledir:

‘Yeni Bar Açıldı: Avrupa’dan angaje edilen artistler her gün gelmektedirler. Mütéhassısın idaresinde servis barın yeni tesisat, tertibatı herkesin takdirini celbetmektedir.’ Yeni Bar’ın yanı sıra *Maksim*, *Tabarin*, *Üç Maske* ve *Yeni Merkez* barları da aynı dönemde faaliyette-dirler.” (L. Funda Şenol Cantek: a.g.k., s.278, dipnot: 3)

“50 Yıllık Yaşantımız 1923-1933” adlı yayında ise, “Çankırıkapı Caddesi üzerinde faaliyete geçen ilk ‘Bar’lardan birinin ‘Elhamra Bar’ olduğu, bu barın 1926 yılında, İstanbul’dan ve Avrupa’dan getirtilen konsomatrisleriyle ‘Fresco’nun Barı’ ile yarıştığı” ve çalışmanın yayımlandığı 1975 yılında bu barın yerinde ‘*Turist Otel*’in bulunduğu belirtiliyor.

Fresco’nun Barı ise, 1923’te bile hizmet vermekteydi. Barı, Fresco adlı bir lövanten ve eşi işletiyordu. Yazar *Nahit Sırrı Örik* Fresco’nun Barındaki konsomatrislerin ‘Macar Katanası’ denli iri olduklarını yazmıştır. Fresco’nun Barı’nın yerine Şehir Çarşısı yapılmıştır ve bu çarşıda, daha önce de değinildiği üzere, Karpiç’in işlettiği Şehir Lokantası açılmıştır.

“‘Yabanlar’ ve Yerliler” kitabının yazarı, **Aka Gündüz**’ün *Kokain* adlı kitabından da bir alıntı yapmıştır. ‘Ankara’nın barları’nı tanımlayan bu alıntıyı da aktarıyoruz:

“Ankara’daki {barların} nev’i üçtü: Yüksek tabakanın barı, memur sınıfının barı ve esnafın barı.

Yüksek tabaka her türlü artisti bulup buluşturmaya muktedirdi... İstedikleri zaman istedikleri yerden, mahalleden veya memleketten istedikleri yaşta, cinsten ve çapta artist getirirler ve istedikleri salonda bar kurarlardı. Hem bu çok defa gayet ucuza malolurdu. Rus altınları henüz piyasadan aşırılmamıştı. Bir çil Rus altınuna yedi Türk kağıdı

fark konmuştu. Alım verim kolay ve serbestti. Fakat bu altınların İstanbul'da piyasa kıymeti on ile on bir lira arasında idi.

Tango, fokstrot, şimi, çarliston piştarlarını henüz İstanbul'un mahdut muntıkalarına göndermişlerdi. Onun için portatif barlarda çifte telli, bahriye, minnoş, telgrafın telleri, Ankara koşması, zeybek, sepetçioğlu, Yozgat havası, kara kuş, Çarşamba, yıldız gibi danslar ve havalar moda idi.

Yüksek tabakadan arta kalan ve beğenmedikleri için kadro harici edilen artistler metelisiz tabakanın malı olurdu, yani memurlarla küçük kazançlı gençlerin." (s. 279)

1960'ların ortalarında ise, bu tür mekânlar ('bar'lar, 'pavyon'lar) kısa sayılabilecek bir süre içinde Maltepe'ye, – Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzerine taşındı.

Gazi Mustafa Kemal Bulvarının Necati Bey Caddesi ile kesiştiği noktada Demirköprü'ye bakan köşede bulunan böyle mekânlardan birinin adı Fransızca konulmuş idi: '*Mon Amour*' (=Aşkım). 1960'ların sonlarında tecimsel mekânlara yabancı ad konulamayacağına değgin bir karar uygulanmaya başlanınca, mekânın sahipleri *Mon Amour* adını değiştirmek zorunda kalmışlar ve '*M. Anamur*'a dönüştürmüşlerdi.

Atatürk Bulvarı ile kesiştiği köşede Büyük Postahane yapısı bulunduğu için Posta Caddesi diye adlandırılmış olup 1960'tan sonra 'Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi'ne döntülecek olan cadde üzerinde 1950'lerin sonlarında hâlâ birkaç '*koltuk meyhanesi*' hizmet vermekteydi. Genellikle yalnızca şarap içilebilen mekânlardı. Şarabın da en ucuzu sunuluyordu. Koltuk meyhanelerini de bir-iki kez ziyaret etmişliğim var. Ama, doğrusu ya, pek ısındığımı söyleyemem. Enazından hijyen açısından iç açıcı değillerdi.

1950'lerin sonlarında hâlâ birkaç '*koltuk meyhanesi*' vardı deyişimin nedeni, bu mekânların önceki dönemlerde, örneğin 40'lı yıllarda Ankaralı yazar-çizerlerin bir araya geldikleri, rağbet ettikleri mekânlar olduğunu okumuş olmamdır. Nitekim, Kemal Anadol, önceki satırlarda anılan belge-kitabı "*Karşı Yaka Memleket*"te Posta Caddesindeki ünlü 'meyhane'leri de anlatır:

"Akşam olmak üzereydi. Trolleybüse bindi. Araç, yürüdüğü yolları tersine geçip, Ulus'ta durunca indi. Posta Caddesi'ne yöneldi. Soldan birinci dükkâna, Yeni Hayat Lokantası'na girdi.

Lokantanın adı Yeni Hayat'tı ama bir aydır gidip geldiği meyhaneye müdavimleri Acem ve Kürt ismini yakıştırmışlardı. 'Acemin oraya

gel' yahut 'Akşama Kürt'te buluşalım' diyerek kendi koydukları adı kullanıyorlardı. (...)

Meyhane sol eğilimli aydınların bir nevi kulübü gibiydi. Melih Cevdet, Orhan Veli, Mehmet Kemal, Şahap Sıtkı, Fethi Giray, Suphi Taşhan, Cahit Sıtkı, Ceyhun Atuf, Çetin Altan, ressamlar, tiyatro oyuncular, gazeteciler, aydınlar, memurlar sık sık buraya uğruyorlardı. Ayrıca şairliğe özenen, yazıp çizmeye başlayan üniversite öğrencileri de sürekli müşteriler arasındaydı. Bu son kategori daha çok yine Posta Caddesi'nde ama sağ taraftaki Palabıyık denilen meyhaneye takılıyordu. Buranın gerçek adı da Palabıyık değildi. Ama sahibi palabıyıklı bir adam olduğundan ismi böyle kalmıştı. İçerde kalın muşambalı küçük masalar ve etrafında tabureler vardı. Bir şişe şarap söyleyince yanında ücretsiz leblebi, turp, salatalık gibi çerez veriyorlardı. Küçük şişelerde satılan çiftlik şarabı çok makbuldü. Ama çoğunluk Tekel İdaresi'nin çıkardığı en ucuz şarap olan Çubuk içiyordu. Gençler masa çevresinde birbirlerine şiirlerini okuyorlardı. Kürt'ün meyhanesi, Palabıyık'tan bir gömlek üstün ve daha pahalıydı." (a.g.k., s.76)

Yazar ve ressam Fahir Aksoy, anılarını "*Kürdün Meyhanesi*" başlıklı bir kitapta toplamıştır. Kitabın 'Sunuş'unda şöyle der Aksoy:

"Bu yazılar, Ankara'da, 1944-1960 arası, yanan Milli Eğitim Bakanlığı'na çok yakın bir restoran-meyhane olan 'Yeni Hayat Lokantası' adında bir mekânda oluşan ilginç olaylar ve kişilerle ilgili anılardır.

Bu anı-öykü tarzında yazılanların içerikleri tümüyle gerçektir. Konuşmalar, sözcükler, cümleler, tıpatıp yazılardaki gibi değildi, ama özler, olaylar, konuşmaların önemli bölümleri tıpatıp böyleydi.

Köy Enstitüsü hocalarının, MEB Tercüme Bürosu'nda çalışanların, Ankara'da yaşayan şair, ressam, aktör, bilim adamı, edebiyatçı ve müzisyenlerin devam ettikleri bir tür kendiliğinden oluşan bir aydınlar kulübü idi bu mekân. Çoğunlukla '*Kürdün Meyhanesi*' diye anılırdı burası.

Aydınların dışında oraya, başta sivil polisler olmak üzere, jokeyler, küçük memurlar ve halktan kişiler gelirdi. Ayrıca benzerine zor rastlanır marjinal tipik müşteriler de vardı. On beş yıl sık sık gittiğim bu mekânla ilgili az da olsa tuttuğum notlardan da yararlanarak yazdığım anı-öykülerin bir bölümü 1960'tan sonra öykü yazarı Salim Şengil'in Dost Dergisi'nde yayımlanmıştı. (...)

Özellikle aydın kişilerin, bazen hoşluklar, bazen acılarla dolu yaşamlarının geçtiği belli bir mekânın, belli bir dönemin kesitini veren

öykü-anılar sanırım yer yer sanat tarihçilerini de ilgilendirecektir..." (Fahir Aksoy: *Kürdün Meyhanesi*, Can Yayınları, 2000)

Söz konusu meyhane denli, bu meyhaneye gidenler ve onları 'izleyenler' de 'ünlü'dürler. Tarık Dursun K. da meyhanenin müdavimlerini ve onları 'abluka altına alan' polisleri anlatmıştır anılarında:

"O günlerde {1950'li yılların başlarında- Ö.Ş.} Ahmet (Tevfik) Küflü, hiçbir şey değil. Kenar köşe, çıkıp çıkmadığı tartışmalı bir Ankara gazetesinde çalışıyor. Kimle? Turhan (Deli) Aytul ile. Onun hocası Aytul. Ve gençliğimizin rüzgârlı günleri. Posta Caddesi... Kürt'ün Meyhanesi. Tanrım, Orhan Veli'yi Cahit Sıtkı'yı, Fethi Giray'ı, Salim Şengil'i, Suphi Taşan'ı, Mehmed Kemal'i, Ahmet Muhip Dranas'ı etrafı sivil polis masalarıyla ablukaya alınmış olarak o meyhanede bulabilirdiniz. Hepsi şair. Hepsi ünlü. Hepsi... Bir tek Salim Şengil hikâyeci aralarında. Ama, kulak verin, onun da şiir konuş-tuğunu duyabilirsiniz.

Kürt'ün Meyhanesi'ne biz de gidiyoruz. Kıyı bir masadan onları gözlüyoruz. Biri (Geçmiş zaman şimdi, hatırlamıyorum; belki Ahmet Küflü hatırlar) bir şiir okuyor. Teklemeden ve hiç kekelemeden. (Bir gün o şairlerin yayıncısı olacağını ne Ahmet Küflü bilebilirdi, ne ben, ne babası Hacı Küflü. O gün, biz ikimiz, yalnızca meyhane seyirciliği yapıyorduk.)" (Tarık Dursun K.: "Ahmet Tevfik Küflü/'Düşler Eski-mez'", Ben Unutmadan, bilgi, 1994, s. 174)

Felsefeci, çevirmen ve özellikle 'Kapital'i Türkçeleştirmiş olan Alaattin Bilgi, başka meyhanelerin de adlarını vermiştir:

" Üç Nal, önemli yer. Bir sokağın içinde. ... böyle bir, o zamanlar otomobil, motomobil girip çıkamaz, at arabasının zor girip döneceği bir sokak içerisinde. Eski bir ahşap ev. Ben örneklerini, tesadüfen, Atına'ya gittiğim zaman, Plaka'da gördüm; hani, taverna maverne diye yapıyorlar ya, onu, ... Ankara'lı Şinasi Baray vardı. O evin, işte o, üst katın kafeslerini muhafaza etmiş, ahşap, tavanı işte, tabanı tahta, falan. ... Orayı, lokanta yapmış... Ara sıra giderdik. İşte duvarda, şeyin elyazısıyla, Orhan Veli'nin, Cahit Sıtkı'nın falan, şiirleri vardı. ... bizim Orhan Veli ve arkadaşları, işte, hepiniz bilirsiniz, okumuşsunuzdur, aslında, Posta Caddesi'ndeki Şükran Lokantası'nda içiyorlar. Gülüm Meyhanesi'nde falan içiyorlar. Paraları çok olduğu zaman, Orhan Veli şöyle söylüyor: 'Üç Nal'a dört nala gidiyorlar'. Dört nala kalkıp, tırıs-a, Üç Nal'a gidiyorlar." (Alaattin Bilgi'nin konuşması, Sanatçı Tanıklığı, Edebiyatçılar Birliği, Mayıs 1996, s.273-274)

Fahir Aksoy da, “*Kürdün Meyhanesi*” adlı anılar kitabında Üç Nal’a ilişkin yukarıdaki bilgileri doğrular:

“... İlhan Berk çıkageldi. İlhan’ın gelmesiyle söyleşi daha da kızıştı. Onun olduğu yerde hemen bir tartışma ortamı doğardı zaten... Önce Suphi ile, sonra da Mehmet Kemal’le hafiften kapıştı. Sanırım şiirde işlevsellik konusu tartışıldı. Bir ara İlhan,

‘Hadi Üçnal’a gidelim,’ diye tutturdu.

Üçnal dediği yer, Karaoğlan Senti’nde yeni açılan meyhanemsi bir lokantaydı. Orhan Veli’nin sınıf arkadaşlarından Şinasi açmıştı bu yeri... Daha önceleri Şinasi’nin babasının ahırınıymış, eşeğini bağlamış.” (Fahir Aksoy: *a.g.y.*, s. 62)

Alaattin Bilgi’nin (yukarıda alıntıladığımız) konuşmasını yaptığı toplantıda, Üç Nal’ın duvarlarında kendi şiirinin de bulunduğunu belirten doktor, şair ve yazar **Mustafa Şerif Onaran** da hem Üç Nal’ı hem de Missouri Lokantası’nı anlatmıştır:

“Geçen günkü toplantıların birinde, Alaattin Bilgi, Üç Nal’dan bahsetmişti. Ulus’ta, Gima’nın arkasında bir yerdi, Üç Nal. Duvarlarına, böyle, şiirler, yazılar yazılan, efendim, bir lokantaydı. Masalarda yarı örtük lambalar, loş manzarası olan bir yerdi. Oraya gittiğim için, biliyorum. Ben böyle gece hayatı olan bir adam değilim. Hele, doktor çıktıktan sonra, çok daha, efendim, evimi bilen bir kimseydim, ama, gene de kaçamaklarım olurdu, giderdim oraya. Bir de Missouri diye bir yer vardı; Nurullah Ataç’la orada içki içtiğimizi hatırlarım” (**Mustafa Şerif Onaran**’ın konuşması, *Sanatçı Tanıklığı*, Edebiyatçılar Derneği, Mayıs 1996, s. 317-334)

1950 yılında Ankara’ya gelerek Veteriner Fakültesi’ne öğrenci olan ve de uzun bir süre Ankara’da yaşayan yazar ve gazeteci **Orhan Duru**, kendisiyle yapılan bir söyleşide Ankara’nun eğlenme-dinlenme mekânlarını sıralamış ve meyhanelerden birinin çok önemli bir ‘özelliği’nden söz etmiştir:

“Toplam olarak Ankara’da uzun kaldım. Ankara’yı severdim. Düzenli bir kent havası vardı gözümde. Ulus çevresinde dolaşırdık, en çok Yenışehir’e giderdik. O yıllarda bulvar üzerinde oturulabilecek pastaneler vardı. Örneğin Özen Pastanesi gibi. Sonra Piknik çok moda oldu. Biz ise geceleri Missuri’ye giderdik. Burası içkili bir lokantaydı. Bir özelliği bizim gibi parası az müşteriler için ikinci mevki bir bölümü olmasıydı. Biz daha çok ikinci mevkide otururduk. Ahmet Oktay, Yılmaz Gruda gibi arkadaşlarla giderdik. Güner Sümer de bulunurdu. Ressam Cihat Burak birinci mevkide oturur ve “le Monde” gazetesini

okurdu. Bizi çağırırsın diye uzaktan gözlerdik. Çağırınca onun masasında oturur ve güzel mezelerle karnımızı doyururduk. Ankara kafamda Gar Gazinosu, Tabarin Bar, Karpiç, Kürdün Meyhanesi, Gazi'nin Yeri, Üçnal gibi aklımda kaldı. Rüzgârlı Sokak önemliydi. Çünkü Ankara Basını oradaydı. Hepimizin yazdığı 'Pazar Postası' orada yayınlanırdı. 'Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin yönetim yeri de O. V. Handaydı. Bir ara 'Ulus' gazetesi de bu hanın üst katında yayınlandı. Bu hanı badanacılıktan gelme bir Alman, Otto Veber yaptırmıştı. 'Seçilmiş Hikâyeler Dergisi' ve 'Pazar Postası' genç yazarlara ve ozanlara açık yayınlardı. ..." (Feridun Andaç: "Önümüze Gelen Dili Yeterli Saymayız-Orhan Duru ile Söyleşi", *Adam Öykü*, Kasım Aralık 200)

1960'ların iki ünlü meyhanesini ve bu mekânların 'müdavimleri'ni de Mimar Ersin Arısoy anlatmıştır:

"Saat 18.30 gibi, meyhanenin eşiğinden içeri bir bayan ayağının girmesiyle Cemal Baba'nın gür sesini duyan bekar erkek takımı toparlanırlar, hesaplarını öder ve sessizce salonu terk ederlerdi. Ulus'ta, Dışkapı yönünde, Sümerbank ve İş Bankası'nı geçtikten sonra, Rüzgârlı Sokak'ın Çankırı Caddesine açıldığı kavşağın çok yakınındaydı Cemal Baba'nın 'Canlı Balık' meyhanesi.

Caddenin karşı kıyısında Maliye Bakanlığı bulunuyordu, onun da az ilerisinde Ankara'nın Hükümet Konağı (Vilayet) vardı. Buralarda çalışan bekar erkek memurlar saat 17.00'de, işlerini paydos ettikten sonra meyhaneye damlayıp demlenmeye başlarlar ve Cemal Baba'nın 'Hop dedik! Sinek vaaar!' ünlemesiyle evlerine dönerlerdi. Bu aralarındaki parolaydı. Bayan müşteriler ya bu parolayı bilmezler, ya da bilmez gibi davranırlardı. Cemal Baba bir de şöyle övünürdü: 'Benim lokantama senin eşin ve kızkardeşin birlikte gelebilirler, onlar artık bana emanet edilmişlerdir. Kalkmak istediklerinde ben onları bildiğim taksilere bindirir, güvenlik içinde evlerine gönderirim. (...)

Ben Cemal Baba'nın yerine 60'lı yılların başında ODTÜ'de mimarlık okuduğum günlerde gitmeye başladım. Cem Akdamar, Taner Alev, Cengiz Onaran, bir de bendeniz, bizim sınıfın değişmez dörtlü meyhanecisi Cemal Baba'yı şenlendirirdik. Kimi zaman aramıza Mehmet Adam, Ersin Üner ya da Cem'lerle aynı evi paylaşan Siyasal Bilgiler öğrencisi Emre Ergin de katılırlardı. Sınıfımızın kızlarından Emine Komut, Feral Eke, ilerde Taner'in eşi olacak İngilizce öğretmeni Oya Gökçe, aile dostumuz Dil Tarih'li Demet Tünay (şimdi Börtüçene) ve İzmir'den geldiği günlerde Cengiz'in nişanlısı Nergiz Lenger de bizlere eşlik etmekten mutluluk duyarlardı. Kapıdan girdiğimizi gören

Cemal Baba ' İsa Musa bak seninkiler geldi!' diye seslenir, ömrümde gördüğüm garsonların en hızlısı İsa hemen masaları birleştirir ve bize sormadan anında sofrayı donatırdı. Ne yediğimizi ne içtiğimizi ezbere biliyordu. (...)

Cemal Baba'nın ölümünden sonra 'Canlı Balık'ın yönetimini oğlu üstlendi, ancak bir şeyler eskisi gibi değildi. Sonra meyhane nedense Kızılay'a, Sümer Sokak'ta bir apartmanın zemin katına taşındı. Bir iki kez gittiğimizde lokantanın temel direği İsa, işlerin hiç iyi yürümediğinden söz etti. Az sayıda müşteri vardı. Büyülü havası kalmamıştı. Sonraları, bir yerlerden kapandığını duyunca içimde bir şeyler cız etti. Çok sevdiğim bir dostumu yitirmiş gibi oldum.

Palabıyığın Meyhanesi

Yine Ulus Meydanı'na yakın, bu kez Yenışehir yönünde, Merkez Bankası'nın karşısında Posta Caddesi'ne girip hale doğru yürüyünce, Modern Çarşı'ya ulaşmadan biraz önce Palabıyığın Meyhanesi'ne gelirdiniz. Bu meyhaneye, ODTÜ öğrencisi olmadan bir yıl önce tanıdığım Alpagut Erenulu ile gitmeye başlamıştım. Burası Canlı Balık'a oranla daha ucuz idi. Öğrenci olduğumuzdan ve hâlâ evlerimizden harçlık aldığımızdan kesemize daha uygun geliyordu. Palabıyığa çok sayıda akşamcı gelirdi. Salonun dibindeki barın önünde, yüksek iskemlelere tünerler, iki yaprak marul ya da iki adet çiroz ile saatlerce demlenirlerdi. (...) henüz rakı içmeye başlamamıştım. Votka ile bira içerdim,... Votkayı biranın içine dökmez, sek olarak içerdim. Votkanın anında yaktığı boğazımdan geçen buz gibi Tekel birasının tadını ve kokusunu çok severdim. Garson Selahattin bizlerden sipariş almaz, doğrudan mutfığa seslenirdi. 'Yap iki peynirli omlet, bir sirkesi bol çiroz salatası, bir de güzel kıvrırcık salata'. Ardından şişeleri ve bardakları taşırdı. Müşteriler azalınca masamıza oturur, sohbete başlar ve de ' İnşallah sizin düğünleri burada yaparız!' derdi. (...)

Palabıyığın Meyhanesi'nin bulunduğu alçak yapı zamanla yıkıldı, yerine çok katlısı yapıldı ve tüm cadde boyunca olduğu gibi dükkanlarla doldu. Güzellikler birbirinin ardından yitiyordu. (Ersin Arısoy: "Nerede Ankara'nun o eski meyhaneleri?", *Ankara Magazine*, Eylül 2004, sayı: 34, 92-93)

Atatürk Bulvarı'nda Selânik Caddesi ile İzmir Caddesini birleştiren bugünün yaya köprüsünün iki yanında Ankara'nun dillere

destan iki ünlü pastahanesinden biri henüz yaşamdaydı ben başkente geldiğimde. Kutlu Pastahanesi kapanmıştı ama, Özen Pastahanesi hizmet vermekteydi. Bu iki pastahane özellikle edebiyatçıların buluşma mekânı olarak Cumhuriyet tarihinde yerlerini almışlardır.

"Galatasaray Kulübü, Atatürk Bulvarındaki modern İş Bankası binasının yerindeydi. Şık ve zarif bir lokaldı. Lokantası vardı. Akşamları orada arkadaşlarla toplanır, briç oynardık. Lokalin yol tarafı geniş bir terastı. Üzeri renkli tente ile örtülü idi. Hasır koltuklar ve masalar bu terasa yerleştirilmişti. Orada oturur, gelen geçenleri seyrederdik. (...)

Galatasaray Kulübünün karşısında Uçar Sokağın girişinde, sağlı sollu Özen ve Kutlu isimlerini taşıyan iki pastahane vardı. Soldaki Özen'in sattığı pastalar, meyve suları ve dondurmaların lezzetine doyumazdı. Kutlu ise, daha iddialı bir pastahaneydi. Şık döşenmişti. Akşamları, küçük bir orkestra 4,5 ile 6,5 arasında hafif batı müziği çalardı. Buraya daha ziyade çiftler gelir, rahatsız edilmeden oturup konuşur, müzik dinlerlerdi." (Semih Günver: "İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ankara'da diplomasi", (1984), *Ankara Söyleşileri*, Kent-Koop, s. 63-81)

Özen'in ise, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında başka ziyaretçileri de varmış:

"1930'lu yıllarda Alman Sefareti'nde gamalı haçlı bayrak dalgalanırken, savaşla birlikte Bulgaristan, İtalya gibi Alman müttefiki ülkelerin de bulunduğu bulvar sefaretlerinde Nazi rüzgarları esmekteydi. Almanlar, Kızılay'daki Özen Pastanesi'ne geldiklerinde, hele savaşta bir başarı elde etmişlerse hep birlikte Lili Marleen'i söylerlerdi. O sırada ortalıkta hiç İngiliz gözükmezdi. Savaşın dengeleri değiştiğinde ise artık Özen Pastanesi'nin müşterileri Lili Marleen'i söyleyen İngilizlerdi." (Yalçın Ergir: "Biraz Lili Marleen, Biraz Von Papen, Biraz Çiçero, Biraz Ankara...", *düş hekimi web sitesi*)

Semih Günver'in anılan iki pastahanenin yerleri hakkında bilgi verirken "Uçar Sokağın girişinde" tanımlaması, sanırım, sokak adını yanlış anımsamasının sonucu/ürünü... Herhalde 'İzmir Caddesi'ne Bulvardan giriş' olmalı. Uçar Sokak, İzmir Caddesine açılan sokaklardan biridir.

Pastahaneler tam olarak neredeydiler?

Ben Ankara'ya geldiğimde, az önce de belirttiğim üzere, *Kutlu Pastahanesi* kapanmıştı. Ne var ki, nerede olduğunu (benim gibi) merak

edenler için **Fahir Aksoy**, '*Kürdün Meyhanesi*' adlı kitabında bu pastahanenin adresini vermiştir:

"... Bir defasında Kutlu'da (Şimdi Yapı Kredi Bankası'dır.)..." (**Fahir Aksoy**: a.g.y., s. 86)

Bu adres de yeterli olmayabilir. Çünkü, yapının bankalar arasında el değiştirdiği (ya da iki yazardan birinin yapıyı alan Bankanın hangi banka olduğu konusunda yanıldığı) anlaşılıyor:

"Bulvarda {Atatürk Bulvarı} 'Özen Pastanesi' iş döntüştü yazarların toplandığı bir lokal gibidir. Pastaların tanesi beş kuruştur. Karşısındaki 'Kutlu' ise bulvara açılan balkonlu, sık dekoru ve pastalarının çeşitliliği ile pek gözde ve lükstür. Bu binayı İş Bankası aldıktan sonra banka şubesi olarak kullanır. İş Bankası Yenişehir'de açılan ilk banka şubesidir."

Yukarıdaki alıntıda yer alan 'karşısındaki' tanımlaması iki pastahane arasından 'Bulvar'ın geçtiğini mi, yoksa İzmir Caddesi girişinin iki yanında yer aldıkları için mi 'karşılıklı' diye adreslendirildiklerini anlatmaktadır? Sanırım, Semih Günver'in 'sağlı sollu' tanımlaması, Bulvar'dan İzmir Caddesine girişte iki köşede yer aldıklarını açıklığa kavuşturmaktadır.

Fahir Aksoy, *Özen Pastanesi* hakkında şu satırlara yer vermiştir kitabında:

"Özen Pastanesi'nde oturuyorduk. Özen'de oturup gazete okumayı çok severdi Ataç. Onu görmek isteyenler de oraya gelirlerdi." (s. 95)

Tarık Dursun K.'dan Ataç'ın *Özen Pastanesi*'ne oturup Fransız gazetelerin edebiyat eklerini okuduğunu öğreniyoruz:

"yaşlarımız yirmilerin henüz başlarındaydı. {Tarık Dursun K., 1931 doğumlu olduğuna göre, 1950'li yılların başlarından söz etmekte demektir. Ö.Ş.} İğrenç Ankara. Kuru yazlar ve karsız geçmeyen kışları ile Sıhhiye'den Kızılay'a doğru çıkışta, uzun sonbaharların dışı atkestaneleri. Özen'in pastanesinde Ataç oturuyor. Saatlerinizi ayar edebilirsiniz. Ya Atatürk Lisesi'ndeki edebiyat dersinden ya da Çankaya Köşkü'nden (çünkü Köşk çevirmeniydi) çıkmış, tıngır mungır gelmiş ve caddeye bakan incecik setüstünde bir masaya tam vaktinde kurulmuş; Fransız gazetelerin edebiyat eklerini okuyor. Ağır gözlüklü, sinekkaydı tıraşlı, dört bir yanına yaklaşılmazlık hendekleri kazdırmış. Ağır adımlarla ve gözaltından onu süzerek geçiyoruz. O, Ataç çünkü ve bizim saygıdeğer yazarımız." (**Tarık Dursun K.**: "Ahmet Tevfik Küflü/'Düşler Eskimez'", *Ben Unutmadan*, bilgi, 1994, s. 174)

Şinasi Özdenoğlu, iki pastahane arasındaki iletişimin hiç de yabana atılamayacak ölçüde güçlü olduğuna kanıt sayılabilecek bir 'olay'ı anlatmıştır:

"Bir seferinde de, Nurullah Ataç'ın, Kutlu Kahvesi'nde; o sıralarda pek içerlediği şair Oktay Rifat'ın üzerine bastonuyla hücum edip:

- 'Seni meşhur eden ellerim kırılsın!'

diye bağırarak kavga çıkardığını duymuştuk.

Ancak, haberi geç almış olacağız ki, iki adım ötedeki Özen'den çıkıp, Kutlu'ya gelinceyedek, kavga bitmiş, kavgacılar Kutlu'yu terketmişlerdi." (Şinasi Özdenoğlu: "Yaşadığım Ankara", *Başkent söyleşileri*, Kent-Koop, s. 179-193)

Ankara'nın ilk pastahanesi ise, adı önce *Taşhan*, sonra *Hakimiyet-i Milliye*, daha sonra *Ulus* olan meydanda açılmış. Ulus Meydanından Anafartalar Caddesine giderken, Viyanalı yonut sanatçısı Heinrich Krippel'in projesi olup 1927 yılında tamamlanarak açılan Zafer Abidesini geçtikten sonra sağda bulunan salaş dükkânlar yıktırılmış ve Hafız Bey adlı bir Ankaralı buraya bir otel ve bir de pastahane yaptırmış. Pastahane, kısa sürede sürekli müşteriler edinmiş. Milliyet Yayınlarından 1975 yılında çıkan '*Elli Yıllık Yaşantımız*' adlı çalışmada, sürekli müşterilerin kimler olduğu hakkında da bilgi verilmektedir:

"İstanbul Pastahanesinin devamlı ve gedikli müşterileri vardı. Ankara'nın ilk yıllarına ait çehrelerden Hıfzı Nalbandoğlu, daha sonra Profesör Feridun Nafiz Uzluk, Mehmed Nuri Gencosman, Namdar Rahmi, Enver Behnan Şapolyo, Dr. İzzeddin Şadan, Sadri Etem, Nahit Sırrı, Refik Fenmen, ressam Saip, musikişinas Ahmet Yekta İstanbul Pastahanesinin değişmez grubu idi. Üstat Hüseyin Rahmi Gürpınar'la Yahya Kemal Beyatlı da, Ankara'da bulundukları günlerde Meclisten çıkar çıkmaz soluğu İstanbul Pastahanesinde alırlardı.

Ankara'nın ilk aydınlar klübü hizmetini gören Pastahane 1955 yılında yıkıldı ve yerini Ulus Gökdelenine verdi." (Adı geçen çalışma, s. 52.)

30 Kanunisani (= İkinci Kânun=Ocak) 1929 günlü *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde **Burhan Asaf** imzasıyla yayımlanan "Geçerken" başlığıyla yer alan bir yazıda, *İstanbul Pastahanesi* için "... gündüzün bir ihtiyaçtır, akşamları bir ihtiyaçtır, gece yarısından, yani bar bozumundan sonra bir ihtiyaçtır" denildiğini de **L. Funda Şenol Cantek** alıntılamış ve eklemiştir:

"Pastahane Ankara'da geçici olarak konaklayan veya bekâr hayatı yaşayan erkeklerin tercih ettikleri ve sarhoşların ayılmak için uğradık-

ları bir yer olduğundan Burhan Asaf, burasının köşebaşı kahvesi havası taşımasından da şikâyet etmekte ve Viyana usulü bir kahveye benzemesi gerektiğini vurgulamaktadır.” (L. Funda Şenol Cantek: “Yaban”lar ve Yerliler/Başkent Olma Sürecinde Ankara, İletişim Kitapları, 2003, s. 278)

Valilik, milletvekilliği, senatörlük ve son olarak Cumhurbaşkanı Vekilliği yapmış olan siyaset adamı İhsan Sabri Çağlayangil’in aynı pastahane hakkındaki değerlendirmesi ise şöyledir:

[Ulus’taki] “Heykelin sağ tarafında büyük bir pastane vardı. Burası Ankara’ya dışardan gelenlerin randevu yeri idi. Çok uğraklı. Her zaman kalabalıktı. O zamanlar genç Cumhuriyetin yeni tutumuna aykırı davranışlara karşı yöneticiler çok hassastı. Gizli ajanlar, sivil polisler vızır vızır faaliyet gösterirlerdi.

Milli Emniyet Hizmetine eski harflerle yazılı kinaye olark MAH derlerdi. İstihbaratçıların çoğu o teşkilata bağlıydı. Mahi arapça balık demektir. İsim benzerliği vardı. Şehir halkı günde bir kere Ulus Meydanından geçer, birbiri görür tanır. Ajanları ve sivil memurları kısa zamanda herkes öğrendi. Pastanede kimlerin yanına otursalar ziyaretçiler ceplerinden mukavvadan yapılmış bir balık resmi çıkarır, masanın üstüne koyar, işin farkında olduğunu anlatmak isterlerdi. İlgililer sonradan tedbir alarak ajanların tanınmamasını sağlama-ya çalıştılar. Ama bu gayretin başarıya ulaştığı iddia olunamaz.” (İhsan Sabri Çağlayangil: “Geçmiş Yıllarda Ankara”, (1986), Ankara Söyleşileri, s. 101-112)

İstanbul Pastahanesi henüz Yenişehir’in oluşmadığı dönemlerin buluşma mekânıdır. Yenişehir ortaya çıktıktan sonra ise, önceki satırlarda sözü edilen Özen ve Kutlu pastahaneleri buluşma odakları olur. Doktor, şair ve yazar Mustafa Şerif Onaran 1996 yılında yaptığı bir konuşmada anılan iki buluşma odağından söz etmiştir:

“Zaman zaman, akşam üstleri, Nusret Hızır’la, Nurullah Ataç’la Sıhhiye’den Kızılay’a doğru yürürdük. O zamanın Ankara’sında, yürümek diye bir şey vardı. Çünkü, tenhaydı, rahattı. Yol üzerinde Kutlu’nun, Özen’in pastaneleri vardı. Yolda otururduk. Efendim, orada bir çay içmemiz, pasta yememiz söz konusu olurdu. Sanki, bulvar pastaneleri gibi, dışa açılan yerlerdi bunlar ve kaldırımın, geniş kaldırımın bir köşesine yayılıp, oralarda oturmak, oralarda çay içmek imkanı vardı. Hiç unutmam, Nurullah Ataç, cüzdanını iyice yaklaştırır gözüne, kuruşuna kadar paraları seçer, verirdi.” (a.g.k., s. 326)

1950'lerin sonlarıyla, 60'lardaki bir başka pastahane de *Büyük Sinema'nın* içindeki *Büyük Pastahane'* dir. O pastahanenin tanıtımını da *Onaran'a* bırakıyorum:

"Madam Olga. Madam Olga adı, bilmem size bir şey ifade eder mi? Madam Olga, Büyük Pastane'yi işletirdi. Büyük Pastane, Ankara'da, Büyük Sinema'nın olduğu yerde, birinci katta, onun fuayesinde bir pastaneydi. Bir Beyaz Rus'tu. Güzel bir kadın, zarif bir kadın, bakımlı bir kadın. Ve biz, orada, 1960 İhtilali'nin önceki günlerinde, o karmakarışık sokağa bakardık." (a.g.k., s. 327)

Ele alınan dönemin en ilginç pastahanelerinden biri, Ziya Gökalp Caddesi üzerinde, Ulus Sinemasını (bugünkü Soysal Pasajını) geçtikten sonra, Selânik Caddesine varmadan yer alan '*Tuğra Pastahanesi*' idi. *Tuğra Pastahanesi* yol düzeyinin altındaydı, dolayısıyla içi görülmezdi. Ne var ki, 50'li yılların sonunda girilen 'imar hareketi' kapsamında Ziya Gökalp Bulvarı'nın da kodu düşürüldü. Böylece, *Tuğra Pastahanesi* yol düzeyine yükselmiş oldu. Ve elbette, 'intim' bir buluşma mekânı olmaktan çıktı. Gözlerden uzakta birlikte zaman geçirmek isteyen genç sevgililer için özelliğini yitirmiş oldu. Pastahanenin işletmecileri, müşterilerini yitirmemek için mekânın 'vitrin camı'nı siyah kadife kumaşla kapladılar; içerdeki aydınlatmayı dibini zor ısıtan ampullerle sağlama yoluna gittiler.

1960'lı yıllarda Kızılay'daki pastahanelerden ikisi kuş adlı idi: *Flamingo* ve *Penguen*. Büyük Sinema'nın yanındaki pastahane '*Merak*' adını seçmişti. Sakarya Caddesinin girişindeki ise '*Sergen Pastahanesi*' diye bilinmekteydi.

Doğrusu ya, pastahanelerde oturmuşluğum yok. Gençlik yıllarımdan Ankarası'nda pastahanelerin 'dinlenme mekânı' olarak yoğun kullanıldığına tanık olmadım. Varolan pastahanelerin kimileri, 'bulvar kahvesi' kimliğiyle, önceleri Kızılay Meydanı ile Sıhhiye Meydanı arasında, sonra da Kızılay'dan yukarı doğru, gökdelenin İnönü Meydanına doğru (ama, Milli Eğitim Bakanlığı'nın karşısına düşen kesime değin; orayı pek aşamamıştır; tek aşan, yanılmıyorsam, hizmet vermeye başlayınca ilgi görmüştür. Önceki satırlarda belirtildiği (örneğin, Mustafa Şerif Onaran'ın da anlattığı) gibi, Atatürk Bulvarının anılan iki meydanı arasında aşağı yukarı yürürdü Ankaralılar. Akşamüstleri tanıdık tanımadık yüzlerle karşılaşmak olanaklıydı. Biribirini göre göre 'tanışık' olduğunu sanmaya başlardı insanlar. Atatürk Bulvarının anılan parçası özellikle çalışma saatleri sona erince, kalabalıklaştırdı. Sürekli devinen, yürüyen bir kalabalık görülmüştü.

Deniz kıyısı kentlerinin kordon boyları gibiydi belirtilen kent kesimi. Ve gene kıyı kentlerinin kordon boylarında görülen bulvar kahveleri ortaya çıktı.

Piknik'ten önceki satırlarda söz ettik. Önünde açık bir bölümü de vardı *Piknik*'in... Her ne denli '*fast food*', yani hızlı yemek yenilen bir lokantaysa da, açıktaki bölümünde, bir bardak bira söylenerek uzun uzun oturmak ve Bulvar'dan gelen geçenleri seyretmek olanağı (kala-balık yemek saatleri dışında) bulunuyordu. Sonraları, Bulvar üzerine taşmasa da, mekânının Bulvara bakan yüzünü boydan boya camla kaplatan, böylece dışarısını (Bulvar'dan gelip geçeni) izleme olanağı sağlayan yerler hizmete girdi. Bu arada, Kızılay'daki *Süreyya Pavyonu*'nun önünde geniş bir çimlenmiş-çiçeklenmiş mekân vardı. Sosyal Pasajı yapılmadan önceki yapının altında bulunan '*Kantin Cevat*' hizmet vermekteydi. Sözü edilen geniş mekâna *Cevat*, masalar-iskemleler koymuştu. Bir aşağı bir yukarı yürüye yürüye yorulanlar, ya da yürüyenleri izlemek isteyenler bu masalar-iskemleleri dolduruyorlardı. Çok zaman yer bulunmazdı.

Bulvar kahveleri 1960'lı yılların başlarında Kızılay'ı atladı, Güneye doğru tırmanmaya başladı. O sıralarda, henüz ilk Yenişehir evlerinden ayakta kalmış olanlar vardı. İki katlı, öntü bahçeli bu evler, kapalı ve açık mekânlarıyla özgülendikleri işlevi rahatça yerine getirebilen özellikliydi. Bahar aylarından başlayarak Eylül sonlarına değin özellikle akşamüstleri ve akşamın geç saatlerine değin bahçelerinde kolay kolay yer bulunmazdı. Anlatılanlar, Bulvarın ve Bulvardaki bu açık hava kahvelerinin (Henüz, '*bar*', '*café*', '*bar-café*' sözcükleri dolaşımında/tedavülde değildi.) ya da kahvehane/pastahane kırması mekânların Ankaralının açık hava dinlenme mekânları olarak hizmet verdiklerini açıklıyor.

Kaynaklar karıştırılınca, Kızılay'ın, Sıhhiye'nin ve iki semt arasında kalan Bulvar kesiminin, geçmişte de Ankaralıya açık hava dinlenme mekânı olarak hizmet vermiş olduğu anlaşılıyor.

'*Elli Yıllık Yaşantımız*' adlı çalışmada, Kızılay'ın 1920'lerin sonlarından 'Havuzbaşı' adını taşıdığı ve bir gezi yeri olduğu (görüntülü olarak) anlatılmaktadır.

"Atatürk Bulvarı üzerindeki Havuzbaşı Ankara'nın bellibaşlı gezinti yeri idi. Buraya bir havuz yapılmış ve ortasında da herhalde Avrupa'dan tedarik edilen süslü, fiskiye bir anıt oturtulmuştu. Sonra birkaç yer değiştiren ve bugün Ankara'nın başka bir meydanını süsleyen anıt o yıllarda Ankara'nın en gösterişli simgesi idi. Havuzbaşı

bir park olarak düzenlenmişti ve o yıllarda Cumhurbaşkanlığı orkestrası burada konserler verirdi. 1927 yılındaki müthiş kışta kurtların buraya kadar inip heykeli kemirdikleri rivayet olunurdu. 1929 yılında burada Kızılay binasının inşasına başlandı. Ve sonra meydana Kızılay Meydanı dendi." (a.g.ç.: s.62)

Altan Öymen, anılarında şöyle yazmıştır:

" Kızılay durağında iner, Kızılay Bahçesi'nde ve 'Emniyet Parkı'nda gezerdik.

Kızılay Bahçesi'nin yerinde bugün, altı dar üstü geniş, yani yer çekimiyle inatlaşır gibi görünen, ama koltuk değneği gibi bir sütuna dayanarak duran -bence- acayip bir bina var. O zamanlar orası ağaçlı, çiçekli, çimli, havuzlu bir bahçeydi. Halka açıktı. Kızılay binası bahçenin içindeydi. Üç katlıydı. Cephesinde büyük bir Kızılay amblemi vardı.

Gene bahçenin içinde, Kızılay'ın tekelindeki 'Afyonkarahisar Madensuyu'nu satan bir büfe vardı. Madensuyu özel musluklardan doğrudan doğruya bardağa konularak verilirdi Ama şişe içinde de satılırdı. (...)

Kızılay Bahçesi'nin dört yol ağzına bakan kapısından çıkılınca 'Emniyet Parkı'na geçilirdi. (...) Jansen'in planında Yenişehir'in yeşil bir şehir olmasına özen gösterilmişti. (...) Halka açık bahçelere, parklara da geniş yer ayrılmıştı.

'Emniyet' veya şimdiki adıyla 'Güvenlik Parkı' bunlardan biriydi... Bizim oraya ilk gidişlerimizde, parkın ortasındaki anıtın inşaatı tamamen bitmemişti. Üstündeki iskelelerde çalışma devam ediyordu. Ama parkın ağaçları, çiçekleri dikilmiş, havuzu doldurulmuştu." (Altan Öymen: *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Kitap, 2002, s. 76-77)

Öymen, anıtın yapımının henüz bitirilmediğini belirtmektedir. Bilindiği gibi, Prof. Holzmeister, Prof. Anton Hanak ve Prof. Jozef Thorak'ın ortaklaşa yapmış oldukları anıt 1935 yılında bitirilmiştir. Dolayısıyla, yukarıdaki alıntıda anlatılanlar 1930'lu yılların ilk yarısına rastlamaktadır.

Yalnızca Güven Parkındaki değil, kentin başka yerlerindeki havuzların da kentlilerin dinlenme mekânı seçimini etkiledikleri anlaşılmaktadır.

"Su, antik dönemleri ve Milli Mücadele'yi temsil eden figürler, Kemalist ikonografinin temel malzemeleri olarak şehir mobilyalarını oluşturmaktadırlar. Su medeniyetin ve bereketin sembolü olarak havuz ve fıskiye formunda, kuraklık çeken şehrin yeni yapılanan yer-

leşimlerine ve meydanlarına götürülmüştür. Cumhuriyet dönemine kadar suyla çeşme başlarında ve sıtmalı derelerde karşılaşan Ankaralılar havuz ve fiskeyelere büyük ilgi göstermişlerdir. Özellikle Meclis Parkı'ndaki kaskadlı havuz, Himaye-i Etfal Meydanı'ndaki {Himayei Etfal=Çocuk Esirgeme} fiskeyeli havuz ve Çiftlik'teki Marmara ve Karadéniz yüzme havuzları cazip uğrak yerleri olmuştur." (L. Funda Şenol Cantek: *a.g.k.*, s. 2286-287)

Bugün Kızılay'da dinlenme olanağı kalmamış gibidir. Gerçi, *Güven(lik) Parkı*nun bir bölümü duruyor, ama gerek bir yoğun trafik adası durumuna gelmiş olması, gerekse zaman içinde yapılan düzenleme amaçlı müdahaleler yüzünden geçmişteki işlevini aynı nitelikte yerine getirebildiği söylenemez. Havuzu genellikle boştur. Bir zamanlar varolan çocuk bahçesi yok edilmiştir. Parkın önemli büyüklükte (genişlikte) bir alanı çalınarak otobüs ve minübüs duraklarına özgülenmiştir. Öte yandan, *Güven(lik) Parkı*nun karşısındaki *Kızılay Bahçesi* de tarihe gömülmüştür. Yâni, kentlilerin yararlanabildiği açık hava dinlenme mekânı miktarı da azal(tıl)mıştır.

Bir zamanların sivrisinek ve dolayısıyla sıtma kaynağı bataklığının kurutularak ortaya çıkarılan Gençlik Parkı'nın uzun süre kent içi açık hava dinlenme-eğlenme mekânı olarak Ankaralılara hizmet vermiş olduğunu belirtmeliyiz.

"Hukuk Fakültesi yıllarında Ankara'daki bir önemli değişiklik de Ulus ile Yenışehir (Tosbağa Yatağı) arasındaki sivrisinek yuvası Boklu Bostan olarak tanımlanan alana yapılan Gençlik Parkı'ydı. Boklu Bostan'da, "kokaryakıt" olarak tanımlanan tezek de kurutulurdu.

Ankaralılar Gençlik Parkı yokken, halka açık olan, havuzunda kırımızı balıkların yüzdüğü, İkinci Meclis binasının yemyeşil bahçesine giderlerdi." (Yalçın Ergir: "Ankara 1920'ler ve ötesinden beriye", *Düş hekimî yalçın ergir web sitesi*)

Gençlik Parkı çeşitli dinlenme-eğlenme mekânlarını da barındırmaktaydı. Büyük bir havuzu, çay bahçeleri, lokantaları, gazinosu, açık hava tiyatrosu, Luna Parkı, park çevresinde firdolayı dönen küçük treni, vb. bulunmaktaydı. Dolayısıyla çocuğuyla, genciyle, yaşlısıyla kadın ve erkek Ankaralıların aradıklarını büyük ölçüde buldukları bir yerdi. Önceleri belli bir giriş ücreti ödenerek giriliyordu.

Vedat Dalokay, Belediye Başkanlığı sırasında giriş ücretini kaldırdığı gibi, Parkı çevreleyen duvarları da yıktırdı. Bu satırların yazıldığı sırada ise, Büyükşehir Belediyesi elden geçirip onaracağı gerekçesiyle 1,5 yıl süreyle parkı kullanıma kapadığını ilân etti.

Kent dışı açık hava dinlenme mekânlarının ilki ise kısaca 'Çiftlik' diye anılan, ilk adı 'Gazi Orman Çiftliği' olan ve 1950 yılında 'Atatürk Orman Çiftliği' adı verilen, Atatürk'ün kendi elleriyle kurmuş olduğu çiftliktir. Atatürk, çağdaş tarımın nasıl yapıldığını örneklemek amacıyla 1925 yılında kentin güneyindeki 102 bin dekar araziye satın alarak ağaçlandırmış, yeşillendirmiş ve burayı makinalı tarım yapılan bir yere çevirmiştir. 1950'lerden sonra çeşitli amaç dışı kullanımlara özgülenen araziden bugün geriye kalan yalnızca 33.851 dekadır. Çiftlik içinde, önceki satırlarda da belirtildiği gibi, yüzme havuzları, lokantalar, çay-kahve-nargile bahçeleri, ve bir de hayvanat bahçesi bulunduğu için, Cumhuriyet döneminin ilk eğlenme-dinlenme açık hava mekânı olarak büyük ilgi çekmiştir. Bir zamanlar yalnızca trenle ulaşım sağlanırken, 1960'lı yıllarda belediye otobüsleri de devreye sokulmuştur. Ancak, o yıllarda bile kolayca ulaşılabilen bir dinlenme mekânı değildi. Kişisel tarihimde, Bahçelievler'de **İlhan Tekeli, Atilla Candır** ve **Alphan Eroğlu**'nun paylaştıkları bekâr evinden Çiftliğe birkaç kez bisikletle giderek Tekel birası içmişliğim yazılıdır. Araba sahibi Ankaralıların sayısı artmaya başladıktan sonra, bir süre Ankara'nun yoğun olarak kullanılan mesirelerinden biri olmuştur.

Belirtmeye gerek yok, otomobilin yaygınlaşmadığı dönemlerde AOC'ye gitmek hiç kolay değildi. 1960'lı yıllarda da değildi. AOC kent dışındaydı ve ancak belirli tarife uygun olarak işletilen toplu taşıma araçlarıyla ulaşılabilirdi. Daha önce de alıntı yaptığımız anılarında **Şen Sahir Silan**, 1950'li yılların başında AOC'ye nasıl gittiklerini şöyle anlatmıştır:

"O günlerden hoş bir anım da var. Güzel, güneşli bir Pazar günüydü. Canım Atatürk Çiftliği'ne gitmek istedi. Gezilecek en güzel yerlerden birisiydi orası. Paramızı saydık. Pek az bir miktar vardı. Hesap kitap üçüncü sınıf sadece gidiş iki bilet alıp trenle gittik, çiftliğe. Oralarda gezerken karnımız acıktı. Bir tost bir de ayran alıp, paylaştık. Çocuklar gibi eğleniyorduk. Derken geriye dönüş vaktinin yaklaştığını farkettilik. Cebimizde on para yoktu. 'Neden olmasın?' deyip eve yürüdük. Resmen canımız çıkmış, ayaklarımız su toplamıştı. Bacaklarım günlerce ağrıdı." (**Şen Sahir Silan: Pişman Değilim**, İletişim, 2002, s. 157)

Ankara'nın uzun süre yoğun olarak kullanılan bir öteki kent dışı açık hava eğlenme-dinlenme mekânı, yapımı 1936 yılında tamamlanmış olan Çubuk Barajı'dır.

“Evlerdeki çeşmelere su 1936’da geldi. Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) Ali Çetinkaya zamanında, Türkiye Cumhuriyeti’nin “ilk” barajı, altı milyon lira harcanarak Aydos Yaylası’ndan gelen Çubuk Çayı üzerine kurulmuştu. Halil Makaracı, kırk metre yüksekliğindeki baraj bendinin betonunun iki tepe arasına çekilmiş teleferikle dökülüşüne 1934’te tanık olmuştu. Tepelerin tekine nedense Alman Tepesi dendiğini de hatırlıyordu.

Ankara’ya 1929 -1946 yılları arasında hem belediye başkanı, hem de vali olarak çok büyük hizmetlerde bulunmuş olan Nevzat Tandoğan, Çubuk Barajı’ndan şehre borularla su gelmesini sağlamış, bir damla suya muhtaç Ankaralıları suya kavuşturmuştu.” (Yalçın Ergir: “Ankara 1920’ler ve ötesinden beriye”, *Düş hekimiYalçın Ergir web sitesi*)

“Çubuk Barajı, Cumhuriyet döneminin ilk barajıdır. Bugünkü ölçüler içinde küçücük bir yerel baraj gibi görünür. Ama o dönemde Cumhuriyet’in büyük eserlerinden biri sayılırdı. Türkiye’nin dış tanıtımı için basılan albümlerde mutlaka birkaç fotoğrafı olurdu. Zaten o zamanki işlevi de küçümsenemezdi. 300 bin nüfuslu başkentin tüm su ihtiyacı oradan karşılanırdı.

Barajın etrafı ayrıca, Ankara’nın ağaçlıklı gezinti yerlerinden biriydi. Lokanta, pastane gibi oturulacak yerleri de vardı, piknik alanları da... Daha sonraları güzel havalarda ailece Baraja gider Sabahat Ablamlara da uğrardık.” (Altan Öymen: *a.g.k.*, s.73-74)

“Çubuk Barajı yapıldıktan sonra, bakımlı güzel bahçeleriyle iç açıcı bir mesire olmuştu. Büyük havuzun kenarında, salkım söğütlerin gölgesinde oturmak zevk kadar gurur da vericiydi.

Özel arabaların azlığından, kalabalık da olmazdı.

Ellilerde [1950’lerde] baraj arkasında yerde veya tahta masalarda oturup ızgara et pişirilebilen, top oynayıp salıncak kurulabilen halk tipi bir piknik alanı da oluşturuldu.” (Beki L. Bahar: *a.g.k.*, s. 103)

“Çubuk Barajı kenarına, Fransız şehirci ve bahçe mimarı Theo Leveau tarafından yapılan Baraj Gazinosu, tıpkı Atatürk Orman Çiftliği gibi, örnek bir asrî eğlence/dinlence mekânıdır. Baraj çevresinin çevresel tanziminin bir Avrupa sayfiye şehrini andırmasına gösterilen özen, gölün ortasına yerleştirilen, kıyıya bağlı adanın bir İsviçre gölünün minyatürü görünümünde olmasını sağlamıştır. Ancak Baraj Gazinosu, Ankara’nın ‘seçkin nüfusu’nun yanı sıra kaçınılmaz olarak, yerli halkın da ilgisini çekmiştir. Şehirde suya ve yeşillığe hasret olan Ankaralıları, ‘piknik yapma’ alışkanlıklarını bu mekâna da taşımışlardır.” (L. Funda Şenol Cantek: *a.g.k.*, s. 243-244)

Çubuk Baraj Gazinosu'nun bir zamanlarki müdürü, 1957 yılından sonra yayımladığı edebiyat dergisi Dost ve bağlı kitap yayınlarıyla ünlenecek olan yazar **Salim Şengil'**dir. Şengil, '*Anılarda Kalan Portreler*' adlı 1991 yılında yayımlanmış kitabında, gazino müdürlüğü sırasında başından geçen bir olayı yazmıştır:

"Bir süredir uzun salonda çalışan iki garsonda bir ivecenlik olduğunu görüyorum. Bir olay varsa daha fazla uzamaması için garsonun birisini çağırdım. Onu Ankara'da Özen Pasta Salonu'nun öbür köşesindeki Kutlu'dan almıştım. Yaşlı, mesleğinde deneyimli, tanıdığım.

'Ne oluyor,' dedim, 'bir şey mi var?'

'Bir masa hesabını ödeyemiyor!..'

Öyleyse siz ödersiniz.'

Hesabını ödemeyecek kuşkusunu veren müşterilerden ismarlanan tutarının önceden alınmasını kesin olarak emir vermiştim.

'Ama müdür bey, bu insanlar öylesi değil, eskiden tanıdığım, bildiğim çok iyi kimseler...'

'Orasını bilmem, ne dedimse o olur.'

Garson gitti ama biraz sonra gene geldi.

'Sizi istiyorlar efendim.' dedi.

Kalktım, gittim.

'Beni istemişsiniz!..' dedim.

Beş kişiydiler. İki de artist almışlardı masalarına!

Yanlarında oturanlardan biri Romen İlonka, kızıl saçlı. Arkadaşları arasında 'Kızıl Madonna'. Ötekisi Litvanya'lı bir sanatçı. Adı Brenislava... Pasaport içindeki bir pürüzü konuşmak üzere oteline gittiğimde onu, beni odasında bekliyor bulmuştum. Mayoluydu, yerdeki halının üzerine bir çarşaf sermiş, günlük beden çalışmalarını yapıyor-muş. İşi biraz daha süreceği için özür diledi. Onunla Fransızca'nın yüzünü gözünü yarararak konuşuyordum. Çalışmasını bitirdikten sonra çabucak bir duş yaptı, bornozuyla yanıma gelip oturdu. Ülkesinde dans okulunu bitirmiş. Bizde konsomatrist olarak çalışıyordu. Gümrükçüler elli iki kat giysisinin olduğunu görünce:

'Bu kadın bunları garanti satar!' düşüncesiyle iki elbise bavulunun girmesine izin vermemişler, yurtdışına çıkarken gümrükten almak üzere alıkoymuşlardı. O da ne yapsın, giysileri dansözlüğü ile bağlıydı. Bu yüzden konsomatris olarak çalışmaya boyun eğmişti.

Bir türlü bitiremediğim yüz lira aylığının ucundan birazcık eksilmesi için onu Ankara'nın ünlü Karpiç Lokantası'na, ögle

yemeğine göttürdüm. Cumartesi günleri de, Cebeci Konservatuar salonunda verilen Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası konserlerine giderdik. Hepsi bu kadar... Daha çok yaklaşıma, 28-30 kadın çalışan gazinoda otoritemi sarsabilirdi.

Hesap ödeyemeyen en genci ayağa kalktı ve:

‘Afedersiniz, bir yanlışlık oldu sanıyorum.’ dedi. ‘Biz müdürü rica etmiştik.’

‘Buranın müdürü benim Orhan Veli Bey, Nurullah Ataç Bey. Bir isteğiniz mi var?’ diye sordum.

Beni 23-24 yaşlarında görünce pek müdürlüğe yakıştıramamış olacaklar.

Orhan Veli özür dileyerek açıklama yaptı kısaca. 48.60 lira hesapları tutmuş. Oysa ceplerinde 16.80 lira çıkmış. Borçlarını imzalayacakları ve yarın ödeyeceklerini söyledi.

Ceplerinde bu kadar az para çıktığına göre hepsini alırsam Ankara’ya nasıl döneceklerdi! Yaya gidecek değillerdi. Ulus’tan çağırdığımız taksi gidip gelme için 10 lira alıyordu.

‘Önemi yok. Bu gece benim konuğum olun.’ dedim. Arkamda duran şef garsona:

‘Masayı temizleyin, yeniden servis yapın.’ dedim.

Yanlarına buyur ettiler, oturdum. Kendimi tanıttım. Konuşmaya daldık. CHP’nin açtığı öykü yarışmasında Türkiye birincisi olmuştum. Birinciden onuncuya dek kazananların yapıtları bir arada yayınlanmıştı. İki kitap getirdim. Orhan Veli ile Nurullah Ataç’a imzalayarak verdim. Nurullah Ataç bir ara:

‘N’oluyoruz, bir Gorki, bir Panait İstrati ile mi karşılaşıyoruz?’ dedi.

Akşam üzeri Özen pasta Salonu’nda oturuyorlarmış, Orhan Veli gelmiş: ‘Baraj Gazinosu’nda çok güzel kadınlar varmış, oraya gidelim.’ demiş.

Nurullah Ataç da düşünmüş: ‘Bugün Orhan’ı Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü’nde gördüm. Herhalde para almış ki “gidelim” diyor.

Olur.’ demiş.

Bu kez Orhan Veli düşünmüş: ‘Ataç bugün tercüme bürosundaydı. Çeviri parasını almış olacak ki “gidelim” diyor.’

Olağanüstü bir iyimserlik içinde birbirlerinin ceplerindeki paralara güvenerek buraya gelmişler. Sonunda yelek ceplerine varıncaya dek karıştırmalarına karşın topu topu 16.80 lira çıkmış. Ne rahatlık!

Güvenmenin bu kadarı olur diye gültüştük. Nurullah Ataç bu olaya çok kızmıştı. Kızdıkça kekemeliği o denli artıyordu.

Sabaha karşı üç buçukta kalktılar. Ceplerindeki tüm paranın on lirasını şimdi taksiye verirlerse yazık olacaktı. Şoförümü çağırttım. Arkadaşlarımı evlerine bırakmasını söyledim. Kapıya dek onları uğurladım, gittiler.

Ertesi gün öğleye doğru kalktım, bahçeyi geziyordum. Bir aralık şoför Sabahattin'in askerlik kurallarına göre üç adım geriden geldiğini farkettim.

'Günaydın Sabahattin.' dedim.

'Günaydın beyefendi'

'Ne var, ne yok.'

'Ne olsun, sağlığınıza...'

'Akşam arkadaşlarımı evlerine bıraktın değil mi?'

'Bıraktım efendim, ama...'

'Aması ne? Birşey mi oldu?'

'Önemli değil. Arabada kavga ettiler de!...'

'Neden?'

'O uzun boylu, yüzü sivilceli olanı, "Dua edin de Salim Bey beni tanıdı. Yoksa bu gece güzel bir dayak yemiştik. Bana şükredin" dedi. Yaşlı, kekeme olanı, "Hayır, ilk önce beni tanıdı, bana saygı gösterdi." deyince, ötekisi "Nasıl olur, ilk önce buyurun Orhan Veli Bey dedi, sonra buyurun Nurullah Bey'i ekledi," dedi. Evlerine bırakıncaya dek çekiştiler.'

'Neyse kavgaları önemli değilmiş. Geçer gider, ertesi gün unutulur.'

Bir süre o geceyi kimseye anlatmadım, içimde bir giz olarak sakladım." (Salim Şengil: *Anılarda kalan portreler*, Cem Yayınevi, 1991)

Yukarıda anılan açık hava eğlenme-dinlenme mekânları bugün de Ankaralılarca kullanılmaktadır. Ancak, çok sayıda Ankaralının, artık, zamanını kent içindeki ve de dışındaki 'alışveriş merkezleri'nde geçirdiği gözleniyor. Bugünlerin 'mesire'leri kent içindeki ve yakınundaki alışveriş merkezleri oldu.

Bu yazıyı, öykü yazarı **Nezihe Meriç**'in 1950'li yıllardan sonra 25 yıl süreyle Ankara'da yaşamış olduğu Ankara hakkında 2002 yılında yazdıklarıyla sonlandıralım. Ben de 1950'li yılların sonlarında geldim Ankara'ya. Nezihe Meriç bıraktı gitti; ben hâlâ Ankara'da yaşıyorum. Aşağıya alıntıladığım satırları, benim de tanıdığım/anımsadığım gençlik yıllarımın Ankarasını anlatıyor. Paylaşıyorum:

“Orada bir Ankara var. Orada, anıların içinde, -şimdi artık çok uzakta. 1950’li yıllardan, yetmişlerin sonlarına doğru bir yirmi yirmi beş yıl-. O Ankara öyle güzel bir Ankara’ydı ki, anlatmalara, yazmalara sığmaz -acışp kalmış acılarıyla bile-. Bunu ancak o yıllarda onu yaşayanlar bilebilir.

İki sözcük var. Sevgi ve coşku. İkisi de hem çok kullanıldı hem iyi kullanılmadığı için, bir rastgeleliğin içinde değer kaybedip hafifledi. Ama ben, Ankara’nın o yılları için gene de coşkuyu seçeceğim. Yaşadığımız şu 2000’li yıllarda, yetmişini, seksenini aşmış olan edebiyat dünyasının adamları, o yılların genç yazarları, genç ozanları, genç sanatçılarıydı. Otuzluklar, kırka gelenler.. Bir de çok genç olanlar vardı. Yirmili yaşlarını sürenler. Onar yıl arayla, ama hepsi bir arada o coşkunun, sanatın, hiçbir şeyle kıyaslanamayacak olan sevgisi içinde bir aradaydılar. Heyecanla beklenen dergiler, kitaplar, tartışmalar, eleştiriler, Devlet Tiyatrosu, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, oyunlar, operalar, Kızılay Meydanı, Sıhhiye-Kızılay arasında üç aşağı beş yukarı ‘piyasa’ etmeler, konserler, sergiler içinde yaşırdık önceleri.

Ankara henüz, büyük, gelişmiş, daha da gelişeceği her halinden belli bir taşra kentiydi.

Alıp başını giden büyük caddeleri, bilmem kaç katlı binaları, boydan boya ışıklı vitrinleriyle dizi dizi mağazaları, geçitleri, trafik ışıkları yoktu, kitapçıları, kafeleri, lüks lokantaları yoktu ama aynası açık, sevimli bir kentti. İstanbullu sanatçılar ona düzayak, oturma odası falan derlerdi. O kadar da değildi elbette. Gazi çiftliği vardı, Baraj gazinosu, Kızılay’da Piknik, Sanatsevenler Kulübü, Körfez Lokantası, Ankara Kalesi; ünlü Karpiç, Süreya, Kürdün Meyhanesi, yukarda Kızılay’da ucuzcuların cenneti Tavukçu, Buhara meyhaneleri... O yıllarda orada yaşamış olanların özlemle andıkları, anılarla dolu bir Ankara. Sonradan büyüdü, aldı başını gitti. Şimdi artık... Asıl, önemli olan, Ateş gibiydi. Ateş neyse, nasıl onsuz olunamazsa, sanat da öyleydi kent için. Sanatçılar, sanatsevenler şiirle, öyküyle, resimle, müzikle soluk alıp veriyorlardı sanki. Yaşamın her anında, kavgalarda bile... Gündelik deyişle edebiyat yapmaya kalkılırsa, sanatçılar hep bir aradaydılar ve çevrelerinde şiirler, kitaplar, öyküler, romanlar uçuyordu denebilir. Dedikodularda, küfürleşmelerde bile.” (Nezihe Meriç: “Gülten Akın hakkında/Sevdiğim Şairlerden Bir Şair Vardır/Adı Gülten Akın’dır”, *Kitap-lık*, Ocak-Şubat 2002)

**KİŞİSEL
BİR
GECEKONDU
TARİHİ**

Erhan Acar

...Kahvenin bir kenarına hazırlanmış masadan konuşmamı sürdürdükçe, içimdeki yabancılaşma duygusu gittikçe yoğunlaşıyordu. Karşımdaki pencerelerden gelen gün ışığında kamaşan gözlerim, bana dönmüş bir kahve dolusu yüzü seçebilmemi engelliyor, ama sandalyeler üstünde gittikçe artan huzursuzluklarından, *dinleyici kitlemin* konuya olan ilgisinin giderek dağılmakta olduğunu anlayabiliyordum.

70'li yılların ikinci yarısında, bir bahar hafta sonu öğleden sonrasında, Mimarlar Odası Ankara şubesinin gecekondu mahallelerinde düzenlediği toplantılardan birinde, gecekonduyunun "aslında bir emekçi konutu türü" olduğu konusundaki görüşlerimin, karşımdaki gecekonduluların gerçek yaşamlarının başının üstünden geçip gittiğini hissettikçe soğuk bir ter basıyor, yüzüm daha da kızarıp sesim çatlıyordu. Onlar, günlük kaygılarını giderecek, sorunlarına çözüm göstermeye kalkışacak bir konuşmacı beklerken, ben onlara pek anlamlı gelmeyen kuramsal bir çerçevenin içine gittikçe daha çok batıyordum...

Oysa, gecekondu ve ben, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardında, birbirinden habersiz doğmuş komşu çocuklarıydık: ben, İstanbul'un batı yakasının bir sırtındaki apartmanlardan birinde ilk yıllarıma gözlerimi açarken, o da hemen o sırtın altındaki vadilerin "*teneke mahalleleri*"nde kayıtlara geçmeden çatılarını bir gecede örtüyordu. Benim ve birçok yaşdaşımın büyümemizde emeği geçen pek çok "*yardımcımız*", her sabah o teneke mahallelerinden çıkıp yokuş yukarı tırmanarak apartmanlarımızda çalışmaya gelirdi. Kapıcılarımız, o mahallelerde yaşamlarını sürdüren akrabaları ve köylüleri, ya da memleketten yeni gelmiş tanıdıkları için babalarımızdan iş sorardı. Arka pencerelerimizden bakınca, vadiden aşağı kademe kademe inen yokuş boylarında, paslanmış *Vita* tenekeleri ve toplama kiremitlerle kaplanmış damları, yıldan yıla büyüyen kavak ağaçlarını görür; arada bir uzaktan uzağa inek seslerini duyardık. Ayrıntılarını bilmediğimiz bu *kentsel-köy* yaşantısının mahsulleri, çoğu sabah taze yumurta ve süt olarak kahvaltı soframıza ulaşırdı.

Ortaokul yıllarında, en büyük korkularımızdan biri, aramızda 25 kuruşlar toplayarak aldığımız lastik topun okul duvarı üstünden caddeye kaçmasıydı. Orada bekleyen gecekondu çocuklarının kaptıkları gibi yokuş aşağı kaçıracakları topu bir daha göremezdik. Bahar başlarında gecekondu mahallelerine karşı seferimiz olurdu: okulun yıllık "kır koşusu" gününde, rengarenk şortlar ve fanilalar giymiş apartman çocukları, yokuş aşağı tempolu bir koşuya çıkar, gecekondu sokaklarında kaybolduktan 15-20 dakika sonra aynı rengarenk grup,

arkalarında gecekondulu mahallesinin köpekleri ve çocuklarıyla yeniden belirerek, yokuş yukarı daha da hızlı bir tempoyla okul kapısından içeri kendilerini zor atarlardı.

Benim, apartman pencerelerinden ve kaçırılan toprakların ardından bakakalan ve gecekondulu sokaklarından kaçan yabancılığım, mimarlık eğitimi yıllarımda daha farklı biçimler aldı.

60'lı yılların ikinci yarısında, ABD'nin üçüncü dünya kentleşmesi ile ilgilenen mimarlık fakültelerinde, "*self-help housing*" (kendin-yap) konut projeleri yaygınlaşıyordu. MIT'de John Turner, gecekondulu halkını örgütleyen, kullanıcı katılımı gözeten yaklaşımlar 'vaaz' ederken, benim gönlüm, hafif-beton ya da sert plastik'ten kolay-çatma sistemlere kayıyor, gözümde ise, bu sistemlerle herkesin keyfine göre çatılmış, sanki Ortaçağ'dan çıkıp gelmiş, "organik" yerleşim dokuları canlanıyordu. John Habraken'in "*support*" (destek) sistemleri, benim hayalimde, bu 'keyfi' dokulara üçüncü bir boyut ve 'metropolitan' bir ölçek kazandırıyor.

Daha 'anarşistik' estetik anlayışımı okşayan bu dokuları yaratan toplu gecekondulu işgalleri ise, 20'li yaşlarımda, Fidel ile Che'nin peşine takılmış devrimcileri çağırıyor; gecekondulaşma, üçüncü dünya kentlerinin devrimci gizilgücünü simgeliyordu. ABD'nin arka bahçesinde, Del Monte'nin ananaslarının üretildiği ve Şili'nin bakırının çıkartıldığı geniş 'komprador mülkü' arazilerin dünyasında, işgal edilen toprağı geri almak için devlet güçlerini üzerlerine salan mülk sahiplerine karşı direnen Latin Amerika gecekonduları, haliyle radikallaşıyorlardı. Oysa, bu tür bir sömürgeci geçmişten yoksun olan Türkiye'de, Osmanlı'dan miras kalmış hazine topraklarının işgali, 1950 seçimlerinden beri iktidara gelen hükümetler tarafından, seçim sonrasında kendilerine oy veren kesimlere, adeta 'cülus ülufesi' (padişahın tahta çıkışında keselerle dağıttığı para) gibi bağışlanıyordu. Gecekondulu kesimi, yasallaşan konumuyla kentsel ranttan payını aldıkça tutuculaşılıyor, seçim hakkını, kendisine kent toprağını 'peşkeş çekecek' adaylardan yana kullanıyordu.

ODTÜ'ye gelip master yapmaya başladığımda, hayalimdeki tez konusu, gecekondunun organik konut dokusunun oluşum koşullarına yönelikti. Altındağ'a Kale'den bakış, Bent Deresi'nin iki yanında birbirinin üstüne kademelenen gecekondulu dokusu, benim için büyüleyici görüntülerdi. Ancak, bu organikliğin büyük ölçüde, kesin mülkiyet haklarından yoksun bir işgal olgusuna göz yumulmasından; hazine malı topraklar üzerinde devletin adeta bir 'kullanım hakkı' tanımasın-

dan kaynaklandığını kavradıkça, akademik ilgim, devletle yeni yerleşen kentliler arasındaki bu ilişkinin, Osmanlı Anadolu kentindeki ön biçimlerine kaydı. Tez konumun gecekondudan uzaklaşmasına karşın, gecekondular alanlarına ilgim gelişerek sürüyordu. Gerek, aldığım derslere hazırlanan çalışmalarla ilgili incelemeler, gerekse, Mimarlar Odası'nın çalışmaları, beni sık sık gecekondular alanlarına götürüyor; yazının başında anlattığım durumlara düşmediğim zamanlar, "yıkım için mi tespit yapıyorsunuz?" diye soran bakışlarla karşılaşılırdım. Onlar, benim mahallelerinde aradığımın ne olduğunu hiçbir zaman anlamadılar mı, bilmiyorum. Ben de onların temel dertlerinin, küçük gecekondularını kazasız belasız bir apartmana büyütmek olduğunu uzun zaman anlamamak için direndim.

70'li yılların ikinci yarısında, ben öğretim yaşamıma girerken, gecekondular da iyice kurumsallaşmış bir konut piyasasına dönüşmekteydi. Artık arazi işgali, ilk gençlik yıllarında kalmış, *hisseli tapu*, gecekondular mülkü edinmenin yaygın biçimi olmuştu. Tek katlı ve 'iki oda bir ara' kondular yerine, üç dört katlı *apartkondular* yapılıyordu. İmar planından yoksun alanlarda yapımı tamamlanan her (gece)kondular, çıkacak yeni af yasasını bekliyordu: tıpkı, benim sözleşmemin her yıl yenileneceğini varsaymam gibi.

Ancak, aramızdaki yaşdaşlığın, benzer yaşam aşamalarını ikimize de aynı yıllarda getirmesine karşın, gecekondulara yabancılığım hala sürüyordu. Gençliğimiz boyunca ikimizin de başında kavak yelleri estiren o yeşil bahçeli, kır görüntülü, insan ölçeğindeki mahalleler birer birer, apartman gölgelerinde kayboluyordu. Bir Anadolu kasabasını andıran kentleşme manzaralarının yerini, *hiçbir yerin* artık bezdiren görüntüleri alıyor; o civil civil komşuluk dokuları, donuk imar planı paftalarına dönüşüyordu. Yaşdaşlarım neden, bahçelerini, sabahları ağaçlarında öten kuşlarını, yazın oturdukları gölgelerini satıp, kendilerini, merdiven sahanlığında kapı önlerine ayakkabılar dizilmiş apartmanlara tıkmayı yeğliyordu?

80'li yılların ilk yarısında üniversiteler, YÖK'ün *imar paftalarına* geçerken, *yeminli teknik bürolar*, gecekondular mahallelerinin kaderini parselliyordu. Bu parselleme, daha önceleri tek tük, serpişik apartman inşaatlarıyla, yer yer dönüşen gecekondular mahallelerinin top yekün dönüşüm yolunu açıyordu: gençliğin sivilcelerinden türeyen çibanların yerini, orta yaş sonunda beliren bir kanserin önüne geçilemeyen yayılımı alıyordu. Gecekondular alanları, hızla kaybolmaya başladı. Artık, yurtdışından gelen bizden de yabancı konuklara, İstanbul ve

Ankara gibi kentlerde gecekonduların görüntülerini hala koruyan mahal-
leleri gösterebilmek için, kentin eteklerine doğru uzun yolculuklar
yapmak gerekiyordu.

Son on yıllarda da, ilk kuşak gecekonduların kendilerine cennet
edindiği, karşılığında da kavakları ve meyve ağaçlarıyla yeşil-
lendirdiği vadiler, büyükşehir belediyelerinin dikkatini çekmeye
başladı. Ankara'da Dikmen ve Portakal Çiçeği Vadileri, İstanbul'da
Fulya Vadisi gibi, görece yüksek gelirli kesimin yaşadığı sırtların
dibindeki, bu kendince yeşillenmiş kanallar, kentlerin solunum yol-
larını açmayı amaçlayan projelere ve geliştirme girişimlerine açılmaya
başlandı. Ancak çevrenin yüksek rant düzeyleri, bu gelişmeleri başta
'vaaz' edilenden başka yönlere çekiyordu. Bu vadileri çocukluğumuz-
dan beri yeşillendiren gecekondular, yeni gelişmelerden aldıkları pay-
lara top yekun satılıyor; yerlerine vadileri daha daraltan, solunum yol-
larını daha fazla tıkayan, yüksek bloklar dikiliyordu. Biz bu
gelişmelerin çelişkilerini artık, öğrencilerimizin çalışmalarından izli-
yor, onların soran bakışlarına, ilerleyen yaşımızın 'bilgin tevekkülü' ile
yanıt veriyorduk.

Günümüzde gecekonduların alanları, benim kuşağım için, hızla bir
gençlik anısına dönüşmekte. Daha bugünlerde, 'modern kent' adına,
Bent Deresi boyunca kalan dokunun da temizleneceği konuşuluyor.
Elbette, biz bu alanların yokolmasına hayıflanırken bile, hala hergün
birçok kentin kıyısında bucağında yeni gecekondular yapılmaya
devam ediliyor - ama, giderek azalan sayılarda. Çağdaş kentleşme-
mizin, bir kuşağın ömrünü kapsayacak bir bölümünün özellikleri, ard-
larında hiçbir iz bırakmadan yokolma sürecinde. Bu izlerden örnekler
korumak, giderek kent tarihi duyarlığımızın gündeminin başına tır-
manıyor. Osmanlı tarihini korumakta genellikle başarısız olmuş kent-
lerimiz, gecekonduların tarihini korumakta ne derece umut verici? Bu
sorunun yanıtını zaman gösterdiğinde, artık çok geç olabilir. Belki,
uygulandığı yerden başka kentlere de örnek olabilecek bir pilot uygu-
lama girişimi, bizim kuşağımızın bu aşamada yapabileceği en anlamlı
öneri olacak.

Seçilen bir kentin (İstanbul ya da Ankara), gecekonduların sürecinin
çeşitli aşamalarını hala koruyan bir semtinden bir mahalleyi,
Gecekondulu Kentleşme Müze Mahallesi olarak korumalıyız. Böyle
bir koruma girişiminin sahibi olacak kurumsallaşmayı, kaynak yarata-
cak yolları, genelde finansmanını ve fizibilitesini burada tartışmadan,

kapsamının ve içeriğinin hayalini kurmaya başlamak, bizim kuşağımızın alışkanlıklarına daha yakın bir yol.

Mahallenin merkezini, bir sokak boyunca ya da bir ada çapında yer alan bir grup gecekonduyu kapsayan Müze Kompleksi oluşturacak. Bu müzenin her bir gecekondusu, bir temayı sergileyecek biçimde düzenlenecek. Bu temaların başında, Üçüncü Dünya'da Gecekondulaşma konusu gelebilir: Latin Amerika'nın *Favelalar*, ve *Barriadalar*'ından Uzakdoğu gecekondularına kadar çeşitli gecekondulaşma süreç ve biçimleri, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar vurgulanarak bu bölümde yer alabilir.

Bir başka gecekond-u-pavyon ise, kendi başına, Türkiye'deki gecekondulaşma sürecinin başlangıçlarına ayrılabilir: 1950'lerde arazi işgalleri ve 'gece kondurulan' *teneke mahalleleri*, Türkiye'nin çeşitli kentlerinde, değişik yörelerin kırsal yapı yapma deneyimlerinin gecekondu yapımında değerlendirilmesi, yıkımcılardan alınan ve çevreden toplanan malzemenin 'yeniden kullanımı', yıkımlar ve yeniden yapılar, seçimler ve 'tapu vaadleri', yeni gelişen bir gecekondu mahallesinde komşuluk ve toplumsal ilişkiler, bu *ev*'in canlandırdığı temalar olur.

Gecekondu Önleme ve Sosyal Konut Projeleri, çeşitli kendin-yap uygulamaları ve mimari proje yarışmaları, bir başka *ev*'in konusu olabilir. Bir diğerinde ise, gecekondunun dönüşüm biçimleri, apart-kondolar ve inşaatı bitmeden kimi katlarında yaşanılmaya başlayan apartmanlar, üç dört gecekondu parselinin birleştirilmesiyle oluşturulan arsalarda yükselen bloklar sergilenebilir.

Mahalle'de, müze grubu dışında, çeşitli etkinlikler için korunmuş bir çok başka gecekondular da olacak. Kent kültürü tarihinin turizm boyutunu zenginleştiren, başta mahallenin kökenlerindeki yöreler olmak üzere, çeşitli yörelerin yemeklerini sunan lokantalar ve 'yemek evleri', mahalleye geliş nedenlerini çoğaltacak, gün boyu gezebilme sürelerini uzatacak. Kimi evler ise, kentin çalışmayan nüfusuna, evde üretim biçiminde de değerlendirilebilecek yeni beceriler kazandıran kurseverleri olacak: bunlar yöresel yemek kurslarından bilgisayar eğitimine kadar çeşitli alanları kapsayabilir. Başka bir ev grubu da, Kent Forumu ve Kent Avukatları Danışma Merkezi olarak düzenlenebilir: bu merkezde, kent sorunlarının tartışıldığı forumlar düzenleyen ve gereksinimi olanlara ücretsiz kentsel yasal danışmanlık sunan bir Sivil Toplum Kuruluşu çalışabilir.

Böyle bir hayal, gençlik anılarımızın ötesinde, toplumsal belleğimizdeki kentleşme deneyimlerini korumaya ve bizden sonraki kuşaklara iletmeye yarayacak. Ama benim hep dışında yabancı kaldığım, hayatım boyunca omuz omuza hiç paylaşamadığım, o duyguları: “bir gecede çatıyı örtebilecek miyiz?” kaygısını; hemşehrilerle birarada imecenin güvencesini; elektriği ve akarsuyu henüz gelmemiş bir gecekonduda baş köşeye konan merdaneli çamaşır makinasının kıvancını; bir apartman dairesine sahip olmak için yılların emeği ve sevincini yeşertmiş bir bahçeden vazgeçmenin buruk acısını... tüm bu duyguları, hiçbir müze anlatamayacak.

(Ankara: Mayıs 2005)

**ÖTEKİNİN GÖZÜYLE
ANKARA'YI KURMAK:**

**SOVYET
PROPAGANDA
FİLMLERİNDE
DEVİRİMCİ
BELLEK
KAYBI
VE
ANIMSAMA***

Güven Arif Sargın

Almanya'da eskiden bilinen ve Enver Paşa idaresinde İkinci Wilhelm'in müttefiki olarak savaşa katılan eski Türkiye yok artık. Yeni Türkiye'nin "Boğaziçi'ndeki hasta adam"la hiçbir ilgisi yok. Türkiye'nin sembolü artık İstanbul'da Altın Boynuz (Haliç) değil. Yeni Türkiye, Ankara adıyla tanımlanıyor.

**Ankara, 11 Eylül 1922
(Leonid-Friedrich 1999, s.43)**

1922 yılında iki Avrupa'lı Komintern üyesinin, Anadolu'yu kateden yolculuklarının son durağı, Türk devrimlerinin merkezi Ankara'dır. Yolculukları boyunca edindikleri deneyimlere dayalı ve savaş ortamında kaleme alınmış deneme niteliğindeki mektupları, devrimci bir söylem içeren yeni oluşumun siyasî kurgusunu çözümlemeyi ve Kemalist Devrim'in bölgesel unsurlarla kurduğu ilişkileri anlamaya yöneliktir (Leonid-Friedrich, 1999). Eylül 1922'de, yönetici erkin çekincelerine karşın gizli bir biçimde Ankara'da toplanan, "Türk Komünistlerinin" (Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası Kongresi) ilk parti kongresine katılan bu iki gözlemcinin yazıları, yeniden yorumlanmaya değer bir anlatı sunar; onlara göre, Türkiye'de proleter bir devrim'in olanakları Doğu'ya özgü koşullar göz önüne getirildiğinde, kısa erimli bir niyetin ötesinde aranmalıdır. Ancak komünist örgütlenme, bu sürecin önemli bir halkasıdır ve örgüt, kırdı yoğunlaşmış köylüyle, gelişecek endüstriye bağlı işçi sınıfı ittifakının anahtarı konumundadır. Her iki Komintern temsilcisinin proleter devrime duyduğu inancın nedeni, yönetici erkin yönlendirdiği Ankara'daki gelişmelerdir. Bu bağlamda, Komintern gözlemcilerin mektuplarında iki önemli şeyi özellikle işlemeye çalıştıkları görülecektir: İlki, yeni Türkiye'de Sovyetlere duyulan ve öykünmeyle karışık eğilim, ikincisi de bu eğilimin Ankara'yla özdeş ruh halidir. Gözlemciler, "Ankara'da Rusya" başlıklı mektuplarında, Türk-Sovyet ilişkilerinin olumlu seyrinden bahsederek, Sovyet Devrimi'nin Kemalist Devrim'le kurduğu siyasî akrabalığı ön plâna çıkarırlar. Mektuplarında uzun uzadıya işledikleri gibi Türkiye, Doğu'daki feodal çözülmeyi ve emperyalizme karşı verilen bütüncül bir savaşı simgelemektedir. "Ankara Türkiye'si" başlıklı, bir sonraki mektupta ise, kentin bu değişim sürecindeki etkinliğini

* Yazar, metnin son okumasını yapan Doç. Dr. Fügen Sargın'a (AÜHF), metne yorum yaparak, kaynak öneren Doç. Dr. Ayşen Savaş'a (ODTÜ) ve arşiv araştırması ile Rusça metinlerin çevirisine katkıda bulunan Araş. Gör. Oktay Turan'a (ODTÜ) teşekkür ederim.

anlamaya çalışırlar. “Bütün Doğu kentleri gibi Ankara da çok pis, çok kuru, toz, her cins haşaratla dolu. Bir Avrupalı için soluk alacak havayı bulmak hayli zor” diye betimledikleri 1922 Ankara’sı, sıralanan onca sorunun çözümünü de beraberinde getirmektedir: Onlara göre, Ankara kendisini yeniden “inşa” etmektedir:

Geleceğin bu kentinin yolunun, kentin çok dışındaki istasyonda başlamasına hiç şaşmamak gerekir. Taşraya sanayileşmiş Avrupa’nın güçlü esintisini taşıyarak İstanbul’dan gelen bu demiryolu değil midir? Bu istasyondan başlayarak, geniş ve dümdüz sokaklar şehre uzanıyorlar. Aynı şekilde işe Ankara’nın bu demiryolu tesislerinin arkasındaki kısmında başlanılmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin modern binasının yakınında geniş ve kaldırım taşlarıyla döşeli yollarla buna başlandı; eski yangın yerlerinde yeni yollar açılıyor ve yanmış eski pazarın yerine “yeni pazar” yapılıyor. İşte böylece bir kaç modern ev, bir kaç modern yol, bir kaç sanayi tesisi, eski Ankara’nın harabeleri üstünde yeni bir kenti müjdeliyor.

(Leonid-Friedrich, s.43-4)

Olanca yalınlığına karşın betimlemelerin, Ankara’yı salt fizikî bir yapılaşmanın ötesinde, devrimin temsiliyeti, modernleşme benzeri temalarla özdeş kıldığı ve dolayısıyla kenti siyasî bir metafora dönüştürdüğü açıktır. Üstelik, Komintern’lerin yeni Türkiye’yi tanımlarken başvurdukları nesnelerin kültür ortamlarından seçilmesi ve özellikle kent ve mimarlık aracılığıyla eski/yeni, geleneksel/çağdaş, gerici/ileri karşıtlıklarının kurulması, okuyucuyu başka bir mecra da ısrarla itelemektedir. Kısacası iki Komintern delegesinin anlatısı, çoktan içselleştirerek kayıtsız kabul ettiğimiz, dolayısıyla toplumsal belleğimizde sıradanlaşan bazı gerçekleri cepheye sürmekte ve onlara yeniden bakmanın gerekliliğini bizlere anımsatmaktadır. Burada söz konusu edilen dönem, yeni oluşumun ilk onlu yılları ve bu dönemdeki siyasî ilişkilerin çok boyutluluğudur. Dönemin siyasî karmaşıklığı ve özellikle Sovyetler Birliği ile kurulan yakın bağ, çoğu siyaset bilimcinin ilgi alanına girmekle birlikte, kültür ortamlarında süregelen ilişkilerin anlaşılmasına yönelik tasarıların ikincil kılınması sonucu, benzer araştırmalarda belirgin zafiyetlerden bahsetmek de olasıdır (Kazgan ve Ülçenko, 2003). Bu bağlamda, kent ve mimarlığa yönelik araştırmaların, yukarıda değindiğimiz siyasî oluşumlara göndermeyle yeniden çatkılanması ve kentsel ve/veya mimarî nesnenin farklı kültür ortamlarında nasıl kurgulandığı ve temsil edildiğinin sınanması gerekmektedir (Bozdoğan, 2001, s.106-53). Söz gelimi, Komintern’lerin mek-

tuplarında örülen siyasî tutarlılık ve kentin dönüşümüyle Modernizm arasında kurulan, gizli veya değil, ilişkisellik, Ekim Devrimi sonrası güçlenen Türk-Sovyet ilişkileri bağlamında, Ankara'nın 'kuruluş öyküsü'nü öne çıkarmaktadır. Denilebilir ki, Ankara'nın algısı ve kamusal imgesi, Komintern delegeleri Leonid ve Friedrich'in, 1922 yılında kent ve mimarlık aracılığıyla ilettikleri betimlemelerinde gizlidir.

Eşdeğer betimlemeleri başka ortamlarda da bulabilmek olasıdır; sıradışı olduğunu düşündüğümüz ve henüz işlenmemiş "kültür nesneleri"ne göndermeyle, benzer ilişkiselliklerin aranması, dolayısıyla, çalışmalara yön vermelidir. Bu bağlamda, Cumhuriyetin kuruluşunun 10. yılı kutlamaları çerçevesinde, Sovyet sinemasının ustalarından Yutkevich'in üstlendiği, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" adlı propaganda filmi üzerine yoğunlaşarak, yukarıdaki açılımları sınamaya çalışacağız. Bize göre, Ankara filmi iki nedenle özgün bir tartışmayı içerir: İlki, 1934 yılında tamamlanan ve İmparatorluk başkenti İstanbul'dan başlayarak, devrimle özdeşleşen Ankara'da sonlanan eser, hem Kemalist *ethosu* ustalıkla betimler, hem de Sovyetlerin genç Cumhuriyete atfettiği ideolojik bağlamı ortaya koyar. İkincisi de, Sovyetlerce üretilen sayısız Devrim Sineması örneklerine benzeyen çalışma, baştan sona, örgütlü bir bellek kaybı ve anımsamayı çağrıştırmak, siyasî kurgusunu, Ankara'nın kentsel mekânları, pratikleri ve kullanıcıları aracılığıyla imgeselleştirir. Kısacası, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filmi özelinde, 'toplumsal bellek kaybı' ve 'anımsama'ya yönelik bir tartışmanın güncelleştirilmesi ve buna bağlı olarak da, kentsel mekân ve siyasî kurgu arasındaki arayüzlerin ortaya konulabilmesi olasıdır.

"Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filmi, kente dolayısıyla Türkiye'ye atfedilen yeni anlamların, işaretlerin ve simgelerin hem nesnesi hem de öznesi konumundadır; gerçekte Ankara, Türk Modernleşme Projesi'nin, İstanbul'dan başlayan uzun soluklu siyasî karmaşıklığının maddeselleştiği bir tür mekânsallaşmayı içermektedir (Tanyeli, 2004). Öte yandan bu noktada, kentin başka devlet ve siyasî oluşumlarla kurduğu ardışık ilişkileri de hesaba katmak gerekir: Özellikle Sovyetlerin Kemalist Devrim'e duyduğu ilgi karşılıksız değildir ve film özelinde görülen ortaklık, yabana atılamayacak başka birlikteliklerin de arabulucusu niteliğindedir. Bütün bu süreç içerisinde filmin, iki ulus arasında aracılık görme işlevine soyunduğunu savlamak, sanırız yanıltıcı olmayacaktır. Denilebilir ki, gerek yönetici erkin, gerekse sıradan

kitlenin kente yüklediğı anlam, işaret ve simgeler kadar, Sovyetlerin de kent aracılığıyla Türk devrimini aynı yöntemle kutsamaya kalkışması, filmin 'aracı' sıfatının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ancak, Türk-Sovyet ortaklığı ile çekilen ve Sovyet Devrim Sineması'yla bir tür akrabalık kuran filmin kaderinin, Türk-Sovyet ilişkileri kadar çetrefilli olması da beklenmelidir: Nitekim, İkinci Dünya Savaşı sonrası, siyasî yapılanmasını başka bir macraya taşıyan Türkiye'nin, farklı kültür ortamlarıyla kurduğu bağlar, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi"ni, toplumsal belleğimizde uzun erimli bir sessizliğe itelemiştir. Filmin, yaklaşık 35 yıllık suskunluğu Türkiye'nin de parçası olduğu toplumsal devrimler sırasında bozulur: 1969 yılında, devlet radyo televizyon kurumu TRT, filmi gösterime sokar. Çoğu eleştirmen için, filmin TRT tarafından gösterilmesi, bir anlamda 1968'lerin özgürlükçü ruhuyla uyuşmakta; ancak daha da önemlisi, kurumun o dönemki özerk yapısına işaret etmektedir. Bütün bu olumlu bakışa karşın, toplumsal karşı duruşun, farklı siyasî gruplar aracılığıyla boy göstermesi kaçınılmazdır. Sovyet sinemasının bir tür Anadolu uyarlaması gibi algılanan ve Devrim Sineması'nın üslûbunu ustalıkla yineleyen filmin, özellikle tutucu unsurlarca yöneltilen ağır söylemlerle karşı karşıya kaldığı görülecektir. Karşı-devrimci gruplarca yönlendirilen ve yönetmenin siyasî kimliği üzerinde yoğunlaşan eleştiriler sonrası, filmin gösterimden kaldırıldığını burada eklememiz gerekir. "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" 1970 sonrası, ikinci bir sessizliğe itelenir ve arşivlerdeki yerini alır.

Filme gösterilen toplumsal tepki, hem filmin içeriğinden, hem anlatım gücü ve üslûbundan, hem de filmi çeken aktörlerin siyasî konumundan kaynaklanır. "Ankara: Türkiye'nin Kalbi", Cumhuriyetin erken dönem anlatısını üstlenen bir filmidir: Ancak daha da ötesi, bir propaganda filmidir ve Sovyetler Birliği'nin katkılarıyla çekilmiştir. İşte bu çok katmanlı yapısı, bir diğer deyişle, 'ötekinin, Türk devrimlerini bir propaganda filmi aracılığıyla kurgulaması, örneğimizi daha da anlamlı kılmaktadır. Üstelik propagandanın asal nesnesi, Modern kent ve mimarlık olarak seçilmiştir: Özetlemek gerekirse, *tabula rasa*'yı göreve çağıran "Modernite Projesi", Ankara kentinin imarıyla özdeşleştirilmiş, dolayısıyla, bir yandan tarihsel ve geleneksel olan reddedilirken, bir yandan da Ankara, gelenek/modern çatışmasının eksenine yerleştirilmiştir. Kısacası Ankara, tam anlamıyla "sıfır" noktasından, bir diğer tanımlamayla 'tarihsiz olandan' (ahistorical) 'inşa' edilmenin sosyal bir metaforudur ve karşı-devrimci gruplarca, bu tür

köktenci metaforların koşulsuz kabulü olası gözükmemektedir. Bize göre, Sovyet yönetime atfedilen kimlik tartışması, ancak, karşı-devrimci 'tarihsel-blok'un üstlendiği siyasî duruşla açıklanabilir. Bu noktada, filmin farklı bağlamlarını okuyabilmek adına, eserin çekildiği dönemin Türk-Sovyet ilişkilerine kısaca değinmek gerekir.

Türk-Sovyet ilişkilerinin kültürel boyutunun, 1917-1945 arası üç dönemsel ekseninde geliştiği savlanabilir. Ekim Devrimi sonrası dikkatle gözlenen Türkiye, Ulusal Savaş sırasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir ve bu süreçte, kimi gizli ittifaklarla desteklenir (Yerasimos, 2000). Öte yandan, Cumhuriyetin görece istikrarlı yönetimi ve özellikle, Stalinist siyasetin etkin yansımaları, ikinci dönemi tanımlar. Bu dönemle birlikte, Türk-Sovyet ilişkilerinde bir kırılmadan bahsetmek olasıdır: Türkiye, 1923 sonrası Sovyetlerce çok daha ileri düzeyde diplomatik ataklarla uyarılmış, bir anlamda Türk-Sovyet ilişkileri dostane bir nitelik edinmiştir. Özellikle, Kemalist reformların Sovyetlerce desteklendiği ve bilimsel olmakla birlikte propaganda niteliği taşıyan kimi yayınların, öncelikli olarak Türkiye'ye taşındığı, belgelerle sabittir. 1930-1945 arasındaki üçüncü dönem ise, 1929 yılına damgasını vuran büyük iktisadî krizin gölgesindedir ve iki ulus arasındaki ilişki, ağırlıklı olarak bu alana doğru itelenir (Tekeli ve İlkin, 2003). Bu dönemde, iktisadî alandaki onca olumsuz işarete karşın, Türk-Sovyet ilişkilerinde kültürel bir yakınlaşmanın olgunlaştığı da bilinmektedir: Resmî belgeler, Sovyet sanatçıların en çok bu dönemde Türkiye'ye geldiğine tanıklık eder. Hiç şüphesiz ki, ilişkilerin ağırlık noktası, proleter devrimin gücü ve onun kültürel bağlamı üzerinedir; özellikle, işçi, kadın ve gençlere yönelik eserlerin ön plâna çıkarıldığı ve bu içerikteki eserlerin telif verilerek Türkçe'ye çevrilmeye çalışıldığı bildik bir konudur. Ancak bizim için daha da önemli olan, sinemanın kitle kültürünün biçimlendirilmesi yönündeki Sovyet siyasası ve bu siyasî beklentinin genç Türkiye Cumhuriyeti üzerine yoğunlaşan etkisidir. Sovyetlerce sinema, devrimin kitlelere ulaştırılabilmesi için kaçınılmaz bir kültürel ortamdır ve doyasıya kullanılmayı beklemektedir. Görselliğin getirdiği anlatım gücünün ötesinde, devrimin amacı ve önderlerinin kamusal belleğe yazılabilmesi, sinema aracılığıyla çok daha kolay olabilecektir. Dolayısıyla Sovyetler için, sinema üzerinden Türkiye'ye erişilebilirlik, olası bir tasarı gibi gözükmemektedir ve bu bağlamda, Sovyetlerin iletişim kurabileceği tek organ, "hükûmet ve yarı resmî kuruluşlar" olmuştur (Li, 2003, s.125-34).

Yeni siyasî duruşun kültür kurumları aracılığıyla da meşruiyet kazanması süresince, Sovyetlerce farklı iletişim araçlarının tasarlandığı bilinmektedir. Bu noktada sayısız girişimden bahsetmek olasıdır; örneğin VOKS, genç Türkiye Cumhuriyeti dahil, uluslararası çevrelerle kültürel iletişimi kurabilmek amacıyla, 1925 yılında kurumsallaştırılmış, önemli bir Sovyet girişimidir. Kurucu üyeleri, Sovyet Bilimler Akademisi, Güzel Sanatlar Bilim Akademisi, Eğitim ve Sağlık Halk Komiserliği, Devlet Kitap Dairesi ve diğer ilgili kuruluşlar arasından seçilmiş ve Sovyet toprakları dışında etkinlik gösterebilmesi için, geniş yetkilerle donatılmıştır. Sanatçı değişimi ve uluslararası toplantı benzeri kültürel etkinlikler, VOKS'un kısa sürede görev tanımı içerisine alınmıştır; üstelik, bütün bu etkinliklerin yayın ortamları aracılığıyla kitlesel erişime açılması da benimsenmiştir (Tacibayev, 2004, s.168). Benzer örgütlenmelerin aynı dönemde yürürlüğe girdiği burada yinelenmelidir; örneğin Sovyet propagandasını üstlenmek ve Sovyet karşıtı yayınlarla 'mücadele' etmek üzere çalışan OBİ (*Ob'edinennoye Büro Informatsii*) ve Birleşmiş Enformasyon Bürosu (BEB), diğer iki önemli kurumdur.

Bununla beraber, devletin resmî aygıtlarıyla ilişkili sivil toplum inisiyatifleri de söz konusudur: İnisiyatiflerin bir çoğu, yüzyıl başında olgunlaşan ve erken Sovyet döneminde etkili olan kitlesel örgütlenmelerdir. Özellikle "Proletkult" (Proleter Kültürü Eğitim Örgütü/Proletarian Cultural Educational Organizations - *proletarskie kul'turno-prosvetitel'nye organizatsii*) ve daha sonraları da "LEF" (Sanatın Sol Cephesi - *leviy front iskusstv*), sosyalist "idea"ya koşulsuz bağlı ve çoğu uzmana göre, devrimin kültür ortamlarını zenginleştiren önemli oluşumlardır (Mally, 1990). "Proletkult"un etkin tutumuna burada özellikle değinmek gerekir. Kökleri 1906'ya kadar uzanan ve ekonomist Bogdanov (Alexander Malinovsky) tarafından örgütlenen hareket, bilim, endüstri ve sanatın birlikteliğini kutsayan ve Saint-Simon'cu bir siyasayı istemleyen kültürel bir oluşumdur (Frampton, 1980, s.168). Ekim Devrimi sonrası kitle kültürü çalışmalarına ağırlık vermiş, proleter ütopyaların yaratısı süresince, siyasî ve iktisadî dönüşümlere başat kültürel dönüşümün egemenliğini savunmuştur. Bilimden, aileye, günlük hayattan sanatın her alanına kadar uzayan geniş bir mecrada, yeni kültürün ortamlarını işlevsel kılmak bu oluşumun en önemli görevidir. Gerçekte "Proletkult" hareketinin asıl itici gücü, merkezi iradenin kültür ortamlarındaki yetersizliği savıdır. Ancak 1920'ye kadar satha yayılan ve atelyeler, okullar, tiyatrolar

aracılığıyla etkinleşen “Proletkult” hareketi, otonom bir kurumsallaşma beklentisiyle yönetici kadrolarla kısa süre içerisinde çatışmaya girecek ve Komünist Parti’nin baskısıyla, iç savaş sonrası bir tür devlet aygıtına dönüşerek, bürokratik bir yapıya kavuşacaktır (Mally, 1990, s.xx). Bu gelişme sonrası “Proletkult”un asal görevi, özellikle grafik sanatlar aracılığıyla, Ekim Devrimi’nin resmi sözcülüğünü üstlenmektir. Sinema, tiyatro ve mimarlığı da içine alan bu resmileştirme, Tatlin ve Rodchenko gibi kimi “produktivist” sanatçıları da propaganda amacıyla kullanmaktan geri kalmayacaktır: Bu dönemde, olabildiğince ‘nomadik’, kolay takılıp sökülen, ancak uzun erimli ürünler, devrimin nesneleri sıfatıyla kutsanmıştır (Cooke, 1989).

Öte yandan “LEF”, 1920’li yıllarda kurulan ve devrimin ortak estetik değerlerine sahip, ancak farklı sanat gruplarını içeren otonom bir hareket olarak özetlenebilir. Mayakovski’nin önderlik ettiği Fütüristler, Meyerhold ve “sanayiciler” (*proizvodstvenniki*) olarak adlandırılan grup ve daha sonraları da konstrüktivistler, bu oluşumu besleyen önemli çekirdek kadrolardan sadece bazılarıdır. “Proletkult”u takip eden “LEF” için de, “geçmişin kültürel alt-yapısını ve sanatını sorgulamak”, bir tür çıkış noktası olarak değerlendirilmiştir: Yeni-sanat, ancak proleter devrimle özdeşleştiği ölçüde güç kazanacaktır. Gerek “Proletkult” gerekse “LEF”, gerçekte Sovyet düzeneğinin iki önemli halkası olarak, Ekim Devrimi’nin coğrafi uzanımları için kaçınılmaz bir boşluğu doldurmuştur. Bütün bunlara karşın, Lenin’in ölümüne kadar, Avrupalı özdeşleri gibi görece *avant-garde* bir nitelik edinen her iki hareket, 1924 yılı sonrası, Stalinist dönemle birlikte merkezi otoritenin bürokratik aygıtlarına dönüşerek, devrim-sanat ilişkisini daha katı kurallarla yeniden tanımlamıştır. Özellikle, Nisan 1932 yılında, parti organlarınca kabul edilen “Sosyalist Gerçekçilik”, endüstrileşen Sovyetler Birliği’ne yeni bir gelenegün kapılarını açmış, ancak bu süre içerisinde *avant-garde* söylem, yerini, “sosyalist sanat”ın siyasasına terk etmiştir (Frampton, 1980, s.213).

İşte böylesi karmaşık bir süreç içerisinde, Türk-Sovyet ilişkilerinin kültürel boyutunu yorumlamak gerekir. Resmi kuruluşundan hemen sonra, 1927’nin sonbaharında VOKS başkanı O.D. Kameneva’nın doğrudan iletişim kurabilmek amacıyla Türkiye’ye gelmesi, rastlantısal bir gelişme değildir. Bu ziyaretin, Sovyetlerin Türkiye’yle kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ciddi bir siyasî duruş geliştirdiklerinin işareti olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Kameneva'yı Ankara'da dönemin Başbakanı İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Rüşdü Bey kabul etmiş, olası ortak projelerin etkin kılınması konusunda her iki taraf uzlaşır bir görünüm çizmiştir. Üstelik, bu uzlaşmanın kısa erimli ürünlerini aynı yıl içerisinde görmek olasıdır: Ekim Devrimi'nin 10. yılı kutlamalarına Türkiye'yi de içine alacak biçimde uluslararası bir boyut kazandırılmış, Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirilen "Ekim'e 10 Yıl" sergisiyle, Türk toplumuna Sovyetlerin son dönemde eriştiği 'üstün' gelişmeler aktarılmıştır. İktisadî düzlemde, endüstride, ziraat, eğitim ve askerî alanlardaki ilerlemeleri görselleştiren bu serginin, bir propaganda etkinliği olduğunu burada yinelemeliyiz: Ancak bu gelişmenin, her iki ulusu birbirine yakınlıştıran önemli bir kültürel etkinliğe dönüştüğünün, serginin ise, beklenilenden çok daha yoğun bir ilgiyle karşılaştığının altının çizilmesi gerekir.

Bütün bu gelişim sürecinde, sinemanın ayrıcalıklı bir konumu vardır: Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi, siyasî devrim ile atbaşı giden kültürel devrimin itici propaganda aracı, sinema olarak değerlendirilmiş, teknik anlamdaki belirgin zafiyetlere karşın, ideolojik imgelerin popüler ortama taşınması süresince sinema, yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Özellikle 1930 sonrası, sosyalizm ve bilimsel gerçeklik arasında kurulan ayrılmaz akrabalık, bilim dışı, kitlesel inançların eleştirilmesini öne çıkarmış, sinema ise, bu anlamda, güçlü bir siyasî aygıtla dönüştürülmüştür. Dolayısıyla, Türkiye'deki reformların da benzer bir ideolojik kalıp içerisinde yorumlanması, reformları simgeleştiren kültürel söylemlerin ise, sinema üzerinden kurulmaya başlanması kaçınılmazdır. Bu bağlamda 1926 yılı, önemli bir kırılmayı imler: Türkiye'deki kimi sinema salonlarında, Sovyet yapımı propaganda nitelikli filmlerin gösterime girmeye başladığı ve bu filmlerin seçiminde, VOKS'la bir araya gelen Moskova Ticaret Ateşeliği'nin etkin bir rol üstlendiği bilinmektedir. Didaktik nitelikli, geleneksel Türk toplumunun tutucu arka yüzünü 'hicveden' bu tür filmlerin, kısa sürede, Anadolu'ya taşındığı görülecektir (Tacibayev, 2004, s.192). Ancak sansürden geçemeyen ve Türkiye'de gösterime kısıtlı giren filmlerin olduğu da bilinmektedir: Örneğin, ünlü Sovyet yönetmen ve Devrim Sineması'nın ustalarından Eisenstein'in *Bronenosets Potemkin* (Potemkin Zırhlısı) adlı filmi, halk ayaklanmasını çağrıştıran sinematik anlatımı nedeniyle, yönetici erkte ciddi çekinceler oluşturmuştur. Nitekim, bir kopyasının Ankara'ya ulaştırılıp, devlet erkânına izlettirilmesine ve 1927 tarihinde (Moskova ile Ankara arasında radyo iletişimi-

mi konusunda yapılan anlaşma bağlamında) Türkiye’de düzenlenen ilk Sovyet Film Festivali’nde kapalı gişe oynamasına karşın, filmin toplu gösterimine daha sonraları izin verilmediği de bilinmektedir. Modernleşme sürecini sonuna kadar deneylemeye çalışan seçkinli erkin, “Potemkin Zırhlısı”nı bir tür ‘eşik’ olarak görmesi, burada özellikle kayda geçmelidir.

1930’lu yıllara gelindiğinde, Sovyet filmlerinin İstanbul salonlarında yerel reklâmlar aracılığıyla duyurulduğu görülecektir. Ancak, ikinci bir kırılmanın kendisini hissettirmeye başladığını da, burada yinelemek gerekir: 1929 iktisadî krizi sonrası, Sovyetlerin erken dönemdeki farklılıkları bir anlamda sindiren ve daha homojen kültür ortamlarını destekleyen bir siyaset gütmesi sonucu, Sovyet sanatının, yeni tip-insan ve sosyal düzeneğinin temsil edildiği ustalıklı eserlere yönlendiği görülecektir. İşçi ve köylünün kolektif yaşamını ön plâna taşıyan ve özellikle sinemayı bu maksatla kullanan bu yeni dönemin, Türk devletince kuşkuyla karşılanmasına karşın, birbirini takip eden karşılıklı ziyaretler sonrası (26 Nisan-8 Mayıs 1931 arası İsmet Paşa’nın Moskova ziyareti gibi), Sovyet-Türk ilişkilerini ayrıcalıklı bir konuma itelediği de bir gerçektir (Tacibayev, 2004, s.195). Örneğin, 1933 yılında hazırlanan bir programa göre, diğer kültürel çalışmaların yanı sıra, “Türkiye hakkında sinema çekim işlerini hızlandırmak, ayrıca Türkiye’ye Sovyet filmlerinin temin edilmesini sağlamak” konusunda çalışmaların yapılması gerektiği de belirtilmiştir (Tacibayev, 2004, s.199). 1930’lu yıllar, hiç şüphesiz Lenin ve daha sonraları da Stalin’in yüceltilmesini işleyen propaganda filmleriyle anılacaktır. Sovyet sinemasından etkilenen Türk sinemasının da, benzer bir *genre*’i üretmekten geri kalmadığı bilinmelidir. Bu anlamda ilk öneri, gerçekte, Türk Kurtuluş Savaşı’nı sinemalaştırmak isteyen Sovyetlerden gelir; Eylül 1933 tarihinde, Sovyet film şirketi Soyuzkino’nun Türkiye’ye gönderdiği Sovyet sinemacı Zahri’nin, Reşat Nuri Güntekin’le birlikte Anadolu’yu dolaştığı, Tacibayev’in anlatılarında, detaylarıyla yer alır (2004). Her iki tarafın ortak tutkusuna karşın, önerilen senaryonun “devrimci” niteliği, yeniden yönetici erki kuşkuyla sürükler ve Mustafa Kemal’i bir anlamda ‘tanrısallaştırmayı’ tasarlayan bu ilk deneme, başarısızlıkla sonuçlanır.

Ankara belgeselinin ayrıntılarını betimlemeye geçmeden önce, Sovyetlerin yukarıda tanımlanan ideoloji kapsamında üstlendiği/yönlendirdiği diğer projelere de kısaca değinmek doğru olabilir. 1934 yılında benzer bir süreçle ve Reis-i Cumhur’un emriyle bir başka filmin

Ankara'ya kadar ulaştığı bilinmektedir: *Konsomol-şef elektrofikatsii* isimli ve Sovyet gençliğinin Ekim Devrimi sonrası örgütlenmesini anlatan propaganda filmi, devlet erkânı tarafından beğeniyle izlenecek, ideolojik tercihlerin ustalıklı bir anlatımı olarak kabul edilecektir. Aynı dönemde "Yeni Türkiye geliyor" isimli bir başka propaganda filmi için Ankara, İstanbul ve İzmir'de uzun süreli incelemeler yapıldığı, ancak kitlesel bir devrimci hareketi sinemalaştırmayı plânlayan bu projenin de, bir süre sonra askıya alındığı bilinmektedir. Her iki devlet arasında süregelen ve sinema aracılığıyla kurulmaya çalışılan işbirliğinin, 1920'lerden beri evrilen Türk sinemasını ağırlıklı bir biçimde etkilemeye başladığı bu noktada savlanabilir. Özellikle Devrim Sineması'nın bir *genre* olarak içselleştirilmesi ve bu alanda öne çıkan usta isimlerin varlığı, 1930-1950'li yıllar arasında yapılan ve "Türk Modernleşmesi"ni işleyen filmler aracılığıyla kolaylıkla okunabilmektedir. 1934 yılında, yönetmen Yutkevich'in davetiyle sinema eğitimi almak üzere Sovyetlere giden Abidin Dino, bu isimlerden sadece bir tanesidir: Üstelik Dino, 1937 yılında "Madenciler" isimli bir başka Devrim Sineması'nda ayrıcalıklı bir görev üstlenmiş, filmin bütün dekorlarını beceriyle tasarlamıştır (Tacibayev, 2004, s.212). Dino'nun yurda dönüşünde yaptığı "Güneşe Doğru" isimli filmin, Leningrad'ta çalışmalarına katıldığı "Madenciler"den çok etkilendiği kolayca anlaşılabılır. İşçi sınıfıyla sermayedar arasındaki çatışmayı anlatan "Madenciler", gerçekte Devrim Sinemasının ustalıklı kotarılmış örneklerindendir ve çoğu sinema eleştirmenince de olumlu yorumlar almıştır. Dino ise, dekorlarını tasarladığı bu film nedeniyle 'Bolşevik' olmakla suçlanacak, Türkiye'deki tutucu çevrelerce, uzunca bir süre dikkatlice izlenecektir

Sovyet Devrim Sineması'ndan etkilenen tek aydın hiç kuşkusuz Abidin Dino değildir: Usta isim Muhsin Ertuğrul, 1920'li yıllardan başlayarak, Devrim Sinemasını Türkleştiren önemli bir sanatçıdır ve kendisinin Sovyet sinema geleneğinden etkilendiğini söylemek, sanırız, çok da yanıltıcı olmayacaktır. Halide Edip Adıvar'dan uyarlayarak filme çektiği "Ateşten Gömlek", ve daha sonraları Bedia Muvahhit ve Neyyire Neyir'i öne çıkaran "Leblebici Horhor" ve "Kız Kulesinde Bir Facia", Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında adeta bir dönüm noktasına işaret eder. Hiç şüphesiz ki, Ertuğrul için önemli bir kırılma, Peyami Safa'dan uyarladığı "Sözde Kızlar" filmi sonrasındır; sanatçı 1925 yılında Rusya'ya giderek, çalışmalarını Sovyet sinemacılarla birlikte sürdürmüş, "Tamilla" ve "Spartaküs" isimli iki

film çevirmiştir. Bu noktada, gösterildiği her yerde hasılat rekorları kıran, "Ankara Postası" isimli filmi de hatırlamak gerekir. Olanca teknik zorlama ve hatasına karşın, "Ankara Postası", konulu kurtuluş savaşı filmleri arasında özel bir yer edinmiştir. Çoğu eleştirmene göre "Ankara Postası", Ertuğrul'un daha sonraları çekeceği filmlerin de bir ön taslağı niteliğindedir. Bu bağlamda, Muhsin Ertuğrul'un 1929 yılında yurda dönüşü sonrası yaptığı en güçlü Devrim Sineması örneği "Bir Millet Uyanıyor" filmidir: Çoğu eleştirmence, gerek içerik gerekse dili nedeniyle övgüler alan bu çalışmanın, 1930'lu yıllarda Türkiye'de çekilmiş ve Türk oyuncularını ön plâna çıkaran bir "ihtilâl" filmi niteliği taşıdığını söylemek gerekir (Şener, 1970, s.40-5). 1932 yılında gösterime giren "Bir Millet Uyanıyor", Muhsin Ertuğrul'un Türk sinemasındaki egemenliğini ilân eder ve 1940'lara gelinceye kadar sayısız film birbirini izler. Sanatçının bu süre içerisinde üretken bir dönem geçirdiğini burada belirtmek gerekir: Örneğin, Mümtaz Osman takma ismiyle senaryo çalışmaları yapan Nazım Hikmet'le birlikte, "Cici Berber"i 1933'de çektiğini biliyoruz. Ancak bu dönemde, Sovyet sinemasının etkilerini taşıyan ve O'na uluslararası bir yer kazandıran asıl çalışması, "Aysel Bataklı Damın Kızı" olmuştur. Tiyatro oyuncusu Cahide Sonku'yu, Türk sinemasının ilk kadın yıldızı yapan bu filmin "dili", Devrim Sineması'nın kimi niteliklerini ustalıkla kullanarak, Sovyetlerden gelen kültürel etkiye kayıtsız kalinamadığını açık bir biçimde belgeler (Dorsay, 1998).

Sinema öyle bir keşiftir ki, gün gelecek barutun, elektriğin ve kıt'aların keşfinden çok dünya medeniyetinin veçhesini değiştireceği görülecektir. Sinema, dünyanın en uzak uçlarında oturan insanların birbirlerini tanımalarını, sevmelerini temin edecektir. Sinema insanlar arasındaki görüş, görünüş farklarını silecek; insanlık ideanın tahakkukuna en büyük yardımı yapacaktır. Sinemaya lâyık olduğu ehemmiyeti veremeliyiz.

Mustafa Kemal Atatürk (Şener, 1970)

1933 yılında, Cumhuriyetin 10. yılı kutlama törenlerinin hazırlanışı, devlet erkânı için ayrıcalıklı bir uğraşıdır ve "Türk Aydınlanması'nın bütün yurttaki, kitlesel törenlerle kutlanması konusunda yoğun bir istenç vardır. Ayrıntıların merkezi hükûmet tarafından tasarlandığı ve en küçük teşkilata kadar uzanan bu "örgütlü anma" (Sargın, 2002, s.46-50) istemi, bir bakıma, devrimin 'ritüellerinin' çatılanması yönündeki iradeyi de belgelemektedir. Üstelik bu bağlamda, Türk Modernleş-

mesi'ni anlatan filmlerin eksikliği, devletin seçkinci kadrosu tarafından ısrarla vurgulanmaktadır. Daha sonraları, Mayıs 26, 1934 tarihli "Matbuat Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilâtına Dair Kanun", adı geçen kuruma bu tür görevleri de vererek, bir anlamda beklentilerin kurumsal bir çatı altında giderilmesinin yolunu açmıştır (Şener, 1970, s.32). İşte böylesi bir süreç içerisinde, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi", Türk-Sovyet ortak çalışması olarak gündeme gelir. Dolayısıyla filmin, rastlantısal bir gelişme sonrası olgunlaştığını savlamak, gerçekçi bir saptama olmayacaktır. Uzunca bir süredir artan bir ivmeyle devam eden Türk-Sovyet ilişkisine bağlı bir kararla da, dönemin iki usta ismi Sergei Yutkevich ve Lev Oskaroviç Arnstam Türkiye'ye davet edilir. Her iki yönetmen, kısa bir süre sonra geniş bir kadroyla Ankara'ya ulaşır ve Reşat Nuri Güntekin ile Türkiye'de ilk sinema eleştirmenliğini de üstlenen Fikret Adil gibi tanınmış yazarların desteğini alarak, filmi bir Türk-Rus ortaklığına dönüştürür (Şener, 1970, s.33). Ankara kenti üzerinden modernleşmenin serüvenini didaktik bir 'üslûp'la işleyen ve eski-yeni, geleneksel-modern karşıtlıkları aracılığıyla, başkentin, son 10 yıllık devrimci dönüşümünü simgeleştiren "Ankara: Türkiye'nin Kalbi", yaklaşık 135 dakikada tamamlanır ve dönemin tekniğine uygun olarak 8mm ve siyah-beyaz çekilir. Nisan 1934 yılında, başarılı bir propaganda aracına dönüşen filmin 'montajı' bitirilerek, Reis-i Cumhur Mustafa Kemal ile dönemin Sovyet elçisi Z. Suriç'in katılımıyla Türk hükûmetine törenle teslim edilir. Taraflar son-üründen öylesine memnundur ki, İsmet Paşa filme övgüler yağdırarak, Sovyet sinemasına duyduğu beğeniyi diğer katılımcılarla paylaşmaktan kendisini alamaz. Film kısa sürede Sovyet sinemalarında, özellikle Moskova ve Leningrad gibi büyük kentlerde, Türk elçisi Ragıp Bey'in 'himayelerinde' gösterime girer.

Rusça, *Ankara: Serdce Tureckii*, adıyla bilinen film, gerçekte, Sergei Yutkevich'i uluslararası ortamlarda ünlendiren, en önemli çalışması değildir. Ancak, bize göre erken Cumhuriyet dönemi Türk-Sovyet yakınlaşmasıyla ortaya çıkan kültürel ilişkileri açığa vurması bağlamında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Daha da ötesi, Türk Modernleşmesi'nin anlatımının, kentsel dönüşüm ve mimarlık aracılığıyla görsel bir şölene dönüştürülmesi nedeniyle de dikkatimizi çekmektedir. Filmin birinci yönetmeni Yutkevich'in ustalıklı sineması, Ankara filmini Sovyet propaganda filmlerine yaklaştırır ve belki de türünün ilk örneği olarak toplumsal belleğimizdeki yerini alır. Yutkevich, Sovyetler Birliği'nin en uzun soluklu, üretken ve en çok

saygı duyulan yönetmenlerindendir. Kendisini güçlü kılan, Eisenstein'ın sinemasına kayıtsız kalamaması sonucu edindiği dili ve anlatımıdır (Eisenstein, 1969); bununla birlikte, çok daha önceleri başlayan ve sahne sanatlarıyla pekişen kimliğinin de, sinemasının gelişimine katkıda bulunduğunu kabul etmek gerekir. Burada, Yutkevich sinemasını etkileyen önemli bir isme, Eisenstein'a kısaca değinmek doğru olacaktır. Eisenstein'ın, dönemin Sovyet sinemasına katkısı, hiç şüphesiz, siyasî kimliğiyle bütünleşen tekniği ve yöntemleridir: "montaj" sözcüğüyle özetlediği yöntemleri, kısa sürede Devrim Sineması'nın asal araçlarına dönüşmüştür ve Yutkevich'in de bu yöntemlere sıklıkla yer verdiği bilinmektedir (Wollen, 2004, s.19-67). Gerçekte tiyatrodan edindiği deneyimlerini, daha sonraları "Grev" (1924), "Potemkin Zırhlısı" (1925) ve "Ekim" (1927) gibi filmlerde ustalıkla kullanan Eisenstein, film üretiminde sinematik kurguya yeni bir bakış açısı getirmiş, uzun çekimlerin yerine, izleyicide ciddi gerilimlere yol açacak uyarıcıları birbiri ardına derleyerek, sürekliliği olan bir anlatıya erişmiştir. Daha sonraları, özellikli bir anlamı üretebilmek adına birbiriyle çelişen uyarıcıları kullanmaktan da geri kalmamış, film üretimini eytışimsel bir süreçle zenginleştirmeye uğraşmıştır. İki ayrı imgenin üst üste çakışırılığı ile elde edilen kimi uyarıcı sahnelerin kullanımı, kitlenin bilincini sürekli tetikleyebilmek adına seçtiği bir uygulamadır; imgesel uyarıcılar ile elde edilen kesintiler, kısacası, özellikli iletilerin çatkılanabilmesi için bir gerekliliktir. Amacının, imgelerin 'yönlendirilmesi'yle siyasî iletilerin elde edilmesi olduğunu, sayısız kez yinelemiştir (Gillespie, 2003). Eisenstein'ın bir diğer ustalığı da, ses ve görsel malzemelerin gerektiğinde birbirinden bağımsız kullanımı üzerinedir. Montaj'daki uyarıcı etkiyi artırabilmek adına yeğlediği bu yöntemi, özellikle "Potemkin Zırhlısı"nda yoğunlukla kullandığı bilinmektedir. Bütün bunlara karşın, yönetmenin Sovyet Sineması'na en büyük katkısı, hiç şüphesiz, profesyonel oyuncular yerine, kendi deneyimlerini sahneye aktaran gerçek aktörleri tercih etmesi ile olmuştur. Eisenstein'ın "arch-tip"ler (archetypal) olarak adlandırdığı, asker, öğrenci veya anne benzeri unsurların sinemada kullanımı, 'gerçek olan'ın anlatımı için öncelikli bir konudur.

Eisenstein'la aynı dönemi, dolayısıyla benzer bir ideolojiyi paylaşan Yutkevich de, bütün bu gelişmelerin sıkı bir takipçisi konumundadır: Tarihsel filmlerden, dokümanlara ve biyografik çalışmalara kadar uzanan bir çok *genre*'de çalışması bulunan yönetmenin, yukarıda özetlediğimiz yöntemleri deneylediği görülecektir. Bununla birlik-

te, Eisenstein'dan esinlendiği kimi yöntemin özgün kullanımı kadar, O'nu asıl ünlendiren, işçi sınıfı üzerine yaptığı ve Sovyet propaganda filmlerine taşıdığı başarılı anlatıları olmuştur. Yutkevich gerçekte, bir sinemacı, sanat kuramcısı, yazar, akademisyendir; ancak daha önemlisi, Sovyet devrimlerine inanmış gerçek bir sosyalisttir. O'na göre, sinema Sovyet kültürünün anlatısındaki en önemli araçlardan bir tanesi olmalıdır (Schnitzer ve Martin, 2003). 29 Mayıs 1966'da kendisiyle yapılan bir söyleşide, sinemanın devrimci bir güç kazanımında, Eisenstein'la birlikte üstlendikleri rolden bahseder: Kendisine göre, küçümsenen ve sinemayı da içine alan eğlendirici sanatla, klâsik sanat biçimlerinin üstüsteliğinde elde ettikleri kitlesel gösteri estetiği, Devrim Sineması'nın üretilebilmesindeki en öncelikli konudur. Önemli olan, burjuva estetiğinin kitlesel temsiller aracılığı ile eğilip bükülmesi ve devrimci imgelerini farklı teknikler aracılığı ile üstlenebilmesidir. Ekim Devrimi'nin kitlesel bir halk temsiline dönüşmesi bağlamında önerilen *Kışlık Saray'ın Ele Geçirilmesi*, gerçek bir olayın tarihsel bir mekânda yeniden-üretilebilmesinin kusursuz bir örneğidir: Kendi deyimiyle, "gizemli bir oyuna" dönüşen ve işçi sınıfını, müfrezeleri ve gerçek savaş makinalarını kullanan bu gösteri, gerek içerik, gerekse teknik olarak yeni-sanatın 'kolaj'lara izin veren dünyasını resmetmektedir. Yeni-sanatın olanaklarını kullanan Devrim Sineması ise, devrimci içerik ve estetiğin bileşimini zorlayan kitlesel temsilden hareket etmektedir (Yutkevich, 2003, s.6-49). Yutkevich'in örneklediği kitle temsiliyetiyle oluşan sinemasıyla, Ankara belgeseli'nin genel kurgusu arasında bir tür yakınlaşmanın olduğu görülecektir: Sinematik biçimin tasarlanmasındaki seçici tutumun yanı sıra, mekân odaklı bir anlatıya yer verilmesi, üstelik bunun Eisenstein'in "arch-tip"lerini çağrıştıracak bir biçimde, gerçek mekânsal pratikler üzerinden kurulması, sanırız rastlantısal değildir.

Yutkevich'in Devrim Sineması, "Proletkult"'un 1924 sonrası daha da katılaştıran tutumuyla çelişerek, geçmişin bütüncül reddini çağrıştırmaz; öte yandan, yeni olma istenci kendisini, montaj ve kolajı ön plâna çıkaran ve kitlesel temsiliyetlere öncelik veren deneysel bir mecraya iteler. Bu tür bir deneyselliğin siyasî olgunluğu ise kaçınılmazdır: Eisenstein'in, "toplumsal yarar getiren etkiye yapıtın içeriği diyorum" diye tanımladığı ve uyarıcı öğeler yardımıyla amaç edindiği "toplumsal faydayı", Yutkevich'in de ısrarla sürdürdüğü görülür (Eisenstein, 1993a, s.18). Gerçek anlamda "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filminin, baştan sona toplumsallığı elden bırakmayan sinematik bir kurguyla

tanımlandığı görülecektir; üstelik görsel uyarıcıların yanı sıra, sözel ve/veya yazılı anlatımlarla, uyarıcı unsurların bütün bir filme ustalıklarla yerleştirildiği de dikkat çekmektedir. Toplumsal fayda, devrim sinemasının propagandaya yönelik kaygılarının bir sonucudur: Eisenstein'in "sinemanın ikinci yazınsal deneyimi" diye adlandırdığı ve "kendi dilini, kendi konuşma biçimini, kendi sözcüklerini ve kendi imgelerini" oluşturan bir süreçten söz edilerek, toplumun yararına kullanılan kavramlar, yöntemler, taktikler ve uygulanabilir imgeler doğrudan sinemaya aktarılmalıdır. Sinemanın görevi, anlık heyecanlar sonucu oluşan duygusal boşalımın peşinde koşuşturmak değil, "yoğun ve düşündürücü bir süreci" uzun uzadıya işlemek olmalıdır (Eisenstein, 1993b, s.32-3). Sovyet sinemasını sıradan Hollywood sinemasından ayıran asal unsur da budur: Lenin'in "sinema bütün sanatlar için en önemli olanıdır" sözüne bağlı bir süreçle türeyen ve sosyalist öğretiyi, üretimsel, ideolojik ve yönetsel bir merkezîyetçilik sarmalında kamu yararına dönüştüren bir tür özelleşmiş endüstri, Eisenstein'in özlem duyduğu sinemaya denk düşmektedir. 1925 yılı basımı *Kino* dergisinde yayımlanan bir makalesinde, "Sovyet sineması, öncelikle kitleleri eğitmeyi amaçlamaktadır. Bu sinema, onlara genel ve siyasal bir eğitim sağlamanın yollarını aramaktadır. "Sovyet Devleti ve bu devletin insanların düşün yapısı ile ilgili geniş bir propaganda çalışmasını yürütmektedir", sözleriyle, sinemasının birincil amacını ayrıntılarıyla ortaya koyar (Eisenstein, 1993c, s.25). Hiç şüphesiz ki, Sovyet sineması, Sovyet devletinin siyasî, kültürel ve ahlâki amaçlarına yönelik bir araç olmalıdır. Bir diğer deyişle, Sovyet filmleri kitlelere, onların çıkarlarına ve örgütlerine hizmet etmeli, "ister emekçi ailelerinin yeni ahlâk ilkeleriyle ilgili olsun, ister binlerce kişinin işbirliğine gereksinim duyan tarihsel filmler yapılıyor olsun, bunların hepsi yaşama karşı dürüst" olmalıdır (Eisenstein-c, 1993c, s.19). Siyasî gereksinimlerin yanı sıra dürüstlük, kurulmuş sahne düzenine karşı olmayı da ister; bir diğer anlatımla, mekân gerçek olmalı, öykünölmüş ve stüdyolarda yaratılmış mekânsal bir kurgunun, gerçek bir fizikî ortamı yansıtamayacağı bilinciyle, film gerçek olanı kullanmalıdır. Dolayısıyla, Eisenstein'la başlayan ve yoldaşı Yutkevich'le devam eden bir geleneğin, temel niteliklerinden söz etmek olasıdır: Toplumsal bir faydanın aranması, propaganda niteliğinde düşündürücü uyarıcıların kurgusuyla elde edilmiş bütüncül bir anlatının olması ve mekânsal anlamda dürüst bir tavır sergilenmesi, Devrim Sineması'nın olmazsa olmazları arasındadır.

Benzer bir biçimde, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" de Devrim Sineması'nın temel niteliklerini kayıtsız yineleyen bir niteliğe sahiptir. Filmin, toplumsal faydayı gözedici bir tutum benimsediği ve ona destek veren uyarıcı anlatıları, baştan sona tutarlı bir biçimde ve ustalıklı içerdiği görülecektir; ancak daha da önemlisi, gerek Anadolu coğrafyasına ve gerekse Başkent Ankara'ya dair mekânsal unsurların stüdyo ortamlarıymuşçasına, doğal biçimleriyle kullanılması, filmi dönemin Sovyet sinemasına yakınlaştırmaktadır. Mekâna ilişkin unsurlar, sahteci bir tasarım sonucu değildir; Eisenstein'ın istemlediği gibi, Yutkevich de doğal olanı olabildiğince kullanmayı yeğlemiştir. Türk Devrimi, tıpkı *Kışlık Saray'ın Ele Geçirilmesi* veya *Potemkin Zırhlısı*'nda olduğu gibi, gerçek mekânlarında, dönemi yaşayan gerçek unsurların katılımı ve döneme dair devrimci coşkuyla sinemalaştırılmalıdır. Dolayısıyla film, baştan sona Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10. yılı törenleri etrafında döner; bütün bunlarla birlikte, devrimin anlatısı, 'öncesi ve sonrası' ikililiği üzerinden, bireyler, kitleler, mekânlarla inceden inceye işlenir. Filmin vurucu anı, hiç şüphesiz ki Reis-i Cumhur Mustafa Kemal'in, Türk Devrimi'nin lideri sıfatıyla seslendirdiği ve kesintisiz bir biçimde filmde yer alan ünlü "10.Yıl Nutku"dur. Ancak, filmin baştan sona iki temel alt-anlatı etrafında kurgulandığını, nutkun ise, bu alt-anlatıları birbirine eklemlen bir bağlaç gibi kullanıldığını burada belirtmemiz gerekir. Birinci alt-anlatı, savaş sonrası yıkıma uğramış, feodal toplumsallığın ağır yüküyle fakirleşmiş Anadolu üzerinedir. Buradaki uyarıcılar, Anadolu Bozkırı'nın yavan peysajıyla güçlendirilmiş imgeler aracılığıyla elde edilir. Bütün bunlara karşın, fakir kitlelerin yüzünde umutkâr bir ifadenin yer aldığı görülmek olasıdır: Kitleler, genç Cumhuriyet'in başkentine, bütün 'vasıtalarla' akın etmekte, devrimci bir coşkuyla, geçen 10 yıl süresince elde edilen başarıları kutşamaktadırlar. İkinci alt-anlatı, Başkent Ankara üzerine yoğunlaşır: Sıradan bir kasabanın modern bir başkente dönüşü ve bu başkentle özdeşleşen modern kitlelerin imgesi, filmin bu bölümünü dikkatle örür. Yokluğu resmeden kitlenin yerini, gönenci temsil eden genç izciler, askerler ve çağdaş görünümlü bürokratlar alır. Kırak bozkır ise yerini, kurumlara, Modern Mimarlığa ve kentsel altyapıya bırakmıştır. Ankara adeta bir "şantiye" görünümündedir. Yutkevich işte tam da bu noktada, Ankara'dan Moskova'ya dönerek, Ekim Devrimi ile Türk Devrimi arasında bilişsel ve görsel bir bağ kurar ve Sovyetlerce Türkiye'ye atfedilen ideolojiyi güçlü bir biçimde açığa vurur. Gerçekte,

yönetmene göre Ankara ve Moskova, ortak bir siyasî tutumu üstlenerek aynı amacı edinen iki önemli başkenttir.

Murat Belge'nin de değindiği gibi, Sovyet başkentinin St. Petersburg'dan Moskova'ya taşınması ne denli simgesel ise, İstanbul-Ankara arasındaki kayma da o denli simgeseldir ve Sovyetlerce üzerinde durulması gereken sinematik bir anlatıyı gerekli kılmaktadır. Kozmopolit liman kentlerinden içeriye, "ülkenin kalbi"ne taşınması süreci, salt savaşın bir gerekliliği olarak algılanmamalıdır; başkentlerin yer değiştirmesi, gerçekte siyasî bir "jeste", "Tek Ülkede Sosyalizm" ve "Biz Bize Benzeriz"e karşılık gelmektedir (Belge, 2003, s.123). Belge'ye göndermeyle denilebilir ki, film, Sovyet ve Türk halkları arasındaki ortak paydayı kurgulamaya çalışmakta, bunu yaparken de, Modernite Projesi'nin siyasasını sinematik bir beceriyle çatkılamaktadır. İşte böylesi bir siyasî ve kültürel iklimde "Ankara: Türkiye'nin Kalbi"ni anlamak gerekir. Belgesel nitelikli bu filmin içeriği, 1922 yılında çekimlerine başlanan, ancak 1942 yılında tamamlanabilen "İstiklâl" belgeseliyle bir tür ortaklık içermekle birlikte, ulusal mücadelenin askeri evre ve başarılarını kaydeden "İstiklâl"den görece ayrılmaktadır. Ankara filminin, savaş sonrası üstlenilen modernleşme hareketini sinemalaştırması, öncelikli bir görev olarak tanımlanmıştır. Uzun uzadıya belgelenen Türk Modernleşmesi'nin Ankara üzerinden mekânsal karşılığı ve daha da önemlisi Mustafa Kemal'in bu süreç içerisindeki etkin rolü, filme eklemlenen diğer önemli ayrıntılardır. Ankara filmi bir anlamda, kentsel mekânın imarı aracılığıyla Modernite Projesi'ni resmetme uğraşısı içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte, '10 Yıl Nutku'nun kesintisiz bir biçimde senaryoda yer alması, Mustafa Kemal'e atfedilen, kurucu, yönlendirici benzeri sıfatların filme işlenmesini kolaylaştırmakta, lider üzerinden Anadolu'nun devrimci dönüşümünün süreçleri anlam kazanmaktadır.

Kısaca Yutkevich'in sinemasında, Anadolu'nun devrimci dönüşümünün temsiliyeti mimarlık aracılığıyla kurulmuştur; daha da ötesi, mimarlık ve kentsel pratikler Türkiye'nin Modernite Projesi'yle üstlendiği siyasayı betimleyebilmenin en önemli aygıtıdır. Dolayısıyla filmin, Cumhuriyetin son 10 yıllık serüvenini özetlemesiyle başlaması, rastlantısal değildir. Anlatılanlardan, devrimin salt siyasî bir niteliğin ötesinde, kentleşme ve mimarlığı da içine alan topyekûn bir kalkınma olduğu özellikle vurgulanır. Devrimin başarısının anlatısı ise, devam eden yaklaşık bir saatlik kurgunun ayrıntılarında gizlidir. İlk bölüm, Anadolu peysajıyla başlar. Bozkırın biteviye uzanan ve bir tür boşluk

hissi uyandıran niteliği, hem savaşın mekânlarını hem de Türk Devrimi'nin *tabula rasa'sını* betimlemektedir. *İdilik* bir anlatımın unsurları ise, heykelsi duran çobanlar, bozkır içerisinde yitip giden kervanlar ve bunlara eklenmiş fakirliktir. Kamera, sıradan bir Anadolu yerleşkesine döner ve yaşlı bir köylünün, Ankara'ya, "Anadolu'nun, Türkiye'nin kalbine" yapacağı zorlu bir yolculuğu anlatmaya başlar. Yolculuğun nedeni, görüntünün ardına eklenen açıklayıcı bir kısa metin ve peşi sıra gelen çekimlerde açıkca vurgulanır: "Cumhuriyetin 10. yıldönümünü kutlamak" Yolcu gerçekte yalnız değildir ve modernleşmenin simgesi, trenlerle Ankara'ya taşınan yüzlerce genç kız ve erkek, kendisine uzaktan da olsa eşlik etmektedir. Uzağıp giden raylara, lokomotif ve vagonlara odaklanan çekimlerle, makina ve modernleşme arasında bir bağ kurulmaya çalışıldığı gözlerden kaçmaz. Trenden törenle inen izci kızın, köyünden yola çıkan köylüyle Ankara'da buluşması ise, bir anlamda, Yutkevich'in eski/yeni, geleneksel/modern karşıtlığını, başkentin mekânlarında eritmek amacıyla kullandığı, taktiksel bir uyarıcıdır. Filmin ilerleyen bölümlerinde, büyük tören alanında ve daha sonraları da, Modern kentin sokaklarında buluşan ve devrimin coşkusuna katılan bu ikilinin gözüyle, büyük dönüşümün ayrıntıları anlatılacaktır. Yutkevich bu noktada, bir kez daha geriye döner ve aynı erikle İstanbul'a giriş yapan Sovyet delegasyonunun, yolculuğuna yer verir. Uzun uzadıya işlenen bu bölümde, deniz vasıtalarıyla Sovyet Donanması'nı karşılayan ve sevgisini sakınmayan kitlenin çekimleri ayrıcalıklıdır. Gerçekte işlenmeye çalışılan, Türk-Sovyet yakınlaşmasının halklar düzeyindeki yansımasıdır. Sovyet delegasyonunun yolculuğu da diğerleri gibi trenle devam eder ve Ankara İstasyonu'nda, devlet töreniyle sonlanır. Sovyetler, İmparatorluk başkenti İstanbul'da olduğu gibi, genç Cumhuriyetin başkenti Ankara'da da, askerî ve sivil erkânın, izcilerin ve sıradan kentlinin coşkusuyla karşılanır. Havadan çekilen ve eskiyle yeni başkenti görselleştiren ve özellikle Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nü de içine alan çekimler ise, Sovyet delegasyonunun istasyona girişini daha da anlamlı kılar; gelinen son nokta Modern Ankara'dır.

Bir sonraki sahne, '10. Yıl Kutlamaları'nın törenselleştirilmesine ayrılmıştır. Askerî ve sivil erkân ile yabancı misyon şefleri ve onlara eşlik eden Sovyet delegasyonu alandaki yerlerinde, şaşırtıcı bir disiplin içinde yürüyen şeref kıtasını selamlamaktadır. Düzenli ordu birliklerini, askerî bando ve devletin yeni savaş makinaları izler. Yutkevich'in

Ankara'da buluşturduğu ve eski ile yeniye simgeleyen köylü ve izci kızın gözüyle takip ettiğimiz tören, tank ve uçaklara duyulan hayranlıkla kesilir: "Savaş sırasında bunlardan çok az vardı, şimdi ise çok var" diyen köylü, eliyle kentin üzerinde tören uçuşu yapan uçaklara işaret etmektedir. Kısa zamanda çoklu sayılara ulaşan savaş makineleri, her ikisi için de övünç kaynağına dönüşmüştür. Yutkevich törene geri döner: Asker disiplini ile, ellerinde bayrak ve flâmalarıyla ilerleyen gençler, törenselleştirme uğraşısının can alıcı noktasıdır; yönetmene göre, kitlesel 'sivil katılım', askerî bir başarının ötesindeki halk devrimini temsil etmektedir. İşte bu noktada, Türk-Sovyet ilişkilerinin imgesi oluşturulmaya çalışılır: Yutkevich, Reis-i Cumhur Mustafa Kemal ile Mareşal Fevzi Çakmak ve Sovyet delegasyonunu, yanyana veya teker teker, birbirini izleyen çekimlerle birleştirerek, her iki devletin yönetici erkini uzlaşır bir görüntünün içerisine ustalıkla hapseder. Resmi geçitle tamamlanan tören, gece de devam eder; devrimin ürettiği enerji ile modern yapılarını ışıklarla bezemiş, bina cephelerini aydınlatmış bir başkent, uzun uzadıya sinematik oyunlarla izleyiciye sunulur. Yönetmenin anlatısında, birbiri içerisine girmiş imgeler, ışıltılı, parlak bir kenti ve onun geleceğini, 'fütüristik' bir dille imlemektedir.

Filmin ilk bölümü, Ankara'dan trenle ayrılan Sovyet delegasyonu ile Türk halkı arasındaki sıcak uğurlama sahneleriyle sona erer. Ancak, Yutkevich'in Ankara üzerine anlatısı, ikinci bölümde daha da büyük bir coşkuyla devam edecektir. Bir ansiklopedinin sayfalarına odaklanan kamera, yeni başkent coğrafyası ve tarihi üzerine notlar geçmeye başlar. Köklerini başka mecralarda arayan yeni bir ulusa yardım edercesine, Augustus Mabedi kalıntılarından, Roma dönemi anıtlarından ve daha daha da öte, yerleşik Anadolu uygarlıklarından sahneler teker teker izleyiciye sunulur. Cumhuriyeti, devrim öncesi kimliklerinden soyutlayabilmenin yöntemi Yutkevich tarafından ustaca kotarılmakta, eski kimlikler ile yeni kimlikler arasındaki uzlaşmaz çatışmanın anlatısına geçilmektedir. Bu noktada yönetmen yeniden bozkır imgesiyle çakışan sefaletin izlerini sunarak, sıradan bir kırsal yerleşkenin mekânlarını, insanlarını, izleyicide derin uyarıcı etkiler yaratacak bir biçimde ardı ardına sunar. Geleneksel yöntemlerle barakalar üretmeye çalışan köylüler, sağa sola serpiştirilmiş yaşlılar, örtünerek kamusal mekânın dışına itelenmiş kadınlar, eğitim olanaklarına erişemediği anlaşılan çocuklar, eski Ankara'ya, Kale'ye yerleşmiş kasabalının kentsel pratiklerine geçişin de ön sözü gibidir.

Cumhuriyet öncesini imleyen Ankara görüntüleri de, adeta Anadolu'nun sefaletini yansıtmaktadır. Tipik bir ortaçağ görünümündeki dar sokaklar, kaldırımsız toprak yollar, tek katlı dükkânlar, geri kalmış ticaret ve bu görünümü umarsız ifadeyle sürdüren kasabalı, Yutkevich tarafından, ülkenin devrim öncesi sosyal ve iktisadî 'profilini' çizdiği sinematik unsurlara dönüştürülür. Uyarıcı sahneler, ardıl metinlerle daha da güçlendirilmiştir: "Cumhuriyetin başkenti olmadan önce Ankara, dar karanlık, korkunç sokaklara, trafiğin ağır olduğu büyük caddelerde bile kaplanmamış tozlu yollara sahiptir."

Yutkevich, birbirini ardına montajladığı uyarıcı sahneleriyle elde ettiği duygusal yükselişi, devrimin mekânlarının anlatısına geçiş anında, beceriyle kullanır. O'na göre, Kemalist Devrim, toplumsal bir kırılmayı imlemektedir ve yaklaşık 15 yıldır sürdürülen savaş, yeni Türkiye'nin habercisidir. Savaşın öncül mekânı ise, hiç şüphesiz Kale'nin eteklerinde yer alan Ulus Meydanı ve onunla özdeşleşmiş Ulus Zafer Anıtı'dır (Sargin, 2004, s.659-80). Modern bir kent meydanına dönüşmüş anıt çevresinde dolaşan kamera, Alman yontu sanatçısı Krippel'in 1925 yılında, uluslararası bir yarışma sonrası tasarladığı anıtın üzerindeki Mehmetçik ve cepheye mermi taşıyan kadın figürü üzerinde odaklaşır ve daha sonra meydanı tamamlayan İkinci Meclis Binası'nda sonlanır. Halk Fırkası Mahfeli'nden, 1924 yılında mimar Vedat Tek'in katkılarıyla, meclis binasına çevrilen bu yapının, Modern Ankara'yı temsil etmesi kaçınılmazdır; bununla birlikte meclis etrafındaki mekânsal dönüşüm de dikkatimizi çekmelidir. Kaplanmış ve geniş kaldırımlarıyla, Ankara İstasyonu'nu Ulus Meydanı'na bağlayan İstasyon Caddesi ve etrafına park etmiş 'Modernite'nin vasıtaları otomobilleriyle yeni altyapı ve kentsel pratikler, bu dönüşümün diğer simgeleridir. Yutkevich tam da bu noktada, İkinci Meclis Binası'na odaklanarak, "29 Ekim 1923'de, Millet Meclisi'nin Türkiye'de Cumhuriyeti ilân ettiği bina" sözleriyle, yapıyı adeta kutsar. Meclis Binası, yönetmen için önemli bir kırılma noktasıdır ve bu bağlamda, kentin çağdaş görünümü ve hükûmet binalarının inşasını, Cumhuriyet kararıyla ilintilendirerek, kentte mimarî bir gezintiye çıkar. Bilinçli bir tercihle tasarlanmış gezintinin amacı, askerî kazanımların ardından gelen, iktisat, eğitim, sağlık ve kültür alanlarındaki başarıların mekânsal izlerini sürmektir. Yutkevich'in Ankara gezisi, eski-kent Ulus'dan başlayarak, yeni-kenti imleyen 'Yenişehir'e kadar uzanır. Daha sonraları Atatürk Bulvarı ismini alan, Başkent'in tek modern bulvarı üzerindeki kimi yapılara ve yer yer kentin başka noktalarına serpişti-

rilmiş diğer kurumlara odaklanarak, Modernite üzerinden edinilen başarıları simgeleştiren unsurların, ayrıcalıklı mimari hikayelerini izleyiciye aktarmaya çalışır. Örneğin kamera bir noktada, Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister'in modernist üslûbunu ustalıkla yinelediği Erkân-ı Harbiye Reisliği Binası'na yönelir ve daha sonra, bir başka Avusturyalı mimar grubu Theodor Jost ve Robert Orley'in 1927-32 yılları arasında tasarladıkları Hıfzıssıhha Enstitüsü Binası'nı uzun uzadıya çeker. Gezintinin her iki binayla başlaması, hiç şüphesiz ki, rastlantısal değildir. Bugünkü adıyla Genelkurmay Başkanlığı Binası, yeni kurulan ulusal ordunun merkezidir; öte yandan Hıfzıssıhha Binası, Modernite Projesi'nin önemli bir ayağını, toplumsal sağlık ve hijyeni simgelemesi nedeniyle ayrıcalıklıdır. Devrimlere liderlik eden siyasî iradenin merkezi, Holzmeister imzalı Cumhurbaşkanlığı Köşkü (1930-32) ve daha sonraları da dönemin, Ernst Egli imzalı Yüksek Ziraat ve Baytar Enstitüsü ve benzeri (1928-33) eğitim yapıları peşi sıra gelir. Özellikle eğitim yapılarında, Batılı görünümlü genç kızların etkinlikleri uzun uzadıya gösterilir. Arif Hikmet Koyunoğlu'nun 1927 tarihli tasarımı Etnoğrafya Müzesi Binası ise, kendi etnik temellerini kurmaya çalışan ulus-devletin simgesi olması nedeniyle, yönetmenin filmde yer verdiği bir diğer yapıdır: Müzeden, büyüyen Ankara'ya doğru yapılan çekim, izleyicide hayranlık uyandıracak niteliktedir. Perdeye yeniden, Theodor Jost'un 1927'de tamamladığı, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) Binası gelir, hemen arkasından da Türk Kızılayı'nın modern yüzünü temsilen Kızılay Binası, Alman kent plâncısı Jansen'in 1927 yılında, uluslararası bir yarışma sonrası tasarladığı ikinci büyük kentsel meydanı tanımlayacak bir biçimde sırasını alır (Tankut, 1992). Kızılay (Yenişehir) yeni Ankara'nın, dolayısıyla yeni kentsel pratiklerin mekânıdır ve Yutkevich'in genç Cumhuriyete atfettiği 'Modernizm'i içselleştiren, sinematik bir öyküyü barındırır: İki veya üç katlı bahçe içinde kübik konutlar ve kuleli köşkler, arnavut taşı döşeli bulvarlar, geniş kaldırımlar, seyir halindeki otomobiller ve artan trafiğe düzen getiren modern devletin polisi, Batılı görünümlü kentli, havuzlu parklar, çevrede oynayan sağlıklı çocuklar ve çocuklarını arabayla gezdirip parkta dinlenen çağdaş anneler, öykünün vaz geçilmez 'arch-tip'leridir ve yönetmenin anlatısında ustalıkla biçim bulurlar.

Yutkevich sinematik anlatısına devam eder: Örneğin, dönemin başbakanı İsmet Paşa'yla anılan ve Ernst Egli tarafından 1930 yılında tasarlanan Kız Enstitüsü, gerek çağdaş eğitimin gerekse bu eğitim

sürecine özgürce katılan kadınların anlatımı için seçilir. Spor giysileriyle “toplu jimnastik” yapan kadınların görüntüsü, sağlık ve bedensel pratiğe ilişkin güçlü bir söylem üreten Modernite’nin, siyasî erkce nasıl içselleştirildiğinin anlatısına yardımcı olacak bir biçimde, yönetmenin kent gezisine eklenmiştir. Ankara’da buluşan yaşlı köylü ve genç izci kız yeniden görüntüye gelir ve kısa sürede elde edilen ‘siyasî yengiyi’, biraz hayret biraz da gururla seyre devam ederler. Yutkevich, bu hayret dolu sahnenin hemen sonrasında, bir başka Egli tasarımı, Musikî Muallim Mektebi Binasına yönelenerek (1927), klâsik müzik eğitimi alan genç kız ve erkek öğrencilere odaklanır. Modern bir yapıda, çağdaş müzik eğitimi alan grubun üstlendiği ve kültür devrimini de çağrıştıran bu imge, gerçekten de izleyiciyi heyecana sürükleyecek kadar güçlüdür. Birbiri ardına gelen bütün bu imgesel zenginliğin yarattığı kurgu, izleyiciyi durup düşünmeye yer bırakmayacak bir anlatının içerisine hapseder; üstelik yer yer ikincil anlatıları da başarıyla eklemlendirerek. Sovyet Büyükelçiliği Binası’nın bütün bu akış içerisinde yer alarak, kentin en eski yapılarından bir tanesi olduğu ekiyle izleyiciye aktarılması, Yutkevich’in Sovyetlerin Ankara’ya duyduğu güvenci hissettirdiği bir iletiye dönüşür. Sovyet Elçiliği ile kısmen tamamlanan gezinti, ters bir kurguyla başladığı noktaya, bir diğer deyişle İkinci Millet Meclisi Binası’na geri döner. Ancak bütün bu uzun yolu yeniden kat ederken, ne mantar gibi büyüyen ve Yenişehir’i üreten Modern konutların imgesel zenginliğinden, ne de köylü-geç izci ittifakının çarpıcı öyküsünden vazgeçilir. Yutkevich’in dünyasında, kendilerini çevreleyen yeni fizikî durumun coşkusuyla, “bu şimdiki yeni hayatımız” diyen genç izci, gerçekte bir tür ütopyanın kutsanmasına sözcülük etmektedir.

29 Ekim 1933 sabahı, Millet Meclisi Binası devlet erkânına bir kez daha ev sahipliği yapar. Kalabalık bir grupla binadan ayrılarak, tören alanına ‘otomobille’ geçen Reis-i Cumhur, orada coşkuyla karşılanacak ve bilinen “10. Yıl Nutku”nu okuyacaktır. Yutkevich, bu tarihi anın belgelendiğini, lideri filme alan kameraları filme alarak bizlere iletir. Öte yandan, Mustafa Kemal’in konuşmasının her sözcüğü, Türk Devrimi’nin imgeleriyle bezenmiştir. Şantiye görünümündeki kentlere ve Anadolu’ya ilişkin görüntülerle izleyici, sınırsız bir birlikteliğe sürüklenir: Tuğla dizen, sıva yapan yapı ustaları, fabrikalar kuran makinalar, makinaları işleten emekçiler, sanayileşen kentler, barajlarla su tutmaya çalışan, köprüler kuran mühendisler ve modern teknikle ziraat yapan köylü sınıfı. Yutkevich’in ‘modern zamanlara’ ilişkin

imge saldırısı, bir anlamda, eskiyi ikame eden yeniyi toplumsal bir uzlaşının aracına dönüştürme uğraşısıdır: Çağdaş bir toplumsal düzeneği istemleyen ulusun, "0" noktası Modern'le kurulmalı, 'resmi' tarihi ise bu nokta üzerinden yeniden yazılmalıdır. Böylesi bir istencin en önemli siyasî aygıtlarından bir tanesi de, hiç şüphesiz ki, modern kimliğin tasarlanması süresince, bireyin aidiyetinin çağdaş imgeler aracılığıyla oluşturulmasıdır. İşte tam da bu noktada, Yutkevich sinemasını ortak bir aidiyetin aracına dönüştürmekte, toplumsal bir uzlaşının ortak paydasını görselleştirmeye çalışmaktadır. Süreç nasıl örgütlenirse örgütlensin, bu tür bir ortak paydanın, kolektif bir belleğe gereksinim duyduğu kesindir. Bir diğer deyişle, Modernite'nin ütopyacı siyasası, "0" noktasıyla, toplumların bilişsel dünyasında bir tür kırılmayı göreve çağırır ve kendi kolektif belleğini, "0"dan kurmanın uğraşısını verir. Bunun içsel, öznel bir zamana bağlı ve çoğu kez içgüdüsel olan bireysel bellekten ayrıştırılması gerekmektedir: Yutkevich'in de istediği, toplumsal paylaşımın ortaya çıkan, ancak bir tür sosyal çatkılamaya gereksinim duyan kolektif belleğin kendisidir (Halbwachs, 1992). Doğrudan uyarı olarak adlandırılacak kişisel deneyimler ve olayların ötesinde, doğrusal olmayan, çoğu zaman kurumsallaşmalar üzerinden edinilen ve toplumsal paylaşımları cepheye süren "kolektif" uyarıcıların, bu tür bir belleğin yaratımında öncelikli olduğu bilinmektedir. Çoğu düşünür'e göre, törenselleştirmeler ise, kolektif uyarıcıların asal elamanlarıdır: Yutkevich'in Cumhuriyet törenlerini ayrıntılı bir biçimde görselleştirmesi, daha da öteye giderek, öncesi ve sonrasına ilişkin incelikleri izleyici ile paylaşması, sanırız, bu tür bir arayışın önemli bir parçasıdır.

Yutkevich'in sinemasında uzun uzadıya betimlendiği gibi, belleğin çatkısı süresince, zaman-mekânsal sabitlemelere gereksinim duyulur: Cumhuriyetin törenselleştirmesi ise, üstünde uğraşılacak sosyal çatkıyı, hem zamansal (Cumhuriyetin ilânı), hem de mekânsal (Ankara'da) bir sabitlemeye zorlayacaktır. Yutkevich zaman-mekânsal sabitlemeyi, törenselleştirmenin içerisine ustalıkla yerleştirdiği, "Modern Mimarlık" aracılığıyla her seferinde yeniden kurmakta, üstelik bunu, içselleştirilmiş bir gündelik hayatın ayrıntılarında gizli simgeler aracılığıyla yapmaktadır. Kısacası, çağdaş kentin sağına soluna serpiştirilmiş, bedensel pratikler ve onlara ev sahipliği yapan mekânlar, Yutkevich'in anlatısında, "törenselleştirme"nin vazgeçilemez sinematik unsurlarıdır. Bu noktada, başka bir konuya kısaca değinmemiz gerekir: Modern Mimarlık'ın nesnesi yapılar ve o yapılara eklen-

miş pratikler, gerçekte, örgütlü bir anımsamanın en etkin yöntemidir (Cannerton, 1989). Bir diğer deyişle, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filmi, örgütlü anımsamanın olasılıklarını biteviye üreten ve bunu kolektif bir mantıksal doğrulamanın zaman-mekânsal sınırları içerisinde başaran bir çalışma olarak dikkatimizi çekmelidir. Yutkevich'in sinemasında söz konusu edilen mantıksal doğrulamanın ise, 'Modernite ve toplumsallık'ı ön plâna çıkaran bir siyasa ile kurulduğu bilinmektedir. Bir başka açıdan yorumlamak gerekirse, Yutkevich'in siyasa ile örtüşük tasarılar, 'geçmişe dair' olanın yeniden canlandırılmasından çok, geleceğin kurulabilmesi için gerekli ideolojik tabanın çatkılanması ve/veya sürdürülebilir kılınmasını ister. Gerekli simgelerin kullanımı yoluyla, öyküntülen ideolojik tercihlerin kolektif belleğe eklenmesi ise olasıdır. Film bu anlamda, bir tür 'derleyen' gibi davranarak, simge sistemlerinin üretilmesi aşamalarında, hangi imgelerin olumsuz kılınması ya da hangilerinin kutsanması gerektiği yönünde sinematik bir kurguya yönelir ve derlenen imgeler üzerinden, mantıksal doğrulamanın sağlamasını yapan kolektif bir inancı tasarlamaya uğraşır. Kısacası burada söz konusu olan, imgeler dünyasına indirgenen kolektif bir bellektir. Ancak, kurgulanan belleğin, kitlesel bir katılımı, iktisadî ve siyasî bir desteği ve akılcı söylemleri istediğini, Yutkevich'in de bu tür beklentileri başarıyla yerine getirdiğini yinelemek gerekir. Türk Modernleşmesi'nin kolektif belleğinin ise, "icat" edilip edilmediği, bu aşamada çok önemli değildir (Hobsbawm ve Ranger, 1983). Yönetmen için öncelikli olan, elde edilmeye çalışılan son-ürünün ideolojik bağlamıdır. Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi, aidiyet hissinin yaratılması ve toplumsal bütünlüğün sağlanması, öncelikli konulardır ve törenselleşerek içselleştirilen çoğu unsurun "meşruiyet" edinimine öncelik vermek gerekir.

Yutkevich'in sineması kolektif belleğin yaratımı süresince anımsamanın araçlarını yinelemeyi yeğler; öte yandan bizim için eşdeğer önemdeki konu, yönetmenin unutmayı da bu denli istemesidir. "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filmi dikkatli okunduğunda, "kolektif bir amnezya"yı, istekli ve kasıtlı bir biçimde göreve çağıran imgeler dünyası görülecektir. Yutkevich gerek dışlayarak, gerek yıkararak gerekse eski ve yeni arasında biteviye bir gerilim yaratarak, "kolektif amnezya"nın araçlarını, sinemasına ustalıkla sokuşturur. Gerçekte kolektif amnezya, masumiyetin en erken dönemine duyulan bir inanca, dolayısıyla Türk Modernleşmesi'nin *tabula rasa*'sına denk düşmektedir.

Sonuç olarak, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" belgeseli, masumiyeti göreve çağıran ilk Türk propaganda filmi olması nedeniyle, kültür tarihimizdeki yerini alır. Ancak, çoğu eleştirmene göre propaganda filmleri kısır bir kültür siyasetinin ürünüdür ve dolayısıyla, gerçek sinema tanımına denk düşmez. Böylesi bir yorumda, propaganda filmleri bireyin korkusu aracılığıyla güç edinen ve karşı-demokratik söylemlerle beslenen bir nesneye indirgenir. Propaganda sinemasına atfen çizilen bu çerçevenin, Ankara belgeseli için geçerli olamayacağı iki nedenle düşünülebilir: Birincisi, 1930'ları anlatan eserin karşı-demokratik bir söylem içerdiği görüştü gerçeği yansıtmamaktadır; ikincisi, Yutkevich'in sinemasında sanatla siyaseti birbirinden ayıran ya da birini diğerine üstün tutan bir seçiciliğin egemen olmadığı bilinmektedir. Üstelik propaganda filmi olarak adlandırılan kimi çalışmalara bakıldığında, bu tür indirgemeci söylemlerin doğruluğu da sorgulanabilmektedir. Yukarıda örneklemeye çalıştığımız ve Devrim Sineması'nın öncü isimlerini öne çıkardığımız kimi çalışmalar incelendiğinde, propaganda sinemasının değersiz kılınmasına yönelik tutumların, kolaycılığa kaçan ideolojik bir kaçışın ürünü olduğu savlanabilir. Dolayısıyla, Sovyet ve/veya diğer siyaset merkezlerinin görevlendirdiği propaganda filmlerini yeniden-değerlendirmek bir gereklilik gibi durmaktadır. Özellikle karşılaştırmalı yorumların, hem bölgesel hem de ulusal bazda yürütülen kimi etkileşimleri ortaya koyacağı açıktır. Örneğin, Türk-Sovyet ilişkileri kadar, Türk-Alman ilişkileri üzerine yürütülecek varsayımlar, "Ankara:Türkiye'nin Kalbi" belgeselini, dar siyaset kalıplarından kurtarabilecektir.

Bu bağlamda, Ulusal Sosyalist Partisi dönemini sinemalaştıran Leni Riefenstahl'ın bu açıdan irdelenmesi, Ankara filminin dönemsel göndermelerini doğru kurabilmenin olanaklarını da sağlayabilecektir. Örneğin, "İradenin Zaferi" (*Triumph Des Willens*, 1934) ve "Olimpia" (*Olympia*, 1938) filmleri, dönemin siyasî iklimini yansıtmakla birlikte, anlatım gücü, dili ve tekniği açısından, sinema tarihinde özellikli bir yer edinmiştir. "İradenin Zaferi", Nürnberg Parti Kongresi'ni, Olimpia ise 1938 Berlin Olimpiyatları'nı belgeleyen filmlerdir (1935 yılında, Venedik Uluslararası Film Festivali'nde büyük ödülle değer görülen ve 1937'de Paris Grand Prix'i alan "İradenin Zaferi" filminin, savaşın hemen sonrası yasaklanarak arşive kaldırılması rastlantısal değildir). Riefenstahl'ın sineması, parti kongresi sırasında Luitpold stadyumunu dolduran ve sayıları onbinleri bulan kitle ve düzenli kitlesel hareketlere, destansı bir nitelik kazandırır. Mimarlık araştırma-

cılarının özellikle üzerinde durdukları şey ise, kitlesel siyaset ve mekân arasındaki gizli güç ilişkisi üzerinedir (Sargın, 2001, s.86-90). Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Riefenstahl'ın filmlerini bütün zamanların en iyi propaganda filmleri arasına sokan, yüzyıl başında gerek Sovyetlerde gerekse Nazi Almanyası'nda ortam bulan, sinema ve siyaset arasındaki açık 'ittifak'tır (Erksan, 1986). Lenin'in sinemaya attığı önemin veya Eisenstein'ın "Potemkin Zırhlısı"nda işlediği siyasetin, Goebbels'in kurduğu RKF'da (*Reichfilmkammer - Alman Film Bürosu*) ses getirmemesi olanaksızdır: 1933'de RKK'ya (*Reichkultur-kammer - Alman Kültür Bürosu*) dönüştürülen büronun, sinemayla kurduğu organik ilişki, kısa sürede Riefenstahl'a Nazi söylencesinin simgelerini yaratması konusunda yeni görevler yükleyecektir.

Kısacası, Karadeniz Filo'sunun 1905 Ayaklanmasını ustalıkla bir biçimde işleyen ve bunu görsel bir şölene dönüştüren "Potemkin Zırhlısı" veya Ulusal Sosyalizm'in imgelerini üreten "İradenin Zaferi" arasında, gerçekte, bir fark olmayabilir: Eninde sonunda her ikisi de propaganda filmi olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, bütün dönemlerin en çarpıcı eserleri olarak görülen bu iki yapıtın, sinema açısından, "reel" siyasetin gölgesinde kalmayacağı da açıktır. Tek adam iktidarını göreve çağıran katı milliyetçilik veya işçi sınıfı iktidarını istemleyen kollektivist devrim benzeri betimlemeler, bu iki filmin eksiksiz anlaşılmasını engelleyecektir. Benzer bir bakış açısıyla, Yutkevich'in Erken Cumhuriyet Dönemi'nin kollektif belleğini kurma istenciyle sinemalaştırdığı, "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filmini de, başka bir mecrada yeniden okumak gerekir. Film, siyaset, kültür ortamları ve mimarlık arasındaki çetrefilli ilişkileri sınayabilmek adına, önemli ayrıntılar sunmaktadır ve dolayısıyla derinlemesine bir sorgulamayı göreve çağırmaktadır.

Kaynaklar

Aslanoğlu, İ. (2001), *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı-1923-1928*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Batuman, B. (2000), *Hegemonic Struggle within the Reproduction of Public Space: Domination and Appropriation in and of Kızılay Square*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Belge, M. (2003), 'Osmanlı'da ve Rusya'da Aydınlar', *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya; Politik Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, G. Kazgan

ve N. Ulçenko (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 123.

Bozdoğan, B. (2001), 'Aesthetics of Progress, Imagining an Industrial Nation', *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic*, University of Washington Press, Seattle and London, 106-152.

Cannerton, P. (1989), *How Societies Remember*, Cambridge University Press, Cambridge.

Cengizkan, A. (2002), *Modernin Saati: 20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı*, Mimarlar Derneği 1927 & Boyut Yayınları, Ankara, İstanbul.

Cooke, C. (1989), 'Images or Intellegence', *Russian Constructivism and Iakov Chernikhov*, AD Architectural Design, v.59, n.7-8, 5-15.

Dorsay, A. (1998), *Sinema ve Çağımız-1*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eisenstein, S.M. (1969), *Film Form: Essays in Film Theory*, Harvest Books, New York.

Eisenstein, S.M. (1993a), 'İşçi Filmleri Yapmanın Yöntemleri', *Sinema Sanatı* (Film Essays with a Lecture) N. Şarman (Çev.), Payel Yayınevi, İstanbul, 18.

Eisenstein, S.M. (1993b), 'Sinemanın Yeni Dili', *Sinema Sanatı* (Film Essays with a Lecture) N. Şarman (Çev.), Payel Yayınevi, İstanbul, 32-3.

Eisenstein, S.M., (1993c), 'Sovyet Sineması', *Sinema Sanatı* (Film Essays with a Lecture) N. Şarman (Çev.), Payel Yayınevi, İstanbul, 25.

Erksan, M. (1986), 'Tutsak Filmler'...*Ve Sinema*, Hil Yayınları, İstanbul.

Frampton, K. (1980), *Modern Architecture; A Critical History*, Oxford University Press, New York and Toronto, 168.

Gillespie, D. (2003), 'Film and Ideology', *Russian Cinema*, Pearson Education, Edinburgh, 103-23.

Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (1983), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge.

Halbwachs, M. (1992), *On Collective Memory*, L.A. Coser (Ed. and Trans.), Chicago University Press, Chicago.

Kazgan, G. ve Ulçenko, N. (2003), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya; Politik Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kılınç, K. (2002), 'Searching for the Avant-Garde in the Turkish Context: The Hıfzısıhha Enstitüsü', *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Leonid-Friedrich (1999), *Ankara, İki Komintern Gözlemcisinin Kurtuluş Savaşı Değerlendirmesi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Lawton, A. (1992), *Kinoglastnost; Soviet Cinema in Our Time*, Cambridge University Press, Cambridge.

Li, Y.A. (2003), 'Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültür ve Eğitim Sorunları Hakkında Sovyet ve Rus Türkolojisi', *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya; Politik Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, G. Kazgan ve N. Ulçenko (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 125-34.

Mally, L. (1990), *Culture of the Future: The Proletkult Movement in Revolutionary Russia*, University of California Press, Berkeley.

Monaco, J. (1981), *How to Read a Film*. Oxford University Press, London.

Özdemir, D. (2004), 'Ankara Hippodrome: The National Celebrations of Early Republican Turkey, 1923-1938', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Sargın, G.A. (2001), 'Devrimci Direniş ve Sıradan Faşizm Arasına Sıkışmak: İtalyan Fütürizmi' *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, s.2, 86-90.

Sargın, G.A. (2002), 'Kamu Adına Örgütlü Unutma ve Yeniden-anımsama', *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, s.11, 46-50.

Sargın, G.A. (2004), 'Displaced Memories, or the Architecture of Forgetting and Remembrance', *Environment and Planning D: Society and Space*, v.22, n.5, 659-80.

Schnitzer L.J. ve Martin, M. (2003), *Devrim Sineması; Sovyet Sinemasının Altın Çağı*, O. Akınhay (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul.

Şener, E. (1970), *Kurtuluş Savaşı ve Sinemamız*, Dizi Yayınları, İstanbul.

Tacıbayev, R. (2004), *Kızıl Meydan'dan Taksim'e: Siyasette, Kültürde, Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri - 1925-1945*, Truva Yayınları, İstanbul.

Tankut, G. (1992), *Bir Başkentin İmarı /Ankara: 1929-1939*, Anahtar Kitapları, İstanbul.

Tanyeli, U. (2004), 'İstanbul 1900-2000', *Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*, Akınalça, İstanbul.

Tekeli İ. ve İlkin S. (2003), *Kadroları ve Kadro'yu Anlamak: Bir Cumhuriyet Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Wollen, P. (1972), *Signs and Meaning in the Cinema*, Martin Secker & Warburg Ltd., London.

Wollen, P. (2004), 'Eisenstein'in Estetiği', *Sinemada Göstergeler ve Anlam* (Signs and Meaning in the Cinema), Z. Aracagök ve B. Doğan (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 19-67.

Yalım, İ. (2002), 'Ulus Square as a Representational Form of Collective Memory', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Yerasimos, S. (2000), *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri, 1917-1923*, Boyut Kitapları, İstanbul.

Yutkevich, S.Y. (2003), 'Devrimin Delikanlı Sanatçıları', *Devrim Sineması; Sovyet Sinemasının Altın Çağı*, O. Akınhay (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul, 6-49.

http://www.geocities.com/sadanaraz/sinema/turk_sinema_tarihi.html

<http://www.kameraarkasi.org/belgesel/makaleler/sergeiyutkevich.html>

<http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut>

<http://bodabas.tripod.com/PropSine.htm>

Garry Morris; <http://www.brightlightsfilm.com/26/riefenstahl.html>

http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html

Ekler 1: Filmde Yer Alan Rusça Metinlerin Çevirisi

000. Operators Z.H.Martov; V. Rapoport Sound Technician: I. Volk

001. The music of Turkish composers: Ekrem Zekki Jemal Resida at 4 o'clock the music: of Debusi and Ravel

002. Orchestra and Chorus of Conservatory of Ankara and Leningrad Philharmonic Society

003. Prologue

004. Chairman of the Council of Ministors, İsmet Pasa has made a speech for our movie , which was devoted to the 10 years anniversary of the Republic

005. Anatolia - is the place where people started a war for their independence 15 years ago

006. From the village of Anatolia...

007. An old- man has started his travelling ..

008. An old- man has started his travelling ..

009. To Ankara , to the heart of Anatolia - to the heart of Turkey

010. In order to celebrate the 10 years anniversary of the Republic
011. To Ankara!!
012. in order to celebrate the 10 years' anniversary of the Republic...
013. From the city
014. Istanbul!!
015. At the same day a delegation from the Soviet Union has gone to Ankara.
016. General Muzafer-Pasa
017. To Ankara!!!
018. Ankara is the capital of new Turkey
019. Is a stronghold and an old- traditional area
020. New Ankara
021. Palace of the President
022. Welcome!!
023. Soviet of people of Turkish Republic is sending greetings to the representatives of USSR
024. Soviet of people of Turkish Republic is sending greetings to the representatives of USSR
025. After the speech of the President there was a parade
026. A Chaiman of head- quarter, Marshal Fevzi Pasha
027. The delegation from Soviet Union was leaving hospitable and friendly Turkey
028. The end
029. Ankara!
031. Ankara is situated on the rocky plain which is higher by 500 feet than the sea
032. There are some historical ruins of Greek- Roman and Byzantine Architecture, among of which the most special is beautiful ruins of The August Temple/ british encyclopedia
033. There are some historical ruins of Greek- Roman and Byzantine Architecture, among of which the most special is beautiful ruins of The August Temple/ british encyclopedia
034. The Old Ankara has been experiencing many historical events, saved in its walls' memories of high- developed cultures
035. Before Ankara's becoming the capital of the Republic, ...
036. It had narrow, dark, awful streets; and even the road with the biggest traffic were dusty and not paved
037. But the narrow streets of old Ankara are going away to the past

038. The delegation from Soviet Union was leaving hospitable and friendly Turkey
039. The Narrow streets of old Ankara are going away to the past
040. It's already 15 years since Turkish people, led by their President, started their fighting for the
041. Fighting for a new Turkey
042. The building where on 29th of October 1923 the Great National Meeting has announced Turkey as a Republic
043. The city is growing, as well as governmental buildings...
044. Banks...
045. Scientific institutions
046. The National House
047. The Ministry of Health Care
048. The Women' Institution named after Ismet Pasha
049. The Conservatory
050. One of the oldest buildings of Ankara is an embassy of USSR
051. One of the oldest buildings of Ankara is an embassy of USSR
052. The City is fighting step by step with Anatolia for
053. On 29th of October 1933.....
054. The President Gazi Mustafa Kemal
055. Made a speech devoted to the 10 years anniversary of the Republic
056. The President of the Republic started his speech so: Dear Turkish Nation! 15 years ago we started our fighting for
057. The President of the Republic started his speech so: Dear Turkish Nation! 15 years ago we started our fighting for
058. President of Turkey confirms that Turkish nation
059. Will successfully fulfill its aims and targets and approve its name as the name of the Great Nation
060. Pointing out high qualitative characteristics of Turkish nation, President of the Republic states that Turkey has already reached great results
061. In the areas of agriculture, construction and has to increase the level in areas of culture, science and art...

Ekler 2: Şekiller

Şekil 1: Sergei Yutkevich ve Lev Oskaroviç Arnstam Ankara belgeselinin setinde 1933.

Şekil 2: Savaş yorgunu Anadolu'dan görünüm.

Şekil 3: Eski ve yeninin buluşması: Ankara'da tören anı.

Şekil 4: Modern kent Ankara'dan görünüm; İstasyon Caddesi.

Şekil 5: İkinci Meclis Binası. Türk devrimlerini simgeleyen yapı.

Şekil 6: Eisenstein'ın yönetmenliğini yaptığı Potemkin Zırhlısı filminden bir sahne.

Şekil 7: Leni Riefenstahl'ın Olympia belgeseline dair afiş.

YAZARLAR

- **Erhan Acar** (Öğr.Gör.): Mimar, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Ela Babalık-Sutcliffe** (Y.Doç.Dr.): Kent Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Ali Cengizkan** (Doç.Dr.): Mimar, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Feridun Duygulu**: Kent Plancısı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Yüksek Fen Kurulu Üyesi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yarı Zamanlı Öğretim Üyesi.
- **Ayda Eraydın** (Prof.Dr.): Kent Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi ve **Bilge Armatlı-Köroğlu** (Dr.Araş.Gör.): Kent Plancısı, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Baykan Günay** (Doç.Dr.): Kent Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Murat Güvenç** (Doç.Dr.): Kent Plancısı, Bilgi Üniversitesi, Mimari Tasarım Bölümü, Yüksek Lisans Programı Öğretim Üyesi.
- **Oğuz Işık** (Doç.Dr.): Kent Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi ve **Melih Pınarcıoğlu** (Doç.Dr.): Bölge Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Serap Kayasü** (Doç.Dr.): Kent Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.
- **H. Çağatay Keskinok** (Doç.Dr.): Kent Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Güven Arif Sargın** (Doç.Dr.): Mimar, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.
- **Önder Şenyapılı** (Öğr.Gör.): Mimar, ODTÜ, Endüstri Tasarım Bölümü yarı zamanlı Öğretim Üyesi.
- **Tansı Şenyapılı** (Prof.Dr.): Bölge Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yarı zamanlı Öğretim Üyesi.
- **İlhan Tekeli** (Prof.Dr.): Bölge Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yarı zamanlı Öğretim Üyesi.
- **C. Nil Uzun** (Y.Doç.Dr.): Kent Plancısı, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.

'Cumhuriyet'in 'Ankara'sı kitabı, başarılı bir planlama ve eğitim kariyerinden sonra 2005 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden emekli olan Doç. Dr. Özcan Altaban'a, ODTÜ'lü bir grup plancı ve mimar tarafından bir Armağan olarak hazırlandı.

'Cumhuriyetin 'Ankara'sı kitabı, Doç. Dr. Altaban'ı tanıtan bir sunumu izleyen Ankara'nın Tarihini Yazmak, Ankara'nın Planları, Ankara Kentinde Plan Uygulamaları, 1980 Sonrası Ankara Kenti Dönüşüm Süreçleri, Anılarda Ankara başlıklı beş bölümden oluşuyor.

Kitabın önemli bir özelliği Ankara'nın planlama tarihini ve Ankara'nın yaşadığı dönüşümleri birbirini tamamlayıcı bir biçimde vermesidir.

ISBN 975706498X

9

789757 064985